Juridikbok.se

Denna digitala version av verket är nedladdad från juridikbok.se.

Den licens som tillämpas för de verk som finns på juridikbok.se är **Creative Commons CC BY-NC 4.0**. Licensvillkoren måste följas i sin helhet och dessa finner du här https://creativecommons.org/licenses/by-nc/4.0/legalcode.sv

Sammanfattningsvis innebär licensen följande:

Tillstånd för användaren att:

• Kopiera och vidaredistribuera materialet oavsett medium eller format

• Bearbeta och bygga vidare på materialet

Villkoren för tillståndet är:

• Att användaren ger ett korrekt erkännande, anger en hyperlänk till licensen och anger om bearbetningar är gjorda av verket. Detta ska göras enligt god sed.

• Att användaren inte använder materialet för kommersiella ändamål.

• Att användaren inte tillämpar rättsliga begränsningar eller teknik som begränsar andras rätt att gör något som licensen tillåter.

Se även information på
https://creativecommons.org/licenses/by-nc/4.0/deed.sv

http://urn.kb.se/resolve?urn=urn:nbn:se:juridikbokse-f42ad

Målsägande

Målsägande

av Lars Heuman

Mit einer Zusammenfassung in deutscher Sprache

P A Norstedt & Söners förlag
Stockholm

ISBN 91-1-737011-6
© P.A. Norstedt & Söners förlag 1973
Kungl. Boktryckeriet P.A. Norstedt & Söner 1973
(737613)

Målsägande

Akademisk avhandling

som med vederbörligt tillstånd av Juridiska fakulteten vid universitetet i Lund för vinnande av juris doktorsgrad kommer att offentligen försvaras å sal 6, Universitetshuset, lördagen den 26 maj 1973 kl. 10

av

Lars Heuman
jur. lic.,gb

Förord

Professor Per Olof Bolding har varit min handledare under avhandlingsarbetet. Han har genomläst manuskript till avhandlingen under olika stadier av arbetet och har därvid lämnat många värdefulla råd och anvisningar. Jag riktar ett varmt tack till honom för den stora vänlighet och hjälpsamhet som han visat mig under min doktorandtid.

Hovrättspresidenten Maths Heuman och docenten Hans Ragnemalm har läst delar av avhandlingen och gjort betydelsefulla påpekanden.

Ragnar och Torsten Söderbergs stiftelser har lämnat bidrag till tryckningskostnaderna och härigenom möjliggjort utgivning av avhandlingen i obeskuret skick.

Stipendier och anslag har beviljats mig av Juridiska fakulteten i Lund samt av Statens råd för samhällsforskning. Vidare har jag erhållit bidrag från Emmy Ekbergs stipendiefond.

Översättningen till tyska språket har utförts av Assessor Dr. jur. Hans-Heinrich Vogel.

Amanuensen Johan Singvall och min moder, fil. mag. Astrid Heuman har lämnat värdefullt bistånd vid korrekturläsningen. Jur. stud. Hans Strandberg har varit mig behjälplig vid upprättandet av litteraturförteckningen.

Till alla dem som främjat mitt arbete riktar jag härmed ett varmt tack.

Lund i april 1973

Lars Heuman

Innehåll

Del I

		Sid.
1.	**Inledning**	13
2.	**Historik**	15
2.1.	Landskapslagarna och landslagarna	15
2.2.	Rättsutvecklingen från 1734	19
3.	**Utländsk rätt**	21
3.1.	Finland	21
3.2.	Norge	22
3.3.	Danmark	24
3.4.	England	25
3.5.	Förbundsrepubliken Tyskland	25
3.6.	Österrike	27
3.7.	Schweiz	28
3.8.	Frankrike	29
3.9.	Belgien	30
3.10.	Sovjetunionen	31
3.11.	Sammanfattning	31
4.	**Definitionsregeln**	33
4.1.	Den mot vilken brott är begånget	35
4.2.	Den som blivit förnärmad av brott	36
4.3.	Den som lidit skada av brott	37
5.	**Målsägandebegreppet ur materiellträttslig synvinkel**	43
5.1.	Doktrin och praxis	44
5.2.	Bestämningen av straffbudens skyddsintressen	46
5.3.	Allmänna problem om begreppsbestämningen	49
5.4.	Angreppssättet	53
5.5.	Gärningsmannens viljeinriktning	54
5.6.	Sammanfattning	55
6.	**Målsägandebegreppet ur processuell synvinkel**	56
6.1.	Målsägandens reaktionsmöjligheter	59
6.1.1.	Fördelar och nackdelar med den enskilda åtalsrätten	67
6.1.1.1.	Fördelar med den enskilda åtalsrätten	68
6.1.1.1.1.	Upprättelsefunktionen	68
6.1.1.1.2.	Kontrollfunktionen	69
6.1.1.2.	Nackdelar med den enskilda åtalsrätten	72

6.1.2. Reformfrågor rörande den enskilda åtalsrätten 74
6.1.3. Särskilt om målsägandebrott och angivelsebrott 78
6.1.4. Sammanfattning 80
6.2. Målsäganden som upplysningsperson 80
6.2.1. Förbudet för målsäganden att vittna 81
6.2.1.1. Jämviktsprincipen 81
6.2.1.2. Förhörspersonens intressekollision 87
6.2.1.3. Behovet av en straffsanktionerad sanningsplikt 88
6.2.1.4. Sammanfattning 89
6.2.2. Närvaro under huvudförhandlingen 90
6.2.3. Regler enligt vilka målsägande och vittne behandlas lika 91
6.2.4. Ifrågasatt analog tillämpning av regler om vittne 93
6.2.4.1. Tilltrosparagraferna 95
6.2.4.2. Falsk utsaga som resningsgrund 96
6.2.4.3. Användning av tvångsmedel mot förhörsperson som vägrar yttra sig 97
6.2.5. Sammanfattning 98
6.3. Succession 99
6.3.1. Särskilt om brott med varaktiga skadeverkningar 103
6.4. Enskilt anspråk 105
6.4.1. Regler gällande för målsäganden och dennes successor 106
6.4.2. Regler gällande endast för målsäganden 109
6.4.3. Reformfrågor 111
6.5. Förlikning, nedläggande av åtal och samtycke 113
6.5.1. Viljeyttring avgiven efter det brottet förövats 113
6.5.2. Viljeyttring avgiven före det brottet förövats 116
6.6. Partiell målsägande rätt 117
6.6.1. Reformfrågor 119
6.7. Konkurrensspörsmål 120
6.7.1. Behörighet att föra ansvarstalan 123
6.7.2. Behörighet att vittna 128
6.7.3. Sammanfattning 131
6.8. Rättegångskostnaderna 132
6.8.1. Vissa speciella kostnadsfrågor 133
6.9. Sammanfattning 136

7. Orsaksproblem 138
7.1. Kausalitet 138
7.2. Brottet såsom orsaksfaktor 140
7.2.1. Kasuella och inadekvata skadeverkningar 143
7.2.1.1. Kraven på adekvat kausalitet och subjektivt tillräknande .. 144
7.2.1.2. Läran om brottets skyddsintresse 146
7.2.1.3. Praxis 148
7.3. Indirekt skada 151

8. Bagatellförseelser 155
8.1. Praxis 156
8.2. Sammanfattning 163

9. Problem om bevisning och åberopande 165
9.1. Kan målsägande rätt grundas endast å bevisade fakta? 165
9.1.1. Behörighet att anställa ansvarstalan 168
9.1.1.1. Rättspolitisk undersökning 169
9.1.1.1.1. Den åtalande partens intresse 170

9.1.1.1.2. Den tilltalades intresse ... 171
9.1.1.1.3. Tredje mans intresse ... 173
9.1.1.1.4. Processekonomiska intressen ... 175
9.1.1.1.5. Sammanfattning av den rättspolitiska undersökningen ... 176
9.1.1.1.6. Beviskravet vid olika brottstyper ... 176
9.1.1.2. Praxis ... 180
9.1.2. Tillämpning av RB 36:1 ... 186
9.2. Kan målsäganderätt erkännas då det är tveksamt hur rättsfrågan skall bedömas? ... 187
9.3. Den skadelidandes talerätt i ansvarsfrågor och skadeståndsfrågor ... 191
9.4. Den straffrättsliga rubriceringens betydelse ... 193
9.5. Vem skall taga initiativ till bevisningens förebringande? ... 194
9.5.1. Enskilt åtal ... 195
9.5.2. Tillämpning av RB 36:1 ... 197
9.6. Om åberopande ... 197
9.6.1. Den åtalande partens skyldighet att göra åberopanden ... 199
9.6.2. Den tilltalades skyldighet att göra åberopanden ... 202

10. Den fortsatta undersökningens uppläggning ... 205

Del II

11. Äganderätt ... 208
11.1. Betydelsen av verkningarnas art ... 208
11.1.1. Brott vid vilka ägare lider materiell skada ... 208
11.1.2. Brott vid vilka ägare lider immateriell skada ... 214
11.1.3. Brott vid vilka ägare ej kommer i åtnjutande av viss avtalad arbetsprestation ... 215
11.1.4. Brott vilkas fysiska verkningar medför annan olägenhet än ekonomisk skada ... 218
11.1.5. Brott vid vilka brottmålsdomen kan få menlig bevisverkan ... 219
11.1.6. Brott vilka medför fara för skada ... 221
11.1.7. Brott vilka medför grannelagsrättslig skada ... 225
11.2. Äganderättens övergång ... 227
11.2.1. Registrering av överlåtelse ... 227
11.2.2. Äganderättens successiva övergång ... 230
11.3. Angrepp på rättighet som upplåtits till annan ... 232

12. Besittning ... 239
12.1. Doktrin ... 240
12.2. Besittning förenad med olika rättigheter och skyldigheter ... 241
12.2.1. Besittning förenad med sakrättsinnehav ... 241
12.2.2. Besittning förenad med ekonomiskt ansvar ... 244
12.2.3. Besittning förenad med obligationsrättsliga rättigheter eller skyldigheter ... 245
12.2.4. Besittning som ej är förenad med särskilda rättigheter eller skyldigheter ... 248
12.2.5. Besittning som uppkommit på icke rättsenligt sätt ... 249
12.3. Sammanfattning ... 251

13. Nyttjanderätt, panträtt och säkerhetsrätt ... 252
13.1. Doktrin ... 252

13.2.	Allmänna problem	253
13.3.	Nyttjanderätt	258
13.3.1.	Arrenderätt	258
13.3.2.	Partiella nyttjanderätter	263
13.3.3.	Hyresrätt	269
13.3.4.	Brukningsrätt	275
13.3.5.	Sammanfattning	276
13.4.	Panträtt och retentionsrätt	277
13.4.1.	Brott vid vilka panträttshavares och retentionsrättshavares intressen ej läderas	277
13.4.2.	Brott vid vilka endast panträttshavare eller retentionsrättshavare lider skada	278
13.4.3.	Brott vid vilka såväl ägare som innehavare av panträtt eller retentionsrätt lider skada	279
13.5.	Vissa säkerhetsrätter	280
13.5.1.	Brott vid vilka fordringsägaren ej lider skada	282
13.5.2.	Brott vid vilka endast fordringsägaren lider skada	283
13.5.3.	Brott vid vilka såväl ägaren som fordringsägaren lider skada	284
14.	**Uppdrag**	285
14.1.	Behörighet att föra ansvarstalan som rättegångsombud	285
14.2.	Behörighet att föra ansvarstalan som ställföreträdare	289
14.2.1.	Ställföreträdare för aktiebolag	291
14.2.2.	Ställföreträdare för dikningsföretag	292
14.2.3.	Konkursförvaltare	293
14.2.3.1.	Konkursbos målsäganderätt	294
14.2.3.2.	Konkursförvaltares behörighet att föra ansvarstalan ifråga om brott som förövats före konkursen	296
14.2.3.3.	Konkursförvaltares behörighet att föra ansvarstalan ifråga om brott som förövats under konkursen	297
14.2.4.	God man	298
14.2.5.	Boutredningsman och testamentsexekutor	300
14.2.6.	Ställföreträdarskap som grundas å allmän fullmakt av civilrättslig art	301
14.3.	Behörighet att föra ansvarstalan som målsägande	302
14.4.	Sammanfattning	306
15.	**Fordringsrätt**	309
15.1.	Doktrin	309
15.2.	Brott vid vilka gäldenären frånhändes tillgångar	309
15.3.	Brott vid vilka gäldenären gör sig betalningsoförmögen	310
15.3.1.	Skadeaspektens betydelse vid gäldenärsbrott	310
15.4.	Brott vid vilka gäldenären lämnas oriktiga uppgifter om sin ekonomiska ställning	315
15.5.	Successionsfrågor	318
15.6.	Sammanfattning	323
15.7.	Kritiska synpunkter	324
16.	**Andelsrätt**	328
16.1.	Delägare i juridiska personer utom dödsbon	329
16.1.1.	Brott vid vilka den juridiska personens förmögenhet minskar	329
16.1.2.	Brott vid vilka delägare lider intrång i nyttjanderätt	331
16.1.3.	Brott vid vilka informationen om en juridisk person är oriktig eller bristfällig	338

16.1.4. Brott vid vilka skattebetalares intressen beröres 341
16.1.5. Några synpunkter de lege ferenda rörande aktieägares behörighet att föra ansvarstalan 343
16.2. Delägare i samfällighet som saknar partshabilitet 346
16.2.1. Brott som utgör angrepp mot delägarnas gemensamma rätt .. 346
16.2.1.1. Praxis 352
16.2.1.2. Bör civilprocessrättens regler tillämpas analogt? 358
16.2.2. Brott som utgör angrepp mot enskild delägares rätt 362
16.3. Dödsbodelägare 366
16.3.1. Brott som förövats mot arvlåtaren 367
16.3.2. Brott som förövats mot arvlåtarens dödsbo 368

---

17. Förmögenhet 371
17.1. Omedelbar förmögenhetsskada 373
17.1.1. Brott vid vilka användes otillbörliga påtryckningsmedel 373
17.1.2. Brott vid vilka användes otillbörliga försäljningsmetoder 373
17.1.3. Brott vid vilka näring drives utan vederbörligt tillstånd 378
17.1.4. Tjänstemissbruk och tjänstefel 382
17.1.5. Fara för förmögenhetsskada 384
17.1.6. Medverkan 385
17.1.7. Förmögenhetsskada som har sin grund i avtal som strider mot lag eller goda seder 388
17.1.8. Dobbleri 389
17.2. Medelbar förmögenhetsskada 389
17.2.1. Brott som omedelbart utgör angrepp mot annans förmögenhet 392
17.2.1.1. Brott vid vilka den omedelbara skadan övervältras å tredje man 392
17.2.1.2. Brott vid vilka tredje man ersätter den skadelidande hans förlust 399
17.2.1.2.1. Ansvarighet som grundas å rättsregler som blir tillämpliga sedan avtal slutits 400
17.2.1.2.2. Ansvarighet som grundas å bestämmelser gällande för innehavare av anställning eller uppdrag 402
17.2.1.2.3. Ansvarighet som grundas å bestämmelser i bilansvarighetslagen 404
17.2.1.2.4. Ansvarighet som grundas å huvudåtagande i avtal 407
17.2.1.2.4.1. Skada som försäkringstagare anställer å honom tillhörig egendom 409
17.2.1.2.4.2. Skada som försäkringstagare anställer å egendom tillhörig tredje man 411
17.2.1.2.4.3. Skada som tredje man anställer å egendom tillhörig försäkringstagare 412
17.2.1.2.5. Frivilligt utgiven ersättning 412
17.2.1.2.6. Sammanfattning och diskussion av vissa principfrågor .. 413
17.2.1.3. Följdskada 417
17.2.2. Brott som omedelbart utgör angrepp mot person 419

---

18. Angrepp på sanningsintresset 423
18.1. Brott som är ärekränkande 423
18.2. Tjänstefel 424
18.3. Beljugande av myndighet och samhällsfarlig ryktesspridning .. 424
18.4. Brott vid vilka någon genom osanna påståenden eller andra åtgärder föranleder omotiverad rättegång 427

18.5. Bedrägeri ... 430
18.6. Förfalskningsbrott ... 432
18.6.1. Brott vid vilka falsk urkund brukas ... 435
18.6.2. Brott vid vilka en persons namn förfalskas ... 439
18.6.3. Brott vid vilka lämnas osanna uppgifter om en person eller om sakförhållanden ... 443
18.7. Mened ... 444
18.7.1. Parter ... 445
18.7.2. Andra personer än parter ... 449
18.8. Obehörig tjänsteutövning, föregivande av allmän ställning och föregivande av ställning såsom advokat ... 451
18.9. Otillbörligt verkande vid röstning ... 452
18.10. Sammanfattning ... 452

19. Angrepp mot den kroppsliga integriteten och den enskildes frihet 453
19.1. Angrepp mot den kroppsliga integriteten ... 453
19.2. Angrepp mot den enskildes frihet ... 459

20. Angrepp mot känslolivet ... 465
20.1. Brott som medför materiella eller fysiska verkningar ... 465
20.2. Brott som är ärekränkande ... 466
20.3. Brott som väcker förargelse eller stör annans frid ... 467
20.4. Anstötligt leverne av präst ... 470
20.5. Brott som sårar den sexuella anständighetskänslan ... 471
20.6. Brott som sårar pietetskänslan ... 473
20.7. Brott som utgör angrepp mot kollektiva enheter ... 474
20.8. Identifikation ... 475
20.9. Sammanfattning ... 476

21. Angrepp på offentligrättsliga intressen ... 478
21.1. Offentligrättsliga subjekt ... 478
21.1.1. Brott som innefattar angrepp på intressen som är förenade med det offentligrättsliga anställningsförhållandet ... 484
21.1.2. Brott som utgör ingrepp i offentligrättslig verksamhet ... 487
21.1.3. Brott mot författningar vilkas efterlevnad myndighet har att övervaka ... 491
21.2. Befattningshavare vid offentligrättsliga organ ... 494
21.2.1. Brott som utgör ingrepp i myndighets verksamhet ... 494
21.2.2. Brott mot föreskrifter vilkas efterföljd en tjänsteman har att verka för ... 497

22. Angrepp på kollektiva medborgerliga intressen ... 498

Del III

23. Sammanfattning ... 501

Zusammenfassung ... 506
Betänkanden ... 513
Litteratur ... 517
Förkortningar ... 526
Sakregister ... 528

1. Inledning

I RB 20: 8 st. 4 stadgas: "Målsägande är den, mot vilken brott är begånget eller som därav blivit förnärmad eller lidit skada." Vad menas med att ett brott är begånget mot någon och vad åsyftas med att en person blivit förnärmad eller lidit skada genom brott? De i den återgivna definitionsregeln förekommande uttrycken är mångtydiga och vaga. Regeln kan därför ej alltid lämna bestämt besked om vem som kan anses som målsägande. I denna avhandling skall utredas under vilka förutsättningar målsägande rätt erkännes.

Då varken definitionsregeln eller förarbetena till denna regel lämnar erforderlig vägledning vid bedömningen av frågan om vem som är målsägande måste rättspraxis få stor betydelse vid den tillämnade undersökningen. En systematisk genomgång av NJA avd. I och rättsfallsavdelningen i SvJT har företagits. Vid rättsfallstolkningen har en viss försiktighet måst iakttagas beroende på skilda omständigheter. Flertalet rättsfall är från äldre tid och få från tiden efter RB:s ikraftträdande. Frågan om en person är behörig att som målsägande föra ansvarstalan skall beaktas av rätten ex officio. Då rättsfallsreferat eller handlingarna i målet ej lämnar belägg för att målsägande rättsfrågan blivit föremål för särskilt bedömande t. ex. i anledning av framställd invändning, kan det ej förutsättas att sakprövningen föregåtts av ett ställningstagande i målsägande rättsfrågan. Några säkra slutsatser kan i allmänhet icke dragas av enstaka notisfall.[1] Rättsfallen måste underkastas en kritisk analys, varvid olika rättspolitiska argument måste beaktas. Härvid kan det finnas anledning att godtaga, modifiera eller förkasta de principer som rättsfallen kan anses ge uttryck för.

Självfallet skall även doktrinen beaktas vid den följande undersökningen. Frågan om vem som kan anses som målsägande har icke blivit föremål för någon specialundersökning. En mera översiktlig genomgång och bearbetning av praxis återfinns i Agges kompendium Straffprocessrätt, del II (1936)[2] och i Olivecronas arbete Rättegången i brottmål enligt RB (1968).[3] I doktrinen har i uppsatser behandlats speciella målsägandeproblem.

I anslutning till vissa särskilda straffrättsliga stadganden finns bestämmelser som anger vem som är målsägande. Ibland innehåller förarbetena till vissa straffbestämmelser klarläggande uttalanden i speciella målsägande rättsfrågor. Detta material torde i viss utsträckning lämna upplysning om hur målsägande rättsfrågan bör bedömas.[4]

[1] Jfr Elwin, s. 5 ff.
[2] Agge, Straffprocessrätt II, s. 25 ff.
[3] Olivecrona, s. 68 ff.
[4] Jfr framställningen under 6.6.

Enligt ett flertal utländska rättsordningar intager den genom brottet kränkte en särställning i processuellt hänseende. Ofta har han möjlighet att vidtaga åtgärder som syftar till brottslingens lagföring. Utländsk rätt är därför ofta av intresse. I den mån svensk praxis saknas på ett visst område kan det vara av värde att lämna en redovisning för hur motsvarande problem lösts i utländsk rätt. Vad beträffar finländsk rätt, där likheterna med svensk rätt är stora av naturliga skäl, påkallar Palmgrens monografi Målsägandens åtalsrätt (1939) särskild uppmärksamhet. Frågan om vem som kan anses som målsägande ägnas dock blott ett mindre utrymme i detta arbete.[5]

I RB finns åtskilliga stadganden som reglerar målsägandens processuella ställning. Målsäganden äger således en subsidiär åtalsrätt enligt RB 20: 8 st. 1 och får enligt RB 36: 1 icke höras under straffansvar såsom vittne, utan endast upplysningsvis såsom målsägande. Åtskilliga rättsverkningar knytes således till målsägandebegreppet, vilket utgör ett funktionsbegrepp liksom andra rättighetsbegrepp.[6] Det kan icke förutsättas att kretsen av målsägande är av samma omfattning vid tillämpning av skilda regler om målsäganden. Den som är obehörig att föra talan såsom målsägande kan kanske höras som målsägande jämlikt RB 36: 1. I kapitel 6 skall undersökas om det är möjligt att ge målsägandebegreppet en enhetlig innebörd. Tills vidare måste termen målsägande ha en något obestämd betydelse med avseende på rättsföljdssidan.

Den följande framställningen är uppdelad i tre huvudavdelningar, nämligen en allmän del, en särskild del och en kortfattad sammanfattning. Den allmänna delen inleds med en historik (kap. 2) och en översiktlig redogörelse för utländsk rätt (kap. 3). Härefter följer tre kapitel som berör grundläggande problem om målsägandebegreppet. Först behandlas definitionsregeln i RB 20: 8 st. 4 (kap. 4), härefter den materiellrättsliga uppfattningen av målsägandebegreppet (kap. 5) och vidare den processuella uppfattningen av målsägandebegreppet (kap. 6). Härpå följer en diskussion av vissa orsaksproblem (kap. 7) och särskilda problem vid bagatellbrott (kap. 8). Frågor om bevisning och åberopande behandlas härefter (kap. 9). Den allmänna delen avslutas med ett kapitel vari redogörs för hur den följande undersökningen av målsägande rättsfrågans bedömning i särskilda fall är upplagd (kap. 10). Den speciella delen ägnas åt en genomgång av rättspraxis och annat material (kap. 11—22). Avhandlingen avslutas med en sammanfattning (kap. 23).

[5] Palmgren, s. 90 ff.
[6] Undén, Festskrift tillägnad Axel Hägerström, s. 167 ff och Olivecrona, Rätt och dom, s. 118 ff.

2. Historik

För förståelsen av målsäganderätten och det enskilda åtalet är det av vikt att utforska målsäganderättsinstitutets historiska bakgrund. Den följande redogörelsen om målsäganderättens ursprung bygger på sådana resultat som vunnits genom tidigare rättshistoriska forskningsinsatser. Det har ej varit möjligt att företaga så omfattande källkritiska studier att dessa tidigare vunna resultats riktighet kunnat bli föremål för diskussion.

2.1. Landskapslagarna och landslagarna

I äldre tider före landskapslagarnas nedtecknande tillkom det den kränkte eller dennes ätt att genom hämnd reagera mot begångna oförrätter. Självhämnden ansågs till och med utgöra en helig plikt, i synnerhet vid dråp.[1] Skyldigheten att hämnas åvilade främst den kränkte och i andra hand hans ätt. Vid dråp riktades ej alltid vedergällningshandlingarna mot dråparen, utan ibland mot andra medlemmar av hans ätt.[2] Ätten utgjorde vid denna tid en gemenskap med mycket starka band varför det tedde sig naturligt att uppfatta brottet såsom riktat mot den dödes ätt.[3] Plikten att hämnas hade sin grund i att den kränktes ära endast kunde bibehållas, om brottslingen eller medlemmarna av dennes ätt tillfogades en skada som svarade mot den begångna oförrätten.[4] I landskapslagarna kom denna tanke till uttryck genom att det stadgades att brottslingen skulle försäkra att han ej ringaktade målsäganden för det denne mottagit böter i anledning av ingången förlikning. Ibland åter förklarades i landskapslagarna att målsäganden skulle anses som oskämd man om han ingick förlikning och mottog böter.[5]

Blodshämnden ledde ibland till mycket långvariga fejder. För att förebygga hämndens skadliga verkningar sökte man träffa förlikningar mellan ätterna. Förlikning kunde ingås om båda sidorna lidit skada i samma utsträckning. Då någondera sidan drabbats av mera kännbar skada än andra infördes bruket att ett penningbelopp kunde erläggas för att utjämna verkningarna och möjliggöra en försoning mellan ätterna. Denna form av uppgörelse vid vilken gottgörelse kunde lämnas för tillfogad skada utgör grunden

[1] Naumann, s. 2, Olivecrona, s. 68 och Strahl, Utvecklingen av den svenska skadeståndsrätten, s. 875.
[2] Strahl, Utvecklingen av den svenska skadeståndsrätten, s. 875.
[3] Naumann, s. 1 f, Nordström II, s. 99 ff och Strahl, Utvecklingen av den svenska skadeståndsrätten, s. 874 f.
[4] Olivecrona, s. 68 och Strahl, Utvecklingen av den svenska skadeståndsrätten, s. 875.
[5] Björling, s. 21 och 31, Nordström II, s. 232 och Palmgren, s. 26.

för landskapslagarnas botsystem.[6] Då det blev alltmer påtagligt att självhämndens verkningar kunde medföra ödesdigra verkningar framstod det som angeläget att söka framtvinga förlikningar mellan ätterna. När den offentliga samhällsmakten vuxit sig stark blev det allt vanligare att den enskilde tvingades draga sin sak inför tinget.[7] Ännu under landskapslagarnas tid uppfattades dock ett brott såsom en mot den enskilde begången oförrätt som berättigade till eller krävde någon form av vedergällning.[8] Sålunda förekom i landskapslagarna stadganden enligt vilka självhämnd medgavs vid dråp.[9] Även det straff som ådömdes brottslingen vid tinget kan härledas ur självhämnden. Den äldsta strafformen, fredlöshet, innebar att brottslingen överlämnades åt målsägandens hämnd. Vidare framstår målsägandens rätt att erhålla böter åtminstone delvis som kompensation för tillfogad skada. Ofta ägde målsäganden bestämma om gärningsmannen skulle erlägga böter eller förklaras fredlös. Tydligt är härvid att straffet uppfattats som en enskild angelägenhet, ej en offentlig.[10]

Enligt landskapslagarna bestraffades ej sällan en skadevållare även om han ej bar någon skuld till den inträffade skadan. I allmänhet stadgades dock lägre straff för vådaverk än för viljaverk. Föreställningen om att vådaverk ej borde föranleda lika strängt straff som viljaverk torde ha trängt fram delvis genom det kyrkliga inflytandet. Vid vissa brott vid vilka blott annans ära kränktes måste det ha framstått som överflödigt att kräva upprättelse vid ouppsåtliga handlingar. Det skulle dock dröja länge innan humanitära hänsyn gjorde sig så starkt gällande att skuldprincipen blev allmänt omfattad inom straff- och processrätten.[11]

Vid brott som ej uteslutande riktade sig mot offentliga intressen gick böterna vanligen till treskifte. Konungen tog en tredjedel, häradet en tredjedel samt målsäganden en tredjedel.[12] Målsäganden ägde oinskränkt förfoganderätt över sin bötesandel. Han var t. ex. berättigad att efterskänka sin rätt. Det allmännas rätt till böter berördes dock ej av ett sådant avstående. För att det allmännas rätt till böter ej skulle gå förlorad stadgades därför i medeltidslagarna att målsäganden ej ägde ingå hemlig förlikning med brottslingen. Ett undantag i detta avseende utgjorde MELL där påföljden för hemlig förlikning endast var att målsäganden förlorade sin rätt till böter. Anledningen till att bötesstraff ej stadgades i denna lag var att de allmänna åklagarna förväntades kunna tillvarataga samhällets fiskaliska intressen. I städerna var åklagarmakten så svag att förbudet mot hemliga förlikningar var sanktionerat med bötesstraff i MESL.[13]

[6] Nordström II, s. 229 ff och Strahl, Utvecklingen av den svenska skadeståndsrätten, s. 877.
[7] Naumann, s. 3 och Olivecrona, s. 68.
[8] Björling, s. 23.
[9] Delin, Skrifter tillägnade Johan C. W. Thyrén, s. 308. Se även om envigsstadgandet i UpL Björling, s. 23, Naumann, s. 2 not 2 och Nelson, Envig och ära, s. 76 med litteraturhänvisningar s. 69 not 4.
[10] Björling, s. 18 ff och Hedenskog, s. 50.
[11] Hasselberg, s. 184 ff och Strahl, Utvecklingen av den svenska skadeståndsrätten, s. 879 ff.
[12] Björling, s. 62 och 104 ff.
[13] Björling, s. 56 f och Hedenskog, s. 54.

Björling har hävdat att om målsäganden avlidigt arvingarna ägde inträda i målsägande rätten. Enligt Björling skulle det vara osäkert om rätten kunde gå i arv mer än en gång.[14] I DL rättegångsbalken XI stadgades att om en man lämnar sin talan till en annan man, skall han lämna den på tinget. I detta lagrum liksom i VmL rättegångsbalken XIV föreskrevs att ingen skall taga målsägandens rätt utan rätt målsägande. I MELL och MESL stadgades förbud mot överlåtelse av rätt till böter. Enligt dessa lagar förverkade målsäganden sin rätt till böter om han överlät denna rätt och den som tog sig talan för en annan skulle böta.[15] Holmbäck och Wessén har förklarat att förbudet mot överlåtelse av målsägande rätt ej kan ges någon säker förklaring, men att förbudet sannolikt motiverades av att man i främsta rummet tog hänsyn till samhällets intresse av att brottet blev beivrat, så att det allmänna skulle kunna uppbära de offentliga böterna. Författarna har vidare uttalat att det var önskvärt att förhindra hemliga förlikningar för att kunna tillvarataga de fiskaliska intressena. Till förebyggande av sådana överenskommelser skulle det enligt Holmbäck och Wessén varit av vikt att veta vem som var målsägande.[16]

I medeltidslagarna saknades allmänna bestämmelser vari målsägandebegreppet definierades. Vanligtvis ansågs det klart vem som skulle betraktas som målsägande. Ibland angavs dock i de särskilda straffstadgandena vem som skulle anses som målsägande. Stundom bekräftade dessa regler blott vad som får anses självklart, ibland åter gavs målsägandebegreppet en innebörd som avviker från vad som ter sig naturligt vid första påseende.[17] Om någon hade samvaro med fredlös man, hade den målsägande rätten av honom som den andre var fredlös för. Vid tidelag var ägaren till kreatur målsägande och då ovigt lik förts över jord, markägaren.[18] I ÖgL byggningabalken IX § 9 förklarades att vid olagligt brukande av jord, som annan hade mot legoavtal, den som ägde jorden skulle ha målsägande rätt under det att landbon var berättigad till skadestånd. Enligt vissa landskapslagar och MELL uppfattades jordägaren som målsägande vid brott som bestod i hemfridsbrott i förening med misshandel eller dråp. Detta gällde även för det fall då huset ifråga var utlegt till en landbo.[19] I ÖgL edsöresbalken I § 8 stadgades att vid misshandel å landbons folk böter och boskifte skulle utgivas till landbon som ock ägde bedja i fred. Vidare förklarades att om annan man (än landbons folk) uppsökt landbons gård och fått fullt sår eller öppet sår eller blivit dräpt, den skulle ta boskifte och böter som blivit sårad eller dräpt och den bedja i fred som var jordens ägare, men ej landbon. De nu nämnda stadgandena tyder på att jordägare ansetts som målsägande ej blott då han lidit materiell skada utan även i fall då brott på annat sätt berört hans äganderätt.

Om flera personer var målsägande krävdes i allmänhet ej att de uppträdde samfällt, utan var och en ägde utbekomma sin del i böterna. Ibland kunde en

[14] Björling, s. 48 f.
[15] MELL konungabalken XXV och MESL konungabalken XIV.
[16] Holmbäck och Wessén, Magnus Erikssons landslag, s. 35 not 167.
[17] Björling, s. 47.
[18] Björling, s. 47 not 2 och Hemmer, JFFT 1969, s. 34 f.
[19] Björling, s. 52 f.

målsägande utkräva böter för samtliga målsägandes räkning. Stundom kunde den som utfört talan få viss andel i bötesbeloppet som ersättning för sitt besvär.[20] Ibland ansågs envar äga rätt att åtala brott. Enligt Y VgL utgärdabalken XII ägde envar kära ifråga om brott bestående i att någon köpt kreatur från farsotsby. Målsäganderätten kan i detta fall kanske motiveras med att brottet ansågs begånget mot envar. Emellertid förekom att rätt till del i böterna tillkom en person såsom kärande snarare än som förorättad. Vid brott som icke var riktade mot enskild person tillerkändes sålunda målsäganderätt envar som ville utnyttja åtalsrätten. Bestämmelser av detta slag torde vara motiverade av statens intresse av att brotten blev åtalade.[21] I landskapslagarna och MELL fanns exempel på att målsäganderätt och rätt till del i böter tillkom den som ertappade brottslingen på bar gärning t. ex. vid försummad vakthållning då krigsfara var å färde,[22] vid viss form av olovlig jakt,[23] vid viss form av olaga försäljning,[24] vid utförande av arbete å helgdag[25] samt vid överträdelse av förbud mot att bära vapen i visst fall.[26] Vid vissa brott såsom stöld och dråp ägde var och en som grep gärningsmannen fängsla denne och föra honom till tinget. Denna rätt, som övergick till en skyldighet, fick ej åsidosättas vid påföljd av bötesstraff. Denna envar tillkommande rätt att gripa och fängsla brottslingen vid färsk gärning, vilken rätt blott fanns vid vissa grova brott, utgör det moderna häktningsinstitutets ursprung.[27]

I medeltidsrätten förekommer ej någon annan juridisk person än kyrkan som målsägande vid brott. Om ett brott ansågs riktat mot socknen t. ex. vid mässfall delades böterna mellan sockenmännen.[28]

Under landskapslagarnas tid utgjorde böterna ersättning för att brottslingen undgick hämnd, men även gottgörelse för liden skada. Någon särskild ersättning för det lidande eller den skada som tillfogats målsäganden utgick ofta ej. Särskilt då skadan var av immateriell natur får det antagas att böterna utgjorde gottgörelse härför. Det förekom dock ibland att särskild ersättning skulle lämnas för materiell skada.[29] Emellertid kom utvecklingen att gå i riktning mot att man i lagarna i allt större omfattning införde bestämmelser om att brottslingen skulle utge skadestånd jämte böter.[30] Mot bakgrunden av det sagda framstår det som naturligt att som målsägande anse den person som lidit skada och som borde tillerkännas ersättning därför an-

[20] Björling, s. 53 f.
[21] Björling, s. 54 f.
[22] SmL konungabalken XII § 2 och UpL konungabalken XII. Endast vakthållsskyldig torde ha ansetts som målsägande, om han ertappade brottslingen.
[23] SmL byggningabalken XIX.
[24] GL VI § 2.
[25] GL VI § 4.
[26] MELL såramålsbalken, om sår av våda, XII.
[27] Skarstedt II, s. 118 ff, Hassler, Förfarandet i brottmål före domsförhandling i positiv rätt och de lege ferenda, s. 110 f, Hassler, Föreläsningar över den svenska kriminalprocessen, s. 179 f och Wennström, s. 91 ff. Se exempelvis Ä VgL tjuvabalk III och Y VgL förnämesbalken XLIV. Jfr även Hedenskog, s. 53 och Olivecrona, s. 68 f.
[28] Björling, s. 51 f.
[29] Björling, s. 29 ff.
[30] Björling, s. 40.

tingen i form av böter eller skadestånd. Exempel finns på att målsäganderätt tillförsäkrades även andra personer än den mot vilken brottet omedelbart varit riktat. Sålunda stadgades i MELL i byggningabalken XXVIII § 5 att vid vådeld i kvarn ej blott kvarnägaren var berättigad att erhålla del i böterna utan även de bönder vars mäld uppbrunnit. När man i den moderna rätten ansett att målsäganderätt tillkommer den som äger en självständig skadeståndsrätt i anledning av brott är detta tydligen en regel som har sin historiska förklaring.

2.2. Rättsutvecklingen från 1734

I 1734 års lag saknades allmänna bestämmelser om vem som skulle anses som målsägande.[31] Nehrman har dock gjort vissa uttalanden som kan vara klargörande för hur problemet bedömdes. Nehrman har anfört: "Then som skadan lidit, är berättigad att begiära ärsättning för skadan som han lidit, ... och at påstå thet skademannen må warda straffad, ... Therföre kallas han som skadan lidit rätter målsägande." Vidare har Nehrman uttalat: "Ofta pålägger Lagen straff, fast ingen skada skedd är, ... Then som warit i fahra, at taga skada och förolämpas, tillkommer rättigheten, uti en del af thesse förbrytelser, at tala, om han wil, i the öfriga få jemväl andra tala, som här nedanför warda nämnde."[32] Enligt dessa allmänt hållna uttalanden skulle den som är berättigad till skadestånd vara målsägande liksom den som utsatts för fara vid faredelikt. De faredelikt som omnämnts av Nehrman är försök till mordbrand, försök till fosterfördrivning, utsättandebrott, försök till röveri, resande av livsfarligt vapen och oförsiktigt umgående med laddat vapen. Beträffande vissa faredelikt har Nehrman förklarat, vilket framgår av citatet ovan, att annan än den som utsatts för fara äger rätt att föra talan. Härvid avses fall av actio popularis, varvid kan nämnas Nehrmans hänvisningar till byggningabalken 15: 3 och 25: 15. I dessa lagrum stadgades straff för det fall skogseld orsakats eller någon funnit ogildan bro.[33]

I 1832 års förslag till allmän criminallag återfinns i förslagets rättegångsbalk 2 kap. 8 § definitionsregeln. Denna har följande lydelse: "Enskild målsägande är den, mot hwilken brottet begånget är, eller som deraf eljest förnärmad bliwit eller skada lidit; så ock den, som för den förnärmade eller skadade målsmannarätt äger." I motiver till förslaget förklarades att "man ansett nödigt, att bestämdt utmärka hwad som förstås med benämningen af enskild målsägande ..." Några andra motivuttalanden till definitionsregeln finns ej i lag-commiteens förslag.[34] Regeln kom senare att inflyta i 1844 års förslag till straffbalk 8 kap. 9 §, där dock ordet "eljest" utbytts mot ordet "eller". Det har antagits att denna redaktionella förändring skett genom en misskrivning. Det har ansetts att ordet eljest ger stadgandet en rimligare innebörd än ordet eller. De olika rekvisiten i definitionsregeln har nämligen

[31] Hassler, Festskrift för Otto Hjalmar Granfelt, s. 78.
[32] Nehrman, Processum Criminalem, s. 27 ff.
[33] Nehrman, Processum Criminalem, s. 28 vid 8 och 9 §§.
[34] Förslag till allmän criminallag, 1832, Motiver, s. 102.

antagits delvis täcka varandra, varför ordet eller är olämpligt då det antyder att rekvisiten skulle ha helt olika betydelse.[35]

Anledningen till att definitionsregeln, som är av rent processuell natur, kom att inflyta i 1844 års straffbalksförslag torde ha varit samma som den som föranledde att åtskilliga andra bestämmelser rörande rättegången kom att intagas i promulgationsförfattningen till straffbalksförslaget. I promulgationsförfattningsförslaget fanns regler om förlikning med målsäganden samt regler om häktning. Beträffande dessa processuella stadganden förklarade lagberedningen att det var nödigt att införa vissa stadganden rörande rättegången intill dess en ny rättegångsbalk kunde bli antagen.[36] Lagberedningen uttalade vidare i anslutning till regeln i förslagets 8 kap. 9 §: "Då Beredningen ansett det böra tydligen bestämmas, hwem som skall anses för målsägande i brottmål, har det funnits mest passande att i slutet av detta kapitel införa ett ur förslaget till Rättegångs-Balk, senare delen, 2 kap. 8 § hemtat stadgande i detta ämne."[37] Det kan synas förvånande att det ansågs mest passande att införa definitionsregeln i förslagets 8 kap., som handlade om skadestånd och ej i promulgationsförfattningen tillsammans med övriga processuella bestämmelser. I 1849 års förslag till rättegångsbalk uttalade lagberedningen som sin mening att definitionsregeln borde intagas i rättegångsbalken, då bestämmelsen i straffbalken endast avsåg rättigheten till skadestånd, men ej de flera förhållanden, varpå den jämväl skulle lämpas, såsom målsägandens rätt att själv åtala brott samt allt vad som angår sättet och villkoren för sådan talans utförande.[38] När definitionsregeln upphöjdes till lag i 1864 års strafflag och där kom att inflyta i 6 kap. 8 §, vilket kapitel handlade om skadestånd, har många författare i äldre doktrin velat tolka stadgandet såsom reglerande rätten till skadestånd.[39] Till stöd för åsikten att definitionsregeln i SL avsåg att reglera den straffprocessuella frågan om målsägande rätt kan åberopas lagberedningens uttalanden samt det förhållandet att regeln ursprungligen i 1832 års förslag till criminallag ingick i ett kapitel där åtskilliga straffprocessuella frågor reglerades. Numer får det anses helt klart att med regeln ej avses att reglera frågan om enskilds rätt till skadestånd, vilket framgår bl. a. av stadgandets placering i RB 20 kap., vilket kapitel handlar om rätt till åtal och målsägande.[40]

I 1864 års strafflag var det offentliga åtalet jämställt med det enskilda.[41] I SP 19 § stadgades åtalsplikt för de allmänna åklagarna. Under tiden fram till RB:s ikraftträdande kom det enskilda åtalet att alltmer förlora sin betydelse. Genom processreformen gjordes det enskilda åtalet subsidiärt. Samtidigt som vittnesjäven avskaffades infördes i RB ett absolut förbud mot att höra målsägande som vittne.

35 Ekelöf II, s. 65 och Hassler, Festskrift för Otto Hjalmar Granfelt, s. 80.
36 Förslag till Straff-Balk, 1844, Motiver, s. 59.
37 Förslag till Straff-Balk, 1844, Motiver, s. 19.
38 Förslag till Rättegångs-Balk, 1849, Motiver, s. 61.
39 Se härom Ekelöf II, 2 uppl., s. 79 not 128.
40 Ekelöf II, 2 uppl., s. 79 och Hassler, Festskrift för Otto Hjalmar Granfelt, s. 80 f.
41 Hedenskog, s. 60 och Olivecrona, s. 69.

3. Utländsk rätt

Syftet med den följande redogörelsen för utländsk rätt är att undersöka i vilken utsträckning den genom brottet kränkte eller förorättade intager en processuell särställning som liknar målsägandens. I den mån så är fallet kan det vara av intresse att studera hur man i utländsk rättspraxis bedömt frågan om vem som kan anses intaga sådan processuell ställning.

3.1. Finland

Den genom brottet kränkte betecknas i finsk rätt liksom i svensk som målsägande. Målsägandens åtalsrätt är principal.[1] De flesta brotten hör under allmänt åtal.[2] Beträffande dessa brott gäller att allmän åklagare är skyldig att bevaka det allmännas rätt när åtal utföres av målsäganden.[3] Endast när det föreligger sannolika skäl för att den misstänkte är skyldig åligger det allmän åklagare att deltaga i brottmålsprocessen.[4] Begär målsägande, att allmän åklagare skall åtala brott, som denne ej får åtala utan målsägandens angivelse är åklagaren enligt 18 § förordningen om införande av strafflagen skyldig att utföra åtalet, om icke bevisen för angivelsen är så ringa, att den ej är grundad å sannolika skäl. Emellertid är allmän åklagare enligt stadgad praxis ej ovillkorligen skyldig att väcka åtal vid angivelsebrott då målsäganden begärt att ansvarstalan skall anställas. Vid ringa brott och i de fall då samhället ej har något omedelbart intresse av att gärningsmannen befordras till straff, har det ansetts att åklagaren ej har en absolut skyldighet att väcka åtal enligt 18 § förordningen om införande av strafflagen.[5]

Enligt finsk rätt är målsägandens åtalsrätt vid brott förövade av tjänstemän ej inskränkt på sätt som är föreskrivet i RB 20: 10.[6] Till skillnad från vad som gäller i Sverige preskriberas målsägandens åtalsrätt och rätten att göra angivelse vid angivelsebrott. Preskriptionstiden är ett år och löper från den tidpunkt då målsäganden erhöll kännedom om brottet.[7]

Enligt finska rättegångsbalken 17 kap. 18 § äger målsäganden ej vittna i brottmål. Detta gäller även för det fall han ej för talan.

[1] Palmgren, s. 140 och 159 samt Tirkkonen, s. 91 och 93.
[2] Tirkkonen, s. 93.
[3] Förordningen om införande av strafflagen 15 §.
[4] Tirkkonen, s. 93 f.
[5] Tirkkonen, s. 94.
[6] Tirkkonen, s. 95 och Palmgren, s. 149 ff.
[7] Se härom Palme, s. 194 ff. Även PK och PLB hade för målsägandens åtalsrätt föreslagit en preklusionsregel. Se PK II, s. 42 f och PLB, s. 260 f. På tillskyndan av lagrådet kom den föreslagna regeln att utgå. SOU 1941: 7 s. 198 f och 499 f. Jfr BrB 6: 11 st. 2.

Vad beträffar frågan om vem som skall anses som målsägande hade i 1875 års förslag till strafflag upptagits en regel som angav vem som skulle anses som målsägande. Denna regel överensstämde nästan ordagrant med den svenska definitionsregeln. I det slutliga strafflagsförslaget utgick denna regel helt och någon bestämmelse om vem som är att anse som målsägande finns ej upptagen i någon lag.[8] Målsägandebegreppet har i stället utformats genom praxis och doktrin. I allmänhet har man därvid bestämt begreppet med ledning av läran om brottets skyddsintresse.[9] Avsaknaden av en legaldefinition av begreppet har medfört att man i finsk rätt ansett sig kunna beakta även processrättsliga ändamålssynpunkter.[10] Det enskilda åtalets processuella funktion har i viss utsträckning fått lämna vägledning för begreppsbestämningen då man på vissa områden genom bestämmelser i lag tillförsäkrat vissa rättssubjekt målsägande rätt.[11]

3.2. Norge

I norsk rätt betecknas den genom brottet kränkte som fornærmede. I 1887 års straffeprosesslov 94 § ges regler om den fornærmedes åtalsrätt. Det stadgas i detta lagrum att om åtalsmyndigheten vägrat att väcka åtal i anledning av visst brott, den fornærmede kan väcka åtal. Denna subsidiära åtalsrätt är utesluten då åtalseftergift meddelats i fall som närmast motsvaras av den i RB 20: 7 p. 2 åsyftade situationen. Den fornærmede äger rätt att överklaga dom då den tilltalade helt eller delvis frikänts eller då den tilltalade fällts till ansvar för lindrigare brott än för vilket ansvar yrkats. Rätt att väcka eller övertaga åtal och att överklaga dom tillkommer ej fornærmede, om han tidigare förklarat att han ej begär att åtal skall väckas.[12]

Den fornærmede har endast i vissa specialfall möjlighet att biträda åtal som väckts av allmän åklagare. Fornærmede kan således i allmänhet ej uppträda som part när allmän åklagare utför ansvarstalan. Rätt att biträda åklagarens talan har den fornærmede när han utnyttjat sin subsidiära åtalsrätt, men åtalsmyndigheten övertagit åtalet.[13] Även vid ärekränkningsbrott äger den fornærmede ansluta sig till åklagarens talan liksom när den fornærmede framställt ersättningsanspråk mot den tilltalade.[14] I dessa fall har den fornærmede partsrättigheter. I övriga fall vid "offentlige straffesaker" har den fornærmede ej partsrättigheter och äger ej framställa processuella yrkanden och äger ej heller rätt att yttra sig i målet.[15]

Enligt norsk rätt faller de flesta brotten under allmänt åtal, men vissa brott får ej åtalas av allmän åklagare med mindre den fornærmede angivit brottet till åtal.[16] Beträffande ett fåtal brott gäller att de endast får åtalas av

[8] Se härom Palmgren, s. 88 f.
[9] Palmgren, s. 89 f och Tirkkonen, s. 91 not 21.
[10] Palmgren, s. 97 ff.
[11] Palmgren, s. 100 f.
[12] Andenæs, s. 75 och Stang, s. 286 ff.
[13] Straffeprosessloven 435 §.
[14] Straffeprosessloven 95, 438 och 439 §§.
[15] Andenæs, s. 76 ff och Stang, s. 58 f och 298.
[16] Andenæs, s. 76 f och Stang, s. 57 f.

den fornærmede. Ingen av de i straffeloven upptagna brotten är av denna art.[17] Ej ens ärekränkningsbrotten är helt undandragna det allmänna åtalet. Sålunda får allmän åklagare väcka åtal ifråga om ärekränkningsbrott även om angivelse ej föreligger, såvida åtal är påkallat av hänsyn till allmänna intressen.[18] Beträffande sådana brott, vilka ej får åtalas utan att fornærmede gjort angivelse, gäller att fornærmedes åtalsrätt är subsidiär.[19]

Den fornærmede höres som vittne i "offentlige straffesaker" även då han biträder åtalet eller för skadeståndstalan.[20] Då fornærmede i "offentlige straffesaker" ej har partsrättigheter gäller reglerna om vittne. Fornærmede får ej övervara förhandlingen förrän han själv blivit hörd.[21] Då fornærmede har partsrättigheter och konflikt uppstår mellan reglerna om part och om vittne, skall de förra äga företräde. Om sålunda den fornærmede har partsrättigheter, får han övervara förhandlingen även om han ännu ej hörts i målet, trots att vittnen i allmänhet ej äger sådan rätt.[22]

I norsk rätt finns ej någon bestämmelse som anger vem som är att anse som fornærmede. Man har i norsk rätt utgått från läran om brottets skyddsintresse när man haft att bestämma vem som skall anses som fornærmede. Den som är innehavare av ett intresse som ifrågavarande straffbud tar sikte på att skydda anses som fornærmede. Vidare anses i allmänhet blott den omedelbart skadelidande eller kränkte som fornærmede, således ej den som blott medelbart drabbats av brottets verkningar.[23] Begreppet fornærmede anses ha samma innebörd vid tillämpning av olika processuella bestämmelser, men det har gjorts gällande att en vidsträckt tolkning i vissa fall skulle vara motiverad.[24]

I det nyligen utarbetade förslaget till "lov om rettergangsmåten i straffesaker" föreslog straffeprosesslovkommitténs flesta ledamöter att den subsidiära åtalsrätten måtte avskaffas. Minoriteten var av den åsikten att det subsidiära åtalet borde bibehållas, men att man måste inskränka åtalsrätten för att förebygga missbruk från den fornærmedes sida. Sålunda föreslogs att den fornærmede ej skulle äga rätt att väcka åtal om åklagaren nedlagt åtalet sedan huvudförhandlingen påbörjats, såvida målet ej rörde ansvar för ärekränkning. Vidare förordades att enskilt åtal ej skulle få väckas när åtalseftergift meddelats och när rätten funnit "at det ikke er fyldestgjørende grunn til privat påtale".[25]

Enligt förslaget skulle den fornærmede vid "privat straffesak" äga rätt att biträda åklagarens talan i mål om ansvar för brott vilka ej åtalas av allmän åklagare med mindre det är påkallat av allmänna hänsyn.[26] Exempel på dylika brott utgör vissa ärekränkningsbrott och brott som i Sverige skulle be-

[17] Andenæs, s. 75.
[18] Straffeloven 251 § och Andenæs, s. 75 f.
[19] Straffeprosessloven 93 och 94 §§.
[20] Straffeprosessloven 95, 437 och 450 §§.
[21] Andenæs, s. 76.
[22] Andenæs, s. 78.
[23] Andenæs, s. 79 f, Salomonsen I, s. 73 och II, s. 258, Skeie, Strafferett I, s. 461 och Stang, s. 56.
[24] Andenæs, s. 80 och Salomonsen II, s. 258.
[25] Instilling om rettergangsmåten i straffesaker, 1969, s. 118 ff och 355.
[26] Se förslagets 382 §.

tecknas som olovligt förfogande över avbetalningsgods. I dessa fall skulle den fornærmede få partsrättigheter om han biträdde åtalet. Likväl skall han enligt förslaget höras som vittne.[27] Om däremot den fornærmede väckt talan som "privat saksöker" skall han höras som part.[28]

Enligt förslaget kan rätten underlåta att kräva att den fornærmede skall avge försäkran sedan han avgivit sin utsaga. Enligt straffeprosessloven har rätten denna möjlighet blott när den fornærmede biträtt åklagarens talan eller när han fört talan som "privat saksöker".[29] När falsk utsaga avgivits inträder straff enligt gällande strafflag såväl då försäkran avgivits som när så ej är fallet.[30]

3.3. Danmark

Den genom brottet kränkte, den forurettede, intar processuellt sett en mycket svagare ställning enligt dansk rätt än enligt svensk, norsk och finsk rätt. Endast i undantagsfall har den forurettede en principal eller subsidiär åtalsrätt.[31] Den forurettede äger en självständig åtalsrätt vid vissa ärekränkningsbrott och vid vissa brott på immaterialrättens område.[32] Vid de allra flesta brotten har åklagarmyndigheten åtalsmonopol.[33] Den forurettede anses i dessa fall ej som part och har knappast några processuella befogenheter över huvud taget. Emellertid äger den forurettede rätt att biträda åklagarens talan i vissa fall. När allmän åklagare väckt åtal vid brott som är underkastat privat åtal, men som får åtalas av allmän åklagare när så är påkallat av hänsyn till något allmänt intresse, äger den forurettede biträda åklagarens ansvarstalan.[34]

Av stor betydelse är att den forurettede och endast denne äger framställa ersättningsanspråk mot den tilltalade i brottmålsprocessen.[35] I dessa fall kommer den forurettedes ställning att faktiskt sett bli sådan att han kan medverka till att den tilltalade blir dömd till straff. Sålunda kan den forurettede räkna med att erhålla underrättelse om utredningen vid förundersökningen. Vidare äger den forurettede rätt att yttra sig och ställa frågor till den tilltalade.[36] I vissa fall kan åtalsmyndigheten tillvarataga den forurettedes intressen vad beträffar dennes ersättningsyrkande. I de fall då brottmålsprocessen är summarisk får den forurettede själv göra sitt anspråk gällande. I praktiken föreligger emellertid ej någon större skillnad mellan dessa båda fall. Åklagarmyndigheten och polisen har nämligen att i största möjliga utsträckning förebringa utredning vad beträffar den forurettedes ersättningsanspråk.[37]

[27] Se förslagets 384 §.
[28] Instilling om rettergangsmåten i straffesaker, 1969, s. 350.
[29] Instilling om rettergangsmåten i straffesaker, 1969, s. 213.
[30] Straffeloven 163 och 166 §§ och Andenæs, Spesiell strafferett, s. 163 f.
[31] Hurwitz, Den danske strafferetspleje, s. 198.
[32] Kommenteret retsplejelov II, s. 744. Se även retsplejeloven 726 § 2 st.
[33] Hurwitz, Den danske strafferetspleje, s. 205.
[34] Retsplejeloven 725 § och Hurwitz, Den danske strafferetspleje, s. 199 f.
[35] Retsplejeloven 991 § och Hurwitz, Den danske strafferetspleje, s. 576 ff.
[36] Hurwitz, Den danske strafferetspleje, s. 200 f.
[37] Hurwitz, Den danske strafferetspleje, s. 578 f.

Den forurettede skall höras som vittne. Denna regel bör självfallet gälla då den forurettede ej har partsrättigheter.[38] Även när den forurettede biträder åklagarens talan eller när han för skadeståndstalan skall han höras som vittne.[39]

Någon legal definition av begreppet forurettede har ej givits i dansk rätt.[40] Vid bedömningen av frågan om en person kan anses som forurettede vad beträffar rätten att anställa enskilt åtal tolkas begreppet snävt, enär man ansett detta vara förenligt med de ändamålsöverväganden som uppbär den enskilda åtalsrätten. Den vars intresse det särskilda straffbudet är avsett att skydda anses härvid som forurettede.[41] Vad beträffar rätten att få talan om enskilt anspråk handlagd i samband med åtal gäller som huvudregel att blott den omedelbart skadelidande kan anses som forurettede. Det har hävdats att en snäv tolkning av begreppet ej är motiverad i detta sammanhang. I praxis förekommer stundom att den medelbart skadelidande anses berättigad att såsom forurettede framställa ersättningsyrkande i brottmålsprocessen. Sålunda kan kanske försäkringsbolag anses som forurettede i berörda avseende.[42]

3.4. England

Enligt engelsk rätt äger varje medborgare väcka åtal i anledning av förövat brott. Det krävs ej att personen ifråga har något intresse i saken.[43] Eftersom det är förenat med betydande kostnader att väcka och utföra åtal och den enskilde ofta är tvungen att anlita såväl en solicitor som en barrister väckes åtal mera sällan av enskilda personer. Även under de mest förmånliga omständigheter måste den enskilde räkna med att han blir tvungen att slutligen stå för viss del av rättegångskostnaderna.[44] Allmänna sammanslutningar, större affärsföretag, banker och försäkringsbolag brukar dock ibland väcka åtal ifråga om brott som berör vederbörande rättssubjekts verksamhetsområde. I de flesta fallen väckes åtal av befattningshavare anställda hos polismyndighet.[45]

3.5. Förbundsrepubliken Tyskland

Den genom brottet kränkte, som i tysk rätt benämnes Verletzter, äger rätt att anställa åtal beträffande vissa i lagen uppräknade brott t. ex. hemfridsbrott, skadegörelse och ärekränkningsbrott i särskilt angivna fall.[46] Då det ligger i allmänt intresse att åtal anställes kan även allmän åklagare beivra sådant brott som ovan nämnts.[47] Den som är Verletzter äger då ansluta sig till

[38] Hurwitz, Den danske strafferetspleje, s. 198 f.
[39] Retsplejeloven 990 § 3 st. och Hurwitz, Den danske strafferetspleje, s. 198 f och 579 samt Kommenteret retsplejelov II, s. 745 f.
[40] Hurwitz, Den danske strafferetspleje, s. 243.
[41] Hurwitz, Den danske strafferetspleje, s. 243 f.
[42] Hurwitz, Den danske strafferetspleje, s. 577 och Kommenteret retsplejelov II, s. 981.
[43] Jackson, s. 120 och Turner, s. 600.
[44] Jackson, s. 120 ff.
[45] Jackson, s. 122 och Turner, s. 600.
[46] StPO 374 §.
[47] StPO 376 §.

åklagarens talan (Nebenklage) och äger rätt att överklaga rättens dom. I ytterligare ett fall kan den som är Verletzter uppträda som Nebenkläger, nämligen efter Klageerzwingungsverfahren.[48] Den kränkte äger ej rätt att själv anställa åtal mot ungdomsbrottsling; ej heller äger han härvid rätt till Nebenklage.[49]

Enligt tysk rätt finns ej någon subsidiär åtalsrätt för Verletzter, men denne kan framtvinga åtal genom ett särskilt förfarande som benämnes Klageerzwingungsverfahren. Om en person är Verletzter och gjort angivelse samt allmän åklagare beslutat ej väcka åtal, är den förre behörig anföra besvär över beslutet hos överordnad åklagare. Om det därvid beslutas att åtal ej skall väckas kan den kränkte framställa yrkande om att rätten skall avgöra åtalsfrågan.[50] Denna talan måste den kränkte framföra genom en advokat; såtillvida gäller advokattvång vid Klageerzwingungsverfahren. Härmed har man velat förebygga att uppenbart ogrundade yrkanden framställes.[51] Om rätten finner yrkandet ej vara grundat, kan allmänt åtal därefter endast väckas om nya omständigheter eller nya bevis blir kända.[52] Därest rätten anser yrkandet befogat har allmän åklagare att verkställa det meddelade beslutet. Åklagaren tvingas således att anställa ansvarstalan. Möjligheten att kunna framtvinga åtal har ansetts vara av värde i det att åklagaren utsättes för ett visst tryck att ej avstå från att anhängiggöra ansvarstalan av ovidkommande hänsyn.[53]

Beträffande ett ringa antal brott gäller att de ej får åtalas av allmän åklagare om ej Strafantrag framställts av Verletzter. Dessa brott betecknas som Antragsdelikte och motsvaras i svensk rätt av angivelsebrott.[54]

Den som är att anse som Verletzter ifråga om visst brott äger ej medverka som domare vid avgörandet av mål vari yrkats ansvar för detta brott.[55] Det har hävdats att begreppet Verletzter bör tolkas extensivt i detta sammanhang.[56]

Rätten har att pröva om Verletzter skall beediga den utsaga han avgivit.[57] Anledningen till att Verletzter i vissa fall ej bör tillåtas beediga sin utsaga är att han såsom omedelbart berörd av gärningen kan befaras ha avgivit en oriktig berättelse. Vidare kan den hörde själv skyddas genom denna reglering t. ex. när det kan förväntas att den tilltalade kan trakassera den hörde genom angivelse om mened.[58] En person skall ej förbjudas beediga sin utsaga blott för det han är att anse som Verletzter. Vid prövningen beaktar rätten jämte annat den omständigheten att den kränkte såsom varande partisk kan befaras ha avgivit en oriktig utsaga.[59]

[48] StPO 395 §. Nebenkläger äger ej överklaga dom till förmån för den tilltalade. Peters, s. 512.
[49] Jugendgerichtsgesetz 80 §.
[50] StPO 172 § samt Löwe—Rosenberg, s. 465 ff och Peters, s. 462 ff.
[51] Löwe—Rosenberg, s. 469 f och Peters, s. 463.
[52] StPO 174 §.
[53] Peters, s. 465.
[54] Schönke—Schröder, s. 551 ff.
[55] StPO 22 §.
[56] Löwe—Rosenberg, s. 113 och Peters, s. 128 f.
[57] StPO 61 §.
[58] Peters, s. 299.
[59] BGHSt 1, 180.

Den som är att anse som Verletzter eller som är dennes arvinge kan mot den tilltalade framställa ersättningsanspråk i brottmålsprocessen, om anspråket uppstått som en följd av brottet. Den kränkte skall underrättas om rättegången mot den tilltalade och rätten att i samband därmed framställa ersättningsyrkande.[60] Yrkandet kan framställas skriftligen eller muntligen för att upptagas i kansliets protokoll. Talan kan även väckas muntligen under huvudförhandlingen.[61] Om frågan ej lämpligen kan avgöras under brottmålsprocessen äger domstolen avstå från att avgöra skadeståndsfrågan. Så är fallet t. ex. om ett avgörande av ersättningsfrågan skulle fördröja rättegången.[62]

Begreppet Verletzter har ej definierats i lag. Enligt den numer förhärskande uppfattningen måste begreppet bestämmas olika med hänsyn till de olika ändamålsöverväganden som ligger bakom de skilda stadganden som reglerar den kränktes processuella ställning. I allmänhet har man i doktrinen ansett den vara Verletzter i vars rättssfär eller Rechtgüter brottet utgjort omedelbart ingrepp. Den vars intresse skyddas genom kriminaliseringen har härvid ansetts vara Verletzter.[63] Ibland har man vid tolkningen av vad som bör förstås med omedelbar skada sträckt sig så långt att det kan sägas att medelbar skada, som drabbat en person, gör denne till Verletzter.[64] Den som medelbart träffats av brottets verkningar bör sålunda enligt ett avgörande av Bundesgerichtshof anses som Verletzter då han kan tänkas avge en osann utsaga.[65] Vid den processuella behandlingen av skadeståndsanspråk i samband med åtal för brott kan även den medelbart skadelidande anses som Verletzter.[66]

3.6. Österrike

De allra flesta brotten är underkastade allmänt åtal. Vid ett fåtal brott äger den kränkte, Verletzter, rätt att väcka åtal exempelvis vid stöld från anhörig eller vid visst ärekränkningsbrott. Dessa brott betecknas som Privatanklagedelikte och får åtalas endast av den genom brottet kränkte. På begäran av den enskilde har allmän åklagare att företräda den kränkte. Åklagaren har i detta fall samma processuella befogenheter som Privatankläger. Den sistnämnde i sin tur har i stort sett samma befogenheter som allmän åklagare när denne utför allmänt åtal, dock att Privatankläger ej äger överklaga dom till förmån för den tilltalade. Rätten att som Privatankläger utföra ansvarstalan kan ej överlåtas, om brottet kränkt någons ära. Har brottet inneburit ingrepp i någon materiell rättighet så övergår rätten att utföra ansvarstalan på successorn. Skulle Privatanklagedelikt ha förövats av en ungdomsbrottsling kan brottet ej åtalas av den kränkte, utan blott av allmän åklagare om Ver-

[60] StPO 403 §.
[61] StPO 404 §. Se härtill Peters, s. 514 ff.
[62] StPO 405 §.
[63] Bauer, JZ 1953 s. 298, Löwe—Rosenberg, s. 112 f, 194 och 467, Peters, s. 463 och Schmidt II, s. 45 f och 473.
[64] Peters, s. 463.
[65] BGHSt 5, 85.
[66] Löwe—Rosenberg, s. 991 f.

letzter begärt att åtal skall väckas. Vissa brott får endast åtalas om den kränkte gjort angivelse. I vissa fall får allmän åklagare ej ens föranstalta om utredning om brott innan angivelse gjorts.[67]

Om allmän åklagare avstår från att väcka åtal eller nedlägger väckt åtal, äger Verletzter subsidiär åtalsrätt. Denna åtalsrätt äger den kränkte såväl vid brott som hör under allmänt åtal som vid brott som är att anse som angivelsebrott. Allmän åklagare är berättigad att övertaga åtalet och den kränkte äger då ej vidare utföra ansvarstalan. Subsidiär åtalsrätt föreligger ej då brott förövats av en ungdomsbrottsling.[68]

Om allmän åklagare anställt ansvarstalan äger den skadelidande framställa ersättningsanspråk i brottmålsprocessen. Denna rätt tillkommer såväl den omedelbart skadelidande som den medelbart skadelidande, exempelvis depositarie, panthavare eller arvinge till den som dödats genom brott. Senast före huvudförhandlingens början skall den skadelidande framställa sitt ersättningsyrkande för att det skall kunna upptagas till prövning. Yrkandet kan framställas skriftligen eller muntligen för att därefter nedtecknas i protokoll. Rätten skall underrätta den skadelidande om den kommande rättegången, därest det kan antagas att han ej äger kännedom därom. Den skadelidande anses som part (Nebenpartei) och kan t. ex. vid huvudförhandlingen ställa frågor till den tilltalade och vittnen samt äger rätt att yttra sig t. ex. slutföra sin talan. Om rätten meddelar frikännande dom hänvisas den skadelidande att göra gällande sitt anspråk på civilprocessuell väg. Ej ens vid fällande dom avgöres ersättningsfrågan i alla fall.[69]

Om ansvarstalan eller ersättningstalan utföres av Verletzter höres han som vittne och övriga regler om vittne blir tillämpliga. Om den som är Verletzter ej tillåtes övervara förhör med vittne, kan han låta sig företrädas av annan person, vilken äger samma rätt som den kränkte att framställa frågor under förhöret med vittnet ifråga.[70]

3.7. Schweiz

Den schweiziska strafflagen, som gäller för hela landet, innehåller vissa stadganden som rör den genom brottet kränktes rättsställning. Vissa brott får ej åtalas av allmän åklagare om ej den kränkte (Verletzter) framställt Strafantrag. Detta undantag från officialprincipen föranledes av hänsynstagande till den kränktes intresse, den förorättades förhållande till gärningsmannen eller till att handlingen ifråga är att anse som ringa brott.[71]

Angivelseberättigad i egenskap av Verletzter är den vars rätt direkt kränkts genom brottet eller den som utsatts för fara därför. Medelbart angripna personer t. ex. den kränktes anhöriga, fordringsägare och arvingar är ej angivelseberättigade. För att en person skall anses som Verletzter krävs

[67] Roeder, s. 15 ff och 74 ff.
[68] Roeder, s. 84 ff.
[69] Roeder, s. 78 ff.
[70] Roeder, s. 77, 150 och 202.
[71] Schwander, s. 224 och Thormann—von Overbeck I, s. 132.

vidare att brottet utgjort angrepp mot den vars intresse skyddas genom kriminaliseringen.[72]

Det straffprocessuella förfarandet och de flesta övriga straffprocessuella frågor regleras genom kantonal lagstiftning.[73] Denna lagstiftning skall ej beröras.

3.8. Frankrike

Såsom ett remedium mot att allmän åklagare underlåter att väcka åtal, då så bör ske, kan den skadelidande framtvinga allmänt åtal genom att framställa ersättningsanspråk inför brottmålsdomstol eller inför myndighet som har brottsutredande uppgifter. Väckes ersättningstalan (action civile) kommer automatiskt allmänt åtal att väckas. Emellertid är det ej tillräckligt att den skadelidande framställer ersättningsanspråk för att han skall kunna framtvinga åtal. Det kräves även att han förklarar sig vara partie civile t. ex. inför undersökningsdomaren.

Ifråga om de lindriga brotten kan den skadelidande framställa sitt anspråk direkt inför domstolen ifråga (citation directe). Vid de allvarligaste brotten (crimes) skall ersättningsyrkandet framställas inför förundersökningsdomaren. Denna ordning sammanhänger med att olika domstolar är behöriga att till prövning upptaga olika mål med hänsyn till om brottet är lindrigt eller grovt.

Tidigare har förekommit att den skadelidande missbrukat rätten till action civile. Den som tillfogats skada och trott sig ej kunna vinna framgång med sin talan inför civil domstol på grund av brist på bevis har ofta framtvingat åtal för att utredningen under förundersökningen skulle tillföra den skadelidande det erforderliga bevismaterialet. Detta ledde till en anhopning av mål inför förundersökningsdomaren. Det förekom även att den skadelidande använt sin rätt för att utöva vedergällning eller utpressning.[74]

För att förebygga missbruk har införts nya regler. Om den skadelidandes yrkande befinnes vara ogrundat kan de personer som utpekats i angivelseskriften, vari ersättningsyrkandet framställts, höras som vittnen, ej som misstänkta, inför förundersökningsdomaren. En olägenhet med denna ordning har varit att den som begått brott ställts inför valet att begå mened eller att bli fälld till ansvar. Vidare har det tillskapats ett särskilt förfarande varigenom den mot vilken en angivelse riktats vid action civile kan begära ersättning av angivaren, dvs. den som är partie civile. En förutsättning härför är att förundersökningen nedlagts. Detta särskilda förfarande är av civilprocessuell art och är ibland förenklat. Vidare är det vid strängt bötesstraff förbjudet att före det beslut meddelats av judiciell myndighet publicera uppgifter rörande de förhållanden varpå den skadelidande grundat sitt anspråk. Detta förbud gäller ej blott för partie civile utan varje annan person.[75] Missbruket

[72] Schwander, s. 224 och Thormann—von Overbeck I, s. 133.
[73] Schwander, s. 1 och 5.
[74] Bouzat—Pinatel II, s. 755 ff.
[75] Bouzat—Pinatel II, s. 970 ff.

av de rättigheter, som tillkommer den skadelidande, har lett till att begreppet partie civile ibland kommit att tolkas restriktivt i praxis.[76]

Endast den förorättade eller dennes rättsinnehavare kan väcka ersättningstalan inför domstol, således ej åklagaren. Rätten att anhängiggöra och utföra ersättningstalan kan överlåtas, då skadan uppstått genom brott som utgjort ingrepp i förmögenhetsrättsliga förhållanden. Rätten till ersättning vid brott som medfört immateriell skada kan ej överlåtas. I det först nämnda fallet äger även den skadelidandes fordringsägare rätt att göra gällande de rättigheter som tillkommer partie civile. Emellertid är att uppmärksamma att en successor aldrig kan utöva sina rättigheter vid action civile inför brottmålsdomstol. Action civile kan inför brottmålsdomstol blott utövas av den som personligen lidit omedelbar skada genom brottet. Det fordras även att skadan är aktuell och säker. En person är att anse som partie civile såväl då han lidit materiell som immateriell skada och kan framställa ersättningsyrkande även i sistnämnda fall. Vidare torde det krävas att brottet utgjort angrepp mot ett rättsligt skyddat intresse. I praxis kan spåras en tendens till restriktivitet vid tolkning av begreppet partie civile. Sålunda har kravet på personlig skada medfört att man i vissa fall ansett brottsliga gärningar endast ha skadat allmänna intressen vid påföljd att den skadelidande ej ansetts som partie civile t. ex. vid brott mot bestämmelser som garanterar den fria konkurrensen.[77]

Den som har ett personligt och direkt intresse i saken får ej avlägga ed utan höres upplysningsvis. I äldre rätt då den legala bevisteorins principer tillämpades kunde denna regel anses motiverad. Emellertid har denna speciella regel om förbud att vittna för den som har intresse i saken bibehållits även sedan den fria bevisprövningens principer blivit lagfästa. I doktrinen har framförts kritik mot denna regel. Det har framhållits att regeln verkar till skydd för den som kan antagas avge en oriktig utsaga. Denne undgår ansvar för mened om falsk utsaga avgivits.[78]

3.9. Belgien

Den som lidit skada, orsakad genom annans brottsliga förfarande, kan kräva ersättning av brottslingen om allmänt åtal väckes. Allmänt åtal kan emellertid liksom enligt fransk rätt framtvingas genom att den skadelidande framställer ersättningsyrkande och förklarar sig vara partie civile. Yrkandet kan framställas inför förundersökningsdomaren under vissa förutsättningar och inför domstol under vissa andra förutsättningar.[79]

För att en person skall kunna anses som partie civile kräves att den skada som uppkommit genom brottet skall vara personlig, säker och reell. Om det vid försök till brottslig gärning ej uppstått någon skadlig effekt, kan den som berörts av brottet ej anses som partie civile. Framtida skada kan grunda rätt

[76] Bouzat—Pinatel II, s. 759.
[77] Bouzat—Pinatel II, s. 759 ff.
[78] Bouzat—Pinatel II, s. 918 och 938 f.
[79] Marchal—Jaspar II, s. 951 och 959 ff.

för en person att uppträda som partie civile. Det krävs att skadan skall kunna uppskattas i pengar, vilket är av betydelse vid immateriell skada t. ex. vid ärekränkning.[80]

3.10. Sovjetunionen

Den som förklarats vara förorättad genom brott äger förebringa utredning, framställa yrkanden, ta del av utredningen, framställa bestridanden och överklaga rättens dom.[81]

Fysisk eller juridisk person som lidit skada genom brottet äger framställa ersättningsyrkande i anslutning till det väckta åtalet. Allmän åklagare kan framställa ersättningsanspråk eller understödja den skadelidandes yrkande, om det krävs för att tillvarataga samhälleliga eller enskilda intressen. Om yrkande ej framställes äger rätten ex officio avgöra skadeståndsfrågan. Den skadelidande kan även föra ersättningstalan på civilprocessuell väg om han så önskar. Denna möjlighet står även öppen om hans skadeståndsyrkande ogillats i brottmålsprocessen. Den som framställt ersättningsyrkande äger rätt att förebringa bevisning m. m. samt överklaga rättens dom såvitt den rör skadeståndsfrågan.[82]

Den förorättade anses liksom den tilltalade ej vara vittne. Emellertid straffas den förorättade på samma sätt som ett vittne, om han avgivit falsk utsaga eller om han vägrat avge utsaga.[83]

I den sovjetiska straffprocesslagen finns liksom i den svenska rättegångsbalken en bestämmelse i vilken det anges vem som skall anses vara den genom brottet kränkte. Det stadgas sålunda att den som tillfogats immateriell, fysisk eller materiell skada skall anses som förorättad. En person skall förklaras vara kränkt genom brottet genom beslut av den som leder förundersökningen eller av domare eller genom domstolsutslag.[84]

3.11. Sammanfattning

Den ovan lämnade redogörelsen visar att den genom brottet kränkte enligt de flesta utländska rättssystem äger möjlighet att framtvinga åtal mot gärningsmannen. Vidare har den kränkte möjlighet att få sitt skadeståndsyrkande handlagt i samband med åtalet. Enligt nordisk och germansk rätt intager den kränkte berörda processuella ställning endast då brottet utgjort angrepp mot ett genom kriminaliseringen skyddat intresse som tillkommer den kränkte. Ofta uppställes även ett krav på att skadan eller rättskränkningen skall vara omedelbar. I fransk och belgisk rätt har begreppet partie civile bestämts något annorlunda. Då man vid bedömningen av målsäganderättsfrågor söker vägledning i utländsk praxis måste beaktas om bestämningen av

[80] Marchal—Jaspar II, s. 952 ff.
[81] Berman, s. 272.
[82] Berman, s. 262 och 272 f.
[83] Berman, s. 214 f.
[84] Berman, s. 272.

motsvarande begrepp skett med utgångspunkt från väsentligen samma principer som i svensk rätt. Detta torde vara fallet beträffande nordisk och germansk rätt. Vidare måste vid ett jämförande rättsstudium beaktas om begreppsbestämningen i svensk och utländsk rätt aktualiserats vid tillämpning av helt skilda processuella regler.

4. Definitionsregeln

I RB 20: 8 st. 4 stadgas: "Målsägande är den, mot vilken brott är begånget eller som därav blivit förnärmad eller lidit skada." De tre olika rättsfakta som konstituerar målsäganderätt är till sin innebörd vaga och mångtydiga. Avses med uttrycket den mot vilken brott är begånget sådana personer som direkt berörts av vissa fysiska handlingar eller åsyftas personer som berörts av ett brotts rättsliga verkningar eller verkningar av immateriell art? Vad menas med förnärmad? Åsyftas härmed den som faktiskt känt sig kränkt? Detta rekvisit kanske har den innebörden att blott vissa typer av känslotillstånd grundar målsäganderätt. Måhända krävs vidare att känsloupplevelserna skall vara av viss intensitet. Rekvisitet skada torde kunna betyda materiell skada, immateriell skada, grannelagsrättslig skada och ersättningsgill skada. Måhända grundar ej alla dessa typer av skada målsäganderätt. En central uppgift synes vara att söka fastställa de tre rekvisitens innebörd. Det må redan nu förutskickas att det kanske ej är lämpligt att låta denna frågeställning styra den fortsatta undersökningen.

I motiven till regeln i RB 20: 8 st. 4 sägs endast att "man ansett nödigt att bestämdt utmärka hwad som förstås med benämningen af enskild målsägande . . ."[1] Satser som har till syfte att klargöra vilken innebörd en term har är ofta definitioner.[2] Man skiljer mellan två typer av definitioner, nämligen språkbruksbestämmande eller stipulativa samt språkbruksbeskrivande eller lexikaliska. Den stipulativa definitionen uttrycker en rekommendation, ett påbud eller en avsikt att använda ett ord i viss betydelse. En lexikalisk definition är ett påstående om att ett ord har en viss angiven betydelse i visst språkbruk. Sådan definition är antingen sann eller falsk.[3] Evers har uttalat att definitioner i lagar bör tolkas som stipulativa definitioner och att man har svårt att tänka sig fall då en legaldefinition skulle vara lexikalisk.[4]

Av ovan återgivna motivuttalande framgår att regeln i RB 20: 8 st. 4 är en stipulativ definition. Stadgandets syfte är således icke att lämna upplysning om hur begreppet målsägande användes i visst språkbruk. Bestämmelsen är avsedd att ha en reglerande funktion. Uppfattas nämnda stadgande på detta sätt skulle det således vara en central uppgift att bestämma innebörden av de tre rekvisiten som ingår i definiens. Dessa rekvisit är 1) den mot vilken brott är begånget 2) den som blivit förnärmad av brott samt 3) den som lidit skada av brott. Sedan dessa tre rättsfaktas betydelse fastställts skulle målsägande-

[1] Förslag till allmän criminallag, 1832, Motiver, s. 102.
[2] Evers, s. 34 och Næss, s. 38 f.
[3] Evers, s. 35 f och Næss, s. 30.
[4] Evers, s. 38.

begreppets innehåll vara bestämt. Det kan emellertid icke förutsättas att målsägandebegreppet kan bestämmas på detta enkla sätt. Det är tänkbart att man i praxis åtminstone delvis ej följt definitionsregeln vid bedömningen av målsäganderättsfrågan.

Målsägandebegreppet har funnits i svensk rätt långt innan definitionsregeln formulerades. Under landskapslagarnas tid och under medeltiden ansågs det självklart vem som var målsägande och någon allmän definition av begreppet fanns ej.[5] Endast undantagsvis angavs i speciella bestämmelser vem som var målsägande. Definitionen återfinns första gången i 1832 års förslag till criminallag. Med definitionsregeln avsågs ej att ge målsägandebegreppet en väsentligt ny innebörd. Fastmer kan det antagas att man sökt ge en beskrivning av begreppet såsom detta uppfattats i praxis. Någon ändring av tidigare praxis var ej eftersträvad.[6] Det är således möjligt att man delvis misslyckats att i definitionsregeln bestämma målsägandebegreppet på sätt som detta uppfattats i praxis. Olika resultat skulle således ha kunnat nås om målsäganderättsfrågan lösts i överensstämmelse med äldre praxis å ena sidan och med ledning av definitionsregeln å andra sidan. Efter det definitionsregeln upphöjts till lag kan domstolarna i viss utsträckning ha bedömt målsäganderättsfrågor med ledning av praxis utan att därvid definitionsregeln kommit att följas. Det är således tänkbart att definitionsregeln endast delvis fått en reglerande funktion.

I denna avhandling skall undersökas om och i vilken utsträckning målsägandebegreppet bestämts med ledning av definitionsregeln. I den mån som regeln ej följts skall undersökas efter vilka andra principer bedömningen av målsäganderättsfrågan skett.

Då ett begrepp blivit bestämt genom en stipulativ definition skall det alltid ha samma betydelse i den angivna kontexten.. Målsägandebegreppet borde därför alltid ha samma innebörd vid tillämpning av olika processuella bestämmelser som rör målsägandens ställning i brottmålsprocessen. Emellertid är det möjligt att definitionsregeln ej heller i detta avseende följts helt undantagslöst. Frågan om målsägandebegreppet har en enhetlig innebörd skall diskuteras mera ingående i kapitel 6.

En person kan enligt definitionsregeln endast vara målsägande ifråga om brott och således ej ifråga om gärningar som ej är att beteckna som brott. Enligt BrB 1: 1 avses med brott gärning, för vilken i brottsbalken eller i annan lag eller författning är stadgat straff som sägs i BrB 1: 3. Är straff ej stadgat för viss gärningstyp, men väl annan påföljd, kan målsäganderätt ej förekomma. Handlingstyp som endast kan medföra processuell påföljd t. ex. vite eller häkte utgör ej brott och någon målsägande kan ej finnas ifråga om sådan handling.[7] I detta sammanhang skall ej beröras frågan om målsäganderätt kan erkännas då det ej kan styrkas att brott förövats eller då den påstådda gärningen ej är brottslig. Härvid hänvisas till kapitel 9.

För vissa handlingar som kan medföra straff utdömes ibland ansvarspå-

[5] Björling, s. 47.
[6] Hassler, Festskrift för Otto Hjalmar Granfelt, s. 79.
[7] Jfr RB 36: 21 och vad som sägs under 18.7. vid not 89.

följd i disciplinär ordning.[8] Enligt BrB 20: 9 kan en ämbetsman åläggas straff såväl av förvaltningsmyndighet som av allmän domstol. Inom ramen för det disciplinära förfarandet kan bestämmelserna i RB om målsägande ej bli tillämpliga. Dessa bestämmelser gäller blott målsägandens ställning i brottmålsprocessen inför allmän domstol. En enskild person kan ej framtvinga myndighets disciplinära åtgärd. Om myndighet beslutat att ej inleda disciplinärt förfarande mot viss tjänsteman, kan den som är missnöjd med tjänstemannen icke besvärsvägen få till stånd en omprövning av myndighetens beslut.[9] Den som anmält en tjänsteman till disciplinär bestraffning intager ej någon särställning och äger ej rätt att överklaga ett frikännande beslut eller framställa yrkande om att överordnad myndighet måtte skärpa utdömt straff.[10]

I det följande skall undersökas vilken innebörd de tre olika rekvisiten i definitionsregeln kan anses ha. I doktrinen har framhållits att regelns formulering tyder på att dessa skulle ha helt olika betydelse. Emellertid torde det stå klart att de delvis kan täcka varandra.[11]

4.1. Den mot vilken brott är begånget

Ofta torde det vara uppenbart mot vem ett brott kan anses begånget t. ex. då det fysiska angreppet riktat sig mot en bestämd person eller då brottsbeskrivningen i straffbestämmelsen ger anvisning om mot vem brottet kan anses riktat.[12] Vid åtskilliga brottstyper är det emellertid oklart mot vem brottet kan anses begånget. Flertalet författare som behandlat detta problem anser härvid att man med ledning av läran om brottets skyddsintresse har att bestämma vem som är målsägande. Målsäganderätt anses sålunda tillkomma den som är bärare av det intresse som skyddas genom straffbudet ifråga.[13] I doktrinen synes endast Hagströmer mena att uttrycket den mot vilken brott är begånget skulle omfatta en vidsträcktare krets av personer än de personer vilka är bärare av det rättsligt goda som utgör föremål för den vid ifrågavarande brottsart karaktäristiska rättskränkningen. Hagströmers avvikande uppfattning synes emellertid kunna förklaras av att han bestämt skyddsintressena genom en restriktiv tolkning.[14]

Praxis lämnar viss ledning. I NJA 1911 s. 42 uttalade HD att S icke såsom aktieägare vore behörig att föra talan om ansvar för brott, som emot bolaget må hava förövats (förskingring av bolagsmedel). I rättsfallet NJA 1912 s.

[8] Jägerskiöld, Svensk tjänstemannarätt II: 1, s. 362 ff.
[9] Jägerskiöld, Svensk tjänstemannarätt II: 1, s. 340 ff.
[10] Jägerskiöld, Svensk tjänstemannarätt II: 1, s. 342 och H. Strömberg, Allmän förvaltningsrätt, s. 69.
[11] Agge, Straffprocessrätt II, s. 26, Ekelöf II, s. 65 och Hassler, Festskrift för Otto Hjalmar Granfelt, s. 80.
[12] Agge, Straffprocessrätt II, s. 26, Agge och Thornstedt i NJA 1969 s. 364 samt Ekelöf II, s. 65 f.
[13] Agge, Straffprocessrätt II, s. 26 f, Ekelöf II, s. 66, Hagströmer, Efterlämnade föreläsningsanteckningar i svensk straffrätt, s. 26, Hassler, Festskrift för Otto Hjalmar Granfelt, s. 81 och Olivecrona, s. 72. Se även Hedenskog, s. 181 f.
[14] Hagströmer, Efterlämnade föreläsningsanteckningar i svensk straffrätt, s. 26 med not 2 och Hagströmer, Svensk straffrätt I, s. 83. Se vad som sägs om brott mot allmänheten och brottet mened. Jfr även Olivecrona, s. 72.

344 förklarade HD att det förfarande som lagts den åtalade till last (bedrägeri) var riktat mot visst bolag samt att E i egenskap av aktieägare i bolaget ej var behörig föra talan för brott mot bolaget. I NJA 1912 s. 95 uttalade HD att N:s talan avsåge ansvar för oredlighet, som skulle hava av S förövats mot O och att N varken i egenskap av borgenär i O:s sedermera inträffade konkurs eller på annan grund var behörig föra sådan ansvarstalan.

Uttrycken den mot vilken brottet är begånget och den mot vilken brottet är riktat eller förövat torde i dessa rättsfall vara likvärdiga. Vid förmögenhetsbrott såsom bedrägeri eller andra oredlighetsbrott synes det naturligt att anse att kriminaliseringen blott skett till skydd för den person vars förmögenhet omedelbart minskats genom det brottsliga förfarandet.[15] Rättsfallen skulle således lämna stöd för att målsäganderätt ej tillkommer andra intressenter än dem som tillhör de skyddades krets.

Anmärkningsvärt är att HD ej undersökt om bolagsborgenären eller aktieägarna kunde anses som målsägande på den grunden att de blivit förnärmade eller lidit skada av brottet. Aktieägarna och bolagsborgenären hade i de nämnda rättsfallen lidit ekonomisk skada genom de förövade brotten. Det är därför märkligt att HD icke förklarat att berörda intressenter ej lidit skada i den mening som avses med definitionsregelns tredje rekvisit. En plausibel förklaring härtill synes vara att målsäganderättsfrågan i dessa rättsfall ej lösts med ledning av definitionsregeln utan med ledning av läran om brottets skyddsintresse. Målsäganderätt skulle således ej ha erkänts i större omfattning än vad läran anger. Av rättsfallen synes man likväl kunna draga den slutsatsen att definitionsregelns första rekvisit har den innebörden att målsäganderätt icke tillkommer andra personer än dem vilkas intressen skyddas genom straffbudet ifråga.

4.2. Den som blivit förnärmad av brott

I doktrinen råder delade meningar om vilken innebörd rekvisitet förnärmad kan ha. Hagströmer har uttalat att därmed avses den som genom brottet lidit intrång i något sitt rättsligen skyddade intresse.[16] Agge har framhållit att man icke kommer långt vid tolkningen av uttrycket förnärmad av brottet, om man kräver en kränkning av en rättighet eller ett rättsligt skyddat intresse. Agge har vidare hävdat att man med ledning av positivt stöd i praxis måste undersöka den särskilda brottstypen för att finna, vem som framför medborgarna i gemen skall anses så pass berörd av brottet, att han bör betros med åtalsbefogenhet.[17] Olivecrona har uttalat att den till sitt innehåll synnerligen obestämda satsen om målsäganderätt för den som blivit förnärmad genom brottet utgör en hänvisning till att man kan gå utanför de kategorier med vilka man rör sig i läran om angreppsobjekten.[18] I annat sammanhang har Olivecrona hävdat att det vore alldeles inpraktikabelt att låta

[15] Jfr SOU 1940: 20 s. 53 f.
[16] Hagströmer, Efterlämnade föreläsningsanteckningar i svensk straffrätt, s. 27.
[17] Agge, Straffprocessrätt II, s. 28.
[18] Olivecrona, s. 74.

den enskildes känsla av kränkningen vara avgörande för målsägandeställningen. Vidare har Olivecrona förklarat att detta icke torde vara avsett i lagen.[19] Ekelöf har uttalat att termen "förnärmad" är så vag att den ger föga vägledning samt att detta rekvisit kommit att spela en underordnad roll i domstolarnas praxis.[20] I ett av Agge och Thornstedt år 1968 avgivet yttrande har gjorts gällande att det är svårt att fastställa vad som avses med kategorien den som blivit förnärmad av brottet. Enligt de båda författarna kan det avgörande ej vara om vederbörande i det konkreta fallet faktiskt känt sig kränkt av brottet. Till stöd härför har åberopats att vi eljest skulle få en actio popularis, en rätt som den svenska rättsordningen inte erkänner annat än i vissa, i särskilda stadganden angivna fall. Agge och Thornstedt har vidare förklarat att den enskilda åtalsrätten måste begränsas och att denna begränsning måste ske genom en analys av varje brottstyp under hänsynstagande till de processuella funktioner, som lagstiftaren torde ha avsett för målsägande-rätten. Författarna har härvid hävdat att gottgörelsefunktionen (av Olivecrona betecknad som ett krav på vedergällning) bättre torde ägna sig som grundval för den sökta begränsningen än kontrollfunktionen. Avslutningsvis har författarna förklarat att följande av Agge tidigare givna formel kan användas: "Målsägande blir vid ett visst brott den eller de personer som med hänsyn till straffbudets syfte kunna anses vara så direkt berörda av brottet, att de framför andra personer inom brottets verkningskrets böra betros med utövandet av den offentliga funktion en strafftalan innebär."[21]

I svensk rättspraxis har ej återfunnits något fall i vilket rekvisitet förnärmad blivit föremål för utläggning i domskälen.

Av det anförda framgår att det är oklart vad som avses med uttrycket den som är förnärmad av brott. Den fortsatta undersökningen får utvisa vilken betydelse rekvisitet kan ha.

4.3. Den som lidit skada av brott

Definitionsregeln i RB 20: 8 st. 4 hade ursprungligen sin plats i SL 6: 8. SL 6 kap. innehöll regler om skadestånd. Detta kapitel har ersatts av skadeståndslagen. Flertalet författare har uttalat att med skada avses i definitionsbestämmelsen sådan skada som brottslingen var skyldig ersätta enligt bestämmelserna i SL 6 kap.[22] Vissa författare har framhållit att rekvisitet skada icke kan givas en vidsträcktare innebörd än så.[23] Olivecrona har uttalat att med uttrycket den som skada lidit förstås envar, som, därest gärningsbeskrivningen i ansvarsyrkandet är riktigt, enligt civilrättsliga regler skall ha skadestånd sig tilldömt.[24] Agge och Thornstedt har i det tidigare nämnda utlåtandet förkla-

[19] Olivecrona, s. 78.
[20] Ekelöf II, s. 65.
[21] Agge och Thornstedt i NJA 1969 s. 364.
[22] Agge, Straffprocessrätt II, s. 28, Ekelöf II, s. 65, Hagströmer, Efterlämnade föreläsningsanteckningar i svensk straffrätt, s. 27 och Hassler, Festskrift för Otto Hjalmar Granfelt, s. 82.
[23] Ekelöf II, s. 65 och Hagströmer, Efterlämnade föreläsningsanteckningar i svensk straffrätt, s. 27.
[24] Olivecrona, s. 73.

rat att med uttrycket den som lidit skada av brott torde avses den som får en skadeståndsfordran genom brottet.[25]

Vad beträffar innebörden av rekvisitet skada torde två olika huvuduppfattningar kunna urskiljas i svensk doktrin. Vissa författare menar att målsägande rätt tillkommer den skadelidande om denne ägt rätt till skadestånd enligt reglerna i SL 6 kap. Andra författare är av den åsikten att den som lidit skada genom brottet är målsägande så snart han är berättigad till skadestånd och detta oberoende av vilka skadeståndsrättsliga regler som gör honom ersättningsberättigad. Vilken av dessa båda uppfattningar bör godtagas?

I SL 6: 1 stadgades: "Skada, som någon genom brott annan tillfogar, skall av den brottslige gäldas, evad brottet skett med uppsåt eller av vållande." Vid brottslig gärning kunde ersättning utgå med stöd av detta lagrum såväl för person- och sakskada som för ren förmögenhetsskada.[26] Enligt skadeståndslagen 2 kap. 1 § gäller att var och en som uppsåtligen eller av vårdslöshet vållar person- eller sakskada skall ersätta skadan, såvida ej annat följer av skadeståndslagen. Genom denna bestämmelse har culparegeln lagfästs. Ersättningsskyldighet inträder ej blott då person- eller sakskada orsakats genom brottslig gärning utan även eljest då någon vållat sådan skada uppsåtligen eller av vårdslöshet. Den som vållar ren förmögenhetsskada genom brott skall enligt skadeståndslagen 2 kap. 4 § ersätta skadan enligt vad i 2 kap. 1—3 §§ är föreskrivet i fråga om person- och sakskada. Enligt motiven till skadeståndslagen utgör lagens regler ej någon ändring i förhållande till bestämmelsen i SL 6: 1.[27]

I SL 6: 2 fanns regler om vilka typer av skador och kostnader som skulle ersättas då någon genom brott tillfogats kroppsskada. Bestämmelsen äger sin motsvarighet i regeln i skadeståndslagen 5 kap. 2 §. Enligt SL 6: 3 skulle ersättning utgivas för lidande, som genom brott mot personliga friheten, eller genom ärekränkande gärning, må anses någon tillskyndat. Genom reglerna i skadeståndslagen 5 kap. 1 § kom det skadeståndsrättsliga ansvaret att vidgas något.[28] Personer vilka lagligen var berättigade till underhåll ägde enligt SL 6: 4 rätt att erhålla skadestånd av den som genom brottslig gärning bragt den underhållsskyldige om livet. Bestämmelsen har sin motsvarighet i stadgandet i skadeståndslagen 5 kap. 3 §. Reglerna i SL 6: 6 och 7 är ej av intresse i detta sammanhang.[29] Culparegeln var ej lagfäst i SL kap. 6.

Det står klart att den som är skadeståndsberättigad i anledning av förövat brott ej alltid kan anses som målsägande. Om den skadelidande överlåtit sin rätt till skadestånd å annan kan successorn ej anses som målsägande. Förbudet mot succession i målsäganderätt medför att den som inträtt i den skadelidandes rätt till ersättning ej kan anses åtalsberättigad i egenskap av måls-

[25] Agge och Thornstedt i NJA 1969 s. 364.
[26] Kungl. Maj:ts proposition nr 5 år 1972 s. 566. — Med ren förmögenhetsskada förstås enligt skadeståndslagen 1 kap. 2 § sådan ekonomisk skada som uppkommer utan samband med att någon lider person- eller sakskada.
[27] Kungl. Maj:ts proposition nr 5 år 1972 s. 452 f och 566.
[28] Kungl. Maj:ts proposition nr 5 år 1972 s. 178 och 568 ff.
[29] SL 6:6 innehöll regler om vårdnadshavares skadeståndsansvar och SL 6:7 regler om målsägandens skadeståndsrätt, då påföljd ej kunde utdömas enligt BrB 35 kap.

ägande. Härom råder enighet i doktrinen.[30] Anledningen till att flertalet författare ej framhållit att målsäganderätten ej korresponderar med skadeståndsrätten i detta fall kan vara att de menat att målsäganderätt tillkommer de skadeståndsberättigade endast då skadeståndsrätten uteslutande grundar sig å brott och således ej härjämte å andra omständigheter såsom överlåtelse. Den successorn tillkommande skadeståndsrätten skulle således ej konstituera målsäganderätt för honom, enär han ej lidit skada *genom* brottet. Målsäganderätt kan ej erkännas av den anledningen att en person äger föra skadeståndstalan för annan persons räkning. Endast den som personligen lidit skada genom brottet och som är berättigad att uppbära ersättning för den honom tillskyndade skadan kan anses som målsägande i detta sammanhang.

Åtalsrätt kan ej heller anses tillkomma den som ej lidit skada genom brottet, men som är berättigad till skadestånd enligt culparegeln i anledning av skada som uppkommit i samband med brottet. Vid brottet misshandel tillkommer målsäganderätt den misshandlade, men ej annan person som i omedelbart samband med misshandeln tillfogats sakskada genom brottslingens vårdslöshet. Den som tillskyndats sakskada i sådant fall intager ej ställning av målsägande av den anledningen att han är skadeståndsberättigad enligt culparegeln. Han kan nämligen ej anses ha lidit skada genom brottet. Beträffande detta problem kan vidare hänvisas till framställningen under 7.2.

Det sagda ger vid handen att vissa för målsäganderätten speciella karaktäristika, dess personliga natur och dess nära anknytning till den brottsliga gärningen, kan föranleda att målsäganderätt ej alltid kan tillerkännas den som är skadeståndsberättigad i anledning av brottslig gärning.

Närmast skall utrönas om positivt stöd finns för att målsäganderätt bör tillförsäkras den som är berättigad till skadestånd enligt de regler som motsvarar de upphävda bestämmelserna i SL 6 kap. I det följande avses härvid fall då inga för målsäganderätten specifika omständigheter talar för att den skadelidande ej bör anses som målsägande.

I motiven till skadeståndslagen förklarade departementschefen att kretsen av ersättningsberättigade måste begränsas i två avseenden. För det första ansågs att den som endast "indirekt eller medelbart" lidit en ekonomisk förlust som följd av att annan person direkt tillfogats en person- eller sakskada eller en ren förmögenhetsskada ofta ej är skadeståndsberättigad.[31] Frågor om sambandet mellan skadeståndsrätten vid tredjemansskador och rätt för sådan skadelidande tredje man att uppträda som målsägande skall behandlas särskilt under 17.2.

Vad beträffar det andra begränsningsproblemet uttalade departementschefen: "Det torde nämligen vara en erkänd grundsats i svensk skadeståndsrätt att ersättningsansvar enligt culparegeln — eller ansvarsregler som är anknutna till denna — inträder bara när skadan har drabbat ett intresse som skyddas av den lagfästa eller oskrivna handlingsnorm vars åsidosättande utgör grunden för skadeståndsansvaret. Frågan får sällan aktualitet på integritetskränkningarnas område. Flertalet av culparegelns handlingsnormer får

[30] Se under 6.3.
[31] Kungl. Maj:ts proposition nr 5 år 1972 s. 158.

nämligen antas ge ett obetingat skydd mot varje kränkning av en persons integritet till person eller egendom som sker genom överträdelser av någon av dessa normer. Läget är ett annat när det gäller ren förmögenhetsskada ... Svensk rätt erkänner visserligen i princip inte något skadeståndsansvar för en på detta sätt orsakad ren förmögenhetsskada i andra fall än när den skadevållande gärningen utgör ett brott eller ... I sådana fall kan emellertid frågan om en begränsning av skadeståndsansvaret med hänsyn till handlingsnormernas 'skyddsomfång' ibland få praktisk betydelse."[32] Vad nu sagts torde gälla för fall då skadeståndsskyldigheten grundas å brottslig gärning och ej blott då culparegeln helt allmänt åberopas. Karlgren har sålunda uttalat att om ett förfarande är i lag belagt med straff och om förfarandet riktar sig mot enskilda personer (vare sig bestämda enskilda eller allmänheten, men icke direkt mot staten som sådan) skadeståndsansvar avseende ekonomisk skada i regel inträder, trots avsaknaden av uttrycklig föreskrift. Karlgren har vidare förklarat att den angivna regeln plägar härledas redan ur 6: 1 strafflagen och att den principiella begränsningen till sak- eller personskada icke kan ifrågakomma, när rättsgrunden för ansvaret är brottsligt förfarande.[33]

Det anförda innebär att skadestånd kan utgå under åberopande av en straffbestämmelse endast då denna är avsedd att skydda den skadelidandes rätt. Om en person anses skadeståndsberättigad i anledning av att brott förövats tillhör han således kretsen av de personer som skyddas genom den straffbestämmelse som överträtts. Ovan har framhållits att rekvisitet den mot vilken brott är begånget har den innebörden att målsäganderätt tillkommer den vars intresse skyddas genom den straffbelagda handlingstypen. Detta innebär att rekvisitet skada vad avser omedelbar skada ej ger anvisning om att målsäganderätt kan erkännas utöver vad som följer av tillämpningen av läran om brottets skyddsintresse. Då målsäganderätt anses tillkomma den som är innehavare av ett intresse som skyddas genom straffbestämmelsen ifråga bör målsäganderätt anses tillkomma den som är skadeståndsberättigad på grund av det förövade brottet, eftersom skadeståndsrätt endast tillkommer den skadelidande, då hans intresse värnas genom kriminaliseringen. Läran om brottets skyddsintresse skulle således begränsa kretsen av skadeståndsberättigade liksom kretsen av de personer vilka kan anses som målsägande enligt definitionsregelns första och sista rekvisit.

Ofta är föga vunnet med att söka lösa målsäganderättsfrågan genom att utröna om den skadelidande är skadeståndsberättigad av den anledningen att hans rätt skyddas genom den straffbestämmelse som överträtts. Vid avgörandet av målsäganderättsfrågan kan läran om brottets skyddsintresse direkt tillämpas. Emellertid finns det fall då det är oklart om den skadelidandes intressen är skyddade. Har målsägandebegreppets innebörd ej blivit klarlagd genom praxis kan måhända doktrin och praxis på skadeståndsrättens område ge besked om vilka intressenter som tillhör de skyddades krets.

Då en person anses skadeståndsberättigad på grund av att brott förövats

[32] Kungl. Maj:ts proposition nr 5 år 1972 s. 158 ff.
[33] Karlgren, s. 109 f. Se även SOU 1950: 16 s. 31 f.

kan häri anses ligga en värdering om att den skadelidande är så nära berörd av brottet och drabbats av sådana verkningar att han bör erhålla ersättning av skadevållaren. Utan att utröna vilka omständigheter som kan ha betydelse för ett ställningstagande i skadeståndsfrågan synes det naturligt att samma omständigheter som föranleder att den skadelidande bör anses ersättningsberättigad bör medföra att han anses åtalsberättigad i egenskap av målsägande. Detta synes äga sin riktighet endast under den förutsättningen att den skadelidande kan åberopa väsentligen samma ansvarsgrundande handling till stöd för skadeståndsanspråket och "straffanspråket". Antag t. ex. att ett brott haft mycket omfattande skadeverkningar och att en person som härvid lidit helt ringa skada är berättigad att erhålla ersättning för den honom tillfogade skadan. Endast i det avseende brottet medfört skada för den skadelidande äger denne i skadeståndsrättsligt hänseende ansvariggöra brottslingen. Denna skadeståndsrätt kan knappast göra den skadelidande behörig att i straffrättsligt avseende ställa brottslingen till svars för alla de skadeverkningar som gärningsmannen vållat genom brottet. Det kan icke anses rimligt att den som lidit helt ringa skada skall kunna få brottslingen dömd till ett långvarigt frihetsstraff för det att denne tillfogat andra medborgare kännbara skador.[34]

Till stöd för att målsäganderätt bör tillerkännas den skadeståndsberättigade kan anföras att om denne anses som målsägande detta medför systematiska fördelar.[35] Antag att den skadelidande fått sin skadeståndstalan kumulerad med åklagarens ansvarstalan jämlikt RB 22: 1 och att den skadelidande anses sakna åtalsrätt. Den skadelidande bör härvid endast äga rätt att föra bevisning och plädera i skadeståndsdelen, men ej i ansvarsdelen. Emellertid är det ej alltid lätt att avgöra hur man skall draga en gräns mellan ansvarsfrågor och skadeståndsfrågor. När den skadelidandes ersättningsyrkande grundas å att brott blivit förövat måste denne äga rätt att förebringa utredning rörande den brottsliga gärningen. I påföljdsfrågan skulle den skadelidanden i allmänhet vara obehörig att förebringa utredning och framställa yrkanden. I detta avseende kan dock komplikationer uppstå, vilket framgår av ett nyligen avgjort rättsfall.[36]

Vidare synes det lämpligt att den skadeståndsberättigade tillförsäkras målsäganderätt enär förlikningsbefogenheten kan utnyttjas som ett medel att förmå brottslingen att gälda skadestånd. Härvid kan hänvisas till framställningen under 6.5.1.

Rättspraxis lämnar visst stöd för att den som ansetts skadeståndsberättigad enligt SL 6 kap. bör betraktas som målsägande. Då någon bragts om livet genom brottslig gärning har målsäganderätt tillerkänts anhöriga som varit skadeståndsberättigade enligt SL 6: 4. Andra anhöriga till vars uppehälle den dräpte bidragit har icke ansetts som målsägande då de ej varit skadeståndsberättigade enligt SL 6: 4.[37] Den omständigheten att en person icke

[34] Jfr härtill framställningen under 5.3.
[35] Jfr Boman, SvJT 1967 s. 98.
[36] NJA 1968 s. 80.
[37] PLB, s. 266. Se vidare framställningen under 17.2.2.

lagligen är berättigad att erhålla ersättning av brottslingen utesluter ej att den skadelidande anses som målsägande.[38]

Då en person är skyldig att utge ersättning för skada som brottslingen vållat annan person kan skadeståndsskyldigheten åberopas till stöd för att målsägande rätt bör anses tillkomma den ersättningsskyldige. Denne kan dock ej alltid anses som målsägande.[39]

Sammanfattningsvis kan sägas att den som är skadeståndsberättigad på grund av att brott förövats bör anses som målsägande, såvida ej särskilda skäl kan åberopas häremot.

[38] Se t. ex. NJA 1968 s. 211.
[39] Se NJA 1944 s. 326 och framställningen under 17.2.1.2.

5. Målsägandebegreppet ur materiellträttslig synvinkel

Brott som materiell företeelse kan karaktäriseras som angrepp på ett eller flera intressen. Även andra faktorer utgör nödvändiga eller typiska moment i den brottsliga gärningen t. ex. angreppssättet och gärningsmannens viljeinriktning.[1] Enligt en ofta företrädd uppfattning bör målsägande rätt tillkomma den person som är bärare av det intresse som skyddas genom den straffbestämmelse mot vilken gärningsmannen brutit. Målsägandebegreppet skulle således bestämmas med ledning av *läran om brottets skyddsintresse.* Enligt en annan åsikt skulle målsägande rätt kunna tillerkännas envar som beröres av brottets *verkningar* och detta oberoende av om den skadelidandes eller den kränktes intresse kunde anses skyddat genom straffbudet ifråga. Härvid skulle hänsyn tagas till alla de verkningar brottet haft och alla de moment, som utgör en del i den kriminaliserade handlingen t. ex. angreppssättet och gärningsmannens viljeinriktning. Enligt dessa båda uppfattningar bestämmes målsägandebegreppet med utgångspunkt från ett materiellträttsligt betraktelsesätt. Processuella ändamålssynpunkter som ligger bakom de olika bestämmelser vilka reglerar målsägandens ställning i brottmålsprocessen skulle således ej ha betydelse vid en begreppsbestämning som utgår från ett materiellträttsligt synsätt.

Det är icke nödvändigt att målsägande rätt kan erkännas i väsentligt mera vidsträckt omfattning, om man blott ser till verkningarnas art och icke kräver att skada skall ha drabbat ett intresse som skyddas genom straffbudet ifråga. Detta beror på den oklarhet och obestämdhet som vidlåder de båda ovan nämnda materiellträttsliga uppfattningarna. Vad beträffar läran om brottets skyddsintresse synes det sålunda vara osäkert hur skyddsintressena skall bestämmas. Ej heller är det klart om angrepp på varje straffrättsligt skyddat intresse grundar målsägande rätt. Tages brottets verkningar till utgångspunkt för bedömningen av målsägande rättsfrågan, vinnes ej besked om vilka verkningar som grundar målsägande rätt. Åtalsrätt kan knappast tillkomma envar som beröres av mera avlägsna bagatellartade verkningar. Av det sagda framgår att de båda materiellträttsliga uppfattningarna ej behöver stå i klar motsatsställning till varandra. Måhända representerar de olika sätt att beskriva samma sak.

I det följande skall diskuteras några problem rörande förhållandet mellan å ena sidan en begreppsbestämning som sker med ledning av läran om brottets skyddsintresse och å andra sidan en begreppsbestämning som sker med beaktande av skadeverkningarnas art. Först skall undersökas om man i dok-

[1] Agge, Straffrättens allmänna del II, s. 197 f, 206 ff och 216 ff.

trin och praxis ansett att målsäganderättsfrågan bör lösas med utgångspunkt från en eller båda av de materiellträttsliga uppfattningarna. Härefter skall utrönas hur skyddsintressena bestämmes och vilken betydelse skadeverkningarnas art har då skyddsintressenas innehåll skall fastställas. Vidare skall behandlas vissa allmänna problem rörande skyddsintressenas och skadeverkningarnas betydelse vid målsäganderättsfrågans bedömning. Avslutningsvis skall i två skilda avsnitt med avseende på angreppssättets art och gärningsmannens viljeinriktning behandlas vissa målsäganderättsfrågor.

5.1. Doktrin och praxis

I kapitel 4 har framhållits att det i definitionsregeln ingående rekvisitet "den mot vilken brott är begånget" givits den innebörden att målsäganderätt ansetts tillkomma den som är bärare av det intresse som skyddas genom ifrågavarande straffbud. Läran om brottets skyddsintresse skulle således ge positivt besked om vem som kan anses som målsägande. Vad beträffar rekvisitet "den som blivit förnärmad av brottet" har tidigare uttalats att det är ovisst vilken innebörd rekvisitet har. Med hänvisning till detta rekvisit skulle möjligen målsäganderätt kunna erkännas i större omfattning än vad läran om brottets skyddsintresse anger. Med stöd av definitionsregelns tredje rekvisit (skada) har målsäganderätt ansetts tillkomma den som varit berättigad till skadestånd enligt SL 6 kap. Ovan har visats att den skadeståndsberättigades intresse ofta skyddas genom den straffbestämmelse mot vilken gärningsmannen brutit. Tänkbart är emellertid att den skadelidandes intresse i vissa fall ej kan anses skyddat och att målsäganderätt med stöd av definitionsregelns tredje rekvisit erkännes i större omfattning än vad läran ger vid handen. Icke ersättningsberättigade personer kan måhända anses som målsägande under åberopande av detta rekvisit. Härvid är det möjligt att målsäganderätt anses tillkomma även andra personer än dem vilkas intressen skyddas genom straffbestämmelsen ifråga.

Vissa uttalanden i doktrinen tyder på att man ansett att målsäganderättsfrågan i praxis avgöres direkt med ledning av läran om brottets skyddsintresse och således ej genom en tolkning av definitionsregeln. Sedan Olivecrona diskuterat innebörden av definitionsregelns rekvisit och härefter företagit en undersökning av ett antal svenska rättsfall uttalas att man i praxis fallit tillbaka på den juridiska läran om angreppsobjekten vid tillämpningen av lagrummet i SL 6: 8. Det påstås ej att gränserna för målsäganderätten kommit att i praxis uppdragas genom en tolkning av definitionsregelns rekvisit.[2] Nelson har uttalat att då man har att utreda om det över huvud taget kan tänkas någon målsägande vid ett brott, man enligt hävdvunnen uppfattning ansett den vara målsägande, som är innehavare av det rättsligt goda, som utgör föremål för den vid ifrågavarande brottstyper karaktäristiska rättskränkningen eller modernare uttryckt den vars rättsliga intresse angripits genom brottet. Något uttalande om att definitionsregeln skulle ha bety-

[2] Olivecrona, s. 72 ff och 79.

delse vid bedömningen av målsäganderättsfrågan göres ej av Nelson i detta sammanhang.[3] Ekelöf har uttalat att en juridisk konstruktion i viss utsträckning torde ha lagts till grund för tillämpningen av RB 20: 8 st. 4. Vidare har Ekelöf förklarat att bäraren av det intresse som skyddas genom straffbudet ansetts vara den mot vilken brottet är begånget. Som exempel har Ekelöf anfört att vid stöld ägaren till det stulna skulle vara målsägande, enär brottsobjektet bestode i dennes intresse av att ha egendomen i fred. Härefter har Ekelöf ställt frågan varför man bör stanna härvid och påstått att även en nyttjanderätts- eller panträttshavare har ett motsvarande intresse. Ekelöf har vidare förklarat att den berörda konstruktionen har ett påfallande drag av godtycklighet och att den icke ger bättre ledning än själva lagtexten.[4] Ekelöf synes mena att man vid bedömningen av målsäganderättsfrågan i viss utsträckning direkt tillämpat läran om brottets skyddsintresse och icke definitionsregeln. Vidare torde Ekelöf hysa den åsikten att målsäganderätt i dessa fall ej erkänts i vidsträcktare omfattning än vad läran ger vid handen.

Agge har uttalat att målsägande vid ett visst brott blir den eller de personer, som med hänsyn till straffbudets syfte kunna anses vara så direkt berörda av brottet, att de framför andra personer inom brottets verkningskrets, böra betros med utövandet av den offentliga funktion som en strafftalan innebär.[5] I ett av Agge och Thornstedt 1968 avgivet utlåtande har uttalats att ovan nämnda formel kan användas då man har att utreda om en person kan anses som målsägande enligt definitionsregelns andra rekvisit (förnärmad).[6] Här skall icke beröras frågan om denna formel blott ansetts användbar vid tolkningen av rekvisitet förnärmad eller om den helt allmänt kan lämna ledning vid bedömning av målsäganderättsfrågor. Av intresse är däremot att brottets skadeverkningar ansetts äga betydelse vid avgörandet av målsäganderättsfrågor vid sidan av läran om brottets skyddsintresse och det enskilda åtalets processuella funktion. Förklaringen till att skadeverkningarna bör få betydelse vid bedömningen av målsäganderättsfrågan torde enligt Agge vara att läran om brottets skyddsintresse ofta ej ger besked om vem som i det konkreta fallet är målsägande.[7]

Vissa ovan under 4.1. omnämnda rättsfall synes lämna visst stöd för att läran om brottets skyddsintresse direkt tillämpats. Målsäganderätt har härvid ej erkänts i större omfattning än vad som följer vid en tillämpning av denna lära.[8]

Med ledning av doktrin och praxis torde sammanfattningsvis kunna sägas att läran om brottets skyddsintresse ansetts ge ett positivt besked om vem som är målsägande samt att målsäganderätt åtminstone i viss utsträckning ej kan erkännas i vidsträcktare omfattning än vad läran anvisar. I sådana fall då det är oklart vilka intressen som skyddas synes det möjligt att skadeverkningarnas art kan ha betydelse för bedömningen av målsäganderättsfrågan.

[3] Nelson i NJA 1969 s. 364.
[4] Ekelöf II, s. 66.
[5] Agge, JFFT 1937 s. 273.
[6] Agge och Thornstedt i NJA 1969 s. 364. Jfr Agge, Straffprocessrätt II, s. 28.
[7] Agge, JFFT 1937 s. 270 ff.
[8] NJA 1911 s. 42, 1912 s. 344 och 1912 s. 95.

5.2. Bestämningen av straffbudens skyddsintressen

Straffhotet är avsett att motverka handlingar som kan medföra skada eller fara därför å enskilda eller allmänna intressen. De olika straffbuden kan såtillvida sägas skydda olika intressen. Man benämner de genom straffbestämmelserna skyddade intressena skyddsintressen. Man skiljer mellan skyddsintressen in abstracto och skyddsintressen in concreto. Genom kriminaliseringen av en handlingstyp skyddas ett obestämt antal kanske ej aktuella intressen av samma slag. Ett straffbuds skyddsintresse in abstracto utgör en sammanfattande beteckning för de olika bestämda intressen som värnas. Då en konkret brottslig gärning blivit förövad kan straffhotet sägas ha varit avsett att verka till skydd för ett visst intresse. Detta betecknas som straffbudets skyddsintresse in concreto. Agge har framhållit att kriminaliseringen av ett visst handlingssätt sker ej i främsta rummet för att skydda det intresse som i varje särskilt fall faktiskt angripes genom en brottslig gärning. Agge har vidare förklarat att en sådan rättspolitisk målsättning framstår som relativt meningslös, enär den åstadkomna skadan eller kränkningen nästan aldrig repareras genom ådömande och utkrävande av straff.[9] Sedan ett brott förövats kan naturligtvis straffet ej ha någon skyddseffekt i förhållande till den förorättade, men straffhotet kan likväl före brottets förövande sägas ha varit avsett att fungera som ett skydd för ett bestämt intresse. Oberoende av om viss kritik kan riktas mot den här valda terminologin (skyddsintresse in abstracto och skyddsintresse in concreto) synes det befogat att göra skillnad mellan ett mera allmänt och ett partikulärt betraktelsesätt vid lösande av målsägandefrågor.

Begreppen skyddsobjekt och angreppsobjekt användes ofta i doktrinen som synonyma med termen skyddsintresse. Agge har uttalat att det straffrättsliga intresseskyddet utgör ett skydd för vissa intressen in abstracto mot en viss farlig gärningstyp. Om man eftersträvar exakthet och vill undvika missförstånd, bör dessa intressen enligt Agge icke betecknas som brottets angreppsobjekt utan som respektive straffbuds skyddsobjekt eller skyddsintresse.[10] Även om ordet angreppsobjekt närmast synes förutsätta att ett konkret angrepp ägt rum, dvs att visst brott förövats, skall begreppet här ej givas den begränsade betydelsen att det utgör en ekvivalent till termen skyddsintresse in concreto. I doktrinen användes ofta orden angreppsobjekt, skyddsintresse och skyddsobjekt i en mera vag och obestämd betydelse.

Begreppet skyddsintresse måste skiljas från begreppet handlingsobjekt. Härmed avses objektet för gärningsmannens handling. Vid misshandel utgör detta objekt annan persons kropp, vid stöld ett föremål som tillgripits och vid urkundsförfalskning en urkund. Ibland är brottets handlingsobjekt av immateriell karaktär såsom vid brottet störande av förrättning eller allmän sammankomst, där handlingsobjektet kan vara allmän gudstjänst, vigsel eller begravning.[11]

Genom kriminalisering av en handlingstyp kan flera olika intressetyper

[9] Agge, Straffrättens allmänna del II, s. 209.
[10] Agge, Förfalskningsbrotten, s. 54 f.
[11] Agge, Straffrättens allmänna del II, s. 207 f. Se även Oppenheim, s. 153 f.

skyddas. Skilda intressen kan vara olika skyddsvärda. Den intressetyp som anses skyddad i första hand betecknas som straffbestämmelsens primära skyddsintresse och den intressetyp som skyddas i andra hand benämnes straffbudets sekundära skyddsintresse.[12]

Då man har att utröna vilka intressetyper som skyddas genom de i BrB upptagna straffbestämmelserna kan BrB:s systematik lämna viss ledning. Brotten i BrB kan indelas i brott mot enskild person (BrB 3—7 kap.), förmögenhetsbrott (BrB 8—12 kap.), brott mot allmänheten (BrB 13—15 kap.) och brott mot staten (BrB 16—22 kap.). Även inom dessa fyra huvudgrupper av brott bygger systematiken på läran om brottets skyddsintresse. Vad beträffar de i BrB 8, 9 och 10 kap. upptagna förmögenhetsbrotten har dock ej det kränkta intressets art utan sättet för brottets förövande varit bestämmande för systematiken.[13]

Genom kriminaliseringen av en viss handlingstyp kan ett flertal olika intressetyper skyddas. Straffbestämmelsernas systematiska placering bestämmes endast av hänsyn till det intresse mot vilket brottet närmast riktar sig och som karaktäriserar brottstypen. Genom ett studium av BrB:s systematik vinnes således blott upplysning om vilket intresse som främst skyddas, dvs. straffbestämmelsens primära skyddsintresse. Det bör uppmärksammas att jämväl andra intressen än de som lagts till grund för straffbestämmelsernas systematiska placering kan anses skyddade. Urkundsförfalskning och mened utgör brott som hänförts till brotten mot allmänheten. Genom dessa straffbestämmelser skyddas ej blott allmänna intressen utan även enskilda. Svindleri och gäldenärsbrott utgör förmögenhetsbrott, men anses ej blott riktade mot enskilda intressen utan även mot allmänna. Ibland uppmärksammas kanske ej alltid att ett flertal intressen värnas genom en straffbeststämmelse, enär man skapat vissa mycket diffusa och intetsägande uttryck som en sammanfattande beteckning för de olika enskilda och kollektiva värden som förlänats skydd. Särskilt vid brotten mot allmänheten kan det av denna anledning vara svårt att bestämma de olika skyddsintressenas innehåll.[14]

De olika skyddsintressena får icke uppfattas som primärt existerande storheter som givits straffrättsligt skydd. De flesta skyddsintressena får sitt innehåll bestämt genom strafflagstiftningen. Det sagda torde gälla framför allt olika förmögenhetsrättsliga rättigheter, men även andra intressen som vid första påseende framstår som primära storheter. De olika skyddsintressena måste således bestämmas genom en analys av straffbuden.[15]

Skyddets omfattning kan i viss utsträckning bero på hur brottet konstruerats. I allmänhet har de olika intressetyperna ej givits ett generellt skydd utan blott skydd för vissa typer av skadeverkningar och för vissa angreppstyper. Det förmögenhetsrättsliga skyddet avser ofta ekonomisk skada, men ej alltid fara för sådan skada. De förmögenhetsrättsliga rättigheterna skyddas ej för angrepp av alla slag. Det är således straffritt att åstadkomma en förmö-

[12] Jfr Oppenheim, s. 233 ff.
[13] SOU 1953: 14 s. 100 f.
[14] Agge, Förfalskningsbrotten, s. 58 och Agge, Straffrättens allmänna del II, s. 214 f.
[15] Agge, Straffrättens allmänna del II, s. 210 ff.

genhetsöverföring genom användandet av vissa psykiska maktmedel t. ex. känslomässiga vädjanden.

I viss utsträckning kan civilrättslig lagstiftning utnyttjas som tolkningsmaterial vid den närmare avgränsningen av skyddsintressenas innehåll. Emellertid måste uppmärksammas att det civilrättsliga skyddet kan sträcka sig längre än det straffrättsliga. Vid vissa typer av intressekränkningar kan t. ex. skadeståndssanktion tillgripas mot straffria handlingar. Den skadelidande åtnjuter då blott civilrättsligt skydd. Vid brott som utgör angrepp på flera intressen kan en person ej anses åtnjuta straffrättsligt skydd blott av den anledningen att han är skadeståndsberättigad enligt annan civilrättslig regel än den nu upphävda regeln i SL 6: 1.

Ofta lämnar förarbetena besked om vilka intressen man avsett att skydda genom att straffbelägga viss handlingstyp. Det förekommer emellertid att vissa gärningstyper kriminaliserats utan att man direkt eftersträvat att skapa skydd för bestämda allmänna eller enskilda intressen.[16] Även om det är svårt att fastställa de olika intressen som skyddas genom sådan strafflagstiftning, får man ej förledas att draga den slutsatsen att kriminaliseringen ej skett för att värna något särskilt intresse. Ett straffbeläggande av handlingstyper där straffhotet ytterst ej är avsett att förebygga angrepp på vissa intressen fyller knappast någon funktion. Även polisiära förseelser och straffbelagda handlingstyper där kriminaliseringen skett för att dirigera det mänskliga handlandet på ett rationellt sätt, kan ytterst sägas skydda vissa intressen.[17] Vid vissa brott anses allmänna intressen skyddade t. ex den allmänna ordningens intresse. Härav får ej dragas slutsatsen att medborgarnas intressen ej skyddas. Det är något oegentligt att säga att allmänna intressen skyddas genom en straffbestämmelse. I själva verket skyddas flera enskilda personers intressen i en situation, då den äger gemensamma intressen. Det finns ingen överindividuell enhet såsom det allmänna vars intressen kan skyddas.[18]

En analys av straffbudens innehåll och förarbetena ger ej alltid uttömmande besked om vilka intressen som skyddas. Det synes härvid befogat att taga hänsyn till vilka intressen som faktiskt förlänas skydd genom straffbestämmelserna. Då en person överväger att företaga en brottslig gärning verkar straffhotet till förmån för varje person som omedelbart eller medelbart kan lida skada genom den tillämnade brottsliga gärningen. Om skyddsintressena bestämmes med beaktande av de skadeverkningar ett brott kan få, kommer antalet skyddsintressen bli mycket stort. Värden av ringa betydelse skulle kunna anses skyddade och intressenter som drabbas av mera avlägsna skadeverkningar skulle kunna hänföras till de skyddades krets. Vanligen bestämmes ej skyddsintressena genom en så extensiv tolkning. Om man godtager en sådan metod för bestämningen av skyddsintressena synes föga vara vunnet härmed, eftersom envar intressent ej kan anses som målsägande. Endast de som drabbas av kännbara och mer omedelbara verkningar synes böra anses som målsägande.

[16] Andenæs, s. 79.
[17] Thornstedt, Om företagaransvar, s. 38 ff och särskilt not 67.
[18] Ross, s. 451 f.

Även ur en annan synpunkt kan det vara otillräckligt att undersöka straffbuden och förarbetena då man önskar bestämma vilka intressen som skyddas genom en straffbestämmelse. Nya skyddsintressen kan tillkomma efter det en straffbestämmelse trätt i kraft.[19] Beskrivningen av skyddsintressena måste ske med beaktande av de vid varje tid rådande förhållandena t. ex. de skiftande sociala förhållanden som bestämmes av samhällsutvecklingen.

5.3. Allmänna problem om begreppsbestämningen

Målsäganderätt anses allmänt i doktrinen tillkomma den vars intresse skyddas genom det överträdda straffbudet. I definitionsregeln föreskrives att den som berörts av skadeverkningar av viss art skall anses som målsägande. Även i doktrinen finns författare som förespråkar att brottets verkningar bör tillmätas betydelse vid bedömningen av målsäganderättsfrågan. Det synes rimligt att anse en person åtalsberättigad som målsägande då han framför andra drabbats av brottets skadeverkningar, om dessa verkningar medfört kännbar skada eller betydande olägenhet. Processuella ändamålssynpunkter kan anföras till stöd för att sådan person bör anses som målsägande.[20] Det är således tydligt att ej blott läran om brottets skyddsintresse lämnar ledning vid bedömningen av målsäganderättsfrågan. Skadeverkningarnas art blir även av betydelse. Fråga uppkommer om väsentligen olika resultat nås vid bedömningen av målsäganderättsfrågan, då avgörandet sker med beaktande av berörda lära å ena sidan och skadeverkningarnas art å andra sidan.

Kriminaliseringen av olika handlingstyper har skett för att motverka handlingar som kan medföra skada eller fara därför. Den person som drabbas av ett brotts primära skadeverkningar är i allmänhet identisk med den person vars intresse skyddas genom den straffbestämmelse mot vilken gärningsmannen brutit. Om man anser att målsäganderätt tillkommer den person som framför andra beröres av brottets skadeverkningar strider detta ofta på intet sätt mot de resultat som nås vid tillämpning av läran om brottets skyddsintresse.

Vid åtskilliga brott är det svårt att ange vilka intressen som skyddas. Ovan har härvid uttalats att skyddsintressena kan bestämmas med beaktande av brottets skadeverkningar. Vid bedömandet av målsäganderättsfrågan i dessa tveksamma fall synes det vara obehövligt att först söka avgöra vilka intressen som åtnjuter straffrättsligt skydd. Målsäganderättsfrågan bör direkt avgöras under beaktande av skadeverkningarnas art. Väljer man metoden att först bestämma skyddsintressena och att därefter avgöra målsäganderättsfrågan föreligger risk för att skyddsintressena bestämmes utan beaktande av syftet härmed. Skyddsintressena skall i detta sammanhang bestämmas för att målsäganderättsfrågan skall kunna lösas och således ej för att lösa t. ex. problem om tolkning av olika straffbud. En funktionell begreppsbestämning kan lättare ske om målsäganderättsfrågan avgöres direkt under beaktande av skadeverkningarnas art.

[19] Grönfors, SvJT 1960 s. 12 ff.
[20] Se under 6.9.

Målsägande rätt kan icke anses tillkomma den som på intet sätt berörts av brottets verkningar eller den som endast haft nytta av brottet. De båda materiellträttsliga uppfattningarna lämnar intet utrymme för målsägande rätt i dylika fall. Det må i detta sammanhang framhållas att den som är innehavare av handlingsobjektet eller har viss anknytning till detta icke utan vidare kan anses som målsägande. Sådan person behöver alls icke tillhöra de skyddades krets och det är icke nödvändigt att han lider skada genom brottet eller på annat sätt beröres negativt av brottets verkningar.

Då man har att bedöma målsägande rättsfrågan är det ofta icke tillräckligt att söka fastställa brottstypens skyddsintresse in abstracto. Många gånger kan det vara svårt att avgöra om det konkreta intresse som läderats genom brottet är att hänföra till den typ av intressen som skyddas. Det synes härvid naturligt att avgöra målsägande rättsfrågan direkt med beaktande av skadeverkningarnas art. I andra fall kräver rättsliga värderingsproblem svar innan det kan avgöras vilket intresse som angripits genom brottet. Härvid kan som exempel nämnas att det i vissa fall är oklart om ett brott utgör angrepp mot äganderätt eller ägaren tillkommande obligatorisk rättighet.[21]

Även ur en annan synpunkt är det icke till fyllest att bestämma brottens skyddsintressen in abstracto då man har att lösa målsägande rättsfrågor. De olika skyddsintressena är olika skyddsvärda. Detta gäller såväl skyddsintressena in abstracto som skyddsintressena in concreto. Vid urkundsförfalskning kan de olika allmänna och enskilda skyddsintressena vara olika skyddsvärda.[22] Skilda konkreta brottsliga gärningar som är att rubricera som stöld kan utgöra angrepp på intressen som i de olika fallen ter sig mer eller mindre betydelsefulla. Vidare synes det vara mer angeläget att skydda ett intresse för allvarliga skadeverkningar än för mindre kännbara verkningar. Behovet av skydd synes även bero på om mer eller mindre kvalificerade angreppssätt användes av gärningsmannen. Med hänsyn till att skyddsintressena in abstracto och in concreto är olika skyddsvärda vid skilda angreppssätt och skadeverkningar kan det icke förutsättas att målsägande rätt tillkommer en person, så snart det kan konstateras att hans intresse skyddas genom straffbudet ifråga. Hans intresse kan i visst fall vara så föga skyddsvärt att målsägande rätt ej bör erkännas. Målsägande rättsfrågan kan således ej alltid besvaras genom att man bestämmer straffbudens skyddsintressen. Sedan dessa fastställts måste nämligen ofta avgöras om skyddsintresset och verkningarna är av sådan art att intressebäraren är målsägande. Nedan skall antydas hur denna fråga bör lösas.

Utmärkande för de i 3—12 kap. BrB kriminaliserade handlingstyperna är att de riktar sig mot en enskild person. Vid dessa straffbud skyddas sålunda främst ett enskilt intresse. Den enskilde anses som målsägande. Detta framgår bl. a. av ett flertal lagregler i vilka den enskilde förutsättes vara målsägande ifråga om brott som gjorts till angivelsebrott.[23] Vid brotten som rik-

[21] Se under 11.1.3.
[22] Agge, Straffrättens allmänna del II, s. 214.
[23] BrB 3: 11 st. 2 och 3, 4: 11, 5: 5, 6: 11 st. 1, 8: 13 st. 1, 9: 12, 10: 10 st. 1 och 12: 6.

tar sig mot allmänheten eller staten är det mera tveksamt i vilken utsträckning som målsäganderätt kan erkännas. Klart är att målsäganderätt erkännes i viss omfattning. Det sagda ger vid handen att målsäganderätt bör tillkomma en person då främst dennes intresse skyddas genom straffbestämmelsen ifråga. Helt allmänt kan antagas att målsäganderättsfrågan måste avgöras med beaktande av de olika skyddsintressenas varierande skyddsvärde. Detta avvägningsproblem synes likaväl kunna lösas genom att brottets olika skadeverkningar sättes i relation till varandra. Då man har att utröna om viss skada grundar målsäganderätt måste denna ses i förhållande till brottets totala skadeverkningar och de verkningar som drabbat andra enskilda och kollektiva intressen, *(relationstanken)*. Den som framför andra kan anses berörd av brottets verkningar bör anses som målsägande om han lidit kännbar skada.

Då man har att avgöra berörda avvägningsproblem synes gränserna för målsäganderätten kunna bestämmas med beaktande av skadeverkningarnas kvalitativa beskaffenhet eller skadeverkningarnas kvantitativa beskaffenhet. Tillmätes den *kvalitativa aspekten* avgörande betydelse för målsäganderättsfrågan innebär detta att endast angrepp på vissa intressetyper grundar målsäganderätt då skadeverkningarna är av bestämd art. Som exempel kan nämnas att endast angrepp på vissa sakrättsliga intressen skulle grunda målsäganderätt, men ej angrepp på obligatoriska rättigheter och att härvid skada men ej fara för skada konstituerade målsäganderätt. Uppdrages gränserna för målsäganderätten i visst fall med beaktande av den *kvantitativa aspekten* skulle angrepp på ett bestämt intresse grunda målsäganderätt endast då angreppet var av viss styrka eller då detta medfört skadeverkningar av viss omfattning. Exempelvis skulle skada konstituera målsäganderätt blott under den förutsättningen att den kunde värderas till ett högre belopp och framkallandet av olustkänslor skulle grunda målsäganderätt endast om en person blivit allvarligen kränkt, men ej då han upplevt ringa obehag. Det torde vara enklare att bestämt ange gränserna för målsäganderätten om man tar fasta på den kvalitativa aspekten. Härvid blir det lättare att förutse hur en konkret målsäganderättsfråga kommer att bedömas. Detta medför åtskilliga fördelar bl. a. processekonomiska.

Man kan icke nöja sig med att konstatera om en viss typ av intresse helt allmänt kan anses åtnjuta straffrättsligt skydd. Genom kriminaliseringen av olika handlingstyper skyddas olika intressen för vissa bestämda typer av skadeverkningar. Intresseskyddet kan vid olika brottstyper avse endast vissa allvarliga verkningar såsom ekonomisk skada och vid andra brottstyper även mindre kännbara verkningar t. ex. fara för skada. Då man har att utröna om ett visst intresse förlänats skydd för olika typer av skadeverkningar synes brottens konstruktion lämna ledning. Belysande är härvid motivuttalanden som straffrättskommittén gjort i anslutning till den nya lagstiftningen om gäldenärsbrott.

För att ansvar för gäldenärsbrott skulle kunna inträda enligt äldre rätt krävdes att gäldenären kommit i konkurs eller fått till stånd offentlig ackordsförhandling utan konkurs. Straffrättskommittén ansåg att sådana straffbar-

hetsförutsättningar ej borde uppställas.[24] Enligt äldre rätt skulle den som gjort sig skyldig till ansvar för vårdslöshet mot borgenärer förklaras fri från allt ansvar, om han inför rätten styrkte att han till fullo förnöjt sina borgenärer. Kommittén ansåg att en regel med sådant innehåll icke borde upptagas i kapitlet om gäldenärsbrott.[25] I annat sammanhang yttrade kommittén: "Enligt kommitténs förslag är brottet fullbordat, så snart gäldenären genom en såsom gäldenärsbrott angiven gärning orsakar eller förvärrar obestånd. Att de borgenärer som funnos vid gärningens förövande måhända sedermera erhålla full betalning bör icke fritaga gäldenären från ansvar, . . . Detta betraktelsesätt medför konsekvenser för frågan om målsäganderätt vid ifrågavarande gäldenärsbrott. I hittillsvarande praxis har borgenär, som fått full likvid, ansetts ej vara behörig att tala å konkursförbrytelse (NJA 1891 s. 410, jfr 1904 s. 479). Emedan fullbordat gäldenärsbrott enligt vad nyss nämnts föreligger i och med att gäldenären genom gärningens förövande kommit på obestånd eller förvärrat sitt obestånd, äro de borgenärer som då funnos att betrakta som målsägande, oavsett huruvida de erhålla betalning eller ej. Icke heller bör deras målsäganderätt anses gå förlorad genom att de till äventyrs överlåta sina fordringar."[26]

Straffrättskommittén har således ansett att målsäganderättsfrågan bör bedömas med ledning av brottens konstruktion. Med beaktande av brottens konsumationspunkt och det specifika skaderekvisitet bör målsäganderätt således tillkomma envar som vid brottets fullbordan är innehavare av en deprecierad fordran. Vid detta betraktelsesätt saknar det betydelse om en borgenär erhåller gottgörelse av tredje man. Om en borgenär överlåter sin fordran och härvid ej längre är part i konkursförfarandet kan ej heller detta inverka vid bedömningen av målsäganderättsfrågan.

Ofta synes man helt allmänt i överensstämmelse med straffrättskommitténs uppfattning kunna antaga att målsäganderätt vid effektdelikt tillkommer den som lidit sådan skada som avses med brottets skaderekvisit. Den som vid sådant brott endast utsatts för fara för skada kan knappast anses som målsägande. Om konkret fara för skada uppställes som straffbarhetsförutsättning bör målsäganderätt erkännas ej blott då någon lidit skada av sådan art utan även då någon utsatts för fara för sådan skada. Vid delikt med abstrakt fara och rena handlingsdelikt måste åtskillnad göras mellan handlingstyper som kriminaliserats för att skydda en enskild person (exempelvis förtal och falskt åtal) och handlingstyper som straffbelagts för att skydda en större krets av personer (förargelseväckande beteende och fylleri). Vid den förra typen av brott kan ofta antagas att målsäganderätt erkännes då vederbörande löpt risk att drabbas av sådana skadeverkningar som kriminaliseringen skall motverka. Vid den senare typen av brott är det oklart i vilken utsträckning och under vilka förutsättningar målsäganderätt bör erkännas. Naturligtvis kan ej någon bestämd gräns uppdragas mellan brott som till övervägande del riktar

[24] SOU 1940: 20 s. 211.
[25] SOU 1940: 20 s. 214.
[26] SOU 1940: 20 s. 214.

sig mot enskilda intressen och brott som främst riktar sig mot kollektiva intressen.

Av det sagda framgår att man vid bedömningen av målsäganderättsfrågan ofta når samma resultat om man bestämmer målsägandebegreppet med ledning av läran om brottets skyddsintresse eller med beaktande av skadeverkningarnas art. Då läran om brottets skyddsintresse ej ger hänvisning om vem som är målsägande bör skadeverkningarnas art ha betydelse för hur målsäganderättsfrågan bedömes. Vidare bör uppmärksammas att det ofta ej är tillräckligt att bestämma brottens skyddsintressen då man har att avgöra vem som är målsägande. Endast de personer vars intressen främst är skyddade kan anses som målsägande. Härvid kan finnas anledning att undersöka vem som framför andra berörts av brottets skadeverkningar. Även i andra fall kan det vara värdefullt att såsom ett komplement till en bedömning av målsäganderättsfrågan utifrån sagda lära beakta brottets skadeverkningar.

5.4. Angreppssättet

Den som önskar uppnå ett bestämt resultat använder ofta ett visst medel eller tillvägagångssätt för att åstadkomma den eftersträvade förändringen. Stundom skiljer man härvid mellan objektet för handlingen och medlet för handlingens genomförande. Frågan om vad som utgör en handlings objekt och medel beror på ur vilken persons synvinkel saken ses och vilka mål som är väsentliga för den vars betraktelsesätt man anlägger. De moment i en handling som ter sig som handlingens objekt för en person kan te sig som medel för handlingens genomförande för en annan person.[27]

Ett flertal brott är så konstruerade att en person skall dömas till straff, om han åstadkommit viss skada genom användandet av visst tillvägagångssätt. Det särskilda tillvägagångssätt som utgör en straffbarhetsförutsättning vid en brottstyp kan betecknas som *medelangrepp*. Detta kan ibland rikta sig mot annan person än den som lidit sådan skada som avses med effektdeliktets skaderekvisit. Fråga uppkommer härvid om endast den skadelidande kan anses som målsägande eller om målsäganderätt tillerkännes den mot vilken brottslingen använt visst medel eller tillvägagångssätt för att uppnå det eftersträvade resultatet. Bör t. ex. vid rån målsäganderätt tillerkännas ej blott den som tillskyndats förmögenhetsskada, utan även den mot vilken gärningsmannen brukat våld. Brottslingen anser vanligen att han brukat våld som ett medel för att åvägabringa förmögenhetsöverföringen. Den misshandlade betraktar kanske angreppet mot honom som det allvarligaste resultatet av brottet. Då man har att utröna vilka personer som åtnjuter skydd genom kriminaliseringen saknas anledning att se saken ur de angripnas eller brottslingens synvinkel. Saken måste ses ur "lagstiftarens" synvinkel. Fråga uppkommer om den mot vilken medelangreppet är riktat kan anses åtnjuta skydd och anses som målsägande. Endast den skadelidandes intresse anses kanske skyddat med påföljd att blott denne kan intaga ställning som målsägande.

[27] Oppenheim, s. 120 ff.

Ovan har framhållits att olika intressetyper blott åtnjuter straffrättsligt skydd vid angrepp av viss art. Det är således oegentligt att säga att äganderätten skyddas genom straffbestämmelsen om stöld. Rätteligen bör saken uttryckas så att den enskildes äganderätt skyddas för angrepp medelst fysiska maktmedel. Emellertid skulle man likaväl kunna säga att den enskilde åtnjuter skydd för vissa angreppstyper, då angrepp skett på visst intresse såsom äganderätt. Läran om brottets skyddsintresse ger således ej besked om målsägande rätt kan grundas enbart å den omständigheten att det av brottslingen använda tillvägagångssättet varit till men för viss person.

Då man har att avgöra om en person kan anses som målsägande enbart av den anledningen att medelangreppet riktats mot honom, synes det vara av betydelse om kriminaliseringen skett främst för att motverka användandet av vissa angreppssätt eller för att förebygga skada å vissa intressen. Vid brott av den förra typen bör den som angripits genom det av brottslingen använda tillvägagångssättet anses som målsägande, oberoende av om han lidit skada genom att brottslingen uppnått det av honom eftersträvade resultatet. Som exempel på brott av sådan art kan nämnas brottet olaga tvång. I BrB 4: 4 stadgas: "Den som genom misshandel eller eljest med våld eller genom hot om brottslig gärning tvingar annan att göra, tåla eller underlåta något dömes för olaga tvång." Genom kriminaliseringen har man helt allmänt velat motverka användningen av vissa kvalificerade påtryckningsmedel utan avseende på om tillvägagångssättet medför mer eller mindre allvarlig skada å vissa intressen. Den mot vilken medelangreppet är riktat bör anses som målsägande oberoende av om t. ex. den tvungnes handlande varit till men för tredje man. Tveksamt är om tredje man kan vara målsägande då han drabbas av helt ringa olägenhet. Vid brottet bedrägeri däremot kunde det anses att kriminaliseringen främst skett för att skydda annans förmögenhet och ej för att sanktionera sanningsplikten i vissa sammanhang. Det torde vara mindre träffande att ge en sådan beskrivning av rättsskyddet. Vid brottet bedrägeri liksom vid ett flertal andra brottstyper erhålles en oriktig bild om man blott anger en viss intressetyp såsom skyddad. Både angreppssättet och intressekränkningen utgör vid flertalet brottstyper så utmärkande drag att det icke är möjligt att isolera dessa båda delar av de brottsliga handlingarna utan att brotten ställes i en skev belysning. Målsäganderättsfrågan måste vid dessa brott avgöras med beaktande av om medelangreppet medfört mer eller mindre kännbar skada eller olägenhet för den enskilde. Det är således icke uteslutet att målsäganderätt kan tillkomma den som blott berörts av det av brottslingen använda tillvägagångssättet.

5.5. Gärningsmannens viljeinriktning

Utmärkande för brott såsom materiell företeelse är ej blott att visst handlande kan betecknas som samhällsskadligt. För att viss handling skall anses straffvärd krävs i allmänhet att denna förövats med samhällsskadlig viljeinriktning och att gärningsmannen kan anses ansvarig för sitt handlande.[28]

[28] Agge, Straffrättens allmänna del II, s. 251 och Thornstedt, Om rättsvillfarelse, s. 1 ff.

Fråga uppkommer om målsäganderätt kan erkännas vid dolösa och culpösa brott då gärningsmannen av våda råkat tillfoga en person skada. Bör den som tillskyndats sådan skada anses obehörig att anställa åtal och få gärningsmannen dömd till straff av den anledningen att den uppkomna skadan ej anses straffvärd? Vad beträffar denna fråga kan hänvisas till framställningen under 7.2.1. Vidare uppkommer fråga om vid dolösa brott målsäganderätt kan tillerkännas den som till följd av gärningsmannens vårdslöshet tillfogats skada. Det kan icke antagas att målsäganderätt helt generellt bör underkännas i detta fall av den anledningen att den uppkomna skadan ej utgör en ansvarsgrundande del av den brottsliga gärningen. Skadeverkningarnas art kan härvid tänkas utgöra en omständighet som jämte de rent subjektiva momenten kan ha betydelse för målsäganderättsfrågans bedömning.

5.6. Sammanfattning

Vid åtskilliga brottstyper framgår klart att kriminaliseringen skett för att skydda en enskild persons intresse. Enligt definitionsregelns första rekvisit, uttalanden i doktrinen och vissa avgöranden i praxis bör målsäganderätt härvid tillerkännas den enskilde. Beaktas skadeverkningarnas art torde samma resultat nås. Då läran om brottets skyddsintresse ej lämnar vägledning synes man vid bedömningen av målsäganderättsfrågan böra taga hänsyn till arten av de skadeverkningar som drabbat den enskilde i förhållande till andra personer. Då det av förarbetena eller annat tolkningsmaterial framgår att viss persons intressen ej skyddas torde denna omständighet tala för att målsäganderätt ej bör erkännas. Emellertid kan andra omständigheter t. ex. skadeverkningarnas art i särskilda fall tala för att målsäganderätt bör erkännas. Först sedan en genomgång av rättspraxis företagits torde det vara möjligt att avgöra i vad mån målsäganderätt kan erkännas i större omfattning än vad läran om brottets skyddsintresse ger vid handen.

6. Målsägandebegreppet ur processuell synvinkel

Ovan har framhållits att målsägandebegreppet kan bestämmas med ledning av definitionsregeln eller med utgångspunkt från olika materiellträttsliga uppfattningar. I doktrinen har man framfört tanken på att målsägandebegreppet skulle kunna bestämmas utifrån en processuell uppfattning.[1] Med den processuella uppfattningen av målsägandebegreppet avses i denna avhandling att målsäganderättsfrågan avgöres under hänsynstagande till de olika ändamålsöverväganden som uppbär den processuella regel som är aktuell att tillämpa. Exempelvis skall vid avgörandet av om en enskild person är behörig att som målsägande föra ansvarstalan fästas avseende vid den funktion som den enskilda åtalsrätten kan ha. Då man har att utröna om en person bör anses som målsägande enligt RB 36: 1 skall enligt den processuella uppfattningen beaktas de skäl som motiverat regeln om förbud för målsäganden att vittna.

I den mån processuella ändamålssynpunkter har betydelse vid bedömningen av målsäganderättsfrågor inställer sig frågan om det är möjligt att laborera med ett enhetligt målsägandebegrepp. Måhända har de olika reglerna rörande målsägandens ställning i brottmålsprocessen så vitt skilda syften att kretsen av målsägande blir av varierande omfattning vid tillämpning av skilda lagrum. Då definitionsregeln upphöjdes till lag fanns huvudsakligen endast en typ av regler som anknöt till målsägandebegreppet, nämligen bestämmelser om rätt för målsäganden att föra ansvarstalan och på annat sätt bidraga till brottslingens lagföring. I äldre tider synes det därför ha varit möjligt att ge målsägandebegreppet en enhetlig innebörd, vilket definitionsregeln kan anses föreskriva. Senare har tillskapats en mängd andra regler som anknyter till målsägandebegreppet. Dessa regler kan uppbäras av andra ändamålsöverväganden än dem som uppbär de äldre reglerna. Det är kanske därför ej längre möjligt att ge målsägandebegreppet en enhetlig innebörd vid tillämpning av RB:s olika bestämmelser om målsägande. Bör t. ex. begreppet ges samma innebörd då fråga uppkommer om enskild person äger föra ansvarstalan och då fråga uppkommer om den enskilde bör höras som vittne eller målsägande?

Den processuella uppfattningen av målsägandebegreppet kan på sätt som ovan utvecklats sägas aktualisera två frågor: 1) Tillmätes processuella ändamålssynpunkter betydelse vid avgörandet av målsäganderättsfrågor? 2) Bör

[1] Agge, JFFT 1937 s. 272 ff, Agge och Thornstedt i NJA 1969 s. 364 och Ekelöf II, s. 67. Finsk rätt: Palmgren, s. 97 ff. Norsk rätt: Andenæs, s. 80. Dansk rätt: Hurwitz, Den danske strafferetspleje, s. 577 och Krag Jespersen, s. 272 ff.

målsägandebegreppet ges en enhetlig innebörd vid tillämpning av skilda stadganden i RB?

Vad beträffar den förstnämnda frågan måste uppmärksammas att då målsäganderättsfrågor uppkommit i rättspraxis det nästan alltid har rört sig om fall då den enskildes behörighet att föra ansvarstalan ifrågasatts. Detta medför att det med ledning av praxis endast kan utredas om målsäganderättsfrågor avgöres under beaktande av de processuella ändamålssynpunkter som uppbär reglerna om målsägandens åtalsrätt. Rättsfallsmaterialet lämnar ej besked om processuella ändamålsöverväganden kan ha betydelse vid bedömningen av målsäganderättsfrågan vid tillämpning av RB 36: 1.

Vad beträffar den andra frågan kan praxis ej direkt lämna besked om målsägandebegreppet givits en enhetlig innebörd. Anledningen härtill är såsom förut nämnts att det saknas avgörande som berör målsäganderättsfrågans bedömning vid andra bestämmelser än dem som reglerar målsägandens åtalsrätt. Antag emellertid att processuella ändamålsöverväganden haft betydelse då man i praxis avgjort frågan om en person ägt föra ansvarstalan. Det är då rimligt att anse att målsäganderättsfrågan bör avgöras med beaktande av processuella ändamålssynpunkter även vid tillämpning av andra regler än dem som rör målsägandens åtalsrätt.

Om en genomgång av rättspraxis skulle visa att processuella ändamålsöverväganden ej tillmätes betydelse vid bedömningen av målsäganderättsfrågan skulle det kunna invändas att det vore onödigt att undersöka vilka ändamålssynpunkter som uppbär de olika reglerna om målsäganden. Invändningen kan knappast anses befogad. Om man i praxis avgjort målsäganderättsfrågan utan att beakta det enskilda åtalets funktion synes det ej lämpligt att godtaga ett sådant i praxis utbildat målsägandebegrepp vid tillämpning av regler som ej rör målsägandens åtalsrätt, för den händelse dessa regler uppbäres av väsentligen andra ändamålssynpunkter än dem som ligger bakom reglerna om målsägandens åtalsrätt.

I förevarande kapitel skall utrönas vilka syften de olika processuella stadgandena om målsäganden har. Avslutningsvis skall under 6.9. utredas om målsägandebegreppet kan ges en enhetlig innebörd eller om skilda ändamålssynpunkter talar för att kretsen av målsägande blir av olika omfattning vid tillämpning av skilda stadganden. Frågan om processuella ändamålssynpunkter haft betydelse vid bedömningen av om en person ägt föra ansvarstalan skall besvaras i kapitel 23, sedan rättspraxis genomgåtts i kapitel 11—22.

Vissa uttalanden i doktrinen berör frågan om processuella ändamålssynpunkter kan äga betydelse vid avgörandet av vem som är målsägande. I en uppsats publicerad före RB:s ikraftträdande har Agge uttalat att målsägandebegreppet bör bestämmas utifrån det enskilda åtalets processuella funktion och att detta icke innebär att läran om brottstypernas skyddsobjekt blir utan betydelse. Tvärtom ger detsamma enligt Agge ljus över de syften man med det enskilda åtalet vill nå just för en viss brottsgrupps vidkommande. Vidare har Agge förklarat att nämnda lära ger viktiga data för den processuella frågans avgörande, men att den icke möjliggör dess lösande på rent logisk väg. Agge har i uppsatsen kortfattat redogjort för vilka funktioner det enskilda

åtalet har. Agge synes härvid icke mena att endast vissa av de ändamålssynpunkter som uppbär reglerna om målsägandens åtalsrätt skulle ha betydelse vid begreppsbestämningen.[2]

I ett av Agge och Thornstedt år 1968 avgivet utlåtande har uttalats att då man har att avgöra vem som "blivit förnärmad" av brott en begränsning av rätten till enskilt åtal måste göras genom en analys av varje brottstyp under hänsynstagande till de olika processuella funktioner, som lagstiftaren torde ha avsett för målsäganderätten. Vidare har uttalats att dessa lär vara av två slag, dels en kontrollfunktion, dels ett slags gottgörelsefunktion. Agge och Thornstedt har vidare förklarat att kontrollfunktionen vunnit föga beaktande i rättspraxis och att den icke kan läggas till grund för den här avsedda begränsningen av målsäganderätten. De båda författarna har hävdat att gottgörelsefunktionen (av Olivecrona betecknad som ett krav på vedergällning) bättre torde ägna sig som grundval för den sökta begränsningen.[3]

Ekelöf har gjort gällande att man vid bedömandet av målsägandefrågor icke har någon anledning att uppmärksamma syftet med det tillämpliga straffbudet, utan att man bör uppmärksamma de ändamål som uppbär den enskilda åtalsrätten. Om man vill fästa avseende vid bestraffningens förmåga att skänka upprättelse, måste enligt Ekelöf åtminstone den som framför andra kan väntas komma att känna sig kränkt genom brottet tillerkännas ställning av målsägande. Ekelöf har förklarat att gällande rätt i stort sett kan anses tillfredsställande i detta avseende. Däremot har enligt Ekelöf kontrollsynpunkten icke vunnit beaktande i domstolspraxis.[4]

I doktrinen synes man vara överens om att målsäganderättsfrågan bör avgöras med ledning av läran om brottets skyddsintresse och att processuella ändamålssynpunkter härjämte kan vara av betydelse. Härvid har man endast diskuterat huruvida de ändamålssynpunkter som uppbär reglerna om den enskilda åtalsrätten kan inverka vid bedömningen av målsäganderättsfrågan. Enligt Agge och Thornstedt samt enligt Ekelöf skulle upprättelsefunktionen men ej kontrollfunktionen ha betydelse. Vad beträffar målsäganderättsfrågans bedömning vid tillämpning av andra regler än dem som rör målsägandens åtalsrätt lämnar doktrinen ej besked om processuella ändamålssynpunkter är av relevans vid begreppsbestämningen.

Med avseende på frågan om målsägandebegreppet bör ges en enhetlig innebörd har Boman diskuterat möjligheten av att utvidga målsägandebegreppet vid tillämpning av RB 22: 2. Boman har förklarat att en sådan ordning skulle kunna medföra svårigheter av systematisk art. Boman har vidare uttalat att det knappast synes önskvärt att så komplicera regelsystemet, att man vid sidan av målsägande i alla avseenden och sådana, som aldrig vore att anse som målsägande, finge räkna med en tredje kategori, nämligen sådana som ibland finge räknas som målsägande men ibland icke.[5] Sedan trafikmålskommittén funnit att målsägandens successor borde tillerkännas vissa av

[2] Agge, JFFT 1937 s. 272 f.
[3] Agge och Thornstedt i NJA 1969 s. 364.
[4] Ekelöf II, s. 67.
[5] Boman, SvJT 1967 s. 98.

de processuella förmåner som vid behandlingen av enskilt anspråk tillkommer målsäganden,[6] uttalade kommittén att den mest näraliggande lösningen kanske vore att utvidga RB:s målsägandebegrepp på så sätt att exempelvis samtliga som är ersättningsberättigade i anledning av brott anses som målsägande. Kommittén förklarade vidare att ett utvidgat målsägandebegrepp medför, om inte särskilda bestämmelser meddelas, t. ex. att de nya målsägarna får rätt att föra ansvarstalan, rätt att biträda åtalet och rätt att överklaga i ansvarsdelen. Kommittén ansåg att det ej fanns anledning att överväga en reform av den räckvidd som antytts.[7] Kommittén har tydligen förutsatt att målsägandebegreppet måste ha en enhetlig innebörd, såvida ej annat är föreskrivet i särskilda stadganden. Sådana bestämmelser finns och skall bli föremål för diskussion under 6.6.

Vid den följande undersökningen av olika regler som rör målsägandens ställning i brottmålsprocessen synes det möjligt att sammanföra olika grupper av likartade regler som kan antagas ha väsentligen samma syfte. De regler som skall bli föremål för diskussion är: 1) Regler som rör målsägandens rätt att föranstalta om och medverka till att brottslingen blir lagförd och dömd till straff. Dessa befogenheter skall i överensstämmelse med Olivecronas terminologi betecknas som målsägandens reaktionsmöjligheter.[8] 2) Regler om målsäganden som förhörsperson. 3) Regler om succession i målsägande rätt. 4) Regler om behandlingen av målsägandens enskilda anspråk. 5) Regler om förlikning, nedläggande av åtal och samtycke. 6) Regler om partiell målsägande rätt. 7) Regler av betydelse för bedömningen av målsägande rättsfrågor vid brotts- och lagkonkurrens. 8) Regler om rättegångskostnader. Vid den följande analysen skall uppmärksammas om vissa regler direkt eller indirekt ger besked om målsägande rätt kan erkännas i vissa speciella situationer. Vissa frågor som ej har betydelse för begreppsbestämningen har ansetts vara av sådant intresse att de skall bli föremål för undersökning. De vunna resultaten skall sammanfattas under 6.9.

6.1. Målsägandens reaktionsmöjligheter

Målsäganden har genom olika regler tillerkänts processuella befogenheter som ger honom möjlighet att föranstalta om och bidraga till att brottslingen blir lagförd och dömd till straff. Dessa regler uppbäres i stort sett av samma syften, dock att angivelserätten har särskilda aspekter. Innan det undersökes vilka ändamålsöverväganden som ligger bakom dessa regler skall redogöras för de olika befogenheter som i berörda avseende tillkommer målsäganden.

I RB 20: 8 st. 1 stadgas att målsäganden ej må väcka åtal för brott, som hör under allmänt åtal, med mindre han angivit brottet och åklagaren beslutat, att åtal ej skall äga rum. Målsäganden äger således en subsidiär åtalsrätt ifråga om brott som hör under allmänt åtal. Målsäganden äger endast väcka åtal om han gjort angivelse och om allmän åklagare beslutat att ej väcka

[6] Se bl. a. RB 22: 2 st. 3, 45: 5 st. 2 och 45: 6.
[7] SOU 1967: 59 s. 266.
[8] Olivecrona, s. 81.

åtal. Med beslut att åtal ej skall äga rum får jämställas beslut att förundersökning ej skall inledas.[9] Då enskilt åtal väckes skall till stämningsansökan bifogas av åklagaren utfärdat intyg om att beslut fattats att allmänt åtal ej skall väckas. Har åklagarintyg ej ingivits till rätten skall stämningsansökan ej avvisas. Målsäganden skall föreläggas att inkomma med intyg. Gör han ej det skall åtalet avvisas. (RB 47: 2—4.) De i RB 20: 8 st. 1 uppställda kraven måste även vara uppfyllda för att den som äger åtalsrätt i kraft av särskilda bestämmelser i lag skall vara berättigad att anställa ansvarstalan. I NJA 1954 s. 113 har näringsidkare, som fört ansvarstalan jämlikt 1931 års lag med vissa bestämmelser mot illojal konkurrens och som ej gjort angivelse, ansetts obehörig att väcka åtal. I vissa uttalanden i motiven till RB synes det vara förutsatt att angivelse skall ha gjorts före det åklagaren meddelat beslut i åtalsfrågan för att målsäganden skall äga rätt att väcka enskilt åtal. Emellertid kan det knappast anses rimligt att uppställa ett sådant krav om målsäganden fått kännedom om brottet först sedan åklagaren fattat sitt beslut i åtalsfrågan.[10]

Behörighet att föra ansvarstalan medför bl. a. rätt att framställa yrkande om att den åtalade skall dömas till brottspåföljd.

NJA 1968 s. 80. En person hade dömts till villkorlig dom samt förpliktats att utge skadestånd.

Målsäganden yrkade inför HovR:n att den åtalade måtte förpliktas fullgöra skadeståndsskyldigheten genom avbetalningar.

HovR:n fann att vadetalan ej kunde upptagas till prövning, då skadeståndstalan helt bifallits av RR:n och då det ej ankom på HovR:n att förordna om sättet för skadeståndsskyldighetens fullgörande.

HD ansåg att vadeinlagan borde givas den innebörden, att den skadeståndsberättigade såsom målsägande fullföljt talan mot RR:ns dom i ansvarsfrågan och därvid yrkat, att den meddelade villkorliga domen måtte förenas med föreskrifter om skyldighet för den dömde att fullgöra honom ålagd skadeståndsskyldighet genom avbetalningar på sätt i 27 kap. 5 § BrB stadgas. HD återförvisade målet till HovR:n för prövning.

De i BrB 27: 5 omnämnda föreskrifterna som kan meddelas i förening med påföljden villkorlig dom har ansetts vara en ansvarspåföljd. Den skadelidande har ansetts behörig att i egenskap av målsägande överklaga RR:ns dom i ansvarsdelen. Skadeståndsberättigad person som ej är målsägande saknar behörighet att föra talan om att särskilda föreskrifter rörande skadeståndsskyldighetens fullgörande måtte meddelas. Rätten kan däremot ex officio upptaga frågan om sådana föreskrifter bör givas. Föreskrifter av berörda art kan rätten meddela endast då den tilltalade dömes till villkorlig dom eller skyddstillsyn, men ej då den tilltalade dömes till annan påföljd såsom fängelse.[11] Om den åtalade dömts till böter och förpliktats att utge skadestånd kan det tänkas att målsäganden överklagar domen och härvid endast yrkar att viss avbetalningsplan beträffande skadeståndsskyldighetens fullgörande måtte fastställas. Detta yrkande kan bifallas endast om HovR:n dömer den

[9] Ju 1971: 14 s. 59. Jfr även JO 1967 s. 144 f och Malmgren, s. 263.
[10] PLB, s. 260, SOU 1941: 7 s. 500 samt Gärde, s. 246. Jfr PK II, s. 43 och vad beträffar BrB 6: 11 st. 2 Kommentar till brottsbalken I, s. 252.
[11] BrB 27: 5, 28: 6 och 26: 15.

tilltalade till villkorlig dom eller skyddstillsyn. Förbudet mot reformatio in pejus medför ej att HovR:n i detta fall är förhindrad att med anledning av målsägandens yrkande ändra bötesstraffet till villkorlig dom eller skyddstillsyn.[12] Rätten äger ej meddela föreskrifter rörande tid och sätt för skadeståndsskyldighetens fullgörande, om ej målsäganden framställt yrkande om skadestånd.[13] Har målsäganden ej framställt sådant yrkande bör HovR:n avvisa av honom förd vadetalan, därest han blott yrkat att föreskrifter rörande skadeståndsskyldighetens fullgörande måtte meddelas.

Målsäganden kan ej med stöd av RB 20: 8 anses behörig att föra talan om ådömande av påföljd som ej är att anse som brottspåföljd. Frågor om förverkande bedömes ex officio av rätten.[14] Rätten kan således förklara visst föremål eller dess värde förverkat i anledning av ansvarstalan som föres av målsäganden. Det saknas stöd i lag för att målsäganden genom stämning skulle kunna föra särskild talan om förverkande eller annan rättsverkan.[15] I BrB 36: 9 förutsättes sålunda att endast allmän åklagare kan avgöra huruvida det ur allmän synpunkt får anses påkallat att talan väckes.

Genom bestämmelser i lag har målsäganden tillagts behörighet att framställa yrkanden om att personella eller reella tvångsmedel måtte komma till användning. Målsäganden äger framställa sådant yrkande först sedan åtal väckts.[16]

Målsägandens åtalsrätt är principal ifråga om ett fåtal brott t. ex. vid brottet förolämpning. Förtal och grovt förtal får enligt vissa i BrB 5: 5 angivna förutsättningar åtalas av allmän åklagare. Målsägandens åtalsrätt är emellertid även vid dessa brott primär och enskilt åtal kan väckas utan att de i RB 20: 8 st. 1 nämnda villkoren är uppfyllda.[17] Innefattar förolämpningsbrott jämväl missfirmelse mot tjänsteman äger målsäganden numer väcka åtal även om han ej gjort angivelse och åklagaren ej fattat beslut om att icke väcka åtal.[18] Vidare märkes att enligt RB 20: 8 st. 3 må målsäganden väcka talan om ansvar för falskt eller obefogat åtal, falsk angivelse eller annan osann tillvitelse angående brott, utan hinder av vad som sägs i RB 20: 8 st. 1. Brott vid vilka målsäganden kan väcka åtal utan att ha gjort angivelse och utan att åklagaren beslutat att ej väcka åtal benämnes i denna avhandling målsägandebrott.

Enligt RB 20: 8 st. 2 äger målsäganden biträda allmän åklagares talan. Målsäganden äger förebringa bevisning, framställa frågor till den åtalade och vittnen samt plädera i målet. Endast den som är part i målet kan tillerkännas dessa befogenheter. Den som ej är målsägande och vars skadeståndsyrkande kumulerats med åtalet är behörig att förebringa bevisning och plädera i frågor av betydelse för bedömningen av hans skadeståndsyrkande. Den skadeståndsberättigade bör i sådant fall äga rätt att förebringa utred-

[12] Olivecrona, s. 311.
[13] NJA 1967 s. 298.
[14] Kommentar till brottsbalken III, s. 379.
[15] BrB 1: 8 och 36 kap. samt RP 17 §. Jfr även SOU 1944: 10 s. 63 f.
[16] RB 24: 17, 25: 3, 26: 2 och 27: 5.
[17] Kommentar till brottsbalken I, s. 210 f.
[18] Kommentar till brottsbalken I, s. 212. Rättsfallet NJA 1958 s. 726 ger uttryck för äldre rätt. Jfr Olivecrona, s. 83. Se även SOU 1972: 1 s. 194.

ning till styrkande av att gärningsmannen förövat den brottsliga gärning genom vilken den skadeståndsberättigade tillfogats skada. Däremot bör denne anses obehörig att plädera i påföljdsfrågan. Då man har att avgöra i vad mån den skadelidande är behörig att utnyttja sina partsrättigheter kan det stundom vara svårt att uppdraga en gräns mellan frågor som endast är av betydelse för målets ansvarsdel och frågor som är av betydelse för målets skadeståndsdel.

Rätt att plädera i rättsfrågan t. ex. att framföra synpunkter om rubriceringsspörsmål kan ej tillerkännas den som icke kan uppträda som part. Härvid saknar det betydelse om viss enskild person har intresse av målets utgång. Föreningar och organ som har ett allmänt intresse av hur rättsfrågor på ett visst område bedömes kan ej anses som målsägande.[19] De bör ej medges rätt att på eget initiativ avge yttrande i målet. Om rätten infordrar sakkunnigutlåtande från sådan förening eller sådant organ finns naturligtvis intet att invända häremot.[20] I ett rättsfall har emellertid en brandchefsförening på eget initiativ avgivit yttrande i mål vari yrkas ansvar för det en person av okynne avgivit brandsignal från brandskåp.[21] Det får anses oriktigt att tillåta yttrandets föredragning vid huvudförhandlingen och att härvid fästa avseende vid detta vid överläggningen till dom. Möjligen skulle sådant förfarande kunna tillåtas om man ansåg att rätten ex officio medgivit att yttrandet föredrogs. Att rätten vid överläggning till dom medger att yttrandet får ingå i processmaterialet är dock betänkligt med hänsyn till att den tilltalade bör beredas tillfälle att införskaffa utlåtande från annan sakkunnig.[22]

Om enskild person önskar biträda ansvarstalan som anhängiggjorts av därtill behörig person, kan han göra detta i egenskap av målsägande, men ej såsom intervenient. Reglerna om intervention i RB 14 kap. gäller blott rättegången i tvistemål. Detta innebär emellertid ej att intervention ej skulle kunna förekomma i en brottmålsprocess, utan blott att en enskild person ej äger inträda å den tilltalades eller den åtalandes sida som intervenient vad beträffar det framställda ansvarsyrkandet. Då enskild person har intresse av målets utgång med avseende på bedömningen av en prejudiciell fråga kan ej intervention äga rum, vilket måhända är en brist. Belysande är härvid följande rättsfall.

NJA 1938 s. 536. Å ett lastångfartyg i östersjöfart skulle på grund av § 5 KF d. 29 mars 1912 ang. befäl å svenska handelsfartyg m. m. finnas såsom maskinbefäl anställda en maskinist av andra och en av tredje klass. Ansvar yrkades å befälhavaren för ett fartyg samt å fartygets redare för det maskinbefälet å fartyget utgjorts av — förutom av en maskinist av tredje klass — allenast av en person, för vilken kommerskollegiet jämlikt § 35 nämnda KF utfärdat bevis om behörighet att utöva befäl såsom "andra maskinist" å lastfartyg i nordsjöfart.

Sedan HovR:n meddelat fällande dom och domen överklagats av de åtalade och "andre maskinisten" förklarade HD att den sistnämndes besvär lämnades utan avseende.

[19] Se under 22.
[20] Se t. ex. NJA 1932 s. 614.
[21] NJA 1915 s. 581.
[22] Ekelöf IV, s. 185 f. Jfr även RB 40: 3.

Maskinisten ansågs obehörig föra talan oaktat han hade ett starkt intresse av att rätten måtte förklara honom behörig att utföra arbete som det ankommer på maskinbefäl av andra klassen att utföra. Prejudicialfrågans stora betydelse för honom med avseende på hans framtida möjligheter att vinna anställning som maskinbefäl har ej grundat rätt för honom att föra talan i målet och yrka att frikännande dom måtte meddelas.

Enskild person torde kunna intervenera vad beträffar talan om enskilt anspråk då sådan talan kumulerats med ansvarstalan.[23] En person som visat sannolika skäl för att förverkande av viss bil rörde hans rätt har av HD tillåtits att å den åtalades sida deltaga i rättegången.[24] Detta är anmärkningsvärt med hänsyn till att straffprocessuella regler i stor utsträckning tillämpas beträffande handläggningen av förverkandefrågor.[25]

Enligt RB 20: 8 st. 2 är målsäganden behörig överklaga rättens dom och detta även om åklagaren ej fullföljt talan. Målsäganden äger fullföljdsrätt vare sig han biträtt åtalet eller ej.[26] Målsäganden saknar rätt att föra talan till den tilltalades förmån. Endast de allmänna åklagarna kan föra sådan talan.[27] Det sagda aktualiserar frågan om åtalsrätt bör tillerkännas den som blivit kränkt genom ett brott, men som likväl har ett starkt intresse av att en frikännande dom ges. Det vore icke lämpligt om sådan person genom sin processföring skulle kunna få rätten att meddela en frikännande dom som framstår som materiellt oriktig. Helt undantagslöst kan målsäganderätt ej betagas en enskild person av berörda anledning. Uppenbart är t. ex. att anhöriga till den åtalade alltid äger målsäganderätt ifråga om brott som förövats mot dem. Detta gäller oaktat de kan ha intresse av att den åtalade frikännes.[28]

Målsäganden är behörig att ansöka om resning till nackdel för den tilltalade.[29]

Brott vid vilka målsägandens angivelse utgör en nödvändig eller alternativ förutsättning för allmänt åtal skall i denna avhandling benämnas angivelsebrott. Envar kan göra anmälan om brott. Enligt RB 23: 1 skall förundersökning inledas, så snart på grund av angivelse eller eljest anledning förekommer, att brott, som hör under allmänt åtal, förövats. Angivelse från målsägandens sida och anmälan om brott från annan enskild persons sida kan medföra skyldighet att inleda förundersökning.[30] Vad beträffar formen för angivelse gäller att sådan kan göras muntligen eller skriftligen.[31] I ett äldre rättsfall har förekommit att HovR:n ansett att målsäganden gjort angivelse då han uppträtt vid underrätten och yttrat sig på sådant sätt att därav framgått att han önskat att den tilltalade skulle fällas till ansvar. HD synes

[23] Ekelöf II, s. 167 och Gärde, s. 276 f.
[24] NJA 1968 s. 336.
[25] Jfr RP 17 §.
[26] PLB, s. 261.
[27] RB 20: 2 och härtill PLB, s. 254 och 529 samt Olivecrona, s. 84.
[28] Jfr t. ex. BrB 8: 13.
[29] PLB, s. 576.
[30] Ekelöf V, s. 84 f och Olivecrona, s. 184 ff.
[31] PLB, s. 256. Jfr JO 1973 s. 115.

ha krävt att det kunde bevisas att angivelse gjorts.[32] Enligt PLB måste åklagaren, där angivelse utgör villkor för allmänt åtal, kunna styrka att angivelse verkligen skett.[33]

Vid brott där angivelse utgör en nödvändig betingelse för allmänt åtal uppkommer fråga i vilken utsträckning allmän åklagare är behörig att framställa yrkanden om att rätten måtte förordna om att tvångsmedel skall användas mot den tilltalade. Är åklagarens behörighet beroende av att angivelse gjorts? I vilken utsträckning kan åklagaren fatta beslut om tvångsåtgärder innan målsäganden angivit ett angivelsebrott av berörda art till åtal? Vad beträffar äldre rätt tyder ett uttalande i motiven till lagstiftningen om vissa straffprocessuella tvångsmedel på att beslagsmyndighet skulle ha ägt besluta om beslag endast om angivelse skett.[34] I RB 23: 1 st. 2 stadgas: "Hör brottet allenast efter angivelse under allmänt åtal, må, ehuru angivelse ej skett, förundersökning inledas, om angivelse icke kan utan fara avvaktas; målsäganden skall dock, så snart ske kan, underrättas. Angiver han ej då brottet till åtal, skall förundersökningen nedläggas."[35] PLB uttalade att det för tillvaratagande av utredningsmaterialet stundom kunde vara av vikt att förundersökningen igångsattes, oaktat angivelse ej skett.[36] Åklagaren får anses behörig att fatta beslut om tvångsåtgärder och framställa yrkanden om att rätten måtte förordna om att sådana åtgärder måtte vidtagas, därest dessa är påkallade för att syftet med förundersökningen skall kunna uppnås. I RB 23: 2 föreskrives: "Under förundersökningen skall utredas, vem som skäligen kan misstänkas för brottet och om tillräckliga skäl föreligga för åtal mot honom, samt målet så beredas, att bevisningen kan vid huvudförhandlingen förebringas i ett sammanhang." Fråga uppkommer om anhållande utgör en åtgärd som är påkallad för förundersökningens genomförande. Då kollusionsfara utgör grunden för anhållandet synes det naturligt att åklagaren äger fatta beslut om dylikt frihetsberövande, oaktat angivelse ej gjorts. Vid flyktfara och fara för fortsatt brottslig verksamhet synes det ej lika självklart att åklagaren äger besluta om att den misstänkte skall anhållas. Oaktat anhållandet ofta har annat syfte än förundersökningen skall ha enligt RB 23: 2 synes PLB mena att anhållande regelmässigt kan ske ehuru målsäganden ej angivit brottet till åtal. Detta framgår av följande uttalande av PLB: "Såsom framgår av 23 kap. 1 § kan i fråga om brott, som allenast efter angivelse hör under allmänt åtal, förundersökning i vissa fall inledas, innan angivelse skett. Undersökningsledaren kan då även anhålla den misstänkte. Om målsäganden sedermera icke gör angivelse, skall den misstänkte frigivas."[37] Det ovan sagda bör äga motsvarande giltighet för åklagarens behörighet att framställa häktningsyrkande.

Mera tveksamt är om åklagaren undantagslöst är behörig fatta beslut eller

[32] NJA 1902 B 168. Jfr NJA 1905 s. 97 i vilket rättsfall en fader ansågs ha fört talan vid underrätten där han hörts. Se även SvJT 1941 ref. s. 78.
[33] PLB, s. 256.
[34] SOU 1932: 29 s. 25 under 3 §.
[35] Se även förundersökningskungörelsen 1 §.
[36] PLB, s. 285.
[37] PLB, s. 302.

framställa yrkande om att viss egendom skall tagas i beslag, då angivelse ej gjorts. I RB 27: 1 stadgas: "Föremål, som skäligen kan antagas äga betydelse för utredning om brott eller vara genom brott någon avhänt eller på grund av brott förverkat, må tagas i beslag." Klart är att åklagaren äger besluta om att ett föremål skall tagas i beslag då detta kan antagas ha betydelse för utredningen om brott som ej angivits till åtal. Sådan åtgärd är ofta erforderlig för förundersökningens genomförande. Uppkommer fråga om att taga i beslag föremål som avhänts någon genom brott synes det osäkert om ej angivelse från målsägandens sida bör anses utgöra en förutsättning för att åklagaren skall äga besluta om sådan åtgärd eller framställa yrkande om att rätten måtte förordna om att föremålet skall tagas i beslag. Åtgärden vidtages i detta fall ofta enbart i målsägandens intresse för att säkerställa dennes rätt i ekonomiskt avseende. Föremålet behöver ej alltid ha betydelse för utredningen om den brottsliga gärningen. I fall då föremålet ej har sådan betydelse kanske målsäganden föredrar att utan myndigheternas inblandning söka träffa förlikning med gärningsmannen och därvid få denne att frivilligt återställa den egendom som frånhänts målsäganden. Då en person förövat förmögenhetsbrott mot en nära anhörig kanske ett beslagsförordnande direkt strider mot målsägandens vilja. Vid brott mot upphovsrättslagens 53 § ansåg HovR:n i ett rättsfall att åklagaren var behörig att föra talan om beslag av olovligen framställda exemplar av en bokkatalog först sedan det visats att angivelse gjorts av därtill behörig målsägande.[38] Till stöd för att angivelse bör krävas i angivna fall då tvångsåtgärder vidtages för att säkerställa målsägandens enskilda anspråk kan åberopas stadgandena i RB 25: 3 st. 3 och 26: 2 st. 3, vilka stadganden berör tvångsmedlen reseförbud, kvarstad och skingringsförbud. I anledning av målsägandens anspråk på skadestånd eller annan ersättning må undersökningsledaren eller åklagaren ej framställa yrkanden om sådana tvångsåtgärder med mindre anspråket anmälts hos honom. Oaktat dessa regler ej gäller speciellt för angivelsebrottens vidkommande lämnar de stöd för att tvångsåtgärder som vidtages för att trygga målsägandens enskilda anspråk endast bör vidtagas om målsäganden tillkännagivit att han önskar att allmän åklagare tillvaratager hans intresse i berörda avseende. Vad beträffar den berörda beslagsfrågan synes övervägande skäl tala för att målsägandens angivelse bör utgöra förutsättning för att åklagaren eller rätten skall äga taga i beslag föremål, som frånhänts målsäganden genom brott, då föremålet ej har betydelse för utredningen.

Av det sagda framgår att man har att göra åtskillnad mellan dels åtgärder som vidtages endast för att tillvarataga målsägandens ekonomiska intressen vad avser hans enskilda anspråk dels åtgärder som syftar till att utreda omständigheterna kring den brottsliga gärningen och åtgärder som syftar till att säkerställa den misstänktes lagföring och verkställigheten av straff och vissa andra offentligrättsliga påföljder t. ex. gäldandet av värdet av förverkad egendom. I det förra fallet då tvångsåtgärder tillgripes för att trygga målsägandens enskilda anspråk bör varken allmän åklagare eller rätten äga beslu-

[38] NJA 1965 s. 523.

ta om användandet av tvångsåtgärder, om ej målsäganden gjort angivelse. Det sagda gäller blott brott vid vilka åklagaren ej kan väcka åtal annat än efter angivelse. Härvid åsyftas även brott där angivelse utgör en alternativ åtalsförutsättning, men vid vilka åklagaren efter företagen lämplighetsprövning anser att åtal endast kan anställas om angivelse föreligger.

Målsäganden skall under bestämda förutsättningar erhålla underrättelse om vissa beslut som de judiciella myndigheterna kan fatta i anledning av att en person blivit misstänkt för brott. Syftet med dessa regler om underrättelseskyldighet är ibland att bereda målsäganden tillfälle att tillvarataga sina intressen med avseende på ansvarsfrågan, ibland att bereda målsäganden eller dennes successor tillfälle att bevaka sina ekonomiska intressen. Även regler av den senare typen skall beröras i detta sammanhang.

Finner undersökningsledaren eller åklagaren vid utredning angående brott, att enskilt anspråk må grundas å brottet, skall han enligt RB 22: 2 st. 2 och 3, om det kan ske, i god tid före åtalet underrätta målsäganden respektive den som övertagit målsägandens anspråk.[39] Nedlägges förundersökningen eller beslutas att åtal ej skall väckas, bör enligt förundersökningskungörelsen 14 § underrättelse därom lämnas till målsägande, vilken angivit brottet eller anmält enskilt anspråk i anledning av brottet ävensom till den som övertagit sådant enskilt anspråk. Enligt RÅ skall underrättelse regelmässigt lämnas målsäganden. Undantag kan enligt RÅ endast göras om det under förundersökningen kunnat klarläggas att brott ej föreligger och om målsäganden tillika fått del av vad som förekommit under utredningen och härefter återkallat sin anmälan och förklarat sig icke ha några yrkanden i saken.[40] För att målsäganden skall kunna utnyttja sin subsidiära åtalsrätt eller kunna begära att överordnad åklagare prövar om åtal bör anställas är det av vikt att målsäganden erhåller underrättelse om att åklagaren beslutat att ej anställa åtal.[41]

Enligt RB 45: 15 st. 1 skall målsäganden kallas till huvudförhandling om han biträder åklagarens talan eller om han skall höras i anledning av åklagarens talan. Enligt RB 20: 14 jfrd med 11: 5 st. 1 skall målsäganden kallas till huvudförhandling vid underrätt eller hovrätt, om hans närvaro ej kan antagas sakna betydelse för utredningen. Av det sagda framgår att målsäganden ej erhåller underrättelse om förundersökningen eller tidpunkten för huvudförhandlingen under följande förutsättningar: Målsägande som ej lidit ekonomisk skada genom brottet och som ej har upplysningar av värde att lämna vid huvudförhandlingen erhåller ej kallelse eller annan underrättelse, om han ej förklarat sig vilja föra talan om ansvar. Att undantagslöst underrätta målsäganden i dylika fall får ej anses påkallat t. ex. då ett stort antal målsägande finns, vilka ej med lätthet kan identifieras. Det skulle medföra onödigt arbete i många fall om det alltid ålåg domstolen att kalla målsäganden till huvudförhandlingen.[42] Eftersom brottmålsdomen äger rättskraft mot alla kan det

[39] Se även RB 23: 1 st. 2. Jfr även JO 1970 s. 66 f och Lassen, SvJT 1948 s. 678.
[40] Riksåklagarämbetets cirkulärskrivelse C 22. Jfr JO 1970 s. 71.
[41] Olivecrona, s. 209 f.
[42] Palmgren s. 174 f.

ibland te sig som en brist att ej samtliga målsägande erhåller underrättelse om huvudförhandlingen för att därigenom beredas tillfälle att påverka målets utgång.[43]

De ovan berörda processuella reglerna om målsägandens reaktionsmöjligheter är alla av den art att målsäganden genom dessa tillförsäkrats befogenheter att företaga åtgärder, som gör det möjligt för honom att få brottslingen lagförd och dömd till straff. Samma syften torde ligga bakom de olika reglerna, dock med visst undantag som skall beröras nedan. Endast ifråga om den enskilda åtalsrätten har i förarbetena till RB redogjorts för vilka skäl som föranlett den särskilda regleringen på området. Denna diskussion i förarbetena rörande det enskilda åtalets berättigande får anses lämna besked om vilka ändamålsöverväganden som ligger bakom samtliga de regler som syftar till att bereda målsäganden möjlighet att få brottslingen lagförd och dömd till straff. I det följande skall antagas att målsägandebegreppet har en enhetlig innebörd vid tillämpningen av dessa regler. Ett sådant antagande synes försvarligt även med hänsyn till att flertalet regler skall tillämpas som en följd av att en enskild person äger åtalsrätt och kan uppträda som part.

Det bör observeras att anledningen till att vissa brott gjorts till angivelsebrott eller målsägandebrott kan vara av särskild art, vilket kan medföra att speciella synpunkter får betydelse vid bestämningen av målsägandebegreppet i detta sammanhang. Denna fråga skall behandlas först sedan det undersökts vilka fördelar och nackdelar som är förenade med den enskilda åtalsrätten.

6.1.1. Fördelar och nackdelar med den enskilda åtalsrätten

Innan det utredes vilka skäl som talar för och emot den enskilda åtalsrätten skall helt kort anges varför det enskilda åtalet gjorts subsidiärt i förhållande till den allmänna åtalsrätten.

Före RB:s ikraftträdande var det enskilda och det offentliga åtalet jämställda.[44] Det enskilda åtalet kom dock under 1900-talets början att alltmer förlora sin betydelse. Genom stadgandena i RB 20: 2 och 6 har det offentliga åtalet blivit principalt, under det att målsäganden enligt RB 20: 8 st. 1 tillerkänts endast en subsidiär åtalsrätt. I motiven till RB förklarades att det allmänna åtalet borde lämnas företräde framför det enskilda, då den bästa av de båda åtalsformerna borde prefereras. Enligt PK borde ett ändamålsenligt åtalssystem vara så anordnat, att dels åtal väckes i alla fall då så är påkallat och att dels obefogade åtal ej kommer till stånd.[45]

Vad beträffar det förstnämnda kravet på att åtal bör komma till stånd i alla fall då så är påkallat, har följande synpunkter tillmätts betydelse: Man måste räkna med möjligheten att målsäganden avstår från att väcka fullt befogade åtal med hänsyn till de kostnader och besvär som är förknippade med anställandet och utförandet av ansvarstalan. Enskilda personer som ej äger

[43] Palmgren, s. 173 f.
[44] PK II, s. 39, PLB, s. 260 och Olivecrona, s. 69.
[45] PK II, s. 31 och 40 samt PLB, s. 260.

ingående kunskaper om de straff- och processrättsliga reglerna kan knappast själva väcka och utföra åtal, utan nödgas anlita ett juridiskt ombud för utförandet av talan. Av de allmänna åklagarna som har juridisk utbildning och ofta mångårig erfarenhet av brottmålsprocesser kan man förvänta att de väcker åtal i alla fall då så är påkallat. Ytterligare en synpunkt som talar för att det offentliga åtalet förtjänar företräde är att en ingående utredning rörande brottet och en ändamålsenlig förberedelse av rättegången kan ske genom kriminalpolisens försorg under förundersökningen. Den enskilde har ej samma goda möjligheter att prestera en fullgod utredning rörande brottet.[46]

För att regleringen av åtalsrätten skall vara lämplig bör för det andra krävas att ej obefogade åtal kommer till stånd. Följande synpunkter är härvid beaktansvärda: Den enskilde kommer ofta att styras av rent subjektiva överväganden t. ex. av sitt vedergällningsbegär då han har att taga ställning till om åtal bör väckas. Allmän åklagare som ej har något personligt intresse av saken, kan väntas avgöra åtalsfrågan mera objektivt. Risk finns även för att den enskilde anställer ansvarstalan av ren illvilja för att trakassera gärningsmannen.[47]

6.1.1.1. Fördelar med den enskilda åtalsrätten

De skäl som föranlett att målsägandens åtalsrätt bibehållits i form av en subsidiär åtalsrätt är huvudsakligen två. För det första har det ansetts motiverat att den som kränkts genom brott skall kunna vinna upprättelse genom att få brottslingen dömd till straff (det enskilda åtalets upprättelsefunktion). För det andra har man ansett att målsägandens åtalsrätt kan vara av värde såsom ett medel att kontrollera att åklagarna fullgör sina skyldigheter ifråga om beivrandet av brott och utförandet av ansvarstalan (det enskilda åtalets kontrollfunktion).[48]

6.1.1.1.1. Upprättelsefunktionen

Målsäganderätten har utvecklats ur den förorättades bruk och sedermera rätt att utkräva vedergällning. Även om man numer ej vill betrakta det som berättigat att målsäganden kan utöva vedergällning och utkräva hämnd för ett mot honom begånget brott, har det ansetts motiverat att målsäganden skall kunna föranstalta om att brottslingen lagföres och dömes till straff för att målsäganden härigenom skall skänkas moralisk upprättelse. Såsom Ekelöf framhållit torde det sagda gälla framförallt vid brott som inneburit angrepp mot immateriella värden, men ej i samma utsträckning vid brott som medfört materiella skador. Enligt Ekelöf skulle i det senare fallet endast skadeståndet kunna fungera reparativt, under det att straffet knappast skulle kunna utgöra en fullgod ersättning för uteblivet skadestånd. Ekelöf har vidare hävdat att man dock får räkna med att även förmögenhetsbrott kan medföra att den skadelidande känner sig förödmjukad t. ex. vid bedrägeri eller trolöshet mot huvudman. Vid brott där målsägandens sinnesfrid störts på detta sätt kan det

[46] PK II, s. 31, PLB, s. 260 och Ekelöf II, s. 64.
[47] PK II, s. 31, Krabbe, NKÅ 1938 s. 196 och Munch-Petersen, NJM 1934 s. 197.
[48] Agge och Thornstedt i NJA 1969 s. 364, Ekelöf II, s. 61 ff samt Olivecrona, s. 70.

auktoritativa uttalande som en fällande straffdom innebär återställa den kränktes sinnesfrid.[49] Vid brott som utgör angrepp mot annans ära är det helt klart att en fällande dom kan fungera som ett medel varmed målsäganden kan vinna upprättelse.

Enligt Ekelöf skulle den enskilda åtalsrätten även kunna vara av värde om målsägandens talan ogillas, enär målsägandens indignation skulle kunna dämpas genom att den friande domen för honom gör klart att något orättmätigt angrepp ej förövats mot honom.[50] Detta torde äga sin riktighet om den frikännande domen innefattar en förklaring om att visst straffbud ej är tillämpligt. Om däremot åtalet ogillas till följd av att målsäganden ej lyckats styrka att viss handling blivit förövad, återställes ej målsägandens sinneslugn, om han med säkerhet vet att den tilltalade faktiskt förövat gärningen ifråga.

Vad nu sagts om det enskilda åtalets upprättelsefunktion lämnar viss ledning för bestämningen av målsägandebegreppet, för den händelse målsägande-rättsfrågan bör lösas med beaktande av denna processuella ändamålssynpunkt. Såsom målsägande bör anses den som har ett krav på upprättelse.[51] Ett sådant krav kan anses tillkomma den som lidit skada genom brottet eller på annat sätt blivit kränkt. Den som blott berörts av brottets verkningar, utan att detta medfört någon olägenhet för honom eller fara därför, kan knappast anses ha ett berättigat krav på att erhålla upprättelse.

6.1.1.1.2. Kontrollfunktionen

Det har ansetts att målsäganden skulle kunna kontrollera att åklagaren fullgör sin skyldighet med avseende på bedömningen av åtalsfrågor och utförandet av ansvarstalan. Då åklagaren av försummelse underlåtit att utföra sina åligganden skulle målsäganden kunna anställa ansvarstalan eller biträda anhängiggjort allmänt åtal.

Åklagaren kan av olika skäl underlåta att anställa åtal, oaktat han rätteligen bort göra det. Det kan tänkas att åklagaren underlåter att anställa åtal t. ex. på grund av att han underskattat bevisvärdet av de fakta som talar för den misstänktes skuld. Det är även möjligt att åklagaren kan fatta ett oriktigt beslut i åtalsfrågan enär utredningen varit ofullständig. I dessa fall är det av särskilt värde att målsäganden kan kontrollera åklagarens verksamhet. Målsäganden har nämligen ofta ingående kunskaper om omständigheterna kring brottet och kan därför uppmärksamma om åklagarens beslut i åtalsfrågan baserats på en ofullständig utredning eller grundats på en felaktig uppfattning om de iakttagelser som gjorts av vittnen.[52] Allteftersom kriminaliteten ökar och de allmänna åklagarna erhåller mera omfattande arbetsuppgifter kan det vara värdefullt att den enskilde i vissa fall kan bidraga till straffrättskipningens effektivitet.[53] Åklagarnas tid bör nämligen ej i alltför hög grad

[49] Ekelöf II, s. 63 och Ekelöf, Straffet, skadeståndet och vitet, s. 15.
[50] Ekelöf II, s. 63.
[51] Schmidt talar i detta sammanhang om den enskildes "Vergeltungsbedürfnis". Schmidt II, s. 473.
[52] PK II, s. 40, PLB, s. 260 och Ekelöf II, s. 61 f.
[53] PK II, s. 5.

ägnas åt utredningar rörande bagatellbrott och åt utförandet av talan om ansvar för sådana brott. Särskilt ofördelaktigt vore om dessa brott krävde så stor del av åklagarnas arbetstid att den grövre kriminaliteten ej kunde ägnas erforderlig tid.[54] Å andra sidan är det ur bl. a. kriminalpolitisk synpunkt olämpligt att enskilt åtal väckes i vissa fall.

Det är möjligt att åklagaren kan felbedöma innebörden av vissa straffbestämmelser t. ex. av speciell karaktär med påföljd att han underlåter att anställa åtal, oaktat så rätteligen bort ske. En målsägande har i allmänhet ej erforderliga kunskaper för att han skall kunna avgöra om åklagaren bedömt en straffrättslig fråga felaktigt. Målsäganden kan därför ofta ej fullgöra kontrollfunktionen effektivt. Emellertid kan det förekomma att den som berörts av brottet besitter ingående kunskaper på det rättsområde inom vilket brottet förövats. I dessa fall vore det av värde om den enskildes medverkan i straffrättskipningen kunde utnyttjas.

Målsägandens åtalsrätt har ansetts vara av särskild betydelse under politiskt upprörda tider. Under sådana förhållanden kan föreligga fara för att en åklagare på grund av sin tjänstemannaställning tvingas följa direktiv från överordnad myndighet. Enskilda personer som står utanför det statliga anställningsförhållandet skulle då i viss mån kunna bidraga till att rättsordningen efterleves genom att de utnyttjar sin åtalsrätt.[55] Enligt RB 20: 10 äger målsäganden ej åtalsrätt ifråga om ämbetsbrott begångna av vissa högre tjänstemän.[56] Denna inskränkning i målsägandens åtalsrätt har motiverats med att man önskat skydda de högre tjänstemännen för obefogade åtal.[57] Det har ansetts att JO kan utöva en tillräckligt effektiv kontroll på detta område.[58] Det kan emellertid ifrågasättas om ej den enskilda åtalsrätten ifråga om brott av högre tjänstemän är särskilt värdefull under politiskt upprörda tider. Vidare kan man ställa frågan varför offentligt anställda befattningshavare skall priviligieras framför anställda inom den privata sektorn. I Finland har man funnit målsägandens åtalsrätt ifråga om brott begångna av tjänstemän vara av sådan vikt att denna rätt grundlagfästs.[59]

På ett annat område synes som om kontrollfunktionen hävdats med överdriven styrka. I åtskilliga fall har allmän åklagare medgivits rätt att underlåta att tala å brott t. ex. därför att det ur individualpreventiv synpunkt vore olämpligt med lagföring. Målsäganden kan omintetgöra resultatet av åklagarens diskretionära prövning genom att utnyttja sin subsidiära åtalsrätt.[60] I utländsk rätt förekommer att man genom bestämmelser i lag inskränkt den kränktes möjligheter att framtvinga åtal i sådana fall.[61]

Om målsäganden är missnöjd med åklagarens beslut att ej väcka åtal, kan

[54] Se nedan under 6.1.2.
[55] Ekelöf II, s. 61, Granfelt, NJM 1934 s. 183 och Munch-Petersen, NJM 1934 s. 196 ff.
[56] Se RB 3: 3 och 7: 4 st. 2 beträffande frågan om vilka tjänstemän som icke kan åtalas av målsäganden.
[57] Kungl. Förklaring 23/3 1807 p. 40 och PK II, s. 40.
[58] Olivecrona, s. 82.
[59] Se den finska regeringsformen av 1919 § 93 st. 2 samt Palmgren, s. 149 ff.
[60] SOU 1948: 40 s. 37, SOU 1942: 28 s. 46 f, Kungl. Maj:ts proposition nr 8 år 1944 s. 43 f och 58, Kungl. Maj:ts proposition nr 10 år 1964 s. 132 och Ekelöf II, s. 62 f.
[61] Jfr SOU 1942: 28 s. 46.

han överklaga detta beslut hos överordnad åklagare. Om RÅ finner att åtal ej bör väckas, torde målsäganden i regel nöja sig härmed. Målsägandens möjlighet att begära överprövning av ett åtalsbeslut har lett till att det enskilda åtalet blivit mycket sällsynt.[62] Likväl har det ansetts att den enskilda åtalsrätten kan vara av stort värde. Sålunda ansåg departementschefen att målsägandens åtalsrätt är av stor betydelse genom sin blotta existens, enär den utgör medel att förmå åklagarna att fullgöra sina skyldigheter vad beträffar anställandet och utförandet av ansvarstalan.[63]

Om man framför allt önskade fästa avseende vid det enskilda åtalets kontrollfunktion och önskade göra kontrollen så effektiv som möjligt borde en allmän åtalsrätt för medborgarna införas. Vid en sådan ordning skulle kontrollsynpunkten till fullo vinna beaktande.[64] PK tog emellertid avstånd från att införa en allmän åtalsrätt (actio popularis). PK omnämnde ej en olägenhet som kan vara förknippad med en allmän åtalsrätt. Denna olägenhet består i att processuella komplikationer kan uppkomma om ett flertal personer uppträder som parter i en rättegång och företager skilda processhandlingar.[65] I RB 20: 11 är det emellertid förutsatt att ett flertal personer kan uppträda som målsägande i en rättegång och härvid företaga skilda processhandlingar. Det sagda medför att målsägandebegreppet ej får bestämmas så vidsträckt att målsägande rätt tillkommer nästan envar. Å andra sidan finns intet som hindrar att målsägande rätt tillerkännes fler än en person vid ett brott.

Om målsägandebegreppet bestämmes med beaktande av kontrollfunktionen bör åtalsrätt anförtros den som har intresse av att åtal anställes. Det bör finnas någon drivkraft som gör den enskilde benägen att anställa åtal. Personer som lidit skada genom brott eller på annat sätt kränkts genom brott har ofta intresse av att brottslingen blir lagförd och dömd till straff. Det skulle vara tämligen meningslöst att tillförsäkra en enskild person åtalsrätt, om man kunde förvänta sig att han skulle förhålla sig indifferent till brottet och gärningsmannens lagföring. Om sådan person ägde åtalsrätt och av någon anledning utnyttjade denna sin rätt föreligger risk för att ansvarstalan ej utföres med tillbörlig omsorg. Olämpligt vore om härvid en materiellt oriktigt frikännande dom kom att meddelas som en följd av partens bristfälliga processföring. Den som icke berörts av ett brotts skadeverkningar är i allmänhet ej beredd att vidtaga några mera tidskrävande åtgärder för att få brottslingen dömd till straff. Ur denna synpunkt saknas anledning att anse sådan person som målsägande. Om målsägandebegreppet skall bestämmas med beaktande av kontrollfunktionen bör åtalsrätt enligt det ovan sagda tillerkännas den som berörts av brottets skadeverkningar. Vid bedömningen av målsägande rättsfrågan nås härvid samma resultat som om frågan avgjorts med beaktande av det enskilda åtalets upprättelsefunktion.

Om man tillmäter kontrollsynpunkten betydelse vid begreppsbestäm-

[62] Olivecrona, s. 84.
[63] Kungl. Maj:ts proposition nr 10 år 1964 s. 132.
[64] Krabbe, NJM 1934 s. 192.
[65] Jfr Lundstedt, Om biintervention, s. 134 ff.

ningen torde målsäganderätt kunna tillerkännas även sådana personer som ej berörts av brottets verkningar. Det är ej möjligt att erkänna målsäganderätt i en sådan vidsträckt omfattning, om man fäster avseende endast vid upprättelsefunktionen. Vissa personer eller organisationer kan på grund av bestämmelser i lag eller på grund av andra omständigheter ha till uppgift att tillse att den allmänna laglydnaden upprätthålles inom visst rättsområde. Dessa personer eller organisationer kan anses lämpade att fullgöra kontrollfunktionen och bör därför anses åtalsberättigade om avseende fästes vid det enskilda åtalets kontrollfunktion vid bedömningen av målsäganderättsfrågan. Om man endast vill taga fasta på upprättelsefunktionen bör målsäganderätt ej erkännas i dessa fall.

En person som äger kännedom om omständigheterna kring den brottsliga gärningen och äger kunskaper om de rättsregler vars tillämpning kan aktualiseras i en brottmålsprocess där gärningsmannen står åtalad får anses lämpad att fullgöra kontrollfunktionen. Han bör dock ej anses åtalsberättigad om han saknar intresse av att anställa åtal. Kravet på att det skall finnas en drivkraft som gör den enskilde benägen att anställa ansvarstalan kan icke efterges beträffande personer som äger kännedom om det faktiska händelseförloppet vid brottstillfället eller besitter kunskaper om de speciella straffrättsliga regler som kan bli tillämpliga. Då en person lidit medelbar skada eller mindre kännbar skada och man är tveksam om målsäganderätt bör erkännas kan benägenheten att tillerkänna vederbörande åtalsrätt bli större om personen ifråga av någon anledning kan anses lämpad att fullgöra kontrollfunktionen.

Önskar man att kontrollen av åklagarnas verksamhet skall bli effektiv bör vid varje brottstyp finnas åtminstone en person som är behörig att anställa åtal om allmän åklagare skulle underlåta att väcka åtal. Även om det finns ett stort antal brott vid vilka ingen målsägande finns,[66] vore det värdefullt om det vid största möjliga antalet brottstyper fanns någon som kunde utöva tillsyn över att allmänt åtal väcktes då så var påkallat. Målsägandebegreppet borde såtillvida ges en extensiv tolkning. Detta skulle kunna leda till att en person ansågs som målsägande även om han drabbats av mindre kännbar skada.

6.1.1.2. Nackdelar med den enskilda åtalsrätten

De nackdelar som ansetts förknippade med den enskilda åtalsrätten sammanhänger med att målsäganden kan utnyttja denna rätt för att utkräva vedergällning. Straffet anses numer främst ha en preventiv funktion. Straffet anses ej ha något berättigande såsom utgörande en vedergällning för en begången oförrätt. Målsägandens krav på att få utöva vedergällning och erhålla moralisk upprättelse genom straffet utgör enligt vissa författares åsikt ej längre någon hållbar motivering för ett bibehållande av den subsidiära åtalsrätten.[67] Man har ansett det vara olämpligt att tillåta målsäganden att föra ansvarstalan, enär denne ej kan väntas beakta de särskilda synpunkter som

[66] SOU 1948: 40 s. 37 och Krabbe, NJM 1934 s. 192.
[67] Agge, Straffrättens allmänna del I, s. 48 f och Ekelöf II, s. 63.

förknippas med straffets individualpreventiva och allmänpreventiva funktion.[68] Även om målsäganden ofta ej kan till fullo hysa förståelse för dylika synpunkter, skall nackdelarna härav ej överdrivas. Saken skall diskuteras nedan.

Antag att målsäganden yrkat att den tilltalade skall dömas till ett långvarigt frihetsstraff, men att det ur individualpreventiv synpunkt är olämpligt att döma den tilltalade till sådant straff. Domstolen är obunden av målsägandens yrkande i påföljdsfrågan och har att döma den tilltalade till den påföljd som är lämpligast ur individual- och allmänpreventiv synpunkt.[69] Påföljdens art och straffets längd påverkas således ej av att målsägandens yrkande i påföljdsfrågan bestämmes av dennes hämndbegär och vedergällningsbehov.

Om målsäganden i sitt handlande endast vägleddes av sitt hämndbegär skulle detta kunna medföra att han endast strävade efter att förebringa sådan utredning som talade för den tilltalades skuld och ett strängt straff. Härigenom skulle saken kunna få en något ensidig belysning. Omständigheter som gjorde att brottet framstod som ringa eller ursäktligt och förhållanden som talade för att goda möjligheter funnes för att den tilltalade skulle kunna anpassas till ett normalt samhällsliv, skulle ej framkomma genom den av målsäganden förebragta utredningen. Risken för att utredningen skall bli ensidig på ovan skisserade sätt är dock icke så stor. I flertalet mål, då åtalet ej avser ett lindrigt brott, förordnas med stöd av RB 21: 3 st. 3 offentlig försvarare, som har att tillvarataga den tilltalades intressen i processen. Enligt PLB äger regeln i RB 35: 6 p. 2 om rättens befogenhet att ex officio föranstalta om bevisning tillämpning i mål om ansvar för brott, som hör under allmänt åtal, då målsäganden för talan under utnyttjande av den honom tillkommande subsidiära åtalsrätten.[70] Utredningen om den tilltalades personliga förhållanden sker genom rättens försorg t. ex. genom att rätten föranstaltar om personundersökning.[71] Risken för att utredningen skall bli ensidig motverkas således av att rätten givits befogenheter att tillvarataga den tilltalades intressen och av att den tilltalade har möjlighet att själv eller genom sin försvarare förebringa utredning.

Den största nackdelen med att målsägandens handlande kan styras av hans vedergällningsbegär består i att det föreligger fara för att obefogade åtal anställes och för att åtalsrätten kan missbrukas och användas i utpressningssyfte eller i trakasseringssyfte. Då målsäganden är uppfylld av hämndbegär kan det ej förväntas att han skall kunna bedöma bevismaterialet helt objektivt.[72] Även om åtalet skulle ogillas innebär det en stor olägenhet för den tilltalade att bli indragen i en brottmålsprocess. Det är av stor vikt att oskyldiga personer ej utsättes för det besvär och den psykiska press som förknippas med en brottmålsrättegång. Vidare märks att om domen är frikän-

[68] Ekelöf II, s. 63. Jfr Palmgren, s. 57.
[69] PLB, s. 340.
[70] PLB, s. 382.
[71] Se lag 29 juni 1964 om personundersökning i brottmål.
[72] PK II, s. 31, Ekelöf II, s. 62, Munch-Petersen, NJM 1934 s. 197, Hurwitz, NKÅ 1938 s. 185 samt Palmgren, s. 58.

nande denna ändå kan verka till nackdel för den tilltalade i det att misstankar kan kvarstå och rykten börja cirkulera.[73]

PK ansåg att rätten ej borde tillerkännas befogenhet att avvisa obefogade åtal. PK hyste den uppfattningen att ansvarsbestämmelserna rörande falskt åtal och de med utförandet av åtal förenade kostnaderna utgjorde en viss garanti mot obefogade privatåtal.[74] För att förhindra obefogade åtal torde det ej vara lämpligt att bestämma målsägandebegreppet på sådant sätt att åtalsrätt underkännes så snart den anhängiggjorda ansvarstalan ter sig ogrundad. Målsägande rättsfrågan bör i det konkreta fallet ej avgöras med beaktande av sådana individuella och personliga förhållanden som den åtalande partens subjektiva inställning till gärningsmannen. Olika objektiva förhållanden såsom skadeverkningarnas art bör vara avgörande för om målsäganderätt bör erkännas. Emellertid torde det vara lämpligt att helt allmänt erkänna målsäganderätt med viss återhållsamhet med hänsyn till risken för att den enskilda åtalsrätten användes för syften som ej är förenliga med preventionstänkandet i den moderna straffrätten.

Undantagsvis kan den yttre situationen vid brottets förövande vara sådan att annan person än gärningsmannen beretts vissa fördelar genom det rättsläge som brottet givit upphov till. Om personen ifråga senare anställer åtal av den anledningen att han berövats sina förmåner och ej på grund av att han drabbats av skada, bör målsäganderätt ej erkännas. Den som gjort sig skyldig till ockerpantning kan knappast anses som målsägande ifråga om brott som bestått i att en person utställt en check utan täckning efter uppmaning av den som gjort sig skyldig till ockerpantning.

Den år 1832 formulerade definitionsregeln och reglerna om målsägandens åtalsrätt präglades av vedergällningstänkandet i straffrätten.[75] Straffets individual- och allmänpreventiva funktion har i förarbetena till RB ej diskuterats i samband med frågor om den enskilda åtalsrätten och om begreppsbestämningen. Fråga uppkommer om målsäganderätt kan tillerkännas personer eller organisationer vilkas uppgift är att verka för brottslingars anpassning i samhället eller för den allmänna laglydnadens upprätthållande.

6.1.2. Reformfrågor rörande den enskilda åtalsrätten

Åklagares skyldighet att åtala brott kan vara reglerad efter två olika principer. Enligt principen om den absoluta åtalsplikten anses åklagaren skyldig att väcka åtal så snart bevismaterialet är sådant att åklagaren på objektiva grunder kan motse att den misstänkte blir fälld. Enligt principen om den relativa åtalsplikten har åklagaren, även om brott konstaterats, att pröva om åtal med hänsyn till förhållandena i det särskilda fallet är påkallat. Svensk rätt bygger på principen att åklagaren har absolut åtalsplikt. Flera viktiga undantag finns dock. Chefen för justitiedepartementet har 1970 uppdragit åt sakkunniga att utreda olika frågor om allmän åklagares rätt att underlåta åtal. Departementschefen uttalade härvid att man vid ett övervägande av den lämpligaste utformningen av reglerna om åtals-

[73] Elwing, s. 87.
[74] PK II, s. 43 f. Jfr innstilling om rettergangsmåten i straffesaker, 1969, s. 120.
[75] Olivecrona, s. 79.

underlåtelse har att taga hänsyn till reglernas betydelse från såväl kriminalpolitisk som processekonomisk synpunkt.

Departementschefen uttalade att man inom social- och kriminalvården sökt undvika placering i institutioner och i stället sökt utnyttja olika möjligheter till vård och behandling i öppna former. Vidare förklarades att det gjorts gällande att ingripande med konventionella metoder mot lagöverträdare i vissa fall snarare främjar än motverkar brottslighet. Departementschefen uttalade att det särskilt vid mindre allvarliga brott starkt kan ifrågasättas om det är lämpligt att använda rent straffrättsliga ingripanden i den omfattning som för närvarande sker. Departementschefen ansåg att det i detta sammanhang borde utredas vilken verkan själva domstolsförfarandet har från kriminalpolitisk synpunkt. Härvid framhöll han att domstolsförfarandet ibland kan äventyra ett från kriminalpolitisk synpunkt värdefullt samarbete med den brottslige eller att lagföringen i vart fall kan medföra ringa fördelar från sådan synpunkt. Vidare borde övervägas om det ej vore lämpligt att i större utsträckning underlåta åtal mot vissa kategorier av lagöverträdare t. ex. unga lagöverträdare, narkotikamissbrukare och psykiskt sjuka.

Vad beträffar åtalsreglernas betydelse från processekonomisk synpunkt fann departementschefen att de senaste årens utveckling mot en allt allvarligare och farligare brottslighet ställt växande krav på rättsvårdens resurser i såväl personellt som tekniskt avseende. Sedan departementschefen fastslagit att det vid den nuvarande ordningen inte sällan förekommer fall då det starkt kan ifrågasättas om inte polisens arbete utgör ett slöseri med rättsväsendets resurser förklarades att det är av vikt att rättsväsendet ej utnyttjas för uppgifter som inte ter sig meningsfyllda och att en önskad prioritering försvåras med nuvarande regler för åtal och förundersökning.

Vidare förklarades: "Principen att samhället genom utredning, lagföring och straff eller andra tvångsåtgärder skall ingripa mot varje känd lagöverträdelse har passerats av tiden. Det finns lika litet i Sverige som i andra länder praktiska möjligheter att upprätthålla den fullt ut. Samhällets strävanden bör i ökad utsträckning inriktas på att med andra medel än lagföring beivra lagöverträdelser samtidigt som rättsväsendets resurser koncentreras på den grövre brottsligheten och andra från samhällssynpunkt särskilt angelägna uppgifter såsom övervakning av trafiken, allmän ordning och säkerhet."

Departementschefen ansåg att utredningsarbetet skulle kunna leda till att principen om absolut åtalsplikt överges och helt eller delvis ersätts med principen om relativ åtalsplikt. Enligt direktiven borde utredas vilka krav som skall ställas på bevisningen för att åtal skall kunna underlåtas. Vidare borde de sakkunniga pröva i vad mån man bör underlåta förundersökning eller nedlägga en påbörjad förundersökning.

Beträffande frågan om vilken ställning målsäganden bör intaga i brottmålsprocessen vid en ändrad reglering av åtalsbestämmelserna anförde departementschefen: "Om kriminalpolitiska och processekonomiska synpunkter får ökad betydelse i brottmålsprocessen får målsägandens intresse av att straffansvar utkräves ett minskat utrymme. Utredningens ställningstagande kan påverka principerna för målsägandens åtalsrätt. Däremot är det av betydelse att målsägandens möjligheter att hävda ersättningsanspråk inte försämras."[76]

I det följande skall undersökas om den enskilda åtalsrätten bör bibehållas om de av departementschefen framförda processekonomiska och kriminalpolitiska synpunkterna får ökad betydelse och en relativ åtalsplikt införes helt eller delvis. Ändras reglerna om målsägandens åtalsrätt kan detta få betydelse för övriga regler om målsägandens reaktionsmöjligheter och kanske även beträffande övriga regler om målsäganden.

Då man har att utreda om reglerna om målsägandens subsidiära åtalsrätt bör

[76] Ju 1970: 26 bilaga 1.

ändras om en relativ åtalsplikt införes kan man icke nöja sig med att väga de fördelar och nackdelar som förknippas med den enskilda åtalsrätten under beaktande av berörda processekonomiska och kriminalpolitiska synpunkter. Det måste även utredas vilka regler som bör ersätta den nuvarande regleringen och om den föreslagna nyordningen bättre kan anses motsvara de krav som uppställes inom den moderna straffprocessrätten. Nedan skall först utredas om den föreslagna förändringen av reglerna om den allmänna åtalsrätten och de ovan anförda kriminalpolitiska och processekonomiska synpunkterna medför att nya nackdelar eller fördelar är förknippade med ett bibehållande av den enskilda åtalsrätten. Härefter skall utredas hur reglerna om den enskilda åtalsrätten bör utformas för den händelse de bör ändras. Möjligt är härvid att den enskilda åtalsrätten helt bör avskaffas eller att den bör avskaffas endast ifråga om vissa brott. Sedan det undersökts vilka fördelar och nackdelar som kan vara förknippade med en sådan föreslagen nyordning skall utrönas om denna kan anses överlägsen den nuvarande regleringen.

Om reglerna om den allmänna åtalsrätten ges ett nytt innehåll är det möjligt att allmän åklagare äger underlåta att anställa åtal om det är lämpligt ur kriminalpolitisk synpunkt t. ex. därför att domstolsförfarandet skulle kunna försvåra gärningsmannens anpassning. Om åklagaren ur individualpreventiv synpunkt anser det olämpligt med lagföring vore det olyckligt om resultatet av åklagarens diskretionära prövning skulle kunna undanröjas genom att målsäganden anställde enskilt åtal därför att han önskade utkräva vedergällning.

Även om kriminalpolitiska synpunkter får ökad betydelse kan därav ej dragas den slutsatsen att det helt skulle saknas möjlighet att erbjuda målsäganden rätt att utkräva straffansvar och upprättelse. Ovan har visats att individualpreventiva och allmänpreventiva hänsyn ingalunda blir obeaktade om målsäganden anställt ansvarstalan. Vid enskilt åtal synes det fullt möjligt att brottslingens lagföring, utformningen av en fällande dom och straffverkställigheten ofta kan ske på sådant sätt att man kan hålla fast vid den kriminalpolitiska målsättningen samtidigt som målsäganden skänkes upprättelse. Emellertid torde det många gånger anses angeläget att undvika själva domstolsförfarandet. I dessa fall bör målsäganden icke äga rätt att anställa åtal. Upprättelsefunktionen synes vid vissa brott som medför ekonomisk skada vara av så ringa betydelse att det numer kan ifrågasättas om den enskilda åtalsrätten endast av denna anledning bör bibehållas. Å andra sidan finns det handlingstyper där kriminaliseringen skett för att hindra handlingar som kan allvarligen störa den enskildes sinneslugn. Vid dessa brott synes det vara av värde att den enskilde genom en fällande straffdom kan vinna upprättelse. Den enskilda åtalsrätten bör bibehållas ifråga om sådana brott t. ex. ifråga om ärekränkningsbrotten.

I detta sammanhang kan nämnas att man i Norge övervägt att avskaffa den subsidiära åtalsrätten och att man härvid framhållit att den enskilda åtalsrätten användes sällan.[77] Även i Sverige är det ovanligt att enskilt åtal anställes. Detta förhållande utgör ej nödvändigtvis ett skäl som talar för att den enskilda åtalsrätten bör avskaffas. Är det möjligt att samtliga anmälningar om brott föranleder så ingående utredningar och noggranna överväganden i åtalsfrågorna att de allmänna åklagarnas beslut att ej anställa åtal endast i ytterst sällsynta fall kan anses oriktiga? Kanske borde enskilt åtal anställas oftare. En ökad effektivitet i straffrättskipningen skulle kunna uppnås om målsägandena vore benägna att i större omfattning fullgöra kontrollfunktionen. Härmed är ej sagt att man till varje pris alltid har att eftersträva högsta möjliga effektivitet i straffrättskipningen.

Ur processekonomisk synpunkt torde det vara förenat med vissa fördelar att bibehålla det enskilda åtalet. Införes en relativ åtalsplikt helt eller delvis synes behovet av korrektiv mot felaktiga beslut i åtalsfrågor väsentligen öka. Härvid av-

[77] Innstilling om rettergangsmåten i straffesaker, 1969, s. 117.

ses fall då åklagaren underlåtit väcka åtal av andra skäl än rent kriminalpolitiska. I dessa fall synes risk föreligga för att åklagaren beslutat att ej väcka åtal av icke godtagbara skäl. Det är då av betydelse att målsäganden kan få till stånd en domstolskontroll. I framtiden måste man räkna med att utredningen rörande begångna brott ofta blir av summarisk karaktär och att förundersökningen nedlägges på ett tidigt stadium eller måhända ej ens inledes. I de fall då åtal icke kommer till stånd efter en summarisk utredning måste det ej sällan inträffa att åklagarens och polisens ställningstaganden kommer att grundas på en bristfällig undersökning eller på oriktiga fakta. En förutsättning för att åklagarna och polisens arbetsbörda skall kunna reduceras på sätt som ovan skisserats torde vara att en viss kontroll kan anordnas. Kan statsverket besparas kostnaderna härför torde detta vara en fördel.

Vid vissa ringa brott, som typiskt sett endast kränker enskilda intressen, är det ur processekonomisk synpunkt icke lämpligt att åklagarnas tid skall behöva upptagas med arbetsuppgifter som rör utredning och beivran av dylika brott. Detta äger sin giltighet särskilt då den genom brottet uppkomna förlusten delvis kan ses som en konsekvens av de särskilda betingelser varunder målsäganden driver en rörelse. Den uppkomna skadan kan då betraktas som en förlust som uppstått i rörelsen. Om målsäganden av ekonomiska skäl saknar intresse av att vidtaga åtgärder för att motverka sådan brottslighet synes det icke rimligt att rörelseidkaren skall kunna kräva att denna brottslighet skall bekämpas genom att samhället kostnadsfritt ställer sina resurser till förfogande.[78] Om målsäganden önskar att dylika brott skall beivras bör det i vissa fall anses ankomma på honom att föranstalta om erforderlig utredning och att bestrida de kostnader som är förenade med utförandet av ansvarstalan. Den särskilda åtalsregeln i BrB 10: 10 st. 2 är föranledd av dylika överväganden.[79] Enligt sagda lagrum skall allmän åklagare vid olovligt förfogande över avbetalningsgods ej väcka åtal med mindre åtal av särskilda skäl finnes påkallat ur allmän synpunkt. I regel skall allmän åklagare ej väcka åtal, varför målsäganden blir hänvisad att själv anhängiggöra och utföra åtalet i de flesta fallen. Denna reglering liknar den som gäller för målsägandebrottens vidkommande.[80] Vid butikssnatteri meddelas ofta beslut om att åtal icke skall anställas. Målsäganden/affärsföretaget kan icke påverka bedömningen av åtalsfrågan genom att kräva att allmänt åtal skall väckas.[81] Eftersom butikssnatterier ofta kan ses som en följd av det särskilda frestelsetryck kunden utsättes för genom den av företaget anordnade försäljningsformen[82] är det naturligt att företaget och ej det allmänna får förskjuta kostnaderna för utförandet av ansvarstalan, då endast målsäganden önskar att åtal skall väckas. Även vid andra brott där en viss typ av målsägande har intresse av att bekämpa en bestämd typ av brottslighet synes det ur processekonomisk synpunkt motiverat att bibehålla den enskilda åtalsrätten t. ex. vid checkbedrägeri.

Om man anser att reglerna om målsägandens åtalsrätt bör ändras, bör undersökas om målsägandens primära och subsidiära åtalsrätt bör avskaffas helt eller delvis. Vid målsägandebrott, vilka vanligen endast riktar sig mot en enskild individ, synes det olämpligt att avskaffa den enskilda åtalsrätten och låta de allmänna åklagarna utföra talan i de fall då tidigare endast målsäganden skulle ha väckt åtal.[83] Ej heller bör det straffbara området inskränkas genom regler som föreskriver att åtal endast skall anställas då allmän åklagare finner åtal påkallat ur allmän synpunkt. Vid åtskilliga angivelsebrott såsom patentintrång, brott mot upphovsrättslagen och vissa förmögenhetsbrott, vilka angivelsebrott utmärkes av att

[78] Jfr första lagutskottets utlåtande nr 20 år 1963 s. 7.
[79] Kungl. Maj:ts proposition nr 98 år 1934 s. 14 ff.
[80] Första lagutskottets utlåtande nr 28 år 1960 s. 8 och 16.
[81] SOU 1971: 10 s. 134.
[82] SOU 1971: 10 s. 106.
[83] BrB 5: 5, RB 20: 8 st. 3 (PLB, s. 261) och aktiebolagslagen 216 § sista st.

de riktar sig mot utpräglade enskilda intressen, bör den enskilda åtalsrätten bibehållas. Vid vissa typer av egendomsbrott kan målsäganden ha intresse av att anställa åtal för att förhindra att brott av sådan art förövas mot honom i framtiden: en butiksinnehavare önskar kanske vidtaga åtgärder för att förebygga framtida snatteribrott; en patentinnehavare strävar efter att förhindra ekonomiska förluster som kan uppstå som en följd av patentintrång; en vägförening vill avhålla bilister från att obehörigen befara föreningen tillhöriga vägar; en markägare vill freda sig mot personer som kan väntas vilja uppehålla sig på vissa honom tillhöriga markområden. Den enskilda åtalsrätten kan i dessa fall utnyttjas för att förebygga framtida brottslighet som kan medföra ekonomisk skada eller annan olägenhet för målsäganden. I de fall då åtalsrätten har en sådan skyddsfunktion är det motiverat att den bibehålles. I bilmål där endast en förare blivit åtalad i anledning av en inträffad sammanstötning mellan två fordon är det måhända befogat att låta den åtalade få till stånd en prövning av frågan om den andre föraren förfarit vårdslöst och på grund härav bör bötfällas.

Det sagda ger vid handen att det enskilda åtalet kan fylla viktiga funktioner i åtskilliga fall och att det icke är möjligt att helt avskaffa denna åtalsrätt. Det är å andra sidan möjligt att helt bibehålla den subsidiära åtalsrätten, med undantag för de fall då allmän åklagare beslutat att ej väcka åtal av kriminalpolitiska skäl. Då man har att avgöra om den subsidiära åtalsrätten helt skall bibehållas eller bibehållas endast för vissa bestämda fall kan rent systematiska synpunkter få betydelse. Hade det varit möjligt helt upphäva reglerna om den subsidiära åtalsrätten skulle avsevärda förenklingar i systematiskt hänseende kunna uppnås. Måhända hade ett stort antal regler om målsäganden kunnat utmönstras. Eftersom den subsidiära åtalsrätten måste helt eller delvis finnas kvar synes det ur systematisk synpunkt vara enklast att icke inskränka målsägandens åtalsrätt till vissa brott eller till vissa på annat sätt bestämda fall. Avsevärda svårigheter möter om man söker bestämma efter vilka kriterier åtalsrätten skall inskränkas. Gränserna för den enskilda åtalsrätten kan härvid icke uppdragas genom en enkel uppräkning av de brott vid vilka målsäganden äger anställa åtal. Vid vissa brottstyper saknas kanske i allmänhet skäl att tillerkänna målsäganden åtalsrätt, under det att undantag kanske måste göras för vissa fall t. ex. då åtalsrätten utnyttjas för att motverka framtida brottslighet. Åtskilliga tillämpningssvårigheter kan möta vid en ändring av antydd innebörd. När de straffrättsliga rubriceringsspörsmålen är komplicerade och bevisvärderingsproblem kräver svar, är det under ett inledande skede av processen ej alltid lätt att avgöra om den åtalade gärningen är av sådan art att målsäganden bör äga rätt att anställa åtal.

Sammanfattningsvis kan alltså sägas att vissa skäl talar för att den subsidiära åtalsrätten bibehålles. Målsäganden bör dock ej äga rätt att anställa åtal då allmän åklagare beslutat att det ur kriminalpolitisk synpunkt ej är lämpligt att anställa åtal. Vid en sådan ordning bör krävas att åklagaren anger av vilken anledning han beslutat att ej väcka åtal och vilket lagrum som åberopas till stöd för hans beslut. Det vore värdefullt om man i lag eller på annat sätt kunde med hänvisning till dessa lagrum lämna uppgifter om i vilka fall målsäganden ej ägde anställa åtal.

6.1.3. Särskilt om målsägandebrott och angivelsebrott

Skälen till att vissa brott gjorts till målsägandebrott eller angivelsebrott är främst två. Vid ringa brott som endast kränker intressen av utpräglat enskild natur saknar samhället anledning att låta de allmänna åklagarna ingripa, om ej den enskilde givit tillkänna sin vilja att reagera mot brottet.[84] I dessa fall

[84] Palmgren, s. 183.

bör målsägandebegreppet ej ges en vidsträckt tolkning. Allmänt åtal bör ej kunna komma till stånd om den person, vars intresse främst värnas genom brottet, ej önskar ett ingripande. Om någon person t. ex. indirekt lidit ringa skada vid ett angivelsebrott, vore det ej lämpligt om denne kunde framtvinga allmänt åtal, om den omedelbart skadelidande ej önskade ett ingripande mot brottslingen.

Vid en annan grupp av brott har hänsynen till den kränkte föranlett att åtal icke skall kunna komma till stånd om målsäganden motsätter sig detta. Ofta är det den kränktes intresse av att brottet ej skall bringas till allmänhetens kännedom som motiverat att det allmänna åtalet gjorts beroende av målsägandens angivelse. Exempel på dylika angivelsebrott utgör inom specialstraffrätten reglerade fall av brott mot tystnadsplikt samt våldtäkt och vissa förmögenhetsbrott som förövats mot nära anhöriga till brottslingen.[85] I dessa fall är det viktigt att angivelserätt ej tillförsäkras annan än den i vars intresse brottet gjorts till angivelsebrott. Direkt olämpligt vore om allmänt åtal kunde väckas vid berörda former av brott mot tystnadsplikt på begäran av mera medelbart berörda personer, för den händelse den primärt kränkte motsatte sig åtal. En restriktiv tolkning av målsägandebegreppet är att rekommendera vid dessa angivelsebrott.

Lägges upprättelsefunktionen till grund för bestämningen av målsägandebegreppet vid angivelsebrott torde man böra bedöma målsägande rättsfrågan på ovan förordade sätt. Vid angivelsebrotten torde kontrollsynpunkten ha ringa betydelse. Målsägande rätt bör under åberopande av denna synpunkt ej tillerkännas andra personer än den i vars intresse brottet gjorts till angivelsebrott, dvs. den som närmast beröres av brottets skadeverkningar.

Då flera personer kan anses som målsägande ifråga om ett angivelsebrott av sistnämnda art är det möjligt att nödvändig processgemenskap måste krävas för att målsägandenas intressen skall kunna tillvaratagas. Antag t. ex. att makar i anledning av ett socialhjälpsärende lämnat uppgifter om gemensamma personliga angelägenheter och att vederbörande tjänsteman obehörigen yppat vad han därvid erfarit. Detta brott kan enligt socialhjälpslagen 64 § åtalas av allmän åklagare endast om målsäganden gjort angivelse. Om en av makarna önskar undvika den publicitet som är förenad med allmänt åtal och härvid motsätter sig åtal, vore det betänkligt om allmänt eller enskilt åtal skulle kunna komma till stånd på andra makens initiativ. Endast om nödvändig processgemenskap kräves vad beträffar angivelserätten och den enskilda åtalsrätten behövde de olika målsägandena icke räkna med möjligheten att åtal anställdes mot någons vilja. PLB uttalade att om målsägandena är flera envar av dem är behörig att angiva brottet eller väcka åtal därför.[86] I förevarande fall torde vardera maken ej vara målsägande.[87] De torde gemensamt äga målsägande rätt på samma sätt som det ansetts att båda makarnas medgivande kräves för att handlingarna i socialhjälpsärendet

[85] Barnavårdslagen 92 § 2 st., socialhjälpslagen 64 § 1 st., BrB 6: 11 st. 1 samt BrB 8: 13 st. 1, 9: 12 och 10: 10 st. 1.
[86] PLB, s. 264.
[87] Jfr framställningen nedan under 16.2.

skall få utlämnas enligt 14 § lagen om inskränkningar i rätten att utbekomma allmänna handlingar.[88]

Motsvarande problem kan uppkomma vid brottet våldtäkt om målsäganden är ogift och mer än 18 år men mindre än 20 år. Enligt RB 20: 14 äger härvid såväl målsäganden/kvinnan som hennes vårdnadshavare en självständig angivelserätt och åtalsrätt.[89] Om målsäganden motsätter sig åtal torde hennes vårdnadshavare kunna framtvinga åtal genom sin angivelse. Införes en relativ åtalsplikt torde allmän åklagare kunna avstå från att väcka åtal i dylika fall om han anser detta lämpligt.

6.1.4. Sammanfattning

Beaktas det enskilda åtalets upprättelsefunktion och kontrollfunktion vid bedömningen av vem som är åtalsberättigad bör målsäganderätt tillerkännas den som framför andra berörts av brottets skadeverkningar. Med hänsyn till att den enskilda åtalsrätten kan användas i vedergällningssyfte trots att straffet numera främst endast har en preventiv funktion synes det befogat att bestämma kretsen av målsägande relativt snävt. Bestämmes målsägandebegreppet under fullt hänsynstagande till kontrollfunktionen och straffets preventiva funktion synes det möjligt att erkänna målsäganderätt i större omfattning än som kan ske då upprättelsefunktionen lägges till grund för bedömningen av målsäganderättsfrågan. Vissa personer och organisationer som ej beröres av brottets skadeverkningar skulle härvid kunna anses som målsägande. I dessa fall då vissa ändamålssynpunkter talar för att målsäganderätt bör erkännas och andra ändamålssynpunkter för att målsäganderätt bör underkännas kunde det tyckas att denna motsättning skulle kunna leda till begreppsförvirring. Så behöver nödvändigtvis ej vara fallet. Det kan nämligen tänkas att man i praxis vid avgörandet av målsäganderättsfrågor utgått antingen från det enskilda åtalets upprättelsefunktion eller från dess kontrollfunktion. Tänkbart är även att kontrollfunktionen skjutes i förgrunden vid bedömningen av målsäganderättsfrågan vid vissa typer av brott, under det att endast upprättelsefunktionen tillmätes betydelse vid begreppsbestämningen i andra fall. Efter det praxis genomgåtts skall i det avslutande kapitlet utrönas vilken betydelse upprättelsefunktionen och kontrollfunktionen har för bedömningen av målsäganderättsfrågan.

6.2. Målsäganden som upplysningsperson

I det följande skall med avseende på olika regler som rör målsägandens ställning som upplysningsperson undersökas vilka processuella ändamålssynpunkter som uppbär dessa olika regler och om det vid tillämpningen av dessa regler är möjligt att bestämma målsägandebegreppet på samma sätt som vid tillämpning av bestämmelserna om målsägandens reaktionsmöjligheter.

[88] SOU 1927: 2 s. 164.
[89] PLB, s. 268.

6.2.1. Förbudet för målsäganden att vittna

I RB 36: 1 stadgas: "Envar, som icke är part i målet, må höras som vittne; i brottmål må dock målsäganden icke vittna, även om han ej för talan." Vittnesförbudet för målsäganden är undantagslöst och gäller även för målsägandens ställföreträdare. Finns flera ställföreträdare, men utför endast en av dem partens talan, är de samtliga obehöriga att vittna.[90] Reglerna om förhör med part under sanningsförsäkran gäller enligt RB 37: 1 blott för tvistemålens vidkommande. Handlägges enskilt anspråk t. ex. skadeståndstalan i samband med åtal för brott, kan målsäganden möjligen höras under sanningsförsäkran, men då endast beträffande fakta som ej har betydelse för ansvarsfrågan t. ex. beträffande omständigheter av relevans för den uppkomna skadans omfattning.[91]

I brottmål förekommer mycket ofta att förhör äger rum med personer som berörts av brottets verkningar och som måhända bör höras som målsägande. Det är vid tillämpning av RB 36: 1 som underrätterna vanligen ställs inför problemet att avgöra om en person skall anses som målsägande.[92] Med hänsyn till stadgandets betydelse skall detta ägnas särskild uppmärksamhet.

Enligt förarbetena till RB torde regeln om vittnesförbud för målsäganden vara motiverad av att man vid bevisvärderingen av den tilltalades och målsägandens utsaga önskat upprätthålla en jämvikt (jämviktsprincipen). Vid den följande diskussionen av jämviktsprincipen skall även utrönas om det vid bedömningen av målsägande rättsfrågan bör fästas avseende vid om förhörspersonen har intresse av målets utgång och på grund härav kan väntas avge en icke sanningsenlig utsaga. Vidare skall undersökas om vissa andra omständigheter som icke direkt berörts i motiven kan ha betydelse vid tolkningen av regeln i RB 36: 1. Ofta har den skadelidande ett starkt intresse av att hans skadeståndsyrkande bifalles och att den tilltalade fälles till ansvar. Det skall utredas om man bör undvika att försätta en förhörsperson i en svår intressekollision genom att höra honom under straffansvar då han kan se sig nödsakad att ljuga och begå mened för att uppnå en förmånlig dom (förhörspersonens intressekollision). Slutligen skall undersökas om det vid tillämpningen av RB 36: 1 kan ha betydelse att det finns ett behov av att straffsanktionera sanningsplikten för att förmå förhörspersonen att avge en sann utsaga (behovet av straffsanktionerad sanningsplikt).

6.2.1.1. Jämviktsprincipen

Den som höres som vittne under laga ed eller under försäkran som avgives i eds ställe kan ådraga sig ansvar för mened jämlikt BrB 15: 1 om han

[90] PLB, s. 389 och Ekelöf IV, s. 125 f.
[91] Olivecrona, s. 335.
[92] Rätten måste redan före huvudförhandlingen vid utfärdande av kallelse taga ställning till om vederbörande person skall höras som målsägande eller vittne. Bestämmelserna om sanktioner för inställelse skiljer sig något vad beträffar målsäganden och vittnen. (RB 36: 20, 45: 15 och 46: 14.) Intet torde hindra att en person som t. ex. kallats som vittne höres som målsägande, om rätten på grund av bristfälliga upplysningar kommit att bedöma målsägande rättsfrågan felaktigt vid utfärdandet av kallelse. Vid huvudförhandlingen måste i allmänhet kontrolleras att den tidigare bedömningen av målsägande rättsfrågan är riktig. Se vidare om detta problem under 9.

lämnar osanna uppgifter eller förtiger sanningen.[93] Sanningsplikten är straffsanktionerad. Den som höres endast upplysningsvis t. ex. som part talar ej under straffansvar. Vid bevisvärderingen av olika utsagor kan det ha betydelse om en person hörts under straffansvar som vittne eller endast upplysningsvis. Garantierna för att en person avgivit en sanningsenlig utsaga är större då personen hörts som vittne än då han hörts endast upplysningsvis. En utsaga bör därför tillmätas större bevisvärde då förhörspersonen talat under straffansvar än då sanningsplikten icke varit sanktionerad. Vad nu anförts beträffande bevisvärderingen av olika utsagor har utgjort en grundläggande förutsättning i de motivuttalanden som finns rörande regeln om vittnesförbud för målsäganden. Vidare har man i motiven till RB utgått från att det är omöjligt att höra den tilltalade som vittne, enär denne eljest skulle kunna se sig nödsakad att ljuga och begå mened för att undgå ansvar.[94]

PLB, vars motiv nära överensstämde med PK:s, uttalade: "Målsäganden framstår som den tilltalades naturliga motpart, och då man icke vill, att den tilltalade skall höras som vittne, skulle det vara oegentligt att låta målsäganden avlägga vittnesmål. Därest man tilläte honom att avgiva sin berättelse under den garanti för trovärdighet, som följer med vittnesmålet, skulle han i förhållande till den tilltalade få en alltför gynnad ställning. Särskilt skulle detta framträda, då målsäganden är part i målet."[95]

Tre av lagrådets ledamöter ansåg att målsäganden ej borde höras på ed, dock med undantag för sådana fall då det kunde antagas att hans intresse i målets utgång ej var starkt framträdande. Ledamöterna menade att målsäganden borde kunna höras som vittne på ed då han på grund av förlikning, avstående eller eljest saknade rätt att föra talan om ansvar eller enskilt anspråk och då han tillika ej angivit brottet till åtal.[96]

En ledamot av lagrådet, justitierådet Lawski, anslöt sig i stort till PLB:s uppfattning och ansåg att man ej borde göra åtskillnad mellan det fall att målsäganden för talan och det att han ännu icke i processen angivit om han vill föra talan eller icke. Vidare anfördes: "Eljest skulle målsägande, som vill bli hörd, alltid kunna vänta med att framställa sitt anspråk för att vara oförhindrad att med sina uppgifter stöda åtalet ... Det synes ej heller vara mycket vunnet genom att man medgiver den tilltalade att påkalla vittnesmål med målsägande som ej är part. En sådan målsägande skulle nämligen alltid kunna avböja vittnesmål genom att instämma i åklagarens talan, och det skulle oftast komma att bliva svårt att av ett sådant instämmande draga någon slutsats till förmån för den tilltalade."[97]

Departementschefen ansåg att vittnesförhör med målsägande som är part i målet ej borde tillåtas, enär detta skulle vara ägnat att till nackdel för den tilltalade rubba jämvikten dem emellan. Vidare tog departementschefen avstånd från den av lagrådets flertal föreslagna ordningen enligt vilken vittnes-

[93] Då i det följande talas om vittnesförhör avses fall då vittnen höres under straffansvar. Jfr RB 36: 13.
[94] PK II, s. 258 samt PLB, s. 389 och 407 f.
[95] PLB, s. 389 och 408 samt PK II, s. 267.
[96] SOU 1941: 7 s. 220 ff.
[97] SOU 1941: 7 s. 222 f.

förhör med målsäganden skulle kunna äga rum då målsäganden avstått från att föra talan. Departementschefen ansåg att det var tveksamt om ett dylikt avstående i och för sig var ägnat att skänka målsägandens uppgifter större tilltro än de därförutan skulle ägt. Vidare förklarades att avståendet i allmänhet kommer att äga rum, sedan åtalet mot den tilltalade inletts och att avståendet i detta fall saknar betydelse för en målsägande som vill ernå en fällande dom i ansvarsfrågan. Den omständigheten att målsäganden ej kunde höras som vittne borde enligt departementschefen ej utesluta att bevisvärde tillades hans uttalanden. Departementschefen förklarade vidare att domstolen i detta fall, liksom beträffande utsagor av den tilltalade, hade fri bevisprövning.[98]

Av det sagda framgår att jämvikten i bevisvärderingshänseende skall upprätthållas mellan å ena sidan den tilltalade och å andra sidan den som är "målsägande". För att utröna vilka personer vittnesförbudet avser synes det vara av betydelse att utröna gentemot vem jämvikten skall upprätthållas och vad som menas med "målsägande" i detta sammanhang. I samtliga återgivna motivuttalanden framhålles att jämvikten måste upprätthållas mot sådan målsägande som för ansvarstalan. I RB 36: 1 säges att vittnesförbudet skall gälla målsäganden även om han ej för talan. Av regelns formulering och motiven synes framgå att man förutsatt att vederbörande person skall ha möjlighet att föra talan för att han skall vara obehörig att vittna. PK:s och PLB:s uttalanden om att målsäganden är den tilltalades naturliga motpart och om att sådan person ej bör gynnas i förhållande till den tilltalade, kan möjligtvis anses tyda på att man med "målsägande" avsett sådan person som har möjlighet att uppträda som part. På sätt som justitierådet Lawski och departementschefen antytt talar även starka reella skäl för att vittnesförbudet bör utsträckas till att gälla sådan person som har möjlighet att föra ansvarstalan såsom målsägande. Önskar man upprätthålla jämvikten i bevisvärderingshänseende mot målsägande som för talan, måste vittnesförbudet omfatta även sådan målsägande som ej för ansvarstalan, men som har möjlighet att göra detta. Eljest skulle den som är åtalsberättigad i egenskap av målsägande kunna kringgå regeln om vittnesförbud för målsägande som för ansvarstalan. Åtalsberättigad person som strävade efter att uppnå en fällande dom och som önskade skänka sina uppgifter större tilltro genom att avge sin utsaga under de trovärdighetsgarantier som förknippas med vittnesmål, skulle eljest kunna förfara så att han biträdde åtalet först efter det han hörts som vittne. Härvid skulle den tilltalades ställning otvivelaktigt obehörigen försvagas, eftersom en person som är dennes motpart tillåtits att avge sin utsaga under straffansvar. Antag att vittnesförbudet endast gällde målsägande som förde ansvarstalan och att åtalsberättigad målsägande ej önskade bli tvingad att avge en sanningsenlig utsaga, vilken skulle kunna gagna den tilltalades sak och såtillvida vara till nackdel för den åtalsberättigade. Härvid kunde denne biträda åtalet för att ej genom straffhot bli tvingad att avge en utsaga som kunde vara förmånlig för den tilltalade, men ofördelaktig för den åtalsberät-

[98] SOU 1941: 7 s. 514 f.

tigade. Den tilltalades ställning skulle otillbörligen undergrävas om åtalsberättigad målsägande till den tilltalades nackdel kunde spekulera i om det vore fördelaktigast att låta sig höras som vittne eller endast upplysningsvis. På sätt som departementschefen framhållit bör i första hand beaktas förhållandet till den tilltalade.[99] Frågan om en person bör höras som vittne eller endast upplysningsvis som målsägande bör ej vara underkastad åtalsberättigad persons disposition. Av vad som hittills anförts framgår att jämvikten i bevisvärderingshänseende skall upprätthållas mellan å ena sidan den tilltalade och å andra sidan sådan målsägande som utför ansvarstalan eller som har möjlighet att utföra ansvarstalan. Detta innebär att regeln i RB 36: 1 om vittnesförbud för målsäganden skall tillämpas som en följd av att en person uppträder som part eller kan uppträda som part i egenskap av målsägande. Den som är åtalsberättigad skall således anses som målsägande vid tillämpning av RB 36: 1.

Departementschefen tog avstånd från det av lagrådets flertal framförda förslaget att vittnesförhör skulle kunna äga rum med sådan målsägande som på grund av förlikning eller avstående saknade rätt att föra talan om ansvar eller enskilt anspråk. Vittnesförbudet kom att omfatta även dessa målsägande. Om man på sätt som ovan utvecklats anser att vittnesförbud bör upprätthållas mot alla åtalsberättigade personer som utför eller har möjlighet att utföra ansvarstalan, kunde det tyckas att den som på grund av förlikning eller avstående saknade rätt att föra ansvarstalan borde kunna höras som vittne. Vittnesförhör bör dock ej få äga rum med dylika målsägande, enär de då finge möjlighet att efter eget gottfinnande avgöra om de ville höras under straffansvar eller upplysningsvis. Denna dispositionsfrihet skulle målsäganden få, eftersom han fritt kan avgöra om han vill avstå från att utföra ansvarstalan.

Fråga uppkommer om vittnesförhör kan hållas med den som ej är åtalsberättigad i egenskap av målsägande, men som har möjlighet att jämlikt RB 22: 1 få sin skadeståndstalan handlagd i samband med åtalet. Den som övertagit målsägandens skadeståndsanspråk är vanligen ej åtalsberättigad, vilket framgår av framställningen under 6.3. Sådan målsägandens sucessor kan emellertid få sin skadeståndstalan kumulerad med åtalet. Kan den skadeståndsberättigade anses obehörig att vittna redan av den anledningen att han har möjlighet att uppträda som part genom att få till stånd en kumulation? Nedan skall först undersökas om successorn kan anses förhindrad att vittna på grund av det för part gällande vittnesförbudet. Härefter skall utredas om vittnesförbudet för målsäganden omfattar sådan målsägandens successor.

Vad beträffar *vittnesförbudet för part* får enligt PLB en ställföreträdare ej höras som vittne i fall då partens talan utföres av annan behörig ställföreträdare. PLB har vidare gjort gällande att självständig intervenient kan höras som vittne, såvida han ej har ställning av part.[1] Avgörande för om vittnesförhör kan äga rum skulle således vara om parten för talan, således ej om

[99] SOU 1941: 7 s. 514.
[1] PLB, s. 389.

förhörspersonen för talan. Även om viss kritik kan riktas mot denna ordning torde obehörighet att vittna ej föreligga redan av den anledningen att en person haft möjlighet att uppträda som part. En person som skulle ha kunnat uppträda som part i en rättegång, därest talan kumulerats med annan talan, kan således vittna i rättegången.[2] Bestämmelsen i 13 § 2 st. lag den 5 dec. 1969 om fastställande av faderskap till barn utom äktenskap kan tagas till intäkt för att den som ej uppträder som part, men som har sådan möjlighet, skall höras som vittne såvida ej annat är stadgat i lag eller eljest kan anses särskilt föreskrivet. I nämnda lagrum stadgas att vittnesförhör ej får äga rum i syfte att styrka att vittnet haft samlag med modern under tid då barnet kan vara avlat. Denna regel torde vara motiverad av att rätten beträffande vissa förhållanden ej skall kunna hålla vittnesförhör med sådan person som enligt lagens 8 § kan uppträda som part.[3] Det för part gällande vittnesförbudet kan således ej medföra att målsägandens successor är obehörig vittna redan av den anledningen att han har möjlighet att uppträda som part.

Vad beträffar *vittnesförbudet för målsäganden* är det ej fullt klart om målsägandens successor skall anses obehörig vittna även då han ej för talan. Ovan har nämnts att flertalet lagrådsledamöter ansåg att målsäganden skulle kunna höras som vittne under förutsättning att han saknade rätt att föra talan om ansvar eller enskilt anspråk och att han ej angivit brottet till åtal. Det sagda tyder på att möjlighet att föra talan om enskilt anspråk utgör en tillräcklig betingelse för tillämpning av regeln om vittnesförbud för målsäganden. Målsägandens successor torde liksom skadeståndsberättigad målsägande ha ett starkt intresse av att åtalet bifalles. Möjligheten av att få ett senare framställt skadeståndsyrkande bifallet påverkas av brottmålsprocessens utgång. Det kan sålunda sägas att även målsägandens successor framstår som den tilltalades "naturliga motpart" i en brottmålsprocess, där endast ansvarsfrågan är föremål för prövning. Skäl finns således att låta det av jämviktsprincipen föranledda vittnesförbudet för målsäganden omfatta även sådan målsägandens successor som saknar rätt att föra ansvarstalan i egenskap av målsägande. Möjligheten att föra talan om enskilt anspråk skulle medföra att rätten vore förhindrad att hålla vittnesförhör med successorn. Om man anser att lagtexten ej tillåter en sådan tolkning, enär en målsägandens successor ej kan betecknas som målsägande i flertalet andra processuella sammanhang, finns möjlighet att tillämpa regeln om vittnesförbudet för målsäganden genom en analog rättstillämpning.

Ovan har hävdats att jämvikten i bevisvärderingshänseende skall upprätthållas mot den som utför ansvarstalan eller kan utföra ansvarstalan såsom målsägande. Fråga uppkommer emellertid om det ej vore rimligt att upprätthålla jämvikten mellan å ena sidan den tilltalade och å andra sidan envar som har intresse av att en fällande dom meddelas. Därvid skulle ej finnas behov av att beakta den tilltalades ställning i förhållande till personer som helt saknade intresse av vilken utgång målet fick. Departementschefen tog av-

[2] Ekelöf IV, s. 125 f. Jfr Welamson, Konkursrätt, s. 304 f.
[3] Kungl. Maj:ts proposition nr 124 år 1969 s. 88 och 110 samt Elwing, SvJT 1972 s. 579.

stånd från det av flertalet lagrådsledamöter framförda förslaget att målsägaden i vissa fall skulle kunna höras som vittne då hans intresse i målets utgång ej var starkt framträdande. Härav torde följa att en person mycket väl skulle kunna höras som målsägande även om rätten kunde antaga att han skulle avge en sanningsenlig utsaga.

Vid avgörandet av om en person bör höras som målsägande eller vittne kunde det tyckas att det borde finnas en benägenhet att höra personen ifråga som målsägande, då rätten kunde antaga att förhörspersonen hade ett starkt intresse av att en fällande dom meddelades. Anledningen härtill skulle bl. a. kunna vara att det vore påkallat att i bevisvärderingshänseende upprätthålla jämvikten mellan den tilltalade och ifrågavarande förhörsperson. PLB uttalade att av principen för den fria bevisprövningen följer att vittnesjäven skall försvinna. Vidare förklarades att principen strängt taget borde medföra att envar som har sig något bekant i målet skall höras som vittne.[4] Enligt RB kan en person höras under straffansvar som vittne oberoende av om han har intresse av målets utgång och om det kan antagas att han icke kommer att avge en sanningsenlig utsaga.[5] Sådana omständigheter som ovänskap, beroendeställning, del i saken och nytta eller skada utgör enligt PLB ej hinder för att höra en person som vittne. Däremot har rätten att vid bevisvärderingen taga hänsyn till sådana omständigheter.[6] Då PLB fann att principen om den fria bevisprövningen ej kunde ges så vidsträckt tillämpning att envar undantagslöst skulle kunna höras som vittne, kan undantagsregeln om vittnesförbud för målsäganden icke motiveras med att en målsägande är otillförlitlig. Regeln om förbud för målsäganden att vittna får ej fungera som en regel om vittnesjäv. Såsom den följande undersökningen skall visa finns det talrika exempel på att vittnesförhör kan äga rum med personer som haft ett betydande intresse av att en fällande dom måtte meddelas mot den tilltalade. Belysande är härvid uttalanden som PLB gjort i anslutning till RB 36: 3. PLB ansåg att den tilltalades anhöriga ej borde tillåtas vittna, enär de eljest skulle kunna försättas i en svår intressekollision. Däremot ansågs att målsägandens släktingar ej kunde fritagas från det tvång att tala sanning som följer av eden.[7] Tydligen skall jämvikten i bevisvärderingshänseende blott upprätthållas gentemot den som kan uppträda som part men ej mot andra personer som liksom den åtalsberättigade har intresse av att en fällande dom meddelas. Ser man endast till jämviktsprincipen måste regeln om vittnesförbud för målsäganden motiveras med andra skäl än att vittnesförhör ej bör förekomma med personer som önskar att den åtalade skall fällas till ansvar.[8]

Det kan ifrågasättas om det ur den tilltalades synpunkt är av synnerlig vikt att jämviktsprincipen upprätthålles. Om en förhörsperson lidit skada genom

[4] PLB, s. 389.
[5] Ekelöf IV, s. 41 f.
[6] RB 36: 10 och PLB s. 396.
[7] PLB, s. 398.
[8] JO 1954 s. 195. — Jfr departementschefens åsikt i Kungl. Maj:ts proposition nr 262 år 1946 s. 56 f och häremot lagrådets åsikt samma proposition s. 16 f om ett fasthållande vid den ursprungliga uppfattningen om att undantag från vittnesförbudet ej borde göras. Regeln i GRB 17: 11 upphävdes. Departementschefens åsikt godtogs således ej.

brott och kan rikta skadeståndsanspråk mot gärningsmannen måste dessa omständigheter ha stor betydelse vid bevisvärderingen, under det att bevisvärdet av sådan förhörspersons utsaga knappast skulle bli väsentligen större om han hörts som vittne i stället för målsägande. Den omständigheten att förhörspersonens sanningsplikt straffsanktionerats torde vid bevisvärderingen vara av relativt ringa betydelse i jämförelse med alla andra omständigheter som inverkar vid bevisvärderingen av en utsaga som avgivits av en person som berörts av brottets skadeverkningar. Med beaktande av att åklagaren bär bevisbördan i brottmål kan antagas att en frikännande dom knappast skulle ha kunnat bli fällande endast av den anledningen att en målsägande felaktigt hörts som vittne. Ur denna synpunkt är det av mindre betydelse om en person hörs som målsägande eller vittne.

6.2.1.2. Förhörspersonens intressekollision

Det skulle kunna tänkas att man ej velat höra målsäganden under straffansvar enär man önskat undvika att försätta honom i en svår intressekollision. Målsäganden kan ibland kanske se sig nödsakad att ljuga för att uppnå en fällande straffdom och för att kunna få framställt skadeståndsyrkande bifallet. Om målsäganden hördes under straffansvar skulle han ställas inför det svåra valet att antingen ljuga och begå mened för att uppnå av honom eftersträvade resultat eller att avge en sanningsenlig utsaga och undgå straff men härvid riskera att ej få sina yrkanden bifallna. Kan regeln om vittnesförbudet motiveras av att man bör undvika att försätta målsäganden i en sådan intressekollision? Bör rätten undvika att höra en person som vittne om han har ett starkt intresse av att en fällande dom meddelas?

PLB ansåg att det ej kunde ifrågakomma att i en brottmålsprocess höra den tilltalade som vittne enär han i så fall skulle försättas i ett svårt psykiskt tvångsläge. Däremot ansågs att parterna i tvistemål skulle kunna höras under straffansvar, men att det vore obilligt att använda samma stränga medel för sanningspliktens utkrävande, som ansetts böra tillämpas mot vittnen.[9] Målsägande som höres i en brottmålsprocess kan ej anses befinna sig i en svårare intressekollision än part som höres under en tvistemålsrättegång. Det får därför anses att det varit fullt möjligt att med hänsyn till målsägandens intressekollision höra honom under straffansvar enligt de regler som gäller för part som höres under sanningsförsäkran. Regeln om vittnesförbud kan således ej vara motiverad av att man velat undvika att försätta målsäganden i en tvångssituation. Ur denna synpunkt bör det vid bestämningen av målsägandebegreppet vid tillämpning av RB 36: 1 sakna betydelse att förhörspersonen har ett starkt intresse av målets utgång.

Om målsägandens talan om enskilt anspråk hänskjutes till prövning enligt den för tvistemål stadgade ordningen kan parterna höras under sanningsförsäkran.[10] Även skadevållaren/den åtalade kan höras under straffansvar. Om skadeståndsfrågan avgöres före ansvarsfrågan kan brottslingen under skadeståndsrättegången se sig tvingad att under straffansvar oriktigt uppge att han

[9] PLB, s. 389 och 407.
[10] Elelöf IV, s. 123 och Olivecrona, s. 324.

ej förfarit brottsligt. Ur denna synpunkt är det olämpligt att gärningsmannen kan höras under sanningsförsäkran. Den honom tillkommande rätten att jämlikt RB 36: 6 jfrd med 37: 5 vägra yttra sig rörande omständigheter vars yppande skulle röja att han förövat brottslig gärning utnyttjas kanske ej alltid av honom. Han kanske anser sig tvungen att positivt förneka att han ej förövat brott, för att misstankarna ej skall stärkas genom att han vägrar yttra sig.[11] För att undvika dessa olägenheter är det önskvärt att ansvarsfrågan avgöres före skadeståndsfrågan.

6.2.1.3. Behovet av en straffsanktionerad sanningsplikt

En målsägande som har intresse av ett måls utgång kan ofta medvetet eller omedvetet lämna oriktiga uppgifter eller göra tillrättalägganden. Möjligt är även att målsäganden av självbevarelsedrift korrigerar sin berättelse. Det kan härvid ligga i den tilltalades intresse att målsägandens sanningsplikt straffsanktioneras för att denne skall tvingas att avge en sann berättelse och noggrant väga sina ord vid förhöret. Även ur en annan synpunkt kan det finnas behov av att höra en person under straffansvar. För att straffrättskipningen skall bli effektiv bör krävas att rätten tillföres bevisningen under så tillförlitliga former som möjligt. För att skyldiga personer i så stor utsträckning som möjligt skall bli sakfällda bör det vara eftersträvansvärt att höra en person som vittne och ej endast upplysningsvis. Vilken betydelse har dessa olika synpunkter tillmätts i motiven till RB 36: 1? Bör behovet av att straffsanktionera en förhörspersons sanningsplikt tilläggas betydelse vid bedömningen av om han skall höras som målsägande eller vittne?

PK som ansåg att vissa fördelar var att vinna om målsäganden kunde höras som vittne under straffansvar uttalade att man i målsägandens hörande under straffansvar sett ett medel att framkalla en sann utsaga. PK förklarade vidare att detta antagits vara av behovet påkallat ej minst ifråga om den vilkens intresse av målets utgång är så framträdande som målsägandens. PK förordade likväl ej att målsäganden borde höras som vittne. PK ansåg det vara av vikt att jämvikten mellan den tilltalade och målsäganden ej rubbades till nackdel för den tilltalade.[12] Tydligtvis har denna synpunkt tillmätts avgörande betydelse. Det förhållandet att det kan finnas ett behov av att tvinga målsäganden att avge en sann utsaga har ej haft betydelse för vittnesförbudet enligt PK:s uppfattning. Även PLB och departementschefen fäste avgörande betydelse vid att jämvikten borde upprätthållas mellan den tilltalade och målsäganden utan att ens omnämna att det kunde vara lämpligt att straffsanktionera målsägandens sanningsplikt.[13] Lagrådets majoritet hävdade att det vore av värde för den tilltalade om målsäganden kunde underkastas tvångsmedel för framkallande av en sanningsenlig utsaga. I samma riktning ansågs det allmänna rättskipningsintresset verka, vilket kräver att

[11] Frågan om vilket bevisvärde och vilka slutsatser som kan dragas av vägran att yttra sig skall ej beröras i detta sammanhang. Oberoende av hur denna fråga besvaras kan den misstänkte/svaranden föredraga att förneka för honom graverande omständigheter. Jfr Ekelöf IV, s. 136 f och Welamson, SvJT 1953 s. 707.
[12] PK II, s. 266 f.
[13] PLB, s. 389 och 408 samt SOU 1914: 7 s. 514 f.

varje bevismedel tillförs domstolen i så tillförlitlig form som omständigheterna medger. Lagrådets flertal ansåg vidare att jämvikten mellan den tilltalade och målsäganden borde upprätthållas och att de båda framförda synpunkterna måste vägas mot varandra. Lagrådet föreslog att en uppdelning av målsägande i olika kategorier skulle ske och att vittnesförhör skulle kunna äga rum med vissa målsägande.[14] Departementschefen tog avstånd från detta förslag och vittnesförbudet gjordes undantagslöst.[15]

Enligt den tolkning GRB 17: 11 fick i praxis kunde åtskilliga offentligt anställda befattningshavare såsom poliser höras som vittnen då brott förövats mot dem under deras tjänsteutövning. Denna regel om jävsfrihet gällde blott om vederbörande tjänsteman ej förde talan. PLB och departementschefen uttalade i förarbetena till RP att man beträffande dessa personer borde göra undantag från regeln i RB 36: 1 om förbud för målsäganden att vittna och att regeln i GRB 17: 11 ej borde upphävas. Till stöd för uppfattningen att vittnesförhör borde kunna äga rum med ifrågavarande personer åberopades att den som förövat ett brott mot sådan befattningshavare i vissa fall skulle komma i åtnjutande av en oberättigad processuell förmån samt därigenom kunna avsiktligen minska straffrättskipningens effektivitet.[16] Lagrådets majoritet avstyrkte PLB:s förslag och uttalade att tillräckliga skäl ej förelåg att lagfästa en undantagsbestämmelse som vid tillkomsten av RB ansågs icke böra införas.[17] Stadgandet i GRB 17: 11 upphävdes. Vittnesförbudet för målsäganden är således undantagslöst.

Det är tydligt att jämviktsprincipen tillmätts avgörande betydelse för införandet av vittnesförbudet för målsäganden. Behovet av att straffsanktionera målsägandens utsaga har varken av hänsyn till den tilltalade eller av hänsyn till kravet på effektivitet i straffrättskipningen motiverat regeln i RB 36: 1 eller föranlett något undantag från vittnesförbudet. Av hänsyn till den tilltalade bör jämviktsprincipen iakttagas och vittnesförhör med åtalsberättigad målsägande bör därför icke anordnas enbart på grund av att det finns ett behov av att straffsanktionera målsägandens sanningsplikt. Om den åtalsberättigade kunde vittna vore det möjligt att han under ed skulle kunna lämna uppgifter om förhållanden som var graverande för den tilltalade. Härvid skulle jämvikten rubbas till den tilltalades nackdel.[18]

6.2.1.4 Sammanfattning

Regeln i RB 36: 1 om förbud för målsäganden att vittna har införts därför man ansett att jämvikten i bevisvärderingshänseende måste upprätthållas

[14] SOU 1941: 7 s. 220 ff.
[15] SOU 1941: 7 s. 514 f.
[16] SOU 1944: 10 s. 50 och Kungl. Maj:ts proposition nr 262 år 1946 s. 56.
[17] Kungl. Maj:ts proposition nr 262 år 1946 s. 16 f.
[18] Möjligen kunde det anses vara önskvärt att åtalsberättigad person tilläts vittna på målsägandens begäran eller tilläts vittna i vissa delar av målet då det fanns ett behov av att tvinga förhörspersonen att lämna upplysningar om förhållanden som kunde vara till den tilltalades fördel. Emellertid är det knappast möjligt att göra en uppdelning mellan de delar av den åtalsberättigades utsaga som borde edfästas och de som ej borde edfästas, om man vill låta förhörspersonen avge en spontan berättelse som ej styrs starkt genom detaljerade frågor. Risken för att förhörspersonen skall under ed lämna uppgifter om förhållanden som är till den tilltalades nackdel finns alltid. Jfr Ekelöf IV, s. 122 f.

mellan den tilltalade och den som för eller kan föra ansvarstalan såsom målsägande. En person skall således höras som målsägande som en konsekvens av att han kan uppträda som part i egenskap av målsägande. Vid tolkningen av målsägandebegreppet vid tillämpning av RB 36: 1 saknar det betydelse om förhörspersonen har intresse av målets utgång och därför kan anses mindre tillförlitlig. Ej heller bör en person höras som vittne enbart av den anledningen att han kan väntas avge en osann utsaga. Den som är åtalsberättigad skall således höras som målsägande, men ej andra personer. Målsägandebegreppet skulle sålunda ha samma innebörd i RB 20: 8 st. 1 och 2 som i RB 36: 1. Skadeståndsberättigad person som ej äger åtalsrätt bör dock höras upplysningsvis även i fall då han ej för skadeståndstalan men har möjlighet därtill. Härvid kan man anse att målsägandebegreppet givits en särskilt vidsträckt innebörd eller att man tillämpat det för målsäganden gällande vittnesförbudet analogt. Vidare bör framhållas att det många gånger ej är av större betydelse om en person höres som målsägande eller vittne. Ur processekonomisk synpunkt vore det därför oförsvarligt om rätten lät föranstalta om en vidlyftig utredning beträffande frågan om en person skall höras som målsägande eller vittne.

Ovan har bortsetts från de komplikationer som uppkommer till följd av bevissvårigheter. Under ett inledande skede av processen är det ej alltid möjligt att avgöra om vissa obevisade omständigheter kan få läggas till grund för målsäganderättsfrågans bedömning. Härvid kan det bli nödvändigt att göra en preliminär bedömning av denna fråga. Sedan utredning förebringats i målet kan det visa sig att denna bedömning är oriktig varvid den enskilde ej vidare kan anses som målsägande. Begreppet kan härvid få olika innebörd i skilda sammanhang. I kapitel 9 skall närmare diskuteras olika frågor om beviskrav och åberopsbörda.

6.2.2. Närvaro under huvudförhandlingen

Enligt RB 36: 9 må vittne ej, med mindre särskilda skäl äro därtill, övervara förhandlingen i målet, innan förhöret med vittnet äger rum. Denna föreskrift är motiverad av att man vill undvika att en persons uppfattning angående ett av honom iakttaget sakförhållande röner inflytande av andra utsagor om samma förhållande.[19] Regeln i RB 36: 9 gäller ej för målsäganden och denne äger således vara närvarande vid huvudförhandlingen.[20] I RB 46: 6 stadgas att målsäganden skall höras efter det åklagaren utvecklat åtalet och redogjort för de omständigheter varå det grundas. Förhör med vittnen skall enligt RB 46: 8 äga rum först efter det att målsäganden och den tilltalade hörts.

Det har förekommit att rätten förordnat om att målsäganden ej skall vara närvarande vid åklagarens sakframställan. Härvid har rätten avsett att uppnå den fördelen att målsäganden skall vara opåverkad av åklagarens ståndpunkt vid målsägandeförhöret. JO, som uppmärksammat denna praxis, ansåg att

[19] PK II, s. 272.
[20] JO 1957 s. 216 och Olivecrona, s. 90.

det var olämpligt att låta målsäganden lämna rättssalen under åklagarens sakframställning och detta även om rätten skulle ha inhämtat målsägandens samtycke till åtgärden. Som skäl för sin åsikt anförde JO bl. a. att målsäganden borde beredas tillfälle att åhöra sakframställningen för att han skulle kunna taga ställning till om han ville biträda åtalet. JO framhöll vidare att åklagarna borde undvika att närmare ge sig in på förhållanden som kunde förväntas bli belysta genom målsägandens utsaga. Risken för påverkan torde, enligt vad JO anförde, vara ringa om sakframställningen utfördes riktigt.[21]

Det anförda utvisar att avgörande för bedömningen av om en person skall betraktas som målsägande i detta sammanhang är om personen kan uppträda som part och således ej behovet av att förbjuda att förhörspersonen är närvarande vid åklagarens sakframställning.

6.2.3. Regler enligt vilka målsägande och vittne behandlas lika

I vissa avseenden behandlas målsägande och vittne på samma sätt eller på väsentligen samma sätt. Något behov finns då ej att analogt tillämpa regler om vittne å målsäganden. Åtalsberättigad person som enligt RB 36: 1 hörts som målsägande behöver då ej behandlas efter reglerna för vittne, eftersom reglerna om målsägande fyller samma funktion. Det är således fullt möjligt att laborera med ett enhetligt målsägandebegrepp och det finns ingen anledning att onödigtvis komplicera saken i systematiskt hänseende genom att tillämpa reglerna om vittne, sedan rätten beslutat att höra en person som målsägande enligt RB 36: 1.

Målsägandens inställelse kan enligt RB 45: 15 och 46: 14 framtvingas genom vite och hämtning. Uteblir vittne, som kallats, skall vittne dömas till böter. Underlåter ett vittne att infinna sig må rätten förordna om att vittnets inställelse skall framtvingas genom vitesföreläggande eller hämtning (RB 36: 20).

I protokollet skall enligt RB 6: 6 antecknas såväl utsaga av vittne som av målsägande, då han höres i anledning av åklagarens talan. Enligt RB 46: 6 st. 4 och 36: 16 st. 2 må vid förhör med målsägande eller vittne skriftlig uppteckning av vad målsäganden eller vittnet tidigare anfört inför rätta eller inför åklagare eller polismyndighet icke uppläsas i annat fall än då målsägandens eller vittnets utsaga vid förhöret avviker från den tidigare utsagan eller då målsäganden eller vittnet vid förhöret underlåter att yttra sig. Då hovrätten har att jämlikt RB 51: 17 framlägga den vid underrätten förebragta bevisningen sådan den föreligger i protokoll och andra handlingar skall såväl vittnesutsagor som målsägandeutsagor föredragas.[22]

Förekommer anledning att vittne i parts närvaro av rädsla eller annan orsak ej fritt utsäger sanningen, eller hindrar part vittne i hans berättelse genom att falla vittnet i talet eller annorledes, äger rätten enligt RB 36: 18 för-

[21] JO 1957 s. 216. Jfr SOU 1941: 7 s. 515 f och Rosén, SvJT 1966 s. 713 f.
[22] PK II, s. 209 f och SOU 1941: 7 s. 515.

ordna, att parten ej må vara tillstädes under förhöret. Enligt RB 46: 7 äger rätten under dessa förutsättningar förordna att part ej äger vara närvarande under förhör med målsägande.

Höres målsäganden i anledning av åklagares talan äger han enligt RB 20: 15 rätt till ersättning och förskott enligt vad om vittne är stadgat.

Har vittne genom försummelse eller tredska uteblivit från rättegångsförhandling eller vägrat att yttra sig och härigenom vållat rättegångskostnad för part eller statsverket, kan vittnet enligt RB 36: 23 förpliktas ersätta kostnaden i den omfattning rätten finner skäligt. Har målsäganden genom att utebliva från rätten eller ej iakttaga föreläggande som rätten meddelat eller annorledes genom vårdslöshet eller försummelse föranlett uppskov i målet eller eljest vållat kostnad för statsverket eller den tilltalade är han enligt RB 31: 4 skyldig att ersätta kostnaden, huru rättegångskostnaderna i övrigt än skall bäras.

Då en förhörsperson genom tredska eller vårdslöshet vållat rättegångskostnad kan han åläggas skyldighet att ersätta denna vare sig han höres som målsägande eller vittne. Reglerna för målsägande och vittne skiljer sig emellertid i två avseenden.

Målsägande och vittne behandlas olika i det avseendet att ett vittne skall förpliktas utgiva ersättning endast i den omfattning som finnes skäligt under det att det saknas möjlighet att nedsätta målsägandens ersättningsskyldighet efter vad som kan anses billigt.[23] Då enskild part är ersättningsberättigad kan det knappast anses motiverat att nedsätta det belopp målsäganden skall utgiva genom att analogt tillämpa den för vittnen gällande regeln. Då målsäganden är ersättningsskyldig gentemot statsverket[24] vore det kanske möjligt att med stöd av en analog tillämpning av RB 36: 23 jämka det belopp målsäganden har att utgiva. Till stöd härför kunde kanske åberopas ett av HD nyligen avgjort rättsfall i vilket fall jämkningsklausulen i RB 31: 1 st. 1 in fine tillämpats vid enskilt åtal. I detta fall torde på sätt som HD framhållit ej vara avsett att reglerna i RB 18 kap. skulle tillämpas utan undantag.[25] Det är därför något osäkert vilka slutsatser som kan dragas av rättsfallet beträffande frågan om jämkningsklausulen i RB 36: 23 kan tillämpas analogt då målsäganden är ersättningsskyldig gentemot statsverket enligt RB 31: 4. Om det är möjligt att jämka det belopp målsäganden skall utge till statsverket finns icke något behov av att anse en som målsägande hörd person som vittne för att rätten skall få möjlighet att nedsätta det belopp förhörspersonen skall utgiva. Då en person hörts som vittne finns ej behov av att tillämpa regeln i RB 31:4 i stället för regeln i RB 36: 23. Rätten är naturligtvis ej tvingad att tillämpa jämkningsklausulen i RB 36: 23, utan kan när det är motiverat förplikta vittnet att utgiva full gottgörelse för de kostnader som vållats genom vittnets försummelse eller tredska. Det sagda ger vid handen att målsägandebegreppet torde kunna ges en enhetlig innebörd.

En skillnad vad beträffar behandlingen av målsägande och vittne förelig-

[23] Thomasson, SvJT 1971 s. 661 f.
[24] PLB, s. 348.
[25] NJA 1971 s. 383.

ger även så till vida att frågan om vittnes ersättningsskyldighet kan prövas oberoende av om yrkande framställts, under det att frågan om målsägandes skyldighet att utge ersättning endast prövas ex officio vad beträffar statsverkets rätt. (RB 36: 23 och 31: 9.) Då en part är berättigad till ersättning för sina rättegångskostnader skall rätten ex officio med stöd av RB 31: 4 nedsätta det yrkade beloppet om parten genom vårdslöshet ådragit sig särskilda kostnader.[26] Det sagda innebär att om den tilltalade ej krävt ersättning för sina rättegångskostnader rätten vid fällande dom icke kan självmant tillerkänna honom ersättning för sådana särskilda kostnader som uppkommit som en följd av målsägandens vårdslöshet.

Som skäl för att ett vittne borde kunna åläggas ersättningsskyldighet även om yrkande därom ej framställts anförde PLB följande: "Då ersättningskyldigheten är stadgad icke blott i parternas intresse och det är av vikt att förhindra, att part framtvingar uppskov i målet genom att överenskomma med vittne, att denne skall utebliva och parten därefter avstå från ersättning, har föreskrivits, att rätten kan ålägga ersättningsskyldighet, även om yrkande därom icke framställts."[27] Det kunde tyckas att även målsägandens ansvar för kostnad som vållats genom försummelse borde kunna utkrävas av rätten och fungera som en processuell sanktion avsedd att garantera att processen ur bl. a. statsfinansiell synpunkt fick ett ändamålsenligt förlopp och kunde avslutas så fort som möjligt.[28] Ur denna synpunkt vore det önskvärt om rätten ex officio kunde förplikta målsäganden att utge ersättning till den tilltalade, då denne åsamkats kostnader till följd av målsägandens försummelse. Emellertid kan rätten enligt RB 9: 3 ådöma målsäganden böter, om han söker förhala rättegången genom påståenden eller invändningar som är uppenbart ogrundade eller genom innehållande av bevis eller annan otillbörlig åtgärd. Om målsäganden kallats att personligen infinna sig vid huvudförhandling förelägges han regelmässigt enligt RB 45: 15 att vid vite inställa sig. Uteblir han kan rätten utdöma vitet. Om målsäganden genom försummelse eller tredska vållat kostnad för den tilltalade finns således vanligen möjlighet för rätten att ex officio döma målsäganden att utgiva böter eller vite. Ur allmän synpunkt finns det knappast något större behov av att därjämte förplikta målsäganden att ersätta den tilltalade de rättegångskostnader som uppkommit för denne som en följd av målsägandens försummelse eller tredska. De för målsäganden gällande bestämmelserna uppfyller i stort de krav som man kan ställa och någon analog tillämpning av de för vittne gällande bestämmelserna erfordras ej. Målsägandebegreppet kan ges samma innebörd som eljest.

6.2.4. Ifrågasatt analog tillämpning av regler om vittne

I vissa fall gäller olika regler om målsägande och om vittne. Stundom kan det härvid uppkomma ett behov av att å en förhörsperson tillämpa de för

[26] Ekelöf III, s. 169 och Gärde, s. 218.
[27] PLB, s. 404.
[28] Det bör observeras att statsverkets merkostnader för arbete vid domstolen icke ersättes då ett processubjekt förorsakat tidsutdräkt. PLB, s. 348.

vittne gällande reglerna. Detta kan medföra en benägenhet att ej betrakta förhörspersonen som målsägande utan som vittne. Om förhörspersonen anses åtalsberättigad i egenskap av målsägande kanske man föredrager att betrakta personen som målsägande, men analogt tillämpa reglerna om vittne i en viss situation. Härvid uppstår inga komplikationer vid bestämningen av målsägandebegreppet.

Lagrådets majoritet ansåg att målsäganden borde kunna höras på ed, då han på grund av förlikning, avstående eller eljest saknade rätt att föra talan om ansvar eller enskilt anspråk mot den tilltalade och då han tillika ej heller angivit brottet till åtal. Enligt dessa lagrådsledamöters åsikt var de föreslagna reglerna om vittnesbeviset samtliga väl avpassade för sådan målsägandes hörande, under det att bestämmelserna om målsägande som ej är part i vissa fall kunde leda tilll mindre tillfredsställande resultat. Ledamöterna ansåg att bl. a. följande bestämmelser i RB avseende vittne borde gälla även sådan målsägande som enligt ledamöternas uppfattning borde kunna höras på ed: bestämmelserna i RB 51: 23 och 55: 14 (tilltrosparagraferna), bestämmelsen i RB 58: 2 p. 2 om falsk utsaga av vittne såsom resningsgrund, bestämmelserna i RB 36: 21 och 23: 13 om rätt att använda tvångsmedel mot vittne som vägrar yttra sig samt bestämmelsen i RB 36: 23 om vittnes ansvar för rättegångskostnad som vållats genom försummelse eller tredska.[29]

Departementschefen tog avstånd från detta förslag och uttalade att målsäganden icke borde behandlas efter reglerna för vittne i de berörda fallen. Som motivering till sin ståndpunkt anförde departementschefen: "Vad lagrådets flertal sålunda uttalat grundar sig å den uppfattningen, att en skillnad bör göras i målsägandens ställning allt efter som han för talan i målet eller ej. Då, såsom jag redan framhållit, en sådan skillnad ej torde vara motiverad, synes mig därmed lagrådets ifrågavarande erinringar väsentligen ha förlorat sin betydelse."[30] Departementschefen hade tidigare endast motiverat varför målsäganden undantagslöst borde höras upplysningsvis och ej under straffansvar och varför man härvid ej borde göra åtskillnad mellan fall då målsäganden förde talan och fall då han ej gjorde detta.[31] Sedan departementschefen sålunda funnit att målsäganden undantagslöst borde behandlas efter reglerna för part vad beträffar frågan om sanningspliktens sanktionerande, drar han därav slutsatsen att reglerna om part alltid skall tillämpas å målsäganden vid bedömningen av andra processuella problem. Detta är en form av begreppsjurisprudens. Sedan det befunnits att viss princip (målsäganden bör behandlas efter reglerna för part) bör tillämpas för ett bestämt fall (målsäganden bör höras upplysningsvis) följer konklusionen att principen skall gälla för alla fall.[32] Principen om att målsäganden skall behandlas efter reglerna för part är härmed dock endast motiverad vad beträffar frågan om målsägande skall höras under straffansvar såsom vittne. Det måste såle-

[29] SOU 1941: 7 s. 222. Vad beträffar analog tillämpning av RB 36: 19 å målsägande kan hänvisas till Örtengren, SvJT 1971 s. 293 ff.
[30] SOU 1941: 7 s. 515.
[31] SOU 1941: 7 s. 514 f.
[32] Ekelöf, Processuella grundbegrepp och allmänna processprinciper, s. 210 ff och Marc—Wogau, Logik Vetenskapsteori Argumentationsanalys, s. 138.

des undersökas om principen kan upprätthållas även för andra fall. Bör målsäganden undantagslöst behandlas efter reglerna för part och ej efter reglerna för vittne vad beträffar tillämpningen av tilltrosparagraferna och bestämmelsen i RB 58: 2 p. 2 om att falsk utsaga av vittne utgör resningsgrund osv.? Kan de av departementschefen anförda skälen för vittnesförbudet för målsäganden åberopas även till stöd för att målsäganden i samtliga andra fall bör behandlas efter reglerna för part?

Vad beträffar den för vittnen gällande regeln i RB 36: 23 om skyldighet att ersätta rättegångskostnad som vållats genom försummelse eller tredska ansåg departementschefen att denna ej borde gälla målsäganden, eftersom denne borde behandlas enligt reglerna för part. Emellertid har det genom en särbestämmelse i RB 31: 4 föreskrivits att målsäganden bär motsvarande kostnadsansvar. Det är således tydligt att det i detta fall funnits ett behov av att beträffande målsäganden tillämpa samma processuella regel som gäller för vittne. I föregående avsnitt har lämnats åtskilliga exempel på att samma regler gäller för vittne som för målsägande. Det är sålunda alldeles klart att det finns ett behov av att i vissa processuella situationer tillämpa samma regler å målsäganden som dem som gäller för vittne. I det följande skall undersökas hur det förhåller sig med 1) tilltrosparagraferna i RB 51: 23 och 55: 14, 2) bestämmelsen i RB 58: 2 p. 2 om falsk vittnesutsaga som resningsgrund samt 3) bestämmelserna i RB 36: 21 och 23: 13 om användande av tvångsmedel mot vittne som vägrar yttra sig.

6.2.4.1. Tilltrosparagraferna

I RB 51: 23 stadgas: "Har vid huvudförhandling i underrätten rörande viss omständighet vittne eller sakkunnig hörts inför rätten eller syn å stället hållits och beror avgörandet även i hovrätten av tilltron till den bevisningen, må ändring i underrättens dom i denna del ej ske annat än till den tilltalades förmån, med mindre beviset upptagits ånyo vid huvudförhandlingen i hovrätten eller ock synnerliga skäl föreligger att dess värde är annat, än underrätten antagit." Denna regel är motiverad av att den domstol inför vilken bevisningen omedelbart upptagits bättre kan bedöma värdet av viss bevisning än den domstol som har att bedöma beviset med ledning av handlingarna i målet.[33] Stadgandet äger enligt sin lydelse ej tillämpning å utsaga av målsägande.

Ekelöf har gjort gällande att hovrätten icke bör avvika från underrättens värdering av målsägandens utsaga utan förnyat förhör med denne.[34]

Dufwa har uttalat att det ofta är svårare att riktigt bedöma tilltron till målsägandeutsagor än till vittnesutsagor, enär målsäganden ej avger sin utsaga under straffansvar och ofta har intresse av att målet avgöres på visst sätt. Med hänsyn härtill är det enligt Dufwa än viktigare att bedömningen av målsägandeutsagor sker under så goda betingelser som möjligt, dvs. på grundval av omedelbar iakttagelse vid huvudförhandling. Dufwa har vidare förklarat att om hovrätten vill göra ändring som beror av att den sätter an-

[33] Jfr PLB, s. 522 ff.
[34] Ekelöf, Rättsmedlen, s. 57.

nan tilltro än underrätten till målsägandeutsaga målsäganden bör höras ånyo. Kan målsägandens närvaro ej framtvingas bör enligt Dufwa hovrätten tillämpa tilltrosparagrafen analogt och sålunda underlåta att ändra till den tilltalades nackdel.[35]

De båda författarna har icke observerat att departementschefen i motiven till RB 36: 1 tagit avstånd från en analog tillämpning av tilltrosparagraferna å målsägandeutsaga. Departementschefen anförde i motiven till detta stadgande att den tilltalades intresse borde sättas i främsta rummet. Beaktas denna synpunkt borde tilltrosparagraferna tillämpas analogt å målsägandeutsagor, enär det ur den tilltalades synpunkt får anses angeläget att hovrätten ej ändrar underrättens dom till den tilltalades nackdel utan att höra målsäganden ånyo, för den händelse hovrätten vill tillmäta målsägandeutsaga annat bevisvärde. Det må även framhållas att departementschefen i motiven till RB 36: 1 uttalat att målsägandeutsagor borde kunna tillmätas bevisvärde.[36] Det är således fullt möjligt att underrättens dom skulle kunna skärpas av den anledningen att hovrätten var benägen att sätta annan tilltro till målsägandeutsaga. De av departementschefen anförda synpunkterna som nu berörts talar således för att tilltrosparagraferna analogt tillämpas å utsaga av målsägande.

Då Ekelöfs och Dufwas uppfattning är välgrundad synes det fullt möjligt att tillämpa tilltrosparagraferna analogt å målsägandeutsaga. Vid denna ordning uppkommer inga komplikationer vid bestämningen av målsägandebegreppet, eftersom behov ej finns att i hovrätten anse en i underrätten hörd målsägande som vittne för att det skall bli möjligt att tillämpa tilltrosparagraferna.

6.2.4.2. Falsk utsaga som resningsgrund

Sedan dom i brottmål vunnit laga kraft må enligt RB 58: 2 p. 2 till förmån för den tilltalade resning beviljas om vittne avgivit falsk utsaga samt utsagan kan antagas ha inverkat på utgången. Enligt lagrummets lydelse skulle falsk utsaga av målsägande ej utgöra resningsgrund. Fråga uppkommer emellertid om bestämmelsen rörande vittnesutsaga kan tillämpas analogt på utsaga av målsägande.

Cars har uttalat att de upptagna resningsgrunderna är avsedda att vara uttömmande, men har nämnt vissa äldre rättsfall vilka enligt Cars skulle tyda på att resning beviljats utöver de i resningslagen angivna fallen. Vidare har Cars förklarat att det sagda icke innebär att HD skulle vara förhindrad att fortfarande bevilja resning utan stöd av lag enär frågan är av statsrättslig natur och icke beröres av ny processlagstiftning.[37] I annat sammanhang har Cars hävdat att falsk utsaga av målsägande som hörts i anslutning till åklagarens talan ej utgör resningsgrund enligt RB 58: 2 p. 2. Däremot skulle enligt Cars falsk utsaga av vittne utgöra resningsgrund även om vittnet ej avgivit sin utsaga under straffansvar eller om vittnet rätteligen bort höras som

[35] Dufwa, s. 144 f.
[36] SOU 1941: 7 s. 515.
[37] Cars, s. 132 med not 9.

målsägande.[38] Med hänsyn till att Cars ansett att resning skulle kunna beviljas utan stöd av lag och då falsk utsaga avgivits av målsägande som felaktigt hörts som vittne, är det anmärkningsvärt att han ej ens framkastat tanken på att falsk utsaga av målsägande skulle kunna utgöra resningsgrund.

Då målsägandeutsaga liksom vittnesutsaga kan tillmätas bevisvärde synes det möjligt att falsk utsaga av målsägande kan inverka på målets utgång. Om man liksom departementschefen vill sätta den tilltalades intresse i främsta rummet och menar att målsägandeutsaga kan tillmätas bevisvärde bör resning till den tilltalades förmån kunna beviljas under samma betingelser som gäller för det fall att vittne avgivit osann utsaga. Det torde vara olämpligt att fästa avgörande betydelse vid hur bevismedlen klassificeras i formellt avseende. Det väsentliga synes vara om den falska utsagan kan antagas ha inverkat på målets utgång. Ur denna synpunkt kan ifrågasättas om ej RB 58: 2 p. 2 kan tillämpas analogt å falsk utsaga av målsägande.

Om RB 58: 2 p. 2 ej kan tillämpas analogt å målsägandeutsaga torde resning kunna beviljas enligt RB 58: 2 p. 3 liksom då den tilltalade avgivit en oriktig berättelse och exempelvis erkänt ett brott mot bättre vetande.[39] Även om kraven för resning enligt p. 3 i ett avseende är strängare än de i p. 2 uppställda kraven[40] synes behovet av en analog tillämpning av p. 2 vara relativt ringa. Något behov av att behandla tidigare hörd målsägande som vittne finns knappast och målsägandebegreppet kan därför ges en enhetlig innebörd.

6.2.4.3. Användning av tvångsmedel mot förhörsperson som vägrar yttra sig

Enligt RB 36: 21 kan rätten tillgripa tvångsmedel, vite eller häkte, mot vittne som utan giltigt skäl vägrar att avgiva vittnesmål eller besvara fråga. I RB 23: 13 st. 1 stadgas beträffande förundersökning: "Vägrar någon vid förhör att yttra sig angående omständighet, som är av vikt för utredningen, och är han, om åtal väckes, skyldig att i målet vittna därom, eller finnes eljest för utredningen av synnerlig vikt, att någon, som är skyldig vittna i målet redan under förundersökningen höres som vittne, må på undersökningsledarens begäran vittnesförhör med honom äga rum inför rätten." I RB finns ej bestämmelser om att rätten äger använda tvångsmedel mot målsägande som vägrar yttra sig. Ett av HD avgjort rättsfall tyder på att tvångsmedel ej får användas mot den som vägrar yttra sig, om förhörspersonen är att anse som målsägande.[41] Bestämmelserna i RB 36: 21 och 23: 13 skulle således ej kunna tillämpas analogt å målsägande.

Det kunde tyckas att det ur den tilltalades synpunkt vore önskvärt att en målsägande kunde tvingas att yttra sig. Vanligen förtiger målsäganden sådana omständigheter som är till den tilltalades förmån och som är graverande för målsäganden. Anledningen härtill är främst att målsäganden ej vill

[38] Cars, s. 142 f.
[39] Cars, s. 165 och Ekelöf, Rättsmedlen, s. 126.
[40] Jfr uttrycken "kan antagas hava inverkat på utgången" och "sannolikt skulle hava lett till att den tilltalade frikänts eller brottet hänförts under mildare straffbestämmelse än den som tillämpats." Se härtill PLB, s. 573 och Cars, s. 214 ff.
[41] NJA 1954 s. 188.

riskera att framställda ansvars- och skadeståndsyrkanden ogillas. Mera sällan torde det förekomma att målsäganden vägrar yttra sig om fakta som är till nackdel för den tilltalade. Det torde vara ganska meningslöst att använda tvång mot en målsägande som icke vill uttala sig, enär hans sanningsplikt ej är straffsanktionerad. Önskar målsäganden sålunda undanhålla rätten vissa upplysningar, kan han utan risk för påföljd mot bättre vetande förklara att han ej äger någon kännedom om förhållandena. Han kan också lämna medvetet oriktiga uppgifter utan att behöva befara att ådraga sig ansvar. Det är således endast meningsfyllt att tvinga en förhörsperson att yttra sig när sanningsplikten är straffsanktionerad. På motsvarande vis är det meningslöst att straffsanktionera en förhörspersons sanningsplikt om personen utan risk för påföljd kan vägra yttra sig.

Det sagda ger vid handen att bestämmelserna i RB 36: 21 och 23: 13 om vittne ej bör tillämpas analogt å den som hörts eller skall höras som målsägande enligt RB 36: 1. Bestämmelserna om rätten att använda tvångsmedel mot vittne som vägrar yttra sig skall tillämpas som en följd av att en förhörspersons sanningsplikt är straffsanktionerad. Målsägandebegreppet kan därför ges ett enhetligt innehåll i detta sammanhang.

6.2.5. Sammanfattning

Regeln i RB 36: 1 och vissa andra regler som rör målsägandens ställning såsom förhörsperson skall tillämpas som en följd av att förhörspersonen är åtalsberättigad. I andra fall gäller ofta samma regler för målsägande och vittne. Det är då fullt möjligt att bestämma målsägandebegreppet på samma sätt som i andra sammanhang. Vid tillämpning av tilltrosparagraferna och bestämmelsen om falsk vittnesutsaga såsom resningsgrund synes det möjligt att de för vittne gällande reglerna kan tillämpas analogt beträffande en person som tidigare hörts som målsägande. Vidare torde regeln om vittnesförbud för målsägande kunna tillämpas analogt beträffande icke åtalsberättigad person som ej för skadeståndstalan, men som har möjlighet därtill. I dessa fall då man analogt tillämpar de för vittne eller för målsägande gällande reglerna skulle man även kunna betrakta saken så att målsägandebegreppet givits en särskilt inskränkt eller vidsträckt tolkning. Vissa synpunkter talar för att man bör uppfatta saken så att vissa regler tillämpas analogt. Personer som otvivelaktigt måste anses som målsägande t. ex. den bestulne eller den misshandlade kan behandlas enligt de för vittne gällande reglerna i vissa fall. Härvid ställer det sig naturligare att tala om en analog rättstillämpning än att säga att målsägandebegreppet givits en särskilt inskränkt betydelse. Eftersom över huvud taget inga målsägande kan förekomma vid tillämpning av regeln synes det konstlat att säga att målsägandebegreppet givits en mera inskränkt innebörd än eljest. När endast mera tveksamma fall av målsägande-rättsfrågor bedömes olika vid tillämpning av skilda regler synes det rimligt att tala om en extensiv respektive restriktiv tolkning av målsägandebegreppet. Även om målsägande-rättsfrågan i praxis ej avgöres med beaktande av processuella ändamålssynpunkter synes det likväl möjligt att acceptera en av processuella ändamålsöverväganden föranledd analog rättstillämpning.

6.3. Succession

Frågan om målsäganderätt tillkommer den å vilken målsäganden överlåtit sin åtalsrätt, skadeståndsrätt eller det genom brottet skadade objektet har endast för ett speciellt fall blivit reglerad genom bestämmelser i lag. I RB 20: 13 st. 2 ges regler om succession i målsäganderätt för det fall målsäganden avlidit efter det brott blivit förövat mot honom. Den avlidnes närmaste anhöriga äger samma rätt att angiva och tala å brottet, som tillkom den avlidne, om icke av omständigheterna framgår, att denne ej velat angiva eller åtala brottet. I RB 20: 13 st. 1 anges vilka anhöriga till den avlidne som är behöriga att föra talan och göra angivelse. Det bör anmärkas att de anhöriga ej intager ställning av målsägande i alla avseenden.[42]

Regeln i RB 20: 13 st. 2 utgjorde en nyhet i förhållande till den praxis som upprätthölls före RB:s ikraftträdande.[43] PLB ansåg att den avlidnes anhöriga borde medges befogenhet att inträda i målsäganderätten i nämnda avseende av rent praktiska skäl. Enligt PLB borde förövaren av ett brott ej kunna draga den fördelen av målsägandens död, att han blev fri från vidare målsägandetalan. PLB framhöll särskilt att den äldre rättsuppfattningen medförde den olägenheten att talan om ansvar för skadegörelse å den dödes egendom icke kunde föras om brottet förövats omedelbart före dödsfallet, medan däremot den dödes arvingar kunde föra talan om skadegörelse ägt rum efter dödsfallet.[44]

Målsäganderätten kan ej övergå genom arv[45] eller testamente.[46] Den målsäganden tillkommande åtalsrätten och angivelserätten övergår å den dödes anhöriga i enlighet med vad som stadgas i RB 20: 13 st. 2.[47] Från successionsfallen måste skiljas sådana fall då brott kan anses begånget mot arvingarna, trots att det i första hand är riktat mot den avlidne. Brott som dråp och förtal av avliden kan anses beröra de anhöriga.[48]

Enligt äldre rätt kunde succession i målsäganderätt ej äga rum genom överlåtelse av åtalsrätten[49] eller genom överlåtelse av rätten till skadestånd eller det förmögenhetsobjekt som skadats genom brottet.[50] Processreformen innebar ingen ändring i denna praxis och den förhärskande uppfattningen inom doktrinen är att succession i målsäganderätt ej kan äga rum i de angivna fallen.[51] Emellertid synes det något osäkert vilken omfattning och innebörd successionsförbudet har då målsäganden överlåtit det skadade förmögenhetsobjektet eller då någon ersatt målsäganden dennes förlust. Frågan skall här nedan bli föremål för undersökning.

Olivecrona och Ekelöf har uttalat att målsäganderätt är en rättighet av

[42] Se under 6.6.
[43] PLB, s. 267.
[44] PLB, s. 267.
[45] Jfr NJA 1930 s. 463 och 1954 s. 319.
[46] NJA 1884 s. 34.
[47] Ekelöf II, s. 69 och Olivecrona, s. 74.
[48] Se under 17.2.2. och 20.6.
[49] NJA 1878 B 267 och 1886 s. 137.
[50] NJA 1886 s. 137, 1902 s. 61 och 254, 1913 s. 59 samt 1939 s. 446. Jfr NJA 1910 s. 580.
[51] Ekelöf II, s. 140 och Olivecrona, s. 74.

strängt personlig natur som ej kan överlåtas.[52] Successionsförbudet skulle således motiveras av att åtalsrätten ej får överlåtas. Anledningen till att denna rätt ej får överlåtas kan antagas vara att en person skulle kunna förvärva åtalsrätt för att använda denna i syfte att trakassera brottslingen. För att regeln ej skall kunna kringgås måste förbudet mot succession i målsägande-rätt även omfatta fall då det genom brottet skadade förmögenhetsobjektet överlåtits å viss person. Klart är att målsägande-rätt ej kan tillerkännas den som förvärvat ett förmögenhetsobjekt med kännedom om att det skadats genom annans brottsliga förfarande. Ej heller kan åtalsrätt anses tillkomma den som med vetskap om brottet helt frivilligt ersatt den skadelidande dennes förlust. Erkändes målsägande-rätt i sådana fall skulle envar kunna förvärva rätt att åtala en bestämd person. I praxis finns belägg för att åtalsrätt ej bör tillerkännas den som *frivilligt överfört den uppkomna förlusten å sig med vetskap om att brott förövats.*[53] Ofta kan det vara svårt att avgöra om tredje man kan anses ha helt frivilligt ersatt den skadelidandes förlust. Om tredje man av någon anledning varit tvungen att utge ersättning till den skadelidande kan ifrågakomma att erkänna målsägande-rätt.[54] Om förbudet mot succession i målsägande-rätt endast syftade till att förhindra att åtalsrätten kunde förvärvas genom godtyckliga dispositioner, skulle det vara möjligt att som målsägande anse den person som förvärvat det skadade förmögenhetsobjektet utan vetskap om att brott förövats. Enligt straffrättskommittén skulle det sålunda ej vara uteslutet att som målsägande anse den som fått fordran å sig överlåten efter det gäldenärsbrott blivit fullbordat, om cessionarien vid överlåtelsen ej ägt kännedom om gäldenärens obestånd och orsaken därtill.[55]

Förbudet mot succession i målsägande-rätt innebär emellertid ej blott att målsägande-rätt icke tillkommer den som med kännedom om brottet vidtagit åtgärder för att å sig överföra brottets skadeverkningar. Endast den som personligen lidit skada genom brottet kan anses som målsägande och ej den som drabbats av brottets skadeverkningar som en följd av överlåtelsen av det förmögenhetsobjekt som skadats genom det brottsliga förfarandet.[56] Målsägande-rätt bör ej tillerkännas successorn om den för honom uppkomna förlusten eller skadan kan ses som ett resultat av överlåtelsen och ej som en följd av brottet. Har den omedelbara skadan kommit att övervältras å successorn som en konsekvens av att skadan orsakats just genom brottet, bör målsägande-rätt erkännas under förutsättning att successorn ej överfört skadeverkningarna å sig med vetskap om att brott förövats. Bedömningen av successionsförbudets omfattning har således en *kausalitetsaspekt.* Avgörande för bedömningen av kausalitetsfrågan är ej om brottet utgjort en nödvändig betingelse för successorns skada, utan om skadan kan anses främst som en följd av överlåtelsen. Om man därvid anser att successorn lidit skada genom

[52] Ekelöf II, s. 140 och Olivecrona, s. 74.
[53] NJA 1902 s. 254 och 1913 s. 172 samt härtill SOU 1940: 20 s. 214.
[54] Se under 17.2.1.2.
[55] SOU 1940: 20 s. 214.
[56] Jfr Karlgren, s. 249 vad där sägs om ideell skada.

överlåtelsen och ej genom brottet bör han ej anses som målsägande.[57]

Om någon åtagit sig det ekonomiska ansvaret för skada som kan vållas annan genom framtida brott får man räkna med att den förlust som uppkommer för den ersättningsskyldige anses utgöra en följd av såväl det förövade brottet som den ersättningsskyldiges åtagande. Anledningen härtill är att brottet tagits med i beräkning när den ersättningsskyldige gjorde sitt åtagande. Om t. ex. ett försäkringsbolag nödgats utge ersättning till en bestulen person, vore det onaturligt att säga att bolagets förlust ej uppkommit som en följd av det förövade brottet. Det saknas alltså anledning att underkänna målsägande rätt av den anledningen att bolaget ej skulle ha lidit skada "genom" brottet. Om däremot brottets skadeverkningar övervältrats å tredje man genom åtgärder som vidtagits efter det brottet förövats, kan det bli mera vanskligt att avgöra om denne kan anses ha lidit skada genom brottet eller endast genom de efter brottet vidtagna åtgärderna. Anledningen härtill synes bl. a. vara att det förövade brottet ej alltid utgjort en förutsättning för de av tredje man företagna handlingar, vilka lett till att den omedelbara skadan övervältrats å honom. Nedan skall med några exempel visas att kausalitetsfrågan kan vara svårbedömd.

Antag att en person köpt ett föremål som skadats genom annans brottsliga förfarande. Om köparen känt till att föremålet varit skadat, men ej hur skadan uppstått, kan han ej anses som målsägande. Anledningen till att han blivit ägare till det skadade föremålet har enbart varit att han köpt föremålet av annan person. Den omständigheten att skadan orsakats just genom brottsligt förfarande har ej varit av betydelse för köparens beslut att förvärva föremålet. Köparen kan ej anses ha lidit skada genom brottet.

Antag att köparen ej ägt vetskap om att föremålet varit skadat. Det kan härvid tänkas att köparen får anses ha lidit skada som en följd av köpeavtalet. Detta gäller såväl om han kan vända sig mot säljaren under åberopande av köplagen 42 § som om han saknar denna möjlighet jämlikt köplagen 47 §, därför att han hade bort upptäcka felet vid undersökning av godset. Mera sällan kan det antagas att den brottsliga gärningen haft betydelse för en persons beslut att förvärva ett genom brottet skadat objekt. Följande exempel kan dock lämnas. Antag att en juvelerare sålt en slipad glasbit och därvid mot bättre vetande skriftligen försäkrat att denna utgjort en diamant. Antag att den godtroende köparen sålt den falska diamanten vidare och därvid åberopat juvelerarens oriktiga försäkran. De vilseledande uppgifterna har haft betydelse då den siste köparen beslutat sig för att förvärva den falska diamanten. Förbudet mot succession i målsägande rätt kan ej åberopas till stöd för att han skall anses sakna rätt att anställa åtal för det begångna bedrägeribrottet.

Av det sagda framgår att det är helt klart att förbudet mot succession i målsägande rätt ej medger att målsägande rätt tillerkännes den som med kännedom om brottet förvärvat rätten till skadestånd eller det genom brottet skadade förmögenhetsobjektet. Målsägande rätt kan ej heller tillkomma den

[57] Se vidare under 7.2. om dessa frågor.

som helt frivilligt ersatt den förlust som omedelbart åsamkats annan person genom brott. Den som lidit skada till följd av överlåtelse av ett skadat objekt kan ej anses som målsägande, såvida ej skadan tillika utgör en följd just av det förövade brottet. I de fall då den genom brottet uppkomna skadan överförts från målsäganden till annan person genom åtgärder som icke kan ha vidtagits av successorn i syfte att förvärva åtalsrätt mot brottslingen, saknas anledning att med hänsyn till förbudet mot succession i målsäganderätt frånkänna successorn rätt att uppträda som målsägande. Detta gäller under förutsättning att successorn kan anses ha lidit skada "genom" brottet. Det bör finnas en benägenhet att erkänna målsäganderätt då brottslingens eventuella uppsåt omfattar den medelbara skadan och då den medelbart skadelidande drabbas av den slutliga förlusten. I och för sig torde ej möta hinder att ge successionsförbudet ovan antydd omfattning vid singularsuccession, eftersom denna fråga ej blivit reglerad genom lag. På detta område skulle genom praxis kunna utbildas regler som på ett smidigt sätt anpassas till de skäl som föranlett successionsförbudet och till de ändamålsöverväganden som ligger bakom den enskilda åtalsrätten. I detta sammanhang bör framhållas att den som inträtt i den omedelbart skadelidandes rätt kan anses behörig föra ansvarstalan av andra skäl än att successionsförbudet gäller sådan medelbart skadelidande person.[58]

Vid universalsuccession är det möjligt att succession i målsäganderätt ej kan godtagas annat än i det särskilda fall som blivit reglerat genom bestämmelsen i RB 20: 13 st. 2. Om det finns anhöriga till den avlidne som är åtalsberättigade enligt RB 20: 13 st. 2 föreligger ej något större behov att låta andra personer såsom testamentstagare eller arvingar succedera i målsäganderätten. Finns ej sådana anhöriga till den avlidne som avses i RB 20: 13 st. 1 vore det värdefullt om envar dödsbodelägare t. ex. testamentstagare och arvingar kunde anses åtalsberättigade för att brottslingen ej skall gå fri från vidare målsägandetalan som en följd av att målsäganden avlidit. Det skulle kunna anses att hinder ej förelåg att med hänsyn till successionsförbudet tillerkänna en testamentstagare målsäganderätt, enär den för honom uppkomna förlusten uppstått som en följd av händelser varöver han ej ägt något som helst inflytande. Emellertid bör uppmärksammas att förlusten är av annat slag än vid singularsuccession. En testamentstagare lider skada genom att viss förmögenhetsökning uteblir för vilken han ej lämnat någon ersättning. Hans förvärv är benefikt. Den avlidnes förlust är av annat slag och denne bör därför under sin livstid avgöra om han önskar anställa åtal. Testamentstagare som gått miste om ett benefikt förvärv har icke något särdeles starkt krav på att gentemot brottslingen få hävda sina intressen. Detsamma kan sägas gälla en presumtiv gåvomottagare som gått miste om en gåva till följd av att förmögenhetsbrott förövats mot den som ämnat bortskänka egendom. Vid singularsuccession däremot kan successorn komma att göra en slutlig ekonomisk förlust under det att den omedelbart skadelidande hålles skades-

[58] Se härom under 7.2. och 7.3.

lös. Det är då ej inkonsekvent att successorn i sådant fall under vissa betingelser anses som målsägande och att en avliden persons arvingar och testamentstagare i enlighet med äldre praxis icke anses åtalsberättigade med undantag för det särskilda i lag reglerade fallet.

Det nu sagda har endast betydelse för frågan i vilken utsträckning en person skall anses åtalsberättigad i egenskap av målsägande. Det anförda ger på intet sätt anvisning om att det icke är möjligt att ge målsägandebegreppet en enhetlig innebörd.

6.3.1. Särskilt om brott med varaktiga skadeverkningar

Vid åtskilliga brott består skadeverkningarna under en längre tid. Stundom förekommer även att brottslingen upprätthåller det genom brottet uppkomna rättsstridiga läget. Antag att ett förmögenhetsobjekt skadats eller på annat sätt gjorts mindre värdefullt genom brottsligt förfarande och att en person därefter förvärvat objektet vid en tidpunkt då brottets skadeverkningar ännu bestått. Fråga uppstår härvid i vilken utsträckning successionsförbudet medför att förvärvaren ej kan anses åtalsberättigad såsom målsägande. Härvidlag kan det vara av betydelse hur man rent straffrättsligt bedömer perdurerande skador. Det skulle kunna anses att brottsligt förfarande föreligger ej blott i det avseende som skada förorsakats, utan även i det avseende som ett rättsstridigt läge upprätthållits till men för den som varit ägare till objektet.[59] I den mån man i straffrättsligt hänseende bedömer de varaktiga skadeverkningarna på detta sätt förefaller det motiverat att anse förvärvaren som målsägande. Detta problem, som ej aktualiseras vid brott med omedelbart övergående skadeverkningar, skall diskuteras med avseende på några olika brottstyper.

Vid skadegörelse kan den som förvärvat den skadade egendomen efter det brottet fullbordats ej anses som målsägande, eftersom gärningsmannen ej kan anses ha förfarit brottsligt av den anledningen att han skulle ha upprätthållit ett rättsstridigt läge. Brottet är fullbordat i och med att skadan åstadkommits. Den som därefter förvärvat den skadade egendomen kan därför med hänsyn till successionsförbudet vanligen ej anses som målsägande. Om någon gör sig skyldig till egenmäktigt förfarande genom att avstänga en väg kan kanske förfarandet däremot anses innefatta ett brottsligt vidmakthållande av ett rättsstridigt läge. Den som efter brottets fullbordan köpt den fastighet å vilken vägen är belägen skulle kanske kunna anses som målsägande, om vägen varit avstängd även efter det överlåtelsen ägt rum.[60] I andra fall framstår det tydligare att det brottsliga förfarandet får anses utsträckt i tiden

[59] Jfr härtill T. Strömberg, Åtalspreskription, s. 128 ff.

[60] Häremot kan ej åberopas NJA 1939 s. 446, vilket rättsfall rörde olovligt intrång å fastighet. Fastighetsägaren väckte åtal, varefter annan person förvärvade fastigheten. Denne ansågs ej åtalsberättigad såsom målsägande. Detta får anses naturligt, då ansvarspåståendet blott avsåg brottsligt förfarande som ägt rum före det överlåtelsen verkställdes. Jfr även NJA 1887 B 324.

t. ex. vid underlåtenhet att öppna dammlucka, vilket brott kan medföra men för fastighetsägare som äger fiskerätt. Den som i sådant fall förvärvat en fastighet efter det brottet påbörjats bör kunna anses som målsägande. Häremot skulle kunna åberopas att det i vissa fall skulle kunna uppstå risk för att åtalsrätten missbrukades i det att en person kanske sökte förvärva det skadade förmögenhetsobjektet för att få möjlighet att åtala brottslingen. Om det ligger inom brottslingens makt att upphäva det rättsstridiga läget möter ej hinder att tillerkänna förvärvaren målsäganderätt.

Även då ett aktivt förfarande är utsträckt i tiden kan det vara svårt att avgöra om en successor är målsägande. Detta beror på att det ej alltid är klart hur stor del av gärningsmannens handlande som skall anses som brottsligt och hur stor del som skall betraktas som straffria efterhandlingar. Om det aktiva förfarandet är brottsligt även i det avseende som detta ägt rum efter det förmögenhetsobjektet ifråga överlåtits, måste förvärvaren anses som målsägande. Om gärningsmannen efter överlåtelsen förövat endast straffria efterhandlingar kunde det tyckas att förvärvaren ej borde anses som målsägande med hänsyn till förbudet mot succession i målsäganderätt. Det sistnämnda påståendet kan knappast anses riktigt. Vissa förtydliganden erfordras i detta sammanhang, vilket skall ske genom några exempel.

Om gärningsmannen vid brottet olovligt brukande nyttjat egendomen ifråga såväl före som efter det egendomen överlåtits borde förvärvaren anses som målsägande. Vid stöld skulle däremot förvärvaren ej kunna anses som målsägande, om tjuven brukat egendomen efter det överlåtelsen ägt rum. Brukandet föranleder nämligen ej ansvar för tjuven. Detta förfarande skulle kunna betecknas som straffri efterhandling. Enligt BrB 8: 7 skall den som olovligen tager och brukar motorfordon straffas för tillgrepp av fortskaffningsmedel, såvida ej förfarandet är att bestraffa enligt något av de i BrB 8: 1—6 angivna lagrummen. Antag att någon tillgripit ett motorfordon och att förfarandet är att rubricera som tillgrepp av fortskaffningsmedel och ej som stöld. Om den rättmätige ägaren överlåtit fordonet efter det detta tillgripits, skulle förvärvaren vara behörig föra ansvarstalan i den mån fordonet brukats efter det äganderätten övergått å honom. Brukandet skulle ej kunna betecknas som straffri efterhandling, utan det brottsliga förfarandet fick anses utsträckt i tiden. Något fall av succession i målsäganderätt skulle ej föreligga. Förvärvaren skulle emellertid enligt det ovan sagda ej vara att anse som målsägande om tillgreppet av fordonet varit att bedöma som stöld i fall då gärningsmannen haft för avsikt att tillägna sig det. Att bedöma målsäganderättsfrågan olika med hänsyn till om gärningsmannen haft uppsåt att tillägna sig fordonet eller ej förefaller orimligt. I den mån efterhandlingar enligt något straffbuds lydelse skulle ha kunnat straffas som självständigt brott, men detta förfarande konsumerats som en följd av att annat straffbud tillämpats, bör det ifrågakomma att som målsägande anse den som förvärvat det skadade förmögenhetsobjektet efter det brottet blivit fullbordat. För att målsäganderätt skall kunna erkännas i sådant fall bör krävas antingen att han varit omedveten om brottet eller att han kunnat räkna med att brottslingen skulle upphöra med det aktiva förfarandet och upphäva det rättsstridiga lä-

get. De skäl som uppbär successionsförbudet föranleder dessa begränsningar i förvärvarens åtalsrätt.

Även i fall då successionsförbudet ej utgör hinder för erkännande av målsäganderätt skulle förvärvaren av ett genom brott skadat förmögenhetsobjekt kunna anses obehörig föra ansvarstalan med hänsyn till de syften som uppbär successionsförbudet. Antag att viss egendom stulits och att en person förvärvat egendomen av den rättmätige ägaren med vetskap om brottet. Förvärvaren kan under hänvisning till successionsförbudet icke anses obehörig att beivra häleribrott, som efter överlåtelsen förövats av person som köpt egendomen av tjuven. Emellertid vore det möjligt att förvärvaren köpt egendomen av den rättmätige ägaren för att förvärva åtalsrätt. Åtalsrätten skulle kunna användas som ett påtryckningsmedel mot hälaren för att tvinga denne att utge ersättning med belopp som översteg egendomens värde. Om man som villkor för erkännande av målsäganderätt krävde att förvärvaren varit omedveten om stöldbrottet kunde man förhindra sådana fall av missbruk då en person satt i system att köpa stulen egendom på spekulation.

6.4. Enskilt anspråk

Enskilt anspråk kan avse yrkande om ersättning för uppkommen skada eller yrkande om återställande av egendom. Från enskilt anspråk måste skiljas yrkanden som avser straffpåföljder samt förverkande och annan särskild rättsverkan. Detta kan ibland vara svårt. Möjligt är att allmän åklagare även utan stöd av lag i vissa fall äger föra talan om undanröjande av brottsverkningar som framstår som skadliga ur allmän synpunkt.[61] Olika processuella regler kan gälla för bedömningen av dessa skilda typer av yrkanden t. ex. beträffande medgivandes betydelse och rättens officialprövningsrätt. Dessa frågor skall ej bli föremål för vidare diskussion.

Talan mot den misstänkte eller annan om enskilt anspråk i anledning av brott må enligt RB 22: 1 föras i samband med åtal för brottet. Talan om enskilt anspråk kan kumuleras med allmänt åtal även om talan icke uteslutande grundar sig å brottet. Den skadelidande kan få till stånd en kumulation även om han till stöd för sin talan åberopat jämväl andra omständigheter än den brottsliga gärningen t.ex. ett avtal. Regelns tillämpning förutsätter ej att den skadelidande är målsägande.[62]

Åtskilliga regler i RB som rör behandlingen av enskilt anspråk anknyter till målsägandebegreppet. Genom en nyligen genomförd lagändring har vissa av dessa regler gjorts tillämpliga även å målsägandens successor. I det följande skall först undersökas hur målsägandebegreppet bör bestämmas vid tillämpning av regler gällande för målsäganden och dennes successor. Härefter skall granskas bestämmelser som blott reglerar målsägandens ställning.

[61] Lavin, s. 369 ff. Se även NJA 1951 s. 620. Allmän åklagares yrkande om att den åtalade måtte förpliktas utplåna av honom på silverarbete anbragt namnstämpel prövades oaktat lagstöd saknades. Jfr härtill SFS 1912 nr 366 27 §. Yrkandet bifölls. RR:n motiverade sitt ställningstagande med att yrkandet medgivits av den åtalade.
[62] PLB, s. 278, Boman, SvJT 1967 s. 84 ff, Ekelöf II, s. 163 och Olivecrona, s. 325.

6.4.1. Regler gällande för målsäganden och dennes successor

Målsäganden och dennes successor åtnjuter vissa processuella förmåner vid handläggningen av talan om enskilt anspråk i samband med åtal för brott. I RB 22: 2 stadgas: "Grundas enskilt anspråk å brott, som hör under allmänt åtal, vare åklagaren på målsägandens begäran skyldig att i samband med åtalet förbereda och utföra även målsägandens talan, om det kan ske utan olägenhet och hans anspråk ej finnes obefogat."[63] Enligt RB 45: 5 st. 2 må åklagaren och målsäganden, sedan åtal väckts, utan stämning mot den tilltalade väcka talan om enskilt anspråk på grund av brottet, om rätten med hänsyn till utredningen och andra omständigheter finner det lämpligt. Jämlikt RB 45: 6 äger åklagaren eller målsäganden väcka talan om enskilt anspråk på grund av brott muntligen inför rätten eller skriftligen. För att målsägandens talan skall kunna upptagas till prövning i dessa tre fall kräves att talan grundas uteslutande å den brottsliga gärningen, skadan och kausalsambandet mellan brottet och skadan. Genom en lagändring 1969 gjordes de tre återgivna bestämmelserna tillämpliga även å den som övertagit målsägandens anspråk.[64]

Den 1969 genomförda lagändringen av RB 22: 2 och 45: 5 st. 2 och 45: 6 var delvis föranledd av två avgöranden av HD. Den praxis som uppstod som en följd av dessa avgöranden ansågs otillfredsställande.[65] I rättsfallet NJA 1962 s. 174 ansågs att enskilt anspråk, avseende ersättning för lön och ekipe-ringsbidrag, som utbetalats till polismän för tid när dessa till följd av misshandel varit sjuklediga, ej kunde framställas utan stämning. I NJA 1963 s. 227 hade innehavare av checkkonto förmått banker, andra än trassatbanken, att honorera av honom utställda checkar, vilka saknade täckning. Allmän åklagare väckte härefter talan om ansvar för bedrägeri mot kontoinnehavaren. Trassatbanken, vilken till följd av en mellan vissa kreditinstitut gällande överenskommelse infriat checkarna, hade utan stämning framställt enskilt anspråk, avseende ersättning för den skada trassatbanken lidit genom att slutligen infria checkarna. Denna talan upptogs ej till prövning. Domskälen i dessa båda rättsfall tyder närmast på att målsäganderättsfrågan ej aktualiserats. Det synes som om talan avvisats, enär anspråken ej uteslutande grundat sig å det brott varför ansvar yrkades. Skadeståndstalan grundades jämväl på överlåtelse från de omedelbart skadelidande.

Lagändringen motiverades huvudsakligen av två omständigheter, dels det förhållandet att det ur kriminalpolitisk synpunkt ansågs fördelaktigt om den tilltalade i största möjliga utsträckning förpliktades utge skadestånd, dels det

[63] Enligt riksåklagarämbetets cirkulärskrivelse nr 108 skall allmän åklagare endast yrka ränta och rättegångskostnader för målsäganden, om denne begärt det. Målsäganden skall tillfrågas om han har några yrkanden i detta avseende. Jfr PLB, s. 280.

[64] Boman, SvJT 1967 s. 96 ff, Ekelöf II, s. 162 ff, Olivecrona, s. 325 och SOU 1967: 59 s. 247 ff. — Enligt expeditionskungörelsen 8 § 11) är sådan målsägande som fört talan om enskilt anspråk samt den som övertagit målsägandens anspråk fria från avgifter vad beträffar dom eller slutligt beslut i brottmål samt för lagakraftbevis i målet, dock ej ifråga om dom som underrätt enligt särskilda bestämmelser utfärdar i förenklad form.

[65] SOU 1967: 59 s. 249 och 259.

förhållandet att processekonomiska vinster skulle kunna göras genom reformen.

Vad beträffar den förstnämnda synpunkten uttalade trafikmålskommittén att ersättningstalan kommer att föras i allt mindre omfattning till följd av den praxis domstolarna intagit i enlighet med avgörandena i NJA 1962 s. 174 och 1963 s. 227. Kommittén ansåg att det måste övervägas om inte intresset från allmän synpunkt av att sådan talan föres är så stort att det motiverar en lagändring. Kommittén förklarade vidare att det är av stort intresse att skadegöraren blir medveten om konsekvenserna av sitt handlande inte enbart genom att han träffas av straffpåföljd utan även genom att han råkar ut för återbetalningsskyldighet.

Trafikmålskommittén och departementschefen ansåg att processekonomiska vinster skulle kunna göras om den som övertagit målsägandens anspråk kunde komma i åtnjutande av samma processuella förmåner som tillkom målsäganden vad avsåg behandlingen av dennes skadeståndsyrkande: den till anspråket berättigade skulle ej belastas med kostnader för talans anställande och utförande, den tilltalades återbetalningsskyldighet skulle kunna begränsas, den gemensamma utredningen i ansvarsfrågan och skadeståndsfrågan skulle medföra betydande besparingar i tid och kostnader samt samhällsekonomiska vinster skulle kunna göras om antalet personer, som uppträder vid huvudförhandlingen kunde minskas, om den till anspråket berättigade ej behövde närvara vid huvudförhandlingen.[66]

Då trafikmålskommittén hade att framlägga förslag till lagändring förklarades att olika lösningar vore tänkbara. Kommittén avstod från att utvidga målsägandebegreppet, enär en sådan lösning ej blott skulle få processekonomiska konsekvenser i det att de nya målsägandena skulle få rätt att föra ansvarstalan, rätt att biträda åtalet och överklaga domen i ansvarsdelen. Kommittén ansåg att det ej fanns anledning att överväga en reform av sådan räckvidd som nu antytts. Kommittén valde i stället den lösningen att åklagarna skulle åläggas en vidgad skyldighet att föra talan om enskilt anspråk samt att rätten att väcka talan om enskilt anspråk utan stämning skulle utvidgas i motsvarande omfattning. Det föreslogs att de målsäganden tillkommande befogenheter, som avsågs i RB 22: 2, 45: 5 st. 2 och 45: 6, skulle tillförsäkras förutom målsäganden jämväl den som övertagit målsägandens anspråk.[67]

Fråga uppkommer om de målsäganden tillkommande befogenheterna bort tillerkännas ej blott målsägandens successor utan jämväl andra personer vilkas skadeståndsanspråk uppstått i anledning av förövad brottslig gärning. I den mån sådana skadeståndsberättigade personer kan tänkas ha intresse av att komma i åtnjutande av de målsäganden tillkommande processuella förmånerna är det möjligt att berörda processuella ändamålssynpunkter föranleder att målsägandebegreppet bör ges en mera vidsträckt innebörd än det har i andra sammanhang. Nedan skall undersökas om det finns skadestånds-

[66] SOU 1967: 59 s. 255 ff och Kungl. Maj:ts proposition nr 114 år 1969 s. 40 f.
[67] SOU 1967: 59 s. 266 och Kungl. Maj:ts proposition nr 114 år 1969 s. 42.

anspråk som är av sådan art att åklagaren ej äger föra talan för den skadelidande.

För att allmän åklagare skall äga utföra talan om enskilt anspråk kräves för det första att den skadeståndsberättigade är målsägande eller dennes successor samt för det andra att anspråket grundas å brottet. Om en person lidit skada i samband med att brott förövats och skadestånd skall utgå enligt en civilrättslig regel t. ex. culparegeln och ej på grund av att brott förövats, har vederbörande lidit skada i anledning av brottet men knappast på grund av brottet. Antag t. ex. att en person tillfogats kroppsskada och att gärningsmannen råkat skada tredje man tillhörig egendom vid misshandelstillfället. Antag vidare att åtal för skadegörelse ej kan väckas enär gärningsmannen ej anställt egendomsskadan uppsåtligen. Ägaren till den skadade egendomen är ej målsägande ifråga om misshandelsbrottet och hans anspråk grundas ej å brottet. Ägaren, som är skadeståndsberättigad enligt culparegeln, kan ej få sin talan utförd av åklagaren. Detta borde även gälla för det fall den misshandlade varit ägare till den skadade egendomen. Ägaren/den misshandlade är visserligen målsägande ifråga om misshandelsbrottet, men hans yrkande om ersättning för egendomsskada kan knappast anses grundat enbart å den brottsliga gärningen, kroppsskadan och kausalsambandet. Likväl torde åklagaren ofta föra talan om ersättning för förstörda kläder och sönderslagna glasögon. Andra exempel av förevarande art där åklagaren fört ersättningstalan för målsäganden, oaktat skadan ej uppkommit på grund av brottet, utgör fall då ansvar yrkats för tillgrepp av fortskaffningsmedel och då efter tillgreppet uppstått skador å fordonet till följd av gärningsmannens vårdslösa handlande.[68]

Den som icke är målsägande och är skadeståndsberättigad på annan grund än förövat brott torde knappast kunna få sin ersättningstalan utförd av allmän åklagare. Den som är målsägande och på motsvarande sätt skadeståndsberättigad torde i vissa fall kunna få sin talan utförd av allmän åklagare om den uppkomna skadan har ett mycket nära samband med brottet.

Det ovan sagda föranleder följande slutsatser beträffande målsägandebegreppets innebörd. De särskilda processuella ändamålssynpunkter som uppbär stadgandena i RB 22: 2, 45: 5 st. 2 och 45: 6 motiverar att den som övertagit målsägandens enskilda anspråk kommer i åtnjutande av samma processuella förmåner som tillkommer målsäganden enligt nämnda lagrum. Oaktat det funnits ett behov av att behandla målsägandens successor enligt de ovannämnda reglerna gällande för målsäganden har man under lagstiftningsarbetet med ändringarna av reglerna om enskilt anspråk uttryckligen förklarat att man ej velat ge målsägandebegreppet en vidsträcktare innebörd i detta sammanhang än eljest. Vid den företagna lagändringen har endast målsägandens successorer tillförsäkrats de målsäganden tillkommande för-

[68] Jfr Krag Jespersen, s. 275 ff. — Det av Wallén i SvJT 1963 s. 338 anmärkta underrättsavgörandet i NJA 1962 B 5 utgör exempel på fall där den av allmän åklagare förda ersättningstalan bort avvisats i viss del av den anledningen att den grundades ej å brott utan å en civilrättslig regel i 1947 års sjukförsäkringslag. Huruvida underrätten avvisat talan av denna anledning är ej fullt klart. Se härtill Lavin, s. 369 not 1.

månerna. Rättsfallen NJA 1962 s. 174 och 1963 s. 227 aktualiserade ej någon mera omfattande reform. Den som lidit skada i anledning av brott, men som ej är att anse som åtalsberättigad målsägande och ej heller övertagit dennes anspråk kan således icke komma i åtnjutande av de berörda processuella förmånerna, oaktat processuella ändamålsskäl talar därför. Den som ej är åtalsberättigad målsägande, men är skadeståndsberättigad på annan grund än att brott förövats kan icke anses som målsägande i detta speciella sammanhang, enär trafikmålskommittén och departementschefen tagit avstånd från en utvidgning av målsägandebegreppet vad beträffar behandlingen av enskilt anspråk. HD:s båda avgöranden i NJA 1962 s. 174 och 1963 s. 227 kan anses ge uttryck för att man ej velat ge berörda lagbestämmelser en vidsträcktare tillämpning än som följer av bestämmelsernas ordalydelse. Sedan 1969 års lagändring genomförts torde det ej föreligga något större behov av att ge målsägandebegreppet en vidsträcktare innebörd i förevarande sammanhang. Målsägandebegreppet bör med hänsyn till det sagda i allmänhet kunna ges samma innebörd i detta sammanhang som eljest.

6.4.2. Regler gällande endast för målsäganden

Enligt RB 25: 1 och 26: 1 kan reseförbud, kvarstad och skingringsförbud meddelas för att säkerställa skadestånd eller annan ersättning till målsäganden som kan antagas komma att ådömas på grund av brottet. I anledning av målsägandens anspråk på skadestånd eller annan ersättning må undersökningsledaren eller åklagaren ej meddela reseförbud eller hos rätten yrka sådant förbud, kvarstad eller skingringsförbud, med mindre anspråket anmälts hos honom;[69] rätten äger allenast på yrkande upptaga fråga om sådan säkerhetsåtgärd (RB 25: 3 st. 3 och 26: 3 st. 3). Om enskilt anspråk grundas å brott, som hör under allmänt åtal, är åklagaren enligt RB 22: 2 på målsägandens begäran skyldig att i samband med åtalet förbereda och utföra även målsägandens talan om det kan ske utan olägenhet och anspråket ej finnes obefogat. Samma förmån tillkommer sedan 1969 även målsägandens successor. Med förberedande av talan avses bl. a. åtgärder som är erforderliga att vidtaga för att yrkanden om vissa säkerhetsåtgärder skall kunna framställas till förmån för målsäganden.[70]

Det sagda innebär att allmän åklagare före 1969 års lagändring ej ägde framställa yrkanden om säkerhetsåtgärder till säkerställande av anspråk som av målsäganden överlåtits å annan.[71] Efter nämnda tidpunkt skulle allmän åklagare vara skyldig att framställa yrkanden av berörda art till förmån för målsägandens successor. Emellertid saknas stöd i RB 25: 1 och 26: 1 för att rätten skulle äga fatta beslut om säkerhetsåtgärder för att trygga enskilt anspråk som målsäganden överlåtit å annan person. Departementschefen fram-

[69] Enligt PLB äger allmän åklagare eller undersökningsledare jämlikt RB 26: 3 taga lös egendom i förvar till säkerställande av målsägandens skadeståndsanspråk endast om målsäganden anmält sitt anspråk. Enligt PLB skulle emellertid i brådskande fall dylik åtgärd kunna vidtagas redan innan anmälan skett. PLB, s. 321.
[70] JO 1967 s. 151. Jfr PLB, s. 320.
[71] JO 1967 s. 151.

höll att de föreslagna ändringarna av bestämmelserna om enskilt anspråk på grund av brott inte påkallade ändringar av bestämmelserna i RB 25: 1 och 26: 1.[72] Detta innebär att man uttryckligen tagit avstånd från att genom en lagändring göra berörda regler tillämpliga även för det fall skadeståndsanspråk tillkommer målsägandens successor. I överensstämmelse härmed har hovrätten i ett rättsfall avvisat av allmän åklagare framställt yrkande om kvarstad i anledning av skadeståndsanspråk som av vissa målsägande överlåtits å två försäkringsbolag.[73] Rätten har således ej velat ge målsägandebegreppet ett mera vidsträckt innehåll än det har eljest. Vid tillämpning av berörda stadganden har sålunda målsägandebegreppet samma innebörd som i andra sammanhang.

Enligt RB 48: 5 får strafföreläggande icke utfärdas om målsäganden förklarat att han ämnar föra talan om enskilt anspråk i anledning av brottet eller begärt att åtal skall väckas. Enligt den lydelse motsvarande bestämmelse hade före 1966 fick strafföreläggande ej användas, om anledning förekom att målsägande fanns. I motiven till RB 48: 5 i den nya lydelsen uttalades av trafikmålskommittén i ett 1963 avgivet betänkande att det var en betydelsefull förmån att målsäganden hade möjlighet att föra skadeståndstalan i brottmål, vilket ofta sker genom åklagaren. Enligt kommitténs förmenande fick man räkna med att målsäganden icke sällan skulle avstå från att föra skadeståndstalan om allmänt åtal ej väcktes. Under hänvisning bl. a. till dessa förhållanden framhöll kommittén att målsäganden även i fortsättningen borde kunna på ett enkelt sätt få framställa sitt skadeståndsyrkande. Kommittén uttalade vidare att även annan än målsäganden äger föra talan om ersättning i brottmålsprocessen. Det ansågs uppenbart att denna möjlighet att föra skadeståndstalan i brottmålsrättegången var en processuell förmån av sådan art att den inte fick hindra att ansvarsfrågan handlades i förenklad form. Kommittén uttalade emellertid vidare att det bör åligga åklagarna att beakta intresset av att den som begått en brottslig gärning jämväl får bära de skadeståndsrättsliga konsekvenserna av sitt handlande. Vidare förklarades att det från denna synpunkt ibland kan vara lämpligt att icke använda strafföreläggande för att möjliggöra att regresskrav skall kunna framställas i en ordinär brottmålsprocess.[74] Enligt kommittén skulle således endast i viss begränsad utsträckning åklagarna kunna avstå att utfärda strafföreläggande av hänsyn till att målsägandens successor önskade få sin skadeståndstalan handlagd i samband med åtal för brottet.

I det av trafikmålskommittén 1967 avgivna betänkandet, som ledde till 1969 års lagändring, framhölls att det ur kriminalpolitisk och processekonomisk synpunkt vore värdefullt om den som övertagit målsägandens anspråk kom i åtnjutande av vissa målsäganden tillkommande processuella förmåner. Det av trafikmålskommittén år 1963 gjorda uttalandet om att åklagarna endast ibland bör avstå från att utfärda strafföreläggande av hänsyn till den som övertagit målsägandens anspråk representerar en övervunnen stånd-

[72] Kungl. Maj:ts proposition nr 114 år 1969 s. 42 f.
[73] SvJT 1972 ref. s. 27.
[74] SOU 1963: 27 s. 115 och 120.

punkt. En successors intresse skall beaktas på samma sätt som målsägandens. Regeln i RB 48: 5 är fakultativ. Allmän åklagare är således ej skyldig att utfärda strafföreläggande. Åklagaren bör därför kunna avstå från att utfärda strafföreläggande av hänsyn till att målsägandens successor vill föra skadeståndstalan och detta oaktat att det enligt lagtexten blott finns möjlighet för en målsägande att framtvinga åtal. Vid en sådan tolkning av RB 48: 5 finns knappast något behov av att ge målsägandebegreppet en särskilt vidsträckt innebörd. Regelns fakultativa karaktär gör det möjligt att låta målsägandebegreppet få samma innebörd som i andra sammanhang.[75]

Vid nuvarande ordning kan endast målsäganden yrka att brottslingen skall ådömas olika straffpåföljder. Till dessa påföljder hänföres i BrB 27: 5 och 28: 6 omnämnda föreskrifter rörande tid och sätt för skadeståndsskyldighets fullgörande. Den som övertagit målsägandens anspråk är ej behörig att framställa yrkanden om ansvarspåföljder. Emellertid äger rätten oberoende av om yrkande framställts fritt avgöra vilken eller vilka straffpåföljder som bör ådömas brottslingen. Rätten kan således ex officio meddela föreskrifter om tid och sätt för skadeståndsskyldighetens fullgörande i anledning av att frågan aktualiserats av den som övertagit målsägandens anspråk.[76] Något större behov av att ge målsägandebegreppet ett så vidsträckt innehåll att dennes successorer betraktas som målsägande finns ej.[77]

6.4.3. Reformfrågor

Före 1969 gjordes i RB åtskillnad mellan sådana personer vilkas enskilda anspråk uppkommit i anledning av brott och sådana skadeståndsberättigade personer som var målsägande och vilkas anspråk tillika grundades å brott. Den förstnämnda personkretsen är mera vidsträckt än den sistnämnda. Den trängre personkretsen (målsägande skadeståndsberättigade på grund av brott) åtnjöt processuella förmåner som ej tillkom alla personer som är att anse som skadeståndsberättigade i anledning av brott. Rättsfallen NJA 1962 s. 174 och 1963 s. 227 utvisade att den trängre personkretsen bestämts alltför snävt. Den som övertagit målsägandens anspråk tillförsäkrades därför genom 1969 års lagändring flertalet processuella förmåner som tillkom sådan målsägande som var skadeståndsberättigad på grund av

[75] Då åklagaren har att taga ställning till om han med stöd av RB 20: 7 skall underlåta att åtala visst brott kräver en mängd omständigheter beaktande utöver de i lagtexten uppställda villkoren. PLB uttalade: "Målsägandens samtycke utgör icke något villkor för att åtal skall kunna eftergivas. Tydligt är emellertid, att en viss betydelse måste tillmätas målsägandens ställning till frågan liksom ock den misstänktes beredvillighet att ersätta målsäganden genom brottet uppkommen skada. Att målsäganden motsätter sig eftergift kan i många fall innebära ett skäl mot att åtal eftergives." PLB, s. 259. Den som övertagit målsägandens enskilda anspråk bör kunna kräva att hans intresse av att skadeståndsfrågan regleras beaktas på samma sätt som om anspråket tillkommit målsäganden. Jfr även Ekelöf V, s. 114 f och Ju 1971: 14 s. 40, 44 och 49 f.

[76] Se under 6.1. Vad beträffar möjligheten att få föreskrifter meddelade efter det dom meddelats eller få till stånd en ändring av sådana föreskrifter äger varken målsäganden eller dennes successor rätt att föra talan. Endast allmän åklagare har ansetts böra anförtros befogenheten att föra talan i sådant avseende. Däremot kan målsäganden liksom annan skadeståndsberättigad person som genom dom fått sig skadestånd tillerkänt vända sig till de exekutiva myndigheterna för att utfå utdömt skadeståndsbelopp. Kungl. Maj:ts proposition nr 10 år 1962 del C s. 290 f. Jfr Kommentar till brottsbalken III, s. 106.

[77] Jfr dock den säkerligen mycket sällsynta situation som uppkom i rättsfallet NJA 1968 s. 80 refererat under 6.1.

brott. Rättsfallen aktualiserade ej frågan om andra skadeståndsberättigade personer än målsäganden och dennes successor borde behandlas efter de för målsäganden gällande reglerna i RB 22: 2, 45: 5 st. 2 och 45: 6. Nedan skall undersökas om ej envar som är skadeståndsberättigad i anledning av brott hade bort tillförsäkras de målsäganden tillkommande processuella rättigheterna. Ur systematisk synpunkt vore det fördelaktigt om man vid den processuella behandlingen av enskilt anspråk endast hade att räkna med en personkategori, nämligen personer vilkas enskilda anspråk uppkommit i anledning av brott. Vidtages en sådan lagändring medför den ej en väsentlig utvidgning av den trängre personkretsen såsom denna numer är bestämd t. ex. i RB 22: 2. Sådan person som lidit skada i samband med brottet och som är skadeståndsberättigad på annan grund än att brott förövats skulle då kunna få sin talan utförd av allmän åklagare och kunna väcka talan om enskilt anspråk utan stämning. Är en sådan utvidgning av den trängre personkretsen förenlig med de skäl som föranledde 1969 års lagändring?

Trafikmålskommittén ansåg att det vore fördelaktigt ur processekonomisk synpunkt om allmän åklagare kunde utföra skadeståndstalan för målsägandens successor och om denne medgavs rätt att framställa talan om enskilt anspråk utan stämning. De olika processekonomiska vinster som kan göras genom att domstolarna, åklagarna och de skadeståndsberättigade besparas tid och arbete bör åstadkommas i största möjliga utsträckning. Avgörande för om dessa processekonomiska vinster skall kunna göras är ej om anspråket tillkommer en person som är att anse som åtalsberättigad i egenskap av målsägande. Av betydelse är fastmer om anspråket har ett så nära samband med den brottsliga gärningen att utredningen i ansvarsdelen och skadeståndsdelen väsentligen blir densamma. Av vikt är vidare att handläggningen av åtalet ej fördröjes av att det enskilda anspråket är tvistigt och föranleder särskild utredning av större omfattning. Enligt RB 22: 2 är åklagaren endast skyldig utföra talan för målsäganden och dennes successor, om det kan ske utan olägenhet och om anspråket ej är obefogat. Vidare får talan om enskilt anspråk väckas utan stämning endast om rätten med hänsyn till utredningen och andra omständigheter finner det lämpligt. Då det ur processekonomisk synvinkel är olämpligt att talan om enskilt anspråk föres av allmän åklagare, kan han vägra att utföra talan under hänvisning till att det vore förenat med olägenhet. På motsvarande sätt kan rätten, om den finner det lämpligt, fatta beslut om att talan om enskilt anspråk icke får anhängiggöras på annat sätt än genom stämning. Den processekonomiska synpunkten vinner således beaktande genom den lämplighetsprövning som skall företagas. Ur processekonomisk synpunkt synes det helt överflödigt att kräva att anspråket skall tillkomma en person som är målsägande.

Trafikmålskommittén ansåg vidare att skadeståndet utgjorde en viktig reaktionsform jämte andra påföljder och att det vore värdefullt om brottslingen kunde göras medveten om de konsekvenser hans handlande kunde medföra genom att han drabbades av skyldighet att utge ersättning till den skadelidande. Ur kriminalpolitisk synpunkt får det anses vara av betydelse att brottslingen i största möjliga utsträckning förpliktas att utge ersättning för sådana skador som uppkommit som en följd av det brottsliga handlandet och som har ett nära samband med den brottsliga gärningen. Den skadeståndsrättsliga påföljden är ej blott motiverad för de fall skadeståndsskyldigheten grundas uteslutande å brottet. Allmän åklagare bör sålunda kunna lämna sin medverkan vid utförandet av talan om enskilt anspråk då detta uppkommit i anledning av brott. Har t. ex. i samband med tillgrepp av fortskaffningsmedel anställts skada å egendom tillhörig annan person än bilägaren framstår det ofta som lämpligt att allmän åklagare utför skadeståndstalan för den ersättningsberättigade.

Det sagda utvisar att de processuella förmåner som enligt RB 22: 2, 45: 5 st. 2 och 45: 6 tillkommer målsäganden och dennes successor bör tillförsäkras envar som lidit skada i anledning av brott. Enligt vad den följande undersökningen skall

visa anses åtalsrätt och målsäganderätt tillkomma den som har ett berättigat krav på att vinna upprättelse som en följd av att brottet inneburit angrepp på ett sådant intresse som skyddas genom kriminaliseringen. Ett sålunda bestämt målsägandebegrepp kan knappast fylla en sådan processekonomisk och kriminalpolitisk funktion som det bör ha vid tillämpning av berörda regler om den processuella behandlingen av enskilt anspråk. Vid bedömandet av om en skadeståndsberättigad person bör kunna få sin talan utförd av allmän åklagare är det således helt utan betydelse om den skadeståndsberättigade kan anses ha ett berättigat krav på att erhålla upprättelse genom att brottslingen ådömes straff.[78] Reglerna rörande enskilt anspråk bör ej uppbyggas kring målsägandebegreppet.

I detta sammanhang aktualiseras en annan reformfråga, nämligen spörsmålet om vilka regler som bör göras tillämpliga å envar som är skadeståndsberättigad i anledning av brott. Bestämmelserna i RB 22: 2, 45: 5 st. 2 och 45: 6 samt expeditionskungörelsen 8 § 11), som gäller såväl målsäganden som den som övertagit målsägandens anspråk, bör göras tillämpliga å envar som lidit skada i anledning av brott. Bestämmelserna i RB 25: 1 och 26: 1 om reseförbud, kvarstad och skingringsförbud gäller blott målsäganden. Ur kriminalpolitisk synpunkt måste det anses av vikt icke blott att skadestånd utdömes utan även att skadestånd kan utkrävas. För att kommande verkställighet skall kunna säkerställas och brottslingen ej skall kunna undandraga sig skyldigheten att gälda skadestånd kan det ibland vara erforderligt att säkerhetsåtgärder snabbt vidtages genom åklagarens försorg. Det är tydligt att inte endast målsägandens successor utan envar som lidit skada i anledning av brott borde komma i åtnjutande av den förmånen att rätten i anledning av åklagarens yrkanden kunde fatta beslut om säkerhetsåtgärder till tryggande av skadeståndsanspråk.

6.5. Förlikning, nedläggande av åtal och samtycke

I det följande skall till behandling upptagas frågan vilken betydelse som tillmätes olika typer av viljeyttringar och handlingar som ger uttryck för att den genom brottet kränkte godtager de av brottet följande skadeverkningar som drabbat honom. Härvid skall åtskillnad göras mellan fall då viljeyttringen avgivits efter det brottet förövades och fall då denna gjorts före det brottet begicks. I det förra avseendet regleras frågan delvis genom bestämmelserna i RB om förlikning och nedläggande av åtal. I det senare fallet då de allmänna reglerna om samtycke till brott får betydelse saknas regler i RB som berör målsäganderättsfrågan.

6.5.1. Viljeyttring avgiven efter det brottet förövats

I RB 20: 12 stadgas: "Har målsäganden genom förlikning eller eljest utfäst sig att ej angiva brottet eller tala därå eller har han återkallat angivelse eller nedlagt åtal, må han ej därefter angiva brottet eller tala därå. Hör brottet allenast efter angivelse under allmänt åtal och har utfästelsen gjorts eller angivelsen återkallas, innan allmänt åtal väckts, må allmänt åtal för brottet ej

[78] Krag Jespersen, s. 299 f och 341.

därefter äga rum."[79] I detta sammanhang bör även regeln i RB 20: 9 omnämnas. Enligt denna äger målsäganden rätt att övertaga allmänt åtal, som nedlagts av allmän åklagare, då åtalet nedlagts på grund av att åklagaren ansett att fällande dom ej kunnat emotses. Övertager målsäganden ej åtalet inom viss föreskriven tid äger han enligt RB 20: 9 ej därefter väcka åtal för brottet.

En viss osäkerhet uppstår ibland vid bedömandet av om en förklaring, viljeyttring eller annan handling skall anses innefatta utfästelse om att ej tala å brott eller göra angivelse. Om målsäganden i mål där allmänt åtal föres under huvudförhandlingen på fråga förklarat att han ej önskar föra talan behöver denna förklaring ej uppfattas som om han definitivt avstått från att föra talan. Uttalandet kan tolkas som om målsäganden önskat att blott för tillfället ej föra talan. Anledningen till att målsäganden ej definitivt vill avhända sig rätten att föra ansvarstalan kan vara att han ej vill utnyttja sina partsrättigheter så länge åklagaren fullgör sina åligganden i överensstämmelse med målsägandens intentioner. I ett rättsfall ansåg HD att en viljeyttring av ovan berörda art ej hindrade målsäganden att senare överklaga meddelad dom.[80] I klarhetens intresse bör rätten utreda om målsägandens förklaring innefattat ett slutgiltigt avstående från rätten att föra ansvarstalan eller om förklaringen bör uppfattas så att målsäganden blott för tillfället ej vill föra talan. Ofta kan det vara av vikt att rätten utreder om målsäganden för talan eller ej för att framtida frågor om rättegångskostnader skall kunna bedömas. Om målsäganden efter brottets förövande vid annat tillfälle än rättegångsförhandling givit uttryck för att han intet har att invända mot brottet uppstår svåra tolkningsproblem då man har att avgöra om målsäganden gått förlustig sin åtalsrätt. Endast om utfästelse eller förlikning avser ansvarsfrågan är målsäganden förhindrad att i framtiden föra ansvarstalan. Om den skadelidande överenskommit med gärningsmannen att visst skadestånd skall gäldas innebär sådant avtal ej i och för sig att förlikning i ansvarsfrågan ingåtts. Den som erhållit fullt skadestånd eller återbekommit stulen egendom är oförhindrad att föra ansvarstalan, om det ej kan anses avtalat att han avstått från rätten att anställa åtal.[81]

[79] Beträffande tillämpnings- och tolkningsproblem i anslutning till detta stadgande se Larsson, Studier rörande partshandlingar, s. 43 ff. — Enligt Larsson saknas anledning antaga annat än att målsägandens utfästelse att ej väcka åtal eller göra angivelse riktad till annan än den misstänkte kan vara verksam och för den sistnämnde befriande. Larsson, Studier rörande partshandlingar, s. 45. Enligt rättsfallet NJA 1970 s. 344, avgjort efter det Larssons arbete utkom, är stadgandet i RB 20: 12 första punkten tillämpligt enbart å utfästelser till den mot vilken angivelsen eller åtalet skulle kunna riktas. — Överenskommelse mellan två personer om att ingen av dem skall äga väcka talan mot den andra i anledning av vissa affärsförhållanden kan icke betaga endera avtalsparten rätt att väcka ansvarstalan mot tredje man för brott som förövats mot avtalsparterna. En förutsättning härför är dock att nödvändig processgemenskap ej kräves; avtalsparterna kan då endast gemensamt anställa talan. Jfr NJA 1891 s. 389. — Då offentlig försvarare förordnats för den tilltalade, sedan enskilt åtal anställts, torde en förlikning inför domstol kunna försvåras av att målsäganden i enlighet med rättsfallet NJA 1972 s. 15 kommer att åläggas skyldighet att till statsverket återgälda kostnaderna för den tilltalades försvar, om målsäganden återkallar sitt ansvarsyrkande.

[80] NJA 1938 s. 153.

[81] Olivecrona, s. 86. Jfr NJA 1909 s. 177.

Ingånget ackord medför ej att borgenär förlorar sin åtalsrätt ifråga om gäldenärsbrott som kan ha förövats av gäldenären.[82] Om styrelseledamöter eller verkställande direktör i ett aktiebolag beviljats ansvarsfrihet kan ansvarstalan för brottsligt förfarande framställas mot dem, såvida ej ansvarsfriheten uppenbarligen avsett det brottsliga förfarandet (aktiebolagslagen 128 § st. 4). Helt klart är att målsäganden ej förlorar sin åtalsrätt, om han uppdrager åt annan att föra ansvarstalan. Detta torde framgå av RB 12: 17 och 18. Det förhållandet att målsäganden accepterat brottet eller dess skadeverkningar och t. ex. dragit nytta av situationen kan icke tolkas som en utfästelse om att ej väcka åtal. Ett danskt rättsfall är belysande.

U 1969 s. 47. I en anmälan av en bok uttalades: "... efter min opfattelse brugte de tyske koncentrationslejrlægers kyniske eksperimenter med fangerne som påskud for at skrive sensationelt om perversion og sadisme." I en ny upplaga av boken hade på omslaget av denna ovanstående citat återgivits. Sedan åtal för ärekränkning anställts uttalade den tilltalade att berörda förhållande borde medföra att den åtalande parten måste anses avskuren från rätt att erhålla dom mot den tilltalade. Talan upptogs till prövning.

Rätten att träffa förlikning och lämna utfästelse om att ej väcka åtal eller göra angivelse tillkommer självfallet blott den som äger åtalsrätt och angivelserätt. Förlikningsbefogenheten tillkommer således vissa personer som en följd av att de äger åtalsrätt. Målsägandebegreppet måste således ha samma innebörd vid tillämpning av RB 20: 12 som vid tillämpning av RB 20: 8 st. 1 och 2.

Då man har att avgöra om en person bör anses äga rätt att i egenskap av målsägande anställa åtal och ingå förlikning finns skäl att vid bestämningen av målsägandebegreppet taga hänsyn till vem som lämpligen bör anförtros förlikningsbefogenheten. Det skulle kunna anses ändamålsenligt om befogenheten att träffa förlikning tillkom den som var berättigad att erhålla skadestånd av brottslingen. Rätten att träffa förlikning skulle särskilt vid angivelsebrott vara ett värdefullt instrument för den skadeståndsberättigade att tvinga gärningsmannen att fullgöra sin skadeståndsskyldighet. Om målsägandens anspråk övertagits av någon anses denne i allmänhet ej som målsägande och denne har ingen möjlighet att använda förlikningsbefogenheten som ett medel att tvinga gärningsmannen att utge ersättning för den skada som vållats genom brottet. Att tillförsäkra målsägandens successor sådan befogenhet skulle dock ej väsentligen förbättra dennes möjligheter att utfå ersättning av brottslingen. Gärningsmannen kan endast vara intresserad av att träffa förlikning om han kan försäkra sig om att ej heller målsäganden/den omedelbart skadelidande kommer att väcka åtal eller göra angivelse. Således skulle målsägandens successor vara beroende av målsägandens medverkan om han önskade använda en honom tillerkänd förlikningsbefogenhet som ett medel att förmå brottslingen att gälda skadestånd. Vid detta förhållande måste den nuvarande ordningen anses acceptabel enligt vilken förlikningsbefogenheten endast tillkommer den som är åtalsberättigad målsägande och ej annan person å vilken skadeståndsrätten överlåtits.

[82] Se under 15.3.1.

Skäl föreligger att blott anse den skadelidande som målsägande och ej andra personer som berörts av brottet utan att ha gjort ekonomisk förlust. Förevarande synpunkt torde spela mycket liten roll vid brott som ligger under allmänt åtal och där angivelse ej utgör åtalsförutsättning. Vid dessa brott måste nämligen gärningsmannen alltid räkna med att åklagaren anställer åtal. Vid brott där normalt allmänt åtal ej väckes eller där angivelse utgör förutsättning för allmänt åtal kan däremot finnas skäl att bedöma målsägande-rättsfrågan så att blott den skadelidande anses som målsägande.

6.5.2. Viljeyttring avgiven före det brottet förövats

Vid flertalet förmögenhetsbrott anses samtycke utgöra en objektiv straffrihetsgrund.[83] Vid vissa brott som utgör angrepp på den kroppsliga integriteten t. ex. dråp och grov misshandel utgör ej samtycke en grund för straffrihet.[84] Om ett brott anses riktat såväl mot enskilda som allmänna intressen kan straffrihet ej inträda då den enskilde lämnat sitt medgivande till brottets förövande.[85]

Vid brott som uteslutande kränker den enskildes rättssfär skall den förfördelades ansvarstalan ej avvisas på grund av bristande talerätt, om rätten skulle finna det bevisat att den som anställt åtalet lämnat sitt samtycke till brottets förövande. Åtalet skall ogillas då detta är en för den åtalade gynnsammare utgång än att åtalet avvisas. Som en följd av att åtalet ogillas måste målsäganderätt anses erkänd.[86]

Vid brott där kriminaliseringen skett för att värna såväl enskilda som allmänna intressen eller ett flertal olika enskilda intressen inträder straff även om en av de personer vilkas intressen skyddas lämnat sitt medgivande till brottets förövande. I dessa fall kan den som samtyckt till brottets begående ej anses som målsägande eftersom han ej träffats av någon straffvärd kränkning. Denna princip får anses gälla utan lagstöd. I 6 och 7 §§ lagen med vissa bestämmelser mot illojal konkurrens har givits straffbestämmelser om bestickning inom den privata näringsverksamheten. Brott av sådan art anses riktat mot brottslingens arbetsgivare och konkurrenterna.[87] Straff inträder oberoende av om arbetsgivaren samtyckt till brottets begående.[88] Enligt 11 § 2) nämnda lag är den arbetsgivaren tillförsäkrade åtalsrätten utesluten, om brottet skett med hans begivande. Stadgandet får anses befästa att samtycke helt allmänt utesluter åtalsrätt, om samtycke ej utgör straffrihetsgrund. Måhända måste undantag göras för försök till dråp, grov misshandel och andra allvarligare brott som riktar sig mot enskild persons integritet. Även om man ansåg att den enskilde vid dessa brott icke bör kunna avhända sig det till hans förmån gällande straffskyddet, vore det möjligt att man ansåg att den enskilda åtalsrätten gick förlorad om den kränkte samtyckt till brot-

[83] Agge, Straffrättens allmänna del III, s. 368 och 376.
[84] Agge, Straffrättens allmänna del III, s. 378 ff.
[85] Agge, Straffrättens allmänna del III, s. 376.
[86] Se t. ex. NJA 1894 B 211 och 1896 s. 185.
[87] Patentlagstiftningskommitténs betänkanden IV, 1915, s. 358 f.
[88] Patentlagstiftningskommitténs betänkanden IV, 1915, s. 361 f.

tet. Det allmänna åtalet skulle då utgöra en tillräcklig garanti för att dylika brott icke förövades. Det synes icke möjligt att ge något bestämt svar på frågan om samtycke medför förlust av åtalsrätt vid dessa brott.

För att åtalsrätt skall anses utesluten måste krävas att samtycket avser den genom brottet uppkomna skadan och ej blott ett medgivande att deltaga vid utförandet av brottet. Vidare måste den enskilde ha givit sitt samtycke helt frivilligt för att han skall gå förlustig sin åtalsrätt.[89] Om en person medverkat vid utförandet av ett brott och han därvid tillfogats skada, kan ej förutsättas att han frivilligt samtyckt till den honom tillfogade skadan.[90] Vid nödvändig medverkan kan målsäganderätt ej anses utesluten i de fall då den medverkande befunnit sig i ett tvångsläge. Målsäganderätt erkännes sålunda vid ocker.[91]

Särskilda svårigheter uppstår vid bedömandet av om risktagande skall anses utesluta målsäganderätt. En arbetsgivare måste ofta räkna med att hans anställda begår culpösa brott som kan medföra skada för honom. När en person anställer någon att yrkesmässigt utföra biltransporter bör han inse att risken är stor för att honom tillhörigt fordon skall komma att skadas genom den anställdes vårdslösa körsätt. Då staten är arbetsgivare kan tänkas att det kan förutses att statsverket måste komma att göra ekonomiska förluster till följd av tjänstefelsbrott. Fråga uppstår om arbetsgivaren kan anses som målsägande ifråga om culpösa brott förövade av anställda då arbetsgivaren räknat med förekomsten av dylika brott och att dessa skulle medföra ekonomiska förluster såsom en del i verksamheten. Det kan nämnas att järnvägsstyrelsen har ansetts som målsägande då lokförare förorsakat tågsammanstötning eller då tjänsteman eljest vållat icke obetydande skador.[92] Det får antagas att då det begångna brottet är av allvarligare beskaffenhet och medfört mera omfattande skador det ej kan anses att arbetsgivarens risktagande inneburit något samtycke till de uppkomna skadorna. Arbetsgivaren skulle således vara bevarad vid sin åtalsrätt. Vid mera lindriga förseelser kan det däremot tänkas att arbetsgivaren ej kan anses åtalsberättigad. Understundom måste ett avtalsmässigt risktagande anses innefatta samtycke till skada som kan vållas genom culpösa brott. Då ett försäkringsbolag åtagit sig att svara för skada som försäkringstagaren kan vålla genom culpöst brottsligt förfarande måste bolaget anses ha samtyckt till de för bolaget uppkomna förlusterna.[93]

6.6. Partiell målsäganderätt

Med partiell målsäganderätt avses den rätt som tillkommer sådana personer som ej är målsägande enligt definitionsregeln, men som med stöd av andra lagbestämmelser tillförsäkrats någon eller några av de befogenheter som tillkommer målsäganden. Dessa personer behandlas således som målsägande

[89] Jfr Agge, Straffrättens allmänna del III, s. 415 ff.
[90] Jfr Rt 1897 s. 154.
[91] Se under 17.1.6.
[92] NJA 1903 s. 347 och 1940 B 985.
[93] Se under 17.2.1.2.4.1.

blott i vissa avseenden. De skall i denna avhandling ej betecknas som målsägande.

Exempel finns på att man genom bestämmelser i lag inskränkt de befogenheter som normalt tillkommer en person, som är målsägande enligt RB 20: 8 st. 4. Jämlikt RB 20: 10 äger målsäganden ej väcka åtal eller fullfölja ansvarstalan ifråga om ämbetsbrott som avses i RB 3: 3 och 7: 4 st. 2.

I det följande skall endast behandlas regler om partiell målsäganderätt.

I vissa processuella situationer har målsägandebegreppet ansetts alltför snävt. Stundom har man då genom särskilda bestämmelser i lag tillerkänt andra personer än målsägande vissa av de befogenheter som tillkommer en målsägande. Exempel på lagregler av denna art utgör bestämmelserna om att den som övertagit målsägandens anspråk skall åtnjuta vissa av de processuella förmåner som tillkommer målsäganden vad beträffar behandlingen av enskilt anspråk. I det följande skall endast beröras sådana fall av partiell målsäganderätt då andra enskilda personer än målsäganden tillförsäkrats åtalsrätt och angivelserätt.

I RB 20: 16 stadgas: "Är i lag eller författning stadgat, att åtal för brott må väckas av annan enskild än målsägande, skall han i fråga om rätt att angiva brottet eller tala därå samt åtal, som väckes av honom, anses som målsägande." Då detta lagrum är tillämpligt skall berörda personer endast behandlas som målsägande med avseende på reglerna om angivelserätt, åtalsrätt och åtal. Detta innebär att de kan höras som vittnen om de icke för talan i målet och ej gjort angivelse. Oklart är om de är förhindrade att vittna redan av den anledningen att de gjort angivelse.[94]

Stadgandet i RB 20: 16 kan icke förutsättas vara tillämpligt så snart vissa enskilda personer tillerkänts åtalsrätt och angivelserätt genom särskilda bestämmelser i lag. Lagrummet avser endast fall då åtalsrätt tillerkänts annan enskild än målsägande. Det måste sålunda först konstateras om de som tillerkänts åtalsrätt kan anses som målsägande enligt vanliga regler eller ej för att det skall kunna avgöras vilka processuella bestämmelser som reglerar vederbörandes ställning.[95] Åtskillnad måste således göras mellan två olika typer av bestämmelser. För det första kan åtalsrätt ha tillerkänts vissa personer som icke kan anses som målsägande enligt vanliga regler. Kretsen av åtalsberättigade har således utvidgats till att avse andra personer än målsägande. Sådana åtalsberättigade personer äger endast partiell målsäganderätt och stadgandet i RB 20: 16 äger tillämpning. För det andra är det tänkbart att målsäganderättsfrågan i visst fall är svårbedömd. För att undanröja all tvek-

[94] PLB, s. 269, Ekelöf II, s. 68 med not 138, Gärde, s. 258 och Olivecrona, s. 92 med not 39.

[95] PLB angav som exempel på fall då enskild person, som icke är "målsägande i egentlig mening", är behörig att föra ansvarstalan för särskilda brott 10 § lag med vissa bestämmelser mot illojal konkurrens, dvs. nuvarande 11 §. PLB, s. 269. Enligt nämnda lagrum har vissa enskilda personer tillförsäkrats åtalsrätt, oaktat de otvivelaktigt måste anses som målsägande. Sålunda har vid obehörigt användande eller yppande av yrkeshemlighet den vilkens yrkeshemlighet eller förebild obehörigen använts eller röjts förklarats vara åtalsberättigad. Det är uppenbart att sådan person är målsägande och att stadgandet i RB 20: 16 därför ej äger tillämpning. PLB:s uttalande får tolkas så att partiell målsäganderätt endast tillkommer de personer eller sammanslutningar som tillförsäkrats åtalsrätt och som ej är målsägande.

samhet om hur målsäganderättsfrågan skall bedömas kan det i lag anges vem som bör anses som målsägande vad beträffar åtal av viss typ av brottslighet. Lagbestämmelsen utgör då ett förtydligande av hur målsäganderättsfrågan bör bedömas. Det är härvid möjligt att målsäganderätt borde ha erkänts enligt vanliga regler. RB 20: 16 äger då ej tillämpning. De åtalsberättigade intager ställning av målsägande i alla avseenden. Då en viss kategori personer tillförsäkrats åtalsrätt genom bestämmelser i lag kan tänkas att vissa av dem är att anse som målsägande, men andra blott som innehavare av partiell målsäganderätt.[96]

När man har att avgöra om vittnesförhör får äga rum med en person som tillförsäkrats åtalsrätt genom bestämmelser i lag tvingas man taga ståndpunkt till om vederbörande kan anses som målsägande enligt vanliga regler eller om vederbörande blott äger partiell målsäganderätt. Den särskilda lagregelns formulering lämnar i allmänhet ej besked härom. Ibland utsäges att vissa personer skall äga åtalsrätt, i andra fall förklaras i anslutning till åtalsbestämmelser att vissa personer skall anses som målsägande.[97] Då ett flertal av dessa regler tillkommit före det RB trädde i kraft är det naturligt att den valda formuleringen ej kan ge anvisning om stadgandet i RB 20: 16 är tillämpligt. Stundom uttalas i förarbetena att RB 20: 16 reglerar de åtalsberättigades processuella ställning. I andra fall framgår blott av motiven att målsäganderättsfrågan ansetts svårbedömd. Likväl tvingas man i den senare typen av fall att lösa målsäganderättsfrågan, om man vill utröna om den åtalsberättigade äger vittna. Ifrågavarande lagregel löser således ej alla de problem man avsåg att besvara genom att lagstifta.

Då vissa kategorier av enskilda personer genom särskilda bestämmelser i lag tillerkänts åtalsrätt eller förklarats vara målsägande kan ett studium av dessa bestämmelser lämna upplysning om hur målsägandebegreppet bör bestämmas. Kan det konstateras att åtalsrätt tillerkänts personer som icke kan anses som målsägande enligt vanliga regler, kan t. ex. av förarbetena framgå att vissa omständigheter icke ansetts grunda målsäganderätt, utan blott ansetts motivera att kretsen av åtalsberättigade utvidgades till att omfatta andra personer än dem som är målsägande. Då en lagregel innefattar ett förtydligande av hur målsäganderättsfrågan skall bedömas kan därav dragas slutsatser om vilka omständigheter som grundar målsäganderätt.

6.6.1. Reformfrågor

Stadgandet i RB 20: 16 föranleder åtskilliga svåra tolkningsproblem. Av lagbestämmelserna och förarbetena framgår ofta icke om de åtalsberättigade skall anses som målsägande eller blott anses äga partiell målsäganderätt. Då enskilda personer tillerkänts åtalsrätt kan även förekomma att vissa av dem är målsägande, andra blott åtals- och angivelseberättigade, men icke obehöriga att vittna om de ej för talan eller gjort angivelse. Det vore önskvärt om det i lagbestämmelserna gavs

[96] Se t. ex. under 17.2.2. beträffande tolkningen av RB 20: 13 st. 1.
[97] RB 20: 13, BrB 5: 5, lag med vissa bestämmelser mot illojal konkurrens 11 §, aktiebolagslagen 216 § in fine, lag om flottning i allmän flottled 79 § (jfr även 42 § 2 st.), jaktlagen 34 §, lag om rätt till fiske 40 § och lag om fiskevårdsområden 29 §.

besked om de som tillförsäkrats åtalsrätt skall anses äga målsäganderätt eller endast partiell målsäganderätt. De ovan berörda problemen skulle emellertid kunna lösas betydligt enklare, nämligen genom att stadgandet i RB 20: 16 upphävdes.

PLB angav ej i motiven till RB 20: 16 varför de åtalsberättigade ej borde anses som målsägande vid tillämpning av RB 36: 1. Enligt PLB:s motiv till detta stadgande skulle vittnesförbudet vara föranlett av att jämvikten i bevisvärderingshänseende måste upprätthållas mellan den tilltalade och sådana enskilda personer som för talan eller har möjlighet att föra talan. De i RB 20: 16 åsyftade åtalsberättigade personerna har möjlighet att föra ansvarstalan. Därmed är det enligt PLB:s uppfattning även motiverat att dessa personer undantagslöst höres som vittnen. Någon olägenhet synes ej heller uppstå om övriga för målsäganden gällande regler undantagslöst göres tillämpliga på de personer som äger partiell målsäganderätt enligt RB 20: 16. Stadgandet bör upphävas i nu berörda avseende och i de särskilda lagbestämmelserna bör förklaras att de åtalsberättigade personerna är att anse som målsägande.[98]

6.7. Konkurrensspörsmål

Om en person förövat en eller flera handlingar kan flera straffbud vara tillämpliga, om man blott ser till de olika straffbudens ordalydelse. I dylika fall är det icke säkert att gärningsmannen anses ha förövat flera brott. Frågan om endast ett brott skall anses begånget måste besvaras under hänsynstagande till om det straff som utmätes med stöd av den för ett straffbud gällande straffskalan kan antagas utgöra en tillräcklig bestraffning för vad som lagts den tilltalade till last. Anses endast ett brott begånget trots att flera straffbud är tillämpliga rent formellt föreligger lagkonkurrens. Skall rätten däremot döma till ansvar för flera brott säges brottskonkurrens vara för handen.[99]

Vid brottskonkurrens och lagkonkurrens uppstår ibland särskilda svårigheter vid bedömningen av målsäganderättsfrågor och därmed sammanhängande problem. Då en person förövat en handling eller flera handlingar som äger ett visst samband med varandra kan det brottsliga förfarandet ha medfört skada för flera personer. Fråga uppkommer härvid om envar skadelidande är målsägande ifråga om det brottsliga förfarandet i hela dess vidd. Det kan tänkas att den förfördelade blott anses som målsägande i det avseende det brottsliga handlandet varit riktat mot honom. Antag exempelvis att en person anlagt brand i en honom tillhörig fastighet i syfte att utfå försäkringsersättning för denna. Härvid uppstår fråga om försäkringsbolaget är målsägande såväl i det avseende förfarandet är att bedöma som bedrägeri som i det avseende detta är att beteckna som mordbrand. Formuleras problemet på detta sätt utgör det en ren målsäganderättsfråga.

Problemet om den skadelidandes åtalsrätt och processuella ställning i det avseende förfarandet riktat sig mot annan person behöver icke uppfattas som

[98] RB 20: 16 reglerar även fall då envar tillerkänts åtalsrätt. Upphäves RB 20: 16 kommer enskild person enligt RB 36: 1 att bli obehörig att vittna i mål om ansvar för sådant brott endast om han för ansvarstalan och härmed är att anse som part. Denna reglering torde vara ändamålsenlig. Måhända är det dock erforderligt att genom en särskild bestämmelse göra vissa för målsäganden gällande regler tillämpliga på sådan enskild person som utnyttjar den envar tillkommande rätten att föra ansvarstalan ifråga om vissa förseelser.

[99] Kommentar till brottsbalken I, s. 46 ff.

en målsäganderättsfråga. Man skulle kunna tänka sig att den enskilde ej kunde anses som målsägande i annat avseende än brottets skadeverkningar drabbat honom. Han skulle således ej vara målsägande ifråga om den del av det brottsliga förfarandet som riktat sig mot annan person. Likväl kunde kanske den enskilde tillerkännas åtalsrätt och kanske även i övrigt behandlas efter de för målsäganden gällande reglerna i alla de hänseenden förfarandet medfört skada för olika personer. Tillämpningen av de för målsäganden gällande reglerna skulle då icke grundas å definitionsregeln utan å en av processuella ändamålssynpunkter föranledd analog tillämpning av skilda regler. Den enskilde kunde kanske anses åtalsberättigad med stöd av en analog tillämpning av RB 20: 4 st. 1. Regeln i RB 36: 1 om vittnesförbud skulle kanske med hänvisning till processuella ändamålsöverväganden kunna tillämpas då den enskilde hördes rörande det brottsliga förfarandet i de delar detta medfört skada för andra personer. Det är att märka att endast vissa av de för målsäganden gällande reglerna skulle kunna tillämpas å den enskilde i det avseende ett visst handlingssätt medfört skada för andra personer än denne. Obehörighet att vittna skulle således kunna föreligga trots att vederbörande ej ägde föra ansvarstalan. Det sagda skulle med avseende å ovannämnda exempel innebära att försäkringsbolaget ansågs som målsägande ifråga om försäkringsbedrägeriet, men ej ifråga om mordbranden enär det brottsliga förfarandet i denna del ansågs riktat icke mot bolaget utan mot t. ex. hyresgäster. Bolaget skulle likväl kunna äga rätt att med stöd av RB 20: 4 st. 1 anställa åtal för mordbrand. Det är även möjligt att bolagets ställföreträdare enligt RB 36: 1 ansågs obehöriga att vittna, om processuella ändamålsskäl talade därför.

Det anförda ger vid handen att tre olika lösningar på förevarande problem är tänkbara. 1) Den enskilde anses blott som målsägande i det avseende det brottsliga förfarandet riktat sig mot honom. Inga av de för målsäganden gällande bestämmelserna reglerar den enskildes processuella ställning med avseende på den del av det brottsliga förfarandet, vars skadeverkningar drabbat andra enskilda personer. 2) Den enskilde anses som målsägande ifråga om det brottsliga förfarandet i hela dess vidd, således även i de avseenden det medfört skada för andra personer. 3) Den enskilde anses blott som målsägande i det avseende det brottsliga förfarandet riktat sig mot honom. Vad beträffar övriga delar av det brottsliga förfarandet behandlas den enskilde enligt någon eller några av de för målsäganden gällande reglerna. Skall samtliga för målsäganden gällande regler tillämpas kan man anse att grunden härför icke utgör definitionsregeln i RB 20: 8 st. 4 utan de processuella ändamålsskäl som föranleder en utvidgad tillämpning av de för målsäganden gällande reglerna. Frågan om man härvid vill beteckna den enskilde som målsägande eller föredrager att anse att endast samtliga för målsäganden gällande regler är tillämpliga utgör en terminologisk fråga av mindre intresse. På rättsföljdssidan föreligger ingen skillnad utan endast med avseende på de rättsfakta som gör de för målsäganden gällande reglerna tillämpliga. Det bör framhållas att de tre lösningsförslagen kan leda till olika resultat.

Vad beträffar möjligheten att lösa förevarande problem genom att betrakta det som en målsäganderättsfråga (alternativ 1 och 2) synes två olika omständigheter ha betydelse, nämligen frågan om det brottsliga förfarandet kan ses som en enhet eller två vitt skilda handlingar samt frågan om de skilda skadeverkningarna till sin karaktär och omfattning är väsentligen olikartade.

Det kan ofta antagas att ju mer avlägset sambandet är mellan två handlingar ju mindre benägenhet föreligger att anse den skadelidande som målsägande i det avseende förfarandet medfört skada för annan person. Om endast en handling förövats eller om två handlingar äger ett mycket nära samband med varandra synes det naturligt att betrakta förfarandet som en enhet och anse den skadelidande som målsägande ifråga om det brottsliga handlandet i hela dess vidd. Benägenheten att betrakta förfarandet som en enhet beror kanske ej alltid enbart på hur det faktiska händelseförloppet gestaltats. Vid lagkonkurrens får det anses naturligt att uppfatta det brottsliga förfarandet som en helhet enär endast ett brott är begånget. I dessa fall förefaller det något konstlat att anse den enskilde som målsägande blott i vissa delar av det brottsliga förfarandet. Vid stöld förefaller det exempelvis onaturligt att anse besittningshavaren som målsägande blott ifråga om den olovliga besittningsrubbningen för att därefter utröna om behörigheten att föra talan med stöd av RB 20: 4 st. 1 kan utsträckas till att avse även den olovliga förmögenhetsöverföringen. Frågan om besittningshavare bör anses åtalsberättigad ifråga om stöld bör uppfattas som en målsägandefråga.

Då brottsligt handlande medför olika skadeverkningar kan dessa i förhållande till varandra vara mer eller mindre allvarliga. Om visst brottsligt förfarande dels lett till att en person drabbats av allvarliga och omfattande skadeverkningar, dels lett till att annan person tillfogats helt lindrig skada, synes som om den sistnämnde ej bör anses som målsägande. Det vore otillbörligt mot brottslingen om den som lidit ringa skada skulle kunna få honom dömd till ett långvarigt frihetsstraff väsentligen som en följd av att andra enskilda personer tillfogats allvarlig skada. Däremot finns intet som hindrar att dessas målsäganderätt avser det brottsliga förfarandet i dess helhet, således även den del av brottet som medfört ringa skada för andra personer.[1]

Om en enskild person endast kan anses som målsägande i det avseende han lidit skada uppstår fråga om de för målsäganden gällande bestämmelserna kan anses reglera hans processuella ställning i det hänseende samma brottsliga förfarande riktat sig mot andra personer eller mot allmänheten eller staten (alternativ 3). Om den enskilde härvid anses behörig att föra an-

[1] I förarbetena till straffbestämmelsen om beljugande av myndighet uttalade straffrättskommittén att enskild tjänsteman icke äger anställa åtal i annat fall än då de lämnade uppgifterna inneburit ett mot honom riktat ärekränkningsbrott. Tjänstemannen skulle således ej äga målsäganderätt ifråga om brottet beljugande av myndighet. Då kommittén ansåg att vederbörande myndighet ej ägde föra målsägandetalan för beljugande av myndighet förefaller det naturligt att ej heller den enskilde tjänstemannen anses som målsägande ifråga om brottet beljugande av myndighet. SOU 1953: 14 s. 306. Se även framställningen under 18.3. Om någon förolämpat en tjänsteman i eller för hans befattning bör han anses som målsägande ifråga om brottet missfirmelse mot tjänsteman och ej blott ifråga om ärekränkningsbrott. NJA 1899 s. 375 och JO 1954 s. 196.

svarstalan med stöd av analog tillämpning av RB 20: 4 st. 1 får han även anses obehörig att vittna enär han kan uppträda som part. Även i övriga avseenden får det antagas att den enskilde behandlas efter de för målsäganden gällande reglerna, främst av det skälet att flertalet regler skall tillämpas som en följd av att en person har möjlighet att föra ansvarstalan. Om däremot den enskilde ej äger föra ansvarstalan uppstår fråga om andra för målsäganden gällande bestämmelser t. ex. regeln i RB 36: 1 om vittnesförbud för målsägande bör tillämpas. I det följande skall blott undersökas om två olika typer av de för målsäganden gällande reglerna kan tillämpas analogt med avseende på det avsnitt av det brottsliga förfarandet ifråga om vilket målsäganden ej äger målsäganderätt. De regler som skall bli föremål för undersökning är dels reglerna om enskilds rätt att anställa åtal, biträda åklagarens talan och överklaga dom meddelad i anledning av allmänt åtal, dels regeln i RB 36: 1 om vittnesförbud.

6.7.1. Behörighet att föra ansvarstalan

I RB 20: 4 st. 1 stadgas: "Innefattar en handling flera brott och hör något av dem under allmänt åtal, må sådant åtal äga rum även för de övriga." Allmän åklagare äger således anställa ansvarstalan för angivelse- eller målsägandebrott utan målsägandens samtycke, om den brottsliga handlingen även innefattar brott som hör under allmänt åtal.[2] Åtalsregeln ägde i äldre rätt sin motsvarighet i stadgandet i SP 19: 2 p. 2. I motiven anges ej vilka skäl som föranlett införandet av ifrågavarande åtalsbestämmelse.[3] Regeln torde dock vara föranledd av effektivitetshänsyn; en brottsling skall icke kunna undgå straff för viss del av brottsligt förfarande på grund av åtalsbestämmelsernas utformning.

För finsk rätts vidkommande har Palmgren hävdat att åtalsregeln kan äga analog tillämpning vad beträffar målsägandens rätt att anställa enskilt åtal vid brott som medfört andra skadeverkningar än dem som drabbat den åtalande målsäganden.[4] Agge synes hysa samma åsikt.[5] Helt klart är ej i vad mån hänsynen till olika effektivitetssynpunkter kan föranleda en analog tillämpning av RB 20: 4 st. 1.[6] Närmast skall undersökas vilken betydelse rättskraftsreglerna har.

De processuella reglerna om omfattningen av målsägandens åtalsrätt och reglerna om rättskraftens omfång bör ej vara så utformade att viss del av

[2] Welamson, Om brottmålsdomens rättskraft, s. 132.
[3] PLB, s. 255 och Förslag till allmän criminallag, 1832, Motiver, s. 101.
[4] Palmgren, s. 201 ff.
[5] Agge, Festskrift för Otto Hjalmar Granfelt, s. 31.
[6] En förutsättning för att målsäganden med stöd av analog tillämpning av RB 20: 4 st. 1 skall äga utnyttja sin sålunda utvidgade åtalsrätt är att åklagarintyg som avses i RB 47: 2 företes över hela det brottsliga förfarande som underställes rättens prövning. Enligt Olivecrona skulle målsäganden vid enskilt åtal äga utvidga åtalet enligt vanliga regler (enligt Olivecrona annorlunda då målsäganden biträder allmänt åtal). Olivecrona, s. 83 f. Härav kan inga slutsatser dragas beträffande frågan om målsäganden kan tillerkännas utsträckt åtalsrätt. Målsägandens rätt att utvidga åtal kan icke sträcka sig längre än hans åtalsrätt. Reglerna om målsägandens åtalsrätt och målsägandens rätt att utvidga åtal måste icke nödvändigtvis överensstämma i berörda avseende.

brottsligt förfarande aldrig kan bli föremål för rättens prövning vare sig i en eller i flera rättegångar.[7] Antag att flera personer tillfogats skada genom brottsligt förfarande och att talan om ansvar anställes endast för det en person A skadats. Om rättskraften omfattar endast det begränsade förfarande som blivit underställt rättens prövning är allmän åklagare oförhindrad att i en ny rättegång anställa talan om ansvar för det brottslingen tillfogat andra personer än A skada. Det finns därför inget behov av att ge A möjlighet att i den första rättegången få åtala det brottsliga förfarandet i hela dess vidd.

Antag att allmän åklagare anställt åtal för det A tillfogats skada genom brottsligt förfarande och att rättskraften kommer att omfatta sådana skadeverkningar som genom det brottsliga förfarandet tillskyndats andra personer än A. Om A önskar biträda åtalet saknas anledning att ge honom behörighet att föra ansvarstalan i det avseende andra personer än A tillfogats skada. Allmän åklagare äger alltid rätt att justera åtalet och få till stånd en prövning av förfarandets brottslighet i dess helhet. Bedömningen utfaller på samma sätt om A, och således ej allmän åklagare, förutsättes ha anställt åtalet i den första rättegången. Allmän åklagare har alltid möjlighet att inträda i målet[8] och justera åtalet så att hela det brottsliga förfarandet underställes rättens prövning. Det kan krävas av de allmänna åklagarna att de före eller under den första rättegången tager ställning till om det brottsliga förfarandet i dess helhet skall omfattas av gärningsbeskrivningen. Den tilltalade skall icke behöva utstå två rättegångar av den anledningen att endast målsäganden, men icke åklagaren, fört talan i den första rättegången.[9] Det sagda ger vid handen att rättskraftsreglerna ej medför att målsägandens åtalsrätt måste utsträckas för att brottslingen icke skall komma i åtnjutande av den otillbörliga processuella förmånen att viss del av det brottsliga förfarandet aldrig kan bli föremål för åtal.

För att göra straffrättskipningen effektiv finns anledning att utvidga målsägandens åtalsrätt ur annan synpunkt än ovan berörts. Om flera personer tillfogats skada genom visst brottsligt förfarande och en målsägande anställer åtal endast för det han skadats kan man knappast vänta sig att allmän åklagare skall kunna bevaka den pågående rättegången. Om målsäganden lyckas förebringa sådan bevisning att det framstår som helt klart att den tilltalade gjort sig skyldig till brottsligt förfarande i det avseende skada tillfogats andra personer än den åtalande parten kan det antagas att åklagaren icke kommer att inträda i rättegången och justera åtalet. Ur effektivitetssynpunkt vore det härvid fördelaktigt om målsäganden tilläts att föra talan ifråga om det brottsliga förfarandet i hela dess vidd. Ur processekonomisk synpunkt är

[7] Den uttalade satsen är förenlig med den grundprincip som kommit till uttryck beträffande reglerna om ändring av åtal och res judicata. Olivecrona har uttalat: "Det ligger i öppen dag, att åklagaren i samma rättegång bör få åberopa varje omständighet som faller inom res iudicatacirkeln. Skulle icke detta tillåtas, bleve följden den, att omständigheten ifråga undandroges straffrättslig prövning: den skulle varken vinna prövning i den pågående rättegången eller i en framtida rättegång. En sådan ordning vore omotiverad." Olivecrona, s. 178.

[8] Gärde, s. 246.

[9] Ekelöf III, s. 112 ff, Olivecrona, s. 145 f och Welamson, Om brottmålsdomens rättskraft, s. 48 ff.

denna ordning att föredraga. Vad nu sagts har relevans även då målsäganden ensam överklagar dom som meddelats i anledning av allmänt åtal. Även i sådant fall då målsäganden biträder allmänt åtal finns skäl att tillerkänna målsäganden en utsträckt åtalsrätt. Ur allmän synpunkt kan det vara värdefullt om målsäganden i största möjliga utsträckning kan bidraga till att utredningen och bevisningen blir så fullständig som möjligt. Målsägandens medverkan i straffrättskipningen blir främst av värde ifråga om sådana handlingar varom han äger goda kunskaper, t. ex. av den anledningen att han var närvarande vid brottstillfället. Sådana handlingar som har ett mycket avlägset samband med det mot målsäganden förövade brottet har målsäganden i allmänhet inga kunskaper om och det saknas därför anledning att tillerkänna honom behörighet att förebringa bevisning beträffande dessa handlingar. Ovan anförda effektivitetssynpunkter talar för att målsägandens åtalsrätt bör utsträckas i viss omfattning. Anledning saknas att utvidga målsägandens åtalsrätt till att avse gärningar som icke skulle omfattas av domens rättskraft, därest åtalet blott avsåg den mot målsäganden begångna rättskränkningen. De gärningar som icke omfattas av rättskraften kan alltid bli åtalade i ny rättegång. I allmänhet har dessa gärningar ett så avlägset samband med det mot målsäganden begångna brottet att det ej finns någon särskild anledning att söka utnyttja målsägandens medverkan i straffrättskipningen.

Av hänsyn till den tilltalade kan målsägandens åtalsrätt ej utvidgas i obegränsad omfattning. Sambandet mellan skadeverkningarna och förhållandet mellan skadeverkningarna i kvantitativt avseende motiverar en begränsning av målsägandens utvidgade åtalsrätt. Nedan skall närmare utvecklas vilken betydelse dessa båda synpunkter har för begränsningen av målsägandens utsträckta åtalsrätt.

Det vore ofördelaktigt för brottslingen om han i anledning av enskilt åtal blev fälld till ansvar för det skada tillfogats annan än den åtalande målsäganden, men frikänd för det han skulle ha tillfogat målsäganden skada. Godtogs en utsträckt åtalsrätt i detta fall skulle en enskild person som ej lidit skada kunna få den åtalade fälld till ansvar för det brottslingen tillfogat tredje man skada. En sådan ordning kan ej accepteras. Målsägandens anhängiggjorda ansvarstalan måste avvisas.[10] För den tilltalade är det naturligtvis en svår olägenhet att behöva utstå en rättegång där avvisningsbeslut först kan meddelas sedan bevisningen förebringats, parterna slutfört sin talan och rätten haft överläggning. För den tilltalade vore det förmånligare om avvisningsbeslut kunde meddelas omedelbart efter det stämningsansökan inkommit till rätten och innan någon förhandling inför rätten ägt rum. I de fall då det föreligger ett så avlägset samband mellan de olika skadeverkningar som drabbat olika personer att möjlighet finns att den tilltalade kan komma att fällas till ansvar endast för de skadeverkningar som drabbat andra personer än målsäganden, är det motiverat att ej tillerkänna honom en utsträckt åtalsrätt. När ett sådant avlägset samband föreligger mellan skadeverkningarna

[10] Jfr Agge, Festskrift för Otto Hjalmar Granfelt, s. 33 f.

torde rättskraften vanligen blott omfatta den mot målsäganden begångna rättskränkningen, om endast detta förfarande underställts rättens prövning. Ur denna synpunkt finns ej anledning att tillerkänna målsäganden en utsträckt åtalsrätt för att viss del av förfarandet icke skall kunna förbli obeivrat. I de fall då det föreligger ett så nära samband mellan de olika skadeverkningarna att utgången måste bli en fällande eller en frikännande dom ifråga om det brottsliga förfarandet i dess helhet, möter ej hinder att erkänna en utsträckt åtalsrätt. Meddelas en fällande dom för det andra personer än den åtalande målsäganden tillfogats skada kommer med hänsyn till sambandet mellan skadeverkningarna att meddelas fällande dom även i det avseende målsäganden tillfogats skada. Den åtalande målsäganden kan således icke få den tilltalade fälld till ansvar endast för det andra personer än målsäganden tillskyndats skada. Frikännes den tilltalade för åtalet i det avseende målsäganden påstått att han tillfogats skada synes det ej vara någon olägenhet om en frikännande dom även kommer att meddelas i de avseenden den tilltalade skulle ha skadat andra personer. För den tilltalade kan det vara av större värde att erhålla en frikännande dom som avser förfarandet i dess helhet än att erhålla en frikännande dom som blott avser den mot målsäganden begångna rättskränkningen. Utsträckes åtalsrätten på detta sätt kommer kanske bevisningen att bli av något större omfattning. Den utsträckta åtalsrätten medför emellertid med hänsyn till det nära sambandet mellan skadeverkningarna en ringa utvidgning av utredningen. Det kan krävas att den tilltalade utstår denna ringa olägenhet för att han skall kunna uppnå förmånen av att få fastslagit i dom att förfarandet i dess helhet icke befunnits vara brottsligt.

Förhållandet mellan skadeverkningarna i kvantitativt avseende har betydelse för frågan om utsträckt åtalsrätt bör tillerkännas målsäganden. Om det brottsliga förfarandets skadeverkningar väsentligen drabbat en person, under det att en annan person endast tillfogats helt ringa skada synes det vara otillbörligt mot gärningsmannen, om den person som lidit ringa skada skulle kunna få gärningsmannen dömd till ett långvarigt frihetsstraff för det denne tillfogat andra personer än den åtalande parten allvarlig skada. Det synes rimligast att i sådant fall icke utsträcka målsägandens åtalsrätt.[11]

Vad ovan sagts beträffande målsägandens utsträckta åtalsrätt kan ej gälla för alla fall då viss del av brottsligt förfarande utgör målsägande- eller angivelsebrott. Vissa brott har gjorts till målsägande- eller angivelsebrott av hänsyn till målsäganden för att han skall ha möjlighet att förhindra åtal t. ex. därför att han önskar undvika publicitet. Den målsäganden tillkommande

[11] Det sagda kan möjligen ge en förklaring till varför poststyrelsen ej ansågs äga utsträckt åtalsrätt i rättsfallet NJA 1944 s. 326. En brevbärare hade tillgripit vanliga brev, vilka innehöll pengar. Styrelsen ansågs sakna målsäganderätt ifråga om stöldbrotten, enär styrelsen ej stod i ansvar för de tillgripna medlen. Däremot ägde styrelsen föra ansvarstalan för det brevbäraren förövat uppsåtliga förbrytelser i tjänsten. Då styrelsen ej drabbats av några ekonomiska skadeverkningar i anledning av stöldbrotten och brevbärarens tjänsteförbrytelser icke medfört mera allvarliga skadeverkningar för styrelsen, synes det riktigt att styrelsen ej ägt straffrättsligt ansvariggöra brevbäraren för det han tillfogat enskilda personer ekonomisk skada genom de begångna stöldbrotten.

rätten att förhindra åtal får icke omintetgöras genom att annan enskild person tillförsäkras en utsträckt åtalsrätt som gör det möjligt för den enskilde att få ett målsägande- eller angivelsebrott åtalat mot målsägandens vilja.

Det ovan sagda skall belysas med några exempel.

Antag att X är misstänkt för att ha misshandlat A och B vid samma tillfälle genom att utdela en mängd slag. Dom som meddelats på talan av A utgör ej hinder för B eller allmän åklagare att väcka åtal för det X skulle ha misshandlat B. Det finns därför ingen anledning att ge A möjlighet att i den första rättegången anställa ansvarstalan jämväl för det B skulle ha misshandlats. De påstådda skadeverkningarna äger icke ett så nära samband att det är nödvändigt att åtalen för de båda påstådda misshandelsbrotten kommer att bedömas på samma sätt. Det är tänkbart att X kan dömas för misshandel mot B, men frikännas för misshandel mot A. Denne bör därför ej äga utsträckt åtalsrätt ifråga om det brott som påstås vara förövat mot B.

Antag att en person anlagt brand i en honom tillhörig fastighet för att utfå försäkringsersättning. Det förutsättes att branden medfört fara för annans liv eller hälsa eller fara för omfattande förstörelse av annans egendom. Fastighetsägarens förfarande kan således ådraga honom straff för försäkringsbedrägeri och mordbrand. Om åtal väckes endast i det avseende försäkringsbedrägeri förövats kommer rättskraften att omfatta det brottsliga förfarandet i hela dess vidd. Nytt åtal för mordbrand kan icke anställas eftersom åtalet då kommer att avse viss del av den gärning som tidigare blivit föremål för rättens prövning. Ur effektivitetssynpunkt är det motiverat att tillerkänna försäkringsgivaren en utsträckt åtalsrätt. Om det kan utredas att fastighetsägaren anlagt brand i sin fastighet och utfått försäkringsersättning är det därmed ofta klart att förfarandet även är att bedöma som mordbrand. Det föreligger ett sådant nära samband mellan skadeverkningarna att bedrägeriåtalet och mordbrandsåtalet kommer att bedömas på samma sätt. Med hänsyn härtill bör försäkringsgivaren tillerkännas utsträckt åtalsrätt ifråga om mordbrandsbrottet. I praxis har försäkringsgivare ansetts behörig att föra ansvarstalan för såväl bedrägeri som mordbrand.[12]

Ovan har hävdats att det vid lagkonkurrens bör finnas en benägenhet att betrakta det brottsliga förfarandet som en enhet. Då man har att avgöra om åtalsrätt tillkommer den som endast delvis drabbats av brottets skadeverkningar är det som ovan framhållits naturligt att uppfatta problemet som en målsägandefråga. Antag att man icke vill godtaga denna ståndpunkt utan anser att den skadelidandes rätt att föra ansvarstalan är beroende av om utsträckt åtalsrätt kan erkännas. Vanligen måste den skadelidande anses äga utsträckt åtalsrätt vid fall av lagkonkurrens varav följer att RB 36: 1 och övriga för målsäganden gällande bestämmelser kommer att reglera den skadelidandes processuella ställning ifråga om det brottsliga förfarandet i dess helhet. Antag att X stulit egendom tillhörig A och att egendomen vid brottstillfället befunnit sig i B:s besittning. Föres ansvarstalan endast för det X gjort sig skyldig till egenmäktigt förfarande kommer rättskraften att omfatta det

[12] NJA 1937 s. 550 och 1951 s. 401.

brottsliga förfarandet i hela dess vidd dvs. "stöldbrottet". Om besittningshavaren anses som målsägande ifråga om den olovliga besittningsrubbningen är det lämpligt ur effektivitetssynpunkt att tillerkänna honom en utsträckt åtalsrätt ifråga om den olovliga förmögenhetsöverföringen. Sambandet mellan skadeverkningarna är normalt sådant att en olovlig förmögenhetsöverföring måste föreligga om gärningsmannen uppsåtligen åstadkommit besittningsrubbningen. Hinder möter således i allmänhet ej att erkänna en utsträckt åtalsrätt.

Antag att X blivit misstänkt för att vid ett villainbrott ha tillgripit egendom tillhörig A och egendom tillhörig B. X anses blott ha förövat ett brott. Sambandet mellan de uppkomna skadeverkningarna är sådana att det i detta fall ofta kan förutsättas att om X stulit egendom från A har han även stulit egendom tillhörig B. Om åtal väckes endast för det A tillhörig egendom skulle ha stulits kommer rättskraften att omfatta det brottsliga förfarandet i dess helhet. Om man icke anser att A bör äga målsäganderätt ifråga om det brottsliga förfarandet i hela dess vidd bör A med stöd av analog tillämpning av RB 20: 4 st. 1 äga utsträckt åtalsrätt i det avseende egendom tillhörig B tillgripits. Det sagda överensstämmer helt med vad som anförts i stycket ovan. Det kan emellertid tänkas att den egendom som tillgripits från A blott haft ett mycket ringa värde under det att B berövats egendom och kontanter till ett betydande belopp. Det synes då icke rimligt att tillerkänna A en utsträckt åtalsrätt. A bör icke kunna få X dömd till ett långvarigt frihetsstraff för det X tillgripit värdefull egendom från B. Förhållandet i kvantitativt avseende mellan de skadeverkningar som drabbat A och B och betydelsen härav vid straffmätningsfrågor föranleder att A icke kan ges en utvidgad åtalsrätt. Däremot bör B äga utsträckt åtalsrätt.

Om en person X ärekränkt två personer A och B genom samma uttalande bör ej A kunna föra ansvarstalan ifråga om det mot B begångna målsägandebrottet. A:s rätt att föra talan kan ej utsträckas till den mot B begångna ärekränkningen, detta av hänsyn till B. Då ett brott gjorts till målsägandebrott bör annan person än målsäganden ej kunna omintetgöra målsägandens beslut om att åtal ej skall väckas. Då åtalsrätten i fall av förevarande art icke kan utsträckas och allmän åklagare vid detta målsägandebrott normalt ej har möjlighet att väcka åtal för det mot B begångna brottet bör rättskraften blott omfatta det av A åtalade brottet. I praxis och doktrin har rättskraftsfrågan bedömts på detta sätt.[13]

6.7.2. Behörighet att vittna

I det följande skall undersökas i vilken utsträckning en målsägande äger vittna ifråga om brottsligt förfarande som icke i alla avseenden varit riktat mot målsäganden. Härvid skall endast behandlas fall då allmän åklagare för ansvarstalan.

I RB 36: 1 stadgas: "Envar, som icke är part i målet, må höras som vittne;

[13] NJA 1920 s. 577, Ekelöf III, s. 115 f, Olivecrona, s. 173 och Welamson, Om brottmålsdomens rättskraft, s. 133 f.

i brottmål må dock målsäganden icke vittna, även om han ej för talan." Kan av denna regel dragas slutsatser om en person skall höras upplysningsvis helt eller delvis vid brottskonkurrens och lagkonkurrens då gärningsmannens förfarande endast delvis riktat sig mot den person med vilken förhör påkallats? Om med ordet mål avsågs rättegång skulle målsäganden ej kunna höras som vittne i något avseende, därest gärningsmannens förfarande var föremål för prövning i en och samma rättegång. Det finns emellertid även möjlighet att tolka ordet mål såsom synonymt med termerna "sak", "processföremål" eller vad beträffar straffprocessen "åtal". Vid en sådan tolkning blir det en öppen fråga om målsäganden skall höras som vittne i visst avseende. Av språkbruket i RB kan ej dragas några säkra slutsatser enär ordet mål ibland betyder rättegång ibland sak.[14]

I doktrinen finns de båda antydda tolkningarna företrädda. Vissa författare har ansett att en målsägande alltid skall höras upplysningsvis i alla delar av målet under det att andra hävdat att den som är målsägande skulle kunna höras som vittne i vissa delar av målet.

JO har uttalat att stadgandet om vittnesförbud för målsäganden måste så tolkas att därest gemensam handläggning sker av åtal mot samma person på grund av flera brott av vilka blott något är målsägandebrott[15] målsäganden måste vara förhindrad att vittna jämväl beträffande de övriga brotten. Till stöd härför har av JO åberopats uttalanden av departementschefen gjorda i anslutning till RP 11 §.[16]

Departementschefen har uttalat att om en person åtalats för våldsamt motstånd vid anhållande hinder ej mötte att höra den polisman som verkställt anhållandet såsom vittne. Om polismannen misshandlats borde han enligt departementschefen ej höras som vittne. Vidare har uttalats att en tulltjänsteman kunde tillåtas vittna mot den som ertappats med smuggling, såvida ej den sistnämnde satt sig till motstånd och därvid rest livsfarligt vapen.[17] På sätt Cars påtalat kan detta departementschefens yttrande ej tagas till intäkt för att målsäganden undantagslöst skulle vara obehörig att vittna vid objektiv kumulation. Cars har framhållit att den enda slutsats som kan dragas av yttrandet är att målsäganden vid objektiv kumulation ej bör kunna höras som vittne ifråga om de åtalade gärningarna då dessa är så inflätade i varandra att de kan sägas utgöra ett led i ett och samma händelseförlopp.[18] JO har till stöd för sin åsikt uttalat att det personliga motsatsförhållandet mellan målsäganden och den tilltalade, vilket motiverat vittnesförbudet i RB 36: 1, hade avseende å samtliga de förhållanden som i rättegången berörde

[14] Cars, SvJT 1956 s. 657, Ekelöf I, s. 22 och JO 1954 s. 195. — Ekelöfs uttalande om att ordet mål skulle tolkas såsom betydande rättegång vid subjektiv kumulation utgör resultatet av en teleologisk tolkning. Detta framgår även av att författaren vid objektiv kumulation har ansett det möjligt att målsäganden skulle kunna i en rättegång höras som vittne i visst avseende. Ekelöf IV, s. 124 f.

[15] Med målsägandebrott torde här avses något annat än vad som normalt avses med denna term. JO torde med målsägandebrott mena brott ifråga om vilket den enskilde är målsägande, varvid ej tillmätes betydelse om brottet lagts under allmänt eller enskilt åtal.

[16] JO 1954 s. 195. Jfr Olivecrona, s. 89.

[17] Kungl. Maj:ts proposition nr 262 år 1946 s. 56 och JO 1954 s. 194.

[18] Cars, SvJT 1956 s. 657.

den tilltalade.[19] Cars har hävdat att ej heller denna motivering är bärkraftig enär den av JO förordade regeln ej borde upprätthållas, då vittnesjäven avskaffats och den fria bevisprövningens princip införts.[20]

Den kritik som framförts mot den av JO hävdade uppfattningen synes berättigad. Förbudet för målsäganden att vittna grundas nämligen ej å det förhållandet att en person är partisk och den härav följande konsekvensen att ett personligt motsatsförhållande råder mellan den tilltalade och målsäganden. Vittnesförbudet har ej utsträckts till att gälla alla mindre trovärdiga personer som har intresse av att fällande dom meddelas. Blott den som uppträder som part eller som kan uppträda som part har ansetts böra höras endast upplysningsvis.

Cars och Gärde har givit uttryck för den uppfattningen att den som är målsägande ifråga om viss gärning kan höras som vittne i samma mål ifråga om annan gärning, om denna är helt fristående från den förstnämnda gärningen.[21] Ekelöf har anslutit sig till denna uppfattning och har vidare förklarat att överensstämmelse i rättsfakta ej är utslagsgivande. Ekelöf har hävdat att en målsägande ej bör höras som vittne, om det över huvud taget finns risk för att det som förekommer under ett tilltänkt vittnesförhör kan påverka bedömningen av den gärning ifråga om vilken förhörspersonen är målsägande. Ekelöf har vidare förklarat att rätten ej på förhand kan veta om målsäganden vid förhör rörande annat brott än det som begåtts mot honom kan komma att lämna uppgifter av betydelse för bedömningen av det brott ifråga om vilket han är målsägande. Ekelöf har gjort gällande att rätten endast under speciella omständigheter bör anordna vittnesförhör med en målsägande t. ex. då det finns ett behov av att straffsanktionera sanningsplikten.[22] Den av Cars, Gärde och Ekelöf företrädda uppfattningen bör anses förtjäna företräde framför den av JO framförda uppfattningen.

Ovan har uttalats att en person bör anses obehörig vittna i den utsträckning han har möjlighet att uppträda som part. Antag att visst brottsligt förfarande riktat sig mot en person endast i visst avseende och att åklagaren blott väckt talan om ansvar beträffande den del av förfarandet som ej är att betrakta som ett mot nämnda person begånget brott. Möjlighet finns ej sällan för personen ifråga att justera åtalet och yrka ansvar för det gärningen medfört skada för honom.[23] Med hänsyn till att den enskilde kan uppträda som part i målet även om åklagaren ej yrkat ansvar för det brott som begåtts mot den enskilde borde denne ej höras som vittne. Eljest kunde syftet med vittnesförbudet kringgås genom att den enskilde förskaffade sig partsrättigheter först sedan han hörts som vittne i målet. I praxis anses emellertid ej föreligga hinder att höra den enskilde som vittne ifråga om brott som ej riktat sig mot honom, om åtalet för detta brott ej kumulerats med åtal för annat brott ifråga

[19] JO 1954 s. 195 f.
[20] Cars, SvJT 1956 s. 658.
[21] Cars, SvJT 1956 s. 657 och Gärde, s. 495.
[22] Ekelöf IV, s. 124 f.
[23] Anser man att målsäganden äger en utsträckt åtalsrätt, men att han ej kan få till stånd en prövning av den mot honom begångna rättskränkningen genom en åtalsjustering, bör finnas möjlighet för målsäganden att efter stämning å den tilltalade få till stånd en kumulation av de båda åtalen.

om vilket den enskilde är målsägande.[24] Frågan om hur en person skall höras blir i detta fall alltså beroende av om åtalen kumulerats eller om åtalet justerats. Målsägandens *möjlighet* att vinna partsrättigheter gör honom icke obehörig att vittna ifråga om sådant brott eller sådan del av brottsligt förfarande som ej riktat sig mot honom. Åklagaren och målsäganden äger således viss möjlighet att fritt avgöra under vilka former målsäganden skall höras med avseende på brott som ej är begånget mot målsäganden.

En person kan vid brottskonkurrens vara obehörig att vittna beträffande annat brott än det ifråga om vilket han är målsägande trots att han aldrig kan medges rätt att föra talan om ansvar för detta brott. Det sagda kan uttryckas så att behörigheten att föra ansvarstalan ej omfattar viss del av brottsligt förfarande ifråga om vilken del den enskilde skall höras upplysningsvis då åtalen för de olika brotten handlägges i samma rättegång. För att målsäganden skall kunna höras upplysningsvis ifråga om annat brott än det som förövats mot honom måste krävas att det föreligger ett visst samband mellan gärningarna. Sambandet skall vara av den art att det kan sägas föreligga risk för att målsäganden vid förhöret rörande det brott ifråga om vilket han ej är målsägande kan lämna uppgifter av betydelse för bedömningen av det brott som riktat sig mot honom.[25] Antag att X misshandlat A och B vid samma tillfälle. A kan då endast föra ansvarstalan för det mot honom begångna brottet. Om allmän åklagare väckt talan om ansvar mot X för det denne misshandlat såväl A som B, kan A ofta höras endast upplysningsvis ifråga om det mot B förövade brottet. Det kunde nämligen tänkas att målets utgång var beroende av om X kunde anses ha handlat i nödvärn. En viktig fråga i målet kunde också vara om X provocerats till sitt handlande av A och B. Då A har att yttra sig rörande B:s handlingssätt vid brottstillfället kan de av A lämnade uppgifterna i detta hänseende få betydelse för bedömningen av det brott som påståtts vara förövat mot A. Det finns således fall då en person saknar behörighet att föra ansvarstalan i fråga om visst påstått brott då han likväl måste anses obehörig att vittna beträffande detta brott.

6.7.3. Sammanfattning

Processuella ändamålssynpunkter kan föranleda att målsäganden gives en utsträckt åtalsrätt i det avseende visst brottsligt förfarande varit riktat mot andra än målsäganden tillkommande intressen. Samtliga de för målsäganden gällande bestämmelserna torde då reglera målsägandens processuella ställning i det avseende förfarandet ej varit riktat mot målsäganden. Fall av lagkonkurrens finns då det är möjligt att betrakta det brottsliga förfarandet som en enhet och där målsäganderätt erkännes ifråga om det brottsliga förfarandet i dess helhet som en följd av definitionsregelns tillämpning. Att uppdraga

[24] Cars, SvJT 1956 s. 658, Ekelöf IV, s. 124 not 16 och Gärde, s. 495.

[25] I rättsfallet NJW 1957 s. 960 uttalades: "In jedem Falle darf nämlich eine Aufspaltung der Zeugenaussage in einen zu beeidigenden und einen unbeeidigt zu lassenden Teil dann nicht stattfinden, wenn beide Vorgänge bei natürlicher Betrachtung derart ineinandergreifen und sich überschneiden oder in derart engem Zusammenhang miteinander stehen, dass die Gründe, die die Nichtbeeidigung der Zeugin hinsichtlich der einen Straftat rechtfertigen, vernünftigerweise auch für die andere Straftat Geltung beanspruchen müssen." Jfr även NJW 1958 s. 561.

en skarp skiljelinje mellan fall av utsträckt åtalsrätt och målsäganderätt synes icke vara möjligt. Ej heller synes detta erforderligt eftersom samma processuella regler skall tillämpas.

Stundom förekommer att en målsägande anses obehörig föra ansvarstalan i det avseende brottsligt förfarande ej varit riktat mot honom och att målsäganden i detta avseende höres endast upplysningsvis. Den hörde bör icke anses som målsägande beträffande denna del av brottsligheten enär regeln i RB 36: 1 om vittnesförbud icke tillämpas som en följd av att den hörde enligt definitionsregeln anses som målsägande i berörda avseende. Processuella ändamålssynpunkter motiverar en utvidgad tillämpning av RB 36: 1.

6.8. Rättegångskostnaderna

Sedan rätten tillåtit en person att föra ansvarstalan såsom målsägande har rätten att tillämpa vissa processuella regler som en följd av att personen ifråga intager ställning av part i egenskap av målsägande. För att en sådan följdregel skall bli tillämplig är det ej tillräckligt att det konstateras att den enskilde är målsägande. Härutöver kräves att den enskilde intagit partsställning. Till denna kategori av följdregler hänföres vissa regler om målsägandens rätt att erhålla ersättning för rättegångskostnader och målsägandens skyldighet att utge ersättning till den tilltalade för dennes rättegångskostnader. Bestämmelserna i RB 31: 11 st. 1 och 3 är följdregler i ovan angivna bemärkelse. Målsägandebegreppets bestämning vållar härvid knappast några problem. Den som ägt föra ansvarstalan såsom målsägande är också målsägande vid tillämpning av ovannämnda lagrum. Målsägandebegreppet har således samma innebörd vid tillämpning av RB 20: 8 st. 1 och 2 som vid tillämpning av RB 31: 11 st. 1 och 3.

Om anmälan om brott gjorts av person som ej är åtalsberättigad i egenskap av målsägande, äger han ej erhålla ersättning för kostnader som han haft i anledning av sin anmälan. Ej heller kan anmälaren vid frikännande dom förpliktas ersätta den tilltalade dennes rättegångskostnader.[26] Enligt RB 31: 3 st. 2 kan endast en målsägande ådraga sig ersättningsskyldighet, om en enskild person utan skäl föranlett åtal t. ex. genom anmälan om brott.[27] Icke åtalsberättigad person som gjort anmälan om brott får icke anses som målsägande av den anledningen att det finns ett behov av att ålägga honom ersättningsskyldighet eller förplikta den tilltalade att gottgöra anmälaren dennes kostnader. Än mindre kan en anmälare anses som åtalsberättigad målsägande som en följd av att han ådragit sig kostnader för utredning om brottet och för sin anmälan. Erkändes åtalsrätt i berörda fall kunde envar förvärva målsäganderätt genom att ådraga sig kostnader för anmälan om brott. En sådan ordning kan icke godtagas.

[26] Agge, Straffprocessrätt II, s. 43. Jfr NJA 1891 s. 617, 1893 s. 261, 1897 s. 483, 1898 s. 474, 1901 s. 103 och 1905 s. 269. Se särskilt justitieråden Herslows och Huss' åsikt i NJA 1891 s. 617 och justitieråden Cassels och Hellströms uppfattning i NJA 1905 s. 269.

[27] Den tilltalade bör enligt skadeståndslagen 5 kap. 1 § kunna erhålla skadestånd av person som ej är målsägande, om denne gjort sig skyldig till falsk eller vårdslös tillvitelse. Kungl. Maj:ts proposition nr 5 år 1972 s. 570 f.

6.8.1. Vissa speciella kostnadsfrågor

RB 31: 11 st. 3 har följande lydelse: "I fråga om skyldighet för målsägande att i mål, vari han biträtt allmänt åtal eller eljest fört talan jämte åklagaren eller denne fört talan för målsäganden, ersätta rättegångskostnad och om hans rätt till ersättning för sådan kostnad gälle, utöver bestämmelserna i 3 och 4 §§, vad i 18 kap. 12 § är stadgat." I RB 18: 12 stadgas: "I fråga om skyldighet för intervenient, som icke äger ställning av part i rättegången, att ersätta rättegångskostnad och hans rätt till ersättning för sådan kostnad skall vad i detta kapitel stadgas om part äga motsvarande tillämpning; dock svare intervenienten allenast för den särskilda kostnad, som orsakats av interventionen. Ej må den part, å vilkens sida intervenienten deltagit, förpliktas ersätta kostnad, som nu nämnts."

Regeln i RB 31: 11 st. 3 är tillämplig om målsäganden biträder allmän åklagares talan, om målsäganden för talan om enskilt anspråk samt om åklagaren för talan om enskilt anspråk för målsäganden. Bestämmelsen torde även avse de fall då annan än målsäganden för talan om enskilt anspråk i anledning av brott och då åklagaren för talan om enskilt anspråk för den som inträtt i målsägandens rätt.[28] Olika regler gäller för det fall talan ogillas och bifalles. Meddelas fällande dom i ansvarsfrågan och har målsäganden biträtt allmän åklagares talan eller har målsägandens skadeståndsyrkande bifallits, skall målsägandens rättegångskostnader till fullo ersättas av den tilltalade. Regeln i tvistemål om tappande parts kostnadsansvar är tillämplig.[29] Ogillas av målsäganden biträdd ansvarstalan eller dennes skadeståndsyrkande, skall målsäganden förpliktas ersätta den tilltalade de särskilda kostnader som föranletts av målsägandens talan.[30]

Enligt RB 18: 8 jfrd med 31: 11 st. 3 äger målsäganden på sätt PLB uttalat blott rätt att erhålla ersättning för rättegångskostnader om dessa skäligen varit påkallade för tillvaratagande av målsägandens rätt.[31] Frågan om målsägandens kostnader kan anses skäligen påkallade måste enligt PLB bedömas med utgångspunkt från tiden då målsäganden vidtog de åtgärder, varför ersättning kräves.[32] Om målsäganden genom sitt ombud föranstaltat om ingående utredning rörande brottet ifråga för att ombudet vid behov under rättegången skall kunna komplettera åklagarens utredning uppstår fråga under vilka betingelser målsägandens kostnader skall anses påkallade för tillvaratagande av målsägandens rätt.

NJA 1965 s. 37. Åklagarens ansvarstalan hade biträtts av målsäganden, vilken hade inställt sig genom ombud vid ett flertal rättegångstillfällen.

RR:n ansåg att målsägandens ombud ej tillfört målet någon utredning av bety-

[28] Ekelöf, Festskrift tillägnad Halvar Sundberg, s. 120 f.
[29] Ekelöf, Festskrift tillägnad Halvar Sundberg, s. 108 och 113, Ekelöf III, s. 165 och Olivecrona, s. 344.
[30] Ekelöf, Festskrift tillägnad Halvar Sundberg, s. 113, Ekelöf III, s. 165 och Olivecrona, s. 347.
[31] PLB, s. 353.
[32] PLB, s. 237.

delse utöver den som förebragts genom åklagaren. Målsäganden tillerkändes endast ersättning för ombudsarvode avseende genomgång av utredningen för att taga ståndpunkt till om ytterligare utredning borde förebringas och samråd med åklagaren i detta avseende under rättegången.

HD yttrade: Målsägandens kostnader för ombudsinställelser vid sammanträde för huvudförhandling vid RR:n kan ej anses ha varit opåkallade, om förhållandena bedömes med utgångspunkt för tiden för målets handläggning vid RR:n. Vid bestämmande av ersättningens belopp bör emellertid avseende fästas bl. a. vid den insats ombudet gjort vid huvudförhandling.

Helt allmänt kan sägas att det är angeläget att processkostnaderna begränsas genom att man söker undvika dubbelarbete. HD har tydligen ansett att dubbelarbete ibland måste förekomma och att det är försvarbart om målsägandens ombud genomgår åklagarens utredning. Det kan nämligen krävas kompletterande utredning för att målsägandens intressen skall kunna tillvaratagas. Oavsett om målsägandens ombud faktiskt behövt komplettera åklagarens bevisning under huvudförhandlingen eller ej, kan enligt HD ombudets närvaro ej anses vara opåkallad för bevakande av målsägandens intressen, enär det ej på förhand kan avgöras om ombudet skall behöva göra en aktiv insats under huvudförhandlingen. Emellertid har HD ansett att ersättningsbeloppet borde jämkas, enär ombudet ej gjort någon aktiv insats under huvudförhandlingen vid RR:n.

PLB har uttalat att kostnad, som redan då åtgärden vidtogs bort framstå som onyttig, ej bör ersättas.[33] Av detta uttalande framgår att målsäganden ej kan erhålla ersättning för kostnader för utredning som åklagaren redan låtit utföra eller som åklagaren haft för avsikt att låta utföra vid den tidpunkt målsäganden vidtog åtgärden. Vid denna begränsning i den tilltalades kostnadsansvar vinnes att målsäganden tvingas att konferera med åklagaren innan han vidtager någon åtgärd. Dubbelarbete kan på detta sätt undvikas.

För att målsäganden skall kunna erhålla ersättning för rättegångskostnad krävs att han biträtt allmän åklagares talan. Härvid uppkommer fråga om målsägandens rätt till ersättning för rättegångskostnader är beroende av om denne uttryckligen påstått att han som målsägande biträder åtalet. Är det tillräckligt att målsäganden förebragt utredning som syftat till att få den tilltalade fälld till ansvar för att målsäganden skall kunna erhålla gottgörelse för sina kostnader i målet? I de allra flesta fallen uppstår ej någon tvekan om att den enskilde måste anses ha förebragt utredning i egenskap av part och målsägande. Den förfördelade kan i allmänhet ej tillåtas vara aktivt verksam i processen annat än i egenskap av målsägande. Då rätten lämnat den enskilde tillåtelse att förebringa bevisning har den därmed även avgjort att den enskilde i egenskap av målsägande intager ställning av part. Det kan då ej krävas att den förorättade uttryckligen förklarat att han för talan jämte åklagaren för att han skall kunna erhålla ersättning för sina kostnader i målet.

Av rättsfallet NJA 1968 s. 73 framgår att en målsägande ej kan erhålla ersättning för rättegångskostnader om han förhållit sig helt passiv under huvudförhandlingen och ej förklarat sig biträda åklagarens ansvarstalan. Det

[33] PLB, s. 238.

sagda gäller även för det fall då målsäganden haft kostnader som varit påkallade för tillvaratagande av sina intressen.

Då en person i samma rättegång intager ställning av tilltalad och målsägande kan det stundom vara svårt att avgöra om vederbörande uppträtt som part ej blott i egenskap av tilltalad utan även i egenskap av målsägande. I bilmål kan det t. ex. ibland uppstå fråga om en åtalad förare kan anses berättigad att i egenskap av målsägande erhålla ersättning för sina rättegångskostnader av annan förare som åtalats i samma rättegång. Antag att föraren A låter höra några vittnen för att styrka att den andre föraren B bär skulden till den inträffade olyckan. Kan A i sådant fall erhålla ersättning för sina kostnader för vittnesinställelserna om endast B fälles till ansvar? Om A ej uttryckligen förklarat sig biträda åklagarens talan kan det vara svårt att avgöra om A förebringat bevisningen i egenskap av tilltalad eller målsägande. Kan av rättsfallet NJA 1968 s. 73 dragas den slutsatsen att A endast kan erhålla gottgörelse för sina kostnader i målet, om han förklarat sig biträda åklagarens talan?

Situationen i förevarande exempel och rättsfallet NJA 1968 s. 73 kan ej helt jämställas. I rättsfallet NJA 1968 s. 73 hade målsägandens ombud förhållit sig helt passiv och ej förebringat någon utredning. Det finns inget som tyder på att målsäganden uppträtt som part. I förevarande bilmål har A förebringat bevisning. Det skulle då kunna avgöras genom tolkning om A förebringat utredningen i egenskap av målsägande eller i egenskap av tilltalad. Om vittnesberättelserna innehållit uppgifter som talat för B:s skuld kunde det tyckas att bevisningen i denna del skulle ha förebringats av A i egenskap av målsägande. Naturligtvis skulle man även kunna anse att denna bevisning utgjort ett led i A:s försvar. För bedömningen av frågor om rättegångskostnader är det av stor betydelse om A uppträtt som part och fört ansvarstalan mot B. Rätten bör därför tillfråga A om han biträder åklagarens talan. Endast om A uttryckligen förklarat sig föra talan som målsägande bör han anses berättigad att av B erhålla ersättning för sina kostnader för talans utförande mot B. Sedan den tilltalade genom en lagändring enligt RB 31: 11 st. 2 (träder i kraft 1 juli 1973) är berättigad att erhålla ersättning av det allmänna vid frikännande dom är det knappast någon fördel för A att delvis få sina kostnader ersatta av B. För A är det mera fördelaktigt om han av statsverket kan erhålla ersättning för samtliga sina kostnader då åtalet mot honom ogillas. Det torde vanligtvis vara möjligt att betrakta hela den av A förebragta utredningen som ett led i hans försvar och han bör då vid en frikännande dom kunna erhålla ersättning av allmänna medel för samtliga kostnader. Ur denna synpunkt bör man icke tolkningsvis anse att A fört talan som målsägande eftersom detta ur kostnadssynpunkt kan medföra nackdelar för A.

Om A kan förutse att såväl han som B kommer att fällas till ansvar kan det för A vara förmånligt att biträda åtalet mot B. Sådana kostnader som A haft i anledning av den av honom mot B förda ansvarstalan skall till fullo ersättas av B. Skulle endast A men icke B fällas till ansvar behöver A endast ersätta B de merkostnader B haft i anledning av att A fört talan mot B. Ur

kostnadssynpunkt kan således en målsägande spekulera i om det är lönsamt för honom att biträda åklagarens ansvarstalan. För att i möjligaste mån begränsa de skadliga verkningarna av en sådan spekulation bör vid bedömningen av kostnadsfrågor anses att en målsägande fört talan endast om han uttryckligen förklarat sig göra detta.

6.9. Sammanfattning

Vad beträffar frågan om målsägandebegreppet kan ges en enhetlig betydelse är det av primär betydelse om den enskilde anses åtalsberättigad. Reglerna om målsägandens reaktionsmöjligheter har väsentligen samma funktion som reglerna om målsägandens åtalsrätt och begreppet bör ha samma innehåll vid tillämpning av dessa bestämmelser. Åtskilliga bestämmelser som reglerar målsägandens ställning i brottmålsprocessen skall tillämpas som en följd av att en person äger föra ansvarstalan som målsägande. Bestämmelsen i RB 36: 1 om förbud för målsäganden att vittna är av denna art. Med avseende på dessa bestämmelser bör den enskilde behandlas som målsägande, om han äger föra ansvarstalan som målsägande. Ej sällan förekommer att samma regler gäller för målsägande som för vittne. Det finns då inget behov av att tillämpa de för vittnen gällande bestämmelserna beträffande en person som hörts som målsägande jämlikt RB 36: 1. Målsägandebegreppet kan då ges samma innebörd som det har i andra sammanhang. För att icke onödigtvis komplicera regelsystemet bör begreppet ej ges en avvikande innebörd. Ibland gäller olika regler för vittne och målsägande. Då det uppkommer ett behov av att tillämpa de för vittne gällande reglerna å en person som hörts som målsägande jämlikt RB 36: 1 kan det förekomma att reglerna om vittne tillämpas analogt. Stundom har man i praxis eller i förarbetena till viss lagstiftning tagit avstånd från en analog tillämpning av regler som gäller för andra processubjekt än målsägande och detta trots att processuella ändamålssynpunkter kunnat åberopas till stöd för en sådan rättstillämpning. Reglerna om behandlingen av enskilt anspråk uppbäres av andra ändamålsöverväganden än bestämmelserna om målsägandens åtalsrätt. Med särskilt beaktande av processekonomiska och kriminalpolitiska synpunkter kom vissa målsäganden tillerkända befogenheter att genom lagstiftning tillförsäkras jämväl målsägandens successor. Denna lagändring har medfört att det numer finns ett mycket ringa behov av att ge målsägandebegreppet ett mera vidsträckt innehåll vid tillämpning av reglerna om enskilt anspråk. Det kan dock ej uteslutas att det i sällsynta fall finns en benägenhet att under hänsynstagande till processekonomiska och kriminalpolitiska synpunkter behandla en skadeståndsberättigad person enligt de för målsägande gällande reglerna endast med avseende på dennes enskilda anspråk, t. ex. vid tillämpning av RB 22: 2.

Det sagda ger vid handen att målsägandebegreppet vanligtvis skulle kunna ges en enhetlig innebörd. Målsägande är den som äger föra ansvarstalan. Emellertid är det icke alltid möjligt att ge begreppet en enhetlig innebörd vad beträffar vissa situationer som ej blivit föremål för diskussion i det-

ta avsnitt. Särskilda komplikationer uppstår då det i ett inledande skede av en rättegång ej är möjligt att bevisa de fakta, vilka kan åberopas till stöd för att målsäganderätt bör erkännas. Härvid kan hänvisas till framställningen i kapitel 9. Vidare bör framhållas att målsägandebegreppet ej har en enhetlig betydelse då det krävs nödvändig processgemenskap vid anställandet av ansvarstalan. De särskilda problem som härvid uppkommer skall bli föremål för diskussion under 16.2. I detta sammanhang kan även anmärkas att begreppet målsägande i praxis och litteratur användes i en tvetydig bemärkelse då statsmyndigheter för ansvarstalan. Härvid hänvisas till framställningen under 21.1. Vid brottskonkurrens och lagkonkurrens kan den enskilde ibland behandlas endast efter vissa av de för målsäganden gällande reglerna vad avser den del av brottsligheten som ej varit riktad mot honom. Detta problem har berörts under 6.7.

Då i det följande förklaras att en person är målsägande innebär detta att samtliga för målsäganden gällande bestämmelser skall tillämpas, såvida det ej särskilt utsäges att endast vissa för målsäganden gällande bestämmelser skall tillämpas. I vissa fall skall särskilt anges att behörigheten att föra talan avser ställföreträdare för målsägande. Stundom kommer att förklaras att den åtalsberättigade blott äger partiell målsäganderätt eller att RB 20: 16 äger tillämpning vad avser den åtalsberättigades ställning. Sådan person är ej att anse som målsägande i enlighet med vad som föreskrivits under 6.6.

Vad beträffar frågan om vilka processuella ändamålssynpunkter som kan ha betydelse för målsägandebegreppets bestämning framgår av det ovan sagda att avgörande för målsäganderättsfrågans bedömning är om en person kan anses åtalsberättigad. Av betydelse för begreppsbestämningen blir därför främst de processuella ändamålsöverväganden som ligger bakom den enskilda åtalsrätten. Fästes avseende vid det enskilda åtalets upprättelsefunktion torde man vid bedömningen av målsäganderättsfrågan i stort nå samma resultat som om man tillämpar definitionsregeln eller utgår från det materiellt-rättsliga betraktelsesättet. Endast de som berörts av ett brotts skadeverkningar kan anses ha ett berättigat krav på att vinna upprättelse genom brottslingens bestraffande. Beaktas det enskilda åtalets kontrollfunktion torde det vara motiverat att som målsägande anse den som har ett krav på att vinna upprättelse. Såtillvida kommer man till samma resultat vid beaktande av upprättelsefunktionen och kontrollfunktionen. Emellertid skulle ett konsekvent hänsynstagande till kontrollsynpunkten kunna leda till att målsäganderätt kunde erkännas i vidsträcktare omfattning än vad som vore möjligt om blott upprättelsefunktionen beaktades. Personer som icke berörts av ett brotts skadeverkningar skulle kunna anses åtalsberättigade, om de kunde anses lämpade att fullgöra kontrollfunktionen. Sedan rättspraxis och annat material redovisats skall i kapitel 23 utrönas vilken betydelse det enskilda åtalets upprättelse- och kontrollfunktion har för begreppets bestämning. Vidare skall det härvid närmare utredas i vad mån målsäganderättsfrågan löses med ledning av definitionsregeln, läran om brottets skyddsintresse och skadeverkningarnas art.

7. Orsaksproblem

I RB 20: 8 st. 4 stadgas att målsägande är den mot vilken brott är begånget eller som därav blivit förnärmad eller lidit skada. I ordet därav kan inläggas ett krav på att orsakssamband skall föreligga mellan den brottsliga handlingen och den omständighet som påstås grunda målsäganderätt. I det följande skall undersökas i vilken utsträckning målsäganderätt bör underkännas av den anledningen att erforderligt orsakssamband ej föreligger. Härvid aktualiseras ett flertal olikartade orsaksproblem.

Inom straffrätten och skadeståndsrätten uppställes ett krav på kausalitet eller annorlunda uttryckt logisk kausalitet.[1] Härmed avses att viss handling skall ha utgjort en nödvändig betingelse för viss effekt för att kausalitet skall anses föreligga mellan handling och effekt. Nedan under 7.1. skall utredas om kravet på kausalitet i angivna bemärkelse medför att målsäganderätt bör underkännas i vissa fall.

För att en person skall anses som målsägande krävs kanske att den uppkomna skadan eller kränkningen utgör en följd av just de fakta som konstituerar brottet och ej blott av viss förövad handling. Begränsningen av orsaksfaktorn till "brottet" kan föranleda att viss omständighet ej anses konstituera målsäganderätt på grund av bristande orsakssamband. Denna fråga skall bli föremål för diskussion under 7.2.

Inom skadeståndsrätten anses att indirekta eller avlägsna skador ibland ej bör medföra skadeståndsskyldighet för den som vållat skadan. Om skadevållarens handling utgjort en nödvändig betingelse för skadan, kan ersättningsskyldighet likväl vara utesluten på grund av att adekvat kausalitet ej förelegat. Det skadeståndsrättsliga ansvaret för indirekta skador begränsas stundom med hänvisning till andra principer. Under 7.3. skall undersökas i vilken utsträckning målsäganderätt underkännes vid vissa typer av indirekta skador.

7.1. Kausalitet

När man iakttar en mängd företeelser i vår sinnevärld konstaterar man att vissa händelser regelbundet inträffar under vissa betingelser. På grundval av denna lagbundenhet formulerade Mill i sin induktiva logik, med utgångspunkt från antagandet att varje företeelse har en orsak, den kända differensmetoden: man undersöker under vilka betingelser en händelse inträffat; om en av dessa faktorer uteslutes och därvid händelsen ej inträffar, sägs denna faktor vara orsak till händelsen. Denna faktors förhandenvaro skall vara en nödvändig betingelse för händelsens inträffande.[2]

[1] Strahl, Kompendium i straffrättens allmänna del, s. 23 ff och Karlgren, s. 33 ff.
[2] Se t. ex. Kaila, Den mänskliga kunskapen, s. 112 ff.

Det skulle kunna tyckas att avgörandet av om en viss omständighet varit orsak till en effekt i ovan angivna mening skulle vara en rent teknisk och logisk operation som saknade inslag av värderingsmässiga bedömanden. Så är ej fallet. När man har att avgöra om en viss omständighet varit en nödvändig betingelse för en händelse kommer ibland rent ateoretiska frågor att kräva svar.[3] En svårighet består i att juristen alltid har att bedöma orsaksfrågan vid en enstaka handling och ej att formulera lagar om orsak och verkan på grundval av en mängd olika experiment.[4] När juristen har att bedöma orsaksfrågan kan handlingen ifråga ej åter utföras med uteslutande av den omständighet som förmodas utgöra en nödvändig betingelse för effektens inträde. Avgörandet av orsaksfrågan måste ske genom ett hypotetiskt prov, vilket kan medföra att juristen tvingas att göra bedömningar om hur ett tänkt händelseförlopp skulle utvecklat sig. Sådana bedömningar kräver ofta att vissa värderingar görs innan man kan uttala sig om med vilken sannolikhet effekten skulle ha inträffat i det hypotetiska fallet.

Då viss brottslig gärning ej utgjort en nödvändig betingelse för en skada eller en rättskränkning kan den skadelidande eller den kränkte ej anses som målsägande. Det är ställt utom all diskussion att brottslingen icke skall kunna åtalas av personer som drabbats av skadeverkningar som icke utgör en följd av brottet. Berörda kausalitetsfråga vållar sällan problem enär det ofta är mycket lätt att avgöra om den brottsliga handlingen utgjort en nödvändig betingelse för den skada eller kränkning som påstås grunda målsäganderätt. Emellertid kan kausaliteten brista trots att ett visst samband föreligger mellan den brottsliga handlingen och den omständighet som kan åberopas till stöd för att målsäganderätt bör erkännas. Belysande i detta sammanhang är ett äldre rättsfall.

NJA 1894 s. 541. I SL 25: 5 i äldre lydelse stadgades: "Har embetsman tagit eller betingat sig muta, för att i embetet orätt främja; varde, ändå att ingen skada skedde, afsatt... Tager eller betingar han sig eljest för sin embetsåtgärd någon belöning eller sportel, dertill han ej berättigad är; straffes..."

J yrkade ansvar å O och stadsfiskalen K under påstående: O hade hos K falskeligen angivit J för bedrägeri. I följd härav hade J häktats av K. För denna tjänsteåtgärd hade K betingat sig och sedermera erhållit ersättning av O. — Ansvar yrkades bl. a. å K för det denne betingat sig och mottagit ersättning för tjänsteåtgärd.

K medgav att han innan det åtgärden vidtagits mottagit 100 kronor av O.

HovR:n ogillade ansvarsyrkandet mot K för olaga häktning samt fann vidare att det vore utrett att det belopp K betingat sig av O icke av K mottagits för att i tjänsten orätt främja och dymedelst förnärma J. HovR:n ogillade på grund härav ansvarsyrkandet i sistnämnda avseende.

"Beträffande själva målet pröfvade HD:s flesta ledamöter på de av HofR:n anförda skäl och då J icke vore att anses såsom målsägande i fråga därom, huruvida K genom åtalade förfarandet att af O mottaga 100 kr., ändå att han härvid, på sätt HofR:n funnit, icke handlat i uppsåt att i tjänsten orätt främja och dymedelst förnärma J, eljest gjort sig skyldig till ansvar enligt 25 kap. 5 § strafflagen, rättvist fastställa det slut, hvartill HofR:n i målet kommit."

[3] Karlgren, s. 33 f.
[4] Hart & Honoré, s. 8 f.

I detta rättsfall har J ansetts som målsägande ifråga om K:s förfarande i det avseende detta vore att anse som tagande av muta för att främja orätt. Däremot har J ej ansetts vara målsägande i det avseende K:s förfarande vore att bedöma såsom tagande av muta utan uppsåt att orätt främja.

J:s påstådda målsägande rätt torde grundas å att han skulle blivit häktad utan laga grund. Fråga uppstår om K:s förfarande att mottaga ersättning av O utgjort en nödvändig betingelse för K:s beslut att låta häkta J. Om K skulle vidtagit tjänsteåtgärden även om han ej erhållit någon förmån av O, har brottet tagande av muta ej utgjort en nödvändig betingelse för häktningsbeslutets fattande. Orsakssamband föreligger då ej mellan K:s förfarande att mottaga ersättning av O och den omständighet som påstås grunda målsägande rätt. I överensstämmelse härmed har HD ansett J obehörig att som målsägande föra talan om ansvar för det K skulle mottagit ersättning utan uppsåt att orätt främja. Att hos K funnits en vilja att mottaga ersättning just för den tjänsteåtgärd som medfört olägenhet för J och att denna vilja är samhällsfarlig i det att tjänstemannens obesticklighet kan sättas ifråga påverkar ej bedömningen av orsaksproblemet.[5] Om däremot K mottagit ersättning för att orätt främja dvs. för att fatta ett olagligt häktningsbeslut, måste J anses som målsägande enär mottagandet av mutan utgjort en nödvändig betingelse för häktningsbeslutet. I förevarande fall har HD prövat huruvida J gjort sig skyldig till brott genom att mottaga ersättning för att orätt främja. Ansvarsyrkandet har emellertid ogillats i denna del enär häktningsbeslutet ansetts befogat och ersättningen förty ej mottagits för att orätt främja.[6]

7.2. Brottet såsom orsaksfaktor

Då man ställs inför uppgiften att utreda om orsakssamband föreligger mellan en handling och en effekt måste handlingen och effekten noga beskrivas. I denna beskrivning av handling och effekt kan ligga ett mått av rättslig värdering.[7] Särskilda problem erbjuder beskrivningen av den handling som tänkes ha orsakat den händelse som åberopas till stöd för att målsägande rätt bör erkännas.

När man har att undersöka om kausalsamband föreligger mellan en händelse och en senare inträffad företeelse har man regelmässigt att utröna om en faktiskt företagen handling orsakat viss tilldragelse. Emellertid synes det som om utgångspunkten vid lösandet av målägande rättsfrågor måste vara "brottet" dvs. en handling som framstår som mera begränsad till sitt innehåll än den gärning som faktiskt blivit förövad.

Antag att en person genom åtskilliga slag misshandlat en annan person samt att tredje man tillhörig egendom skadats genom samma slag. Är den person vars egendom skadats att anse som målsägande ifråga om misshandelsbrottet? I dansk rättspraxis har motsvarande processuella fråga besvarats nekande.[8] I detta fall är det svårt att ange hur misshandelsgärningen

[5] Karlgren, s. 33.
[6] Jfr även framställningen under 18.7.1. vad beträffar rättsfallet NJA 1906 s. 60.
[7] Persson, SkadeståndS- och försäkringsrättsliga studier, s. 108 f.
[8] Krag Jespersen, s. 276 f.

skall beskrivas då man har att avgöra om egendomsskadan orsakats genom misshandelsbrottet. Skall man vid beskrivningen av den brottsliga handlingen bortse från att slagen medfört egendomsskada? Om man är beredd att besvara denna fråga jakande uppstår komplikationer vid utförandet av det hypotetiska provet. Om man tänker bort brottet dvs. gärningsmannens handlande i det avseende detta medfört kroppsskada synes det ovisst om man är beredd att anse att sakskadan aldrig skulle ha inträffat. Man har svårt att praktiskt tänka sig det fallet att slagen tänkes bort endast i det avseende de medfört kroppsskada och att sakskadan ändå inträffar. Om man anknyter till det faktiska händelseförloppet står det klart att egendomsskadan aldrig skulle inträffat om misshandelsbrottet ej ägt rum. Det tycks vara orimligt att isolera de olika företeelserna från varandra, dvs. slagen i det avseende de medfört kroppsskada och i det avseende de medfört sakskada. Hur man än vill se på detta spörsmål och även om någon lösning skulle kunna motiveras teoretiskt sett uppstår likväl fråga om en precisering av handlingen utgör ett lämpligt instrument för fastställandet av vilka skador som kan anses "orsakade genom brotten".

När man har att utröna om viss skada kan anses orsakad genom brottet skulle man enligt den ovan föreslagna modellen blott ta hänsyn till de moment i handlingen som gör denna brottslig. Vilken grundläggande värdering ligger bakom denna tanke att den orsaksgrundande handlingen måste begränsas till att avse de moment som gör denna straffbar? Det bör vara samma värdering som föranlett att brottsbeskrivningen givits visst innehåll och att vissa förhållanden gjorts till straffbarhetsbetingelser under det att andra förhållanden ansetts sakna betydelse och ej upptagits som straffbarhetsbetingelser i brottsbeskrivningen. Vad är då bestämmande för brottsbeskrivningarnas utformning? Brotten konstrueras så att straff inträder då angrepp skett på intressen som ansetts betydelsefulla. Straff bör inträda i alla de fall då handlingar kan innebära angrepp på ett intresse som ansetts förtjäna straffrättsligt skydd. Straff skall dock ej inträda i andra fall, t. ex. så att handlingar blir att bestraffa trots att någon skada ej inträffat eller trots att gärningen ej heller på annat sätt varit farlig eller samhällsskadlig. Vid bedömandet av vilka moment som skall läggas till grund för kausalbedömningen skall på samma sätt beaktas de delar av händelseförloppet som föranlett att handlingen hänförts till den typ av handlingar som är så klandervärda att de belagts med straff. Härvid kan läran om brottets skyddsintresse lämna upplysning om vilka typer av skador som kan anses utgöra en följd av gärningen i det avseende denna är att anse som brottslig.

Läran om brottets skyddsintresse är säkerligen bättre ägnad att ange vilka skador som grundar målsäganderätt än den förut angivna kausalitetsmetoden. Vid beskrivandet av det yttre händelseförlopp som skall föranleda straff är det ej säkert att därav omedelbart framgår varför handlingssättet ansetts straffvärt. Vid utformningen av brottsbeskrivningen knytes kriminaliseringen till ett yttre handlingssätt t. ex. angreppet på ett fysiskt objekt och ej till de olika skyddsintressen som man velat förläna straffrättsligt skydd. Det är klart att brottsbeskrivningarna ej omedelbart kan ge uttryck för de värde-

ringar som motiverat de olika handlingstypernas kriminalisering. Vid kausalitetsmetoden griper man blott medelbart de värderingar som blir vägledande för målsäganderättsfrågans bedömning. Tillämpas läran om brottets skyddsintresse bygger bedömningen av målsäganderättsfrågan omedelbart på de värderingar som måste anses ligga till grund för att vissa skador ej grundar målsäganderätt. Kausalitetsmetoden kan leda till felaktiga resultat enär man ibland måste räkna med att andra moment än de ansvarsgrundande kan åberopas till stöd för att kausalsamband skall anses föreligga.[9] Ofta blir det då svårt att avgöra vilka moment som skall få åberopas.

Den ovan diskuterade frågan rör i själva verket ej ett orsaksproblem av den traditionella typen, dvs. frågan om viss händelse utgjort en nödvändig betingelse för en senare inträffad företeelse. Den fråga man här har att lösa rör problemet om en viss typ av skada, som enligt betingelseteorin otvivelaktigt orsakats genom viss handling, kan anses vara av sådan art att den motiverar erkännande av målsäganderätt. Annorlunda uttryckt har man att avgöra om en viss typ av skada utgör ett skäl eller ett motiv för erkännande av målsäganderätt. Det förhållandet att förevarande problem till formen låter sig uppställas som ett rent orsaksproblem får ej föranleda att man ej gör klart för sig att det här rör sig om ett helt annat problem än det traditionella orsaksproblemet, dvs. frågan om en händelse utgjort en nödvändig betingelse för en viss effekt.[10]

Vid brott som ej utgör effektdelikt eller faredelikt kommer gärningsbeskrivningen endast att innehålla en redogörelse för visst beteende. Ansvar kommer således ej att yrkas för det detta beteende skulle ha medfört en skadlig effekt eller fara därför. I dessa fall framgår klart att det är otjänligt att söka lösa berörda kausalitetsproblem genom att först bestämma orsaksfaktorn och därefter utföra det hypotetiska provet. Det är nämligen mycket svårt att bestämma den tänkta orsaksfaktorn och att därefter företaga ett hypotetiskt prov. När man skall uppdraga gränserna för det tänkta händelseförlopp som utgör orsaksfaktorn, dvs. "brottet", finns i brottsbeskrivningen icke någon skadlig effekt som ger anvisning om hur den sökta begränsningen skall ske. Om det faktiska förfarandet utgjort en nödvändig betingelse för olika skadliga effekter som icke omfattas av gärningsbeskrivningen kan viss effekt anses utgöra en "följd av brottet", under det att annan effekt ej anses utgöra en sådan följd. Då man har att utreda om viss skada bör anses motivera ett erkännande av målsäganderätt lämnar läran om brottets skyddsintresse bättre vägledning än den angivna kausalitetsmetoden. Vill man använda denna metod måste man vid bestämmandet av orsaksfaktorn tillämpa läran om brottets skyddsintresse. Det är då enklare att vid bedömningen av målsäganderättsfrågan direkt tillämpa sagda lära. Ett exempel skall belysa det sagda.

För att ansvar för mened skall kunna inträda krävs ej att viss skadlig effekt inträffat. Antag att ett vittne avgivit en osann utsaga och att ena parten som en följd härav genom dom kommit att frånkännas en ekonomisk för-

[9] Krag Jespersen, s. 278.
[10] Hart & Honoré, s. 45 ff.

mån som rätteligen tillkommit honom. Vidare antages att de osanna uppgifterna varit ärekränkande för annan person. Tydligt är att de osanna uppgifterna utgjort en nödvändig betingelse för de skadeverkningar som drabbat den förlorande parten och den ärekränkte. Däremot är det osäkert om dessa båda typer av skadeverkningar skall anses "orsakade" just genom "menedsbrottet". Läran om brottets skyddsintresse ger anvisning om att den ekonomiska skadan motiverar erkännande av målsäganderätt, men ej den skada som drabbat den ärekränkte.[11] Av det sagda framgår även att en skadlig effekt som ej utgör ett moment i brottsbeskrivningen mycket väl kan grunda målsäganderätt, men att detta icke är nödvändigt.[12]

7.2.1. Kasuella och inadekvata skadeverkningar

Varje handling har i det närmaste en oändlig mängd konsekvenser, om man blott följer orsakskedjan tillräckligt långt. Dessa olika verkningar, som kan vara mer eller mindre avlägsna, är omöjliga att förutse i alla avseenden. Även om en skada framstår som en direkt följd av viss handling kan den te sig som en oberäknelig följd av handlingen. För straffrättens och skadeståndsrättens vidkommande begränsas ansvaret för sådana indirekta och direkta verkningar genom att det uppställes ett krav på adekvat kausalitet och subjektivt tillräknande.[13] Om viss brottslig gärning medfört sådana kasuella eller inadekvata skadeverkningar som ej grundar straffrättsligt ansvar kan dessa knappast anses orsakade genom brottet. Nedan skall närmare utredas om dylika verkningar icke grundar målsäganderätt.

Målsäganderätt kan ej grundas å alla de mer eller mindre avlägsna följder som ett brott medfört. Skulle samtliga sådana skadeverkningar kunna konstituera målsäganderätt skulle åtalsrätt kunna erkännas i en sådan omfattning att man närmade sig en ordning med actio popularis. Åtalsrätt kan ej erkännas i så vidsträckt omfattning. När man har att uppdraga gränserna för vilka mer näraliggande verkningar som kan grunda målsäganderätt kan måhända de inom straffrätten och skadeståndsrätten existerande metoderna för ansvarsbegränsning skänka viss vägledning. Möjligt är härvid att icke ens direkta skador grundar målsäganderätt när de är inadekvata eller kasuella. Det kan naturligtvis ej förutsättas att de inom straffrätten och skadeståndsrätten existerande metoderna för ansvarsbegränsning utan vidare kan tillämpas vid lösningen av förevarande straffprocessuella fråga. Det måste undersökas om de skäl som motiverar en ansvarsbegränsning inom straffrätten och skadeståndsrätten föranleder en motsvarande begränsning av målsäganderätten.

Först skall undersökas vilken närmare innebörd som inlägges i kravet på adekvans och i kravet på subjektivt tillräknande och om det bör uppställas ett sådant krav för erkännande av målsäganderätt. Härefter skall utredas om läran om brottets skyddsintresse ger anvisning om att inadekvata och kasuella skador ej bör grunda målsäganderätt och om man härvid når samma resultat

[11] Se under 18.7.1. och 18.7.2.
[12] Pas. 1949 III, s. 22.
[13] Agge, Straffrättens allmänna del II, s. 296 ff, Karlgren, s. 40, Persson, SkadeståndS- och försäkringsrättsliga studier, s. 68 och Strahl, Teori och praxis, s. 327.

om man uppställer ett krav på adekvans och subjektivt tillräknande. Slutligen skall undersökas hur berörda problem besvarats i rättspraxis.

7.2.1.1. Kraven på adekvat kausalitet och subjektivt tillräknande

Med adekvat kausalitet avses enligt Agge att den brottsliga handlingen innefattar en objektiv fara för inträdandet av den timade effekten och för effektens inträde just på det sätt som skett. Saken kan även uttryckas så att effekten skall ha framstått som en sannolik följd av handlandet. Vid avgörandet om skadan varit sannolik eller förutsebar skall hänsyn ej tagas till om gärningsmannen kunnat eller bort inse risken för skada. Sannolikhetsbedömningen skall ske med ledning av de kunskaper som en alldeles särskilt insiktsfull och sakkunnig person har.[14]

Med subjektivt tillräknande avses enligt Agge att gärningsmannen skall ha handlat under sådana psykiska betingelser, att beteendet kan anses utgöra ett uttryck för en samhällsskadlig eller eljest icke godtagbar viljeinriktning. Agge har förklarat att detta innebär att de särskilda straffbuden uppställer eller underförstår att den beskrivna handlingen företagits med uppsåt eller åtminstone med oaktsamhet.[15]

Inom straffrätten och skadeståndsrätten begränsas ansvaret genom kraven på adekvans och subjektivt tillräknande. Anledningen till att man velat inskränka brottslingens respektive skadevållarens ansvar är bl. a. att sanktion är meningslös ur preventiv synpunkt i de fall då individen ej haft möjlighet att inse att han bort avhålla sig från det handlande som medfört skada. Att ingripa mot sådant handlande kan endast fylla den funktionen att medborgarna tvingas att i högre grad vara omsorgsfulla och aktsamma. Som huvudregel bör gälla att det ur preventiv synpunkt blott är motiverat att sanktionera skadebringande handlingar, om skadan kunnat förutses. Då vissa skadetyper skall förebyggas genom hot om straff eller skadestånd sker detta genom att man ingriper i det mänskliga handlandet. Den nödvändiga betingelse för skadans inträde man söker utesluta utgör en mänsklig handling. Det gäller således ej att avlägsna andra nödvändiga betingelser som t. ex. utgör miljöfakta. Detta är en väsentlig uppgift för kriminalpolitiken i stort, men straffrättens syfte är främst att dirigera det mänskliga handlandet så att samhällsskadliga handlingar motverkas. När man har att bedöma om straffsanktion är motiverad rent preventivt måste de mänskliga förutsättningarna att inse vilka konsekvenser som följer av handlandet bli den måttstock varmed bedömningen måste ske. I enlighet härmed uppställes ett krav på subjektivt tillräknande.[16] Även kravet på adekvat kausalitet kan i viss mån anses föranlett av att man ej önskat ansvariggöra individen för skador då det över huvud taget ej varit möjligt för mänskligt vetande att förutse att visst hand-

[14] Agge, Straffrättens allmänna del II, s. 298. Se även Bomgren, SvJT 1968 s. 353 ff, Persson, Skadestånds- och försäkringsrättsliga studier, s. 72 och Strahl, Teori och praxis, s. 328.
[15] Agge, Straffrättens allmänna del II, s. 252.
[16] Agge, Straffrättens allmänna del II, s. 251 ff och Thornstedt, Om rättsvillfarelse, s. 5 ff.

lande varit förbundet med risk för skada av bestämd art.[17] Med det sagda avses blott att uttala att begränsningen av ansvaret i stor utsträckning sker med ledning av vad som rimligen kan förutses av människor. Detta torde kunna fastslås utan att man närmare preciserar vad som avses med subjektivt tillräknande och adekvat kausalitet. Av betydelse är härvid ej heller att värderingen ges ett större eller mindre utrymme t. ex. så att ett moraliserande betraktelsesätt i viss utsträckning undvikes vid bestämmandet av om adekvat kausalitet anses föreligga.[18]

Ovan har visats att preventionssynpunkter ger anvisning om hur långt det straffrättsliga ansvaret bör utsträckas. Härav följer däremot ej att målsägande rätt blott skulle tillkomma personer som genom brott lidit sådan skada som varit adekvat och som kunnat tillräknas gärningsmannen. Det finns ej anledning att ur preventiv synpunkt begränsa kretsen av åtalsberättigade till att omfatta endast personer som drabbats av sådan skada som motiverar sanktion. För att förebygga förövandet av kriminaliserande handlingar vore det mest effektivt om åtalsrätt tillförsäkrades varje person som lidit skada och som hade intresse av att brottslingen blev lagförd. Härigenom kunde ett stort antal personer fullgöra kontrollfunktionen. Emellertid fick kretsen av åtalsberättigade ej bli så vidsträckt att man närmade sig en ordning med actio popularis. Om man ansåg att inadekvata och kasuella skador grundade målsäganderätt kan häremot invändas att det vore föga motiverat att tillerkänna dessa åtalsrätt, enär de skulle ha ett ringa intresse av att anställa åtal. Eftersom de icke kunde påräkna att rätten skulle kunna tillerkänna dem skadestånd torde de vara föga intresserade av att väcka åtal. Emellertid är det ofta mycket svårt att på förhand avgöra om ett skadeståndsyrkande bör ogillas av den anledningen att skadan är kasuell eller inadekvat. Man kan således räkna med att den skadelidande ibland önskar att få skadeståndsfrågan bedömd. Kontrollsynpunkten talar i viss mån för att inadekvata och kasuella skador bör grunda målsäganderätt för de personer som närmast berörts av brottet.

När man inom straffrätten begränsat ansvaret till skador som kunnat tillräknas gärningsmannen har man ofta åberopat rent etiska skäl eller hänvisat till den allmänna rättskänslan.[19] Thornstedt har uttryckt saken så att principen om subjektiv täckning framdrivits av en etiskt betonad föreställning om att straff borde vara en rättvis vedergällning för medvetet begången orätt eller för klandervärd försummelse. Författaren har vidare förklarat att detta betraktelsesätt säkerligen förlorat i betydelse, men att det torde leva kvar i den formen, att allmänt omfattade rättviseföreställningar i samhället för straff kräver att gärningsmannen kan "rå för" sin gärning och dess konsekvenser.[20] Målsägandens åtalsrätt torde alltjämt delvis uppbäras av tanken på att den skadelidande har ett berättigat krav på att erhålla upprättelse. För

[17] Karlgren, s. 43 f.
[18] Agge, Straffrättens allmänna del II, s. 298 och Persson, Skadestånds- och försäkringsrättsliga studier, s. 94.
[19] Agge, Straffrättens allmänna del II, s. 251 och Thornstedt, Om rättsvillfarelse, s. 5 ff.
[20] Thornstedt, Om rättsvillfarelse, s. 6.

att den skadelidande skall kunna anses berättigad att anställa åtal och yrka att gärningsmannen ådömes straff är det naturligt att i överensstämmelse med skuldprincipen kräva att gärningsmannen kan tillräknas den skada som tillskyndats den person som framställt ansvarspåståendet. Härvid bortses från sådana brott där det straffrättsliga ansvaret är strikt. Ur gärningsmannens synpunkt skulle det framstå som stridande mot rättviseföreställningar om en person kunde få honom lagförd och dömd till straff för ett dolöst eller culpöst brott, oaktat den skadelidande som grund för sitt "straffanspråk" blott kunde åberopa en icke straffvärd skada av kasuell eller inadekvat natur.

Det sagda ger vid handen att kasuella och inadekvata skador kanske skulle kunna grunda målsäganderätt om kontrollsynpunkten tillmättes avgörande betydelse. Om målsägandebegreppet bestämdes med utgångspunkt från det enskilda åtalets upprättelsefunktion borde nämnda skadetyper ej grunda målsäganderätt vid dolösa och culpösa brott. Nedan under 7.2.1.3. skall utredas om målsäganderätt erkänts i rättspraxis.

7.2.1.2. Läran om brottets skyddsintresse

Det har hävdats att man genom en undersökning av den överträdda normens syfte skulle kunna lösa sådana adekvansproblem som ej lät sig lösas genom en undersökning av det kausala sambandet mellan handling och skada.[21] Om t. ex. en viss handlingstyp kriminaliserats för att förebygga uppkomsten av vissa typer av skador, måste oftast adekvat kausalitet anses föreligga, om sådan skada framkallats genom det straffbelagda förfarandet ifråga. Det är då tydligt att skadan ansetts förutsebar under lagstiftningsarbetet. Målsäganderätt bör då erkännas.

Inadekvata skador kan ej föranleda ansvar. Kasuella skador kan ej medföra straff vid dolösa och culpösa brott, men väl vid sådana kriminaliserade handlingstyper där det straffrättsliga ansvaret är strikt. När inadekvata och kasuella skador ej kan medföra ansvar enligt viss straffbestämmelse kan kriminaliseringen ej anses ha skett för att förebygga sådana skador. Dessa skulle således enligt läran om brottets skyddsintresse ej kunna grunda målsäganderätt ifråga om gärning som är att bestraffa enligt straffbud av ovan berörda art. Vid straffbestämmelser där ansvaret är strikt kan kriminaliseringen ha genomförts för att motverka vissa kasuella skadetyper av adekvat natur. Sådan skada torde kunna grunda målsäganderätt.

Det synes dock som om man kan tänka sig vissa fall då en uppkommen skada varit inadekvat i viss mening och då kriminaliseringen likväl kan sägas ha haft till syfte att förebygga dylik skada. Då viss verksamhet är av farlig art uppställes ofta straffsanktionerade säkerhetsföreskrifter om hur de för verksamheten ansvariga personerna skall förfara för att risken för olyckor skall elimineras. Straff inträder oberoende av om någon olycka inträffat. I dessa fall skulle säkerhetsföreskrifterna kunna anses ha till syfte att motverka uppkomsten av såväl förutsebara som icke förutsebara olyckor. Om man vet att en mängd oberäkneliga skador kan förorsakas som en följd av att säkerhetsföreskrifter icke följes kan kriminaliseringen sägas ha skett för

[21] Hart & Honoré, s. 97.

att förebygga uppkomsten av såväl adekvata som inadekvata skador. Fråga uppstår härvid om inadekvata skador kan grunda målsäganderätt under den motiveringen att läran om brottets skyddsintresse leder till ett sådant resultat.

Om man i dessa fall tillämpar läran om brottets skyddsintresse kan det sägas att svårigheterna blott förlägges till ett annat plan än vad som är normalt vid bedömning av adekvansproblem. På samma sätt som det är tveksamt vilket närmare innehåll som adekvansläran har är det uppenbart att läran om brottets skyddsintresse ej alltid ger bestämt besked om vilka intressen som skyddas. Ofta är det lika svårt att bestämma ett brotts skyddsintresse som att lösa adekvansfrågan.

Ovan har sagts att en handlingstyp skulle kunna ha straffbelagts för att förebygga uppkomsten även av inadekvata skador. Det skulle också kunna hävdas att en föreskrift ofta tillkommit blott för att förebygga olika kända typer av skador. Emellertid måste intresseskyddet få en mera vidsträckt omfattning allteftersom nya kunskaper tillförs mänskligheten med den tekniska och samhälleliga utvecklingen. När det således blir känt att viss säkerhetsföreskrift faktiskt motverkar uppkomsten av hittills okända typer av skador kan bestämningen av straffbudets skyddsintresse påverkas härav. Fråga uppstår om man kan gå ytterligare ett steg vid bestämmandet av brottens skyddsintressen och säga att kriminaliseringen alltid skett för att förebygga varje typ av skada, således även inadekvata skador. Måste det därvid ej krävas att man förutsett att handlingstypen i sig varit särskilt farlig och att man måste räkna med att icke förutsebara skador kan inträffa som en följd av handlingstypens särskilda farlighet? Troligtvis måste ett sådant krav uppställas. När skall då en viss handlingstyp anses så farlig att kriminaliseringen skett för att motverka olika oberäkneliga typer av skador? Om det kan sägas att straffsanktionerade säkerhetsföreskrifter vid farlig verksamhet har till syfte att motverka uppkomsten av icke förutsebara skador, kunde man kanske även säga att kriminaliseringen av misshandel skett för att motverka inadekvata skador t. ex. för att förebygga dödsolyckor som inträffar som en oberäknelig följd av misshandel. Det kan knappast antagas att adekvans undantagslöst bör föreligga i sådana fall.[22] Om således svårigheter uppstår vid tillämpning av läran om brottets skyddsintresse, vinnes kanske ej något med att tillgripa den begränsningsmetod som kravet på adekvat kausalitet innebär. Det ovannämnda problemet rörande frågan om inadekvata skador kan anses omfattade av det straffrättsliga skyddet är blott en omformulering av ett visst adekvansproblem, nämligen frågan i vilken grad den konkret inträffade skadan vid sin beskrivning skall generaliseras. Nedan skall med ett exempel belysas att svårigheterna vid adekvansbedömningen är av likartad beskaffenhet som vid bedömningen av ovan berörda problem med ledning av läran om brottets skyddsintresse.

Antag att en olycka inträffat vid en elektrisk anläggning samt att därvid en person omkommit. Det förutsättes att gällande säkerhetsföreskrifter överträtts av de för anläggningen ansvariga personerna i det att erforderliga

[22] Jfr NJA 1938 s. 84 refererat under 7.2.1.3. samt Karlgren, s. 48.

skyddsanordningar saknats. Antag vidare att olyckan ej kunnat förutsägas av sakkunniga personer. I denna mening framstår olyckan som en inadekvat följd av att de för anläggningen ansvariga personerna underlåtit att företaga vissa handlingar. Emellertid är det uppenbart att vid överträdelse av säkerhetsbestämmelserna olyckor kan inträffa av olika oförklarliga anledningar. Ur denna synpunkt kan olyckan anses som adekvat. Denna osäkerhet vid bedömningen av adekvansfrågan visar sig genom att det är svårt att ange några kriterier för hur brottet och den inträffade effekten skall beskrivas. Lämnas i gärningsbeskrivningen ingående redogörelse för de olika tekniska faktorer som kan ha föranlett olyckan, ter det sig naturligt att med beaktande av dessa olika faktorer anse olyckan som en inadekvat följd av att säkerhetsföreskrifterna ej följts. Beskrives däremot den påstådda förseelsen helt neutralt såsom dödsolycka orsakad av överträdelse av gällande säkerhetsbestämmelser framstår det som naturligt att med bortseende från ett tekniskt strikt naturvetenskapligt resonemang anse olyckan utgöra en följd av att säkerhetsföreskrifterna ej iakttagits.[23] Inom straffrätten kan adekvansproblemet undvikas genom att brotten konstrueras som beteendedelikt. Härigenom kan straffansvar drabba den som orsakat en icke förutsebar skada då vissa bestämmelser överträtts. I dessa fall blir det lika svårt att avgöra målsäganderättsfrågan med ledning av ett adekvansresonemang som med ledning av läran om brottets skyddsintresse. Att söka ange kriterier för hur starkt generaliserande gärningsbeskrivningarna bör göras vid en adekvansbedömning är säkerligen ingen framkomlig väg. Den skadevållandes handlande och den skadliga effekten måste säkerligen generaliseras i olika hög grad med hänsyn till brottets art.

7.2.1.3. Praxis

NJA 1938 s. 84. M hade misshandlat P, varvid denne fallit omkull och skadat foten. Senare avled P till följd av blodpropp i lungan.

Sedan allmän åklagare yrkat ansvar å M jämlikt SL 14: 5 och HR:n och HovR:n avkunnat utslag, fullföljdes talan av P:s änka och av en för barnen förordnad god man S.

HD fann att M icke kunde anses ha haft anledning att taga i beräkning att våldet kunde medföra döden och att denna händelse timat mer av våda än av vållande. Med tillämpning av SL 5: 12 st. 2 ansågs brottet ej vara svårare än brott som avsågs i SL 14: 12 (uppsåtlig misshandel varav mindre lyte eller kroppsfel kommit). Den inträffade dödsolyckan kunde enligt HD:s förmenande jämlikt SL 5: 12 st. 2 ej medföra förhöjt straff, enär utgången timat mer av våda än av vållande. HD förklarade vidare att änkan och S ej var lagligen berättigade att föra talan om ansvar för sådant mot P förövat brott.

Brott såsom mord, dråp och vållande till annans död får enligt praxis åtalas av den som lagligen varit berättigad att erhålla underhåll av den döde.[24] I förevarande rättsfall har änkan ansetts obehörig att som målsägande föra talan om ansvar för det mot mannen begångna misshandelsbrottet, trots att detta medfört dennes död. Enligt HD skulle dödsolyckan ha inträffat mera av våda än av vållande och denna skulle icke kunna föranleda förhöjt straff.

[23] Karlgren, s. 47 och Strahl, Teori och praxis, s. 324 ff och särskilt s. 328.
[24] Se under 17.2.2.

Dödsfallet utgjorde icke en följd av just misshandelsbrottet och änkan kan således ej anses ha lidit skada genom detta brott. Den av våda inträffade dödsolyckan har ej grundat målsäganderätt.

NJA 1941 B 746. I 19 kap. SL i lydelse före 1948 stadgades i 1 § ansvar för mordbrand för det fall någon uppsåtligen satte eld å hus, byggnad, fartyg eller annat, där människor bo, eller vanligt eller veterligt är, att de eljest vistas, eller å något, varifrån elden till sådana boningar eller vistelserum lätteligen spridas kan. I 19 kap. 6 § stadgades ansvar för var som uppsåtligen medelst krut eller annat sprängämne kommer förödelse å stad å annans boning eller vistelserum, såsom för mordbrand. Skilda lagrum var således tillämpliga med hänsyn till om förstörelse förorsakats genom brand eller explosion.

Ett antal personer hade överenskommit att medelst sprängämne förstöra några tryckpressar och sättmaskiner, vilka tillhörde ett tryckeribolag. Tryckpressarna och sättmaskinerna var uppställda i en fastighet som tillhörde bolaget. Syftet med attentatet var att förhindra tryckning av en tidning som utgavs av Norrbottens kommunistiska ungdomsdistrikt. De personer som planerat dådet torde ej haft för avsikt att skada annan egendom än den som av bolaget användes vid tryckning. Sedan sprängämnena bragts att explodera hade fastigheten antänts och helt brunnit ned. Vid branden hade bl. a. M H:s son omkommit. E H som vid branden lyckats taga sig ut genom ett av fastighetens fönster hade skadats. J som tidigare hyrt bostad i fastigheten hade fått diverse kvarlämnade personliga tillhörigheter förstörda. Ungdomsdistriktet hade förlorat kontanta medel och inventarier. — Ansvar yrkades av allmän åklagare jämte ett flertal personer som ansåg sig vara målsägande.

HovR:n ansåg att hinder icke mötte för prövning av M H:s talan om ansvar i anledning av sonens död, enär hon genom hans död kommit att sakna erforderligt underhåll.

HovR:n fann härefter ej ådagalagt att någon av de tilltalade anlagt branden samt förklarade att det med hänsyn till branden ej var möjligt att i detalj fastställa resultatet av sprängningen. Vidare uttalades att tryckpressarna och sättmaskinerna allvarligen skadats, att fönsterrutor krossats samt att en fönsterbåge blivit lösryckt och utkastad från fastigheten. HovR:n ansåg att de skador som sålunda fastställts var av sådan art att de måste betecknas som förödelse å byggnad, vilken innehållit annans boning. HovR:n fann vidare att även om de tilltalade i första hand endast åsyftat att skada tryckpressarna och sättmaskinerna, måste jämväl övriga skador av sprängningen antagas ha uppsåtligen åstadkommits. De tilltalade ansågs förvunna till ansvar för sådant mordbrandsbrott som avsåges i SL 19: 6 samt för delaktighet till sådant brott.

Beträffande frågan om behörigheten att föra ansvarstalan uttalade härefter HovR:n: På grund av det anförda och då det brott, vartill nämnda tilltalade funnits skyldiga, icke fått åtalas av andra än åklagaren, tryckeribolaget samt F, G och O Å, som bott i fastigheten, prövar HovR:n rättvist dels fastställa RR:ns utslag, i vad därigenom E H:s, J:s, ungdomsdistriktets och M H:s ansvarsyrkanden mot de tilltalade för att hava uppsåtligen anlagt branden därigenom ogillats, dels ock, med ändring av RR:ns utslag, på det sätt bifalla åklagarens, tryckeribolagets, F:s, G:s och O Å:s ansvarstalan, att HovR:n dömer vissa av de tilltalade för brott som avses i 19: 6 SL och övriga tilltalade för delaktighet i sådant brott.

Beträffande skadeståndsfrågan fann HovR:n de tilltalade vara skyldiga att utgiva ersättning endast för de skador, som uppstått av sprängningen.

I HovR:ns utslag yrkades ändring av bolaget och medparter samt av de tilltalade.

HD fann ej skäl att göra ändring i HovR:ns utslag.

I detta rättsfall har de tilltalade dömts till ansvar för det de uppsåtligen förorsakat explosion och sprängskador. Däremot har de ej fällts till ansvar jäm-

likt SL 19: 1 för mordbrand, enär det ej visats att de anlagt branden eller eljest uppsåtligen förorsakat denna. Branden får fastmera anses ha inträffat mer av våda än av vållande, vilket framgår av att de tilltalade ådragit sig skadeståndsskyldighet blott för de skador som uppstått som en direkt följd av sprängningen. Möjligen har de omfattande skadeverkningar som branden medfört ansetts utgöra en inadekvat följd av sprängningen. Denna bedömning leder likaledes till att de tilltalade endast ådrager sig ersättningsskyldighet för sprängskadorna, men ej för brandskadorna.

E H, J, ungdomsdistriktet och M H torde ej omedelbart ha drabbats av skada till följd av den inträffade explosionen, utan fastmer som en följd av branden. Vad beträffar behörigheten att föra talan har HovR:n ogillat ungdomsdistriktets och nämnda personers ansvarsyrkanden mot de tilltalade för det dessa uppsåtligen skulle ha anlagt eller åstadkommit branden. Brandskadorna, som påståtts vara uppsåtligen orsakade, har ansetts grunda målsägande rätt. Däremot har sagda personer och ungdomsdistriktet ej ansetts behöriga att som målsägande föra talan för det de tilltalade uppsåtligen genom sprängning vållat skador. Anledningen till att målsägande rätt ej erkänts i detta avseende måste vara att de skador som kunnat åberopas till stöd för behörigheten att föra talan varit brandskador som ej medfört ansvar, enär de ej omfattats av gärningsmännens uppsåt eller vårdslöshet.

NJA 1943 s. 443. J, A och ett försäkringsbolag yrkade ansvar å L och påstod: J hade efter mörkrets inbrott fört en A tillhörig hos bolaget trafikförsäkrad lastbil. Fordonets last hade stuckit utanför bilens lastflak. Då J skulle föra bilen in till höger till viss fastighet spärrades hans väg av en personbil, vilken L tillfälligt parkerat på den infartsväg som ledde till fastigheten. J stannade sitt fordon i avvaktan på att personbilen skulle föras undan. Under det att lastbilen stod parkerad på detta sätt, kom H, som färdades på motorcykel på huvudvägen, att köra emot den utskjutande lasten på lastbilen. I anledning härav dömdes J senare till ansvar för vårdslöshet i trafik samt förpliktades utgiva skadestånd till H. — L hade genom sitt förfarande att parkera personbilen så att J hindrats att komma fram till fastigheten samt genom sin underlåtenhet att ha belysningen tänd gjort sig skyldig till förseelse mot 9 § vägtrafikstadgan[25] samt vållat sammanstötningen och de därvid uppkomna skadorna.

HD ansåg att J, A och bolaget ej var målsägande ifråga om de förseelser som lagts L till last.

Den tilltalade har i rättsfallet enligt J:s och medparters åsikt gjort sig skyldig till brott genom att parkera på visst sätt samt genom underlåtenhet att ha belysningen tänd. I detta avseende har den tilltalade ådagalagt vårdslöshet. Däremot kan denne ej anses ha orsakat sammanstötningen och H:s skador till följd av oaktsamhet. Kollisionen får fastmer anses ha inträffat som en följd av J:s vårdslöshet. Oaktat L parkerat sin bil på olämpligt sätt under en

[25] I 9 § 1936 års vägtrafikstadga föreskrevs: "Fordon må ej stannas eller lämnas å väg på sådant sätt, att andra fordon icke kunna fritt komma förbi, eller å plats, varest utsikten över vägen är skymd eller genom fordonets uppehåll skymmes, såsom vid skarp kurva, vägkorsning eller backkrön ... Under mörker skall fordon, som är stående å väg, varest tillfredsställande belysning ej är anordnad, vara försett med belysnings- eller reflexanordning, som utmed vägen utsänder eller reflekterar ljus såväl framåt som bakåt." Se beträffande nuvarande motsvarigheter till detta lagrum VTF 49 § och 51 § 1 mom. 3 st. samt ansvarsbestämmelserna i TBL 1 och 2 §§ samt VTF 67 § st. 2.

kortare tid, borde J ej ens under en mycket kort tidsperiod ha parkerat sin bil på ett för trafiken på huvudvägen mycket farligt sätt. Olyckan skulle enligt detta synsätt ha orsakats genom J:s culpösa förfarande samt L:s icke culpösa förfarande. Denna åsikt att L ej skulle anses ha orsakat olyckan genom vårdslöshet bestyrkes av att mot honom ej väckts åtal för vårdslöshet i trafik, ett brott som J dömts till ansvar för. Detta rättsfall skulle således kunna tolkas så att det för erkännande av målsäganderätt måste krävas att den uppkomna skadan kan anses omfattad av gärningsmannens culpa eller i vart fall vara en adekvat följd av gärningsmannens handlande.

I de tre angivna rättsfallen har vissa kasuella eller inadekvata skador icke grundat målsäganderätt. Den skadelidande har icke drabbats av några sådana verkningar som motiverat straff och han kan därför icke sägas ha haft något berättigat krav på att få brottslingen bestraffad för att därigenom vinna upprättelse. Då en viss skada över huvud taget ej motiverar straff ter det sig naturligt att ej heller den skadelidande skall kunna få skadevållaren bestraffad för det dennes handlande kan bestraffas av annan anledning än den att den skadelidandes intressen läderats. I samma utsträckning som kravet på subjektivt tillräknande och adekvans utesluter straffrättsligt ansvar för viss skada, bör denna skada ej heller grunda målsäganderätt enligt den uppfattning som kommit till uttryck i de återgivna rättsfallen. Målsägandebegreppet har bestämts med ledning av det enskilda åtalets upprättelsefunktion och kontrollfunktionen har ej föranlett erkännande av målsäganderätt. Bedömningen av målsäganderättsfrågan i de refererade rättsfallen är väl förenlig med de resultat som vinnes vid tillämpning av läran om brottets skyddsintresse.[26]

På de rättsområden där det straffrättsliga ansvaret är strikt torde kasuella skador kunna grunda målsäganderätt i den utsträckning som läran om brottets skyddsintresse ger anvisning om. Däremot kan ej inadekvata skador grunda målsäganderätt.

7.3. Indirekt skada

Ovan har framhållits att samtliga de mer eller mindre avlägsna verkningar ett brott medför icke kan grunda målsäganderätt för den skadelidande. Godtoges en sådan ordning skulle målsäganderätt komma att erkännas i en så vidsträckt omfattning att man närmade sig ett system med allmän åtalsrätt. I förarbetena till RB tog man avstånd från införandet av en sådan åtalsrätt.[27] Då man har att ange kriterier för hur kretsen av åtalsberättigade skall begränsas har man i svensk doktrin gjort gällande att endast direkta skador grundar målsäganderätt. I utländsk doktrin finner man denna uppfattning företrädd av ett stort antal författare.

Agge och Thornstedt har uttalat att målsägande blir den eller de personer som med hänsyn till straffbudets syfte kunna anses vara så *direkt* (min kurs.) berörda av brottet, att de framför andra personer inom brottets verknings-

[26] Jfr NJA 1927 s. 582 refererat under 8.1.
[27] PK II, s. 31 f och 41.

krets bör betros med utövandet av den offentliga funktion en strafftalan innebär.[28] I annat sammanhang har Agge vid tolkningen av rekvisitet förnärmad förklarat att målsägande är den som *framför medborgarna i gemen* (Agges kurs.) kan anses så berörd av brottet, att han bör betros med åtalsbefogenhet.[29] Nelson har förklarat att målsäganderätt endast tillerkänts den som direkt angripits genom gärningen.[30] I tysk rätt anses vanligen endast den omedelbart angripne som Verletzter.[31] I senare tysk rättspraxis kan dock spåras en benägenhet att stundom betrakta även en indirekt skadelidande person såsom Verletzter.[32]

Enligt vissa författares åsikt skulle bedömningen av förevarande straffprocessuella fråga vara beroende av om skadan är av indirekt natur. Enligt Agge och Thornstedt skulle det däremot vara av betydelse om den skadelidande kunde anses berörd av brottets verkningar framför andra personer.

Då en brottslig gärning medfört skada kan förutom brottet jämväl en mängd andra omständigheter ha utgjort nödvändiga betingelser för skadans inträffande. Ibland kan brottet ha utgjort ett första igångsättande moment, ibland kan ett flertal olika omständigheter jämte brottet ha varit verksamma. De olika betingelser som förutom brottet varit nödvändiga för skadans inträffande kan vara av skiftande slag t. ex. miljöfakta eller rättsliga förhållanden såsom avtal. Eftersom indirekta skador kan uppstå på så olika sätt förefaller det föga troligt att målsäganderätt helt generellt underkännes då skadan är indirekt. Det kan ifrågasättas om det ej föreligger en benägenhet att erkänna målsäganderätt då en medelbar skada varit av synnerligen allvarlig beskaffenhet. Härvid kan det även ha betydelse att den omedelbart skadelidande tillfogats ringa skada. Vidare synes det naturligt att tillerkänna den medelbart skadelidande åtalsrätt när kriminaliseringen skett för att förebygga sådan skada som tillskyndats honom. Möjligt är att uttrycken indirekt och medelbar skada, som har en mycket obestämd innebörd, gives olika betydelser i skilda sammanhang för att målsäganderättsfrågan skall kunna bedömas på ett rimligt sätt. Målsäganderättsfrågan skulle härvid avgöras med beaktande av olika rättspolitiska synpunkter. Det vore då tämligen meningslöst att hänvisa till en princip med innebörd att indirekt skada ej grundar målsäganderätt, eftersom ordet indirekt då gives olika betydelser. Av intresse är fastmer att söka fastställa vilka skilda omständigheter som har betydelse då man har att avgöra om mera avlägsna skadeverkningar grundar målsäganderätt. I det följande skall utredas vilken eller vilka olika betydelser som inlägges i ordet indirekt skada, då man anser att sådan skada icke bör grunda målsäganderätt. Härvid kan den skadeståndsrättsliga doktrinen skänka vägledning.

Uttrycket direkt skada torde kunna ha mycket olika betydelse i skilda sammanhang. I rättsvetenskaplig litteratur kan man dock urskilja två väsent-

[28] Agge, JFFT 1937 s. 273 och Agge och Thornstedt i NJA 1969 s. 364.
[29] Agge, Straffprocessrätt II, s. 28.
[30] Nelson i NJA 1969 s. 364.
[31] Löwe—Rosenberg, s. 194 och 467 samt Schmidt II, s. 473. Jfr även Nothmann, s. 74.
[32] Schmidt II, s. 473 f.

ligen olika uppfattningar om detta uttrycks betydelse. För det första avses ibland med direkt skada sådan skada som är förutsebar. Denna uppfattning framträder i läran om proximate causes. Skadan behöver ej vara närmast orsakad genom den skadegörande handlingen. Flera orsaksled kan föreligga mellan handling och skada.[33] Frågan om skadan kan anses direkt avgöres genom rättspolitiska överväganden och således ej genom en undersökning av det rent yttre orsakssambandet mellan handling och skada.[34] Kravet på omedelbarhet synes härvid närmast motsvaras av kravet på adekvans och subjektivt tillräknande. För det andra kan med direkt skada avses att det yttre orsakssambandet skall vara av viss art. Det rent fysiska sambandet mellan skada och handling samt tids- och rumsfaktorer kan bli av betydelse.[35] Nedan skall närmare undersökas vad som avses med indirekt skada enligt de båda ovan beskrivna uppfattningarna. Först skall utredas i vilken utsträckning indirekt skada utgör en beteckning för sådana skadetyper där det är rättspolitiskt motiverat att ej erkänna åtalsrätt.

Hart och Honoré har för engelsk rätts vidkommande förklarat att om det för inträffande av skada vid en handling krävs närvaro av sådana miljöfakta som är ordinära orsakssamband anses föreligga mellan handling och effekt. Vidare har de uttalat att orsakssamband ej anses föreligga om en nödvändig betingelse varit helt främmande eller extraordinär i den miljö den verkat. Författarna har hävdat att sambandet brytes genom annan persons medvetna viljefria handlande, däremot ej av sådant handlande som skadevållaren framtvingat.[36]

När man i engelsk rätt sökt ange yttre kriterier för vilka olika nödvändiga betingelser för en skadas uppkomst som bryter, respektive icke bryter orsakssambandet, ligger en rent rättspolitisk värdering bakom det sätt varpå betingelserna kvalificeras. De olika nödvändiga förutsättningarna för skadans inträffande kvalificeras med beaktande av om skadevållaren kunnat förutse dem vara verksamma vid frambringandet av den skadliga effekten. Härvid kan kravet på direkt orsakssamband ej fylla den avsedda begränsningsfunktionen, nämligen att ange vilka skador som ej står i sådant samband med handlingen att det ej är rättspolitiskt motiverat att skadevållaren kan ansvariggöras för dessa. Skador som är indirekta i den meningen att de orsakats genom den inverkan en mänsklig handling haft å ordinära element i miljön anses ansvarsgrundande. I dessa fall kan det rättspolitiskt motiveras varför skadevållaren bär ansvar för de skadeverkningar han framkallat. Däremot kan det ej sägas att bedömningen föranletts av att skadan varit indirekt.

Tydligt är att indirekta skador kan vara förutsebara i vissa fall, under det att de ibland framstår som oberäkneliga konsekvenser. Ovan har visats att kasuella eller inadekvata skador av direkt eller indirekt natur ej grundar målsäganderätt vid dolösa och culpösa brott. Bedömningen av målsäganderättsfrågan blir ej omedelbart beroende av om skadan kan betecknas som in-

[33] Schmidt, Faran och försäkringsfallet, s. 204.
[34] Hart & Honoré, s. 92 ff.
[35] Karlgren, s. 50 och Persson, Skadestånds- och försäkringsrättsliga studier, s. 72.
[36] Hart & Honoré, s. 67 ff och 292 ff.

direkt. I praxis finns exempel på att indirekta skador grundat målsägande-rätt, då skadan utgjort en följd av den inverkan brottet haft på ordinära miljöfaktorer. I två rättsfall hade fartyg framförts inom hamnområde med otillåtet hög hastighet, vilket fick till följd att egendom skadades av de svallvågor fartygen rivit upp. De personer vars egendom skadats ansågs som målsägande.[37] I ett rättsfall hade en person framfört ett fordon utan att iakttaga tillbörlig försiktighet vid möte med hästskjuts. Hästarna hade råkat i sken och den förspända vagnen hade vält, varvid vagnen och passagerarna hade skadats. Passagerarna ägde föra ansvarstalan som målsägande inför HovR:n.[38] Oaktat skadorna i de angivna rättsfallen ej orsakats genom skadevållarens omedelbara inverkan, utan genom handlandets inverkan å miljöfaktorer, har de grundat målsäganderätt. Detta är helt naturligt enär skadorna varit beräkneliga. Det sagda utvisar att vissa typer av indirekta skador grundar målsäganderätt, under det att andra ej gör det av den anledningen att de är kasuella eller inadekvata. I dessa senare fall är det föga träffande att säga att målsäganderätt underkännes av den anledningen att indirekta skador ej konstituerar målsäganderätt.

Kravet på att skadan skall vara en omedelbar följd av det brottsliga handlandet för att målsäganderätt skall kunna erkännas kan för det andra uppfattas som ett krav på att det yttre orsakssambandet skall vara av viss natur. Inom skadeståndsrätten gäller som huvudregel att den omedelbart skadelidande, men ej tredje man, har en självständig skadeståndsrätt.[39] Anledningen till att tredje man ej har en självständig skadeståndsrätt är ej blott att dessa skador ofta ej är förutsebara och att den adekvata kausaliteten brister. Den skadeståndsrättsliga regeln gäller nämligen även för fall då tredjemansskador är adekvata. Även om vissa andra synpunkter än de som sammanhänger med adekvansen kan anföras till stöd för regeln, kan denna ej alltid motiveras i varje enskilt fall. Anledningen till att denna allmänna skadeståndsrättsliga princip likväl upprätthålles i dessa fall t. ex. då skadan omfattas av skadevållarens culpa, synes vara att man önskat utforma en enkel regel som kan tillämpas i alla fall. Härigenom undvikes att domstolarna behöver taga ställning till svåra adekvansproblem och göra andra rättspolitiska avvägningar i de konkreta fallen.[40]

Vad beträffar frågan i vilken omfattning målsäganderätt bör erkännas kan det tänkas att man liksom inom skadeståndsrätten uppställer ett krav på att det yttre orsakssambandet skall vara av viss natur. Man måste räkna med att denna regel ibland ej kan rättspolitiskt motiveras på annat sätt än genom att man vill begränsa kretsen av åtalsberättigade. Emellertid är det tänkbart att även olika rättspolitiska synpunkter kan få betydelse för frågan i vilken omfattning indirekta skador bör grunda målsäganderätt. Det skulle härvid vara frågan om andra synpunkter än dem som förknippas med adekvansen. Denna fråga skall ej vidare utredas i detta kapitel enär den särskilda brottstypens art kan ha betydelse.

[37] NJA 1902 B 502 och 1907 s. 399.
[38] NJA 1924 s. 425 II.
[39] Karlgren, s. 243.
[40] Hellner, SvJT 1969 s. 335 ff.

8. Bagatellförseelser

Enligt definitionsregeln skulle målsägande rätt kunna förekomma vid varje straffbelagd handlingstyp, således även vid bagatellförseelser. Inom doktrinen finns emellertid uttalanden som tyder på att den enskilde ej skulle kunna anses som målsägande ifråga om polisiära förseelser och bagatellbrott.

Agge har uttalat att man i praxis ej tillåter målsägandetalan vid brott mot allmän ordning och säkerhet vid förseelser av jämförelsevis lindrig beskaffenhet, vilka belagts med straff i specialförfattningar och som består däri att det framkallats en abstrakt fara för skada eller kränkning av allmänna eller enskilda intressen. Agge har ställt sig kritisk till denna praxis och hävdat att icke blott inträffad skada borde grunda målsägande rätt utan ock framkallandet av en bestämd konkret fara.[1] Olivecrona har med hänvisning till vissa rättsfall uttalat att vid trafikförseelser gjorts åtskillnad mellan brott och polisförseelser. Olivecrona har vidare förklarat att den skadelidande tillerkänts behörighet att föra talan om ansvar för överträdelser av det förra men ej av det senare slaget.[2] Nelson delar denna uppfattning och har även gjort gällande att målsägande rätt icke erkänts i fråga om bagatellbrott.[3]

Ett antal rättsfall tyder på att enskild person ej äger föra ansvarstalan ifråga om bagatellförseelser. För att det skall bli möjligt att förklara utgången i dessa rättsfall måste närmare undersökas vilka olika omständigheter som karaktäriserar förseelserna och i vad mån dessa karaktäristika föranleder att målsägande rätt bör underkännas.

Thornstedt har undersökt om det är möjligt att göra en begreppsmässig uppdelning mellan polisförseelser och "egentliga" brott. Thornstedts framställning kan helt kortfattat återges på följande sätt:[4] Enligt vissa teorier skulle en skillnad kunna göras mellan polisförseelser och "egentliga" brott med hänsyn till brottets objekt. I äldre tysk doktrin har hävdats att polisförseelserna ej utgör angrepp på subjektiv rätt eller angrepp mot "Rechtsgüter". Emellertid torde det vara klart att kriminaliseringen ofta skett för att förebygga handlingar som regelmässigt eller sannolikt innebär en fara för "Rechtsgüter". Ett annat försök att finna en begreppsmässig skillnad mellan egentliga brott och polisförseelser utgår från att olika straffbara handlingar visserligen riktar sig mot angreppsobjekt av samma slag, men att skillnaden anknyter sig till handlingsprogressen. Enligt denna teori skulle de "egentliga" brotten omfatta skadedelikt och konkreta faredelikt, medan polisförseelserna skulle utgöras av abstrakta faredelikt och delikt med presumerad

[1] Agge, Straffprocessrätt II, s. 33 f.
[2] Olivecrona, s. 77.
[3] Nelson i NJA 1969 s. 364.
[4] Thornstedt, Om företagaransvar, s. 38 ff.

fara. Definitionen saknar emellertid teoretisk skärpa, enär icke varje abstrakt faredelikt eller delikt med presumerad fara hänföres till polisförseelserna. Strängt bestraffade faredelikt betraktas som "egentliga" brott. Mot denna teori kan anföras att vissa polisförseelser icke medför någon fara, vare sig konkret, abstrakt eller presumerad, för rättsligt skyddade intressen i vedertagen mening. — Den gängse uppfattningen torde vara att det icke kan göras någon kvalitativ åtskillnad mellan förseelser och andra brott. Däremot har det ansetts vara möjligt att uppdraga en gräns mellan berörda kategorier av brott med hjälp av en kvantitativ måttstock. Härvid skulle betydelse tillmätas det förhållandet att en straffbelagd handlingstyp innefattar ringa orätt. De olika straffbudens maximistraff skulle härvid kunna lämna upplysning om en straffbelagd handlingstyp borde betraktas som förseelse. Vid bedömandet av om en gärningstyp skall anses innefatta ringa orätt blir de ovan anförda synpunkterna av betydelse. Dessa kan sammanfattas på följande vis. Betydelse fästes vid "att brottet är uppfattat såsom etiskt indifferent eller endast i ringa grad omoraliskt, att det icke skadat intressen, som framstå såsom värdefulla, eller utsatt sådana intressen för konkret fara eller att det endast inneburit störande av allmän ordning och säkerhet."

Det är icke möjligt att uppdraga en skarp gräns mellan förseelser och "egentliga" brott. På sätt som Thornstedt framhållit torde det ej heller vara ändamålsenligt att först söka bestämma begreppet polisförseelse för att därefter lösa ett flertal skilda frågor av straffrättslig och processrättslig natur. Enligt Thornstedt bör varje särskild fråga lösas för sig utifrån sina egna förutsättningar.[5]

Olika för bagatellförseelserna utmärkande förhållanden kan föranleda att målsäganderätt bör underkännas: då förseelsen innefattar ringa orätt bör kanske åtalsrätt ej tillerkännas den enskilde då denne drabbats av föga kännbara skadeverkningar eller ringa olägenhet; när en förseelse konstruerats som delikt med presumerad fara kan kanske vissa skadeverkningar som är förknippade med det brottsliga förfarandet icke anses grunda målsäganderätt, enär de ej utgör grund för straffansvarets utkrävande; vid förseelser som endast innefattar störande av allmän ordning eller ett hot mot den allmänna säkerheten kanske läran om brottets skyddsintresse ger besked om att den enskildes intressen ej skyddas, varför denne ej kan anses som målsägande.

8.1. Praxis

Några rättsfall berör frågan om målsäganderätt kan erkännas vid trafikförseelser då personskada eller skada å fordon förorsakats genom det brottsliga förfarandet. Enligt äldre rätt kunde sådana trafikförseelser som numer är att bedöma som vårdslöshet i trafik bestraffas enligt olika lagrum. Enligt SL 11: 15 i ursprunglig lydelse straffades den som for överdådigt fram, så att annan därav kunde skadas. I ordningsstadgan för rikets städer av den 24 mars 1868 föreskrevs i 3 § att böter skulle ådömas den som utan att göra sig

[5] Thornstedt, Om företagaransvar, s. 48 not 96.

skyldig till ansvar enligt SL 11: 15 likväl å gata, torg eller annan allmän plats körde eller red ovarsamt eller vid vändningar i gathörn eller vid färd mellan gård och gata körde eller red annorlunda än med stor varsamhet. Senare kom vårdslöst körsätt att bestraffas enligt de olika vägtrafikstadgor som kom att avlösa varandra under 1900-talet. Straff stadgades i dessa författningar för det fall vägtrafikfarande ej iakttog all den omsorg och varsamhet, som till förekommande av olycksfall betingades av omständigheterna. Detta straffstadgande återfinns nu i TBL 1 §.

NJA 1917 s. 273. HD fann att cyklist, vilken påkörts av en bil, var behörig att föra talan om ansvar mot bilens förare jämlikt SL 11: 15 för överdådig framfart. Däremot ansåg HD att det ej lagligen tillkom annan än allmän åklagare att föra talan om ansvar för sådant ovarsamt körande som var belagt med straff enligt ordningsstadgan för rikets städer. I rubriken till rättsfallet uttalades att rätt att föra talan enligt nämnda stadga ej tillkom annan än allmän åklagare, således ej målsägande.

NJA 1931 s. 694. Förare och ägare av bil vilken skadats vid sammanstötning med spårvagn ansågs behöriga att föra ansvarstalan mot spårvagnens förare jämlikt SL 11: 15 för överdådig framfart. Däremot ansågs de ej vara behöriga att föra talan enligt ordningsstadgan. I rubriken till rättsfallet uttalades att ansvarstalan enligt nämnda stadga endast fick föras av allmän åklagare.

NJA 1931 s. 717. Enligt rättsfallets rubrik uppkom fråga om enskild part ägde föra talan om ansvar för förseelse mot vägtrafikstadgan i följd varav käranden kommit till skada. HD ansåg den enskilde vara behörig föra talan.

NJA 1943 s. 443. I anledning av en trafikolycka hade J såsom förare av en bil, bilens ägare A samt ett försäkringsbolag väckt åtal mot annan bilförare L för parkeringsförseelse och förseelse bestående i underlåtenhet att ha belysning tänd. HD förklarade att J, A och bolaget ej var målsägande ifråga om de förseelser som i målet lagts L till last.

Framställningen under 19.1. ger vid handen att fara för skada ej grundar målsäganderätt ifråga om brottet vårdslöshet i trafik.

En sammanställning av de refererade rättsfallen ger vid handen att enskild person som lidit skada ansetts behörig att som målsägande föra talan ifråga om brott som avsågs i SL 11: 15 och motsvarigheten till brottet vårdslöshet i trafik i 7 § 1 mom. jfrd med 12 § i vägtrafikstadgan av den 15 juni 1923. Den skadelidande har däremot ej ägt föra talan om ansvar för förseelse som avsågs i 3 § ordningsstadgan, parkeringsföreseelse och förseelse bestående i underlåtenhet att ha belysning tänd. Det synes som om avgörande för målsäganderättsfrågans bedömning varit om den straffbelagda handlingstypen kunnat karaktäriseras som "egentligt" brott eller förseelse. En närmare analys av rättsfallen får utvisa hur de bör tolkas.

I de två först refererade rättsfallen uttalades att ansvarstalan enligt ordningsstadgan endast fick föras av allmän åklagare. I det ena av dessa båda rättsfall, NJA 1917 s. 273, förklarades även att det således ej tillkom målsägande att föra talan enligt ordningsstadgan. Det skulle kunna anses att det anförda tyder på att målsägandens åtalsrätt skulle vara utesluten genom särskilda åtalsregler i ordningsstadgan på samma sätt som målsäganden enligt RB 20: 10 ej får väcka åtal för vissa ämbetsbrott. Lagstöd saknas för en så-

dan tolkning.[6] Uttalandet i rubriken till rättsfallet NJA 1917 s. 273 om att målsäganden ej äger föra ansvarstalan ifråga om förseelse mot ordningsstadgan kan uttolkas så att den som ansetts som målsägande ifråga om sådant strafflagsbrott som avsågs i SL 11: 15 ej ägt påkalla tillämpning av ordningsstadgans straffbestämmelse. Utgången i rättsfallet NJA 1931 s. 717 bestyrker påståendet om att målsägandens åtalsrätt ej tolkningsvis kan anses inskränkt genom de särskilda åtalsregler som fanns i ordningsstadgan och 1923 års vägtrafikstadga. I rättsfallet ansågs den skadelidande behörig att som målsägande föra ansvarstalan oaktat det i 13 § 1923 års vägtrafikstadga var föreskrivet att förseelse mot stadgan skulle åtalas av allmän åklagare, ändå att angivelse ej skett. För att målsägandens åtalsrätt skall kunna anses utesluten genom särskilda lagbestämmelser bör det på ett oförtydbart sätt framgå att så är fallet, t. ex. genom att det stadgas att vissa förseelser endast får åtalas av allmän åklagare.

Då målsäganderätt ej erkänts i tre av de ovan refererade rättsfallen torde utgången kunna förklaras av förhållanden som är förknippade med att en förseelse är konstruerad som beteendedelikt. I NJA 1943 s. 443 erkändes ej målsäganderätt ifråga om parkeringsförseelse och förseelse bestående i underlåtenhet att ha belysning tänd. Ovan under 7.2.1.3. har detta rättsfall kommenterats. Härvid framhölls att den skada som uppkommit i samband med förseelserna var av kasuell eller inadekvat natur och att denna icke kunde grunda målsäganderätt för den skadelidande, enär den ej utgjorde någon grund för straffansvarets utkrävande vid dessa förseelser. Den skadelidande kan ej anses ha lidit skada "genom brottet". I rättsfallen NJA 1917 s. 273 och 1931 s. 694 synes som om HD givit uttryck för uppfattningen att det över huvud taget ej kunde förekomma någon målsägande vid förseelse som avsågs i 3 § ordningsstadgan. Dessa båda rättsfall skulle kunna tolkas på samma sätt som NJA 1943 s. 443. Enligt ordningsstadgan straffades den som färdades ovarsamt. För att ansvar skulle inträda krävdes ej att gärningsmannens culpa omfattade skada eller fara för skada. Enligt SL 11: 15 straffades den som for överdådigt fram, så att annan därav kunde skadas. Detta brott torde ha utgjort ett delikt med konkret fara. Ansvar skulle således endast kunnat inträda om en bestämd person skadats eller utsatts för fara därför genom gärningsmannens vårdslöshet. Det är härvid naturligt att den som lidit skada genom annans vårdslösa körsätt ansågs behörig att som målsägande föra ansvarstalan enligt SL 11: 15, eftersom tillämpningen av detta straffstadgande förutsatte att en person skadats eller utsatts för fara därför. Om denna straffbestämmelse ej kunnat tillämpas måste anses avgjort att den åtalade icke hade genom vårdslöshet förorsakat skada eller konkret fara för skada. Däremot vore det en öppen fråga om den åtalade kunde ha färdats vårdslöst på sätt som avsågs i 3 § ordningsstadgan. Den som av våda drabbats av skada kunde då ej anses som målsägande ifråga om denna förseelse,

[6] I 26 § ordningsstadgan föreskrevs: "Förseelse mot denna stadga eller de enligt densamma gifna föreskrifter skall åtalas hos polisdomstol, der särskild sådan är inrättad, men i öfrigt hos poliskammare och, der sådan icke finnes, vid allmän domstol; ock gälle ifråga om klagan över domstols eller poliskammares beslut i dessa mål, hvad i allmänhet angående besvär i brottmål finns förordnadt."

enär skadan ej utgjorde grund för straffansvarets utkrävande. Den skadelidande skulle således ej anses som målsägande, då han ej lidit skada "genom brottet".

Rättsfallet NJA 1931 s. 717 torde kunna tolkas på sådant sätt att utgången står i samklang med det ovan sagda. I rättsfallet ansågs den skadelidande behörig att som målsägande föra ansvarstalan ifråga om förseelse mot 1923 års vägtrafikstadga. Vid denna förseelse som motsvarar brottet vårdslöshet i trafik kan ansvar endast inträda om förfarandet medfört konkret eller abstrakt fara för skada. Då vägtrafikant genom vårdslöshet förorsakat skadeverkningar utgör dessa grund för straffansvarets utkrävande och det är då naturligt att den skadelidande anses som målsägande.

Det sagda utvisar att det för målsäganderättsfrågans bedömning ej i och för sig är av betydelse hur en förseelse är konstruerad. Emellertid är förhållandena vid beteendedelikt ofta sådana att viss skadlig effekt som inträffat av våda ej utgör grund för kriminaliseringen. Den skadelidande är då ej målsägande. Vid brott med konkret fara kan sådana skadeverkningar som orsakats med straffbar viljeinriktning, dvs. av vårdslöshet vid de culpösa delikten utgöra en vanlig följd. Eftersom sådana skadeverkningar utgör en grund för handlingstypens kriminalisering bör den som drabbats av skada anses som målsägande.

Läran om brottets skyddsintresse kan sägas ge vid handen att målsäganderätt ej bör tillerkännas den som drabbats av kasuella eller inadekvata skador då kriminaliseringen ej skett för att motverka dylika skador. Även om man ser saken ur en annan synvinkel, kan läran om brottets skyddsintresse lämna en förklaring till målsäganderättsfrågans bedömning i de refererade rättsfallen. Anledningen till att den skadelidande ej ägt föra ansvarstalan enligt ordningsstadgan kan ha varit att ordningsstadgans bestämmelser ej var avsedda att förebygga uppkomst av skador som kunde drabba den enskilde, utan blott att skapa garantier för att den allmänna ordningen upprätthölles. Skyddet skulle således vara givet till förmån för allmänheten och ej för den enskilde. Det är naturligt att anse att ordningsstadgans bestämmelser ej avsåg att bereda medborgarna skydd för skada som kunde uppstå i följd av motortrafik. Vid stadgans tillkomst år 1868 utgjorde motortrafiken en okänd företeelse och det saknades anledning att reglera den vid denna tid förekommande trafiken annat än ur ordningssynpunkt. Då motortrafiken fick allt större betydelse och trafikolyckor kom att bli vanliga blev det erforderligt att söka förebygga dessa. I olika vägtrafikstadgor upptogs straffbestämmelser, vilka hade till syfte bl. a. att motverka person- och egendomsskada som kunde uppkomma som en följd av att motorfordon ej framfördes med tillbörlig omsorg och aktsamhet.[7] Det är härvid naturligt att den som lidit skada som en följd av annans vårdslösa körsätt ansetts behörig att som målsägande beivra förseelse mot sådana bestämmelser i vägtrafikstadgor som motsvarar straffbestämmelsen om vårdslöshet i trafik i TBL 1 §. Ur denna

[7] Betänkande i fråga om revision af förordningen om automobiltrafik, 1912, s. 77 f. — Läran om brottets skyddsintresse torde lämna förklaring till varför skadelidande ägt föra ansvarstalan mot spårvagnsförare enligt 20 § Ö. St. Ä:ts reglemente ang. trafik med elektriska spårvägar. NJA 1932 s. 651.

synpunkt är utgången i rättsfallet NJA 1931 s. 717 välmotiverad. Vidare får det anses klart att straffstadgandet i SL 11: 15 givits till skydd för den som utsatts för fara eller som skadats genom annans överdådiga framfart.[8] I överensstämmelse härmed har den skadelidande ansetts som målsägande ifråga om sådant brott. Vid parkeringsförseelse framstår det likaledes som naturligt att anse den enskilde obehörig att föra talan enär sådan straffbestämmelse är av ordningskaraktär. Om någon parkerat på ett för trafiken så farligt sätt att förfarandet bedömts som vårdslöshet i trafik bör målsägande-rätt tillkomma den som lidit skada i anledning av trafikolycka som uppstått som en följd av den otillåtna parkeringen.

I praxis har vidare uppkommit fråga om enskild vore behörig att föra ansvarstalan i anledning av olika förseelser mot hamnordningar och ett hamnreglemente.

NJA 1902 B 502. I hamnordning föreskrevs att ångfartygs befälhavare skulle avpassa fartygs fart så att skada ej uppstod. Befälhavare på en galeas, vilken skadats till följd av att bogserbåts befälhavare framfört sitt fartyg med för stark hastighet inom hamnområde, ägde föra ansvarstalan för överträdelse av nämnda föreskrifter.

NJA 1907 s. 399. Ett antal prämar hade skadats till följd av att torpedbåtar framförts med hög hastighet inom hamnområde. Prämägarna ansågs vara målsägande ifråga om överträdelse av hamnordnings hastighetsföreskrifter.

NJA 1912 s. 392. Enligt hamnreglemente för Marstrands stad fick ej barlast, sten, sopor eller annat avskräde utkastas i hamnen.

Ett bolag hade låtit utsläppa mudder och fyllning inom Marstrands stads hamnområde. Q, som innehade brygga intill bolagets markområde, kunde till följd av uppgrundning ej anlöpa bryggan. Allmän åklagare yrkade ansvar å bolagets verkställande direktör för det bolaget i strid mot gällande hamnreglemente utkastat barlast, sten och mudder. Sedan Q överklagat HovR:ns utslag förklarade HD att det lagligen ej tillkom annan än allmän åklagare att föra talan om ansvar för förseelse mot reglementet.

Domsmotiveringen i det sist refererade rättsfallet kan icke innebära att HD ansett att målsägandens åtalsrätt skulle vara utesluten genom bestämmelser i hamnreglementet. Någon sådan åtalsbestämmelse finns ej.[9] Utgången i detta rättsfall förklaras troligen av att straffbestämmelsens syfte endast varit att reglera ordningen och således ej att förläna enskilda personer skydd. Då berörda förseelse konstruerats som ett beteendedelikt och ej som ett faredelikt är det möjligt att anse att kriminaliseringen ej skett för att värna enskilda personer som kunde drabbas av skada genom sådan förseelse. När det i hamnordning föreskrives att ångfartygs befälhavare skall avpassa fartygets hastighet så att skada ej uppstår är det naturligt att straffbestämmelsens syfte ansetts vara att motverka sådan skada som avses med farerekvisitet. Ur denna synpunkt är det rimligt att målsägande-rätt erkänts. Det sagda ger vid handen att läran om brottets skyddsintresse kan lämna en förklaring till utgången i

[8] Betänkande i fråga om revision af förordningen om automobiltrafik, 1912, s. 77 ff.
[9] I hamnreglemente för Marstrands stad af Konungens Befallningshavande fastställt den 30 juli 1864 16 § stadgades: "Böter, som enligt detta hamnreglemente kommer att utgå, böra fördelas lika mellan åklagare och stadens fattige." Några regler rörande åtalsrätten fanns ej i reglementet.

berörda tre rättsfall, varvid förseelsernas särskilda konstruktion kan lämna viss upplysning om kriminaliseringens syfte. Beaktas skadeverkningarnas art synes det naturligt att anse att straffsanktionerade hastighetsföreskrifter tillkommit för att förebygga de mycket allvarliga skador som kan drabba enskilda personer till följd av att fartyg framföres med för hög hastighet. De olägenheter som kan drabba enskild person genom att mudder utsläppts kan kanske anses vara av så allvarlig beskaffenhet att den enskilde bör anses åtalsberättigad. Ur denna synpunkt kan kritik riktas mot utgången i rättsfallet NJA 1912 s. 392. Det står klart att avgörande för bedömningen av målsägande rättsfrågan i och för sig ej kan vara om förseelsen upptagits i en författning som kan betecknas som hamnordning eller hamnreglemente.

I äldre hälsovårdsstadgor föreskrevs att förseelser mot hälsovårdsstadga skulle åtalas av allmän åklagare och att hälsovårdsnämnd ägde förordna åklagare för särskilt fall.[10] Enskild person som köpt förskämd föda har ägt föra ansvarstalan enligt 15 och 22 §§ 1874 års hälsovårdsstadga.[11] Bestämmelsen om åklagares och hälsovårdsnämnds rätt att föranstalta om åtal har således icke ansetts utesluta enskild målsägandes behörighet att beivra förseelse mot hälsovårdsstadga.

NJA 1927 B 532. H yrkade ansvar å W under följande påstående: W hade å sin tomt låtit upplägga en avskrädeshög och uppföra ett avträde. Flytande orenlighet hade utbrett sig därifrån till en å H:s angränsande tomt belägen brunn. Vattnet i brunnen hade blivit odugligt som dricks- och kokvatten.

Sedan HR:n dömt W jämlikt 49 och 52 §§ 1919 års hälsovårdsstadga uttalade HovR:n att H icke ägde i förevarande hänseende föra talan om ansvar.

H sökte ändring och förklarade att han utgick från att stadgandet i 59 § hälsovårdsstadgan om att förseelse mot stadgan åtalas av allmän åklagare var grunden för HovR:ns utslag. H ansåg att enskild målsägandes åtalsrätt ej vara utesluten då det icke var föreskrivet att "endast allmän åklagare" hade att anställa ansvarstalan.

Av handlingarna i målet framgår att fråga uppkommit om hälsovårdsstadgan kunde åberopas av enskild person till stöd för att grannelagsrättslig skada skulle ersättas.[12]

Prövningstillstånd meddelades ej.

HovR:ns dom kan icke med säkerhet anses ge vid handen att enskilds åtalsrätt ansetts utesluten med stöd av åtalsbestämmelsen i 59 § 1919 års hälsovårdsstadga. HD:s beslut ger ej upplysning om varför H ansetts obehörig att föra talan, men det synes fullt möjligt att hälsovårdsstadgan ej ansetts given till skydd för grannelagsrättsliga skador av förevarande art. Det kan således ej förutsättas att det saknas utrymme för målsägande rätt eller enskild åtalsrätt ifråga om förseelser mot hälsovårdsstadgan.

NJA 1927 s. 582. Maskinisten K hade ljutit döden till följd av inverkan av elektrisk ström från en transformatorstation som ägdes av ett bolag. Änkan efter K yrkade ansvar å de för transformatorstationen ansvariga personerna dels jämlikt SL 14: 9 för vållande till annans död, dels jämlikt 61 § K. stadgan den 31 december

[10] Kongl. Maj:ts nådiga Helsovårdsstadga för riket, given den 25 september 1874 40 § och hälsovårdsstadga, given den 19 juni 1919 59 §.
[11] NJA 1896 s. 269 och 1917 B 92 samt framställningen under 17.1.2.
[12] Hänvisningar förekommer till Förslag till jordabalk III, 1909, s. 167 ff och NJA 1911 s. 574 med särskilt votum av justitierådet Sjögren.

1902 om elektriska anläggningar för belysning eller arbetsöverföring. Ansvar yrkades för det gällande säkerhetsföreskrifter ej följts vid inrättandet av transformatorstationen samt för det stationen tagits i bruk utan att vederbörligt tillstånd erhållits. Skadeståndsyrkande framställdes såväl mot de åtalade som mot bolaget.

HR:n uttalade att änkan icke var behörig föra ansvarstalan för förseelse mot nämnda stadga. Härefter fann HR:n att de åtalade icke kunde anses vållande till olycksfallet och ogillade förty änkans talan om ansvar för vållande till K:s död.

HovR:n fann ej skäl att göra ändring i HR:ns utslag såvitt anginge den mot de åtalade förda talan.

Sedan änkan överklagat HovR:ns utslag och vidhållit sitt ansvarsyrkande mot en av de tilltalade fann HD ej skäl att göra ändring i HovR:ns utslag vad beträffar detta yrkande. Med avseende på den mot bolaget förda skadeståndstalan uttalade HD att K gjort sig skyldig till vårdslöshet, men att denna ej var av grov beskaffenhet. Bolaget förpliktades utge skadestånd med stöd av 4 § lagen den 27 juni 1902 innefattande vissa bestämmelser om elektriska anläggningar, således ej med stöd av SL 6: 4.

I rättsfallets rubrik förklarades att målsägande ej är behörig föra talan om ansvar för förseelse mot berörda stadga.

NJA 1936 B 526. Sedan A avlidit till följd av inverkan från elektrisk ström från en högspänningsledning väcktes ansvarstalan av A:s änka. Sedan HR:n fällt en av de åtalade till ansvar jämlikt 61 § berörda stadga fann HovR:n att de tilltalade icke kunde fällas till ansvar enligt stadgan. HD fann ej skäl att göra ändring i HovR:ns utslag.

I rättsfallet NJA 1927 s. 582 har änkan ansetts som målsägande ifråga om strafflagsbrottet vållande till annans död, men ansetts obehörig föra talan för förseelse mot stadgan. Då i rättsfallets rubrik förklarats att målsägande ej ägde föra talan ifråga om berörda förseelse kan detta icke innebära att änkan ansetts som målsägande ifråga om förseelsen, men obehörig föra talan av den anledningen att åtalsrätten inskränkts genom en särskild lagbestämmelse i stadgan. Någon sådan lagbestämmelse finns ej.[13] Tydligtvis har änkan ej ansetts som målsägande ifråga om förseelse mot stadgans säkerhetsföreskrifter, men väl ifråga om brottet vållande till annans död. Två tolkningar av rättsfallet är härvid möjliga: det finns intet utrymme för målsägande rätt vid förseelse mot stadgan; änkan har i detta speciella fall ansetts obehörig att som målsägande föra ansvarstalan jämlikt stadgan.

Rättsfallets rubrik och HR:ns domskäl tyder på att någon målsägande över huvud taget ej skulle kunna finnas ifråga om överträdelse av berörda art. HR:n har sålunda utan att närmare undersöka förhållandena kring händelseförloppet uttalat att änkan var obehörig att föra talan enligt stadgan. Denna tolkning av rättsfallet är oförenlig med utgången i notisfallet. I detta fall ansågs änkan behörig att föra talan enligt stadgan. Denna bedömning av målsägande rättsfrågan har goda skäl för sig. Berörda säkerhetsbestämmelser har otvivelaktigt tillkommit för att förebygga olyckor. Den som drabbats av skadeverkningar i anledning av sådan olycka borde därför anses som målsägande enligt läran om brottets skyddsintresse.

Enligt en annan tolkning av rättsfallet NJA 1927 s. 582 skulle änkan av

[13] I 1902 års stadga om elektriska anläggningar för belysning eller arbetsöverföring 56 § föreskrevs: "Allmän åklagare skall tala å förseelse, hvarom i denna stadga sägs, ändå att angifvelse derom ej skett. Han vare ock pligtig utföra åtal å dylik förseelse, som hos honom af Kommerskollegium eller inspektör angifves."

särskilda skäl ansetts obehörig att i detta konkreta fall föra ansvarstalan för överträdelse av stadgans säkerhetsbestämmelser. Denna tolkning av rättsfallet är möjlig, enär HD ej redovisat skälen för sitt ståndpunktstagande och HR:ns domskäl måhända ej godtagits av HD. Vidare kan det refererade notisfallet åberopas till stöd för att målsäganderätt kan erkännas i vissa fall. Vilka omständigheter skulle då kunna ha föranlett att änkan ej ansetts som målsägande ifråga om berörda förseelse i rättsfallet NJA 1927 s. 582? Måhända kan dödsfallet huvudsakligen ses som en följd av att K själv förfarit vårdslöst och således ej som en följd av den påstådda förseelse som skulle ha bestått i att säkerhetsföreskrifterna ej följts. Olyckan skulle kunna anses ha inträffat av våda och kanske till och med betraktas som en inadekvat följd av den påstådda förseelsen. I enlighet med det under 7.2.1.3. utvecklade resonemanget skulle dödsfallet ej utgöra en följd av förseelsen och änkan skulle således ej ha gått miste om underhåll genom en brottslig gärning. Eftersom hon enligt rättsfallet ej ansetts skadeståndsberättigad enligt SL 6: 4 ter det sig naturligt att hon ej ägt uppträda som målsägande. Om dödsolycka eller kroppsskada vållats genom vårdslöshet skulle således den som är målsägande ifråga om brotten vållande till annans död respektive vållande till kroppsskada äga behörighet att föra talan för förseelse som avses i berörda stadga. I överensstämmelse härmed har den som vid explosion tillfogats kroppsskada ägt påkalla tillämpning av förutom SL 14: 17 även straffbestämmelserna i KF av den 18 maj 1928 ang. explosiva varor.[14]

Det sagda ger vid handen att praxis ej med säkerhet lämnar belägg för att enskild person undantagslöst skulle vara obehörig att föra ansvarstalan för överträdelse av säkerhetsföreskrifter som avses i 1902 års stadga.

I rättspraxis finns avgöranden som utvisar att målsäganderätt helt generellt underkännes vid vissa förseelser och där denna bedömning av målsäganderättsfrågan ej motiverats av att brottet är att beteckna som en förseelse. Sålunda underkännes målsäganderätt av den anledningen att kriminaliseringen skett endast till skydd för allmänheten t. ex. för att den allmänna ordningen skall kunna upprätthållas. Av denna anledning torde det saknas utrymme för målsäganderätt vid fylleri och förargelseväckande beteende.[15] Genom vissa straffbestämmelser skyddas endast vissa samhälleliga intressen t. ex. av näringspolitisk art. Vid sådana brott kan ingen målsägande finnas.[16]

8.2. Sammanfattning

Undersökningen ger vid handen att målsäganderätt ej kan anses utesluten enbart av den anledningen att ett brott är att beteckna som en förseelse. Olika förhållanden som är utmärkande för förseelserna kan dock medföra att målsäganderätt ej erkännes. Vid vissa förseelser har kriminaliseringen skett endast till skydd för allmänna intressen t. ex. vid brott som stör den all-

[14] NJA 1945 s. 301.
[15] Se under 20.3.
[16] Se under 17.1.3.

männa ordningen. Läran om brottets skyddsintresse kan då ge anvisning om att målsäganderätt ej bör erkännas. Ibland värnas såväl enskilda som allmänna intressen eller enbart enskilda intressen. Målsäganderätt tillerkännes då den skadelidande. Möjligt är att vissa typer av verkningar t. ex. fara för skada eller grannelagsrättslig skada ej grundar målsäganderätt. Förseelsernas särskilda konstruktion kan medföra att målsäganderätt underkännes i större utsträckning än vid allvarligare brott. Vid förseelser som konstruerats som beteendedelikt kan kasuella skador inträffa. Dessa grundar ej målsäganderätt vid culpösa förseelser. Vid brott som konstruerats som effektdelikt eller delikt med konkret fara måste åtalsrätt regelmässigt tillkomma den som drabbats av sådana skadeverkningar som avses med brottets effektrekvisit respektive farerekvisit. Vid vissa förseelser som medför ringa orätt kan målsäganderätt underkännas av den anledningen att den enskilde drabbats av ringa olägenhet.

9. Problem om bevisning och åberopande

För att rätten skall kunna avgöra om en person är målsägande måste det vara klarlagt vilka faktiska omständigheter som kan läggas till grund för målsäganderättsfrågans bedömning. Krävs det härvid att de fakta varpå målsäganderätt kan grundas är bevisade? Kan den misshandlade anses som målsägande först sedan det bevisats att gärningsmannen förövat det påstådda misshandelsbrottet? Anses den bestulne som målsägande endast om det är styrkt att stöldbrott förövats? Måhända krävs härvid vidare för erkännande av målsäganderätt att det är bevisat att äganderätten till den tillgripna egendomen tillkommer den som påstår sig vara bestulen. Berörda bevisbördeproblem skall behandlas under 9.1. Härefter skall under 9.2. utredas hur målsäganderättsfrågan skall bedömas då det anses osäkert om vissa fakta kan grunda målsäganderätt. Vidare skall under 9.3. undersökas om det uppställes olika beviskrav för behörighet att föra skadeståndstalan och ansvarstalan. Under 9.4. skall utrönas om målsäganderätt är utesluten då en gärning ej anses brottslig. Vissa målsäganderättsproblem som sammanhänger med straffrättsliga rubriceringsspörsmål skall härvid även bli föremål för diskussion. Vidare skall under 9.5. utredas i vilken omfattning rätten skall föranstalta om utredning i målsäganderättsfrågan. Slutligen kommer vissa problem rörande åberopande att beröras under 9.6.

Då definitionsregeln utformades av lagcommiteen var den klassiska naturrättsläran förhärskande i Sverige.[1] En rättighet tänktes enligt denna lära existera oberoende av om dess existens kunde bevisas i rättegång. Var de materiella förutsättningarna för rättighetens uppkomst uppfyllda ansågs denna därmed existera och det ålåg blott domaren att konstatera dess förhandenvaro. När definitionsregeln formulerades av lagcommiteen har det därför ställt sig naturligt för commiteen att blott ange de materiella förutsättningarna för målsäganderättens uppkomst. Uppenbarligen kan därför definitionsregeln ej skänka upplysning om hur man bör bedöma de uppställda bevis- och åberopandefrågorna. De ovan formulerade frågorna måste lösas med hänsynstagande till olika processuella regler och ändamålsöverväganden. Det är härvid möjligt att målsägandebegreppet ej har en enhetlig innebörd utan att den enskilde behandlas som målsägande blott vid tillämpning av vissa av de för målsäganden gällande reglerna.

9.1. Kan målsäganderätt grundas endast å bevisade fakta?

Frågan om målsäganderätt kan grundas å fakta som ej blivit bevisade har

[1] Förslag till allmän civillag, 1826, Motiver, s. 253 f, och Olivecrona, Rätt och dom, s. 16 ff.

vunnit ringa uppmärksamhet i doktrin och praxis,[2] trots att frågan aktualiserats relativt ofta. I doktrinen finns endast uttalanden som berör bevisfrågans bedömning då enskild utför ansvarstalan. Innan det lämnas en redogörelse för den doktrin som finns på området skall helt kortfattat anges vilka beviskrav som uppställes för erkännande av civilprocessuell talerätt.

Enligt civilrättens regler är en person i allmänhet berättigad eller förpliktad gentemot en annan person. Subjektsställningen ingår som ett moment i de materiella rättsförhållandena. På grund härav har parterna i civilprocessen talerätt enbart på grund av det i stämningsansökningen framställda påståendet. Käranden har talerätt då han *påstår* sig vara materiellt berättigad.[3] Då tredje man ej träffas av domens rättskraft,[4] kan hans intresse ej trädas för när om det i målet skulle bli bevisat att annan än käranden varit berättigad gentemot svaranden i det omtvistade rättsförhållandet. Om ogillande dom meddelas i sådant fall, är tredje man oförhindrad att få prövat huruvida han är berättigad gentemot svaranden. I den mån tredje man ej drabbas av domens rättskraft möter ej hinder att anse käranden taleberättigad på grund av att han anser sig vara berättigad. Welamson har hävdat att part ej alltid kan anses ha talerätt enbart på grund av framställt påstående, om behörigheten att föra talan vilar på ett prejudiciellt rättsförhållande. Welamson har vidare uttalat att i mål om klander av bolagsstämmobeslut det är tänkbart att rätten har att ex officio undersöka om käranden har den i aktiebolagslagen förutsatta egenskapen av aktieägare.[5] I detta fall äger domen rättskraft mot andra aktieägare,[6] vilket kan förklara att det krävs att käranden bevisar de fakta varpå behörigheten stödes.

Vad beträffar bevisfrågans bedömning då enskild person anställt ansvarstalan har Alexanderson anfört:[7] Vid avgörandet om en person kan anses åtalsberättigad som målsägande förutsättes de konkreta omständigheter som konstituerar brottet ifråga vara bekanta liksom brottets inverkan på målsägandeställningen i vad det grundar "skada" eller "förnärmelse". I straffprocessen skall prövas om dessa konkreta fakta kan bevisas. Om åtalsrätten gjordes beroende av straffanspråket självt, skulle domstolarna för att kunna upptaga åtalet till prövning nödgas taga ställning till frågan om förfarandet vore straffbart. Det kan ej anses logiskt omöjligt att kräva att de fakta som

[2] Uttalanden i förarbeten lämnar ringa upplysning. I nya lagberedningens betänkande angående rättegångsväsendets ombildning, tredje delen, om rättegångsordningen i brottmål m. m., 1884, upptogs i II kap. 6 § ett stadgande med följande lydelse: "Der målsegandes behörighet eller åtalad gernings straffbarhet är beroende af äktenskaps-, skyldskaps-, eganderätts- eller annat rättsförhållande af civilrättslig natur, eger brottmålsdomaren att när stridighet eller osäkerhet yppas om samma rättsförhållandes bestånd eller giltighet, pröfva frågan derom i sjelfva brottmålet." Enligt nya lagberedningen skulle således bedömningen av en prejudiciell rättsfråga t. ex. rörande äganderätten till viss egendom kunna vara avgörande för om målsäganderätt borde erkännas. Emellertid erhålles ej upplysning om i vilken utsträckning det krävs att äganderättsfråga eller annan prejudiciell fråga skall vara avgjord för att det skall vara möjligt att bedöma målsäganderättsfrågan.

[3] Ekelöf II, s. 70 och Welamson, Domvillobesvär av tredje man, s. 113.

[4] Ekelöf III, s. 104 ff, Olivecrona, Rätt och dom, s. 332 ff och Welamson, Domvillobesvär av tredje man, s. 213.

[5] Welamson, Domvillobesvär av tredje man, s. 113.

[6] Ekelöf III, s. 75.

[7] Alexanderson, Tryckfrihetsprocessen, s. 82 ff.

konstituerar den brottsliga gärningen är styrkta för att den enskilde skall anses som målsägande. Emellertid måste den enskilde beredas tillfälle att styrka sin behörighet att föra ansvarstalan, dvs. de faktiska omständigheter som påstås vara ansvarsgrundande. Vid bedömningen av målsägande rättsfrågan skulle således frågan om gärningens brottslighet bli avgjord, enär förutsättningarna för åtalsrätt och straffbarhet sammanfaller. Kan ifrågavarande fakta ej bevisas skall frikännande dom ges av hänsyn till den tilltalade. Den tilltalade skulle nämligen ej vara betjänt av att avvisningsbeslut meddelades sedan rätten efter prövning funnit att den tilltalade ej förövat brottslig handling. Den enskilde bör därför kunna grunda målsägande rätt på de fakta som konstituerar brottet, om han framställer påstående om att dessa fakta grundar ansvar. Om till stöd för den enskildes behörighet att anställa ansvarstalan åberopas andra fakta än sådana som konstituerar den brottsliga gärningen, måste dessa bevisas för att den enskilde skall kunna anses åtalsberättigad. Som exempel på brott vid vilka den enskilde ej behöver styrka de fakta varpå behörigheten vilar kan nämnas misshandel eller smädelse. Vid dessa brott ingår de fakta varpå målsägande rätten grundas som moment i det individualiserade brottet. Vid brottet åverkan beror bedömningen av bevisfrågan på om prövningen av gärningens straffbarhet kan anses inskränkt till frågan om den tilltalade förövat åverkan mot den som anhängiggjort talan eller om prövningen avser frågan om åverkan skett å visst objekt t. ex. å viss fastighet, utan att avseende fästes vid vem som är ägare till denna. Vid en uppfattning överensstämmande med det sist sagda måste krävas att de fakta som grundar behörighet för den presumtive målsäganden att anställa åtal är styrkta. Vid gäldenärsbrott måste borgenärsegenskapen vara konstaterad för att borgenären skall kunna anses behörig föra talan. Anledningen härtill är att domens rättskraft träffar varje borgenär.

Av intresse i detta sammanhang är även vissa uttalanden av Strahl, som denne gjort i anslutning till rättsfallet NJA 1963 s. 237. I BrB 2: 3 p. 3 stadgas att utlänning, som utom riket begått brott, skall dömas även i annat fall än i BrB 2: 2 sägs efter svensk lag och vid svensk domstol, om brottet förövats mot Sverige, svensk medborgare eller svensk menighet, inrättning eller sammanslutning eller mot utlänning, som haft hemvist i Sverige. För att lagrummet skall bli tillämpligt kan enligt Strahl ej krävas att den tilltalade skall ha övertygats om att verkligen ha begått den gärning för vilken han åtalats. Strahl har hävdat att det ej heller kan uppställas ett krav på att den gärning, som åklagaren påstår att den tilltalade begått, är ett brott enligt svensk lag.[8]

Schmidt tycks anse att frågan om en person kan anses som Verletzter skall avgöras med utgångspunkt från det framställda påståendet om att viss handling är straffbar.[9]

I doktrinen anses att behörigheten att anställa åtal kan grundas på framställt påstående om att viss gärning är brottslig. För att en person skall anses

[8] Strahl, SvJT 1967 s. 401 ff.
[9] Schmidt har förklarat att "im Sinne die §§ 171/172 StPO ist derjenige 'verletzt', der durch die behauptete strafbare Handlung" är berörd på visst sätt. Schmidt II, s. 474.

åtalsberättigad skulle det således ej krävas att de fakta som konstituerar den brottsliga gärningen blivit styrkta. Däremot skulle beträffande andra omständigheter varpå behörigheten vilar krävas att dessa var bevisade för att den enskilde skulle kunna anses som målsägande.

I praxis har bevisproblemet blivit föremål för bedömande endast då enskilds behörighet att föra ansvarstalan eller göra angivelse ifrågasatts. Då enskild person grundat sin förmenta behörighet på obestyrkta fakta har talan ibland avvisats, ibland prövats. Bevisfrågan har ej diskuterats särskilt i domskälen till dessa avgöranden. Det är därför svårt att av praxis utläsa efter vilka principer bedömningen skett. Det skall därför först undersökas hur bevisfrågan bör lösas med beaktande av processuella regler och olika ändamålsöverväganden då enskild person anställt åtal. Härefter skall lämnas en redogörelse för rättsfall vari bevisfrågan aktualiserats då enskild person fört ansvarstalan. Slutligen skall diskuteras frågan hur bevisproblemet bör bedömas vid tillämpning av RB 36: 1.

9.1.1. Behörighet att anställa ansvarstalan

I RB 34: 1 st. 2 föreskrives: "Rättegångshinder skall av rätten självmant beaktas, om ej annat är stadgat." Bristande behörighet att anställa och utföra ansvarstalan utgör ett absolut rättegångshinder. Detta innebär att rätten självmant skall avvisa talan som anhängiggjorts av person som ej är behörig väcka åtal.[10] Enligt RB 34: 1 st. 1 skall fråga om hinder för målets upptagande av rätten företagas, så snart anledning förekommer därtill. PK motiverade denna regel på följande sätt: "Det måste vara förenat med stora fördelar, om hithörande frågor kunna av domstolen behandlas, innan denna ingår i handläggningen av själva huvudsaken i målet. Uppkommer en dylik fråga först senare, och finnes därvid, att hinder föreligger mot målets upptagande, har tydligen den handläggning av själva huvudsaken, som hunnit försiggå dessförinnan, varit överflödig och föranlett onödigt arbete och onödiga kostnader."[11] För brottmålsprocessens vidkommande torde utöver den berörda processekonomiska synpunkten en annan omständighet med än större styrka motivera regeln om att avvisning bör ske innan ansvarsfrågan behandlas. Den tilltalade skall ej behöva utstå det obehag som är förenat med en rättegång där viss påstådd brottslig gärning blir föremål för prövning, om det är möjligt att dessförinnan avvisa åtalet av den anledningen att åtalet väckts av obehörig person.[12] Alldeles oberoende av den processekonomiska synpunkten kan det vara av vikt för den tilltalade att handläggning av ansvarsfrågan undvikes och att processen får ett slut så snart som möjligt.

Fråga om rättegångshinder föreligger och fråga om viss handling är brottslig kan avgöras var för sig. Om åtalet skall prövas kan rätten däremot ej förordna att viss straffbarhetsförutsättning skall prövas före de övriga. Mellandom kan ej ges beträffande olika straffbarhetsförutsättningar.[13] Det

[10] Ekelöf II, s. 53.
[11] PK III, s. 67. Se även PLB, s. 375.
[12] T. Strömberg, Åtalspreskription, s. 72.
[13] Ekelöf V, s. 178.

är ej möjligt att rösta särskilt beträffande de olika rekvisiten.[14] Avvisas ej åtalet prövas gärningens brottslighet i dess helhet och den tilltalade måste vara beredd att försvara sig på alla de punkter som åtalet avser. Det sagda innebär att om man anser det lämpligt att en process skall kunna omedelbart avslutas efter prövning av en prejudiciell rättsfråga kan detta endast ske genom att frågan anses ha betydelse som en sakprövningsförutsättning. Skulle bedömningen av den prejudiciella rättsfrågan anses utgöra en fråga om viss straffbarhetsförutsättning förelåg, finns ej möjlighet att avgöra frågan före det rätten prövade övriga delar av det åtalade förfarandet.

För den följande undersökningen är det av vikt att ange vilka rättsverkningar som knytes till å ena sidan en dom och å andra sidan ett avvisningsbeslut. Har en gärnings brottslighet blivit prövad genom en lagakraftvunnen dom, äger denna rättskraft mot alla åtalsberättigade.[15] Om det beträffande samma brottsliga gärning finns flera målsägande och någon av dem väckt åtal mot gärningsmannen, utgör dom i anledning av detta åtal hinder för annan målsägande att väcka ansvarstalan för samma gärning.[16] Det sagda torde gälla även om domen meddelats på talan av person som rätteligen ej bort anses behörig att anställa ansvarstalan.[17] Har sakprövning ej ägt rum till följd av att den enskildes ansvarstalan avvisats, finns intet som hindrar att allmän åklagare eller annan presumtiv målsägande anställer åtal för samma gärning.[18] Lagakraftvunnet avvisningsbeslut äger emellertid rättskraft med avseende på den avgjorda målsäganderättsfrågan.[19]

Nedan skall först företagas en rättspolitisk undersökning av frågan om vilka beviskrav som bör uppställas för erkännande av målsäganderätt då enskilds behörighet att föra ansvarstalan kan ifrågasättas. Härefter skall rättspraxis genomgås.

9.1.1.1. Rättspolitisk undersökning

Den enskilde anses som målsägande ifråga om brott. Till stöd för målsäganderätten måste således åberopas en brottslig gärning. Dessutom måste kanske andra omständigheter åberopas till stöd för målsäganderätten. Vid en undersökning av om målsäganderätt kan grundas såväl å bevisade som obevisade fakta finns anledning att göra åtskillnad mellan fakta som konstituerar brottet och andra fakta. Anledningen härtill är att det uppställes beviskrav beträffande fakta inom brottets ram för att straff skall kunna inträda. I brottmål bär den åtalande parten bevisbördan. Vid fällande dom kommer därför samtliga de fakta som konstituerar brottet att vara styrkta, under det att andra fakta som åberopats till stöd för målsäganderätten kan vara obevisade. Ogillas åtalet kan samtliga fakta som målsäganderätten stödes på vara obevisade, dvs. såväl de fakta som konstituerar brottet som andra fakta. Det

[14] Ekelöf III, s. 56 och Kungl. Maj:ts proposition nr 45 år 1971 s. 68 och 104.
[15] Ekelöf III, s. 115, Olivecrona, s. 148 och Welamson, Om brottmålsdomens rättskraft, s. 82.
[16] PLB, s. 343 och NJA 1911 s. 451.
[17] Olivecrona, s. 143. Jfr även Welamson, Om brottmålsdomens rättskraft, s. 127 ff.
[18] Ekelöf II, s. 53 och Olivecrona, s. 174.
[19] Ekelöf II, s. 15 not 29.

sagda ger vid handen att det finns anledning att undersöka vilka beviskrav som bör uppställas om ogillande dom meddelas och om fällande dom avkunnas. Eftersom man på förhand ofta ej kan veta vilken utgång ett mål kan få måste man regelmässigt uppställa sådana beviskrav, som är motiverade såväl vid fällande dom som vid ogillande dom.

Vid den följande rättspolitiska undersökningen skall ej tagas hänsyn till de komplikationer som består i att beviskravet kan efterges, enär enligt RB 34: 1 st. 1 anledning ej förekommer att pröva fråga om rättegångshinder föreligger. De under 9.1.1.2. refererade rättsfallen kan föranleda vissa slutsatser beträffande detta problem, vilket dock skall behandlas under 9.6.2.

Nedan skall utredas vilka beviskrav som bör uppställas beträffande olika fakta som målsäganderätten kan grundas på då man beaktar: 1) den åtalande partens intresse 2) den tilltalades intresse 3) tredje mans intresse, varvid med tredje man avses annan presumtiv målsägande än den som väckt åtalet samt 4) intresset av att processkostnaderna begränsas.

9.1.1.1.1. Den åtalande partens intresse

Antag att målsäganderätten endast fick grundas å omständigheter som är bevisade t. ex. för att enskild person ej skulle kunna förvärva åtalsrätt genom att med orätt påstå att han lidit skada genom viss brottslig gärning. Uppställdes ett sådant beviskrav måste den åtalande parten tillåtas att förebringa bevisning om de fakta som åberopats till stöd för målsäganderätten.[20] Hade den åtalande parten ej denna möjlighet skulle den målsäganden tillkommande åtalsrätten bli helt illusorisk. Då ansvarstalan anhängiggjordes kunde de fakta varpå målsäganderätten grundades regelmässigt ej anses bevisade och de skulle ej heller kunna bevisas. Uppställdes ett beviskrav skulle åtalet således komma att avvisas, enär det ej funnits möjlighet att styrka målsäganderätten. En sådan ordning kan ej godtagas. Den åtalande parten måste äga rätt att bevisa de fakta som åberopas till stöd för målsäganderätten. När det i RB 47: 22 st. 1 stadgas att huvudförhandling må utsättas för behandling av rättegångsfråga synes det vara förutsatt att den som väckt åtalet skall äga förebringa bevisning till stöd för sin behörighet att föra talan.

För den tilltalade kan det vara en olägenhet att åtal kan väckas mot honom trots att den åtalande parten ej styrkt de omständigheter varå behörigheten grundas och att talan kan avvisas först efter förhandling inför rätten. Straffbestämmelserna om falskt åtal och om obefogat åtal är avsedda att motverka omotiverade åtal. Straffstadgandet i RB 9: 3 kan bli tillämpligt om den åtalande parten förhalar rättegången genom att framställa ogrundade påståenden om att han lidit skada genom viss gärning. Sedan GRB 15: 16 upphävts är det emellertid ej i och för sig straffbart att väcka talan då talerätt saknas. För de fall då åtalet skulle kunna avvisas av den anledningen att målsäganderätten ej blivit styrkt kan den åtalande partens ansvar för den tilltalades rättegångskostnader i viss utsträckning avhålla honom från att väcka åtal.

[20] Alexanderson, Tryckfrihetsprocessen, s. 83 och Ekelöf II, s. 42.

9.1.1.1.2. Den tilltalades intresse

Antag att en *fällande dom* skulle meddelas om den enskildes ansvarstalan upptogs till prövning. Vidare förutsättes att den enskilde endast kan anses som målsägande på den grunden att han skulle ha tillfogats viss skada. Ur den tilltalades synpunkt är det av vikt att kravet på bevisning beträffande målsäganderätten ej efterges i sådan omfattning att den tilltalade dömes till straff oaktat de fakta varpå målsäganderätten grundas ej blivit bevisade. Eljest kunde den som påstått sig ha lidit skada, men bevisligen ej gjort detta, kunna få den tilltalade fälld till ansvar. Även för det fall att det ej styrkts att den åtalande parten ej lidit skada bör hans talan avvisas, enär det finns risk för att den tilltalade kan fällas till ansvar på talan av person som ej berörts av brottets skadeverkningar. Det är av större vikt att undvika den situationen att den tilltalade fälles till ansvar på talan av person som ej lidit skada än den situationen att den åtalande partens talan avvisas i fall då han lidit skada. Denna intresseavvägning, vilken motiverar bevisbörderegeln i brottmål,[21] torde ge anvisning om att den enskilde i den nu berörda situationen bör anses åtalsberättigad endast om det kan styrkas att den åtalande parten lidit skada. Det kunde invändas att uppställandet av detta beviskrav kunde leda till bristande effektivitet i straffrättskipningen, enär det enskilda åtalet ofta skulle komma att avvisas av den anledningen att målsäganderätten ej styrkts. Emellertid torde det ofta vara relativt lätt att styrka de fakta varpå målsäganderätten stödes. Vidare bör framhållas att det främst ankommer på allmän åklagare att tillse att straffrättskipningens effektivitet upprätthålles.

Fakta som åberopas till stöd för målsäganderätten och som ej konstituerar brottet måste vara bevisade för att den enskilde skall kunna anses behörig att föra ansvarstalan och få den tilltalade fälld till ansvar.

Antag att en *ogillande dom* skulle meddelas för den händelse den enskilde ansågs behörig att föra talan. Det förutsättes att åtalet härvid skulle ogillas av den anledningen att den åtalande parten ej förmått bevisa vissa eller samtliga av de fakta som konstituerar brottet. Den påstådda brottsliga gärningen måste alltid åberopas till stöd för målsäganderätten. När det anses tveksamt om de fakta som konstituerar brottet kan anses styrkta, måste såsom ovan framhållits den åtalande parten ha möjlighet att bevisa dessa. I det här förutsatta fallet kommer utredningen rörande dessa fakta ge vid handen att de ej kan anses bevisade. Då den brottsliga gärningen icke kunnat styrkas är således vissa fakta varpå målsäganderätten grundas obevisade. Man kunde därför tycka att det ur den tilltalades synpunkt vore fördelaktigast om åtalet avvisades av den anledningen att målsäganderätten ej styrkts. Emellertid har utredningen i målsäganderättsfrågan givit vid handen att ej heller åtalet är styrkt. Ur denna synpunkt vore det motiverat att ogilla åtalet. Fråga uppkommer således om rätten bör meddela ogillande dom eller avvisningsbeslut.

Om ansvarsyrkandet avvisades med motiveringen att målsäganderätten ej

[21] Ekelöf IV, s. 111. Att principen in dubio pro reo kan åberopas till stöd för lösandet av den straffprocessuella frågan om talerätt står ej i strid med att principen i andra fall icke bör tillmätas betydelse för avgörandet av andra processuella frågor t. ex. forumfrågor. Ekelöf IV, s. 111 not 152.

styrkts skulle den tilltalade kunna åtalas ånyo, trots att åtalet ej befunnits styrkt vid rättslig prövning. Meddelas ogillande dom skulle den tilltalade bli tryggad mot nytt åtal. Med beaktande av rättskraftsreglerna kunde det tyckas att det ur den tilltalades synpunkt alltid vore förmånligast om åtalet ogillades. Väljes lösningen med avvisningsbeslut skulle emellertid rätten kunna avvisa ansvarstalan utan att behöva pröva det brottsliga förfarandet i dess helhet. Om det vid ett effektdelikt ej kunde bevisas att skadan tillfogats den åtalande parten, skulle åtalet kunna avvisas utan att utredning behövde förebringas beträffande övriga omständigheter av betydelse för gärningens straffbarhet. Skulle sakprövning ske måste däremot gärningens brottslighet prövas i alla avseenden. Detta innebär att processen i vissa fall skulle kunna avslutas betydligt snabbare om man valde att låta rätten meddela avvisningsbeslut i stället för ogillande dom. I de fall då en sakprövning skulle komma att kräva ett bedömande av ett större processmaterial än vid en prövning av frågan om rättegångshinder föreligger, finns skäl att avvisa åtalet. Om utredningen i ansvarsfrågan och den talerättsliga frågan är väsentligen av samma omfång är det för den tilltalade fördelaktigare om ogillande dom meddelas. Även om sakprövningen kräver bedömande av fler rättsfrågor och sakfrågor än vid en prövning av om rättegångshinder föreligger, kan det tänkas att det ej erfordras en nämnvärt större utredning vid sakprövning. Det är nämligen möjligt att rätten redan vid en preliminär bedömning finner att de ytterligare fakta som skall bedömas vid en prövning av åtalet ej behöver bli föremål för någon utredning samt att åtalet kommer att ogillas. För den tilltalade är det då förmånligare med en ogillande dom än med ett avvisningsbeslut.

Om det förutsättes att ansvarstalan ogillas vid prövning av åtalet skulle det kunna hävdas att målsäganderätt borde erkännas, även om fakta utom brottets ram ej blivit bevisade. För den tilltalade vore det bättre om rätten meddelade en ogillande dom än ett avvisningsbeslut. Emellertid är det fördelaktigare för den tilltalade om avvisningsbeslut kan ges, utan att det behöver förebringas utredning om den påstådda brottsliga gärningen. Ett avvisningsbeslut skulle kunna meddelas så snart det var klarlagt att det ej varit möjligt att bevisa fakta utom brottets ram. Ur denna synpunkt bör rätten först utreda om fakta av detta slag kan bevisas. Kan de ej styrkas bör ansvarstalan avvisas. Ytterligare en synpunkt talar för att dessa omständigheter måste vara bevisade för att målsäganderätt skall kunna grundas däråa. Under ett inledande skede av processen kan det sällan förutsägas att åtalet med säkerhet kommer att ogillas om det prövas. I allmänhet föreligger möjlighet att fällande dom kan meddelas. Ovan har framhållits att fakta utom brottets ram i sådant fall måste vara bevisade för att målsäganderätt skall kunna grundas däråa. Risken för att en person kan få den tilltalade fälld till ansvar medför att fakta som ej konstituerar brottet måste vara styrkta för att åtalet skall kunna prövas. Emellertid vore det möjligt att sakprövning kunde ske om rätten vid en preliminär bedömning med säkerhet kunnat fastslå att åtalet ej skulle kunna bifallas.

9.1.1.1.3. Tredje mans intresse

Antag att en person anställt ansvarstalan samt att de fakta varpå målsägande-rätten grundas ej befunnits styrkta. Kan tredje man dvs. annan presumtiv målsägande ha intresse av att ansvarstalan avvisas i sådant fall? För tredje man kan det innebära betydande olägenhet om ogillande dom meddelas och tredje man med hänsyn till rättskraftsreglerna därefter är förhindrad att få till stånd en prövning av gärningens brottslighet i det avseende tredje man lidit skada. Det skulle kunna tänkas att domen i den tidigare rättegången blivit ogillande till följd av att den åtalande parten ej förebringat bevisning i erforderlig omfattning. Den frikännande domen skulle kunna inverka negativt på tredje mans möjligheter att vid förlikningsförhandlingar tvinga gärningsmannen att utge ersättning för orsakad skada. Vidare skulle brottmålsdomens bevisverkan kunna menligt inverka på tredje mans möjligheter att vinna framgång med skadeståndstalan som anställes mot den frikände.

Av hänsyn till tredje man behöver ej uppställas några beviskrav för erkännande av målsägande-rätt, om ett lagakraftvunnet avgörande rörande visst brottsligt förfarande ej medför att annan presumtiv målsägande än den åtalande parten är förhindrad att väcka åtal för det förfarandet medfört skada för honom. I det följande skall behandlas fall då det jämte den åtalande parten kan förekomma annan presumtiv målsägande ifråga om samma gärning, dvs. fall då de olika målsägandena drabbas av domens rättskraft.

Antag att den åtalande parten påstått sig vara målsägande, enär han skulle ha tillfogats skada genom en viss gärning. Om det blivit bevisat att gärningsmannen ej förorsakat någon skada eller att skadan tillfogats annan person än den åtalande parten måste avvisning ske. Den som är obehörig att som målsägande anställa ansvarstalan skall ej kunna betaga andra behöriga målsägande möjligheten att beivra gärningen ifråga.[22] Bör något beviskrav uppställas för den händelse det är oklart om den åtalande parten lidit skada? Härvid måste åtskillnad göras mellan fall då det är tveksamt om den påstådda skadan inträffat och fall då skadan bevisligen inträffat men osäkerheten hänför sig till frågan om den åtalande parten eller tredje man drabbats av skadan.

Är det oklart om gärningsmannen över huvud taget förorsakat den påstådda skadan genom viss handling måste av hänsyn till tredje man krävas att den åtalande parten styrker att han tillfogats den skada som åberopas till stöd för hans målsägande-rätt. Skulle avvisning ej ske i fall då skadan ej blivit bevisad, finge man räkna med att ansvarstalan i visst fall kunde anställas av person som faktiskt ej lidit skada. Detta vore ej tillfredsställande för annan presumtiv målsägande som ansåg att det påstådda brottet medfört skada även för honom. Avvisningsbeslut bör meddelas om den åtalande parten ej styrkt att han tillskyndats skada. Därefter skulle tredje man kunna anställa talan om ansvar för samma gärning. Om han kunde bevisa att han tillfogats

[22] Ekelöf II, s. 53. — Vid utevaro bör enligt PLB ogillande dom ej meddelas eftersom andra målsägande kan finnas ifråga om samma brott. Enligt RB 47: 13 skall målet avskrivas om den tilltalade ej framställt yrkande om att rätten skall förklara att målsäganden förlorat sin rätt att tala å brottet. PLB, s. 489 f.

skada borde talan prövas. För den åtalande parten innebure det knappast någon större olägenhet om det uppställdes ett krav på att den målsägande-rättsgrundande skadan skulle vara styrkt för att åtalsrätt skulle erkännas. För att den åtalande parten skall kunna vinna framgång med sitt ansvarsyrkande och skadeståndsyrkande måste nämligen regelmässigt krävas att den målsägande-rättsgrundande skadan styrkts.

Är det oklart om en bevisligen inträffad skada drabbat den åtalande parten eller tredje man kunde det tyckas att åtalsrätt endast borde erkännas om det blivit bevisat att skadan tillfogats den som anställt talan. Antag t. ex. att ett föremål stulits och att det är osäkert om den åtalande parten eller tredje man är ägare till det tillgripna föremålet. Om man kräver att den åtalande parten av hänsyn till tredje man skall bevisa sin äganderätt för att hans talan skall kunna prövas, måste motsvarande beviskrav riktas mot tredje man, därest han väcker åtal. Möjligt är härvid att ingen av de båda presumtiva ägarna kan få till stånd en prövning av ansvarsfrågan, enär ingen av dem kan styrka sin rätt. Om en av de presumtiva ägarna förebringat sannolika skäl för att han äger bättre rätt än den andre presumtive ägaren ter det sig märkligt, om han ej anses behörig föra talan som målsägande. Finns två presumtiva målsägande som kan ha drabbats av en bevisligen inträffad skada, kan det ej ligga i deras intresse att det riktas ett beviskrav mot dem båda. För dem vore det fördelaktigare om målsäganderätt tillerkändes den som kunde göra sin rätt mera sannolik än den andres. Det skulle således vara möjligt att tillämpa överviktsprincipen.[23] I det berörda stöldexemplet torde emellertid äganderättsfrågan böra lösas med den bevisbörderegel som gäller för civilprocessens vidkommande. En bevisbörderegel anses t. ex. gälla till förmån för besittaren.[24] Om en besittningshavare väckt åtal för stöld skulle han anses som ägare och målsägande, såvida ej annan presumtiv ägare bevisligen kunde anses äga bättre rätt än besittaren till egendomen. I detta fall skulle således besittaren ej behöva bevisa sin äganderätt för att han skulle anses som målsägande. Om rätten i en civilprocess med tillämpning av sagda bevisbörderegel ansett att besittaren ägde bättre rätt än annan presumtiv ägare, synes det lämpligt att lägga detta avgörande till grund för bedömningen av den prejudiciella äganderättsfrågan vid bedömningen av målsäganderättsfrågan. Att härvid laborera med olika bevisbörderegler innebure en onödig komplikation.

Mot det anförda kunde invändas att det ur den tilltalades synpunkt vore otillbörligt om en fällande dom kunde meddelas utan att det styrkts att den inträffade skadan drabbat den åtalande parten och ej tredje man. Med beaktande av principen in dubio pro reo är det rimligt att ingen enskild person skall kunna förvärva åtalsrätt på grund av en skada som gärningsmannen kanske över huvud taget ej förorsakat. Emellertid synes det icke oacceptabelt att en enskild person anses behörig föra ansvarstalan, då sannolika skäl talar för att en bevisligen inträffad skada drabbat honom och ej annan person. Att erkänna målsäganderätt i sådant fall med stöd av en civilrättslig be-

[23] Jfr Agell, Festskrift till Per Olof Ekelöf, s. 15 ff.
[24] Undén, Svensk sakrätt I, s. 45.

visbörderegel eller överviktsprincipen står i överensstämmelse med att en person kan fällas till ansvar för att han bevisligen förfarit på endera det ena eller det andra sättet.[25]

Ovan har berörts frågan om vilket beviskrav som bör uppställas beträffande den skada som åberopas till stöd för målsäganderätten. Måhända måste kanske den brottsliga handlingen vara styrkt för att målsäganderätt skall kunna erkännas. Om den åtalande parten till följd av försumlig processföring ej lyckats styrka den påstådda brottsliga handlingen, borde rätten kanske avvisa åtalet under motiveringen att målsäganderätten ej bevisats, för att tredje man härigenom skulle beredas tillfälle att styrka åtalet. Av hänsyn till den tilltalade bör emellertid ogillande dom meddelas, ej avvisningsbeslut. Om så ej skedde skulle gärningsmannen kunna åtalas ett flertal gånger, oaktat det i varje särskild rättegång ej kunnat styrkas att den tilltalade förövat den brottsliga gärningen. Det är ej möjligt att tillförsäkra tredje man sådana processuella befogenheter att han är fullständigt skyddad mot den åtalande partens försumliga processföring. Tredje man har emellertid möjlighet att biträda den åtalande partens ansvarstalan och härvid förebringa erforderlig bevisning. Vidare märkes att målsägandens ansvar för den tilltalades rättegångskostnader kan motverka försumlig processföring.

9.1.1.1.4. Processekonomiska intressen

PK och PLB ansåg att frågor om rättegångshinder borde avgöras innan domstolen ingick i handläggning av själva saken. Som skäl härför anfördes processekonomiska synpunkter. Om avvisning skedde först sedan utredning i sakfrågan förekommit vore denna utredning enligt PK överflödig och kostnaderna härför onödiga.[26] Om den åtalande partens ansvarstalan kan avvisas utan att rätten behöver ingå i prövning av ansvarsfrågan bör av processekonomiska skäl avvisningsbeslut meddelas. Detta innebär att om den åtalande parten ej styrkt fakta utom brottets ram målsäganderätt ej bör erkännas och att den anhängiggjorda talan bör avvisas. Detsamma bör gälla om vissa fakta varpå målsäganderätten grundas ej blivit styrkta och dessa fakta tillika utgör endast en begränsad del av de omständigheter som konstituerar brottet. Kan det konstateras att de fakta som åberopas till stöd för målsäganderätten ej är styrkta och är därmed samtidigt klart att samtliga straffbarhetsförutsättningar eller i stort sett samtliga ej är styrkta, är det ur processekonomisk synpunkt likgiltigt om talan avvisas eller ogillas. I sådant fall är det vid sakprövning icke aktuellt att förebringa ytterligare utredning och den tidigare förebragta bevisningen som varit av relevans för målsäganderättsfrågan kan ej bli överflödig. I dessa fall bör ansvarstalan ogillas, om ej tredje mans intresse kräver beaktande.

Det torde vara möjligt att taga hänsyn till processekonomiska synpunkter i än större utsträckning än som kan anses vara förutsatt av PK. Många gånger kan det vara betydligt mera komplicerat att avgöra om avvisning bör ske av den anledningen att målsäganderätten ej styrkts, än att avgöra att åtalet bör

[25] Ekelöf V, s. 177.
[26] PK III, s. 67 och PLB, s. 375.

ogillas på grund av att viss straffbarhetsförutsättning ej styrkts. Om den tilltalades eller tredje mans intresse ej kräver beaktande vore det ur processekonomisk synpunkt fördelaktigast om åtalet kunde ogillas utan att det prövades om de målsäganderättsgrundande omständigheterna var styrkta. Antag att A yrkat ansvar å X för det denne olovligen fiskat på vattenområde beläget utanför A:s fastighet. Antag vidare att det är högst osäkert om fiskerätten utanför A:s fastighet tillkommer denne eller ägaren av den stamfastighet varifrån A:s fastighet avstyckats. Vidare förutsättes att X invänder dels att A ej är målsägande, dels att X bedrivit det åsyftade fisket ej utanför A:s fastighet utan på X tillhörigt vattenområde. Om det lätt kan bevisas att X ej fiskat utanför A:s fastighet, men det är ytterst svårt att avgöra vem som äger fiskerätt utanför A:s fastighet, vore det lämpligt om åtalet kunde ogillas utan att det prövades om den åtalande parten ägde fiskerätt. I detta fall skulle det för den tilltalade vara bättre med en ogillande dom än med ett avvisningsbeslut. Tredje mans intresse skulle knappast ej heller kunna läderas, om det var klarlagt att X endast fiskat å det egna vattenområdet.

9.1.1.1.5. Sammanfattning av den rättspolitiska undersökningen

Beaktas den tilltalades intresse och processekonomiska synpunkter gäller följande beträffande kravet på bevisning rörande olika omständigheter som åberopas till stöd för målsäganderätten: Fakta som ligger utom brottets ram måste vara styrkta. Fakta som konstituerar brottet behöver endast vara bevisade då prövningen av åtalet kräver en mera omfattande utredning än den som behöver förebringas för att ett avvisningsbeslut skall kunna meddelas.

Av hänsyn till tredje man bör följande gälla beträffande beviskravet rörande olika målsäganderättsgrundande fakta: Om det icke finns någon tredje man som kan träffas av domens rättskraft behöver självfallet icke uppställas något beviskrav av hänsyn till andra presumtiva målsägande än den som anställt åtalet. Då flera målsägande kan finnas ifråga om samma gärning måste den åtalande parten styrka att den målsäganderättsgrundande skadan inträffat. Är det oklart om en bevisligen inträffad skada drabbat den åtalande parten eller tredje man får det med ledning av civilrättsliga bevisbörderegler (eventuellt överviktsprincipen) avgöras vem som är skadelidande. Härvid kan det tänkas att den åtalande ej behöver bevisa att han och ej tredje man drabbats av skada.

9.1.1.1.6. Beviskravet vid olika brottstyper

Nedan skall med ledning av de ovan vunna resultaten utredas i vilken utsträckning ett beviskrav bör uppställas vid skilda brottstyper såsom misshandel, stöld och gäldenärsbrott. Den företagna rättspolitiska undersökningen har givit vid handen att bevisfrågan måste bedömas med hänsyn till de särskilda förhållandena vid olika konkreta gärningar. Det är därför endast möjligt att ange vad som normalt bör gälla för de olika brottstyperna. I sista hand måste alltid hänsyn tagas till de växlande förhållandena i de konkreta fallen. Sålunda måste alltid rättskraftsfrågor lösas utifrån en bestämd gärningsbeskrivning och ej enbart med ledning av brottstypens art.

Ovan har visats att målsäganderätten ej skulle behöva bevisas under tre förutsättningar: 1) vid brottet skall ej kunna finnas någon tredje man som på grund av rättskraftsreglerna är förhindrad att få prövat om den påstådda gärningen inneburit ett mot honom förövat brott 2) målsäganderätten skall grundas enbart å fakta som konstituerar brottet samt 3) en sakprövning får ej medföra att en väsentligt större utredning måste förebringas än vid prövning av frågan om rättegångshinder föreligger. Nedan skall först undersökas vid vilka brott det första kravet är uppfyllt.

Brottmålsdomens rättskraft anses drabba alla åtalsberättigade personer. Det är emellertid tänkbart att gärningsbeskrivningen med hänsyn till brottstypens art utformas på sådant sätt att prövningen är inskränkt till frågan om brott förövas mot *en* bestämd person, dvs. den som väckt åtalet. Subjektsställningen vad avser målsäganden/den åtalande parten samt den honom tillfogade rättskränkningen ingår således som ett ansvarsgrundande moment i gärningsbeskrivningen. Vid dessa brott krävs att gärningen förövats mot en bestämd person, den åtalande parten, för att straff skall inträda. I allmänhet kan blott en målsägande finnas ifråga om dessa brott. Ibland kan det dock finnas flera målsägande vid en brottslig gärning som påstås vara förövad mot en bestämd person. Om brottet medfört medelbar skada för en eller flera personer och sådan skadà grundar målsäganderätt kan jämte den omedelbart skadelidande förekomma andra målsägande. Vid dråp anses sålunda målsäganderätt tillkomma envar som gått miste om lagstadgat underhåll. Det normala torde emellertid vara att det blott kan finnas en målsägande vid gärning som påstås vara förövad mot en bestämd person. Tredje man är härvid oförhindrad att yrka ansvar för det den tilltalade skulle förövat brott mot honom. Något beviskrav behöver således ej uppställas av hänsyn till tredje man. Förhållandena är helt likartade de som föreligger i tvistemål, då käranden anses behörig föra talan enbart på grund av att han påstått sig vara berättigad gentemot viss person. Då subjektsställningen ingår i kärandens eller den åtalande partens yrkande och tredje man ej kan beröras av domens rättskraft saknas anledning att av hänsyn till tredje man uppställa något beviskrav för erkännande av civilprocessuell eller straffprocessuell talerätt.

Bland brotten i 3—7 kap. BrB är flertalet kriminaliserade handlingstyper av den art att det som villkor för straffbarhet kräves att handlingen förövats mot "annan". Ansvarsyrkandet måste då innehålla uppgift om mot vilken person brottet begåtts.[27] Det är således meningslöst att söka få till stånd en prövning av frågan om en person genom visst förfarande kan anses ha misshandlat någon person över huvud taget. I BrB användes omväxlande uttrycken "annan person", "någon" eller "kvinna" för att ange att handlingen skall ha förövats mot viss bestämd person för att straff skall kunna ifrågakomma.[28] Bland brotten mot person förekommer det dock att endast ett brott anses förövat, oaktat ett flertal personer kan uppträda som målsägande. De drabbas härvid alla av brottmålsdomens rättskraft. Exempel på

[27] Kommentar till brottsbalken I, s. 98 och 183.
[28] Det krävs ej att den som angripits genom brottet skall vara till namnet känd för att straff skall kunna inträda. NJA 1928 s. 311 och Nelson, Rätt och ära, s. 222.

brottstyper då det ibland kan förekomma ett flertal målsägande ifråga om viss gärning utgör brottet framkallande av fara för annan,[29] ofredande,[30] otuktigt beteende (exhibition), hemfridsbrott, brytande av post- eller telehemlighet, intrång i förvar och förberedelse till dråp (ej försök till dråp).[31] Även utanför 3—7 kap. BrB finns brott där gärningen måste vara förövad mot en bestämd person för att straff skall kunna inträda t. ex. vid brotten våld eller hot mot tjänsteman samt falskt åtal.

För att målsäganderätten ej skall behöva bevisas krävs för det andra att den endast grundas på fakta som konstituerar brottet. Vid brotten mot person uppställes som straffbarhetsförutsättning krav på att skada skall ha drabbat viss bestämd person. Brott såsom misshandel utgör effektdelikt. Då målsäganderätten grundas å sådan skada som avses med brottets effektrekvisit kan målsäganderätt erkännas oberoende av om skadan bevisats. Detta innebär icke att det aldrig behöver uppställas något beviskrav vid sådana brott mot person som konstruerats som effektdelikt. Till stöd för målsäganderätten kan nämligen åberopas medelbar skada som utgör en följd av den skada som avses med effektrekvisitet. Då den medelbara skadan ej utgör straffbarhetsförutsättning måste denna styrkas för att målsäganderätt skall kunna grundas därå. Vid dråp kan således anhöriga anses som målsägande, enär de gått miste om underhåll som de varit berättigade till enligt lag. För att anhöriga skall kunna anses som målsägande måste bevisas att de gått miste om underhåll av sådan beskaffenhet.

För att beviskravet helt skall kunna efterges fordras för det tredje att en sakprövning ej medför att ett väsentligt större bevismaterial måste förebringas än vid en bedömning av om avvisningsbeslut kan meddelas. Vid brotten mot person t. ex. misshandel föreligger ett mycket nära samband mellan skadan och den handling varigenom skadan orsakats. För att kunna avgöra om skada förorsakats måste ofta förebringas viss utredning om hur denna åstadkommits. Sedan det blivit utrett om skada orsakats eller ej, erfordras i allmänhet ingen eller helt ringa bevisning för att utredningen skall avse den brottsliga gärningen i alla avseenden. Detta innebär att det vid brotten mot person vanligtvis ej medför någon fördröjning av processen, om rätten i stället för att meddela avvisningsbeslut ogillar åtalet efter sakprövning. Något beviskrav skulle således normalt ej behöva uppställas vid t. ex. misshandel.

Det sagda ger vid handen att målsäganderätten ej behöver styrkas vid brott mot person då ingen annan målsägande än den åtalande parten kan beröras av rättskraften och då målsäganderätten grundas endast på fakta som konstituerar brottet. Den åtalande parten kan då ej uppnå en fällande dom utan att målsäganderätten styrkts i samtliga avseenden. Skulle de fakta varpå målsäganderätten grundas ej kunna styrkas, bör ogillande dom ges av hänsyn till den tilltalade. Då tredje man ej är förhindrad att anställa åtal för det

[29] Kommentar till brottsbalken I, s. 137 och 140, Manchov, SvJT 1967 s. 60 ff och Wallén, SvJT 1967 s. 623 f.
[30] Kommentar till brottsbalken I, s. 140 och 166.
[31] SOU 1944: 69 s. 82 samt NJA 1891 s. 111.

den tilltalade skulle ha förövat brott mot honom är det ej erforderligt att avvisningsbeslut meddelas. Den åtalande parten kan således anses behörig anställa ansvarstalan redan på grund av framställt påstående om att brott förövats mot honom.[32]

Vid sådana brottstyper där flera målsägande kan finnas måste den åtalande parten styrka att han tillfogats sådan skada som påstås grunda målsägande rätt, därest det uppstår tvekan om sådan skada över huvud taget förorsakats genom gärningen ifråga. Exempel på brott av denna typ utgör mordbrand och gäldenärsbrott. För att målsägande rätt skall kunna erkännas vid mordbrand måste den åtalande parten styrka att han lidit sådan skada eller utsatts för sådan fara som grundar målsägande rätt. Vid gäldenärsbrott måste det vara klarlagt att den enskilde är borgenär och att han lidit skada genom brottet för att han skall kunna anses behörig att anställa ansvarstalan. Då en person bevakat fordran i konkurs kan därmed ej anses bevisat att vederbörande är borgenär och behörig att föra ansvarstalan. Bevakningen kan ha gjorts av en inkassomandatarie.[33] Sådan fordringsägare kan ej anses som målsägande. Är det oklart om den åtalande parten eller tredje man är innehavare av viss fordringsrätt får målsägande rätt anses tillkomma den som i en civilrättslig process skulle ha ansetts som fordringsägare. Det är härvid tänkbart att en bevisbörderegel kan gälla till den åtalande partens förmån. Denne behöver då ej bevisa att han och ej tredje man är innehavare av fordringsrätten.

Vid brott som utgör angrepp mot viss rättighet t. ex. brott såsom stöld kan ibland flera målsägande finnas. Då ägaren pantsatt föremål som därefter blivit stulet, kan såväl ägaren som panthavaren anses som målsägande. Panthavaren måste styrka panträttsupplåtelsen för att han skall kunna anses åtalsberättigad.

Vid brott som utgör angrepp mot en rättighet kan det ibland framstå som uppenbart att blott en person kan vara innehavare av rättigheten. Fler än en målsägande kan då regelmässigt ej förekomma. Antag att det uppstår tvekan om vem som är rättighetshavare. Härvid kan för det första tänkas att den tilltalade eller den åtalande parten är innehavare av rättigheten. Om det ej kan styrkas att rättigheten tillkommer den åtalande parten brister såväl en förutsättning för sakprövning som för straffbarhet. För den tilltalade är det förmånligast med en ogillande dom, om ej sakprövningen kräver en omfattande utredning beträffande andra straffbarhetsförutsättningar än dem som sammanhänger med frågan om vem som är rättighetsinnehavare. Skulle det kunna tänkas att processen skulle kunna avslutas väsentligen snabbare genom prövning enbart av "rättighetsfrågan" än genom prövning av hela det åtalade förfarandet bör avvisningsbeslut meddelas därest den åtalande parten ej visar att han äger bättre rätt än den tilltalade. Vid en sådan prövning av om rättegångshinder föreligger är det kanske lämpligt att alltid lägga bevisbördan på den åtalande parten och detta oberoende av vad som skulle gällt i en civilrättslig tvist om bättre rätt. Anledningen härtill är att den åta-

[32] Jfr vad som nedan sägs under 9.2. i anslutning till rättsfallet NJA 1897 s. 96.
[33] JFFT 1916 s. 265.

lande parten alltid måste bära bevisbördan gentemot den tilltalade om sakprövning sker.

För det andra kan det vara uppenbart att den tilltalade ej är rättighetsinnehavare, men osäkert om rättigheten tillkommer den åtalande parten eller tredje man. Av hänsyn till den tilltalade och tredje man måste det vanligen krävas att det är klarlagt att den åtalande parten äger bättre rätt än tredje man. Härvid kan en civilrättslig bevisbörderegel som gäller till den åtalande partens förmån tillämpas. I sådant fall behöver således den som väckt åtal ej bevisa att han äger bättre rätt än tredje man. I sällsynta undantagsfall kan det vid en preliminär bedömning vara uppenbart att den tilltalade ej begått något brott, men mycket svårt att avgöra om den åtalande parten eller tredje man är rättighetsinnehavare. Tänkbart är då att talan kan ogillas.

9.1.1.2. Praxis

I vissa rättsfall har aktualiserats frågan om beviskrav bör uppställas vid brott vid vilka flera målsägande finns.

NJA 1891 B 451. I mål som angick bl. a. ansvar för gäldenärsbrott fördes ansvarstalan av flera borgenärer. HovR:n uttalade att visst bolag ej ägde behörighet att föra talan, enär frågan om bolaget ägde fordran i den tilltalades konkurs ännu vore beroende på domstols prövning.

Härefter fastställde HD genom dom i tvistemålsprocess att L var betalningsskyldig gentemot bolaget vad beträffade den fordran som åberopats till stöd för bolagets målsäganderätt. (NJA 1891 A 98.)

HD ansåg bolaget vara behörigt föra talan, då bolaget enligt vad upplyst vore ägde fordran i den tilltalades konkurs.

NJA 1895 B 328. I mål angående ansvar för gäldenärsbrott uttalade HovR:n, att allmän åklagare var obehörig föra talan i visst avseende. Vad därefter anginge av H och P förd ansvarstalan prövades denna av HovR:n, sedan det uttalats att P på grund av vad i målet förekommit måste antagas vara borgenär i konkursen.

HD fann ej skäl att göra ändring i HovR:ns utslag.

Rättsfallen tyder på att en person ej kan anses som målsägande ifråga om gäldenärsbrott förrän det blivit fastställt att han är borgenär. En civilrättslig dom rörande frågan om den enskilde är innehavare av fordringsrätt torde kunna läggas till grund för målsäganderättsfrågans bedömning. Detta innebär att den åtalande parten ej behöver styrka borgenärsegenskapen, om en civilrättslig bevisbörderegel gäller till hans förmån. Då det i det senare rättsfallet uttalats att P "måste antagas vara borgenär" torde därmed avses väsentligen detsamma som att borgenärsegenskapen skall vara styrkt.[34] I de båda rättsfallen har flera målsägande funnits ifråga om varje särskilt gäldenärsbrott. Det framgår emellertid ej om borgenärsegenskapen måste vara konstaterad av hänsyn till tredje man.

Vid brott som utgör angrepp mot viss rättighet har ibland uppkommit fråga om den tilltalade eller den åtalande parten kunde anses som innehavare av rättigheten.

[34] Jfr Bolding, Bevisbördan och den juridiska tekniken, s. 169. Beträffande det i KL 2 § förekommande uttrycket "måste antagas vara på obestånd" framhålles i förarbetena att domstolen icke får sätta gäldenären i konkurs med mindre domstolen finner hans insolvens vara till fullo ådagalagd. Förslag till konkurslag, 1911, s. 171.

NJA 1902 B 334. J yrkade ansvar å N för olovlig skogsavverkning.

HovR:n uttalade: Enär J gentemot den utredning, som förebragts till stöd för N:s anspråk på äganderätten till det område, varå ifrågavarande träd stått, icke förmått tillförlitligen styrka, att samma område tillhörde J, samt N:s förfarande att därstädes avverka skog förty icke kunde för honom föranleda ansvar prövade HovR:n rättvist ogilla J:s talan.

HD fann ej skäl att göra ändring i HovR:ns utslag, enär HD tidigare genom dom funnit att rågångslinjen sydost om J:s ägoskifte skulle dragas så att den mark varå avverkningen ägt rum föll utanför J:s ägovälde.

Detta rättsfall utvisar att talan skall ogillas om det ej kan styrkas att den åtalande parten äger bättre rätt till den angripna rättigheten än den tilltalade. Frågan om den tilltalade eller den åtalande parten är rättighetsinnehavare har ansetts utgöra en straffbarhetsförutsättning, ej en sakprövningsförutsättning. Vid denna bedömning måste naturligtvis den åtalande parten alltid styrka att han är rättighetsinnehavare för att hans talan skall bifallas. Bevisbördan i brottmål åvilar nämligen alltid den åtalande parten. För att den åtalande parten skall anses behörig föra talan behöver han ej styrka att rättigheten tillkommer honom. Det bör observeras att den prejudiciella frågan ej gjorts till en sakprövningsförutsättning för att prövningen ej skulle behöva omfatta andra frågor av betydelse för åtalet, t. ex. frågan om hur och i vilken omfattning avverkning skett.

Vid brott som enligt den åtalande partens mening utgjort angrepp mot en honom tillkommande rättighet har ibland invänts att någon sådan rätt över huvud taget ej tillkom någon enskild person.

NJA 1909 s. 57. Enligt 4 § i jaktstadgan av den 21 oktober 1864 var jakten fri för varje svensk man i skärgård på klippor och skär, som ej löd till visst hemman.

S med flera personer yrkade ansvar å F och W för olovlig jakt för det dessa olovligen idkat jakt å vissa öar tillhöriga S och medparter.

F och W yrkade att S och medparter skulle styrka sin behörighet att i målet uppträda som målsägande.

S och medparter uppgav att de ägde del i ifrågavarande öar samt att jakt och fiske var oskiftat.

Talan ogillades av HD, enär S och medparter ej ansågs ha styrkt att de ägde jakträtt.

Frågan om S och medparter kunde anses ha jakträtt eller jakten fick utövas fritt av envar har ansetts utgöra ett spörsmål rörande en straffbarhetsförutsättning, ej en fråga rörande en sakprövningsförutsättning. S och medparter har således ej behövt visa att de ägde jakträtt för att de skulle anses behöriga föra talan. I överensstämmelse med utgången i detta rättsfall har talan om ansvar för patentintrång som anställts av bolag, ogillats, då patentet var ogiltigt.[35] Då någon patenträtt över huvud taget ej existerade har brott ej förövats. Ur den tilltalades synpunkt är det då mera fördelaktigt att talan ogillas än att den avvisas. Det sagda innebär att den åtalande parten ej behövt bevisa att han innehade en giltig patenträtt för att han skulle anses behörig föra ansvarstalan. I dessa båda rättsfall rörande olovlig jakt och patentintrång har rätten ej valt att pröva den prejudiciella frågan om jakträtt och patenträtt såsom en fråga om rättegångshinder, för att den tilltalade icke skulle behöva

[35] NJA 1937 B 373.

stå till svars för själva det brottsliga handlandet, vilket måste ske vid sakprövning. Detta kan förklaras av att rättegången i dessa båda fall ej skulle kunna ha avslutats väsentligen snabbare om rätten blott prövat den prejudiciella frågan. Omständigheterna kring det brottsliga handlandet, dvs. själva jakten och patentutnyttjandet, tycks icke ha erfordrat någon mera omfattande utredning.

I några rättsfall har fråga uppkommit om den åtalande parten eller tredje man kunde anses som innehavare av den rättighet som påstods vara angripen genom brottsligt förfarande.

NJA 1897 B 724. H, som uppfört en brygga på en allmänning, yrkade ansvar å ett flertal personer för egenmäktigt förfarande för det de nedrivit en brygga. Invändning framställdes om att H ej var ägare till bryggan.

HR:n lämnade invändningen utan avseende.

HovR:n uttalade: Enär H, enligt vad i målet vore ostridigt, uppfört ifrågavarande brygga, gillade HovR:n det slut vartill HR:n kommit angående ovanberörda invändning.

HD fann ej skäl att göra ändring i HovR:ns utslag.

Sedan det konstaterats att H var ägare till bryggan framför allmänningsdelägarna har H ägt föra talan.

NJA 1915 s. 80. I rättsfallet uppkom fråga om en flottningsförening ägde föra ansvarstalan för det en person ur flottled upptagit och tillägnat sig stämplat flottgods, ostämplade byggnadsklampar och kolved.

De båda justitieråd som dikterade HD:s dom uttalade: Enär genom vad i målet förekommit icke kan anses ådagalagt, att det i målet ifrågakomna ostämplade virket utgjorts av flottgods, som föreningen omhänderhaft, eller av gods, som varit flottningsföreningen tillhörigt, hade HovR:n icke bort ingå i bedömande av frågan huruvida den tilltalade gjort sig skyldig till ansvar genom att upphämta sagda virke.

Justitieråden Leijonhufvuds och Billings vota ger även vid handen att ett beviskrav uppställts för erkännande av målsäganderätt.

I målet har rått ovisshet om vem som kunde anses vara ägare till det ostämplade virket. Föreningen har ej ansetts behörig föra talan om ansvar för tillgrepp av detta virke, då den ej styrkt att den var ägare till virket eller att detta utgjorts av flottgods som var i föreningens besittning.

NJA 1918 B 387. Sedan ett bolag S yrkat ansvar å H för det hon olovligen låtit avverka timmer på en fäbodskog invände den tilltalade att bolaget ej styrkt att en tidigare ägare av skogen, R, överlåtit sin rätt på bolaget K, vilket bolag sålt skogen till bolaget S.

HovR:n uttalade: Vad anginge invändningen därom att bolaget S, vid det förhållandet att i målet icke visats, det R:s rätt övergått å bolaget S, icke skulle hava styrkt sig vara behörig målsägande, så enär bolaget S enligt köpebrev förvärvat ifrågavarande fäbodskog och alltjämt besutte densamma funne HovR:n berörda invändning ej förtjäna avseende.

Sedan H överklagat utslaget och vidhållit sin invändning fann HD ej skäl att göra ändring i HovR:ns utslag.

I detta rättsfall har bolaget S ansetts som målsägande sedan det blivit utrett att bolaget förvärvat äganderätten till skogen från tidigare ägare.

NJA 1950 s. 20. Åtskilliga fiskerättsinnehavare hade anslutit sig till en fiskevårdsförening. Av stadgarna för föreningen framgick ej att den enskilde fiskerättshava-

rens rätt skulle övergå på föreningen vid inträde i denna. I rättsfallet uppkom fråga om fiskevårdsföreningen ägde föra ansvarstalan för olovligt fiske.

Samtliga justitieråd synes ha ansett att det ej visats att fiskerätt tillkom föreningen och att denna förty ej kunde anses som målsägande på den grunden att föreningens påstådda fiskerätt skulle ha kränkts.

I de fyra här ovan refererade rättsfallen har den åtalande parten ansetts som målsägande endast om han förmått visa att han framför tredje man ägde bättre rätt till den rättighet som angripits genom brottet. Detta betyder ej att ett sådant beviskrav alltid bör uppställas. Ej heller ger rättsfallen vid handen att den tilltalades invändning aldrig skulle behöva vara styrkt för att den åtalande parten skall anses obehörig föra talan. Den åtalande parten kanske kan åberopa en civilrättslig bevisbörderegel till sin förmån. I sådant fall behöver han ej styrka sin rätt i förhållande till tredje man för att han skall anses behörig väcka ansvarstalan.

Antag att den åtalande parten styrkt de omständigheter som enligt hans förmenande utgjort grund för att han borde anses äga bättre rätt än tredje man till den angripna rättigheten. Ansvarstalan kan i sådant fall avvisas, om den tilltalade kan styrka ett motfaktum som åberopats till stöd för att den åtalande parten ej borde anses som rättighetsinnehavare. Den tilltalade kan bära den "falska bevisbördan".[36] Ett notisfall är belysande.

NJA 1889 B 434. I yrkade ansvar å G för olovlig jakt. G invände att I ej var ägare till den mark där den påstådda jakten skulle ha ägt rum. I hade arrenderat markområdet ifråga av sin fader och företedde senare handlingar som utvisade att så var fallet.

HovR:n ogillade G:s framställda "obestyrkta invändning om I:s behörighet att anställa ifrågavarande åtal."

HD:s flesta ledamöter fann ej skäl att göra ändring i HovR:ns utslag.

Två justitieråd, som hyste en avvikande uppfattning beträffande bedömningen av själva sakfrågan, godkände HovR:ns beslut i avseende på invändningen mot I:s behörighet att föra talan.

Genom företedda handlingar får det anses klarlagt att jakträtten överlåtits å I i samband med upplåtelsen av arrenderätten. Vill G göra gällande att I likväl ej är innehavare av jakträtten, t. ex. genom att åberopa motfaktum, måste han styrka detta. Saken kan uttryckas så att bevisbördan övergått å G eller så att G bär den "falska bevisbördan". Rättsfallet får ej tolkas så att I skulle ansetts obehörig föra talan först sedan det bevisats att I ej fått den påstådda jakträtten överlåten å sig.

I praxis har uppkommit fråga om vilka beviskrav som bör uppställas för erkännande av målsägande rätt då det är ovisst huruvida den åtalande parten, den tilltalade eller tredje man kan anses som innehavare av den rättighet som angripits genom det påstådda brottsliga förfarandet.

NJA 1927 s. 183. S arrenderade jakträtten på ömse sidor om en järnväg. Banvakten A disponerade över järnvägen tillhörig mark och erlade därför arrendeavgift. S yrkade ansvar å banvakten för olovlig jakt för det denne skjutit en hare på järnvägen. Haren hade nedskjutits då den varit uppdriven på järnvägen av S och hans jaktsällskap.

[36] Se beträffande detta uttryck och problem som sammanhänger därmed Ekelöf IV, s. 71 f och Olivecrona, Rätt och dom, s. 204 ff.

Banvakten bestred att S hade jakträtt på järnvägens område och påstod att han själv hade jakträtt på detta område, enär jakträtten ej undantagits från den till honom upplåtna nyttjanderätten.

S påstod att banvakten ej hade jakträtt på järnvägens område och åberopade 4 § st. 2 1912 års jaktlag till stöd för att S skulle äga jakträtt å järnvägen. I nämnda lagrum stadgades: "Den, som äger marken å bägge sidor av väg, have, ändock han icke äger vägen, jakträtt därå."

HovR:n fann att S ej visat sig vara behörig att föra talan mot banvakten för olaga jakt å ifrågakomna jaktområde.

HD fann ej skäl att göra ändring i HovR:ns utslag.

I detta rättsfall synes det ha varit oklart om jakträtten tillkommit den tilltalade dvs. banvakten, den åtalande parten S eller järnvägens ägare/tredje man. Ovan har visats att om osäkerhet endast råder om den tilltalade eller den åtalande parten kan anses som rättighetshavare ogillas talan ofta, om det ej kan styrkas att rättigheten tillkommer den som väckt talan. Vidare har undersökningen givit vid handen att avvisningsbeslut meddelas då den åtalande parten ej skulle ansetts som rättighetsinnehavare framför tredje man i en civilrättslig process. I förevarande fall bör S av hänsyn till den tilltalade ej kunna få denne fälld till ansvar utan att det är klart att S äger jakträtt framför tredje man. Vidare bör en ogillande dom ej meddelas utan att det är klarlagt att S äger jakträtten framför tredje man. Dennes rätt kan eljest trädas för när. Sedan det fastställts att tredje man ej kan anses som jakträttsinnehavare finns ej anledning att av hänsyn till den tilltalade kräva att S styrker sin rätt i förhållande till den tilltalade för att ansvarstalan skall kunna prövas. Skulle det icke kunna visas att S äger bättre rätt än den tilltalade bör talan ogillas i detta fall där omständigheterna kring själva jakten varit klara. HovR:ns uttalande om att S ej visat sig behörig föra talan skulle sålunda kunna innebära att S:s talan avvisats endast därför att det ej blivit klarlagt att han ägde jakträtt framför järnvägens ägare.

NJA 1965 s. 523. G och T hade utarbetat en bokkatalog. G och T avled senare. Allmän åklagare yrkade ansvar å en person jämlikt 53 § 1 st. upphovsrättslagen och påstod: Den tilltalade hade framställt nytryck av katalogen och låtit distribuera denna. Åtgärderna innebure intrång i viss förenings upphovsrätt till bokverket.

Brott som avses i upphovsrättslagen må enligt 59 § 1 st. ej åtalas av allmän åklagare, där det ej angives till åtal av målsäganden. Föreningen hade gjort angivelse.

RR:n fann att föreningen ej visat sig behörig att angiva det påstådda brottet till åtal.

HovR:n fann utrett att T och G utarbetat bokkatalogen på beställning av föreningen, vilken förty innehade den fullständiga förfoganderätten till densamma. Åklagaren ansågs behörig att på angivelse av föreningen föra talan om beslag. Vid senare företagen prövning av ansvarsyrkandet ansågs föreningen behörig att angiva brottet till åtal.

Den tilltalade överklagade HovR:ns dom och vidhöll sin invändning om att föreningen ej var målsägande. Vidare förklarade den tilltalade att om katalogen utgjorde ett skyddat verk, upphovsrätten icke tillkom föreningen utan G och T, vilkas rättsinnehavare överlåtit rätten att utgiva den nya upplagan å den tilltalade.

HD uttalade att det måste antagas, att den upphovsrätt, som må tillkomma G och T, genom arbetsavtal mellan dem och föreningen förvärvats av föreningen.

Denna ansågs förty ha varit behörig att angiva det påstådda intrånget till åtal och jämväl behörig att fullfölja åtalet hos KM.

Ansvarstalan ogillades då katalogen ej ansågs äga en sådan individuell särprägel, som måste fordras för att upphovsrätt skall föreligga.

Upphovsrätt till katalogen kunde ha tillkommit den tilltalade, G:s och T:s rättsinnehavare eller föreningen. Vidare har framställts invändning om att någon skyddad upphovsrätt över huvud taget ej förelåg. Föreningen har i rättsfallet ansetts som målsägande först sedan det visats att G:s och T:s eventuella upphovsrätt övergått å föreningen. Av hänsyn till den tilltalade bör rätten ej pröva ansvarsyrkandet förrän det styrkts att föreningen förvärvat upphovsrätten. Vidare skulle G:s och T:s rättsinnehavare kunna lida men, om föreningen ansågs behörig att som målsägande föra talan utan att det blivit styrkt att föreningen ägde bättre rätt än sagda rättsinnehavare. Med hänsyn till det ovan anförda kan bedömningen av bevisfrågan sägas stå i överensstämmelse med utgången i rättsfallet NJA 1927 s. 183 angående olovlig jakt å järnvägsområde.

Man skulle kunna hävda att det i rättsfallet NJA 1965 s. 523 finge anses ådagalagt att den tilltalade genom avtal med G:s och T:s arvingar förvärvat den upphovsrätt som kunde tillkomma dem. Vid denna bedömning kunde förfoganderätten till verket endast ha innehafts av den tilltalade eller föreningen. Om det härefter ej kunnat styrkas att upphovsrätten tillkom föreningen kunde det tyckas att åtalet bort ogillas, ej avvisas. Rättsfallet tyder på att domstolarna ej resonerat på detta sätt. Emellertid tillåter rättsfallet inga säkra slutsatser i det avseendet, enär det kanske ansetts oklart om G:s och T:s rätt verkligen övergått å den tilltalade. Det kunde måhända icke anses utrett om samtliga rättsinnehavare undertecknat överlåtelseavtalet. Vid sådant förhållande synes det riktigt att först avgöra om G:s och T:s rätt övergått på föreningen och låta bedömningen av denna fråga bli avgörande för föreningens behörighet att uppträda som målsägande. Tänkbart är att domstolarna menat att det först måste avgöras om föreningen förvärvat upphovsrätten, enär denna eventuella överlåtelse måste ha ägt rum före det arvingarna överlät sin rätt. Dessa skulle således icke ha kunnat överlåta någon rätt på den tilltalade om G:s och T:s upphovsrätt tidigare förvärvats av föreningen.

Antag att det omedelbart kunnat klarläggas att G:s och T:s påstådda upphovsrätt övergått på den tilltalade. Två lösningar på målsäganderättsfrågan är då möjliga: 1) Rätten bör ingå i sakprövning utan att det krävs bevis om att föreningen är upphovsrättsinnehavare och ogilla åtalet därest det ej kan bevisas att upphovsrätten tillkommer föreningen. 2) Rätten bör kräva att det är styrkt att föreningen förvärvat upphovsrätt av G och T innan ansvarsfrågan prövas. — Ur den tilltalades synpunkt kunde det tyckas att det första förslaget med ogillande dom skulle vara förmånligare än det andra alternativet med avvisningsbeslut. Emellertid bör uppmärksammas att om det första förslaget godtages och sakprövning kan komma till stånd, rätten har att pröva det brottsliga förfarandet i dess helhet. Prövningen innefattar bedömning dels av frågan om vem som är upphovsrättsinnehavare, dels av frågan om katalogen över huvud taget kunde anses utgöra ett skyddat verk. Väljer

man det andra lösningsförslaget kan rätten först avgöra frågan om vem som är upphovsrättsinnehavare, utan att rätten ingår i prövning av frågan om katalogen utgjort ett skyddat verk. Om föreningen således ej kunnat visa att den förvärvat upphovsrätten hade således processen kunnat avslutas genom att avvisningsbeslut meddelats och övriga straffbarhetsförutsättningar hade ej behövt bli föremål för rättens prövning. För den tilltalade torde det i förevarande fall ha varit mycket fördelaktigt om ett sådant avvisningsbeslut kunnat meddelas utan att rätten behövt pröva den mycket komplicerade rättsfrågan om verket åtnjöt skydd över huvud taget. Processkostnaderna skulle ha kunnat begränsas högst väsentligt i förevarande fall. Det synes lämpligt att domstolarna i förevarande fall valt att göra frågan om föreningens eventuella upphovsrätt till en sakprövningsförutsättning och ej till en straffbarhetsförutsättning, för att vid ett eventuellt avvisningsbeslut slippa att taga ställning till övriga mycket komplicerade straffrättsliga frågor. Detta skulle innebära att då en viss fråga har omedelbar betydelse som sakprövningsförutsättning och straffbarhetsförutsättning, avseende fästes vid om prövningen av åtalet i det särskilda fallet kommer att kräva en väsentligt mera vidlyftig utredning än prövningen av målsäganderättsfrågan.

Genomgången av rättspraxis ger vid handen att bedömningen av bevisfrågan har skett i överensstämmelse med de principer som kunnat uppställas med ledning av den rättspolitiska undersökningen. På några punkter har saknats rättsfall som kunnat bekräfta riktigheten av de resultat som den rättspolitiska undersökningen givit. Detta gäller t. ex. frågan om beviskravet helt kan efterges vid brotten mot person och frågan om ogillande dom kan meddelas då målsäganderättsfrågan är komplicerad, men åtalet uppenbarligen ogrundat. Härvid kan hänvisas till framställningen under 9.2.

9.1.2. Tillämpning av RB 36:1

Ovan har visats att den som för ansvarstalan som målsägande eller kan göra detta bör höras som målsägande. Detta medför att samma beviskrav bör uppställas för erkännande av målsäganderätt vid tillämpning av RB 36: 1 som vid tillämpning av RB 20: 8 st. 1 och 2.

Vid enskilt åtal är det ofta av stor vikt att det blir utrett om den åtalande parten är behörig anställa åtal. Ur denna synpunkt är det betydelsefullt att en mera fullständig utredning förebringas i målsäganderättsfrågan. Då en genom brottet förfördelad person skall höras på åklagarens begäran önskar den enskilde vanligtvis ej föra ansvarstalan. Sedan den fria bevisvärderingens princip införts vid processreformen torde det ej ha särdeles stor betydelse om en person felaktigt höres som målsägande eller vittne på grund av att vissa fakta med orätt ansetts styrkta eller obevisade.[37] Ur processekonomisk synpunkt vore det oförsvarligt om rätten lät förebringa en mycket omfattande utredning blott för att bedöma huruvida den enskilde borde höras som målsägande eller vittne. Sedan åklagaren gjort sin sakframställning skall enligt

[37] Kungl. Maj:ts proposition nr 262 år 1946 s. 57.

RB 46: 6 målsäganden höras. Eftersom målsägandeförhöret skall äga rum före bevisupptagningen kan de målsägande rättsgrundande omständigheterna i allmänhet ej vara bevisade vid tidpunkten för det tillämnade målsägandeförhörets början. Det synes härvid försvarligt om målsägande rättsfrågan avgöres med utgångspunkt från en summarisk bedömning av vilka faktiska omständigheter som kan läggas till grund för bedömningen av frågan hur den enskilde skall höras. Sedan rätten till den presumtive målsäganden ställt några korta frågor av den typ som avses i RB 36: 10 st. 1 bör målsägande rättsfrågan avgöras. Rätten bör således ej utsätta särskild förhandling för bedömningen av frågan om en person skall höras som målsägande eller vittne.

Sedan rätten gjort en preliminär bedömning av bevisfrågan och avgjort målsägande rättsfrågan kan det efter bevisupptagningen visa sig att rätten bedömt målsägande rättsfrågan fel till följd av en oriktig bevisvärdering. Antag att den enskilde felaktigt hörts som målsägande. Det saknas då i allmänhet anledning att såsom vittne ånyo höra vederbörande. Endast om det finns särskilt behov av att straffsanktionera den hördes sanningsplikt bör undantagsvis vittnesförhör anordnas. Önskar den hörde biträda åtalet eller överklaga rättens dom bör han ej anses behörig göra detta enbart därför att han tidigare blivit hörd som målsägande.

Antag att en person felaktigt hörts som vittne, enär rättens preliminära bedömning av bevisfrågan i efterhand visat sig vara oriktig. Om rätten vid sin bevisvärdering tar hänsyn till att den enskilde ej bort höras som vittne utan som målsägande, synes det ej erforderligt att upprepa förhöret. Vid sådant förhållande behöver den avgivna utsagan ej betraktas som en processuell nullitet.[38] Den hörde bör ej anses obehörig föra ansvarstalan som målsägande blott därför han hörts som vittne. Visserligen uttalade PLB att regeln i RB 36: 1 om vittnesförbud för målsäganden var föranledd av att man ville undvika vittnesförhör med den som förde talan som målsägande och att man önskade upprätthålla en jämvikt i bevisvärderingshänseende mellan den tilltalade och sådan målsägande som förde ansvarstalan. Emellertid kan jämvikten upprätthållas blott rätten tillmäter den enskildes utsaga lägre bevisvärde med hänsyn till att han tillåtits föra ansvarstalan som målsägande.

Av det sagda framgår att målsägandebegreppet kan få olika innebörd till följd av att bevisspörsmål bedömes olika under olika stadier av processen vid tillämpning av skilda regler. Den som hörts som målsägande skulle således stundom kunna anses obehörig att som målsägande föra ansvarstalan.

9.2. Kan målsägande rätt erkännas då det är tveksamt hur rättsfrågan skall bedömas?

Antag att det är klarlagt vilka faktiska omständigheter som kan läggas till

[38] Även om rätten ej upptäckt sitt misstag och beaktat det vid bevisvärderingen kan det i allmänhet ej antagas att det begåtts ett grovt rättegångsfel som inverkat på målets utgång. RB 59: 1 p. 5 och Karlgren i NJA 1960 s. 210. Vidare kan nämnas att Cars uttalat att resning ej kan beviljas enbart av den anledningen att en målsägande genom falska uppgifter lyckats åstadkomma att han blivit hörd som vittne. Cars, s. 143 not 75.

grund för målsäganderättsfrågans bedömning. Kan den enskilde anses som målsägande om rätten finner det tveksamt om de faktiska omständigheterna kan rättsligen kvalificeras på sådant sätt som kräves för erkännande av målsäganderätt? Kan den som lidit skada genom brott anses åtalsberättigad då det är osäkert om den uppkomna skadan är av sådan art att den kan konstituera målsäganderätt? Skall den enskilde anses som målsägande redan av den anledningen att han påstått sig vara berörd av sådana verkningar som grundar målsäganderätt eller krävs det att "målsäganderätten blivit styrkt"?

Enligt RB 35: 2 st. 2 erfordras ej bevis om vad lag stadgar. Lagrummet innebär att rätten har att avgöra rättsfrågor och att några bevisbörderegler ej gäller härvid. Det ankommer på rätten att avgöra rättsfrågor oberoende av om det är högst tveksamt hur de skall bedömas. Det kan således ej krävas att den presumtive målsäganden styrker att rättsreglerna har sådant innehåll och bör tolkas på sådant sätt att han är målsägande. Den presumtive målsägandens åsikt kan ej tagas för god.[39] Belysande är två rättsfall rörande dråp och vållande till annans död. Moder som ansåg sig vara målsägande, enär hon gått miste om understöd från den dräpte och fader som ansåg sig vara målsägande, då han åsamkats kostnader för sonens begravning, ägde ej föra ansvarstalan. De anhörigas påståenden om att viss skada grundade målsäganderätt har icke godtagits av rätten.[40]

Stundom kan den rättsliga kvalificeringen av fakta vara direkt avgörande för bedömningen av såväl den straffrättsliga frågan som målsäganderättsfrågan. Om ej den tilltalades eller tredje mans intresse kräver beaktande på sätt som utvecklats under 9.1.1. skulle den enskilde kunna anses behörig föra ansvarstalan redan av den anledningen att han påstått att kränkningen rättsligt sett är av sådan art att han bör anses som målsägande. Ett äldre rättsfall rörande ärekränkning är av intresse i detta sammanhang.

NJA 1897 s. 96. P yrkade ansvar å två personer för mot P förövad ärekränkning, för det de tilltalade utspritt rykte om att P:s dotter varit havande. Dottern hade avlidit före det ansvarstalan anställdes.

HR:n fann att P saknade laglig befogenhet att föra ansvarstalan som rörde hans avlidna dotter samt att P ej visat att han genom yttrandet tillfogats skada. Talan ogillades.

HovR:n fann skäl icke hava förekommit ledande till ändring i HR:ns utslag.

HD:s flesta ledamöter fann det icke vara ådagalagt att de tilltalade fällt yttranden som lagligen kunde innefatta ärekränkning mot P.

Justitierådet Herslow fann att P i sin egenskap av målsman för sin minderåriga dotter varit behörig att föra talan oaktat dottern avlidit.

Två justitieråd fann ej skäl vara anfört som kunde verka ändring i HovR:ns utslag.

[39] Ekelöf IV, s. 74 f. Uppenbart är att gränsdragningen mellan sak- och rättsfråga kan vålla åtskilliga problem. Jfr Bolding, Bevisbördan och den juridiska tekniken, s. 43 ff.

[40] NJA 1891 s. 204 och 1930 s. 463. — I vissa rättsfall har förklarats att enskild ej kan anses som målsägande av viss anledning och ej heller "så vitt visats på annan grund". Uttrycket inom citationstecken torde betyda att den enskilde ej åberopat och styrkt sådana ytterligare fakta som kan grunda målsäganderätt. HD:s uttalanden får ej tolkas så att det skulle åligga den enskilde att bevisa att de faktiska omständigheterna kunde rättsligen kvalificeras på sådant sätt att målsäganderätt måste erkännas. NJA 1912 s. 95 och 1950 s. 20.

P:s ansvarsyrkande avsåg endast frågan om ärekränkningsbrott förövats mot honom, ej frågan om brott begåtts mot hans avlidna dotter. HD:s flesta ledamöter inskränkte sin prövning till frågan om yttrandena kunde anses innefatta ärekränkning mot P. Majoriteten tog således ej ställning till frågan om P såsom målsägande eller ställföreträdare för sin dotter ägde föra ansvarstalan för de mot henne begångna brotten. Vid bedömningen av om yttrandena innefattat mot P förövade ärekränkningsbrott fann HD:s flesta ledamöter att medelbar ärekränkning ej lagligen kunde medföra ansvar.[41] Spörsmålet om yttrandena ansetts ärekränkande för P har bedömts såsom utgörande en straffbarhetsförutsättning, ej en sakprövningsförutsättning. För den tilltalade är det fördelaktigare med en ogillande dom än ett avvisningsbeslut, såtillvida att domen innefattar ett auktoritativt uttalande om att yttrandena ej innefattat mot P begångna brott. Även vid sakprövning är det möjligt att nytt åtal kan väckas för det annan person än P skulle ha ärekränkts genom ifrågavarande yttranden.[42] Av hänsyn till tredje man skulle således avvisning ej behöva ske.[43] Envar som anser sig utpekad genom ett ärekränkande uttalande skulle således vara behörig att föra talan redan av den anledningen att han påstår att ärekränkningsbrott förövats mot honom. Finner rätten det ej styrkt att den åtalande parten åsyftats med yttrandet ifråga skall talan ogillas.[44] Dissidenterna har i rättsfallet ingått i prövning av frågan om brott förövats mot dottern. Detta torde i vart fall enligt RB ej vara riktigt, enär yrkandet ej avsåg denna gärning. Av rättsfallet framgår att det är av stor vikt att ej sammanblanda sakprövningsförutsättningar och straffbarhetsförutsättningar.[45]

Som regel gäller att frågan om en person kan anses behörig att anställa och utföra ansvarstalan såsom målsägande måste avgöras innan rätten prövar åtalet.[46] På sätt som antytts under 9.1.1.1.4. vore det kanske möjligt att rätten kunde avstå från att avgöra en mycket komplicerad målsäganderättsfråga, om det stod klart att åtalet skulle komma att ogillas. En förutsättning härför är att tredje mans intresse ej trädes för när. Ett av HD avgjort rättsfall kan möjligen lämna belägg för att det undantagsvis skulle vara möjligt att förfara på detta sätt.

NJA 1933 s. 309. E yrkade ansvar å C för gäldenärsbrott. Frågan om E kunde anses som målsägande var ur rättslig synpunkt av mera komplicerad art.

HD fann att oavsett huruvida E kunde anses äga målsägaretalan och oavsett vad verkan som borde tilläggas konkursens nedläggande enligt 149 § konkurslagen, straffet för ifrågavarande konkursförbrytelser hade förfallit jämlikt SL 5: 14.

41 Thyrén, Kommentar till strafflagen kap. 16, s. 42.
42 Olivecrona, s. 173 och Welamson, Om brottmålsdomens rättskraft, s. 133 f.
43 I fall då den omedelbart kränkte ej avlidit efter brottets förövande skulle det kunna anses att avvisning bort ske, om denne önskade undvika den publicitet som kunde föranledas av åtal som anställdes av den medelbart kränkte. Den omedelbart kränktes intresse av att undvika publicitet skulle kunna förtjäna beaktande framför den medelbart kränktes intresse av att sakprövning kan äga rum. Emellertid torde redan stämningsansökans ingivande och prövningen av frågan om den medelbart kränkte är målsägande medföra sådan publicitet att det är tveksamt vad som kan vinnas genom ett avvisningsbeslut i stället för sakprövning.
44 HR:n i NJA 1905 s. 452.
45 Jfr Nelson, Rätt och ära, s. 223 och 233 samt BGE 86 IV 81 och 92 IV 115.
46 Ekelöf II, s. 13 ff och Lindblom, s. 99 f.

Då HD funnit det uppenbart att ansvarstalan borde ogillas på grund av åtalspreskription har talan prövats, oaktat det befunnits ovisst om den anhängiggjorts av därtill behörig person. Anledningen till att målsäganderättsfrågan ej avgjorts torde vara att den ansetts mer svårbedömd än preskriptionsfrågan. Möjligt är att HD:s ledamöter ansett sig vara oförhindrade att pröva frågan om åtalspreskription före målsäganderättsfrågan, enär bedömningen av preskriptionsfrågan ej ansetts ha utgjort en sakprövningsfråga, såtillvida att gärningens brottslighet ej blivit föremål för allsidig utredning och bedömning.[47] Av rättsfallet kan kanske därför ej dragas den slutsatsen att en fråga om rättegångshinder av komplicerad natur icke skulle behöva avgöras före själva sakfrågan, då det var uppenbart att åtalet skulle komma att ogillas.[48]

Vissa brott har konstruerats som beteendedelikt eller delikt med abstrakt fara och ej som effektdelikt, enär det är ytterst svårt att i det särskilda fallet bevisa att den enskilde drabbats av sådana skadeverkningar som man velat förebygga genom kriminaliseringen.[49] Vid angrepp på immateriella intressen såsom ära är det mycket svårt att bevisa att en person blivit kränkt. Brottet förtal har sålunda konstruerats med abstrakt fara och det behöver ej styrkas att det ärekränkande yttrandet faktiskt utsatt den kränkte för andras missaktning.[50] Vid brott av berörda art kan det ifrågakomma att uppställa mindre långtgående krav på bevisningens styrka för erkännande av målsäganderätt. Vid handlingsdelikt och delikt med abstrakt fara skulle en sådan bevislättnad kunna avse den målsäganderättsgrundande kränkningen eller en konkret fara därför.[51] Emellertid torde andra lösningar på bevisproblemet vara möjliga. Enligt dessa lösningar skulle det ej ens behöva göras sannolikt att den enskilde blivit kränkt, utan målsäganderätt skulle kunna erkännas så snart det brottsliga förfarandet varit ägnat att för den enskilde medföra sådana verkningar som skall motverkas genom kriminaliseringen. Härvid kan det för det första tänkas att rätten i visst fall presumerar att den enskilde anses så berörd av brottet att han skall anses som målsägande. Målsäganderätt skulle då kunna underkännas om det blir styrkt att brottet ej medfört skadeverkningar eller fara därför för den enskilde. För det andra är det möjligt att rätten vid lösningen av målsäganderättsfrågan tillämpar en för särskilda fall speciellt utbildad materiell rättsregel med innebörd att målsäganderätt skall erkännas om ett handlingsdelikt eller delikt med abstrakt fara varit ägnat att medföra skada. Några bevisproblem aktualiseras då ej i det konkreta fallet.[52] Den särskilda åtalsregeln i 11 § 2) i lagen med vissa bestämmelser mot illojal konkurrens torde vara av sådan art. Följande av patentlagstiftningskommittén gjorda uttalande tog närmast sikte på den nu upphävda straffbestämmelsen om illojal reklam, men torde även äga avseende på den näringsidkare tillkommande åtalsrätten ifråga om bestickningsbrott inom den privata sektorn.[53] Sedan kommittén erinrat om att det

[47] T. Strömberg, Åtalspreskription, s. 65 ff och särskilt 73 f.
[48] Jfr Lindblom, s. 103 ff och NJA 1886 B 794 minoriteten.
[49] Hurwitz, Kriminalret, almindelig del, s. 26 f.
[50] Kommentar till brottsbalken I, s. 182.
[51] Jfr Ekelöf IV, s. 101 ff.
[52] Jfr Bolding, Bevisbördan och den juridiska tekniken, s. 129 f.
[53] Patentlagstiftningskommitténs betänkanden IV, 1915, s. 367.

för straffbarhet vid illojal reklam ej krävdes att skada verkligen uppkommit utan endast att fara för skada förelegat, uttalades: "För att en näringsidkare skall vara berättigad att uppträda som kärande, kräver åtalsparagrafen ej ens någon bevisning därom, att sådan fara varit för handen just beträffande honom. Anledningen härtill är den, att en dylik bevisskyldighet understundom skulle till men för den önskvärda skyndsamheten i behandlingen av mål av ifrågavarande slag kunna verka ganska betungande för käranden samt dessutom medföra stor tvekan och olika uppfattningar vid lagens tillämpning. Med den föreslagna lydelsen av stadgandet utsträckes visserligen åtalsrätten utöver kretsen av konkurrenter i egentlig bemärkelse, i det exempelvis en handlande, som med hänsyn till den avlägsna belägenheten av den ort, där han har sin affär eller eljest avsätter sina varor, i förhållande till den, varest den illojala reklamen bedrivits, ur konkurrenssynpunkt icke har något berättigat intresse av att anställa åtal, ändock enligt förslaget kan vara därtill befogad."[54] Då det bevisats att en person ej lidit skada eller på annat sätt berörts av brottets verkningar synes som om målsäganderätt helt allmänt ej bör erkännas, såvida det ej finns särskilt lagstöd härför. Det synes vara lämpligare att i stället presumera att den enskilde berörts av brottet på sådant sätt som kräves för erkännande av målsäganderätt än att uppställa en materiell regel av ovan berörda art. Kan presumtionen brytas genom motbevisning kan målsäganderätt underkännas, vilket synes lämpligt.

9.3. Den skadelidandes talerätt i ansvarsfrågor och skadeståndsfrågor

I princip anses parterna i en civilprocess ha talerätt enbart på grund av det yrkande käranden framställt.[55] Den som anser sig vara skadeståndsberättigad i anledning av brott är således behörig att anställa och utföra skadeståndstalan, om han påstått att han lidit skada genom brottet. Oberoende av om den anhängiggjorda skadeståndstalan handlägges i samband med åtalet eller i en särskild tvistemålsprocess vinner den som anser sig skadeståndsberättigad talerätt, om han påstår sig ha lidit skada. Vad beträffar behörigheten att föra ansvarstalan kan ofta målsäganderätt ej erkännas enbart av den anledningen att en person påstått sig vara skadelidande. Olika regler gäller således härvid för behörigheten att anställa ansvarstalan och skadeståndstalan.[56]

Fråga uppkommer om en person äger föra skadeståndstalan i samband med åtal enbart på grund av framställt yrkande, då rätten funnit att vederbörande ej är målsägande och sålunda obehörig att föra ansvarstalan. Vilken betydelse har det härvid att det kan antagas att den enskilde ej är skadeståndsberättigad dvs. att skadeståndsyrkandet ej kan bifallas? Är det i sådant fall lämpligt att den enskilde såsom part i målets skadeståndsdel får möjlighet att till styrkande av sitt skadeståndsyrkande förebringa bevisning till stöd

[54] Patentlagstiftningskommitténs betänkanden IV, 1915, s. 131.
[55] Ekelöf II, s. 70 och Welamson, Domvillobesvär av tredje man, s. 113.
[56] Ekelöf II, s. 70.

för att den tilltalade förövat en brottslig gärning? Upptoges den enskildes skadeståndsyrkande till prövning i samband med åtalet skulle han få väsentligen samma partsrättigheter som tillkommer en målsägande och detta trots att rätten ej ansett honom behörig att föra ansvarstalan som målsägande.

I RB 22: 1 är det förutsatt att annan person än målsägande äger föra skadeståndstalan i samband med åtalet. Klart är vidare att en ogillande dom kan meddelas i anledning av sådant skadeståndsyrkande.[57] I RB 22: 5 sägs sålunda ej att talan om enskilt anspråk som handlägges i samband med åtalet skall hänskjutas till prövning i den för tvistemål stadgade ordningen så snart det kan konstateras att yrkandet ej kan bifallas. Rätten äger enligt detta lagrum förordna om att skadeståndstalan ej vidare skall handläggas i samband med åtalet "när skäl äro därtill". Av motiven framgår att kumulationen skall brytas då det enskilda anspråket kräver en vidlyftig utredning som skulle kunna föranleda dröjsmål med ansvarsfrågans avgörande.[58] Det kan således knappast råda tvekan om att den som anser sig som skadeståndsberättigad, men ej är målsägande, i vissa fall kan ha ett befogat intresse av att i samband med åtalet få avgjort om skadeståndsyrkandet skall bifallas eller ogillas.

Ett exempel kan visa att den som saknar behörighet att föra ansvarstalan ej alltid bör få sin skadeståndstalan prövad i samband med åtalet enbart därför att han påstått sig vara ersättningsberättigad. Antag att allmän åklagare yrkat ansvar för förargelseväckande beteende samt att tvekan ej råder om att förfarandet är att rubricera som sådant brott. Vidare antages att en person A, som åsett förfarandet och känt sig starkt kränkt, har förklarat sig vilja biträda åtalet. Vidare förutsättes att A framställt yrkande om skadestånd för psykiskt lidande. I detta fall kommer rätten att förklara att A ej är målsägande och att han ej äger biträda åtalet. A:s skadeståndstalan kan under inga omständigheter bifallas, enär A ej är lagligen berättigad till skadestånd för psykiskt lidande vid brott såsom förargelseväckande beteende.[59] A måste anses äga talerätt med avseende på skadeståndsfrågan, oaktat han ej är lagligen berättigad till skadestånd.[60] Då A ej är målsägande och ej heller lagligen berättigad till skadestånd synes det vara olämpligt att låta A kunna uppträda som part i brottmålsprocessen och förebringa bevisning rörande gärningen enbart därför att A påstått sig vara skadeståndsberättigad. Rätten kan härvid jämlikt RB 35: 7 avvisa sådan bevisning som uppenbart skulle bli utan verkan. Rätten kan emellertid ej med stöd av detta lagrum förbjuda parten att plädera i målet. Möjlighet finns dock för rätten att jämlikt RB 22: 5 förordna om att skadeståndsyrkandet skall prövas i den för tvistemål stadgade ordningen då yrkandet är obefogat.[61] Härvid kan den som framställt skadeståndsyrkandet ej vidare uppträda som part i brottmålet. Straffbestämmelsen i RB 9: 1 kan avhålla den enskilde från att vidhålla att yrkan-

[57] Jfr RB 22: 7
[58] PLB, s. 281.
[59] Kungl. Maj:ts proposition nr 5 år 1972 s. 571.
[60] NJA 1968 s. 211.
[61] Jfr stadgandet i RB 22: 2 om att allmän åklagare ej skall utföra skadeståndstalan för målsäganden, om dennes anspråk är obefogat.

det prövas i en särskild tvistemålsprocess.[62] Avvisning av ogrundade yrkanden kan ej ske.

Det sagda utvisar att den som är obehörig att föra ansvarstalan ej saknar talerätt med avseende på skadeståndsfrågan enbart därför att skadeståndsyrkandet är ogrundat. Om rätten vill förbjuda en enskild person att utnyttja eller förvärva partsrättigheter i en brottmålsprocess kan den göra det genom att avvisa bevisning eller förordna om att partens talan skall prövas i den för tvistemål stadgade ordningen. Då skadeståndstalan är uppenbart ogrundad bör rätten vidtaga sådana åtgärder. Har den som framställt skadeståndsanspråket ett befogat intresse av att detta prövas bör sådan talan om enskilt anspråk kunna handläggas i samband med åtalet.

9.4. Den straffrättsliga rubriceringens betydelse

Enligt definitionsregeln är en person målsägande ifråga om brott. Det kan ifrågasättas om en person kan vara målsägande beträffande en gärning som ej kan anses brottslig. Ovan har visats att en person kan vara målsägande ifråga om en påstådd gärning även om det i målet ej skulle bli styrkt att gärningen förövats. Den enskilde är således behörig att föra talan om ansvar för misshandel även om åtalet ej kan styrkas. Emellertid är det tänkbart att det som en minimiförutsättning för erkännande av målsäganderätt måste uppställas ett krav på att rätten finner att den påstådda gärningen kan rubriceras som brottslig.

Det är alldeles uppenbart att det ibland måste uppstå tvekan om viss handling är brottslig eller ej med hänsyn till att det är osäkert om viss straffbestämmelse är tillämplig. Även i sådana fall måste gärningens brottslighet kunna prövas av domstol. Om rätten finner att allmän åklagares talan ej kan bifallas enär förfarandet ifråga ej lagligen kan medföra straff skall talan ogillas, ej avvisas. Den som blivit kränkt eller lidit skada genom sådan gärning måste likaledes anses vara oförhindrad att få gärningens brottslighet prövad av domstol, om han berörts av handlingen på sådant sätt som avses med definitionsregeln. I praxis finns exempel på att enskild person ansetts behörig att som målsägande föra ansvarstalan ifråga om gärning som enligt rättens förmenande ej kunnat lagligen medföra ansvar.[63]

Allmän åklagares eller målsägandens straffrättsliga rubricering av den åtalade gärningen kan ej ha betydelse för bedömningen av målsäganderättsfrågan. Denna fråga måste bedömas med utgångspunkt från rättens rubricering av gärningen (RB 30: 3). Antag att en person yrkat ansvar för förargelseväckande beteende. Helt allmänt gäller att målsäganderätt erkännes ifråga om brottet ofredande, men ej ifråga om brottet förargelseväckande beteende.[64] Om rätten finner att förfarandet enligt stämningsansökans gärningsbeskriv-

[62] Det är ej uteslutet att straffbestämmelsen i RB 9: 1 äger tillämpning även då en person i samband med åtal framställt ett ogrundat skadeståndsyrkande. Med uttrycket rättegång i tvistemål avses kanske ej blott en civilprocess utan även talan av civilprocessuell natur.

[63] NJA 1897 s. 96, 1917 s. 522 och 1924 s. 456.

[64] Se under 19.1. och 20.3.

ning är att bedöma som ofredande och ej som förargelseväckande beteende bör den enskilde anses åtalsberättigad, om det förutsättes att den åtalade gärningen kan styrkas. Antag å andra sidan att den enskilde yrkat ansvar för ofredande samt att rätten finner att förfarandet är att bedöma som förargelseväckande beteende. Målsäganderätt bör då ej erkännas. Den enskilde kan således ej vinna behörighet att föra ansvarstalan genom att hävda att den påstådda gärningen skall rubriceras såsom ett brott ifråga om vilken den enskilde är målsägande.

Vad ovan sagts har tagit sikte på det fall att rätten rubricerat den påstådda gärningen på annat sätt än den enskilde. Rätten har sålunda endast med hänsyn till bedömningen av den straffrättsliga rubriceringen kommit till annat resultat än den enskilde. Ofta är emellertid rubriceringen av en gärning beroende på vad som kan bli bevisat i målet. Bedömningen av målsäganderättsfrågan kan bli komplicerad om det med hänsyn till bevissvårigheter är osäkert om visst förfarande kan komma att bedömas som ofredande eller förargelseväckande beteende. Om åtalet för ofredande kan styrkas har den enskilde utsatts för ett så allvarligt angrepp att målsäganderätt skall erkännas. Om rätten skulle finna att förfarandet är att rubricera som förargelseväckande beteende och att åtalet för ofredande ej är styrkt, skall åtalsrätt ej erkännas. Hur skall rätten på ett inledande stadium av processen kunna bedöma bevisfrågorna och härefter avgöra målsäganderättsfrågan?

I praxis har ansvarstalan prövats i den utsträckning som gärningen rubricerats som ett brott ifråga om vilket den enskilde ansetts som målsägande. Ansvarsyrkandet har däremot avvisats i det avseende förfarandet varit att rubricera som ett brott ifråga om vilket målsäganderätt ej erkänts.[65] Det bör framhållas att rätten icke kan avvisa ansvarsyrkandet i det avseende målsäganderätt erkänts, för den händelse rätten skulle finna detta yrkande vara uppenbart ogrundat. Straffbestämmelserna om falskt och obefogat åtal kan emellertid få den inverkan att den enskilde avhåller sig från att väcka ogrundat åtal.

9.5. Vem skall taga initiativ till bevisningens förebringande?

Ovan har visats att det för erkännande av målsäganderätt ibland krävs att vissa fakta måste vara styrkta för att målsäganderätt skall kunna grundas å dessa omständigheter. Ankommer det härvid på rätten, den tilltalade eller den presumtive målsäganden att förebringa utredning i målsäganderättsfrågan? Detta spörsmål måste besvaras under hänsynstagande till vilken processuell regel som ifrågakommer att tillämpa. I det följande skall blott undersökas vad som bör gälla beträffande fall då den enskilde önskar föra ansvarstalan och då han skall höras i anledning av åklagarens talan.

[65] NJA 1905 s. 323, 1912 s. 387 och 1941 B 773 refererat under 11.1.5.

9.5.1. Enskilt åtal

I RB 35: 6 stadgas: "Det ankommer på parterna att sörja för bevisningen. Rätten äge ock, om det finnes erforderligt, självmant föranstalta om bevisning. Är saken sådan, att förlikning därom är tillåten, eller är fråga om ansvar för brott, som ej hör under allmänt åtal, må dock rätten ej utan framställning av part höra vittne, som ej förut hörts på parts begäran, eller meddela föreläggande om företeende av skriftligt bevis." Stadgandet innebär att det ankommer på parterna att sörja för bevisningen i dispositiva tvistemål och att rätten i dessa mål endast äger komplettera bevisningen på visst sätt. I indispositiva mål och mål angående ansvar för brott, som hör under allmänt åtal, skall parterna föranstalta om bevisning, men rätten äger ex officio förordna om att utredning skall förebringas. Vad nu sagts om mål rörande brott som hör under allmänt åtal gäller även för det fall att målsäganden i sådant mål på grund av sin subsidiära åtalsrätt för talan.[66] I RB 34: 1 st. 2 föreskrives att rättegångshinder skall av rätten självmant beaktas, om ej annat är stadgat. Helt allmänt bör gälla att rätten icke självmant bör föranstalta om bevisning då processhindret är av dispositiv natur, t. ex. i fall då viss tvist enligt skiljeavtal skall prövas av skiljemän.[67] Vad beträffar rättegångshinder av indispositiv natur har PLB uttalat följande: "Erfordras bevisning rörande fråga, varom parterna ej äga dispositionsfrihet, t. ex. för avgörande av huruvida rättegångshinder föreligger, som rätten skall självmant beakta, äger rätten ock självmant föranstalta om bevisning, även om parterna äga ingå förlikning om själva saken."[68] Oklart är om rätten ej blott äger frihet att införskaffa bevisning utan också är därtill förpliktad. Processhindrets art synes härvid ha betydelse för frågan om rättens skyldighet att föranstalta om bevisning.[69] Enligt det ovan sagda skulle således ej blott parterna utan även rätten äga förebringa utredning beträffande rättegångshinder, som rätten skall beakta ex officio. Rättegångshinder som består i att enskilt åtal anhängiggjorts av därtill obehörig person skall enligt RB 34: 1 st. 2 beaktas självmant av rätten, enär det saknas föreskrifter om att sådant rättegångshinder skulle vara av dispositiv natur. Emellertid är det ej härmed klarlagt av vilken omfattning rättens officialprövningsrätt är. För det första kan det tänkas att rätten blott skall vara verksam i syfte att utreda om hinder för målets upptagande föreligger. För det andra är det möjligt att rätten ej blott skall undersöka om det finns omständigheter som talar för avvisning, utan även om det finns skäl som talar för att sakprövning bör ske. Det måste således avgöras om rätten skall vara verksam endast till fördel för den tilltalade eller till förmån för den tilltalade och den åtalande parten. I RB 34: 1 st. 2 sägs att rättegångshinder skall av rätten självmant beaktas, vilket närmast tyder på att rätten ej har att utröna om sakprövningsförutsättningar föreligger. Nedan skall undersökas vilken lösning som är att föredraga med beaktande av olika processuella ändamålsöverväganden.

[66] PLB, s. 382.
[67] Ekelöf II, s. 13.
[68] PLB, s. 383.
[69] Ekelöf II, s. 13 samt Lindblom, s. 98 och not 7 s. 106 f.

PLB har uttalat: "Då flertalet rättegångshinder har sin grund i rättsregler, vilkas iakttagande är påkallat i allmänt intresse, synes som huvudregel böra gälla, att rätten skall självmant beakta, huruvida rättegångshinder föreligger."[70] Såsom Ekelöf visat torde även sociala och enskilda intressen kunna föranleda att parterna saknar dispositionsfrihet helt eller delvis.[71] Enligt RB 35: 6 äger rätten föranstalta om bevisning i mål rörande ansvar för brott som hör under allmänt åtal. Vanligtvis verkar härvid rätten blott till förmån för den tilltalade. Om rätten vore aktivt verksam i syfte att få den tilltalade fälld till ansvar skulle processen kunna bli av inkvisitorisk natur och det skulle bli svårt för rätten att handla helt objektivt och opartiskt.[72] Ej blott med avseende på sakfrågan utan även med avseende på frågan om rättegångshinder föreligger bör rätten av hänsyn till den tilltalade självmant kunna förebringa bevisning för att utreda om talan bör avvisas. Däremot bör rätten ej föranstalta om utredning för att söka få en sakprövning till stånd då den åtalande parten ej förmått styrka sin målsäganderätt. Den tilltalade skulle eljest kunna få den uppfattningen att rätten ställt sig på den åtalande partens sida. Att rätten självmant skall undersöka om det finns skäl att avvisa talan bestyrkes av att domstolarna i praxis ej fäst avseende vid att den tilltalade medgivit att den åtalande partens talan fick prövas.[73] Enär målsäganden efter eget gottfinnande äger avstå från att utnyttja sin åtalsrätt,[74] synes det å andra sidan ur allmän synpunkt ej vara erforderligt att kräva att rätten föranstaltar om bevisning till stöd för att den åtalande parten är målsägande. Vidare märkes att målsäganden genom förlikning med brottslingen eller genom utfästelse att ej väcka åtal kan med bindande verkan avhända sig åtalsrätten. Tydligt är härvid att målsäganden även kan avstå från att åberopa viss grund till stöd för sin målsäganderätt och att rätten härvid ej skall utreda om åtalsrätt kan erkännas på denna grund.[75] Även ur processekonomisk synpunkt är det klart att rätten ej bör äga skyldighet att förebringa bevisning till stöd för att den åtalande parten är målsägande. Det vore icke rimligt om den åtalande parten skulle kunna tvinga rätten att föranstalta om omfattande utredning i målsäganderättsfrågan genom att han avsiktligen underlät att förebringa någon som helst utredning till stöd för sin behörighet att föra talan. Den åtalande parten kan i allmänhet lättare än rätten före-

[70] PLB, s. 375.
[71] Ekelöf I, s. 38 ff.
[72] Ekelöf I, s. 47.
[73] NJA 1894 B 122 och 1925 B 305.
[74] Ekelöf II, s. 54.
[75] PLB ansåg att frågan om en person kunde anses taleberättigad var av indispositiv natur även i fall då sakfrågan var av dispositiv art. PLB, s. 383. I rättsfallet NJA 1964 s. 500 uppkom fråga om viss person var behörig att som sakägare föra talan om ersättning i expropriationsmål. Till stöd för behörigheten att föra talan åberopade vederbörande att han enligt avtal med fastighetsägaren var innehavare av hyresrätt. Alternativt åberopades att han ägde hyresrätt i andra hand genom kontrakt med hyresrättsinnehavaren. HD ansåg att personen ifråga kunde med bindande verkan avstå från att åberopa den behörighetsgrunden att han var förstahands hyresgäst. Det anförda tyder på att frågan om en person äger talerätt är indispositiv i visst avseende (rätten skall tillse att obehörig person icke äger föra talan) och dispositiv i visst avseende (rätten skall ej självmant förebringa utredning och i andra hänseenden vara verksam till förmån för den som anhängiggjort talan).

bringa den erforderliga bevisningen och kostnaderna för denna utredning bör icke kunna övervältras å det allmänna.

Det sagda ger vid handen att rätten självmant skall undersöka om grund för avvisning föreligger. I detta avseende äger rätten förebringa bevisning. Skyldighet att föranstalta om bevisning torde föreligga i vart fall då målsägande rättsfrågan aktualiserats av någon anledning t. ex. på grund av invändning från den tilltalades sida. Domstolen skall ej ex officio förebringa utredning till stöd för att den åtalande parten är behörig anställa åtal. Det bör ankomma på den åtalande parten att härvidlag förebringa bevisning. Målsägande rättsfrågan är endast delvis av indispositiv natur på samma sätt som äktenskapsskillnadsmål endast delvis är av indispositiv art. I äktenskapsskillnadsmål skall rätten ej aktivt medverka till att skillnadstalan bifalles, utan endast sörja för att det icke meddelas en oriktig skillnadsdom.[76] Vad ovan sagts beträffande enskilt åtal torde även gälla beträffande enskilds behörighet att som målsägande biträda allmänt åtal och överklaga rättens dom.

9.5.2. Tillämpning av RB 36:1

De processuella reglerna rörande förfarandet i rättegången i brottmål skall vanligen beaktas ex officio och parterna äger ej någon dispositionsrätt beträffande dessa frågor. I brottmål gäller som en grundläggande princip att rätten skall söka utreda den materiella sanningen.[77] Av det sagda torde följa att frågan om en person skall höras som målsägande eller vittne ej kan vara underkastad parternas dispositionsfrihet. Ansågs frågan ej vara av indispositiv natur kunde den som lidit skada genom brott förtiga att skada tillfogats honom för att han härigenom skulle kunna höras som vittne och kunna skänka sin utsaga större tilltro. Å andra sidan kunde det tänkas att en person med orätt påstod sig ha lidit skada för att han härigenom skulle kunna bli hörd som målsägande och få möjlighet att avge en osann berättelse utan att drabbas av straff. Det är uppenbart att rätten i dessa fall måste undersöka om den enskilde skall höras som målsägande eller vittne. Det kan härvid erfordras att rätten låter förebringa viss begränsad utredning i målsägande rättsfrågan.

Vid tillämpning av RB 20: 8 st. 1 och 2 samt vid tillämpning av RB 36: 1 gäller olika regler beträffande rättens skyldighet att föranstalta om utredning. Målsägandebegreppet torde emellertid av denna anledning mera sällan få olika innebörd vid tillämpning av dessa skilda processuella regler.

9.6. Om åberopande

Enligt RB 17: 3 p. 2 gäller för de dispositiva tvistemålens vidkommande att dom ej må grundas å omständighet, som icke av part åberopats till grund för hans talan. Om en omständighet ej blivit åberopad får den ej läggas till grund för rättens avgörande om den t. ex. införts i målet genom att den blivit

[76] Ekelöf I, s. 38.
[77] Ekelöf I, s. 42 och 44.

omnämnd av ett vittne. Med omständighet avses i detta lagrum rättsfaktum.[78] Någon skyldighet att åberopa bevisfakta finns således ej i detta sammanhang. Part säges ha åberopsbördan för visst rättsfaktum då parten har att bära nackdelen av att omständigheten ej åberopats.[79] Även om nämnda stadgande ej avser indispositiva mål, kan frågor om åberopande bli aktuella i indispositiva mål och i dispositiva mål, vari endast vissa moment är av indispositiv natur. Beträffande sådana indispositiva moment har Boman hävdat att rätten i vissa fall alltid har att efterforska dessas förhandenvaro samt att rätten i andra fall endast har att på förekommande anledning efterforska dessa faktas existens. I detta senare fall kommer omständigheten att beaktas även om något formligt åberopande ej gjorts t. ex. om omständigheten blott blivit omnämnd av part eller vittne. Boman har förklarat att parten i sådant fall har en informationsbörda; parts tystnad kan leda till att omständigheten och dess betydelse för målets utgång ej uppmärksammas av rätten, vilket är till nackdel för parten.[80]

Anledningen till att part ålagts skyldighet att åberopa rättsfakta är att det ur processekonomisk synpunkt är fördelaktigt om utredningen kan begränsas till att avse endast sådana frågor som är tvistiga enligt parterna. Det vore olämpligt om rätten ägde föranstalta om utredning rörande rättsfakta vilka saknade betydelse för tvistefrågans bedömning på sätt som parterna varit införstådda med. Vidare är det väsentligt för motparten att veta på vilka grunder partens talan stödes så att försvaret kan inriktas på dessa punkter.

Enligt RB 30: 3 må dom i brottmål ej avse annan gärning än den för vilken talan om ansvar i behörig ordning förts eller fråga om ansvar eljest enligt lag må av rätten upptagas. Rättens bedömande får endast avse det händelseförlopp som åklagaren upptagit i sin gärningsbeskrivning och därutöver får domstolen ej gå. Man kan således säga att endast åberopade moment får beaktas och detta oberoende av vilken relevans de har för den straffrättsliga frågans bedömning. Regeln torde vara motiverad av att det i brottmål är av särskild vikt för den tilltalade att exakt veta på vilka punkter han behöver försvara sig.[82]

Kan frågor om åberopande och åberopsbörda få betydelse vid bedömning av målsäganderättsfrågor? Vid avgörandet av om en person skall höras som målsägande eller vittne måste det ankomma på rätten att efterforska hur målsäganderättsfrågan bör bedömas och det kan ej krävas att t. ex. den tilltalade skall vara verksam och göra åberopande för att målsäganderättsfrågan skall bli allsidigt bedömd. Om en person väcker enskilt åtal, förklarar sig vilja biträda allmänt åtal eller överklaga rättens dom kan frågor om åberopande aktualiseras. Härvid måste åtskillnad göras beträffande den åtalande partens och den tilltalades skyldighet att göra åberopanden. Ovan under 9.5.

[78] PLB, s. 213 och Boman, s. 46 ff. I andra sammanhang kan det uppställas krav på åberopande beträffande bevisfakta. Ekelöf V, s. 29.
[79] Boman, s. 8 och Ekelöf V, s. 23. Den av Lihné föreslagna termen åberopstvång skall ej användas i denna avhandling. Lihné, Lagsökning s. 60 ff.
[80] Boman, s. 67 ff.
[81] Boman, s. 18 ff.
[82] Olivecrona, s. 141.

har nämligen visats att rätten icke ex officio skall verka till förmån för den åtalande parten och att målsägande rättsfrågan är dispositiv i detta avseende. Däremot skall rätten självmant förebringa utredning till stöd för att målsägande rätt ej föreligger och härvid får målsägande rättsfrågan anses vara av indispositiv natur.

Kräves att åberopande göres beträffande omständighet som kan grunda målsägande rätt eller utesluta målsägande rätt? Om någon av parterna bär åberopsbörda uppstår fråga om åberopande endast kan ske genom att parten uttryckligen förklarar sig åberopa viss omständighet eller om det är tillräckligt att omständigheten blivit omnämnd. Vidare uppstår fråga hur preciserat ett åberopande behöver vara. Krävs t. ex. endast åberopande beträffande rättsfakta eller beträffande varje särskilt moment som utgör en nödvändig betingelse för erkännande av målsägande rätt? I vad mån äger domaren utnyttja sina processledande befogenheter för att skapa klarhet i frågan om vissa omständigheter kan anses åberopade?

9.6.1. Den åtalande partens skyldighet att göra åberopanden

Rätten skall ej ex officio förebringa utredning till stöd för den presumtive målsägandens behörighet att föra ansvarstalan. Denne har själv att visa att han är målsägande. Den som anställt ansvarstalan bör därför också anses skyldig att åberopa de omständigheter varpå målsägande rätten grundas vid påföljd att de eljest ej kan beaktas vid rättens prövning av målsägande rättsfrågan.

I regel grundas målsägande rätten på de i gärningsbeskrivningen angivna omständigheterna. Oftast står det härvid klart för den tilltalade och rätten på vilka fakta den åtalande partens målsägande rätt stödes. Om ansvar yrkas för det den tilltalade tillfogat den åtalande parten skada, måste det vara uppenbart att den uppkomna skadan utgör grund för erkännande av målsägande rätt. Härvid behöver ej krävas att den åtalande parten uttryckligen förklarar att den uppkomna skadan åberopas till stöd för behörigheten att föra talan. Vill den tilltalade framställa invändning om att den åtalande parten ej är behörig föra talan, vet den tilltalade på vilka påstådda omständigheter målsägande rätten grundas och i vilka avseenden han behöver göra bestridanden.

Om i gärningsbeskrivningen ej påstås att den åtalande parten tillfogats skada eller på annat sätt berörts av brottets verkningar, uppkommer fråga om målsägande rätt endast kan grundas å sådan skada eller sådana verkningar som åberopats till stöd för målsägande rätten.

NJA 1934 B 210. K hade framfört en B tillhörig bil. Då K skulle svänga till höger påkördes den av honom förda bilen av en annan bil, vilken framfördes av S. Båda bilarna skadades. Åklagaren påstod ansvar å S för att han företagit omkörning i strid mot vägtrafikstadgans bestämmelser och å K för ovarsam framfart. K överklagade HovR:ns utslag och yrkade att S måtte fällas till ansvar.

HD fann att K ej vore målsägande, enär han ej ens påstått, att han lidit skada genom brottet.

Eftersom B var ägare av den av K framförda bilen kan icke K ha drabbats av egendomsskada. Av åklagarens ansvarspåstående framgår ej att K skulle ha lidit personskada. HD har för erkännande av målsäganderätt krävt att den åtalande parten påstått att han tillfogats skada. Rättsfallet ger således vid handen att den presumtive målsäganden måste åberopa den målsäganderättsgrundande skadan, om denna ej ingår i gärningsbeskrivningen.

I rättspraxis har ej återfunnits fall då målsäganderätten skulle ha kunnat grundas å alternativa rättsfakta,[83] av vilka vissa varken blivit åberopade eller upptagna i gärningsbeskrivningen. Emellertid finns exempel på att enskilds behörighet att föra ansvarstalan kunnat stödjas dels på att han skulle kunna anses som målsägande dels på att han skulle kunna anses som ställföreträdare för en juridisk person eller ett kollektiv. Vad beträffar skyldigheten att göra åberopanden är äldre praxis vacklande.[84] Av intresse är att utröna hur den berörda frågan om skyldighet att göra åberopanden bedömts efter RB:s ikraftträdande.

NJA 1954 s. 319. Allmän åklagare yrkade ansvar å D för det denne uppsåtligen i hastigt mod, men utan avsikt att dräpa, misshandlat Å med påföljd att denne avlidit.

Dödsboet efter Å överklagade HovR:ns dom i ansvarsfrågan.

Föredraganden förklarade att dödsboet ej ägde rätt att föra ansvarstalan som målsägande samt att den omständigheten att dödsbodelägarna var för sig hade åtalsrätt ej föranledde att sådan rätt tillkom dödsboet.

HD fattade beslut i enlighet med betänkandet.

Dödsbodelägarna har ej ansetts behöriga att å boets vägnar föra ansvarstalan, enär boet ej ansetts som målsägande. Till prövning har ej upptagits frågan om den enskilde dödsbodelägaren kunde anses behörig att som part föra ansvarstalan jämlikt RB 20: 13.

NJA 1964 s. 327. Allmän åklagare yrkade ansvar å J för det denne förskingrat medel tillhöriga visst aktiebolag.

Vid bolagsstämma hade tidigare beslutats att bolaget skulle träda i likvidation. Två likvidatorer hade utsetts varav A var den ene. A ägde rätt att ensam teckna bolagets firma i sådan egenskap.

[83] Jfr Boman, s. 245 f.

[84] I NJA 1889 s. 232 hade N i egenskap av syssloman i konkurs anställt ansvarstalan för gäldenärsbrott å borgenärernas vägnar. Inför HD påstod N att han vore behörig föra talan som målsägande i egenskap av fordringsägare. HD:s flesta ledamöter ansåg N vara behörig föra talan då N enligt vad handlingarna utmärkte vore borgenär i konkursen. Justitierådet Herslow ansåg att N ej var behörig att anställa ansvarstalan, enär han ej anhängiggjort talan i egenskap av borgenär utan allenast på grund av uppdrag som han erhållit vid sammanträde med borgenärerna. — I NJA 1905 s. 263 hade allmän åklagare yrkat ansvar å H för olovlig jakt. F och medparter förklarade inför RR:n sig vilja biträda ansvarstalan dels i egenskap av styrelseledamöter i en jaktskyddsförening dels i egenskap av medlemmar i samma förening. RR:n fann att jakträtten överlåtits å föreningen, men att denna ej ägde att såsom sådan föra talan inför domstol. H fälldes till ansvar på talan av F och medparter. Sedan F och medparter besvärat sig över HovR:ns utslag fann HD:s flesta ledamöter att H icke kunde fällas till ansvar på talan av medlemmar i jaktskyddsföreningen för det H skulle ha jagat å mark där jaktskyddsföreningen hade jakträtt. Vidare förklarades att någon talan ej förts hos KM å föreningens vägnar. — I NJA 1910 s. 572 hade C i egenskap av syssloman i ett dikningsföretag yrkat ansvar å P för det denne egenmäktigt söndertagit dikningsföretaget tillhörig rörledning. HD:s flesta ledamöter lämnade framställd invändning mot C:s behörighet att föra talan utan avseende, enär C vore delägare i dikningsföretaget.

A hemställde inför RR:n att få föra ansvarstalan i egenskap av aktieägare.

Enligt slutligt beslut fann RR:n ej skäl att bifalla A:s hemställan.

A överklagade RR:ns dom och slutliga beslut och yrkade att HovR:n måtte tillerkänna honom talerätt ifråga om det påstådda förskingringsbrottet.

HovR:n fann i slutligt beslut att A ej styrkt sig vara behörig att föra talan om ansvar för brott mot bolaget enligt SL 22 kap.

A besvärade sig och yrkade att KM måtte förklara honom behörig att föra talan dels som aktieägare och dels i egenskap av ställföreträdare för bolaget.

HD:s flesta ledamöter yttrade i slutligt beslut att "A:s i HovR:n fullföljda talan får anses vara av honom förd, utom för egen del, också såsom ställföreträdare för bolaget." Därefter konstaterades att A ej vore behörig att föra talan i egenskap av aktieägare, men väl behörig att föra talan som ställföreträdare för bolaget.

Justitierådet Alexanderson var av skiljaktig mening och yttrade: Till stöd för sin behörighet att fullfölja talan i HovR:n åberopade A i vadeinlagan att RR:n ansett gärningen riktad mot bolaget samt att A och hans fosterson med hänsyn till aktiefördelningen drabbats av brottets verkningar i första hand. Därefter förklarades i vadeinlagan att det även kunde tilläggas, att A fram till konkursutbrottet varit en av bolagets två likvidatorer med ensam firmateckningsrätt. Slutligen omedelbart härefter förklarades i vadeinlagan att i den mån konkursboet kunde anses äga målsäganderätt hade boet icke begagnat sig därav samt att det reellt sett icke kunde finnas några andra än A och fostersonen, som skulle kunna uppträda som målsägande i förevarande avsnitt i målet. Vad sålunda upptagits rörande innehållet i vadeinlagan gör klart att A fullföljt talan för egen del som aktieägare i bolaget men icke i egenskap av ställföreträdare för detta. Att A är aktieägare i bolaget medför ej behörighet att föra talan. Frågan om rätt för A att vid målets fortsatta handläggning vid HovR:n, för egen del eller som ställföreträdare för bolaget biträda åtalet kan icke i detta sammanhang upptagas till bedömande.

Av rättsfallsreferatet framgår att A inför samtliga instanser förklarat sig föra talan som aktieägare. Vidare framgår att A inför RR:n ej påstått sig föra talan som ställföreträdare för bolaget. Vad beträffar denna grund för erkännande av rätt att föra talan ger referatet vid handen att det får anses tveksamt om åberopande skett i vadeinlagan under det att sådant åberopande skett inför HD.

Såväl HD:s majoritet som justitierådet Alexanderson har fäst avgörande betydelse vid om A i vadeinlagan kunde anses ha åberopat att han förde talan som ställföreträdare. Rättsfallet ger härvid besked om att alternativa grunder för erkännande av talerätt måste åberopas för att de skall kunna läggas till grund för rättens bedömning. HD:s flesta ledamöter har ej krävt att den åtalande parten uttryckligen åberopat viss behörighetsgrund för att denna skulle kunna beaktas vid rättens prövning. Enligt dessa ledamöter har rätten att genom tolkning avgöra om en av parten avgiven förklaring kan anses innebära ett åberopande.[85]

De båda refererade rättsfallen lämnar belägg för att alternativa rättsfakta som kan grunda målsäganderätt måste åberopas av den åtalande parten för att de skall kunna läggas till grund för rättens prövning. Detta gäller för det fall att de målsäganderättsgrundande omständigheterna ej ingår i gärningsbeskrivningen. Vad beträffar skyldigheten att göra åberopanden till stöd för behörighet att föra talan i tvistemål tillämpas samma princip.[86] Även om

[85] Jfr Boman, s. 14 ff.
[86] NJA 1959 s. 81.

rätten äger att genom tolkning avgöra om viss behörighetsgrund åberopats, bör rätten vid tveksamhet utnyttja sina processledande befogenheter och tillfråga den åtalande parten om viss omständighet åberopats till stöd för målsäganderätten.[87] Denna ordning är motiverad såväl ur den tilltalades som ur den åtalande partens synpunkt. Den tilltalade skall veta på vilka grunder behörigheten stödes för att han skall kunna göra erforderliga bestridanden. Det vore icke lämpligt om den tilltalade underlåtit att göra viss invändning om den åtalande partens behörighet, därför att han ej gjorts uppmärksam på att målsäganderätt skulle kunna erkännas på viss grund. Ur den åtalande partens synpunkt kan det med hänsyn till processkostnaderna vara fördelaktigt om han kan med bindande verkan avstå från att åberopa viss omständighet, som enligt hans förmodan ej kan grunda målsäganderätt.

Det finns knappast någon anledning att kräva att den åtalande parten skall åberopa annat än rättsfakta. Regeln i RB 30: 3 om att inga andra moment än de i gärningsbeskrivningen ingående får läggas till grund för rättens bedömning av ansvarsfrågan behöver ej tillämpas med avseende på behörighetsfrågan. För att den tilltalade skall ha möjlighet att göra erforderliga bestridanden med avseende på den åtalande partens behörighet att föra talan behöver ej uppställas så långtgående krav på åberopande som gäller beträffande ansvarsfrågan. Rättsfallet NJA 1964 s. 327 lämnar visst belägg härför såtillvida att rätten beaktat behörighetsgrund som icke uttryckligen utan endast tolkningsvis kunde anses åberopad. På samma sätt som åtal kan justeras torde den åtalande parten kunna i viss mån anföra nya omständigheter till stöd för målsäganderätten, om dessa omständigheter har anknytning till tidigare åberopad grund. Om allmän åklagare med orätt påstått att en person varit behörig göra angivelse i egenskap av fastighetsägare torde åklagaren vara oförhindrad att åberopa sådana nya omständigheter som visar att personen ifråga arrenderat fastigheten.[88] Då de målsäganderättsgrundande omständigheterna kan rättsligen kvalificeras på annat sätt än den åtalande parten gjort är rätten ej bunden av vad denne påstått.[89]

9.6.2. Den tilltalades skyldighet att göra åberopanden

Enligt de ovan under 9.5. vunna resultaten har rätten att ex officio beakta omständigheter som talar för att den åtalande parten är obehörig att föra ansvarstalan. Det kan således ej uppställas något krav på åberopande från den tilltalades sida beträffande omständigheter eller motfakta som talar för att målsäganderätt ej bör erkännas. Rätten kan finna anledning att undersöka om målsäganderätt bör underkännas, om den tilltalade framställt särskild invändning eller rätten eljest genom den i målet förebragta utredningen har anledning ifrågasätta den åtalande partens målsäganderätt. Emellertid är det möjligt att rätten ej kommer att uppmärksamma de omständigheter som talar för att målsäganderätt ej bör erkännas, såvida ej den tilltalade framställer invändning. Såtillvida kan denne sägas bära en informationsbörda.

[87] Boman, s. 36 och 39.
[88] Jfr Rt 1969 s. 773.
[89] Boman, s. 48.

Ekelöf har beträffande de dispositiva tvistemålen framhållit att frågan om en part bär åberopsbörda ofta ej är av betydelse, enär den part som bär åberopsbördan ofta bär bevisbördan.[90] I den mån åberopsbördan och bevisbördan åvilar skilda parter blir det naturligtvis av betydelse att parten fullgör sin åberopsbörda, då motparten eljest ej behöver styrka sin rätt. Ekelöf har förklarat att ett skäl till att lägga åberopsbördan å motparten till den som bär bevisbördan är att ifrågavarande omständighet i viss typ av mål vanligen är ostridig. Då en omständighet är ostridig bör enligt Ekelöf utförlig utredning därom ej förebringas i varje mål eftersom denna utredning oftast kommer att vara onödig. Endast om omständighetens existens är oviss, finns det enligt Ekelöf anledning att kräva att denna styrkes.[91] Dessa processekonomiska synpunkter kan vinna beaktande genom att åberopsbördan för visst rättsfaktums icke-existens ålägges motparen till den som bär bevisbörden.

Vad nu sagts beträffande åberopsbördan i dispositiva tvistemål får motsvarande betydelse vid bedömningen av målsäganderättsfrågan då den åtalande parten har att styrka vissa fakta varpå behörigheten grundas och då dessa vanligen är ostridiga. Den presumtive målsäganden skulle i sådant fall ej vara skyldig att bevisa viss omständighet, om ej invändning framställts av den tilltalade eller rätten eljest funnit anledning att anmärka att det vore ovisst om vissa fakta kunde anses styrkta. Det sagda får betydelse vid brott som innefattar angrepp på en rättighet.

Antag att A yrkat ansvar för det X stulit viss A tillhörig egendom. I de allra flesta fallen råder det ej tvivel om att A är ägare. Det vore föga lämpligt om A skulle behöva styrka sin äganderätt genom att visa att han förvärvat egendomen av viss person. I än högre grad vore det orimligt att kräva att A skulle styrka att egendomen ej överlåtits av honom före det brottet förövats. Endast om den tilltalade framställt invändning eller rätten ifrågasatt A:s äganderätt borde det krävas att det klarlades att A var ägare. Härvid måste avgöras om någon bevisbörderegel kunde gälla till A:s förmån t. ex. såtillvida att A i egenskap av besittare presumerades vara ägare. Gällde ej någon bevisbörderegel till A:s förmån måste denne styrka sin äganderätt för att han skulle kunna anses som målsägande. Det kan anmärkas att även i de fall då en bevisbörderegel måhända gäller till A:s förmån det ur processekonomisk synpunkt kan vara lämpligt att äganderättsfrågan endast aktualiseras sedan rätten eller den tilltalade gjort anmärkning därom. Härvid slipper man föranstalta om utredning för att avgöra om A bör anses bära bevisbördan eller ej. Av de under 9.1.1.2. refererade och omnämnda rättsfallen framgår att den åtalande parten ingalunda alltid behöver förebringa utredning till stöd för att han är innehavare av den angripna rättigheten framför tredje man. Om den tilltalade endast förklarat att rättigheten ifråga tillkommit honom och ej den åtalande parten har det ej krävts bevis om att denne varit ägare framför tredje man. Endast då det invänts eller eljest ifrågasatts om den presumtive målsäganden kunde anses vara rättighetsinnehavare framför tredje

[90] Ekelöf V, s. 24 f.
[91] Boman, s. 260 ff och Ekelöf V, s. 25.

man, har den åtalande partens målsägande rätt gjorts beroende av om det kunde i processen fastställas att rättigheten tillkom den som anställt åtalet.

Då det framställes invändning om att A ej är ägare måste krävas att denna närmare preciseras t. ex. genom att det påstås att A ej förvärvat egendomen av viss person eller genom att det påstås att A före brottets förövande sålt egendomen till viss person vid viss tidpunkt eller genom ett bestämt avtal.[92] Det kan härvidlag vara erforderligt att rätten med utnyttjande av sina processledande befogenheter gör klart på vilka närmare angivna grunder målsägande rätten sättes ifråga.

[92] Boman, s. 71 f och Ekelöf V, s. 26 ff.

10. Den fortsatta undersökningens uppläggning

Ovan har i kapitel 4, 5 och 6 visats att det finns olika uppfattningar om hur målsägandebegreppet bör bestämmas. När man har att undersöka efter vilka principer målsäganderättsfrågan bedömts i rättspraxis får ej förutsättas att just en och endast en av dessa uppfattningar lagts till grund för bedömningen av frågan om vem som är målsägande. Ur denna synpunkt är det ej lämpligt att som utgångspunkt för den fortsatta undersökningens uppläggning välja någon av de ovan berörda uppfattningarna av målsägandebegreppet.

I definitionsregeln är upptagna tre rättsfakta vilka grundar målsäganderätt. Dessa rättsfakta är mångtydiga och vaga. Vid en undersökning av hur målsäganderättsfrågan bedömts i praxis skulle det vara angeläget att närmare bestämma vilken betydelse de olika rekvisiten har. Man kunde därför tycka att det skulle vara lämpligt att i tre olika huvudavdelningar undersöka vad som menas med den mot vilken brott är begånget, den som blivit förnärmad av brott samt den som lidit skada av brott. Det kan emellertid icke förutsättas att de olika rekvisiten har en enhetlig betydelse vid skilda brottstyper. Om rekvisiten tolkas med ledning av läran om brottets skyddsintresse kommer de att få olika innebörd vid skilda brott. Det kan då ej anses lämpligt att taga de tre rekvisiten till utgångspunkt för materialets disposition.

I doktrinen har antagits att målsäganderättsfrågan i stor utsträckning avgöres med ledning av läran om brottets skyddsintresse. Då man har att utröna vem som kan anses som målsägande kan det därför vara av vikt att bestämma de olika brottens skyddsintressen. Emellertid måste även skadeverkningarnas art vara av betydelse för om målsäganderätt skall kunna erkännas.

Ovan har hävdats att det enskilda åtalets upprättelsefunktion och kontrollfunktion skulle kunna vara av betydelse vid bedömningen av målsäganderättsfrågan, om man utgick från en processuell uppfattning av målsägandebegreppet. Skadeverkningarnas art måste utgöra en naturlig utgångspunkt, om man vill utreda om målsäganderättsfrågan avgöres under hänsynstagande till om den enskilde har ett berättigat krav på att vinna upprättelse. Då man har att utreda om en person har intresse av och är lämpad för att fullgöra kontrollfunktionen synes likaledes skadeverkningarnas art ha betydelse. Härtill kommer att en person eller sammanslutning kan ha intresse av att verka för den allmänna laglydnadens upprätthållande på visst rättsområde alldeles oberoende av om den enskilde eller sammanslutningen tillfogats skada genom brottet.

Då man har att gruppera rättsfall och disponera annat material måste väljas en enhetlig indelningsgrund varmed hela materialet låter sig disponeras. Bedömningen av målsäganderättsfrågan måste ske med beaktande av två

faktorer dels brottets art dels verkningarnas art. Ur en viss synpunkt är det ganska likgiltigt om man låter brottstypernas art eller skadeverkningarnas art bli bestämmande för dispositionen. Frågeställningen blir densamma i båda fallen. Väljer man en systematik där brottstypens art tages till utgångspunkt för den fortsatta undersökningen, måste man undersöka i vad mån skilda typer av skadeverkningar grundar målsäganderätt vid olika brott. Föredrager man att disponera materialet på sådant sätt att skadeverkningarnas art utgör indelningsgrund, måste beaktas hur målsäganderättsfrågan bedömes vid skilda brott.

I denna avhandling har skadeverkningarnas art lagts till grund för systematiken. Detta har skett på så sätt att det angripna intressets art utgör indelningsgrund. Härvid måste beaktas hur målsäganderättsfrågan bedömes då olika slags skadeverkningar berört viss intressetyp vid skilda brottstyper. Man måste således taga hänsyn till tre variabler: intressetypens art, arten av de verkningar som berör intresset samt brottstypens art. Denna metod för materialets disponering synes rent framställningstekniskt erbjuda vissa fördelar i det att upprepningar kan undvikas. Vid de olika förmögenhetsbrotten vore det olämpligt om det särskilt för varje brott såsom stöld, bedrägeri och förskingring måste anges i vad mån ekonomisk skada, fara för skada och immateriell skada kunde grunda målsäganderätt. Tages det angripna intressets art till utgångspunkt för den fortsatta undersökningen vinnes att man lätt kan konstatera om olika typer av skadeverkningar regelmässigt eller endast vid vissa brottstyper grundar målsäganderätt. Vidare är det lätt att avgöra om bedömningen av målsäganderättsfrågan varit beroende av om det angripna intresset utgjort ett genom kriminaliseringen skyddat intresse.

Att närmare fixera intressebegreppets betydelse torde ej vara möjligt, enär ordet intresse är både mångtydigt och vagt. Ej heller torde det vara påkallat att stipulera en viss betydelse för intressebegreppets användning i denna avhandling. Att närmare utreda frågan om intressebegreppets innehåll är ej heller behövligt i detta sammanhang.[1] Det är i stället en annan fråga som är av betydelse för bedömningen av målsäganderättsfrågan: bör angreppet på visst intresse anses grunda målsäganderätt av den anledningen att detta intresse har ett sådant värde i förhållande till andra intressen att den angripne bör intaga ställning av målsägande i processen? Det gäller således att gradera eller värdesätta de olika intressena. Perry har på följande sätt understrukit att just denna frågeställning är den praktiskt viktigaste: "Similarly, the practical problem of everyday life is not to find goods — there is, in fact, an embarrassment of riches. The difficulty is to choose among goods, and define principles by which such choice is justified."[2] Att söka ange allmängiltiga kriterier för hur denna avvägning skall göras är tämligen meningslöst. En mängd olika aspekter kan tänkas ha betydelse t. ex. intressets intensitet, varaktighet eller intressenas antal. Perry har påvisat att det knappast finns någon måttstock med vilken en tillförlitlig gradering kan göras. Andliga värden behöver ej anses förmer än kroppsliga, slutliga mål ej förmer än medlen.

[1] Ekelöf, Interventionsgrunden, s. 29 f, Perry, Realms of value, s. 1 ff och Ross, s. 449.
[2] Perry, Realms of value, s. 50.

Däremot anses flera intressen vara förmer än ett intresse om dessa är av samma slag på samma sätt som helheten av ett intresse är förmer än en del av intresset.[3]

Det torde vara oriktigt att anse att blott angrepp på rättsliga intressen grundar målsäganderätt. Att söka avgöra vad som avses med rättsligt intresse är ett ofruktbart sätt att angripa målsäganderättsfrågor, vilket Lundstedt och Ekelöf påvisat i undersökningar rörande interventionsgrunden. Ett intresse måste nämligen anses som rättsligt, om angreppet på detta grundar befogenhet att uppträda som målsägande i brottmålsprocessen. Då man har att bedöma målsäganderättsfrågan skall just avgöras om intresset är av sådan art att angreppet grundar vissa processuella rättsverkningar.[4] Om ett intresse erhållit skydd genom t. ex. skadeståndsrättslig lagstiftning kan på grund därav ej utan vidare dragas slutsatser om att detta intresse skall anses skyddat i andra sammanhang t. ex. så att den vars intresse läderats anses berättigad att uppträda som målsägande.[5]

Närmast kommer att behandlas målsäganderättsfrågor vid angrepp på olika rättigheter som gäller i bestämd egendom. Härvid kommer att undersökas hur målsäganderättsfrågan bedömes vid angrepp på äganderätt (kap. 11), på besittning (kap. 12), på nyttjanderätt, panträtt och vissa säkerhetsrätter (kap. 13) samt vid angrepp på uppdragstagares intressen (kap. 14). Härefter skall utredas i vilken utsträckning som målsäganderätt erkännes vid angrepp mot fordringsrätt (kap. 15) och andelsrätt (kap. 16). Härnäst skall behandlas frågor om målsäganderätt vid brott som medfört förmögenhetsskada (kap. 17). I det följande kapitlet skall utrönas under vilka betingelser målsäganderätt kan tillerkännas den som blivit vilseledd eller den som på annat sätt berörts av oriktiga uppgifter (kap. 18). Härefter skall utredas hur målsäganderättsfrågan bedömes vid brott som innefattar angrepp mot den kroppsliga integriteten eller handlingsfriheten (kap. 19) samt vid brott som utgör angrepp mot känslolivet (kap. 20). Vidare skall undersökas om angrepp på offentligrättsliga intressen kan grunda målsäganderätt (kap. 21). Slutligen skall undersökningen av målsäganderättsfrågans bedömning i särskilda fall avslutas med ett avsnitt rörande enskilda personers och privata sammanslutningars målsäganderätt vid brott som kränker kollektiva medborgerliga intressen t. ex. intresset av att allmän laglydnad upprätthålles (kap. 22). Avslutningsvis skall de vunna resultaten sammanfattas varvid det skall anges efter vilka riktlinjer målsäganderättsfrågan bedömes (kap. 23).

[3] Perry, Realms of value, s. 53 ff.
[4] Lundstedt, Om biintervention, s. 144 och Ekelöf, Interventionsgrunden, s. 24.
[5] Ekelöf, Interventionsgrunden, s. 24 ff.

11. Äganderätt

I detta kapitel skall först undersökas i vilken utsträckning ägare anses som målsägande då han drabbats av skilda typer av verkningar vid olika brott. Därefter skall diskuteras målsäganderättsfrågor vid äganderättens övergång. Slutligen skall utrönas om en ägare kan anses som målsägande vid brott som utgör angrepp på viss rättighet som av ägaren upplåtits till tredje man. Vid behandlingen av dessa frågor skall i viss utsträckning även brott på immaterialrättens område uppmärksammas enär bedömningen av målsäganderättsfrågan vid dessa brott kan lämna vägledning vid avgörandet av om ägare kan anses som målsägande vid olika brott.

11.1. Betydelsen av verkningarnas art

Vid bedömandet av målsäganderättsfrågor finns det anledning att i två hänseenden fästa avseende vid arten av de verkningar som den enskilde drabbats av i anledning av att brott förövats.

För det första kan det ha betydelse om brottet ifråga medfört allvarlig eller obetydlig skada för den enskilde. Ju allvarligare en skada är, desto större bör benägenheten vara att erkänna målsäganderätt. Då den enskilde tillfogats helt ringa skada eller obetydlig olägenhet erkännes kanske ej målsäganderätt. Emellertid måste härvid även hänsyn tagas till brottets art. Om kriminaliseringen skett för att förebygga omfattande materiella skadeverkningar synes det möjligt att ringa skada ej grundar målsäganderätt. Då en handlingstyp straffbelagts för att förhindra att enskilda individer tillskyndas olägenhet av lindrigare art kan kanske mindre kännbara verkningar grunda målsäganderätt.

För det andra kan tänkas att kännbara skador ej grundar målsäganderätt då orsakssambandet mellan skada och brott är av viss art. I kapitlet om orsaksfrågor och därmed sammanhängande problem har visats att målsäganderätt skulle kunna underkännas av olika skäl. Då skadan framstår som inadekvat som indirekt eller som en avlägsen följd erkännes måhända ej målsäganderätt.

11.1.1. Brott vid vilka ägare lider materiell skada

Kriminaliseringen av ett flertal brottstyper har skett för att motverka uppkomst av varje typ av sakskada, således även mindre omfattande skador. Om visst brottsligt förfarande som är att rubricera som stöld, bedrägeri, förskingring eller skadegörelse medfört att ägaren frånhänts sin egendom eller drab-

bats av sakskada, anses ägaren som målsägande även om egendomen haft ringa värde eller skadan varit obetydlig.

Vid de allmänfarliga brotten är det mera tveksamt om den som tillfogats ringa skada kan anses som målsägande. I BrB 13: 1 stadgas ansvar för mordbrand för det fall någon anlägger brand, som innebär fara för annans liv eller hälsa eller för omfattande förstörelse av annans egendom. Är det rimligt att anse att målsäganderätt tillkommer den som lidit ringa ekonomisk skada vid brott som mordbrand t. ex. på grund av att vederbörande fått något enstaka föremål förstört vid branden? För att straff skall kunna inträda på den grunden att branden medfört ekonomisk skada eller fara därför krävs att gärningsmannen förorsakat omfattande förstörelse av annans egendom eller fara för sådan skada. Med hänsyn till de straffbarhetsförutsättningar som uppställes vid mordbrand skulle det kunna sägas att kriminaliseringen ej skett för att förebygga uppkomst av ringa skada. Målsäganderätt skulle därför ej tillerkännas den som lidit sådan skada vid brottet mordbrand. Det förefaller orimligt om den som lidit ringa skada skulle kunna yrka ansvar å den som anlagt branden och göra denne straffrättsligt ansvarig för de omfattande egendomsskador som drabbat andra personer. Om sakskada skulle grunda målsäganderätt i alla fall oberoende av vilket värde den förstörda egendomen haft skulle kretsen av taleberättigade bli mycket vidsträckt. Med hänsyn till det sagda framstår det som motiverat att som målsägande anse endast den som drabbats av kvantitativt betydande skada. Sålunda borde ägare till fastighet anses som målsägande, om fastigheten helt brunnit ned. Den som drabbats av ringa egendomsskada synes i förhållande till sådan person vara i så föga grad berörd av brottet att han ej bör anförtros åtalsrätt. Godkännes denna uppfattning bör den som lidit ringa skada ej kunna vinna åtalsrätt genom att under åberopande av straffbestämmelserna om skadegörelse eller åverkan yrka ansvar endast för det skada tillfogats honom. Med hänsyn till rättskraftsreglerna kan personer som lidit ringa skada under inga omständigheter tillåtas att föra ansvarstalan i ett flertal skilda rättegångar.

Det synes ej vara uteslutet att målsäganderätt kan grundas å skada som är lindrigare än sådan skada som avses med mordbrandsbrottets effektrekvisit. Personer som i anledning av mordbrandsbrott fått egendom förstörd har i ett notisfall ansetts behöriga att föra ansvarstalan. Den förstörda egendomen utgjordes av inventarier, kläder och kontanta medel. Värdet av den egendom som de olika målsägandena förlorat torde ha uppgått till några hundra kronor.[1] Målsäganderätt har erkänts oaktat den skada som tillfogats vardera målsäganden ej varit tillräckligt omfattande i sig för att ådraga gärningsmannen ansvar för mordbrand.[2] Det får anses tveksamt om målsäganderätt verkligen bör erkännas i så vidsträckt omfattning som i detta rättsfall.

Skadelidande person som enligt ovan ej äger föra ansvarstalan måste äga rätt att jämlikt RB 22: 1 få sin skadeståndstalan kumulerad med ansvarstalan som anhängiggjorts av allmän åklagare. Enligt RB 22: 2 äger allmän

[1] NJA 1941 B 746. Rättsfallet refererat under 7.2.1.3. Jfr även NJA 1922 s. 344 och det postverket tillerkända skadeståndsbeloppets storlek.
[2] SL 19 kap. i äldre lydelse. Jfr kommentar till brottsbalken II, s. 18.

åklagare utföra skadeståndstalan för enskild person som är att anse som målsägande eller dennes successor, men ej för annan skadelidande. Det är svårt att anföra några rationella skäl till stöd för att den som lidit ringa skada ej bör kunna åtnjuta allmän åklagares biträde vid utförandet av skadeståndstalan under det att sådan rätt skulle tillkomma den som har skadeståndsanspråk som uppgår till betydande belopp. I detta sammanhang synes det försvarligt att ge målsägandebegreppet olika innebörd vid tillämpning av RB 22: 2 och RB 20: 8 st. 1 och 2. De olika ändamålssynpunkter som ligger bakom reglerna om enskilt åtal och enskilt anspråk medför att målsägandebegreppet bör ges olika innebörd vid tillämpning av berörda processuella regler. Den som lidit ringa skada i anledning av mordbrand bör alltså kunna få sin skadeståndstalan utförd av allmän åklagare, oaktat han ej äger föra ansvarstalan.

Vållas skada genom vårdslöshet inträder straff endast i vissa fall, t. ex. vid handlingstyper som ansetts särskilt farliga. Kriminaliseringen syftar ofta till att förebygga sådana farliga handlingar som ofta kan medföra skada för enskilda personer. Vanligen är dessa brott konstruerade som faredelikt eller beteendedelikt och det krävs ej att någon tillfogats skada för att handlingen skall ådraga gärningsmannen ansvar. Det är ej fullt klart om kriminaliseringen vid dessa brott skall sägas blott ha skett för att helt allmänt motverka farliga handlingar av viss typ eller jämväl för att förebygga materiella skadeverkningar som kan drabba de enskilda individerna.

Vid brottet vårdslöshet i trafik vore det tänkbart att materiell skada ej ansågs konstituera målsäganderätt, enär trafikreglerna skulle vara givna endast för att upprätthålla den allmänna ordningen och säkerheten. Vad beträffar norsk rätt har en sådan uppfattning förfäktats av Andenæs.[3] Trots att vägtrafikant ådrager sig ansvar enligt trafikbrottslagen 1 § oberoende av om person- eller sakskada vållats genom hans vårdslöshet kan det ej betvivlas att det ansetts angeläget att genom straffhot förebygga uppkomsten av skador å fordon och annan egendom.[4] Den som drabbats av egendomsskada till följd av annans vårdslösa körsätt anses enligt fast praxis vara berättigad att som målsägande föra ansvarstalan för vårdslöshet i trafik.[5] Det får antagas att den som lidit skada i anledning av överträdelse av specialstraffrättslig art kan vara målsägande vid brott såsom ovarsamt umgående med eld eller oförsiktigt hanterande av explosiva varor.[6]

Vid brottet skadegörelse måste varje typ av sakskada som föranleder ansvar kunna grunda målsäganderätt. Den som genom vårdslöshet vållar materiell skada kan enligt specialstraffrättsliga bestämmelser straffas endast vid vissa särskilt farliga gärningar. Fråga uppstår om varje typ av sakskada kan grunda målsäganderätt eller om det för erkännande av målsäganderätt krä-

[3] Andenæs, s. 85. Se även Rt 1936 s. 205.
[4] Beträffande de intressen som värnats genom SL 11: 15 i äldre lydelse och genom äldre stadganden om straff för vårdslöshet i trafik se Betänkande i fråga om revision af förordningen om automobiltrafik, 1912, s. 78 f.
[5] Agge, Straffprocessrätt II, s. 33, JO 1966 s. 224 och Olivecrona, s. 77. Beträffande målsäganderättsfrågans bedömning vid trafikförseelser se även under 19.1.
[6] Agge, Straffprocessrätt II, s. 33 f. Se under 8.

ves att skadan kan härledas ur den kriminaliserade handlingstypens särskilda farlighetsnatur. Om det straffrättsliga skyddet blott kan sägas avse sådan skada som utgör en följd av handlingstypens särskilda farlighet, kan ej varje typ av sakskada konstituera målsäganderätt.

I motiven till 1916 års bilansvarighetslag uttalade departementschefen att det kunde anses billigt, att skadeståndsskyldighet ålades den för vars räkning trafik äger rum, då för utomstående uppstår "skada, som härrör från en sådan för automobiltrafiken specifik fara".[7] Uttrycket "specifik fara" tyder närmast på att man måste räkna med att de skador som kan uppstå i följd av biltrafik kan vara typiska eller atypiska. Emellertid synes som om man svårligen kan tänka sig att atypiska skador kan uppstå som en följd av att motorfordon framförts med bristande varsamhet annat än då skadorna kan betecknas som inadekvata. Enligt bilansvarighetslagen omfattar ersättningsskyldigheten skada som i följd av trafik med automobil tillfogas annan person än föraren eller sådan egendom som icke befordras med automobilen. Om man bortser från skada å egendom som befordras med den bil som framförts av den som vållat skadan omfattar skadeståndsskyldigheten varje typ av sakskada. I överensstämmelse härmed torde varje typ av skada grunda målsäganderätt vid brottet vårdslöshet i trafik. Om således en fordonsförare framfört en bil på sådant sätt att han culpöst förorsakat skada å lös egendom eller fast egendom som funnits invid vägen är den som tillskyndats skada behörig att beivra brottet. Endast om skadan framstår som en inadekvat följd bör talerätt förvägras den skadelidande.

Exempel på brott där sakskada kan grunda målsäganderätt endast då skadan kan härledas ur handlingstypens särskilda farlighetsnatur utgör överträdelse av byggnadsstadgans 69 §. I detta lagrum stadgas ansvar för det fall någon låter uppföra byggnad eller utföra vissa andra byggnadsarbeten utan att ha erhållit byggnadslov. Regleringen av bebyggelsen betingas av hänsynen till samhälleliga och enskilda intressen.[8] Inom förvaltningsrätten anses att granne äger besvära sig över myndighets beslut angående tillstånd, om tillståndstvång tillkommit i syfte att bereda honom skydd. I praxis finns talrika exempel på att enskild medgivits rätt att besvära sig över byggnadsnämnds beslut att meddela byggnadslov.[9] Även om man ej är beredd att erkänna målsäganderätt i samma vidsträckta omfattning som besvärsrätt, bör dock enskild anses äga rätt att beivra överträdelse av byggnadsstadgans 69 § då brottet haft mera kännbara skadeverkningar för t. ex. ägare av grannfastighet.

Antag att en person låtit uppföra en nybyggnad och att grannfastigheten skadats under byggnadsarbetet. För att grannfastighetens ägare skall vara berättigad att anställa åtal måste krävas att skadan framstår som ett resultat av förseelsens särskilda farlighet. Antag att grannfastigheten skadats genom att en byggnadsarbetare varit vårdslös. Bestämmelserna i byggnadsstadgan

[7] Kungl. Maj:ts proposition nr 8 år 1916 s. 8 f.
[8] Byggnadslagen 4 §, Kungl. Maj:ts proposition nr 131 år 1947 s. 46 samt Byggnadslagstiftningen, s. 19 ff.
[9] Se Westerberg, FT 1967 s. 77 ff och samme författare Förfarandet i förvaltningen, s. 94.

har ej till syfte att förebygga dylika skador, varför målsäganderätt ej bör erkännas.[10] Grannfastighetens ägare är berättigad att på civilrättsliga grunder erhålla skadestånd, men kan ej anses som målsägande, då ersättningsskyldigheten ej grundas på att skada vållats genom brottslig gärning.

Antag att en byggnad som uppförts utan byggnadslov störtat samman, enär byggnadens grundkonstruktion till följd av felaktiga beräkningar ej kommit att få betryggande bärförmåga. Enligt 42 § byggnadsstadgan skall byggnads grundkonstruktion och stomme samt övriga byggnadsdelar som kan utsättas för belastning ha betryggande bärförmåga, stadga och beständighet. Då ansökan om byggnadslov göres skall enligt 55 § byggnadsstadgan ritningarna rörande företaget med erforderliga beskrivningar bifogas ansökningen. Byggnadsnämnden har att i samband med ansökningen pröva om byggnaden kommer att få en tillfredsställande konstruktion ur hållfasthetssynpunkt.[11] Det skulle under hänvisning till det sagda kunna anses att kravet på tillstånd för uppförandet av byggnad är uppställt bl. a. för att förebygga att skador uppkommer till följd av att byggnader med otillfredsställande konstruktion störtar samman. Ägaren av den skadade grannfastigheten skulle i det konstruerade exemplet kunna anses som målsägande, eftersom skadan kan härledas ur förseelsens särskilda farlighetsnatur.

Vad nu sagts om tillståndsgivningens syfte och om bedömningen av målsäganderättsfrågan i det sistnämnda exemplet kan synas diskutabelt mot bakgrund av vissa uttalanden som gjorts av 1951 års byggnadsutredning. Utredningen förklarade i anslutning till frågan om det djup, till vilket en byggnads grundkonstruktion bör föras ned, att byggnadsnämndens avgöranden i dessa frågor kan få avsevärd betydelse också ur grannelagsrättslig synpunkt. Utredningen uttalade vidare att byggnadsnämnden icke kan påtaga sig något som helst ansvar för att de åtgärder som föreskrives verkligen är tillräckliga i det särskilda fallet. Det ansågs att byggnadsnämnden måste inskränka sig till att söka upprätthålla en viss för orten i genomsnitt lämplig standard i fråga om husgrundens djup och beskaffenhet. Utredningen förklarade vidare att nämnden fullgör denna uppgift i det allmännas och icke i fastighetsägarens eller grannens enskilda intresse.[12] Det är rimligt att byggnadsnämnderna ej ålagts något skadeståndsrättsligt ansvar, enär ett så vidsträckt ansvar skulle kunna medföra skadeståndsskyldighet med oerhört stora belopp. Likväl kan det anses att den vid tillståndsgivningen företagna prövningen sker för att i enskilda personers intressen förebygga materiella skadeverkningar. Skäl saknas ej att anse ägare av grannfastighet behörig att beivra överträdelse av byggnadsstadgans 69 §, om hans fastighet skadats till följd av att nybyggnaden störtat samman på grund av att byggnaden i enlighet med ritningar fått en bristfällig grundkonstruktion.

Vissa brott är av den art att kriminaliseringen över huvud taget ej skett för att förebygga uppkomst av skada å egendom. Likväl kan ibland skada å

[10] Enligt fransk rättspraxis torde fastighetsägare som lidit skada i sådant fall ej vara att anse som partie civile. Se J. C. P. 1959 IV s. 1. Se även J. C. P. 1959 IV s. 113.
[11] Byggnadslagstiftningen, s. 451 ff.
[12] SOU 1957: 21 s. 235.

egendom uppstå vid brottsliga gärningar av denna art. Ägaren av den skadade egendomen är då ej målsägande. Om vid misshandel annan person än den misshandlade fått egendom förstörd kan ägaren föra ansvarstalan för skadegörelse eller åverkan, om gärningsmannen uppsåtligen förorsakat skadan. Har skadan däremot vållats av vårdslöshet kan ansvar för skadegörelse eller åverkan ej ifrågakomma. Ägaren av den skadade egendomen kan härvid ej anses behörig att anställa åtal för misshandel.[13] Antag att innehavaren av en lägenhet sökt med våld avlägsna en person som vägrat att lämna bostaden efter tillsägelse. Om egendom tillhörig annan än lägenhetsinnehavaren skadats genom brottslingens vårdslösa förfarande kan ägaren till den skadade egendomen ej anses som målsägande ifråga om det begångna hemfridsbrottet. Det förhållandet att den skadelidande äger rätt att erhålla skadestånd av brottslingen med stöd av culparegeln medför ej att han bör anses äga åtalsrätt ifråga om hemfridsbrottet.

En viss osäkerhet synes råda beträffande frågan om ägare av djur bör anses som målsägande då djuret skadats genom annans behandling. I KF av den 21 december 1857 angående ansvar för misshandling av djur stadgades straff om någon visade uppenbar grymhet vid behandling av "egna eller andras kreatur". Om någon behandlade ett djur på ett för detta plågsamt sätt inträdde ej straff om djuret ej tillhörde någon t. ex. vid djurplågeri av vilda djur. Brottets skyddsintresse torde ha varit ägarens intresse av att hans kreatur ej blev skadade. Genom lagändring 1907 kom kriminaliseringen att utvidgas till att avse plågsam behandling av alla djur. Brottet djurplågeri intogs i SL 18 kapitlet, vilket bar rubriken "Om sedlighetsbrott".[14] Härvid framträdde en annan uppfattning om brottets natur. Brottet ansågs tydligen utgöra angrepp mot annans känsloliv.[15] I samband med 1948 års ändringar i SL kom brottet djurplågeri att överföras från 18 till 11 kapitlet SL. Numera kan tvekan ej hysas om att kriminaliseringen skett för att skydda djuren.[16]

Fråga uppkommer om ägare till husdjur kan anses som målsägande om annan person utsatt hans djur för plågsam behandling. Eftersom ansvar för skadegörelse kan inträda om någon dödat eller skadat annans djur,[17] torde ägaren till djuret vara målsägande ifråga om gärning som för honom medfört ekonomisk förlust. För bedömningen av målsäganderättsfrågan kan det härvid ej vara av betydelse om förfarandet rubriceras som djurplågeri eller skadegörelse. I praxis finns exempel på att ägare till djur, vilket utsatts för plågsam behandling, ansetts som målsägande då gärningen medfört att han gjort en ekonomisk förlust.[18]

[13] Krag Jespersen, s. 276 f. Se även under 7.2.
[14] Jfr Stjernberg, Kommentar till strafflagen kap. 17—18, s. 88.
[15] Se under 20.8. beträffande frågan om en person vid djurplågeri kan anses som målsägande på den grunden att han känt lidande med djuret.
[16] SOU 1938: 36 s. 71. Uppfattningen om vad som utgjort skyddsintresse vid brottet djurplågeri har således växlat under tidernas lopp. En motsvarande utveckling kan spåras även i andra länder. Se härtill Wetzel, s. 451 f.
[17] SOU 1944: 69 s. 391.
[18] NJA 1889 B 709, 1912 B 392, 1937 B 926 samt underrätten i NJA 1928 s. 29.

11.1.2. Brott vid vilka ägare lider immateriell skada

Vid brott där kriminaliseringen skett för att värna immateriella intressen, t. ex. vid brott såsom intrång i upphovsrätt, grundar ideell skada målsägande-rätt. Upphovsman kan således anses som målsägande ifråga om brott som avses i upphovsrättslagen 53 § oaktat han överlåtit mångfaldiganderätten å annan. Har brottet medfört ideell skada bör upphovsmannen anses åtalsberättigad. I annat sammanhang skall utredas under vilka närmare förutsättningar målsäganderätt erkännes vid sådant brott.[19]

Fastighetsägare kan ej anses som målsägande på den grunden att brottslig verksamhet förekommit inom hans fastighet t. ex. i uthyrd lägenhet. Fastighetsägare kan således ej föra ansvarstalan för koppleri, om otukt bedrivits i större omfattning i en av honom uthyrd lägenhet.[20] Ej heller kan ägare av fastighet anses som målsägande ifråga om brottet häleri på den grunden att hälaren förvarat stora mängder stöldgods i den lägenhet han hyrt av fastighetsägaren. Förmögenhetsbrott som rört viss egendom men som ej medfört ekonomisk skada för ägaren, är ägaren ej behörig att beivra av den anledningen att han har ett ideellt intresse av att inga oegentligheter förekommer i samband med att faktiska och rättsliga åtgärder företages med avseende på hans egendom.[21] I nämnda fall kan tvekan ej hysas om att läran om brottets skyddsintresse på ett övertygande sätt förklarar varför målsäganderätt ej kan erkännas.

Vid brottet djurplågeri synes det vara mer osäkert om ideell skada bör anses grunda målsäganderätt för ägaren till det djur som utsatts för plågsam behandling. I praxis har förekommit att gärningsmannen dömts till ansvar på talan av ägaren i dylika fall.[22] Kan det anses rimligt att tillerkänna ägaren målsäganderätt endast på grund av att brottet medfört ideell skada?

Djurplågeri har kriminaliserats för att skapa ett effektivt djurskydd, ej för att förhindra att medborgarna skall behöva uppleva obehag av den anledningen att djur utsättes för plågsam behandling. Den som kommit att bevittna handling som är att bedöma som djurplågeri kan ej anses som målsägande på grund av att han känt medlidande med djuret. Även om det kunde anses att ägaren vid brottet djurplågeri ofta upplever obehag i högre grad än andra personer, enär han identifierar sig med djurets lidande starkare än andra, kan målsäganderätt ej erkännas på denna grund.[23]

Likväl kan det anses rimligt att tillerkänna ägaren målsäganderätt vid djurplågeri. Vid samtliga brott synes kriminaliseringen ytterst vara föranledd av att man önskat tillvarataga mänskliga intressen. Oavsett om ett brott anses riktat mot enskilda eller allmänna intressen har de olika handlingstyperna ytterst straffbelagts av hänsyn till medborgarna. Brottet djurplågeri utgör dock ett undantag. Kriminaliseringen är föranledd av att man önskat bereda djuren skydd för plågsam behandling. På samma sätt som en förmyndare eller vårdnadshavare kan föra ansvarstalan i anledning av att brott för-

[19] Se under 11.3. in fine.
[20] Schmidt II, s. 476.
[21] NJA 1941 B 773. Rättsfallet refererat och kommenterat under 11.1.5.
[22] NJA 1898 B 317 och 1914 B 408.
[23] Se under 20.8.

övats mot myndlingen, synes det rimligt att ägaren på grund av sin civilrättsliga status medges rätt att beivra handling som innefattat plågsam behandling av honom tillhörigt djur. Målsäganderätt skulle här erkännas med stöd av ett slags ställföreträdarkonstruktion. Även om läran om brottets skyddsintresse ej ger vid handen att ägaren bör tillförsäkras talerätt, synes det likväl rimligt att anse honom som målsägande, om avseende fästes vid det enskilda åtalets kontrollfunktion. Det kan anses önskvärt att det över huvud taget finns någon enskild person som kan beivra brott av ifrågavarande slag för den händelse allmän åklagare beslutat att ej anställa ansvarstalan.

11.1.3. Brott vid vilka ägare ej kommer i åtnjutande av viss avtalad arbetsprestation

Ej sällan förekommer att en person genom avtal åtagit sig att utföra en prestation med avseende på viss egendom. Om någon genom brott hindrar ägarens avtalspart från att utföra prestationen lider ägaren skada. Den skada som ägaren drabbas av kan vara mer eller mindre kännbar beroende på arten av den prestation som ägarens avtalspart haft att utföra. Arbetsavtalet kan avse utförandet av arbete å fastighet, reparationsarbete, transporttjänst eller framställning eller bearbetning av industriella produkter. Om en arbetare genom brott förhindras att utföra avtalad prestation, kan det brottsliga angreppet te sig som riktat mot ägarens rätt att få en obligationsrättslig förpliktelse fullgjord eller te sig som ett angrepp riktat mot äganderätten. Om det anses att ägaren lidit skada på grund av att en obligationsrättslig förpliktelse ej blivit fullgjord, finns kanske en benägenhet att ej erkänna målsäganderätt på samma sätt som ägaren ej är skadeståndsberättigad mot tredje man.[24] Om å andra sidan brottet uppfattas såsom ett angrepp mot äganderätten erkännes måhända målsäganderätt.

NJA 1913 s. 491. I anledning av tillämnad dammbyggnad i älv med allmän flottled träffades avtal mellan dammbyggaren och ett flottningsbolag om vattnets reglerande till viss minimihöjd så länge flottningen pågick. Sedan domstol tillåtit dammens uppförande mot skyldighet för dammägaren att begagna dammen i enlighet med avtalet, uppkom fråga om enskild ägare av flottgods fick mot dammägaren föra ansvarstalan för det denne dämt i strid mot avtalet och därigenom förorsakat hinder för flottningen.

Bolaget S var ägare till flottgods som ej nått sin bestämmelseort till följd av bristande vattentillgång. Bolaget S yrkade ansvar å bl. a. R, vilken var styrelseledamot i det vattensfallsbolag som låtit uppföra dammen.

HovR:n ansåg att bolaget S ej var målsägande.

Ändring söktes av bolaget S som ansåg att den träffade överenskommelsen mellan dammbyggaren och flottningsbolaget gällt inte bara till förmån för alla flottande utan också till förmån för övriga rättsägare.

Häremot anförde R: Bolaget S var ej flottande utan blott ägare av timmer som av flottningsbolaget flottades. Om ej flottningsbolaget fullgjorde sitt åtagande gentemot bolaget S, vore detta en sak dem emellan.

HD:s flesta ledamöter fann ej skäl att göra ändring i HovR:ns utslag i anledning av bolaget S:s besvär.

[24] Jfr Karlgren, s. 247 f.

Två justitieråd ansåg bolaget S vara behörigt att föra talan om ansvar och skadestånd.

Det kan ligga nära till hands att antaga att målsäganderätt underkänts med tillämpning av läran om brottets skyddsintresse. Det skulle nämligen kunna anses att föreskrifterna om vattnets reglerande blott givits till förmån för flottningsbolaget. Emellertid kan det ifrågasättas om de villkor som uppställts av domstol för att dammbyggnaden skulle få uppföras gällt blott till förmån för flottningsbolaget. Enligt 6 § KF om jordegares rätt öfver vattnet å hans grund av den 30 dec. 1880 i dess lydelse enligt lag av den 27 juni 1896 var det ej tillåtet att så bygga i vattendrag, att genom uppdämning eller annorledes men tillskyndades någon som ovan eller nedan ägde jord, vattenverk, fiske eller annan egendom. Av motiven till VL 2: 30 och ett av HD avgjort rättsfall framgår att föreskrifter om dämningshöjd som av domstol uppställts som villkor för byggande i vatten gällt ej blott till förmån för intressenter som omnämnts i domstolsutslaget utan även till förmån för icke omnämnda intressenter.[25]

Numer kan ej hysas tvivel om att bestämmelser om dämningshöjd kan gälla till förmån för varje nedanliggande intressent, vilket framgår av VL 2: 30. Detta lagrum har följande lydelse: "Ändå att viss tillåten dämningshöjd är bestämd, må ej det tillrinnande vattnet, med mindre särskild rättighet därtill förefinnes, innehållas till förfång för allmänna eller enskilda intressen, som äro beroende av vattnets lopp nedom dammen." Av stadgandet framgår att föreskrifter om dämningshöjd gäller till förmån för nedanliggande intressenter oberoende av om så förklarats vara fallet i det domstolsutslag, varigenom lämnats medgivande till dammbyggnads uppförande. Emellertid är det såväl enligt äldre rätt som enligt VL en öppen fråga vilka intressenter som skall anses åtnjuta skydd. Även om det är uppenbart att alltid strandägare och fiskerättsinnehavare bör anses äga rätt till vatten, är det oklart om jämväl ägare av flottgods kan jämställas med denna kategori intressenter och anses behörig att hävda sina intressen mot en dammägare som åsidosätter sin skyldighet att låta vatten framrinna på föreskrivet sätt. Stadgandet i VL 2: 30 måste anses taga sikte på att reglera flottningen på ett ändamålsenligt sätt.[26] Likväl får det anses vara en öppen fråga om inte bara den flottande skall hänföras till de skyddades krets utan även flottgodsägare. Inför HD hävdade den tilltalade att om flottningsbolaget ej fullgjort sitt åtagande mot flottgodsägaren vore detta en sak dem emellan och att flottgodsägaren ej kunde vända sig mot tredje man. Enligt denna uppfattning borde målsäganderätt underkännas av den anledningen att förfarandet borde karaktäriseras ej som ett angrepp mot flottgodsägarens äganderätt utan som ett angrepp mot dennes på avtal grundade rätt att få flottningen ombesörjd. Det synes fullt möjligt att HD anslutit sig till denna uppfattning.

I BrB 4: 4 st. 1 p. 1 stadgas: "Den som genom misshandel eller eljest med våld eller genom hot om brottslig gärning tvingar annan att göra, tåla eller underlåta något, dömes för olaga tvång . . ." Straffbestämmelsen om olaga

[25] Förslag till vattenlag, 1911, s. 276 och NJA 1941 s. 693.
[26] Förslag till vattenlag, 1917, s. 259.

tvång har tillkommit för att värna individens handlingsfrihet.[27] Straffstadgandet i SL 15: 22 om rättsstridigt tvång hade i det närmaste samma lydelse som straffbestämmelsen i BrB 4: 4 st. 1 p. 1. De båda straffbestämmelserna torde ha tillkommit för att skydda samma intressen. Klart är att den tvungne är målsägande.[28] Det skulle kunna hävdas att berörda handlingstyp straffbelagts även till skydd för den som har intresse av att den tvungne utför den handling han blivit hindrad att företaga. Om en person genom olaga tvång hindrats att fullgöra en avtalad prestation uppkommer fråga om den tvungnes avtalspart kan anses som målsägande.

NJA 1936 B 692. Ett kommanditbolag samt bolagsmännen däri yrkade ansvar å ledamöterna i viss fackförening för bl. a. rättsstridigt tvång för det de förmått vissa personer att ej utföra arbete hos bolaget, vilket förklarats i blockad.

HR:n fann att ansvarsyrkandet för rättsstridigt tvång ej kunde upptagas till prövning och ogillade åtalet i övrigt.

HovR:n fann ej skäl göra ändring i HR:ns utslag såvitt anginge den av klagandena förda ansvarstalan.

HD fann ej skäl göra ändring i HovR:ns utslag i vad den av klagandena förda ansvarstalan lämnats utan bifall.

Målsäganderätt har ej tillerkänts den som lidit ekonomisk skada till följd av att vissa personer hindrats utföra arbete. Den som har ett anspråk på att få obligationsrättsliga prestationer utförda har tydligtvis ej ansetts som målsägande oaktat det skulle kunna anses att vederbörande lidit skada i egenskap av ägare av produktionsmedel.

De båda rättsfallen tyder på att en ägare som har ett krav på att få en avtalad prestation utförd ej kan anses som målsägande, om hans avtalspart hindrats att fullgöra sina skyldigheter genom brott förövat av tredje man. Eftersom underlåtenhet att fullgöra en obligationsrättslig arbetsprestation eller annan dylik tjänst ej ådrager ägarens avtalspart straff[29] är det naturligt att ägaren ej kan föra ansvarstalan mot tredje man som genom brott hindrat avtalsparten att utföra sina skyldigheter gentemot ägaren.[30] I överensstämmelse med det sagda bör målsäganderätt ej tillerkännas ägare av transporterat gods, om transporten försenats eller omöjliggjorts till följd av att transportmedlet skadats genom brottsligt förfarande från tredje mans sida. Endast transportören är målsägande i sådant fall.[31] Om någon försenat en transport genom att avstänga en väg kan målsäganderätt endast tillkomma den som har en särskild rätt att nyttja vägen.[32] Kriminaliseringen av det i BrB 8: 11 st. 2 beskrivna handlingssättet har skett för att skydda besittning av fastighetsrättslig natur.[33] Det är härvid klart att en person icke kan anses som målsägande på den grunden att en transport av honom tillhörig lös egendom försenats.[34] Om en person ägt nyttja visst område för utförande av visst arbete, men hans anställda hindrats att beträda området och utföra sitt arbete

[27] SOU 1953: 14 s. 151 f och 160.
[28] Se under 19.2.
[29] Rodhe, s. 601.
[30] Jfr framställningen under 17.2.
[31] Se t. ex. NJA 1918 B 170 beträffande sabotage.
[32] Se under 13.3.2.
[33] SOU 1940: 20 s. 121 ff.
[34] Jfr NJA 1927 B 802.

genom sådant egenmäktigt förfarande som avses i BrB 8: 11 st. 2, är personen ifråga målsägande, men ej de anställda.[35] Vid olaga tvång måste målsägande rättsfrågan bedömas på motsatt sätt i detta fall.

11.1.4. Brott vilkas fysiska verkningar medför annan olägenhet än ekonomisk skada

Vid faredelikt och beteendedelikt kan straff inträda även om ej gärningen medfört sakskada eller annan ekonomisk skada. Om brottets fysiska verkningar berört viss egendom, uppstår fråga om ägaren till denna egendom kan anses som målsägande enbart på denna grund. Frågan aktualiseras då den brottsliga gärningen ej medfört ekonomisk skada eller fara för skada. Frågan om i vilken utsträckning ägare kan anses som målsägande på grund av att brottet medfört fara skall ej beröras i detta sammanhang.[36]

Vid brott som är konstruerade som delikt med abstrakt eller presumerad fara eller som beteendedelikt inträder straff även om brottet blott medfört ringa eller ingen olägenhet. Då man vid dessa brottstyper har att avgöra om målsägande rätt kan grundas å sådana fysiska verkningar som inneburit ringa eller ingen olägenhet för den enskilde måste åtskillnad göras mellan handlingstyper som straffbelagts till skydd för en bestämd person och handlingstyper som kriminaliserats till skydd för ett flertal intressenter.

Om kriminaliseringen skett för att värna en bestämd persons intressen, ger brottskonstruktionen upplysning om att skyddet avser sådana mindre kännbara verkningar som kan utgöra en följd av brottet. Om den enskilde drabbats av sådana mindre kännbara verkningar bör han anses som målsägande. Enligt BrB 9: 6 inträder straff för häleri om en person köper något som är frånhänt annan genom brott eller tillgodogör sig det eller eljest därmed tager befattning ägnad att försvåra dess återställande.[37] Syftet med kriminaliseringen är att förebygga att ägarens möjligheter till restitution omintetgöres eller försvåras. Vidare torde kriminaliseringen tjäna det syftet att förmögenhetsbrott helt allmänt motverkas genom att man gjort det svårare för en brottsling att omsätta genom brottet åtkommet gods i kontanta medel.[38] Klart är att målsägande rätt tillkommer ägaren om hans möjligheter att återfå godset minskat till följd av det förövade häleribrottet. Men även om ägaren ej skulle kunna visa att hans möjligheter att återbekomma godset försämrats, bör han anses som målsägande eftersom hälerigärningen även i sådant fall föranleder straff främst av hänsyn till ägaren.[39] Även då ägaren ej är skadeståndsberättigad,[40] bör han anses som målsägande. Om den åtalade ej tagit sådan fysisk befattning med godset som kräves för att ansvar

[35] Jfr NJA 1878 B 139.
[36] Se under 11.1.6.
[37] Beträffande den straffrättsliga frågan om i vilken utsträckning det uppställes ett krav på att förfarandet medfört fara se Elwin, s. 288 ff.
[38] SOU 1940: 20 s. 146 och Elwin, s. 146 ff.
[39] I praxis har ej återfunnits något rättsfall i vilket det för erkännande av målsägande rätt uppställts något krav på skada. Jfr NJA 1903 B 403, 1908 B 350 och 1920 B 470.
[40] NJA 1961 s. 518.

skall inträda, bör av ägaren väckt åtal ej avvisas, utan ogillas. Vid brottet tagande av olovlig väg torde målsäganderätt likaledes böra erkännas redan av den anledningen att det påståtts att den åtalade beträtt visst markområde.[41]

Vid brotten olaga flottning och olaga dämning[42] kan ett mycket stort antal personer lida skada eller på annat sätt beröras av brotten. Vid dessa brott skyddas ej blott en enskild person utan ett stort antal intressenter. Om en person drabbats av olägenhet utan att ha tillfogats ekonomisk skada, inträder ej straff enbart av hänsyn till de verkningar brottet haft i förhållande till denna person. Härvid synes det rimligt att för erkännande av målsäganderätt uppställa ett krav på att ägaren lidit ekonomisk skada eller tillfogats betydande olägenhet. Vidare måste krävas att ägaren tillhör kretsen av skyddade intressenter.[43]

11.1.5. Brott vid vilka brottmålsdomen kan få menlig bevisverkan

Även om ett begånget egendomsbrott ej medfört några ekonomiska skadeverkningar för ägaren kan denne ha ett visst rättsligt intresse av att gärningsmannen fälles till ansvar. Ett skäl till att ägaren kan vilja framställa ansvarspåstående i anledning av att sådant brott förövats, kan vara att utgången i målet är av betydelse för ägarens rent civilrättsliga ställning. Vid en frikännande dom kan ägarens möjligheter att hävda sin rätt t. ex. äganderätten väsentligen försämras genom brottmålsdomens bevisverkan. Då straff i dessa fall inträder av hänsyn till den skada som tillfogats annan än ägaren finns det anledning att förmoda att målsäganderätt ej erkännes. En förutsättning för att ägaren skall anses obehörig föra ansvarstalan måste vara att brottet verkligen ej medfört skada för honom. Av intresse i detta sammanhang är ett notisfall.

NJA 1941 B 773. J var anställd å viss stads fastighetskontor och hade till uppgift att ombesörja vissa göromål rörande uthyrning av kolonilotter. J var ej behörig att uppbärå arrendeavgifter. J hade likväl uppburit sådana avgifter och använt medlen för egen räkning.

Allmän åklagare och staden yrkade ansvar å J.

RR:n yttrade: Kolonilottsinnehavarna har haft skälig anledning antaga att J varit behörig att för stadens räkning uppbära arrendeavgifter. Genom att erlägga betalning till J finge de anses ha fullgjort sin betalningsskyldighet mot staden. Som kolonilottsinnehavarna ej tillskyndats någon förlust genom J:s förfarande, har J ej gjort sig skyldig till brott mot dem. Däremot har J gjort sig skyldig till

[41] Beträffande den straffrättsliga frågan om i vilken utsträckning det uppställes ett krav på fara se SOU 1944: 69 s. 397.

[42] Vid olaga flottning inträder straff även om skada ej kan konstateras. Lagen om flottning 77 §. Detsamma gällde enligt äldre rätt. Flottningsstadgan av den 30 dec. 1880 21 §. Vid olaga dämning inträder straff utan avseende på om skada drabbat någon, VL 13: 13 jfrd med VL 2: 29 och 30. Enligt äldre rätt var dock förhållandet annorlunda, KF om ansvar för underlåtenhet att öppna dammlucka av den 30 dec. 1880.

[43] Jfr NJA 1906 B 412, 413 och 1915 B 156. I ett finskt rättsfall ansågs jordägare ej äga åtalsrätt ifråga om olovlig uppdämning av vattendrag, vilket brott medfört att hans åkermark satts under vatten. HD ansåg jordägaren obehörig föra talan då det saknades utredning om hur stor skada förfarandet medfört. Högsta domstolens meddelande nr 524 år 1932. Jfr även Palmgren, s. 96.

trolöshetsbrott mot staden genom att uppbära och för egen räkning använda de till honom överlämnade medlen.

Staden anförde besvär och yrkade att J måtte dömas till ansvar för bedrägeri i vissa av de fall J uppburit betalning av kolonilottsinnehavarna. Staden förklarade att kolonilottsinnehavarna i dessa fall måste ha förstått att J ej uppträdde å tjänstens vägnar, utan att J uppträtt som ombud för kolonilottsinnehavarna då han uppburit betalning. När J i dessa fall ej fullgjort sitt uppdrag att redovisa medlen till staden, hade J enligt stadens mening begått brott som ej vore riktat mot staden.

HovR:n fann ej skäl att göra ändring i RR:ns utslag.

Besvär anfördes endast av staden.

HD yttrade: "Av staden i besvären fullföljt yrkande att J måtte dömas till ansvar för bedrägeri mot innehavare av kolonilotter, kan, vid det förhållandet att staden härutinnan ej är målsägande, icke komma under bedömande." I övrigt fann HD besvären ej föranleda ändring i HovR:ns utslag.

HD har ansett att staden ej ägde föra talan om ansvar för mot kolonilottshavarna begångna bedrägeribrott, men väl för mot staden förövade trolöshetsbrott.

För den händelse det kunde anses att kolonilottsinnehavarna ej betalat med befriande verkan gentemot staden genom att erlägga betalning till J, har denne gjort sig skyldig till bedrägeri, om han vid betalningstillfället haft för avsikt att behålla medlen. Staden har då ej lidit skada och kan ej anses som målsägande ifråga om de mot kolonilottsinnehavarna begångna brotten på den grunden att staden i egenskap av ägare haft intresse av att otillbörliga förfaranden ej förekom i samband med uthyrandet av markområden tillhöriga staden. Ej heller kan staden anses som målsägande på grund av att J ej fullgjort de av kolonilottsinnehavarna givna uppdragen att erlägga betalning till staden.[44]

Den väsentligaste grunden för att staden önskat få J fälld till ansvar för bedrägeri torde ha varit att staden haft ett rent ekonomiskt intresse av att domstolarna skulle bedöma J:s förfarande som bedrägeri och ej som ett mot staden riktat trolöshetsbrott. Avgörande för hur J:s handlingar skulle rubriceras i straffrättsligt hänseende var bedömningen av den prejudiciella frågan om kolonilottsinnehavarna kunde anses ha betalat med befriande verkan i förhållande till staden. Staden har haft intresse av att bedömningen av prejudicialfrågan skulle utfalla på sådant sätt att staden blev bevarad i sin rätt mot kolonilottsinnehavarna. Om det ansågs att dessa hade betalat med befriande verkan mot staden och denna ansågs ha haft blott ett skadeståndsrättsligt anspråk mot J, kunde staden komma att göra förlust. Det kunde nämligen förväntas att J ej skulle kunna betala utdömt skadeståndsbelopp. Stadens intresse av att J måtte dömas till ansvar för bedrägeri föranleddes av att en dom med innehåll att J fälldes till ansvar för bedrägeri skulle få en förmånlig bevisverkan vid en framtida ekonomisk uppgörelse mellan staden å ena sidan samt J och kolonilottsinnehavarna å andra sidan. Staden har ej ansetts som målsägande på ovan angivna grund, tydligtvis enär staden ej kunde anses ha lidit skada om brottet vore att bedöma som bedrägeri. Staden måste således anses sakna behörighet att föranstalta om bevisning till styrkande av att ko-

[44] Jfr nedan under 17.2.1.3.

lonilottsinnehavarna ej betalat med befriande verkan. Eftersom interventionsreglerna blott är tillämpliga då talan är av civilrättslig art, kan staden ej medges rätt att understödja det av åklagaren mot J framställda ansvarsyrkandet för bedrägeri. Rättsfallet utvisar att om utgången i ett brottmål är avgörande för om en person skall drabbas av brottmålsdomens menliga eller förmånliga bevisverkan, vederbörande i vissa fall kan sakna möjlighet att som målsägande eller på annat sätt påverka utgången.[45] Det är tydligt att det finns ett visst behov av att ge den enskilde befogenhet att i brottmålsprocessen tillvarataga sina intressen i samma utsträckning som i tvistemål, då bedömningen av en prejudiciell fråga kan inverka på den enskildes möjligheter att i framtida civilprocesser hävda sina intressen.[46]

Om kolonilottsinnehavarna ej betalat med befriande verkan och J först efter betalningstillfället beslutat sig för att behålla de medel han mottagit skulle förfarandet enligt BrB vara att rubricera som förskingring. Sådant förfarande måste betraktas såsom riktat mot de personer J mottagit betalning av. Staden skulle därför ej kunna ha ansetts som målsägande. Om det däremot ansågs att kolonilottsinnehavarna betalat med befriande verkan mot staden, enär de varit i god tro beträffande J:s behörighet att uppbära betalning, är staden målsägande ifråga om de mot staden begångna brotten på sätt som framgår av HD:s utslag. Även detta förfarande skulle enligt BrB vara att bedöma som förskingring. I dessa båda fall bedömes målsägande-rättsfrågan olika trots att förfarandet i båda fallen är att rubricera som förskingring.

11.1.6. Brott vilka medför fara för skada

De flesta straffbelagda handlingstyperna har kriminaliserats för att förebygga handlingar som kan medföra skadliga verkningar. För att straff skall inträda kräves vid vissa brott att skada skall ha inträffat. Med hänsyn till att vissa gärningstyper är särskilt farliga uppställes som straffbarhetsförutsättning vid vissa brott endast krav på att gärningen medfört fara för skada. Dessa brott är konstruerade som delikt med konkret eller abstrakt fara. Vissa handlingstyper är av den natur att de kriminaliserats utan avseende på om gärningen medfört fara eller varit ägnad att medföra fara. Vissa beteenden presumeras vara farliga och straff inträder redan på den grunden att en person handlat på visst sätt. Fråga uppstår om fara för egendomsskada grundar målsäganderätt vid dessa olika typer av brott och om brottets konstruktion är av betydelse för målsäganderättsfrågans bedömning. Vidare inställer sig frågan om avseende fästes vid om handlingstypen belagts med straff till skydd för en bestämd person eller en bestämd begränsad krets av personer eller en obestämd mera vidsträckt krets av personer.

Om en bestämd person skyddas för skada vid ett brott med konkret fara, synes målsäganderätt böra erkännas undantagslöst. Vid försök till förmögen-

[45] Jfr NJA 1887 B 83 refererat under 13.3.1.
[46] Jfr framställningen under 6.1. i anslutning till rättsfallet NJA 1938 s. 536.

hetsbrott måste målsäganderätt tillkomma ägaren av den egendom som gärningsmannen haft för avsikt att tillägna sig.[47]

Vid brottet mordbrand, som är ett delikt med konkret fara, kan ej envar som löpt risk att få egendom förstörd anses behörig att anställa ansvarstalan. Då brottet är så konstruerat att fara för egendomsskada endast ådrager gärningsmannen ansvar om den av honom anlagda branden medfört fara för omfattande förstörelse, kan fara för ringa egendomsskada ej konstituera målsäganderätt. Om t. ex. en person anlagt brand i en fastighet och risk förelegat för att elden skulle kunna ha spridit sig till angränsande fastigheter, torde ägarna till dessa vara att anse som målsägande. Om branden medfört fara för att viss lös egendom som haft ett ringa ekonomiskt värde skulle ha kunnat gå förlorad, torde ägaren till denna egendom ej vara berättigad att väcka åtal för mordbrand.

Inom specialstraffrätten finns åtskilliga brott som är konstruerade som delikt med abstrakt eller presumerad fara. När brott av denna typ kan anses riktade mot allmän ordning och säkerhet har det i doktrin och praxis ansetts tveksamt om enskild person över huvud taget kan anses som målsägande. Ovan har dock hävdats att den som lidit skada ej helt generellt kan betagas rätten att föra ansvarstalan enbart på grund av att brottet kan betecknas som en förseelse.[48] Emellertid synes det tveksamt i vilken utsträckning fara för egendomsskada kan grunda målsäganderätt vid förseelser. Agge har uttalat att framkallandet av en bestämd konkret fara genom förseelse torde böra giva den av faran hotade talerätt. Enligt Agge skulle dock praxis ha avböjt att erkänna målsäganderätt i dessa fall. Till stöd för denna åsikt åberopas ett rättsfall i vilket HD ansett att fara för kroppsskada ej grundar målsäganderätt vid trafikförseelse.[49] Den som löpt fara att skadas till person i anledning av trafikförseelse anses enligt fast praxis sakna behörighet att anställa ansvarstalan.[50] Som en följd härav kan fara för egendomsskada ej anses konstituera målsäganderätt vid sådan förseelse. Emellertid kan knappast enbart på grund av denna praxis dragas den slutsatsen att specialstraffrättsliga förseelser aldrig kan beivras av den som utsatts för fara för materiell skada.

I 1909 och 1947 års förslag till jordabalk förklarades i motiven till regleringen av rättsförhållandet mellan grannar att åtskilliga politibestämmelser såsom ordningsstadgan för rikets städer, hälsovårdsstadgan samt förordningarna om eldfarliga oljor och explosiva varor lände till skydd för den som ägde fastighet i grannskapet. Vidare uttalades att trots att bestämmelserna närmast var givna i offentligt intresse, bestämmelser av förevarande slag dock torde kunna oberoende av åtalsmyndigheten åberopas av den granne som lede men av deras överträdande.[51] Med hänsyn till att bestämmelserna i jordabalksförslagen avsåg att reglera de rent civilrättsliga förhållandena, främst de skadeståndsrättsliga frågorna, bör uttalandena tolkas så att fastighetsägare ansetts kunna åberopa ifrågavarande straffbestämmelser till stöd

[47] Olivecrona, s. 73.
[48] Se under 8.
[49] Agge, Straffprocessrätt II, s. 34.
[50] Se under 19.1.
[51] Förslag till jordabalk III, 1909, s. 168 f och SOU 1947: 38 s. 116.

för sin rätt att erhålla skadestånd även om allmänt åtal ej väckts. Härav bör dock kunna dragas den slutsatsen att fastighetsägare bör anses som målsägande i egenskap av ersättningsberättigad. Då ersättning enligt uttalandena skall utgå då granne lidit men av viss överträdelse torde skadeståndsskyldighet föreligga ej blott då fastighetsägare tillskyndats egendomsskada utan även då han haft olägenhet av att bestående fara för skada å materiella värden förelegat. Enligt Ljungman skulle det ej vara uteslutet att fastighetsägare kunde få ersättning till följd av att han lidit förfång av att ägare av intilliggande fastighet förvarat krut i sådan utsträckning och på sådant sätt att betydande fara för skada förelegat.[52]

Även om fara för egendomsskada kan grunda målsäganderätt vid vissa förseelser, synes det vara osäkert om det för erkännande av målsäganderätt ej måste krävas, dels att sannolikheten för att förfarandet skulle kunna resultera i skada varit betydande, dels att det förelegat fara för att den enskilde skulle kunna drabbas av ej helt ringa skada. Kan det antagas att dessa båda förutsättningar måste vara uppfyllda för att målsäganderätt skall erkännas?

Inom specialstraffrättens område återfinns bestämmelser om straff för överträdelser av olika föreskrifter om hur farliga ämnen skall förvaras. Således är det närmare genom lagbestämmelser reglerat hur explosiva ämnen skall förvaras. Bestämmelserna om förvaring av explosiva varor skall tagas till utgångspunkt för den fortsatta principdiskussionen. Av 61 § 4 mom. jfrd med 32 § i KF om explosiva varor av den 10 juni 1949 framgår att straff skall ådömas den som förvarar explosiva varor på icke föreskrivet sätt. Enligt förarbetena till denna förordning ansågs betryggande förvaring av explosiva varor vara påkallad såväl ur allmän ordnings- och säkerhetssynpunkt som med hänsyn till olycksfallsrisken.[53] Det sagda tyder på att enskild person skulle kunna vara målsägande ifråga om förseelse av förevarande art. Det måste dock anses tveksamt i vilken utsträckning fara för skada kan grunda målsäganderätt. Av intresse i detta avseende är vissa uttalanden som gjorts i förarbetena till nämnda KF. I motiven förklarades att det ej kunde krävas att upplag av explosiva ämnen var beläget på sådant avstånd från annan bebyggelse att varje möjlighet till skada var utesluten. Vidare uttalades att fastighetsägare måste tolerera risken för lättare skador å byggnader och å föremål t. ex. genom nedslag av enstaka splitter eller genom tryckskador å fönsterrutor. Däremot ansågs att kravet på att fara för personskador ej förelåge kunde sättas högre. Sålunda uttalades att större skyddsavstånd borde krävas till en samlingslokal där mycket folk plägar komma samman än till en magasinsbyggnad eller en väg, där i regel inga människor uppehåller sig. Därjämte förklarades att vid bestämmandet av skyddsavstånd avseende måste fästas vid den större eller mindre risk för explosion som föreligger.[54]

Det synes som om dessa synpunkter kan tillmätas betydelse för bedöm-

[52] Ljungman, Om skada och olägenhet från grannfastighet, s. 227. Enligt Ljungman kan mot den ovan förfäktade ståndpunkten ej åberopas rättsfallet NJA 1878 s. 78.
[53] Kungl. Maj:ts proposition nr 180 år 1949 s. 55 och 60.
[54] SOU 1948: 8 s. 122 f.

ningen av i vilken utsträckning fastighetsägare skall anses behörig att föra ansvarstalan i anledning av att explosiva varor förvarats på icke föreskrivet sätt. Vid risk för ringa egendomsskada bör målsäganderätt ej erkännas, eftersom fastighetsägare ej kan kräva så stort skyddsavstånd att varje möjlighet till skadeverkan är utesluten. På samma sätt bör fastighetsägare anses obehörig föra ansvarstalan då sannolikheten för egendomsskada varit helt ringa. Om däremot jämte risk för egendomsskada förelegat fara för personskada, borde målsäganderätt kunna erkännas vid en lägre grad av sannolikhet för explosion.

Vid brott mot miljöskyddslagens 45 § synes det vara möjligt att fastighetsägare kan anses som målsägande även om brottet ej medfört större fara.[55] I 45 § stadgas straff bl. a. för det fall någon uppsåtligen eller av oaktsamhet ej iakttager de föreskrifter som uppställts som villkor för tillstånd att bedriva miljöfarlig verksamhet. Straff inträder endast om allmän eller enskild rätt kan kränkas i följd av överträdelsen. Ansvar kan inträda även om endast risk för olägenhet förelegat.[56] Det får därför anses att fara för olägenhet kan grunda målsäganderätt. Det är tänkbart att även fara för ringa egendomsskada kan grunda målsäganderätt på samma sätt som ersättning vid culpöst förfarande enligt 30 § kan utgå även om olägenheten ej kan sägas vara av större betydelse för fastighetsägaren.[57]

Ur en synpunkt framstår det som välgrundat att fara för skada grundar målsäganderätt vid brott som medfört bestående olägenhet för fastighetsägare trots att fara för skada ej grundar målsäganderätt vid trafikförseelser. En fastighetsägare har nämligen ett starkt intresse av att få brottslingen dömd till straff för att därigenom tvinga honom att vidtaga sådana åtgärder att faran avvärjes. Beaktas det enskilda åtalets skyddsfunktion ter det sig motiverat att anse fastighetsägaren behörig anställa åtal. Vid trafikförseelser, där faran är av momentan natur, har den vars egendom utsatts för fara för skada ej samma starka behov av att få gärningsmannen dömd till straff eftersom någon fara ej längre föreligger vid tidpunkten för anställandet av ansvarstalan.

Vid en sammanfattning torde framgå att målsäganderättsfrågan ej låter sig lösas genom ett studium av brottstypens särskilda konstruktion. Visserligen kan det regelmässigt antagas att den som löpt risk att få egendom förstörd vid konkreta faredelikt kan anses som målsägande om brottet kan betraktas som riktat endast mot en enskild person. I sådant fall inträder straff enbart av hänsyn till angreppet mot en person och han måste därför anses som målsägande. Vid brott som konstruerats som delikt med abstrakt eller presumerad fara är det osäkert om och i vilken utsträckning målsäganderätt erkännes. Det kan ej antagas att fara för skada generellt sett aldrig skulle kunna grunda målsäganderätt vid förseelser av politirättslig art. Även om dessa kan hänföras till gruppen av brott riktade mot allmän ordning och säkerhet, måste det anses att de i viss mån riktar sig mot enskilda intressen. Detta

[55] Den som tillfogats grannelagsrättslig skada vid miljöfarlig verksamhet anses som målsägande. Se härom under 11.1.7.
[56] Kungl. Maj:ts proposition nr 28 år 1969 s. 294. Se även SOU 1966: 65 s. 309.
[57] Kungl. Maj:ts proposition nr 28 år 1969 s. 378.

framgår bl. a. av att straffhotet faktiskt verkar så att medborgarna avhåller sig från att föröva handlingar som kan medföra skada å enskild egendom. Då man har att avgöra om den enskildes intressen kan anses i så hög grad skyddsvärda att målsäganderätt bör erkännas skänker läran om brottets skyddsintresse ej någon större ledning. Bedömningen av målsäganderättsfrågan bör härvid ske under beaktande av om brottet medfört betydande fara och om brottet medfört fara för skada å egendom av större värde.

11.1.7. Brott vilka medför grannelagsrättslig skada

Fastighetsägare kan drabbas av skada eller olägenhet som en följd av att brott förövats å grannfastighet. Detta gäller såväl för det fall brott förövats av grannfastighetens ägare som för det fall brott förövats av utomstående person. Ibland kan ett rättsstridigt utnyttjande av en fastighet medföra sakskada för ägaren av näraliggande fastighet. Förfarandet bedöms då som skadegörelse och den som lidit materiell skada är målsägande. I det följande skall ej behandlas fall då brott medfört sakskada. Ej heller skall beröras frågan om målsäganderätt kan erkännas av den anledningen att brott medfört fara för skada eller psykisk skada för grannfastighetens ägare.

I ett antal rättsfall har uppkommit fråga om granne kan anses som målsägande ifråga om brottet egenmäktigt förfarande, då han lidit förfång till följd av att fastighetsägare avstängt väg belägen på sin fastighet. Härvid är det klart att målsäganderätt tillkommer den som på grund av nyttjanderätts- eller servitutsavtal ägt använda vägen.[58] Om en fastighetsägare avstängt väg, ådrager han sig ej straff om icke någon person ägt nyttjanderätt till denna.[59] Skulle ägaren av grannfastighet i sådant fall lida men till följd av att han förhindrats att bruka vägen vid ett enstaka tillfälle på sätt som han tidigare ägt göra, kan han ej anses som målsägande om han ej ens påstått sig ha en nyttjanderätt av något slag.

Mera svårbedömda blir de fall då fastighetsägare hindrats att komma till sin fastighet genom åtgärder som vidtagits å sådant angränsande område, vilket allmänheten ägt beträda. Är fastighetsägare målsägande ifråga om sådant olovligt avstängande av gata som medfört att det blivit väsentligen svårare eller omöjligt att komma till fastigheten? Fastighetsägare kan exempelvis tillskyndas betydande olägenhet om offentligt anställd befattningshavare eller myndighet låtit uppgräva gata utan vederbörligt tillstånd och om brottet medfört att alla tillfartsvägar till fastigheten blivit avstängda. Fastighetsägare som till följd av sådant förfarande lidit skada i egenskap av rörelseidkare är enligt praxis berättigad till skadestånd.[60] Det kan antagas att målsäganderätt kan erkännas i fall då gärningsmannen ådrager sig skadeståndsskyldighet. Vid mera obetydande olägenhet torde ej ersättning utgå och ej heller bör målsäganderätt erkännas.

Tvekan kan ej hysas om att grannelagsrättslig skada kan konstituera måls-

[58] Se under 13.3.2.
[59] SOU 1940: 20 s. 123.
[60] NJA 1936 s. 552, 1940 s. 508 och 1943 s. 461.

äganderätt vid brott mot miljöskyddslagen.[61] Till stöd härför kan åberopas att fastighetsägare är berättigad att enligt miljöskyddslagens 30 § erhålla skadestånd, om han förorsakats olägenhet av miljöfarlig verksamhet. Immissionssakkunniga hade i sitt lagförslag 1 kap. 2 § upptagit en regel, i vilken föreskrevs att som sakägare skulle anses ägare till fast egendom som utsatts för olägenhet genom immission.[62] Den föreslagna regeln kom visserligen ej att upphöjas till lag, men enligt förarbetena till miljöskyddslagen kan tvekan ej hysas om att fastighetsägare är att anse som sakägare i förevarande fall.[63] Fastighetsägare bör även anses åtalsberättigad då han genom brottsligt förfarande tillfogats ersättningsgill skada. I äldre praxis finns exempel på att fastighetsägare ägt föra ansvarstalan då visst förfarande medfört vattenförorening.[64]

Vid förseelser av specialstraffrättslig natur har den som drabbats av grannelagsrättslig skada ansetts obehörig att föra ansvarstalan i två äldre rättsfall rörande utkastande av mudder utanför brygga och förorening av brunnsvatten.[65] Ovan under 8.1. har hävdats att utgången i rättsfallen skulle kunna förklaras av att berörda förseelser ej kriminaliserats för att motverka sådana grannelagsrättsliga skador som kan drabba enskilda personer. Målsägande-rätt skulle således ha underkänts med tillämpning av läran om brottets skyddsintresse. Enligt uttalanden i jordabalksförslag skulle åtskilliga politirättsliga författningar, vilka närmast vore givna i offentligt intresse, kunna åberopas av fastighetsägare som lidit grannelagsrättslig skada genom överträdelse som straffbelagts i sådan författning.[66] Grannelagsrättslig skada som medfört betydande olägenhet t. ex. ekonomisk skada bör grunda målsäganderätt om det ej kan fastställas att endast allmänna intressen skyddas. Det torde ofta vara svårt att avgöra om kriminaliseringen är föranledd endast av hänsyn till allmänna intressen. Vid bedömningen av denna fråga synes det vara oundvikligt att taga hänsyn till om förseelsen faktiskt medfört allvarlig eller ringa olägenhet för den enskilde. Beaktas denna synpunkt finns anledning att rikta kritik mot att målsäganderätt ej erkänts i de ovan berörda rättsfallen. Förseelserna torde nämligen ha medfört betydande olägenhet för de personer som anställt åtal.

Undersökningen ger vid handen att grannelagsrättslig skada kan grunda målsäganderätt vid vissa brottstyper om den enskilde drabbats av betydande olägenhet. Läran om brottets skyddsintresse kan stundom ge besked om vid vilka brott grannelagsrättslig skada konstituerar målsäganderätt. Då läran ej lämnar upplysning om åtalsrätt kan erkännas vid viss brottstyp kan verkningarnas art, varaktighet och omfattning tillmätas betydelse vid målsäganderättsfrågans bedömning.

[61] Överensstämmande Nothmann, s. 83.
[62] SOU 1966: 65 s. 307 f.
[63] Kungl. Maj:ts proposition nr 28 år 1969 s. 190.
[64] NJA 1884 B 348.
[65] NJA 1912 s. 392 och 1927 B 532.
[66] Förslag till jordabalk III, 1909, s. 168 f och SOU 1947: 38 s. 116.

11.2. Äganderättens övergång

Förbudet mot succession i målsäganderätt innebär att överlåtelse av egendom som skadats genom brott i regel ej medför att målsäganderätten övergår å den som förvärvat den skadade egendomen.[67] Vid brott som medfört egendomsskada kan i allmänhet målsäganderätt endast tillerkännas den som var ägare vid tiden för brottets förövande, men ej den som sedermera förvärvat äganderätten till det genom brottet skadade föremålet. I fall då äganderätten successivt övergått å förvärvaren kan tänkas att brott förövats vid en tidpunkt då såväl överlåtare som förvärvare kan göra anspråk på att betecknas som ägare. Då man har att utreda om målsäganderätt kan tillerkännas både överlåtare och förvärvare eller endast en av dem, måste beaktas att deras rättsställning kan vara av olika art i skilda fall.

11.2.1. Registrering av överlåtelse

Enligt bestämmelser i lag krävs stundom att överlåtelse av viss art skall registreras hos domstol eller myndighet. Det är härvid ej ovanligt att registrering sker först en tid efter det överlåtelsen ägde rum. Om brott förövats under den tid då förvärvaren ännu ej registrerats som rättighetens innehavare uppstår fråga om såväl förvärvaren som överlåtaren eller endast en av dem kan anses som målsägande.

Kan fastighetsägare endast anses som målsägande om han vunnit lagfart å sitt fång? I JB 18: 9 stadgas: "Talan om bättre rätt till fast egendom kan med laga verkan riktas mot den för vilken lagfart senast är beviljad eller sökt även om denne före talans väckande överlåtit egendomen." I samma kapitel 10 § stadgas att bestämmelserna i 9 § äger motsvarande tillämpning när någon vill söka betalning ur fast egendom för fordran för vilken panträtt upplåtits eller fordran som enligt lag utgår med förmånsrätt framför panträtt. Genom dessa bestämmelser regleras blott den passiva saklegitimationen i två speciella fall. I motiven återfinns ej några uttalanden om den aktiva saklegitimationen.[68] De skäl som talar för införandet av en regel som legitimerar den lagfarne "ägaren" som svarande i en tvist rörande bättre rätt till fast egendom kan ej åberopas till stöd för att regeln bör gälla även för den aktiva saklegitimationen. Den som är antecknad som lagfaren ägare skall alltid vara behörig svara i mål om bättre rätt till fast egendom av hänsyn till käranden. Svårigheter skulle eljest kunna uppstå för denne att utröna vem som vore att anse som rätt svarande t. ex. när ett nyligen slutet köpeavtal ej kommit till kärandens kännedom.[69] För käranden består berörda svårighet i att han skall veta och visa vem utav alla tänkbara individer som skall anses som ägare. Vid den aktiva saklegitimationen är förhållandet annorlunda. Det behöver endast visas att en bestämd person nämligen den som instämt talan ej äger bättre rätt än en annan bestämd person. Det krävs således ej bevisning

[67] Se under 6.3. Uppenbart är att målsäganderätt tillkommer den som efter det brott förövats överlåtit den skadade egendomen.
[68] SOU 1960: 25 s. 584 ff, Remiss till lagrådet den 11 feb. 1966 av förslag till ny jordabalk, s. 476 f samt Kungl. Maj:ts proposition nr 20 år 1970 del B 1, s. 475 ff.
[69] SOU 1960: 25 s. 585.

om vem som är rätt ägare av alla tänkbara individer utan blott om att den åtalande parten ej är ägare för att talan skall avvisas. De praktibilitetsskäl som kan åberopas till stöd för att lagfaren ägare bör anses äga passiv saklegitimation i tvistemål kan ej åberopas till stöd för att lagfaren ägare undantagslöst skall anses behörig föra talan som målsägande. Eftersom målsäganderätt endast kan tillerkännas den som personligen lidit skada och succession i målsäganderätt ej kan tillåtas bör åtalsrätt endast tillerkännas den som enligt köpehandling varit fastighetsägare vid tidpunkten för brottets förövande. Om sålunda brott begåtts innan en fastighetsköpare vunnit eller sökt lagfart bör förvärvaren men ej överlåtaren anses som målsägande.

För att den åtalande parten skall anses behörig anställa ansvarstalan kan ej krävas mer än att han styrker sig vara lagfaren ägare.[70] Kan det bevisas att han överlåtit fastigheten före det brottet begicks bör talan avvisas. Lagfart bör endast utgöra en presumtion för att överlåtelse ej ägt rum. Om det styrkes att fastigheten sålts vid viss tidpunkt, men ovisshet råder om brottet förövats före eller efter överlåtelsen, skall den lagfarne ägaren ej presumeras ha varit ägare vid tiden före brottets förövande. Det får genom fri bevisprövning avgöras när brottet kan anses förövat.

I varumärkeslagen 33 § 2 st. stadgas: "I mål och ärenden angående varumärke skall den anses som innehavare av märket, vilken senast blivit införd i registret i sådan egenskap." I patentlagen 44 § 4 st. och mönsterskyddslagen 27 § 4 st. återfinnes helt likartade legitimationsregler, vilka utformats med det ovan citerade stadgandet som förebild. Enligt varumärkes- och firmautredningen skulle den i registret antecknade innehavaren äga kära och svara inför domstol. Utredningen förklarade vidare att detta medför att i mål angående intrång, som pågått såväl före som efter anteckningen om överlåtelse, både överlåtaren och förvärvaren måste vara kärande för att intrånget i dess helhet skall kunna beaktas.[71] Enligt denna uppfattning skulle förvärvaren ej äga talerätt ifråga om intrång som ägt rum före det han blev antecknad som märkesinnehavare. Tidpunkten för registreringen skulle således vara avgörande för saklegitimationsfrågan och ej tidpunkten för överlåtelsen. Departementschefen uttalade att i mål om intrång, som pågått såväl före som efter anteckning om överlåtelse, stadgandet bör innebära att den som vid talans väckande är antecknad som märkesinnehavare bör äga föra talan för hela den tid varunder han på grund av överlåtelsen ägt rätt till märket. Vidare uttalades att överlåtaren borde anses saklegitimerad för tiden dessförinnan.[72] Enligt departementschefen skulle tidpunkten för överlåtelsen ange gränsen för i vilken omfattning överlåtare och förvärvare ägde talerätt. Uttalanden i doktrin och motiven till patentlagen ger uttryck för att departementschefens åsikt godtagits.[73] Beträffande patenthavares talerätt gäller enligt departe-

[70] Det kan ej krävas att den lagfarne ägaren skall styrka icke-överlåtelse, enär detta är praktiskt omöjligt på samma sätt som det är omöjligt för en borgenär att styrka icke-betalning i fordringsmål. Jfr Ekelöf IV, s. 94.
[71] SOU 1958: 10 s. 323.
[72] Kungl. Maj:ts proposition nr 167 år 1960 s. 167.
[73] Heiding, Svensk varumärkesrätt, s. 69 och Kungl. Maj:ts proposition nr 40 år 1966 s. 161.

mentschefen samma regler som för varumärkesinnehavare.[74] Vissa äldre rättsfall från tiden före det 1967 års patentlag trädde i kraft ger ej längre uttryck för gällande rätt.[75]

Om varumärkesintrång, patentintrång eller mönsterintrång försiggått endast före det överlåtelse ägt rum uppstår fråga om den som låtit registrera sitt förvärv är exklusivt behörig att anställa åtal med stöd av legitimationsreglerna. Departementschefen uttalade i motiven till patentlagen att legitimationsregeln inte utesluter att tidigare patenthavare för talan om intrång som ägt rum under tid då han innehade patentet. För att den materiellt berättigade skall kunna anses äga talerätt och målsäganderätt torde böra krävas att han styrker sin rätt.[76] Av det sagda följer att då intrång pågått endast efter överlåtelse eller såväl före som efter överlåtelse äger förvärvare som ej låtit registrera sin rätt, behörighet föra talan avseende hela den tid varunder han på grund av överlåtelsen varit innehavare av rätten.

Enligt legitimationsreglerna skulle en registrerad överlåtare vara behörig föra talan för intrång som ägt rum endast efter överlåtelsen. Vidare skulle en registrerad förvärvare vara behörig föra talan för intrång som ägt rum endast före överlåtelsen. Emellertid är det högst betänkligt att anse dem åtalsberättigade i egenskap av målsägande, enär de ej personligen lidit någon skada och då succession i målsäganderätt ej bör medges i detta fall. Vissa uttalanden i motiven till patentlagen tyder på att man ursprungligen blott avsett att reglera den passiva saklegitimationen.[77] Vidare kan nämnas att departementschefen uttalade att berörda stadgande i patentlagen får sin egentliga betydelse då talan skall väckas mot patenthavare som svarande.[78] Enligt förarbetena till mönsterskyddslagen skulle blott den passiva saklegitimationen regleras genom legitimationsregeln i denna lag.[79] Med hänsyn till att det yppats osäkerhet om i vilken utsträckning registrerad innehavare kan anses saklegitimerad enligt legitimationsreglerna i varumärkeslagen, patentlagen och mönsterskyddslagen synes det möjligt att målsäganderätt ej kan anses tillkomma antecknad innehavare ifråga om intrång som ägt rum under tid då denne ej varit materiellt berättigad innehavare.[80]

Sammanfattningsvis kan sägas att då överlåtelse av rättighet skall registreras bör målsäganderätt tillerkännas den som vid tidpunkten för brottets begående enligt överlåtelseavtal är att anse som rättighetsinnehavare och detta oberoende av om överlåtelsen registrerats. Registrering kan endast utgöra en presumtion för att vederbörande är materiellt berättigad.

[74] Kungl. Maj:ts proposition nr 40 år 1966 s. 164.
[75] NJA 1948 s. 256. Ej heller rättsfallet NJA 1912 s. 35 angående licenstagares målsäganderätt ger uttryck för gällande rätt. Kungl. Maj:ts proposition nr 40 år 1966 s. 206.
[76] Kungl. Maj:ts proposition nr 40 år 1966 s. 164. Se även beträffande mönsterintrång Kungl. Maj:ts proposition nr 168 år 1969 s. 206.
[77] Kungl. Maj:ts proposition nr 40 år 1966 s. 159 och 162.
[78] Kungl. Maj:ts proposition nr 40 år 1966 s. 164.
[79] SOU 1965: 61 s. 291.
[80] Rättsfallet NJA 1941 s. 363 från tiden före gällande patentlags ikraftträdande tillåter inga säkra slutsatser.

11.2.2. Äganderättens successiva övergång

Kan såväl överlåtare som förvärvare anses som målsägande ifråga om brott som förövats vid en tidpunkt då äganderätten ej till fullo övergått å förvärvaren? Vid bedömningen av målsäganderättsfrågan måste härvid avseende fästas vid vilka olika rättigheter och skyldigheter som säljaren och köparen har. Sålunda kan det ha betydelse om godset kommit i köparens besittning och om köpeskillingen erlagts.

Vid köp av lös egendom gäller enligt köplagen 17 § att intill dess godset avlämnats säljaren stånde faran för att det av våda förstöres, försämras eller minskas. Vid fastighetsköp övergår faran enligt JB 4: 11 vid köparens besittningstagande. Den som vid köp av fast eller lös egendom står faran bär gentemot sin avtalspart ansvaret för att den försålda egendomen skadas eller går förlorad genom av tredje man förövat brott.[81] Almén har uttalat att den som står faran synes vara rätt målsägande gentemot den som vållat skada och detta vare sig han är att anse som ägare eller icke. Almén har vidare hävdat att det ligger nära till hands att antaga att målsäganderätten uteslutande skulle tillkomma den som står faran för godset. Almén har förklarat att så icke alltid lärer vara fallet och att köpare stundom synes vara berättigad att föra talan direkt mot tredje man, ehuru säljaren står faran.[82] Med dessa uttalanden torde Almén avse att den som står faran äger rätt att direkt mot tredje man framställa ersättningsanspråk. Om den som står faran är skadeståndsberättigad gentemot brottslingen bör han av denna anledning även anses behörig att som målsägande anställa ansvarstalan. Om ersättning ej kan utfås av brottslingen och den slutliga förlusten skall bäras av den som står faran ter det sig motiverat att anse denne som målsägande. Den som står faran är emellertid såsom Almén hävdat ibland ej ersättningsberättigad gentemot tredje man. Om t. ex. en köpare, vilken ej erlagt betalning för det köpta, står faran för godset oaktat säljaren ej avlämnat detta (köplagen 17 § 2 p. och 37 §) måste säljaren anses ersättningsberättigad mot brottslingen.[83] Köparen bör dock anses som målsägande av den anledningen att han är skyldig att ersätta säljaren dennes förlust om brottslingen ej kan förmås att utge skadestånd. Köpare eller säljare som är ersättningsberättigad mot gärningsmannen bör anses som målsägande oberoende av vem som står faran. Antag att godset skadats innan det avlämnats av säljaren och att denne står faran. Om köparen slutit ett fördelaktigt avtal så att godset representerar ett större värde än köpeskillingen, torde han kunna erhålla ersättning av brottslingen för detta mervärde, och detta även om köpeskillingen icke erlagts till någon del.[84] Antag att viss del av köpeskillingen betalats och att godset ännu ej avlämnats. Icke blott säljaren är ersättningsberättigad i sådant fall utan

[81] Almén, s. 178.
[82] Almén, s. 178 f med not 35 å s. 179.
[83] Hult, SvJT 1939 s. 242 och Karlgren, s. 247 f. Enligt Karlgren kan de principer som uppställts vid tolkningen av 54 § försäkringsavtalslagen i stor utsträckning tillämpas även vid bedömningen av skadeståndsrättsliga spörsmål. Karlgren, s. 247 med not 2 å s. 248 f.
[84] Karlgren, s. 248 not 2. Jfr Almén, s. 179 not 35.

även köparen och detta trots att han ej står faran.[85] I de nu båda givna exemplen torde såväl säljare som köpare kunna uppträda som målsägande.

Antag att godset kommit i köparens besittning utan att köpeskillingen erlagts och att godset frånhänts denne genom brott förövat efter det godset avlämnats. Endast köparen torde då vara ersättningsberättigad gentemot brottslingen och behörig att anställa åtal mot denne. Säljaren kan ej anses som målsägande på den grunden att han äger en fordran mot köparen i anledning av köpeavtalet.[86] Då viss egendom försålts enligt lösöreköpsförordningens bestämmelser har köparen ansetts som målsägande då sysslomän eller gode män i säljarens konkurs tagit egendomen i besittning och låtit försälja denna. Målsäganderätt har erkänts oberoende av om avtalet haft karaktären av en säkerhetsöverlåtelse eller en överlåtelse av äganderätten.[87] För att målsäganderätt skall kunna tillerkännas den som köpt gods enligt lösöreköpsförordningen måste krävas att brottet berört köparen. Vid olovligt brukande torde köparen sakna målsäganderätt då sådant brott ej medfört skadeverkningar för honom.

Även om köpare ej lidit ekonomisk skada genom förövat brott kan det tänkas att han bör anses som målsägande av den anledningen att han har intresse av att förvärva äganderätten till just den egendom som skadats eller gått förlorad till följd av det förövade brottet. Detta köparens objektintresse kan vara mer eller mindre framträdande i olika fall. I detta sammanhang är vissa av straffrättskommittén gjorda uttalanden i motiven till straffbestämmelsen om skadegörelse av intresse. Kommittén ansåg att ägare till en sak icke borde kunna strafflöst skada den till men för den som ägde en rätt till saken. Kommittén uttalade att det fall att någon förstör en sak, som han sålt, rymmes under bestämmelsen, men däremot icke det att han förstör ett varuparti med vilket han ämnar fullgöra en avtalad leverans.[88] Om leveransavtal ingåtts utan att visst varuparti blivit avskilt för köparens räkning och säljaren förstört gods vilket han tidigare avsett att leverera till köparen, kan denne ej få säljaren dömd till ansvar. Köparen kan visserligen få till stånd en prövning av frågan om förfarandet är straffbart som skadegörelse,[89] men han kan ej få säljaren straffad enär den mot honom begångna handlingen ej ansetts straffvärd. Om det antages att egendomen i det angivna exemplet frånhänts säljaren genom brott finns ej skäl att anse köparen som målsägande. Anledningen härtill är att han i detta fall liksom han i fall av skadegörelse från ägarens sida ej drabbas av en straffvärd kränkning. Vid specieköp borde köparen anses som målsägande om den försålda egendomen skadats eller gått förlorad genom brott förövat av säljaren eller tredje man.

Understundom förekommer att ett preliminärt köpeavtal upprättas efter förhandlingar och att detta avtal blir rättsligen bindande först senare t. ex. sedan behöriga ställföreträdare för ett bolag undertecknat avtalet. Målsägan-

[85] Hellner, Försäkringsgivares regressrätt, s. 130.
[86] Se under 15.2.
[87] NJA 1903 s. 569 och 1904 s. 293.
[88] SOU 1944: 69 s. 391.
[89] Annorlunda måste målsäganderättsfrågan bedömas vid mordbrand. Av hänsyn till andra målsägande t. ex. fastighetsägare måste köparens ansvarstalan avvisas.

derätt torde ej böra tillerkännas den tilltänkte köparen ifråga om brott som förövats före det bindande avtal ingåtts.[90]

11.3. Angrepp på rättighet som upplåtits till annan

Om en ägare upplåtit sakrätt eller annan begränsad rätt till en person och ett mot rättighetsinnehavaren begånget brott är av sådan art att även ägaren drabbats av mera kännbara skadeverkningar är denne utan tvekan målsägande. Om t. ex. en uthyrd bil blivit stulen lider ägaren skada genom brottet och han måste anses som målsägande. Om ägaren ej innehaft besittningen till egendom som frånhänts besittningshavaren genom brott såsom stöld eller bedrägeri är ägaren behörig att anställa åtal i egenskap av målsägande.[91] På samma sätt är fastighetsägare målsägande ifråga om mordbrand, även om den nedbrunna fastigheten varit utarrenderad. Om förmögenhetsbrott förövats mot en person som tidigare försatts i konkurs, anses konkursgäldenären som målsägande trots att han ej äger råda över sin egendom och trots att egendomen omhänderhas av konkursförvaltningen.[92]

Stundom kan det vara erforderligt att närmare studera upplåtelseavtalets innehåll för att det skall bli möjligt att avgöra om brottet kan anses ha berört ägarens intressen.

NJA 1905 B 27. G hade i egenskap av fastighetsägare genom kontrakt upplåtit visst område till en köping "avsett att användas för klappning och torkning av kläder samt hämtning av vatten". G yrkade ansvar å P för egenmäktigt förfarande bl. a. för det denne upplagt tegel å området ifråga.

Sedan HR:n underkänt G:s talan yttrade HovR:n efter besvär av G: Den omständigheten att G genom i målet åberopade kontrakt till köpingen för det i målet angivna ändamål upplåtit ifrågavarande till G:s fastighet hörande område, kunde icke betaga G rätt att uti förevarande hänseende föra talan. HovR:n fällde P till ansvar.

HD:s flesta ledamöter fann ej skäl att göra ändring i HovR:ns utslag.

Justitierådet Billing fann att invändningen om att G ej skulle vara behörig att föra talan ej förtjänade avseende med hänsyn till innehållet i berörda kontrakt.

Två justitieråd fann skäligt att fastställa HR:ns beslut.

NJA 1909 B 412. H hade till en skogsvårdsstyrelse upplåtit ett visst område för skogsodling. H yrkade ansvar bl. a. för det E olovligen tagit väg över detta område vid timmertransporter.

HovR:n fann att det ej var utrett att H frånhänt sig sådan rätt till ifrågakomna till skogsodling upplåtna område, att han såsom ägare till detta område vore obehörig föra talan om ansvar för tagande av väg över området. HovR:n fällde E till ansvar för tagande av olovlig väg.

HD fann ej skäl att göra ändring i HovR:ns utslag.

[90] Jfr framställningen under 17.2.1.3. I rättsfallet NJA 1898 B 299 uttalade HovR:n att den omständigheten, att försäljningen till A J av ifrågavarande, stärbhusdelägarna efter F J förut tillhöriga lägenhet icke blivit bevisligen godkänd av samtliga stärbhusdelägare, icke utgjorde hinder för A J att föra talan i målet. HD ogillade åtalet, enär det icke styrkts att klagandenas rätt blivit kränkt. Att av detta äldre notisfall draga några mera bestämda generella slutsatser synes ej möjligt bl. a. med hänsyn till att HD måhända ej godtagit HovR:ns domskäl.

[91] Överensstämmande BGE 84 IV s. 12 och Rt 1900 s. 433.

[92] NJA 1878 B 593. Överensstämmande finsk rätt Tirkkonen, SvJT 1946 s. 545 och norsk rätt Andenæs, s. 88. Beträffande konkursgäldenärs civilprocessuella talerätt se Söderlund, s. 290.

I dessa båda rättsfall har fastighetsägarna upplåtit viss begränsad nyttjanderätt. Det har tydligtvis ansetts att fastighetsägarna ägt sådan besittningsrätt och rätt att använda de markområden som avsågs med upplåtelseavtalen att de lidit skada genom brotten. På grund härav har de ansetts behöriga att som målsägande föra ansvarstalan. Av rättsfallen torde e contrario kunna dragas den slutsatsen att en ägare kan avhända sig sin rätt i sådan utsträckning att han kan bli obehörig föra ansvarstalan av den anledningen att han ej berörts av brottets skadeverkningar.

Svårigheter uppstår då man har att bedöma målsäganderättsfrågan vid brottsliga gärningar som vid första påseende endast synes beröra sådana befogenheter och rättigheter som ägaren upplåtit till annan. Kan t. ex. fastighetsägare anses som målsägande ifråga om olovlig jakt, om han utarrenderat jakträtten till annan. I fall av sådan typ kan det många gånger förefalla uppenbart att ägarens intressen ej läderats och att han därför ej bör anses som målsägande. Vid en närmare granskning av omständigheterna kan det emellertid visa sig att även ägaren berörts av brottets verkningar i visst avseende.

Tveksamt är om fastighetsägare kan anses som målsägande ifråga om hemfridsbrott och olaga intrång, då andra personer än fastighetsägaren äger nyttjanderätten till den lägenhet eller fastighet där brottet förövats. I ett äldre rättsfall ansåg HD fastighetsägare obehörig föra talan om ansvar för olaga visitation, då fastighetsägaren ej varit bosatt på den fastighet där brottet förövats och då annan person varit åbo på hemmanet och haft tillsynen över detta.[93] Rättsfallet är relativt gammalt men utgången har goda skäl för sig. För att fastighetsägare skall anses obehörig föra talan bör krävas att nyttjanderätten utan några inskränkningar upplåtits till annan.[94] Om fastighetsägaren kan anses ha någon särskild tillsynsrätt eller övervakningsbefogenhet beträffande den lokal där brottet förövats bör han kunna anses som målsägande. Om fastighetsägare uthyrt samtliga lägenheter i en större fastighet kan han knappast sägas ha någon nyttjanderätt till trappuppgångarna i fastigheten. Emellertid har han sådana tillsynsbefogenheter med avseende på dessa lokaliteter att han bör äga rätt att som målsägande beivra sådant olaga intrång som bestått i att någon olovligen kvarstannat i trappuppgången till ett hyreshus. De befogenheter som tillkommer fastighetsägare enligt JB 12: 26 t. ex. rätt till tillträde för att utföra förbättringsarbeten är ej av den art att han på grund därav kan äga rätt att anställa åtal för hemfridsbrott som förövats i hyresgästs lägenhet.

Då fastighetsägare utarrenderat fiskerätten och jakträtten uppstår svårigheter när man har att avgöra om han kan anses som målsägande ifråga om olovligt fiske och olovlig jakt. I ett rättsfall rörande olovligt fiske har HD prövat ansvarstalan som anhängiggjorts av en kommun vilken utarrenderat sin fiskerätt. Rättsfallet kan ej tillmätas större betydelse vad beträffar målsäganderättsfrågans bedömning enär intet tyder på att denna fråga blivit föremål för uppmärksamhet.[95] Frågan om fastighetsägare är angivelseberättigad

[93] SJA 24 s. 551.
[94] Hedenskog, s. 205 f med not 1 å s. 206.
[95] NJA 1909 s. 90.

vid olovlig jakt då jakträtten upplåtits till annan har lösts genom lagstiftning. I 34 § jaktlagen stadgas att vissa brott mot lagen bl. a. vissa fall av olovlig jakt får åtalas av allmän åklagare endast om målsäganden angivit brottet till åtal eller åtal finnes påkallat ur allmän synpunkt. Vidare stadgas att som målsägande enligt jaktlagen skall jämväl anses ägare av marken eller innehavare som avses i 7 § (bl. a. arrendator) eller brukare vilken enligt samma lagrum äger jakträtt, ändå att jakträtten av honom upplåtits åt annan.

I motiven till jaktlagen uttalades att tveksamhet förelegat vid bedömningen av frågan om fastighetsägare kunde anses som målsägande ifråga om olovlig jakt då jakträtten upplåtits till annan.[96] Enligt detta uttalande är det möjligt att fastighetsägare före gällande jaktlags ikraftträdande ägt uppträda som målsägande.[97] Vid detta förhållande kan berörda föreskrift i jaktlagens 34 § om fastighetsägares målsäganderätt anses utgöra ett förtydligande eller ett klarläggande av hur målsäganderättsfrågan skall bedömas. Det kan således ej anses att kretsen av angivelseberättigade utvidgats till att omfatta en viss kategori personer vilka ej skulle kunna anses som målsägande enligt vanliga regler. I mål angående olovlig jakt skulle fastighetsägares processuella ställning således ej regleras av stadgandet i RB 20: 16 i fall då han upplåtit jakträtten till annan. Uttalanden i motiven till jaktlagen kan sålunda lämna besked om varför målsäganderätt bör erkännas i det nu diskuterade fallet.

I motiven till 34 § jaktlagen anförde utredningsmannen: "Såsom den primäre bäraren av jaktvårdsintresset såvitt angår en viss fastighet torde emellertid ägaren av denna vara berättigad att övervaka, att detta intresse icke trädes för nära, ävensom att ingripa då så sker. Även för jakträttsinnehavaren, särskilt om denne är bosatt på annan ort, lärer det innebära en fördel att det finns en om fastigheten nitälskande person, som utan särskilt uppdrag kan ingripa mot ett intrång, som i själva verket alltså måste anses kränka båda rätt."[98]

Uttalandena om att ägaren är bärare av det primära jaktvårdsintresset och om att brottet kränker såväl jakträttshavarens som ägarens intresse tyder på att fastighetsägarens målsäganderätt skulle ha motiverats av att denne drabbas av vissa skadeverkningar. Härvid uppstår fråga av vad art dessa skadeverkningar är. De djur som jakträttshavaren nedskjuter tillfaller honom med äganderätt, under det att han har en mycket svag rätt till de villebråd som uppehåller sig inom jaktområdet och som ej fällts. Eftersom jakträttshavaren ej kan nedskjuta alla de djur som uppehåller sig på markområdet ifråga har ägaren intresse av att stammen av vilt ej minskas genom att någon olovligen jagar och fäller villebråd. Det kan således sägas att brottet olovlig jakt lädera fastighetsägarens intresse och detta även i sådant fall då jakträttens försäljningsvärde ej minskats enär endast enstaka villebråd fällts.

I begreppet jaktvårdsintresse inneslutes även fastighetsägarens rent ideella intresse av att skydda djuren mot obehöriga störande angrepp.[99] Då utred-

[96] SOU 1936: 38 s. 135.
[97] Jfr NJA 1895 s. 53 och 1908 s. 191.
[98] SOU 1936: 38 s. 135.
[99] SOU 1936: 38 s. 63 och Bouveng, s. 12. Jfr även det i motivuttalandet förekommande uttrycket "en om fastigheten nitälskande person."

ningsmannen ansett fastighetsägaren vara målsägande i egenskap av bärare av det primära jaktvårdsintresset skulle målsäganderätten delvis vara motiverad av att fastighetsägarens ideella intresse kränkes genom olovlig jakt.

Enligt det citerade motivuttalandet skulle det kunna vara till fördel för jakträttshavaren om dennes intressen kunde tillvaratagas av fastighetsägaren, särskilt i fall då jakträttshavaren själv ej hade möjlighet därtill. Härvid har fastighetsägarens målsäganderätt ej motiverats med att denne personligen lidit skada eller på annat sätt berörts av brottet. Utredningsmannen ansåg det lämpligt att anförtro fastighetsägaren åtalsrätt, dels enär denne kunde väntas ha intresse av att ingripa mot olovlig jakt, dels enär denne på grund av sin bostadsorts belägenhet äger särskilt goda förutsättningar att beivra förekommande brottslighet. Det är tydligt att olika synpunkter sammanhängande med det enskilda åtalets kontrollfunktion bidragit till att fastighetsägaren ansetts som målsägande.

I utredningsmannens motiv finns inga uttalanden som tyder på att fastighetsägarens målsäganderätt skulle grundas å dennes allmänna befogenheter att härska och bestämma över den honom tillhöriga fastigheten. Till stöd för att målsäganderätt ej kan erkännas av sådana ideologiska skäl kan åberopas den i jaktlagens 34 § upptagna föreskriften om arrendators målsäganderätt. Enligt nämnda lagrum är arrendator målsägande ifråga om olovlig jakt, även om han upplåtit jakträtten till annan. På lagrådets tillskyndan kom lagrummet att formuleras så att arrendator endast förklarades vara målsägande i det fall att ägaren upplåtit jakträtt till arrendatorn och denne upplåtit rätten vidare till annan person. Detta innebär att då fastighetsägaren förbehållit sig jakträtten arrendatorn ej kan anses som målsägande.[1] Det sagda lämnar visst stöd för att den fastighetsägaren och arrendatorn tillkommande målsäganderätten ifråga om olovlig jakt då jakträtten upplåtits till annan, grundas å det brottsliga angreppet mot de med jakträtten förenade intressena och ej på att brottet skulle innebära ett angrepp mot de övriga med äganderätten eller arrenderätten förenade befogenheterna.

Om fastighetsägaren upplåtit nyttjanderätt som är av sådan beskaffenhet att nyttjanderättshavaren tillgodogör sig den totala avkastningen, lider ägaren ej skada om någon olovligen tillägnar sig avkastningen. Jakträtt och fiskerätt är ej av sådan art, men väl den arrendator tillkommande rätten att tillgodogöra sig avkastningen av åkerbruk. Då en fastighet varit utarrenderad kan således ägaren ej anses som målsägande ifråga om annans brottsliga förfarande att avverka och tillägna sig å rot stående gröda. Fastighetsägaren lider på intet sätt skada och brottsligheten är ej av sådan art att det kan sägas att han har ett starkt ideellt intresse av att dylika brott ej förövas. Eftersom brottets verkningar ej drabbar fastighetsägaren kan han ej anses som målsägande.

Om ett begånget brott ej berör den utarrenderade rätten utan endast medfört skada å nyttjanderättshavaren tillhörig egendom kan fastighetsägaren ej

[1] Kungl. Maj:ts proposition nr 46 år 1938 s. 112. Enligt äldre rättspraxis torde arrendator ej ansetts som målsägande då fastighetsägaren ej upplåtit jakträtt. NJA 1927 s. 183.

anses som målsägande. I ett norskt rättsfall har i överensstämmelse härmed ansetts att endast den som arrenderade fiskerätt var angivelseberättigad ifråga om en persons brottsliga förfarande att lösgöra landfästen till fiskerättsinnehavaren tillhöriga fiskeredskap. Fastighetsägaren ansågs ej angivelseberättigad.[2] Om nyttjanderättshavare vunnit äganderätt till olika produkter som utgör fastighetens avkastning genom att han tillgodogjort sig avkastning t. ex. avverkat å rot stående gröda, kan fastighetsägaren ej anses som målsägande ifråga om stöld av denna nyttjanderättshavaren tillhöriga egendom. Om någon olovligen tillgripit ett av jakträttshavare fällt villebråd kan fastighetsägaren ej anses som målsägande. Härvid kan det ej ha betydelse om brottet förövats omedelbart efter det villebrådet nedskjutits.[3]

Då innehavare av upphovsrätt överlåtit den i 2 § upphovsrättslagen åsyftade förfoganderätten uppstår fråga om överlåtaren kan anses som målsägande. Nedan skall först behandlas det fallet att upphovsmannen är överlåtare. Härefter skall undersökas om målsäganderätt kan tillerkännas den som förvärvat upphovsrätten av annan då brott förövats vid en tidpunkt då han överlåtit rätten vidare till annan person.

Auktorrättskommittén ansåg att målsäganderättsfrågan finge avgöras med ledning av allmänna regler, varvid åsyftades definitionsregeln. Vidare uttalades: "I regel torde upphovsmannen själv alltid få anses 'förnärmad' om intrång gjorts i rätt till hans verk, och detta även där intrånget skett i rättighet som han överlåtit till annan; intrånget kan nämligen påverka de intressen som han i övrigt förbinder med verket."[4] Antag att upphovsmannen överlåtit förfoganderätten och att någon härefter gjort sig skyldig till brott enligt upphovsrättslagen 53 § genom att olovligen framställa exemplar av verket. Eftersom förfoganderätten helt överlåtits av verkets upphovsman kan han ej anses som målsägande på grund av att intrång i förfoganderätten förekommit.[5] Auktorrättskommittén ansåg emellertid att upphovsmannen likväl borde anses som målsägande, om brottet påverkat andra med verket förenade intressen än dem som förknippas med förfoganderätten. Härmed torde avses att upphovsmannens ideella rätt kan kränkas och att han då bör anses som målsägande. Om brottet ej inneburit ingrepp i upphovsmannens ideella rätt torde målsäganderätt ej böra erkännas enligt auktorrättskommitténs åsikt. På vad sätt och i vilken utsträckning kan upphovsmannens droit moral trädas för när?

Då upphovsmannen överlåtit förfoganderätten till ett verk har han ett anspråk på att hans avtalspart vid utövandet av denna rätt ej kränker de ideella personliga intressen som avses i 3 § upphovsrättslagen samt vissa andra intressen som förlänats skydd genom stadganden i 3 kap. upphovsrättslagen.[6] Den upphovsmannen tillkommande ideella rätt som avses i 3 § upphovsrättslagen behöver ej bli läderad om en person olovligen låter utgiva t. ex. ett litterärt verk. Utgivningen kan ske med iakttagande av författarens droit de

[2] Rt 1927 s. 1104.
[3] Jfr NJA 1930 B 531.
[4] SOU 1956: 25 s. 442.
[5] Jfr Rt 1918 s. 762.
[6] SOU 1956: 25 s. 131.

publier. Om vidare författaren anges som verkets upphovsman och inga förändringar göres samt verket ej heller göres tillgängligt för allmänheten i sådan form att författarens litterära eller konstnärliga anseende kränkes kan han ej anses som målsägande på den grunden att hans i 3 § skyddade ideella rätt skulle ha trätts för när. Vissa upphovsmannen enligt 3 kap. upphovsrättslagen tillkommande rättigheter kan emellertid kränkas i sådant fall. Enligt 28 § nämnda lag gäller att förvärvaren av upphovsrätt ej äger överlåta rätten vidare om annat ej avtalats. Undantag har gjorts för det fall vidareöverlåtelse sker i samband med överlåtelse av rörelse. Syftet med detta stadgande är att förfoganderätten ej bör kunna utövas av annan än den som upphovsmannen själv betrott med uppgiften att göra verket tillgängligt för allmänheten.[7] För upphovsmannen är det av största vikt att verket icke blir publicerat på olämpligt sätt och att verket blir offentliggjort genom någon som åtnjuter ett gott anseende hos allmänheten. Vid en vidareöverlåtelse som ej sker med upphovsmannens medgivande kan han riskera att dessa hans intressen ej respekteras.[8] På samma sätt kan denna hans ideella rätt ofta kränkas om någon obehörigen offentliggör eller mångfaldigar verket. Han bör då anses som målsägande även om förfoganderätten överlåtits till annan.

Den som förvärvat upphovsrätt och överlåtit rätten vidare kan ej anses som målsägande ifråga om brott som inneburit intrång i förfoganderätten. Denne innehar nämligen normalt icke några ekonomiska eller ideella intressen som kan kränkas genom brottet.[9] Undantag får härvid göras för vissa fall. I upphovsrättslagen 3 § 3 st. stadgas att upphovsmannen i viss begränsad omfattning äger efterge sin ideella rätt. Av stadgandet framgår ej om denna rätt kan överlåtas. Emellertid torde upphovsmannen även kunna överlåta den ideella rätten i begränsad omfattning[10] på samma sätt som han jämlikt lagens 41 § 2 st. genom testamente äger bemyndiga annan att meddela föreskrifter om rättens utövande. Härvid kan utomstående person förordnas att bevaka den ideella rätten och han äger enligt auktorrättskommittén beivra brott mot utfärdade föreskrifter.[11] Om upphovsmannen genom avtal avstått från den ideella rätten i visst avseende till förmån för en bestämd person skulle det kunna anses att han blott avstått den ideella rätten i förhållande till denna person och att upphovsmannen gentemot övriga medborgare förbehållit sig rätten att bevaka sin droit moral. I sådant fall skulle naturligtvis den som förvärvat förfoganderätten ej kunna bevaka upphovsmannens ideella rätt gentemot tredje man. Då man har att avgöra om den som förvärvat förfoganderätten och överlåtit denna rätt vidare kan anses som målsägande enbart av den anledningen att den ideella rätten kränkts måste genom avtalstolkning avgöras om upphovsmannen avsett att överlåta å förvärvaren att bevaka hans ideella intressen i visst avseende mot tredje

[7] SOU 1956: 25 s. 289.
[8] Jfr SOU 1956: 25 s. 290.
[9] Jfr beträffande äldre rätt NJA 1909 s. 308 i vilket rättsfall målsäganderättsfrågan dock ej blev föremål för särskild uppmärksamhet.
[10] Jfr SOU 1956: 25 s. 127 och Lund, Ophovsretten, s. 99 f.
[11] SOU 1956: 25 s. 299.

man. Skulle avtalstolkningen resultera i att förvärvaren kan anses ha lidit ideell skada genom förövat brott bör han anses som målsägande.[12]

Den företagna undersökningen ger vid handen att ägare kan anses som målsägande ifråga om brott som utgör angrepp mot rättighet som upplåtits till annan, endast om brottet medfört skadeverkningar för ägaren t. ex. som en följd av att han förbehållit sig sådana befogenheter som kränkts genom brottet. Om brottet ej medfört materiell skada eller ekonomisk skada för ägaren kan han likväl anses som målsägande vid vissa brottstyper av den anledningen att hans ideella intressen trätts för när. Ideell skada torde härvid endast grunda målsäganderätt om kriminaliseringens syfte kan anses vara att förebygga sådan skada.

[12] Se under 16.3.2.

12. Besittning

Kan en besittningshavare som ej är ägare anses som målsägande ifråga om brottslig gärning som innebär besittningsrubbning? Kan t. ex. den som lånat ett föremål av ägaren anses som målsägande ifråga om stöld av föremålet? För att kunna besvara dessa frågor är det erforderligt att först söka ange vad som avses med besittning och utreda vilka funktioner reglerna om besittning har.

Med besittning brukar man i doktrinen avse det faktiska innehavet av en sak.[1] När man har att närmare bestämma av vad art detta innehav skall vara för att besittning skall anses föreligga måste man på sätt Undén hävdat göra en funktionell begreppsbestämning.[2] Då besittningsbegreppets innehåll fastställes med ledning av de olika ändamålsöverväganden som uppbär de rättsregler som anknyter till besittningsförhållanden, måste man skilja mellan regler om besittningsskyddet och regler som rör publicitetsprincipen. I förevarande sammanhang är reglerna om besittningsskydd av intresse. Till dessa regler hänföres straffbestämmelserna i BrB 8 kap. om egenmäktigt förfarande och självtäkt, bestämmelserna i BrB 24: 1 om nödvärnsrätt, regeln i BrP 14 § om rätt att återställa rubbad besittning samt stadgandet i UL 191 § om rätt att få rubbad besittning återställd av överexekutor.[3]

Undén har uttalat att reglerna om besittningsskydd avser att stärka ägarens genom äganderätten givna rättsskydd eller snarare att skydda envar legitim besittare av en sak, han må vara ägare, låntagare, panthavare eller eljest med någon rättstitel inneha egendomen. Undén har vidare förklarat att det ej kan krävas att ägaren skall bevisa sin äganderätt utan att det vid uppkommen tvist om rätt till en sak måste antagas att innehavaren är behörig innehavare tills motsatsen bevisas eller göres sannolik. De ovan anförda synpunkterna motiverar enligt Undén ej ett vidsträcktare besittningsskydd än uppställandet av en processuell presumtionsregel till förmån för besittaren. Undén har emellertid vidare förklarat att reglerna om besittningsskydd väsentligen skulle uppbäras av syftet att förhindra medborgarna från att bruka våld då de anser sig berättigade att få besittning till viss egendom som innehas av annan person. Förbudet mot egenmäktigt rubbande av annans besittning kan enligt Undén icke begränsas till de fall då åtgärden är förbunden med direkt våld. Undén har uttalat att om självtäkt medgavs, om sådan kunde ske utan våldsanvändning och under förutsättning att den påstådda rätten till saken var hållbar, denna rätt till självtäkt skulle kunna missbrukas.

[1] Undén I, s. 27.
[2] Undén I, s. 27 f.
[3] Undén I, s. 33.

Undén har härvid framhållit att risk alltid skulle finnas för att en person med orätt skulle kunna anse sig berättigad att taga viss egendom i besittning.[4]

Sammanfattningsvis kan således sägas att straffbestämmelserna om stöld och egenmäktigt förfarande är givna för att i möjligaste mån skapa garantier för att ägaren eller annan rättighetsinnehavare skall komma i åtnjutande av de förmåner som tillkommer vederbörande. Den processuella presumtionsregeln kan likaledes anses ha till syfte att fullständiga äganderättsskyddet. Straffbestämmelsen om självtäkt har givits för att besittningens överförande från en individ till en annan skall ske under betryggande former genom de exekutiva myndigheternas försorg. Vidare har självtäktshandlingar belagts med straff för att förhindra att den som med orätt tror sig vara rättmätig ägare eller innehavare frånhänder annan person egendom som denne har i sin besittning. Även intresset av att äganderättsskyddet i allmänhet göres effektivt kan sägas ha föranlett kriminaliseringen av självtäkt. Straffstadgandet om självtäkt kan således ej alltid sägas ha till syfte att trygga den oredlige besittarens innehav för att denne skall komma i åtnjutande av de förmåner som rätteligen tillkommer den legitime ägaren. Om den oredlige besittaren kan anses åtnjuta visst skydd genom kriminaliseringen av självtäkt är det tydligt att jämväl den rättmätige ägaren tillförsäkrats möjligheter att hävda sina intressen mot den oredlige besittaren. Reglerna om nödvärnsrätt och rätten att återställa rubbad besittning enligt bestämmelserna i BrP 14 § och UL 191 § kan sägas värna den rättmätige ägarens intressen gentemot den som på ett rättsstridigt sätt önskar sätta sig i besittning av egendom.

Det straffrättsliga besittningsskyddet torde väsentligen fylla den funktionen att det utgör ett komplement till äganderättsskyddet. Eftersom besittningsskyddet ej givits för att trygga innehavet i sig, utan för att garantera ägare och andra rättighetsinnehavare att de kommer i åtnjutande av sin rätt kanske målsäganderätt ej tillkommer besittningshavare som ej äger några rättigheter eller skyldigheter med avseende å ett föremål som frånhänts honom genom brott. Om besittningshavare endast kan anses som målsägande därest han är innehavare av vissa rättigheter eller skyldigheter bör utrönas vilka med innehavet förenade intressen som ansetts så väsentliga att besittaren anses som målsägande vid brott som innefattar besittningsrubbning.

12.1. Doktrin

För norsk rätts vidkommande har Hagerup och Andenæs uttalat att besittningshavare är fornærmede ifråga om brott såsom stöld.[5] Andenæs har motiverat sin ståndpunkt på följande sätt: "Tyveri er — i motsetning til underslag — en krenkelse av både eiendomsrett og besittelse. Besittaren har en selvstendig beskyttelse etter strl. § 392, men denne straffebestemmelse blir oppslukt av § 257 når vilkårene for å dømme for tyveri foreligger."[6]

Vad beträffar dansk rätt anses besittaren men ej ägaren som den foruret-

[4] Undén I, s. 30 f.
[5] Andenæs, s. 82 och Hagerup, Formuesindgreb, s. 45. Jfr Kjerschow, s. 262.
[6] Andenæs, s. 82.

tede ifråga om brottet selvtægt,[7] vilket brott motsvarar de svenska brotten egenmäktigt förfarande och självtäkt.[8]

För tysk rätts vidkommande har Binding uttalat att endast ägare är Verletzter vid stöld, vilket författaren motiverat med följande uttalande: "Wie bei allen Dobbeldelikten gibt nicht das Mittel, sondern das Zweckdelikt dem Verbrechen das Gepräge."[9] Vid bedömandet av frågan om en person kan anses som Verletzter skulle således angreppssättet ej tillmätas betydelse. Som Verletzter skulle anses den som lidit skada genom det resultat, som brottslingen velat uppnå. von Liszt har hävdat att Verletzter i ordets tekniska bemärkelse är endast den som är bärare av det omedelbart angripna rättsgoda dvs. besittningshavaren. Författaren har dock tillagt att det ofta förekommer att man i doktrinen ansett såväl ägare som besittningshavare som Verletzter.[10] I modern tysk doktrin anses besittningshavare som Verletzter.[11]

Olivecrona har uttalat att om en sak stulits eller skadats brottet enligt praxis ej anses riktat mot den som innehaft saken utan mot ägaren. Olivecrona har vidare hävdat att innehavaren ej kan anses förnärmad genom brottet och att han därför endast kan anses som målsägande om han lidit skada. Enligt Olivecrona är innehavaren målsägande om han som nyttjanderättshavare, panthavare eller låntagare utsatts för ekonomisk förlust på grund av brottet. Låntagare kan enligt Olivecrona vara målsägande om han stått i ansvar för godset och han således blivit ersättningsskyldig gentemot annan för att det skadats eller kommit bort.[12] Av det sagda framgår att Olivecrona anser att vid brott som stöld eller skadegörelse en person ej kan anses som målsägande enbart på den grunden att han frånhänts viss egendom. Trygger har beträffande brottet självtäkt uttalat att det är ett brott mot offentlig myndighet, ehuru visserligen den mot vilken självtäkten riktas, därav anses förnärmad eller lida skada och på grund därav äger målsäganderätt.[13]

12.2. Besittning förenad med olika rättigheter och skyldigheter

Nedan skall med beaktande av praxis undersökas om det vid bedömningen av målsäganderättsfrågan har betydelse att besittningen är förenad med olika rättigheter och skyldigheter.

12.2.1. Besittning förenad med sakrättsinnehav

I rättsfallet NJA 1915 s. 80 ansåg två justitieråd, vilka dikterade HD:s utslag, att en flottningsförening ej kunde anses som målsägande ifråga om tillgrepp av ostämplat virke, enär det ej ådagalagts att detta tillhört föreningen eller utgjorts av flottgods som omhänderhafts av föreningen. Däremot döm-

[7] Hurwitz, Den danske strafferetspleje, 2 udgave, s. 348 och Krabbe, s. 203.
[8] Hurwitz, Den danske kriminalret, Speciel del, s. 317 ff.
[9] Binding, s. 294.
[10] von Liszt, s. 620.
[11] Schmidt II, s. 46 och 475 samt Schönke—Schröder, s. 1236.
[12] Olivecrona, s. 75.
[13] Trygger, Kommentar till utsökningslagen, s. 457 not 1.

des den tilltalade till ansvar för det han ur flottleden upptagit och tillägnat sig stämplat virke. Även om detta rättsfall avgjorts under dissens[14] är det av intresse att närmare undersöka vilka slutsatser domskälen föranleder. Om det omärkta virket utgjorts av flottgods som omhänderhafts av föreningen hade målsäganderätt bort erkännas enligt HD:s utslag. För erkännande av målsäganderätt har härvid krävts dels att virket omhänderhafts av föreningen dvs. varit i dennas besittning[15], dels att virket utgjorts av flottgods. Flottningsföreningen har ägt föra ansvarstalan för tillgrepp av stämplat virke. Eftersom detta virke framflutit i flottleden måste det anses ha utgjort flottgods som varit i föreningens besittning. Målsäganderätt skulle på grund härav ha erkänts beträffande den tilltalades brottsliga förfarande att upptaga märkt virke.[16]

Av vilken anledning har för erkännande av målsäganderätt uppställts ett krav på att virket utgjorts av flottgods? Enligt flottningsstadgan gällde att flottningsförening ägde till säkerhet för flottningskostnader kvarhålla flottgods och att detta fick försäljas till täckande av kostnader som flottgodsägaren underlåtit att betala.[17] Denna säkerhetsrätt gällde såväl i märkt som omärkt virke då detta kunde betecknas som flottgods.[18] Flottningsförening bör otvivelaktigt anses som målsägande ifråga om tillgrepp av timmer i de fall då den flottande ej erlagt betalning för flottningskostnader och då föreningen på grund av flottgodsägarens insolvens önskat utnyttja den med säkerhetsrätten förenade försäljningsbefogenheten för att hålla sig skadeslös.[19] Men även i de fall flottgodsägaren ej råkat i betalningssvårigheter bör flottningsföreningen anses som målsägande på grund av att säkerhetsrätten gått förlorad då föreningen berövats sin besittning. Säkerhetsrätten kan t. ex. vara av värde i framtiden och användas som ett medel att tvinga den solvente flottgodsägaren att betala flottningskostnader. Av rättsfallet kan icke dragas den slutsatsen att föreningen ansetts som målsägande enbart av den anledningen att dess besittningsrätt kränkts. Den omständigheten att virket utgjort flottgods med avseende på vilket föreningen ägt särskilda ekonomiska intressen har säkerligen haft betydelse vid bedömningen av målsäganderättsfrågan.

[14] Justitierådet Leijonhufvud hyste en nära överensstämmande åsikt i förhållande till de båda justitieråd som dikterade HD:s utslag. Ett justitieråd ansåg att den tilltalade borde fällas till ansvar, enär så stor del av det upptagna virket varit att anse som flottgods, att värdet därav överstigit 15 kronor. Två justitieråd ansåg att sådana omständigheter ej blivit ådagalagda eller utredda att föreningen kunde anses som målsägande. Det är möjligt att dessa båda dissidenter ansett föreningen obehörig föra talan som målsägande på grund av föreliggande brister i utredningen och ej på grund av att de hyst en avvikande uppfattning i rättsfrågan i förhållande till de båda justitieråd som dikterade HD:s utslag.

[15] Med uttrycket omhänderha torde åsyftas besittning. Undén I, s. 33.

[16] I och för sig torde det sakna betydelse om virket varit märkt eller ej. Omärkt virke kan utgöra flottgods och detta anses då vara i flottningsföreningens eller den flottandes besittning. Okvistade träd, stubbar och träbitar som framflyter i flottled utgör ej flottgods och anses ej vara i flottningsföreningens eller den flottandes besittning. Undén I, s. 82 ff och Förslag till ny flottningslagstiftning, 1917, s. 466.

[17] Flottningsstadgan av den 30 december 1880 13 och 16 §§. Vad beträffar gällande rätt finns i 33 och 68 §§ lagen om flottning i allmän flottled motsvarande bestämmelser.

[18] Förslag till ny flottningslagstiftning, 1917, s. 465 f.

[19] NJA 1933 s. 632.

Spörsmålet om flottningsförenings målsäganderätt i fall av berörda art är numera reglerat i lag. I lag 19 juni 1919 om flottning i allmän flottled 42 § st. 2 stadgas: "I brottmål, som angår flottgodset, äge styrelsen föra målsägandetalan för sådan flottande, som ej själv för talan." Regeln infördes delvis för att flottningsstyrelsen skulle kunna ingripa i de fall då någon tillägnat sig omärkt virke. I 68 § st. 2 har därför stadgats förbud mot att upptaga ostämplat flottgods ur allmän flottled. I motiven uttalade domänstyrelsen att flottningsförening måste betraktas som målsägande i avseende på tillgrepp av sådant virke även enligt den då gällande lagstiftningen. Styrelsen framhöll att det förekommit att domstol varit av annan mening och att ett förtydligande vore önskvärt. Vidare omnämndes den flottningsförening tillkommande rätten att sälja omärkt virke till täckande av flottningskostnader. Härefter förklarades att omärkt virke rätteligen kan anses tillhöra samtliga flottande gemensamt.[20] Den av domänstyrelsen framförda åsikten om att flottningsförening vore att anse som målsägande ifråga om tillgrepp av ostämplat timmer kan ej grundas på att de flottandes gemensamma äganderätt kränkes, utan måste grundas på att brottet utgör angrepp mot de ekonomiska intressen som förbindes med säkerhetsrätten. Domänstyrelsens uttalanden lämnar intet stöd för att enbart angreppet på flottningsförenings besittningsrätt skulle grunda målsäganderätt.

I det citerade lagrummet stadgas att styrelsen för flottningsförening äger föra målsägandetalan för sådan flottande som ej själv för talan. Stadgandets ordalydelse tyder på att styrelsen tillagts befogenhet att som ställföreträdare föra målsägandetalan för den flottande, vilken skulle intaga partsställning. Om en flottgodsägare förklarat sig ej vilja anställa ansvarstalan synes det orimligt om styrelsen för flottningsförening skulle kunna anställa åtal å flottgodsägarens vägnar och utsätta denne för risk att bli ålagd att utge ersättning för den tilltalades rättegångskostnader. Vid tillgrepp av omärkt virke, vars ägare ej kan identifieras, vore det ytterst märkligt om styrelsen kunde föra ansvarstalan för en okänd och icke namngiven part. Domänstyrelsen ansåg att styrelsen för en flottningsförening under flottningen omhänderhar allt flottgodset å de flottandes vägnar och att den därför bör tillvarataga deras rätt under transporten. Av denna anledning ansågs att berörda stadgande borde ges sådan avfattning att styrelsen för flottningsförening borde kunna föra målsägandetalan för flottande i brottmål rörande tillgrepp av behörigen märkt virke under den förutsättningen att den flottande ej själv förde talan.[21] Måhända har med detta uttalande ej avsetts att styrelsen skulle anses som ställföreträdare för de flottande. Det kan tänkas att domänstyrelsen velat ge uttryck för den uppfattningen att flottningsförening borde tilläggas befogenhet att såsom part i egenskap av målsägande bevaka de flottandes intressen genom sin styrelse. Den flottningsföreningen tillkommande målsäganderätten skulle således ha motiverats med sådana synpunkter som sammanhänger med det enskilda åtalets kontrollfunktion. Enligt den nu utvecklade uppfattningen bör flottningsförening anses som målsägande enligt vanliga regler och

[20] Förslag till ny flottningslagstiftning, 1917, s. 442 f.
[21] Förslag till ny flottningslagstiftning, 1917, s. 443.

stadgandet i RB 20: 16 kan ej anses tillämpligt. Det kan anmärkas att styrelsens talerätt är subsidiär i förhållande till den flottandes. Detta innebär en inskränkning av de befogenheter som normalt tillkommer en målsägande. Enligt PLB gäller nämligen att om flera målsägande finns envar målsägande är behörig att ange brottet till åtal eller väcka åtal därför.[22]

I rättsfallet NJA 1918 s. 334 ansågs järnvägsstyrelsen vara målsägande ifråga om tillgrepp av gods som för befordran lämnats till statens järnvägar.[23] Enligt 1914 års järnvägstrafikstadga gällde att järnvägen hade panträtt i det transporterade godset för fordringar grundade på fraktavtalet. Vidare stadgades att panträtten skulle bestå så länge transportföremålet innehades av järnvägen.[24] Då järnvägsstyrelsen av HD ansetts som målsägande ifråga om tillgrepp av gods som lämnats för befordran kan utgången i rättsfallet förklaras av att besittningen varit förenad med panträtt.

I rättsfallet NJA 1922 s. 370 ansågs tullstyrelsen som målsägande ifråga om tillgrepp av varor från tullverkets lokaler.[25] Enligt tullstadgan ägde tullverket rätt att försälja gods upplagt på tullnederlag om vederbörliga avgifter ej erlagts inom föreskriven tid. Vidare gällde att tullverket hade panträtt i gods som upplagts å transitupplag.[26] Det är möjligt att det vid bedömningen av målsäganderättsfrågan fästs avseende vid att besittningen varit förenad med panträtt.

Av de nämnda rättsfallen och av det i övrigt sagda kan ej dragas den slutsatsen att besittningshavare undantagslöst är att anse som målsägande ifråga om brott som inneburit besittningsrubbning. Det är möjligt att målsäganderätt erkänts av den anledningen att besittningen varit förenad med panträtt eller säkerhetsrätt. Det är naturligt att erkänna målsäganderätt i sådant fall, enär åtalsrätt torde tillerkännas skadelidande sakrättsinnehavare oberoende av om han varit besittningshavare.[27]

12.2.2. Besittning förenad med ekonomiskt ansvar

Stundom gäller enligt lag eller praxis att besittningshavaren är ekonomiskt ansvarig gentemot ägaren för skada som kan drabba denne som en följd av att hans egendom skadas eller förkommer. Om besittningshavaren frånhändes egendomen genom brott som stöld eller bedrägeri lider han kännbar skada, enär han blir ersättningsskyldig i förhållande till ägaren. Kan besittaren anses som målsägande i sådant fall?

I rättsfallet NJA 1944 s. 326 ansågs poststyrelsen sakna behörighet att föra talan om ansvar för stöld för det en brevbärare tillgripit medel ur van-

[22] PLB, s. 264.
[23] Överensstämmande NJA 1921 B 524, 1933 B 568 och 1943 B 268.
[24] Se 77 § järnvägstrafikstadgan av den 24 januari 1914. Enligt gällande rätt äger järnvägen förbehålla sig att för förfallen fordran på grund av befordringsavtalet eller eljest på grund av befordringen eller vården av godset kvarhålla så mycket av godset, som svarar mot fordringen, tills betalning sker eller säkerhet ställes. Se 74 § järnvägstrafikstadgan av den 13 maj 1966.
[25] Överensstämmande NJA 1921 B 523.
[26] Se 69 och 96 §§ tullstadgan av den 1 juli 1904.
[27] Se under 13. Jfr RGSt 4, 346.

liga brev. Målsäganderätt underkändes med motiveringen att poststyrelsen ej stod i ansvar för de tillgripna medlen.[28]

I det ovan nämnda rättsfallet NJA 1922 s. 370 ansågs generaltullstyrelsen behörig att föra ansvarstalan för tillgrepp av varor som förvarats i tullverkets lokaler. Till stöd för sin målsäganderätt hade styrelsen inför RR:n åberopat att ankomna varor fick anses ligga under tullverkets vård och ansvar intill dess desamma utkvitterats. Tullstyrelsens ansvar mot varuägarna har ej reglerats genom lag. Tullverket bär dock ett visst ansvar enligt praxis.[29] Under rättsfallets rubrik hänvisas till två avgöranden i vilka berörts frågan om tullstyrelsens ansvar. Med hänsyn till det sagda är det sannolikt att tullstyrelsen ägt föra ansvarstalan som målsägande, enär HD ansett att styrelsen stod i ansvar för det tillgripna godset.[30] I doktrinen har sålunda av rättsfallet dragits den slutsatsen att tullstyrelsen bär ett principiellt ansvar för skada genom stöld i eller invid till tullverket upplåtna varuskjul.[31]

Vad beträffar det ovan nämnda rättsfallet NJA 1918 s. 334 framgår ej att det för utgången haft betydelse att järnvägsstyrelsen enligt 80 § 1914 års järnvägstrafikstadga var ansvarig för skada som kunde drabba ägare av gods som lämnats till befordran. Det kan icke uteslutas att denna omständighet tillmätts betydelse då HD tillerkänt styrelsen målsäganderätt.

Sammanfattningsvis kan sägas att en besittningshavare kan anses som målsägande av den anledningen att han är ersättningsskyldig gentemot ägaren för skada som kan uppstå till följd av att egendomen skadas eller förkommer. Det förefaller helt naturligt att målsäganderätt erkännes i sådant fall, enär en person ofta torde vara målsägande redan av den anledningen att han är ersättningsskyldig gentemot annan för skada som uppstått i anledning av brott.[32] Av det ovan sagda kan ej dragas den slutsatsen att en person kan vara målsägande enbart på den grunden att han frånhänts besittningen till viss egendom.

12.2.3. Besittning förenad med obligationsrättsliga rättigheter eller skyldigheter

Av intresse är närmast att utröna i vad mån andra med innehavet förenade rättigheter än sakrätter är av den art att en besittningsrubbning framstår som ett så allvarligt ingrepp i besittarens intressesfär att han bör anförtros åtalsrätt. Vad beträffar olika obligatoriska rättigheter torde det stå klart att besittaren är målsägande om han ägt bruka den egendom som frånhänts honom.[33]

[28] Annorlunda i finsk rätt. Post- och telegrafstyrelsen ansågs behörig föra ansvarstalan som målsägande för det en posttjänsteman tillgripit och förstört till postbefordran inlämnade brev. Högsta domstolens meddelande nr 122 år 1960. Jfr Rt 1914 s. 879.

[29] Huvudlinjer i svensk frakträtt, s. 85 f.

[30] Jägerskiöld, Svensk tjänstemannarätt II: 1, s. 218 och Olivecrona, s. 75.

[31] Huvudlinjer i svensk frakträtt, s. 85.

[32] Se under 17.2.1.2.

[33] NJA 1929 B 696. Personer som förhyrt bilar av ett bolag ansågs behöriga att föra ansvarstalan för det bolagets ägare genom egenmäktigt förfarande låtit omhändertaga och avföra fordonen till ett bolaget tillhörigt garage. Då ett brott uteslutande riktat sig mot besittningshavaren och ej mot ägaren kan ej hysas tvekan om att besittaren är målsägande. Denne är den enda person som lidit skada genom brottet och som kan anses som målsägande. Även om ägaren skulle ha lidit skada jämte

På samma sätt som reglerna om besittningsskydd värnar sakrättsliga nyttjanderätter skyddas genom dessa regler även obligatoriska brukningsrätter. Av intresse är att undersöka om andra med innehavet förenade obligatoriska rättigheter är av sådan art att besittaren kan anses som målsägande ifråga om brott som innebär besittningsrubbning. Om en persons verksamhet eller yrkesutövning är direkt beroende av innehavet av viss egendom tillhörig annan person, kan en besittningskränkning utgöra ett allvarligt hinder i besittarens näringsverksamhet.

En besittningssituation som påfordrar särskild uppmärksamhet är den som uppkommer genom att ett rättssubjekt genom avtal åtager sig att transportera visst gods, utföra viss arbetsprestation eller förvara och vårda viss egendom såsom depositarie. Den som fått besittningen till viss egendom i anledning av sådant avtal har ett starkt intresse av att kunna fullgöra sin förpliktelse i enlighet med vad som avtalats bl. a. för att han skall kunna erhålla vederlag för den utförda prestationen. Fråga uppkommer om det med innehavet förenade intresset är av sådan beskaffenhet att besittaren bör anses som målsägande ifråga om brott som medfört att han berövats sin besittning.

Ovan har nämnts att flottningsförening ansetts som målsägande ifråga om tillgrepp av flottgods, att järnvägsstyrelsen ansetts som målsägande ifråga om stöld av gods som lämnats till befordran och att tullstyrelsen ansetts som målsägande ifråga om tillgrepp av varor som varit upplagda i tullverkets lokaler.[34] Målsägande rätt har tillerkänts den som i egenskap av transportör eller depositarie omhänderhaft gods då han ägt panträtt eller säkerhetsrätt eller då han burit ekonomiskt ansvar. Om en transportör eller depositarie lidit ekonomisk skada av annan anledning än att brottet läderat hans sakrättsliga intressen eller ådragit honom ersättningsskyldighet, synes det likaledes möjligt att erkänna målsägande rätt. Antag att en person förbundit sig att reparera viss egendom och att egendomen blivit stulen sedan omfattande reparationsarbeten utförts. Om reparatören ej är berättigad att utfå ersättning för utfört arbete av sin avtalspart, bör han såsom skadelidande anses som målsägande.[35] Om egendomen stulits innan något arbete utförts, bör reparatören ej anses ersättningsberättigad gentemot sin avtalspart för det icke utförda arbetet.[36] Om reparatören ej heller står faran för godset kan han ej anses behörig föra ansvarstalan endast därför att han gått miste om en förväntad vinst. Denna bedömning av målsägande rättsfrågan vinner stöd av att arbetstagare ej anses som målsägande ifråga om brott begånget mot arbetsgivaren då detta medfört att arbetaren gått miste om sitt arbete och framtida lön.[37]

I rättsfallet NJA 1944 s. 326 ansåg HD att poststyrelsen ej ägde föra ansvarstalan enligt SL 20 kap. för tillgrepp av medel ur vanliga brev, enär styrelsen ej stod i ansvar för de tillgripna medlen. Den tilltalades åtgärd att frånhända postverket dess besittning till breven har ej grundat målsägande-

besittningshavaren t. ex. om tredje man stulit egendom bör besittaren anses åtalsberättigad då han som besittningshavare ägt bruka egendomen.

[34] Se under 12.2.1. och 12.2.2.

[35] Jfr Bengtsson, Speciell kontraktsrätt I, s. 116, Rodhe, s. 367 f och 419 samt Wikander, s. 297 f.

[36] Wikander, s. 298 f.

[37] Se under 17.2.1.3.

rätt ifråga om de begångna stöldbrotten. Detta framgår endast indirekt av rättsfallet, varför man ej utan vidare kan draga mera bestämda slutsatser av rättsfallet i detta avseende. Eftersom poststyrelsen ej ådragit sig ersättningsskyldighet och besittningskränkningen i sig ej medfört några påtagliga skadeverkningar för styrelsen ter det sig motiverat att styrelsen ej ägt föra talan om ansvar för stöld för det andra personer tillfogats förmögenhetsskada.[38]

I rättsfallet ansågs styrelsen äga behörighet att föra talan i det avseende brevbärarens förfarande vore att bedöma som uppsåtliga förbrytelser i tjänsten. Brott av sådan art kan betecknas som riktat mot det allmännas intresse av att dess verksamhet ej störes, under det att stöldbrotten riktats mot dem som gjort ekonomisk förlust. Vid detta förhållande är det naturligt att styrelsen ej ägt föra talan om ansvar för stöld, men väl för det den tilltalade skulle ha gjort sig skyldig till uppsåtliga förbrytelser i tjänsten. Styrelsens målsäganderätt torde härvid grunda sig å att brotten innefattat störande ingrepp i dess verksamhet. Att dessa ingrepp bestått åtminstone delvis i att intrång gjorts i postverkets besittning torde ej i och för sig vara av primär betydelse.[39]

Vad beträffar åtalsrätten vid brytande av post- eller telehemlighet uttalade straffrättskommittén: "Frågan om vem som skall äga rätt att föra talan skall enligt förslaget avgöras enligt vanliga regler (jfr SL 6: 8). I allmänhet tillkommer sådan rätt, liksom enligt gällande lag, såväl avsändaren som mottagaren av ett meddelande. Med hänsyn till att brottet föreslås bliva lagt under allmänt åtal har det icke ansetts behövligt med någon bestämmelse om rätt för postverket att föra talan."[40] Om straffrättskommittén ansett att poststyrelsen var målsägande enligt vanliga regler hade kommittén ej behövt överväga huruvida det var erforderligt att genom lag tillerkänna styrelsen målsäganderätt t. ex. för den händelse brottet gjorts till målsägandebrott.[41] Kommitténs uttalande tyder sålunda på att poststyrelsen ej ansetts som målsägande. Enligt postverkets kungörelse 27 april 1966 angående postverkets ansvarighet för försändelser och medel utgår ersättning om vissa typer av försändelser förkommit och ibland även om de skadats. Postverket är fritt från ansvar när förlust eller skada orsakats av försening. Ersättning utgår ej då vanliga brev gått förlorade. Den som är ersättningsberättigad äger utfå erlagda postavgifter. Då ett brev eller annan försändelse obehörigen öppnats utan att något tillgripits eller förstörts ådrager sig poststyrelsen ej ersättningsskyldighet om försändelsen kan tillställas adressaten. Eftersom ingreppet i postverkets besittning då ej medför någon skada eller mera betydande olägenhet för postverket ter det sig naturligt att styrelsen ej anses som målsägande. Då visst förfarande är att bedöma som brytande av posthemlighet och ej som stöld ådrager sig poststyrelsen normalt ej ersättningsskyldighet. Poststyrelsen

[38] Jfr framställningen under 6.7.1.
[39] Se under 21.1.2. in fine.
[40] SOU 1953: 14 s. 175.
[41] Enligt äldre rätt fick endast målsägande väcka åtal. I SL 15: 30 angavs vem som skulle anses som målsägande. Jfr härtill NJA 1913 s. 335 och Agge, Straffprocessrätt II, s. 36.

torde därför regelmässigt ej kunna uppträda som målsägande ifråga om brottet brytande av posthemlighet.

Sammanfattningsvis kan sägas att då en person fått viss egendom i sin besittning för att utföra viss avtalad prestation kan han som målsägande beivra brott som innefattat besittningsrubbning, om brottet medfört en förmögenhetsminskning för besittningshavaren. Vid andra brott än förmögenhetsbrott torde en besittningshavare ibland kunna anses som målsägande enbart av den anledningen att brottet för honom medfört betydande olägenhet. Därest besittaren ej drabbats av ekonomiska skadeverkningar eller betydande olägenhet kan han ej anses som målsägande.

12.2.4. Besittning som ej är förenad med särskilda rättigheter eller skyldigheter

Närmast är av intresse att utröna om besittningshavare är berättigad att föra talan om ansvar för brott som innefattar besittningsrubbning då besittaren endast innehar egendomen med besittningsrätt. Det förutsättes således att besittningshavare ej tillika är sakrättsinnehavare eller att han på annat sätt äger draga nytta av den egendom han har i sin besittning. Vidare antages att han ej har några särskilda skyldigheter annat än att han blir skadeståndsskyldig om egendomen vanvårdas. Vid en undersökning av frågan om besittaren kan anses som målsägande i sådana fall är det av intresse att utröna om besittningsbiträde kan anses äga åtalsrätt ifråga om brott som stöld.

Den som innehar annans egendom och därvid står under ägarens uppsikt och tillsyn benämnes besittningsbiträde och har en osjälvständig besittning. Besittningsbiträdet är ej skyddat i sin rätt mot ägaren, men väl mot angrepp från tredje mans sida. Affärsbiträden åtnjuter sålunda blott ett begränsat skydd vad beträffar de varor som finns i en butik och som tillhör principalen. Arbetstagare vid industrier intager samma ställning med avseende på arbetsgivaren tillhöriga redskap, fordon och annan egendom som finns på arbetsplatsen. Besittningsbiträdets skydd är helt uppställt i ägarens intresse, varför blott denne anses kunna göra gällande sin rätt i en civilrättslig process i anledning av besittningsrubbning.[42] För straffprocessrättens vidkommande torde det sagda äga motsvarande relevans vad beträffar frågan om den enskildes behörighet att anställa ansvarstalan. Den som är besittningsbiträde har själv inget intresse av att få behålla egendomen i sitt förvar, enär han ej äger någon personlig nyttjanderätt. Det saknas därför anledning att erkänna målsäganderätt vid brott som stöld.[43]

[42] Undén I, s. 40 f.

[43] I rättsfallet NJA 1892 B 126 hade K och handelsbiträdet GB, som var anställd i sin faders firma, yrkat ansvar för det två personer stulit en till GB:s fader försåld tunna sill, vilken förvarats i ett av K förhyrt magasin. GB och K menade att de gemensamt besuttit den tillgripna tunnan, åtminstone i förhållande till tredje man. GB ansågs obehörig föra talan om ansvar. — Vid tillämpning av publicitetsprincipen anses enligt nu föreliggande praxis att köpare ej har besittning till försålt gods som kvarblivit hos säljaren. Beckman, Rättspraxis om besittning, s. 75. Den inträdda rättsförändringen måste göras synbar utåt för att den skall kunna få sakrättslig verkan. Undén I, s. 44 f. Även om GB:s fader ej skulle kunna anses som besittningshavare vid tillämpning av publicitetsprincipen finns intet som hindrar att

Ibland kan en besittningshavares ställning vara så svag att den i många avseenden kan jämställas med besittningsbiträdets ställning. Besittaren åtnjuter visserligen alltid besittningsskydd gentemot ägaren, vilket besittningsbiträdet ej gör, men om besittningshavaren över huvud taget ej äger några befogenheter eller intressen med avseende på den egendom han har i sin vård, finns det knappast större anledning att anse honom som målsägande än ett besittningsbiträde. Antag att en person fått låna en bil under en dag för att utföra en transport samt att låntagaren ej äger bruka bilen efter det transporten utförts. Vidare antages att bilen blir stulen efter det låntagaren använt bilen. Det förutsättes att låntagaren haft bilen i sin besittning vid brottstillfället, då han haft bilnycklarna i sitt förvar. Besittaren bör ej anses som målsägande, enär han ej ägt draga någon som helst nytta av den egendom han omhänderhaft.[44] Ej heller är han skyldig att utge ersättning till ägaren för den stulna bilen. Om reglerna om besittningsskydd anses ha till syfte att komplettera äganderättsskyddet kan besittaren ej åberopa att besittningsskyddet är upprättat till hans förmån. Endast ägaren bör anses som målsägande. Det förhållandet att besittningshavaren ägt bruka våld för att avvärja ett brottsligt angrepp på egendomen, föranleder ej att målsäganderätt bör erkännas, eftersom han får anses äga rätt att skydda egendomen i ägarens intresse. Det finns behov av att besittningshavaren tillvaratager ägarens intressen vid angrepp på besittningen, eftersom ägaren själv ofta ej har möjlighet att freda sig mot tillgrepp av honom tillhörig egendom som är i annan persons besittning. Vad beträffar frågan om den straffprocessuella talerätten är läget annorlunda. Sedan besittningsrubbningen ägt rum kan ägaren själv tillvarataga sina intressen och kan ej anses vara i behov av besittarens medverkan för anställandet av åtal.

Den som blott är innehavare av besittningsrätt utan att ha andra intressen i den egendom han har i sin vård torde ej kunna anses som målsägande på den grunden att han berövats besittningen.

12.2.5. Besittning som uppkommit på icke rättsenligt sätt

Kan den oredlige besittaren anses som målsägande ifråga om självtäkt? Ovan har framhållits att kriminaliseringen av självtäkt skett för att göra äganderättsskyddet i allmänhet så fullständigt som möjligt.[45] Vid självtäkt kan

han i egenskap av köpare ansetts åtnjuta skydd mot tredje man. Han borde sålunda ha ägt behörighet att föra talan om besittningsrestitution enligt UL 191 §. Om man således kan antaga att såväl säljare som köpare åtnjutit besittningsskydd gentemot tredje man och att ett slags sambesittning förelegat i detta avseende, kan dock ej GB i egenskap av anställd i sin faders firma anses som besittare, utan endast som besittningsbiträde. Undén I, s. 40. Rättsfallet skulle möjligen kunna anses lämna stöd för att GB i egenskap av besittningsbiträde ej ägt föra ansvarstalan. — I rättsfallet SvJT 1954 ref. s. 35 hade en person lämnat en säck högerskor som säkerhet för ett lån. Härefter förmådde han genom vilseledande borgenärens hushållerska att utlämna skorna. Inför HovR:n hördes hon som vittne. Måhända kan det anses att hon intagit ställning av besittningsbiträde med avseende på skorna. Jfr Undén I, s. 40.

[44] Jfr SvJT 1964 ref. s. 56.

[45] Se under 12. Jfr även NJA 1944 s. 656 och Strahl, Om rekvisiten skada och vinning vid förmögenhetsbrotten, s. 36 ff. Strahl framhåller att kriminaliseringen av stöld har till syfte ej blott att förebygga angrepp på objekt utan även att motverka förkastliga handlingssätt.

emellertid tänkas att straff kan anses inträda även av hänsyn till den oredlige besittaren. I sådant fall bör han kunna anses som målsägande, men knappast om straff endast är motiverat ur allmän synpunkt. Då man har att avgöra om straff för självtäkt i visst fall inträder av hänsyn till angreppet mot den oredlige besittaren och om han på grund härav kan anses som målsägande måste beaktas vilka omständigheter som gör hans innehav orättmätigt.

Om en person genom stöld kommit i besittning av viss egendom kan straffbestämmelsen om självtäkt ej anses ha till syfte att värna tjuvens intresse av att ostört få draga nytta av den egendom han har i sin besittning. Detta bestyrkes av att det tillskapats särskilda möjligheter för den rättmätige ägaren att enkelt och snabbt få besittningen återställd. Anledningen till att tjuven rent faktiskt kommer att åtnjuta skydd genom straffbestämmelsen om självtäkt är bl. a. att besittningsskyddet måste vara oinskränkt för att vara effektivt. Självtäkt kan således ej anses straffbelagt för att tjuven skall kunna ostört få nyttja den egendom han stulit, utan för att äganderätten i allmänhet skall skyddas. Såtillvida saknas anledning att erkänna målsäganderätt i detta fall. Ytterligare en synpunkt talar för att tjuven ej bör anses som målsägande ifråga om självtäktsbrott som förövats av den rättmätige ägaren. Tjuven skulle eljest kunna använda åtalsrätten ej av den anledningen att besittningen återställts utan medverkan av de exekutiva myndigheterna, utan därför att ägaren ej låtit honom nyttja och tillgodogöra sig egendomen. Praxis lämnar visst stöd för att målsäganderätt ej bör erkännas då den enskilde kan missbruka åtalsrätten på sådant sätt.[46]

Då den oredlige besittarens innehav är orättmätigt av annan anledning än att han förövat brott kan det ibland te sig motiverat att han får draga nytta av egendomen intill dess det genom dom eller genom utslag av överexekutor avgjorts att besittningen skall överföras från en person till en annan.

NJA 1901 s. 150. G hade till en firma uthyrt en lägenhet i ett honom tillhörigt hus. Enligt hyresavtalet ägde hyresgästen ej överlåta kontraktet. Vidare gällde enligt kontraktet att hyresgästen förverkade hyresrätten om kontraktet överläts och att husägaren i sådant fall var berättigad att låta avhysa hyresgästen. Firman överlät kontraktet å D. På uppdrag av husägaren lät H avhysa D från lägenheten.

Sedan G och H fällts till ansvar för egenmäktigt förfarande av RR:n på talan av D, anförde de tilltalade inför HovR:n: Kontraktets överlåtande å D utan G:s tillstånd hade icke för D medfört någon som helst rätt till lägenheten. D vore således icke målsägare, utan om något egenmäktigt förfarande förelåge, torde detta vara riktat mot firman.

HovR:n och HD prövade åtalet utan att invändningen föranledde något yttrande från domstolarnas sida.

Vid brottsligt förfarande av förevarande art, som numer är att bedöma som självtäkt, är det befogat att den på vilken hyreskontraktet överlåtits och som betalt hyra får använda lägenheten intill dess han frivilligt avflyttat eller blivit vräkt. Det kan således anses att D betraktats som målsägande då fastighetsägaren bort respektera hans besittningsrätt. I fall som detta då straff för självtäkt inträder av hänsyn till besittaren och ej blott för att äganderätts-

[46] Se under 18.7.1. beträffande NJA 1906 s. 60. Rättsfallet NJA 1921 s. 270 kan ej tillmätas större betydelse eftersom målsäganderättsfrågan ej blev föremål för särskilt bedömande.

skyddet i allmänhet skall vara effektivt, bör besittningshavaren tillerkännas målsäganderätt.

12.3. Sammanfattning

Då en besittningshavare varit innehavare av sakrätt eller burit ekonomiskt ansvar för den egendom han omhänderhaft, torde han vara behörig att som målsägande beivra brott som för honom medfört skada till följd av att han frånhänts sin besittning. Om besittningen varit förenad med andra rättigheter eller skyldigheter t. ex. av obligationsrättslig art torde besittaren vara målsägande ifråga om egendomsbrott som medfört förmögenhetsminskning för honom. Då besittningshavaren endast drabbats av olägenhet synes det mera tveksamt om han kan anses som målsägande vid olika brottstyper. Härvid kan det ha betydelse om besittaren berörts av brottets skadeverkningar i större utsträckning än ägaren.[47] Målsäganderätt torde ej tillkomma den som ej ägt några rättigheter eller skyldigheter med avseende på den egendom han omhänderhaft. I överensstämmelse härmed kan åtalsrätt ej tillkomma ett besittningsbiträde. Den som stulit egendom bör ej äga rätt att beivra av ägaren förövat självtäktsbrott. I andra fall då den oredlige besittarens innehav är orättmätigt av annan anledning än att brott förövats kan ibland målsäganderätt erkännas vid självtäkt.

[47] RGSt 63, 76.

13. Nyttjanderätt, panträtt och säkerhetsrätt

Sakrätter såsom panträtt, retentionsrätt och olika typer av nyttjanderätter är av den art att rättigheterna kan hävdas i viss bestämd egendom. Även en obligatorisk rättighet kan vara av sådan karaktär att viss bestämd egendom utgör objekt för rättigheten. Detta gäller t. ex. beträffande brukningsrätt till lös egendom och partiella nyttjanderätter som ej vunnit sakrättsligt skydd. I förevarande avsnitt skall undersökas om målsäganderätt kan anses tillkomma innehavare av sådan rättighet, antingen denna vunnit sakrättsligt skydd eller blott är av obligationsrättslig art.

Fordringsrätter kan vanligtvis blott göras gällande mot en person. Borgenären kan ofta ej hävda sin rätt i viss bestämd egendom. I vissa fall kan fordringsägaren göra gällande sin rätt i ett visst objekt, exempelvis då egendom utmätts eller belagts med kvarstad på ansökan av honom. I detta avsnitt skall undersökas om sådan fordringsägare kan anses som målsägande. Frågan om målsäganderätt kan anses tillkomma fordringsägare då denne ej kan hävda sin rätt i viss egendom utan blott kan rikta anspråk mot en person skall behandlas i kapitel 15.

Nedan skall utredas under vilka betingelser målsäganderätt tillkommer 1) nyttjanderättshavare, 2) panträttshavare och retentionsrättshavare samt 3) fordringsägare som är innehavare av särskild förmånsrätt eller på vars ansökan viss egendom blivit utmätt eller belagd med kvarstad.

13.1. Doktrin

För norsk rätts vidkommande synes flertalet författare närmast vara benägna att anse innehavare av sakrätter t. ex. nyttjanderättshavare och panträttshavare som fornærmede vid brott som medfört att egendomen ifråga skadats.[1] Vad beträffar dansk rätt har Torp hävdat att panthavare ej är forurettede vid brott som skadegörelse eller stöld.[2] Krabbe har förklarat att vid skadegörelse är ägaren forurettede, men ej den som är nyttjanderättshavare.[3] I tysk doktrin anses nyttjanderättshavare och panträttshavare som Verletzten.[4]

Vad beträffar svensk rätt har Hagströmer uttalat att panthavare, hyresman eller arrendator är att anse som målsägande vid skadegörelse, oavsett om de lidit ersättningsgill skada eller ej.[5] Häremot har Olivecrona hävdat att

[1] Andenæs, s. 81, Hagerup, Formuesindgreb, s. 76, Kjerschow, s. 262, Salomonsen II, s. 258 f och Skeie, Den norske strafferett, første bind, s. 462. Avvikande uppfattning Stang, s. 56.
[2] Torp, s. 484.
[3] Krabbe, s. 203.
[4] Leipziger Kommentar I, s. 509 och Schmidt II, s. 476.
[5] Hagströmer, Efterlämnade föreläsningsanteckningar i svensk straffrätt, s. 27.

nyttjanderättshavare och panträttshavare är att anse som målsägande om de utsatts för ekonomisk förlust på grund av brottet.[6] Ekelöf synes mena att det är tveksamt om panträttshavare kan anses som målsägande ifråga om stöld av pantsatt egendom.[7]

Såväl i svensk som i utländsk doktrin synes den åsikt dominera enligt vilken innehavare av sakrätt såsom panträtt eller nyttjanderätt är åtalsberättigad ifråga om egendomsbrott som medfört skada för rättighetshavaren.

13.2. Allmänna problem

För att innehavare av begränsad rätt skall kunna anses som målsägande måste krävas att brottet läderat dennes intressen. Om en brottslig gärning medfört skadeverkningar som berört viss egendom, är det ej säkert att skada tillskyndats den som är innehavare av begränsad rättighet som gäller i egendomen. Om någon olovligen brukat egendom utan att egendomens ekonomiska värde minskat, kan panthavare ej sägas ha lidit skada. Han bör då ej anses som målsägande. För erkännande av civilprocessuell talerätt har det i vissa sammanhang uttalats att innehavare av begränsad rätt endast är behörig framställa yrkande om skadestånd om en handling inverkat menligt på rättighetshavarens intressen. I immissionssakkunnigas förslag till lag om luftförorening, buller och andra immissioner upptogs i 1 kap. 2 § ett stadgande med följande innehåll: "Sakägare på grund av immission är ägare till fast egendom, som kan utsättas för olägenhet genom immission, samt innehavare av nyttjanderätt eller annan särskild rätt till sådan egendom, i den mån hans rätt beröres."[8] Även om denna bestämmelse ej kom att inflyta i miljöskyddslagen, kan det ej hysas tvivel om att nyttjanderättshavare eller innehavare av annan särskild rätt endast är att anse som sakägare då den miljöfarliga verksamheten berört rättighetsinnehavarens intressen.[9] För erkännande av straffprocessuell talerätt måste samma villkor uppställas. Målsäganderätt kan endast tillkomma rättighetsinnehavare som lidit skada genom brott eller haft olägenhet därav.

För att kunna avgöra om en rättighetsinnehavares intressen läderats genom en brottslig gärning kan det vara erforderligt att närmare bestämma rättighetens innehåll och funktion. Det kan härvid tänkas att det ej är möjligt att säkert avgöra om brottet menligt inverkat på rättighetsinnehavarens intressen. Någon skarp skiljelinje kan ej uppdragas mellan gärningar som över huvud taget ej berör rättigheten och gärningar som berör denna. Emellertid torde det ofta ej vara nödvändigt att exakt ange vilka brottsliga handlingar som på intet sätt medför olägenhet för rättighetsinnehavaren. I de fall då det är tveksamt om viss brottslig gärning kan anses ha inneburit ingrepp t. ex. i nyttjanderättshavares intressesfär, kan det ofta antagas att målsäganderätt ej bör erkännas, även om brottet skulle kunna anses ha medfört förfång för denne. Om rättighetsinnehavaren ansågs drabbad av brottets verkningar, får

[6] Olivecrona, s. 75.
[7] Ekelöf II, s. 66.
[8] SOU 1966: 65 s. 9.
[9] Kungl. Maj:ts proposition nr 28 år 1969 s. 189 f.

det antagas att han i så ringa grad berörts av brottet att han måste anses sakna åtalsrätt. Emellertid undgås ej svåra gränsdragningsproblem. I vissa fall måste avgöras om en rättighet kan anses innefatta sådana befogenheter att brottet för rättighetshavaren medfört skada av så allvarlig beskaffenhet att målsäganderätt bör erkännas.

I den utsträckning som straff inträder vid handlingar som endast innefattar intrång i en sakrätt eller i annan rättighet som gäller i bestämd egendom, måste åtalsrätt anses tillkomma rättighetens innehavare oberoende av om denne är ägare till egendomen ifråga eller härleder sin rätt från ägaren. Kriminaliseringen av dessa brott har skett för att värna dessa rättigheter och innehavaren av sådan rätt måste därför anses åtalsberättigad. Läran om brottets skyddsintresse lämnar här ej utrymme för annan bedömning av målsäganderättsfrågan. Då ägaren upplåtit den begränsade rättigheten åt annan träffas endast denne av brottets skadeverkningar vid brott som riktar sig mot den begränsade rättigheten. Eftersom rättighetsinnehavare framstår som närmast berörd av brottet kan det ej ifrågakomma att frånkänna honom rätt att föra ansvarstalan mot gärningsmannen.

Om viss egendom skadas eller frånhändes ägare genom förmögenhetsbrott som skadegörelse, stöld, bedrägeri eller förskingring, kan skada tillskyndas såväl egendomens ägare som annan person till vilken ägaren upplåtit viss begränsad rättighet. Fråga uppkommer härvid under vilka betingelser målsäganderätt kan anses tillkomma innehavaren av rättigheten. Vid bedömningen av målsäganderättsfrågan kan olika omständigheter tillmätas betydelse, varvid målsäganderättsfrågan kan lösas på olika sätt. Nedan skall anges några olika möjliga alternativ att bedöma målsäganderättsfrågan.

Då man har att utreda om t. ex. panträttshavare eller nyttjanderättshavare kan anses behörig att jämte ägaren anställa åtal för stöld eller skadegörelse kunde man måhända söka ledning i läran om brottets skyddsintresse. Om man menade att blott ägaren åtnjöt straffrättsligt skydd, eftersom äganderätten förlänats skydd genom kriminaliseringen av stöld och skadegörelse, kunde häremot med fog invändas följande. Kriminaliseringen avser ej att bereda en viss person skydd, vilken med avseende på viss egendom har sådana befogenheter att han kan betecknas som ägare. Genom straffhotet skall garanteras att alla de olika befogenheter som inneslutes i äganderätten kan utnyttjas av den legitime innehavaren utan att obehöriga ingrepp sker. Det straffrättsliga äganderättsskyddet avser alla de i äganderätten ingående befogenheterna och envar som är innehavare av någon rätt med avseende på viss egendom kan således sägas åtnjuta skydd oberoende av om han kan betecknas som ägare eller ej. Emellertid kan målsäganderätt ej tillkomma envar som äger vissa befogenheter med avseende på den egendom som skadats genom brottslig gärning. Vissa av de befogenheter som en ägare kan upplåta åt annan är av så ringa betydelse att innehavaren av dessa befogenheter ej kan anses som målsägande. Läran om brottets skyddsintresse lämnar härvid ej ledning vid bedömningen av målsäganderättsfrågan.[10]

[10] Jfr Ekelöf II, s. 66.

Om ägaren till viss egendom upplåtit en begränsad rättighet till annan och båda drabbats av skada i anledning av förövad brottslig gärning, kan orsakssambandet mellan den brottsliga gärningen och den skada som tillfogats rättighetsinnehavaren sägas vara av sådan art att brottet endast indirekt riktat sig mot denne. Även om skadan är en direkt följd av den brottsliga gärningen i den meningen att den brottsliga handlingen utgjort en tillräcklig betingelse för den skadliga effektens inträffande, kan brottet likväl anses indirekt begånget mot innehavaren av den upplåtna rättigheten. Han lider nämligen skada som en följd dels av den brottsliga handlingen dels av det avtal varigenom ägaren upplåtit rättigheten ifråga. Tänkbart vore att man härvid ansåg endast ägaren som målsägande, då han kunde anses "närmast" berörd av brottet. Denna regel har den fördelen att den är enkel och lätt att tillämpa, men några andra rationella skäl kan ej åberopas till stöd för att målsägande rätt skall erkännas i så begränsad omfattning. Således kan ofta rättighetsinnehavaren drabbas av mer kännbar skada än ägaren. Det torde ej ifrågakomma att helt undantagslöst frånkänna innehavare av begränsad rättighet befogenhet att föra ansvarstalan vid brott som stöld.

Ovan har uttalats att den som lidit skada genom brott och äger en självständig skadeståndsrätt ofta måste anses som målsägande.[11] Enligt den utomobligatoriska skadeståndsrättens regler är tredjemansskador ej ersättningsgilla. Härifrån göres det viktiga undantaget att innehavare av sakrätt är berättigad att erhålla ersättning av skadevållaren.[12] Den som är innehavare av en sakrätt t. ex. panträtt eller nyttjanderätt och som lidit skada i anledning av brott bör således anses som målsägande, eftersom rättighetens innehavare är berättigad att erhålla skadestånd av brottslingen.

Det ovan sagda lämnar ej ledning för bedömningen av målsäganderättsfrågan då rättigheten ej vunnit sakrättsligt skydd eller då rättighetshavaren berörts av brottet utan att han därför kan anses ha lidit ersättningsgill skada. I dessa fall kan tänkas att man helt avskär rättighetshavaren från befogenheten att föra ansvarstalan av det skälet att sambandet mellan den brottsliga handlingen och den skada som tillfogats rättighetshavaren är av sådan art att denne endast framstår som medelbart skadelidande i förhållande till ägaren. Möjligt är emellertid att målsäganderättsfrågan bedömes under hänsynstagande till de särskilda omständigheterna i de olika fallen. Härvid kan avseende fästas vid såväl subjektiva som objektiva moment i den brottsliga handlingen.

I kapitel 7 har olika kausalitetsspörsmål diskuterats, varvid det visades att den som lidit skada i anledning av brottslig gärning ej kan anses som målsägande om skadan ej kan tillräknas gärningsmannen. Det sagda förutsattes ej gälla om straffansvaret var rent strikt. Även om gärningsmannen kan anses ha uppsåtligen åstadkommit vissa skadeverkningar, kan det tänkas att han ej insett eller bort inse att brottet skulle kunna medföra skada för innehavare av begränsad rättighet. Fråga uppkommer om rättighetshavaren bör anses sakna behörighet att anställa ansvarstalan i sådant fall. På samma sätt som

[11] Se under 4.3.
[12] Karlgren, s. 243.

den skadelidande ej äger göra en brottsling straffrättsligt ansvarig för handling som av våda medfört skada vore det möjligt att rättighetshavaren ansågs sakna åtalsrätt då brottslingen ej ägt kännedom eller bort äga kännedom om att ägaren upplåtit en begränsad rättighet.

För att målsäganderätt skall kunna erkännas kan naturligtvis ej krävas att gärningsmannen kunnat förutse vilka bestämda personer som skulle komma att lida skada. Så snart det kan antagas att gärningsmannen haft anledning räkna med att någon eller några personer i viss egenskap skulle kunna drabbas av brottets skadeverkningar, borde åtalsrätt anses tillkomma vederbörande. Då man har att bestämma kretsen av åtalsberättigade under hänsynstagande till brottslingens rent subjektiva inställning måste skiljas mellan två fall. För det första kan man tänka sig att brottet är av sådan art att endast en person kan lida skada härigenom, antingen han är ägare eller innehavare av begränsad rättighet. För det andra är det möjligt att ägaren eller ett flertal personer jämte honom kan drabbas av skada i anledning av förövad brottslig gärning. Dessa båda fall skall nedan bli föremål för diskussion.

Antag att en person gjort sig skyldig till olovlig jakt och att han saknat kännedom om vem som innehaft jakträtten till det markområde där jakten ägt rum. Det är härvid möjligt att ägaren till fastigheten upplåtit jakträtten till annan eller att jakträtten tillkommit fastighetsägaren. Oberoende av vem som innehaft jakträtten å den fastighet där den olovliga jakten ägt rum måste brottet ha medfört skada för en person. Ur brottslingens synpunkt kan det aldrig sägas utgöra en oberäknelig följd att jakträttsinnehavaren lidit skada i anledning av brottet vare sig han ägt fastigheten ifråga eller han arrenderat jakträtten av fastighetsägaren. Det är helt klart att jakträttsinnehavare är målsägande ifråga om olovlig jakt såväl då han är fastighetsägare som då han endast är innehavare av jakträtten. Helt allmänt kan det sägas att vid brott som blott utgör angrepp på en begränsad rättighet är rättighetsinnehavaren målsägande även om gärningsmannen ej ägt kännedom om rättighetsupplåtelsen.

Vid brott som ej blott utgör angrepp mot en begränsad rättighet, utan mot äganderätten i alla eller ett flertal avseenden skulle rent subjektiva omständigheter kunna bli av betydelse. Ett exempel kan illustrera detta. Antag att viss i mät tagen egendom blivit stulen och att brottslingen ej haft en tanke på att egendomen tagits i mät.[13] Gärningsmannen måste i detta fall förstå att hans förfarande kommer att medföra skada för ägaren. Däremot måste det för gärningsmannen te sig överraskande att egendomen varit utmätt och att utmätningsborgenären tillskyndats skada. Ur gärningsmannens synpunkt kan det vara rimligt att kretsen av åtalsberättigade begränsas till det antal personer som lidit skada på sätt som förutsetts av honom. Helt allmänt kunde tänkas att målsäganderätt ej tillerkändes rättighetshavare som lidit skada i anledning av brottslig gärning, om gärningsmannen ej haft anledning räkna med att någon annan person än ägaren skulle komma att drabbas av brottets skadeverkningar.

[13] Det synes vara fullt möjligt att ett tillgrepp av egendom kan ske utan att gärningsmannen förstått att egendomen varit utmätt. Se Olivecrona, Utsökning, s. 119 f.

När man har att avgöra om gärningsmannen bort räkna med att annan person jämte ägaren skulle kunna lida skada i anledning av brottslig gärning måste hänsyn tagas till att det är mycket vanligt att ägaren upplåter vissa begränsade rättigheter. Det kan därför mera sällan sägas att brottslingen ej bort räkna med att skada skulle kunna drabba annan än ägaren. Ur denna synpunkt saknas anledning att begränsa kretsen av åtalsberättigade till de personer vilka tillfogats skada genom brottet på sätt som gärningsmannen förutsett. Bedömes målsäganderättsfrågan på detta sätt kan ej undgås att rättighetens typ och frekvensen av dylika rättighetsupplåtelser får relevans då man har att avgöra vem som är målsägande. Vid ett mera partikulärt betraktelsesätt kan det däremot anses att den enskilda rättighetsupplåtelsen varit så osannolik att gärningsmannen ej haft anledning räkna med att annan person jämte ägaren skulle kunna tillfogas skada genom brottet.

Även i ett annat avseende kan den särskilda rättighetens innehåll bli av betydelse då man har att avgöra om gärningsmannen insett eller bort inse att hans brottsliga förfarande skulle kunna medföra skada ej blott för ägaren utan även för innehavare av begränsad rättighet. Vissa rättigheter är av den art att de är synbara utåt, t. ex. hyresrätt då nyttjanderättshavaren tagit den förhyrda bostaden i sin besittning. Även om ett besittningstagande ej alltid gör det möjligt för tredje man att avgöra om ägaren eller annan är besittare så måste möjligheterna att förskaffa sig kännedom om en rättighetsupplåtelse bli väsentligen större om en innehavare varaktigt omhänderhaft viss egendom och kanske även utnyttjat denna. På samma sätt som besittningen anses ha betydelse för en persons möjligheter att hävda sin rätt i civilrättsligt hänseende mot tredje man, vore det tänkbart att besittningen tillmättes betydelse vid avgörande av om rättighetsinnehavare ägde hävda sina intressen mot tredje man/brottslingen. Det är således möjligt att innehavare av hyresrätt eller arrenderätt anses som målsägande av den anledningen att brottslingen haft möjlighet att förskaffa sig kännedom om rättighetsupplåtelsen.

Ett nyligen avgjort skadeståndsrättsligt rättsfall kan tagas till intäkt för att bedömningen av målsäganderättsfrågan kan ske under hänsynstagande till dels det förhållandet att skadevållaren ägt kännedom om att ägaren upplåtit viss rätt till annan, dels till det förhållandet att rättigheten varit av sådant innehåll att den varit synlig utåt. Inom den utomobligatoriska skadeståndsrätten gäller som en allmän princip att tredje man ej är berättigad att erhålla ersättning av den som förorsakat skada. Den som är innehavare av sakrättsligt skyddad rättighet kan dock tillerkännas skadestånd av skadevållaren. I senare praxis har emellertid i vissa fall innehavare av obligatoriska rättigheter ansetts berättigade att få ersättning av skadevållaren.[14] I rättsfallet NJA 1966 s. 210 förpliktades skadevållare att utge skadestånd till innehavare av obligatorisk rätt. Som skäl för att göra avsteg från den allmänna principen att allmän förmögenhetsskada ej är ersättningsgill med mindre den är en följd av sak- eller personskada åberopade HD bl. a. att käranden haft konkreta och näraliggande intressen knutna till det skadade objektet samt att detta varit väl känt för svaranden.

[14] Karlgren, s. 247 f.

Vid en undersökning av frågan om innehavare av begränsad rättighet kan anses som målsägande ifråga om brott som medfört skada ej blott för rättighetsinnehavaren, måste naturligtvis beaktas av vilken art brottets faktiska verkningar är. Ju allvarligare den skada är som tillfogats rättighetsinnehavaren, desto större bör benägenheten vara att anse honom som målsägande. Brottets och rättighetens art blir bestämmande för om rättighetshavaren kommer att lida mer eller mindre kännbar skada. Om en rättighet innefattar befogenheter av mindre betydelse finns det anledning antaga att målsägande-rätt ej tillerkännes rättighetens innehavare, eftersom brottet då endast kan medföra ringa skada för honom. Då man har att avgöra om en rättighet absolut sett är av sådan art att ett brottsligt ingrepp i rättighetsinnehavarens intressesfär bör grunda målsäganderätt, vore det tänkbart att man undersökte i vad mån olika begränsade rättigheter i sig förlänats straffrättsligt skydd. Vid handlingar som enbart utgör angrepp på en begränsad rättighet t. ex. panträtt, bör som förut sagts rättighetsinnehavare anses som målsägande. Emellertid kan därav knappast dragas den slutsatsen att rättighetshavaren bör anses som målsägande ifråga om brott som medfört skada för såväl ägaren som innehavaren av den begränsade rättigheten.[15] Den rättighetshavaren tillfogade skadan kan framstå som så ringa i förhållande till den skada som tillskyndats ägaren att endast den sistnämnde bör anses åtalsberättigad.

Vissa begränsade rättigheter är av den natur att rättighetshavaren ej åtnjuter straffrättsligt skydd gentemot ägaren. Denne kan således med avseende på den honom tillhöriga egendomen straffritt vidtaga vissa åtgärder som medför skada för rättighetshavaren. Då rättighetshavaren ej kan göra ägaren straffrättsligt ansvarig för det denne tillfogat honom skada, bör han i allmänhet ej heller anses berättigad föra ansvarstalan mot tredje man för det denne vidtagit åtgärder till skada för rättighetshavaren.[16]

Det sagda utvisar att de fall då såväl ägaren som innehavare av begränsad rättighet lider skada genom brott erbjuder särskilda svårigheter vid bedömningen av målsäganderättsfrågan. Tänkbart är att avseende fästes vid kausalsambandets natur, rent subjektiva moment och skadeverkningarnas art.

13.3. Nyttjanderätt

Vid den följande undersökningen av frågan i vilken utsträckning målsäganderätt tillerkännes innehavare av nyttjanderätt vid skilda brott skall göras åtskillnad mellan olika typer av nyttjanderätter. Under fyra skilda rubriker skall utredas i vilken omfattning målsäganderätt kan anses tillkomma arrendator, innehavare av partiell nyttjanderätt, hyresgäst och innehavare av brukningsrätt till lös egendom.

13.3.1. Arrenderätt

Enligt JB 8: 1 avses med arrende upplåtelse av jord till nyttjande mot veder-

[15] Jfr Hagströmer, Efterlämnade föreläsningsanteckningar i svensk straffrätt, s. 27.
[16] Jfr Hellner, SvJT 1969 s. 335 f.

lag. På sätt som är utmärkande för flertalet nyttjanderätter medför upplåtelse av arrenderätt vanligen rätt för arrendatorn att tillgodogöra sig fastighetens avkastning i visst avseende.[17] I det följande skall blott undersökas under vilka förutsättningar innehavare av jordbruksarrende kan anses som målsägande.

För att arrendator skall kunna anses åtalsberättigad ifråga om viss brottslig gärning måste *krävas att brottet läderat arrendatorns intressen.* Vid bedömningen av målsäganderättsfrågan kan det härvid erfordras att rätten närmare utreder vilka befogenheter som tillkommer arrendatorn. I sådana fall kan svåra tolkningsproblem uppstå om upplåtelseavtalet ej lämnar besked härom.

Ett brott kan vara av sådan art att det obestridligen lämnar arrenderätten oberörd. Brott som ej innefattar fysiskt ingrepp i de fastighetsrättsliga förhållandena men likväl berör fastigheten är i allmänhet av sådan art att de ej berör arrendatorns rätt. Om t. ex. fastighetsägaren genom bedrägeri förmås att utlämna pantbrev och reverser, kan arrendatorn ej anses berörd av brottet, om blott ägarens ekonomiska ställning försvagas. Arrendatorn kan ej anses behörig att föra ansvarstalan i sådant fall. Därest brottslingen under utnyttjande av pantbreven skulle lyckas få till stånd en exekutiv försäljning av fastigheten, kan det te sig mera osäkert huruvida arrendatorn skall anses som målsägande ifråga om bedrägeribrottet, om fastigheten försålts utan att det gjorts förbehåll om nyttjanderättens bestånd.[18] I detta fall är sambandet mellan brottet och den för arrendatorn uppkomna skadan av sådan art att målsäganderätt kanske ej kan anses tillkomma honom. Om däremot en person genom brottslig gärning direkt berövar arrendatorn nyttjanderätten, anses denne säkerligen som målsägande. Om exempelvis en person genom bedrägeri förmått arrendatorn att överlåta sin rätt, är denne behörig att anställa åtal.

Ett äldre notisfall kan anses ge uttryck för att nyttjanderättshavare ej är behörig att föra ansvarstalan då han ej beröres av brottets verkningar.

NJA 1887 B 83. P, som arrenderat ett torp lydande under en kungsgård, förpliktades genom dom att på talan av E, arrendator av kungsgården, att avflytta från torpet.

P yrkade sedermera ansvar å E för det denne låtit vräka P.

Sedan HR:n ogillat ansvarsyrkandet överklagades HR:ns utslag bl. a. av J, som innehade en lägenhet som han enligt kontrakt arrenderat av kungsgårdens förutvarande innehavare. J synes ha befarat att han skulle anses vräkt samtidigt med P och att han skulle gå förlustig sin rätt till lägenheten av samma anledning som P förklarats skyldig att avflytta.

HovR:n fann att J ej visat att målet rörde hans rätt och avvisade J:s talan.

HD fann ej skäl att göra ändring i HovR:ns utslag.

Då de av E vidtagna åtgärderna ej medfört materiell skada för J och då frågan om denne kunde anses ha gått förlustig sin nyttjanderätt ej berörts av att E låtit avhysa P, kan det påstådda brottet ej anses ha läderat J:s intressen.

[17] Undén II: 2, s. 178 och 181, Lejman, Om begreppet nyttjanderätt till fast egendom, s. 2, Förslag till jordabalk I, 1905, s. 67 och SOU 1960: 25 s. 279.
[18] JB 7: 16.

Den omständigheten att brottmålsutslaget möjligen skulle kunna få en oförmånlig bevisverkan för J har ej ansetts utgöra ett tillräckligt skäl för erkännande av målsäganderätt. Måhända kan endast HR:ns vräkningsutslag anses få sådan bevisverkan och således ej utslaget i brottmålsprocessen.[19] Under sådana omständigheter är det likaledes klart att J ej bör anses som målsägande.

Om en brottslig gärning inneburit ett fysiskt ingrepp i de fastighetsrättsliga förhållandena kan det ibland tänkas att brottet ej berört arrendatorn. De befogenheter som inneslutes i den upplåtna nyttjanderätten är ej alltid av sådan omfattning att arrendatorn lidit skada genom brott som inneburit materiella förändringar å fastigheten.

Om någon genom brottsligt förfarande skadat byggnad som arrendatorn ägt nyttja bör arrendatorn anses som målsägande om brottet medfört olägenhet för arrendatorn. I sådant fall är det tydligt att den brottsliga handlingen utgjort intrång i nyttjanderätten.

Om en person fällt träd som vuxit intill arrendatorns bostad, kan denne måhända ej anses som målsägande ifråga om det begångna brottet. Den brottsliga gärningen medför endast ekonomisk skada för ägaren, varför anledning saknas att av detta skäl anse annan än ägaren som målsägande. Visserligen skulle det kunna sägas att brottet medför ideell skada för nyttjanderättshavaren, enär upplåtelsen av nyttjanderätt skulle kunna anses innefatta rätt för arrendatorn att komma i åtnjutande ej blott av ekonomiska utan även ideella förmåner som är förbundna med nyttjandet av fastigheten. Om ett brott endast inneburit angrepp på ett ideellt intresse torde målsäganderätt ej erkännas vid flertalet förmögenhetsbrott,[20] varför endast ägaren borde anses som målsägande. Till stöd för att arrendatorn ej bör anses som målsägande kan åberopas ett notisfall i vilket en person som innehaft ett hus med tillhörande markområde med dispositionsrätt förklarades ej vara lagligen berättigad att erhålla ersättning för det annan person fällt en alm som växt utanför nyttjanderättshavarens bostad.[21] Emellertid torde bedömningen av målsäganderättsfrågan ej vara primärt beroende av om en person kan anses ha lidit ekonomisk skada eller ej. Skadegörelse har kriminaliserats för att förebygga ingrepp i egendomsförhållanden av substantiell art. Enligt straffrättskommittén medför sådana gärningar straff så snart de är till men för annans rätt.[22] Målsägande ifråga om skadegörelse skulle i överensstämmelse härmed vara envar som innehar sådan rätt att han har ett anspråk på att viss egendom i materiellt avseende ej skadas eller förändras. Eftersom en arrendator får anses gentemot ägaren ha ett anspråk på att prydnadsträd utanför bostaden ej borttages,[23] synes det rimligt att anse honom behörig att som

[19] Det synes vara tveksamt om vräkningsutslaget kan anses utgöra ett rättskraftigt avgörande i frågan om nyttjanderätten kunde anses ha tillkommit P. Antages att utslaget har positiv rättskraft i brottmålsrättegången kan J ej ha drabbats av brottmålsutslagets negativa bevisverkan, eftersom nyttjanderättsfrågan ej kommit att bli föremål för prövning i brottmålsprocessen. Se härtill Ekelöf II, s. 97 f och 129 f.
[20] Se under 20.1.
[21] NJA 1906 B 210.
[22] SOU 1944: 69 s. 391 och Kommentar till brottsbalken I, s. 478.
[23] Jfr Skarstedt och Ekberg, Nya jordabalken, s. 98.

målsägande anställa åtal för det annan olovligen fällt sådant träd. I detta sammanhang kan påpekas att om en person blott har ett rent faktiskt intresse av att prydnadsträd som t. ex. växer på grannes tomt ej borttages, kan den förstnämnde ej anses behörig att anställa åtal för det annan olovligen fällt trädet.[24]

Ibland kan det vara svårt att avgöra om brottet tagande av olovlig väg kan anses utgöra ingrepp i arrenderätt. Vid detta brott har kriminaliseringen skett för att skydda ej blott ägarens rätt utan även nyttjanderättshavarens rätt.[25] Detta framgår av att ansvar för skadegörelsebrott inträder så snart förfarandet varit till men för annans rätt.[26] Det kan ej hysas tvivel om att arrendator är målsägande ifråga om brottet tagande av olovlig väg, om växande gröda skadats eller kunnat skadas. Om någon olovligen tagit väg över tomtmark helt nära arrendatorns bostad bör likaledes målsäganderätt erkännas om trädgårdsanläggningar skadats eller kunnat bli skadade. Den upplåtna nyttjanderätten får anses innebära att arrendatorn har ett anspråk på att marken ej skadas.

Brottet tagande av olovlig väg kan ej enbart betecknas som ett skadebrott. Av motivuttalanden till olika lagar och lagförslag samt doktrinen framgår att brottet tagande av olovlig väg kan uppfattas även som ett fridsbrott. Allteftersom friluftslivet fått allt större omfattning har det blivit mer påtagligt att markägaren har ett starkt intresse av att han och hans familjemedlemmar ej störes genom att människor vistas i närheten av hans bostad.[27] Enligt BrB 12: 4 inträder ansvar för tagande av olovlig väg så snart någon färdats över annans tomt. För straffbarhet uppställes ej något krav på att förfarandet skall ha medfört skada eller fara därför. Då man i doktrinen ställts inför uppgiften att bestämma det område inom vilket obehöriga personer ovillkorligen ej äger rätt att uppehålla sig, har man sökt göra detta genom att uppdraga gränser för en hemfridszon, dvs. ett område inom vilket ägaren har ett anspråk på att få leva ostörd och ogenerad.[28] Det synes som om markägares och även arrendators intresse av att få vara ostörd numera måste vinna erkännande, varför målsäganderätt får anses tillkomma arrendator då någon olovligen tagit väg över mark intill arrendatorns bostad. Härvid saknar det betydelse om det ej uppstått fara för skada å tomtmarken.

Om någon utanför den skyddade hemfridszonen olovligen uppehållit sig på mark som ej varit uppodlad, synes det vara tveksamt om målsäganderätt kan anses tillkomma arrendatorn. Det förutsättes att arrendatorns hemfrid ej störts och att han ej heller tillfogats skada. Exempel på brottslig handling av sådan art utgör fall då någon olovligen fört motorfordon på obanad mark med påföljd att markskador uppstått.[29] Sådan gärning kan ej antagas medföra skada för nyttjanderättshavaren, eftersom hans möjligheter att tillgodo-

[24] Hagströmer, Efterlämnade föreläsningsanteckningar i svensk straffrätt, s. 28.
[25] Bengtsson, s. 45.
[26] SOU 1944: 69 s. 391 och Kommentar till brottsbalken I, s. 478.
[27] SOU 1940: 12 s. 80 f och 272 f, SOU 1940: 20 s. 81 samt Bengtsson, s. 18, 29 f, 34 och 45 f.
[28] SOU 1940: 12 s. 80 f och 272 f samt Bengtsson, s. 45 f.
[29] Sådant förfarande torde vara straffbart. Se SOU 1940: 12 s. 81, SOU 1962: 36 s. 179 f och Bengtsson, s. 69 f.

göra sig fastighetens avkastning ej försämrats. Möjligen skulle det kunna anses att nyttjanderättsupplåtelsen innebär att arrendatorn har ett krav på att ingen person vidtager åtgärder som kan betecknas som substantiella ingrepp. Vid en sådan uppfattning bör arrendatorn anses som målsägande. Om man fäster avseende vid att åtalsrätten bör anförtros en person som har intresse av att ingripa vid brottslighet som berör en fastighet, kan det te sig naturligt att tillerkänna arrendatorn en ovillkorlig rätt att anställa ansvarstalan vid brottet tagande av olovlig väg. Denna synpunkt ligger bakom bestämmelsen i jaktlagen 34 §, enligt vilket lagrum fastighetsägaren och under vissa omständigheter även arrendator anses behörig beivra olovlig jakt då jakträtten upplåtits till annan.[30] Eftersom det är i viss mån tveksamt om åtalsrätt bör erkännas om man utgår från den materiellträttsliga uppfattningen synes det rimligt att fästa avgörande betydelse vid kontrollsynpunkten. Arrendator bör således alltid anses åtalsberättigad ifråga om brottet tagande av olovlig väg.[31]

Om någon förövat ett *brott som endast läderat nyttjanderättshavarens intressen* är denne målsägande. Härvid saknar det betydelse om brottet förövats av annan person än fastighetsägaren. Vidare erkännes målsäganderätt oberoende av om nyttjanderätten vunnit sakrättsligt skydd.[32]

Då en *brottslig gärning medfört skada för såväl fastighetsägaren som nyttjanderättshavaren,* måste arrendatorn anses som målsägande om nyttjanderätten vunnit sakrättsligt skydd. Eftersom arrendatorn har en självständig skadeståndsrätt är han målsägande. Om nyttjanderätten ej vunnit sakrättsligt skydd och nyttjanderättshavaren ej kan hävda sin rätt mot tredje man i civilrättsligt avseende, uppstår fråga om han äger behörighet att föra ansvarstalan mot den som genom brottslig gärning tillfogat ägaren och nyttjanderättshavaren skada. Bedömes målsäganderättsfrågan i detta fall på samma sätt som om nyttjanderätten vunnit sakrättsligt skydd? Ett skäl till att bedöma frågan på detta sätt vore att de faktiska befogenheter som tillkommer nyttjanderättshavaren till sin omfattning ej är beroende av om nyttjanderätten intecknats eller på annat sätt förlänats sakrättslig karaktär. Nyttjanderättshavaren drabbas lika hårt av brottets verkningar om nyttjanderätten ej vunnit sakrättsligt skydd som om den förlänats sådant skydd.

NJA 1906 B 509. En person som innehade ett sergeantboställe utarrenderade viss del av detta till S.

S yrkade ansvar å viss person för det denne igenfyllt ett dike, som utgjorde gränsen mellan den tilltalades ägor och det av S arrenderade området. Dessutom yrkades ansvar för det den tilltalade uppgrävt ett nytt dike en famn in på det av S arrenderade området.

Den tilltalade bestred S:s behörighet att föra talan, enär S icke arrenderade någon mark av Kronan.

[30] Jfr framställningen under 11.3. rörande brottet olovlig jakt.
[31] Jfr NJA 1916 B 316 i vilket rättsfall arrendator ansetts behörig föra ansvarstalan för det en person nyttjat en gångstig. Talan ogillades.
[32] NJA 1906 B 210. En person som ägde dispositionsrätt till ett undantagshus med tillhörande hage ansågs behörig föra ansvarstalan mot annan person för det denne egenmäktigt tagit hagen i bruk och upplöjt den från undantagshuset ledande utfartsvägen.

HR:n lämnade den tilltalades invändning utan avseende och fällde honom till ansvar för egenmäktigt förfarande.

Den tilltalade besvärade sig och vidhöll sin invändning om att S var obehörig att föra talan då denne endast var torpare å ett kronoboställe och ej kunde tillåtas föra talan förrän vederbörande myndighet underrättats och lämnat uppdrag om talans utförande.

HovR:n och HD fann ej skäl att ändra HR:ns beslut.

I förevarande rättsfall har HD:s samtliga ledamöter ansett innehavare av icke sakrättsligt skyddat arrende (sublokation) vara behörig att föra ansvarstalan ifråga om brott som medfört intrång i nyttjanderätten och ekonomisk skada för nyttjanderättshavaren. För anställandet av ansvarstalan har ej krävts samtycke från ägarens sida, trots att utgången i brottmålet väsentligen berodde på hur äganderättsförhållandena skulle komma att bedömas. Då bedömningen av prejudicialfrågan ej vinner rättskraft mot ägaren synes det ej vara förenat med olägenhet att tillerkänna arrendatorn talerätt.

Nyttjanderättshavaren har ej förvägrats rätt att föra ansvarstalan av den anledningen att brottet endast ansetts indirekt riktat mot honom. Brottets skadeverkningar har främst drabbat boställeshavaren. Gärningsmannen har vidtagit de brottsliga åtgärderna med vetskap om att nyttjanderätt tillkom boställesinnehavaren. Det ter sig därför rimligt att denne ägt i straffrättsligt hänseende ansvariggöra brottslingen för skadeverkningar som gärningsmannen kan sägas ha tillfogat nyttjanderättshavaren uppsåtligen.

13.3.2. Partiella nyttjanderätter

Enligt Undén skulle med partiell nyttjanderätt förstås rätt att nyttja fastighet i något visst hänseende, då denna rätt icke förutsätter besittningstagande av fastigheten.[33] Till de partiella nyttjanderätterna hänföres ej blott rätt att tillgodogöra sig avkastning av jorden i visst avseende t. ex. rätt att låta kreatur beta. Rätt som innefattar befogenhet att tillägna sig beståndsdelar av jorden betecknas även som partiell nyttjanderätt. Jakträtt, fiskerätt och rätt att å fastighet avverka skog utgör partiella nyttjanderätter enligt JB 7: 3.

Intrång i partiella nyttjanderätter har i viss utsträckning kriminaliserats särskilt. Nyttjanderättshavare som på detta sätt åtnjuter straffrättsligt skydd är behörig att beivra intrång i nyttjanderätten. Det kan ej betvivlas att jakträttsinnehavare äger anställa åtal för olovlig jakt. Jakträttsinnehavaren är målsägande oavsett om jakträtten intecknats eller ej. Vidare saknar det betydelse om den jagande ägt kännedom om att fastighetsägaren upplåtit jakträtten till annan. Eftersom endast jakträttshavaren lider skada genom olovlig jakt måste målsäganderätt tillkomma honom. Vad nu sagts beträffande brottet olovlig jakt äger motsvarande tillämpning vid brottet olovligt fiske.

I allmänhet har de partiella nyttjanderätterna ej förlänats skydd genom särskild strafflagstiftning. Intrång i flertalet partiella nyttjanderätter är ofta att bedöma som förmögenhetsbrott. Den som olovligen avverkar skog till förfång för innehavare av avverkningsrätt ådrager sig straff.[34] Om fastighets-

[33] Undén II: 2, s. 181.
[34] SOU 1940: 20 s. 122 f.

ägare avverkar skog i strid mot avtal genom vilket upplåtits avverkningsrätt, äger avverkningsrättens innehavare enligt praxis behörighet att som målsägande beivra fastighetsägarens brottsliga förfarande och detta även i fall då avverkningsrätten ej vunnit sakrättsligt skydd.[35] Avverkningsrättens innehavare bör anses som målsägande även om den olovliga avverkningen skulle ha företagits av en utomstående person som saknat kännedom om att fastighetsägaren upplåtit avverkningsrätt till annan.

Vid brott som medför skada såväl för fastighetsägaren som för innehavare av partiell nyttjanderätt bör målsäganderätt anses tillkomma nyttjanderättshavare, om den upplåtna rättigheten vunnit sakrättsligt skydd genom inteckning. Därest nyttjanderätten ej intecknats synes det vara tveksamt om målsäganderätt kan tillerkännas nyttjanderättshavaren. De partiella nyttjanderätterna göres ej synliga utåt genom besittningstagande, varför brottslingen i allmänhet ej kan antagas ha räknat med att hans förfarande skulle komma att medföra skada för nyttjanderättshavare. Särskilt om fastighetsägaren drabbas av brottets verkningar i högre grad än nyttjanderättshavare bör det finnas en benägenhet att blott anse ägaren som målsägande. Sålunda förefaller det högst osäkert om innehavare av ointecknad avverkningsrätt kan anses som målsägande ifråga om mordbrandsbrott, om den anlagda branden medfört att byggnader, växande gröda och skog förstörts genom eldens härjningar.[36]

Ibland förekommer det att en fastighetsägare avstänger en väg som är belägen å hans mark. Fastighetsägarens förfarande kan medföra olägenhet för personer som har för vana att använda den avstängda vägen. Fråga uppkommer härvid under vilka betingelser sådant förfarande är straffbart och i vilken utsträckning åtalsrätt kan anses tillkomma personer som tidigare begagnat vägen under en längre tid. Fastighetsägare som avstängt väg ådrager sig ansvar då annan på grund av nyttjanderättsavtal eller vägservitut är berättigad att begagna vägen.[37] I äldre praxis finns exempel på att fastighetsägare dömts till straff för egenmäktigt förfarande för det han avstängt en väg, när en granne under längre tid opåtalt nyttjat vägen.[38] Den som på grund av servitut eller nyttjanderättsavtal ägt begagna väg är otvivelaktigt behörig att föra ansvarstalan enligt BrB 8: 11 st. 2 för det någon olovligen avstängt vägen.[39] Om straff kan inträda då en fastighetsägare avstängt en väg, vilken med fastighetsägarens tysta medgivande fått nyttjas av en granne,[40] måste denne anses som målsägande. Antag att en person endast mera tillfälligt brukat en väg och att han anställt åtal för det fastighetsägaren upplöjt vägen. Dennes förfarande är straffbart endast om annan person än den åtalande

[35] NJA 1900 s. 504, 1906 s. 253 och 1907 s. 65.
[36] Jfr NJA 1916 s. 322 i vilket rättsfall avverkningsrättsinnehavare ansetts sakna behörighet att föra talan ifråga om ståndsskogslikvid vid skiftesförrättning.
[37] SOU 1940: 20 s. 123.
[38] NJA 1888 B 725, 1904 B 97 (HovR:n; målet förlikt i HD) och 1933 B 487.
[39] Se t. ex. NJA 1941 B 450.
[40] Möjligen kunde det sägas att avstängandet av vägen inneburit att fastighetsägaren ej längre lämnade sitt samtycke till ett begagnande och att grannen således ej vidare ägt någon nyttjanderätt eller besittningsrätt som kunde kränkas genom fastighetsägarens förfarande.

parten ägt en nyttjanderätt till vägen. Om andra presumtiva målsägande än den åtalande parten funnits, vilka skulle kunna drabbas av en frikännande doms rättskraft, skall åtalet avvisas, ej ogillas.[41] Om ingen annan presumtiv målsägande än den åtalande parten funnits bör det vara möjligt att pröva talan och ogilla åtalet av den anledningen att den åtalande parten ej ägt någon nyttjanderätt.[42]

Det bör anmärkas att målsäganderätt ej kan anses tillkomma den som äger nyttja väg, om fastighetsägarens åtgärder med avseende på denna ej inskränkt nyttjanderättshavarens möjligheter att begagna vägen.[43]

I det följande skall utredas i vad mån grannelagsrättslig skada grundar målsäganderätt för innehavare av partiell nyttjanderätt.

Då olovlig jakt eller olovligt fiske ägt rum på grannfastighet kan jakträttshavare eller fiskerättshavare lida skada av varierande art och omfattning. Det brottsliga förfarandet kan ibland vara av sådan art att det direkt riktar sig mot viss bestämd person som innehar jakträtt eller fiskerätt på en fastighet som gränsar till den där brottet förövats. Enligt lagen om rätt till fiske 35 § skall dömas till straff för olovligt fiske enligt vad i 34 § sägs om någon uppsåtligen anbringar fiskeredskap eller anordning i strid med vad som gäller om fiskeådra. Enligt 29 § skall fiskeådra lämnas fri från fiskeredskap som kan hindra fiskens gång. Straffstadgandet har tillkommit bl. a. för att fiskemöjligheterna skall bli rättvist fördelade mellan dem som äger fiskerätt i de olika delarna av ett vattendrag.[44] Om någon avstängt fiskeådra i flod bör t. ex. den som äger fiskerätten å den närmast nedströms belägna fastigheten anses som målsägande. Brottet får anses vara direkt begånget mot sådan fiskerättsinnehavare. I äldre praxis finns exempel på att enskild fiskerättsinnehavare ägt föra ansvarstalan i sådant fall.[45] Enligt 40 § lagen om rätt till fiske utgör angivelse av målsägande en alternativ förutsättning för allmänt åtal ifråga om brott som avses i 35 §. Härav framgår att någon enskild fiskerättshavare ibland måste vara målsägande ifråga om nämnda brott. Angivelserätt bör härvid tillerkännas ägaren av grannfastighet, men ej den som äger

[41] NJA 1906 B 655. J ansågs obehörig föra ansvarstalan för det H avstängt en väg vilken vid laga delning av visst hemman blivit avsatt för delägarnas gemensamma behov. HD:s flesta ledamöter synes i likhet med HovR:n ha menat att J ej kunde anses som målsägande enär han ej var delägare i hemmanet. I detta fall torde det ha varit oriktigt att ogilla åtalet under motiveringen att J ej ägt sådan rätt att begagna vägen att H:s förfarande innefattade ett mot J förövat brott. Eftersom flera hemmansdelägare kunnat uppträda som målsägande har det varit befogat att av hänsyn till dem avvisa J:s anhängiggjorda ansvarstalan. — Ett justitieråd ansåg att målsäganderätt skulle kunna ha erkänts om J begagnat vägen i sådan omfattning att det uppkommit ett sådant besittningsförhållande som åsyftades i straffbestämmelsen i SL 10: 20 om egenmäktigt förfarande. Om HD:s flesta ledamöter ansett att J skulle ha kunnat vinna en straffrättsligt skyddad nyttjanderätt eller besittningsrätt genom ett varaktigt begagnande av vägen hade säkerligen en kränkning av sådan rätt ansetts grunda målsäganderätt. Troligen har HD:s flesta ledamöter menat att J ej kunnat förvärva en sådan rätt enär vägen vid laga delning av hemmanet avsatts för hemmansdelägarnas behov.

[42] Eftersom målsäganderättsfrågan ej blev föremål för särskilt bedömande i rättsfallen NJA 1888 B 725 och 1933 B 487 och det är osäkert om några andra presumtiva målsägande än den åtalande parten funnits kan rättsfallen ej anses bekräfta ovan framställda påstående.

[43] Jfr NJA 1912 B 272.

[44] SOU 1947: 47 s. 284.

[45] NJA 1879 B 320 och 440.

fiskerätt å en fastighet som är belägen på stort avstånd från den plats där brottet förövats.[46]

Om någon olovligen jagat eller fiskat å annans fastighet synes det oklart om innehavare av jakträtt eller fiskerätt å närbelägen fastighet kan anses som målsägande.

I motiven till lagen om fiskevårdsområden uttalades att det understundom icke är givet att varje delägare har ställning av målsägande. Vidare uttalades att om fiskevårdsområdet är stort och angivarens fiskerätt är lokaliserad till en annan del av området än där förseelsen ägt rum, det måhända kan göras gällande att angivaren icke av gärningen "förnärmad blivit eller skada lidit". För att undanröja varje anledning till tveksamhet ansågs det motiverat att i lagen inrycka en bestämmelse att delägare städse är behörig angivare.[47] De återgivna motivuttalandena tyder på att fiskerättsinnehavare ansetts kunna uppträda som målsägande ifråga om olovligt fiske som ägt rum helt nära fiskerättshavarens vattenområde. Då fiskerättshavarens fastighet varit belägen på ett större avstånd från den plats där någon olovligen fiskat, skulle fiskerättshavaren i allmänhet ej anses som målsägande. I motiven redovisas ej anledningen härtill. Ståndpunkten torde motiveras av att fiskerättshavaren i sådant fall ej lider någon påvisbar skada.

Ett uttalande av tredje lagutskottet i motiven till lagen om rätt till fiske går i annan riktning. I lagen om rätt till fiske 40 § stadgas: "Brott varom förmäles i 34 eller 35 § må ej, där det endast kränker enskild fiskerätt, åtalas av allmän åklagare med mindre det av målsägande angives till åtal eller statsåklagaren finner åtal vara ur allmän synpunkt påkallat." Beträffande statsåklagarens rätt att efter viss lämplighetsprövning väcka allmänt åtal då angivelse ej gjorts uttalade tredje lagutskottet: "Utskottet förutsätter att denna befogenhet för statsåklagaren kommer att utövas endast i mycket få fall, t. ex. då det på grund av skiftesrättsliga förhållanden erbjuder stora svårigheter att bevisa på vilkens vattenområde fiske ägt rum och vissa men icke alla ägarna av vattenområde i närheten vilja anmäla det olovliga fisket till åtal."[48] Om ägarna ansetts som målsägande hade åklagaren kunnat väcka åtal utan att företaga någon lämplighetsprövning. Det synes därför som om utskottet hyst den uppfattningen att den som är innehavare av fiskerätt i närheten av det vattenområde där brottet förövats ej är behörig att som målsägande ange brottet till åtal.

Lagen om rätt till fiske innehåller i 30—32 §§ vissa bestämmelser om åtgärder mot vanskötsel av fiske. Om enskild fiskerättsinnehavare uppenbart vansköter fisket genom alltför hård beskattning av fiskebeståndet kan åtgärder företagas mot fiskerättsinnehavaren, därest ej frivillig överenskommelse kan träffas beträffande villkoren för fiskets bedrivande. Åtgärder kan vidtagas endast om de är påkallade ur allmänt intresse.[49] Kan rättelse ej vinnas å frivillig väg kan länsstyrelsen i en fiskeriplan fastställa föreskrifter för fiskets

[46] Jfr Förslag till vattenlag, 1911, s. 517.
[47] Fiskevårdsområden, 1957, s. 128.
[48] Tredje lagutskottets utlåtande nr 23 år 1950 s. 63.
[49] SOU 1947: 47 s. 248 och Kungl. Maj:ts proposition nr 60 år 1950 s. 101.

bedrivande. Föreskrifterna kan vitessanktioneras. Enskild fiskerättshavare är ej behörig att framställa yrkande om att åtgärder skall vidtagas i anledning av att fiskebeståndet utarmats genom fiske som bedrivits å grannfastighet.[50] Åtgärder i anledning av fastighetsägares rovfiske kan ej framtvingas av innehavare av fiskerätt å grannfastighet och kan ej vidtagas endast av hänsyn till sådan fiskerättshavares intresse. Det förefaller därför motiverat att ej heller erbjuda denne möjligheter att ingripa mot sådant straffbart rovfiske som bedrivits av tredje man på fastighet som gränsat till sagde fiskerättshavares vattenområde.

Vad beträffar frågan om grannelagsrättslig skada grundar målsäganderätt vid olovlig jakt är två rättsfall av intresse.

NJA 1906 s. 157. I rättsfallet uppkom fråga om fastighetsägare ägde behörighet att föra ansvarstalan för det annan skjutit en grävling, vilken fällts då den uppehållit sig å allmän landsväg. Fastighetsägaren hade jakträtt å ömse sidor av vägen.

HR:n förklarade att fastighetsägaren ej var behörig att föra ansvarstalan, enär grävlingen befunnit sig å mark avsatt till allmän landsväg, då den påskjutits av den tilltalade.

HovR:n fann ej skäl att göra ändring i HR:ns utslag.

På besvär av fastighetsägaren fann HD ej skäl att göra ändring i HovR:ns utslag.

Av rättsfallet framgår att jordägare ej ansetts vara målsägande ifråga om olovlig jakt som ägt rum å område intill jordägarens. Utgången i rättsfallet synes ha goda skäl för sig. En jordägare kan knappast anses lida skada genom att enstaka mindre villebråd fällts å område gränsande till jordägarens markområde. Enligt gällande lag måste fastighetsägare anses vara taleberättigad i fall av förevarande art. Enligt jaktlagens 5 § tillkommer nämligen jakträtten å allmän väg den person som äger mark å bägge sidor av vägen.

Om olovlig jakt skulle ha ägt rum i sådan utsträckning att stammen av vilt reducerats torde ägaren av intilliggande fastighet lida skada. I motiven till 1938 års lag om rätt till jakt framhäves att jakträttsinnehavare har att beakta andra personers intressen vid jagande bl. a. annans intresse av att stammen av villebråd ej väsentligen minskas.[51] Med hänsyn härtill framstår det som motiverat att anse fastighetsägare som målsägande ifråga om olovlig jakt å grannfastighet, om brottet medfört att stammen av villebråd utrotats eller minskat i större utsträckning. Fråga om enskild kan anses som målsägande i sådant fall har ej blivit föremål för bedömande i praxis, men väl frågan om enskilds rätt att erhålla skadestånd.[52]

[50] SOU 1947: 47 s. 250.

[51] Se SOU 1936: 38 s. 64 där det av utredningsmannen framhölls att jakträtten kan underkastas inskränkningar i allmänt och enskilt intresse. Vidare uttalades att den jagande ej bör bedriva jakten så att villebrådsstammens fortvaro äventyras. I utredningsmannens förslag 1 § hade ett stadgande med sådan innebörd upptagits. Detta stadgande kom på lagrådets tillskyndan att omformuleras. Därvid avsågs ej att göra någon ändring i sak. Kungl. Maj:ts proposition nr 46 år 1938 s. 91.

[52] Spens, SvJT 1956 s. 659. Författaren framhåller att skillnad måste göras mellan ersättning för det dödade djurets köttvärde och dess avelsvärde. Se vidare nämnda tidskriftsinlägg beträffande förutsättningarna för att jakträttsinnehavare skall tillerkännas ersättning för avelsvärde vid olovlig jakt. I det nedan refererade rättsfallet NJA 1944 s. 417 uppstod fråga om i vilken utsträckning olika personer var berättigade till ersättning för avelsvärde.

NJA 1944 s. 417. Allmän åklagare yrkade ansvar å ett flertal personer för det de olovligen jagat och fällt älgar å markområden tillhöriga olika bolag och en stiftelse.

Bolagen och stiftelsen anförde: Under de jakter, varom fråga vore, hade fällts nio älgar inom ett relativt begränsat område. Det vore uppenbart, att härigenom allvarlig skada uppstått å älgbeståndet å de marker, som utgjorde älgarnas naturliga uppehållsområde. Målsägandetalan borde följaktligen oberoende av var de särskilda älgarnas fallplatser vore belägna, få föras av de personer, som inom älgarnas uppehållsområde ägde sådana marker, att älgjakt där kunde bedrivas.

HR:n fann att de olovliga jakterna måste anses ha medfört skada å älgbeståndet ur avelssynpunkt. Beträffande fördelningen av utgående skadestånd ansåg HR:n att densamma borde verkställas efter den allmänna princip, att varje målsägande erhöll så stor del i skadeståndet, som svarade mot hans andel i älgarnas uppehållsrum.

HovR:n bestämde likaledes skadeståndsbeloppen med hänsyn till den skada som tillfogats älgbeståndet på bolagens och stiftelsens markområden.

HD:s flesta ledamöter ansåg att skada uppstått å älgbeståndet i de trakter där jakten ägt rum. Ersättning ansågs böra tillkomma bolagen och stiftelsen, envar i den mån skada drabbat älgbeståndet å partens mark genom där idkad jakt.

I särskilda vota förklarade två justitieråd att de lika med domstolarna fann bolagen och stiftelsen vara berättigade till ersättning för den skada som genom ifrågavarande olovliga jakter uppstått å älgbeståndet inom dessa parters tillhöriga markområden.

HD:s majoritet har hyst den uppfattningen att fastighetsägare är berättigad att erhålla ersättning för avelsvärde då olovlig jakt ägt rum å fastighetsägarens markområde. Avgörande är således var jakten ägt rum, ej var fallplatsen är belägen. Fastighetsägare är ej berättigad att erhålla ersättning för skada av förevarande art när den olovliga jakten ägt rum å en närbelägen fastighet.[53] Av rättsfallet behöver icke nödvändigtvis dragas den slutsatsen att jakträttshavare är obehörig att som målsägande föra talan om ansvar för det någon olovligen jagat å grannfastighet. Liksom behörighet att föra ansvarstalan föreligger i vissa fall oaktat vederbörande ej är skadeståndsberättigade skulle i förevarande fall kunna tänkas att målsäganderätt erkännes trots att ersättning ej kan utgå till jakträttsinnehavare i anledning av att någon olovligen jagat å grannfastighet.[54]

Vad beträffar grannelagsrättslig skada vid brotten olovligt fiske och olovlig jakt kan sammanfattningsvis sägas att det anförda närmast talar för att sådan skada ej kan grunda målsäganderätt. Då fastighetsägare å sin fastighet förövat brott som kan anses direkt begånget mot grannfastighetens ägare får dock antagas att målsäganderätt erkännes. Ur lämplighetssynpunkt kan invändningar resas mot att allvarliga skadeverkningar av grannelagsrättslig art ej grundar målsäganderätt. Antag att å en fastighet bedrivits olovlig jakt i sådan omfattning att stammen av vilt reducerats eller att fiskebeståndet å en viss fastighets vattenområde minskats genom olovligt fiske. Det vore olämpligt om ägare av grannfastighet ej kunde ingripa mot sådan brottslighet. Det ter sig onaturligt om den som äger fiskerätten inom större delen av en sjö

[53] Hellner, SvJT 1969 s. 349 not 67. Jfr Ljungman, Rättsvetenskapliga studier ägnade minnet av Phillips Hult, s. 290 not 9.
[54] Bouveng, s. 116.

och som låtit inplantera fisk i sjön, skulle anses obehörig att beivra sådant olovligt fiske å intilliggande fastighets fiskevatten som medfört väsentlig skada å planteringsföretaget. Om man skulle låta enskild fiskerättsinnehavare eller jakträttsinnehavare vara åtalsberättigad då han tillskyndats grannelagsrättslig skada, måste uppställas ett krav på att brottsligheten tagit sådana proportioner att fiskebeståndet eller stammen av vilt väsentligen minskats. Med hänsyn till vad ovan sagts får det anses tveksamt om icke grannelagsrättslig skada av allvarlig art kan grunda målsäganderätt.

13.3.3. Hyresrätt

Då skada å fastighet förorsakats genom brottslig gärning uppstår fråga om målsäganderätt kan anses tillkomma ej blott fastighetsägaren utan även hyresgäst som lidit skada.

NJA 1941 B 746. Ett antal personer hade placerat sprängämnen i en fastighet samt bringat dessa att explodera. Vid explosionen antändes fastigheten.

OÅ, F och EH, som befunnit sig i fastigheten vid brandens utbrott, hade lyckats lämna fastigheten genom ett fönster. OÅ hade hyrt en lägenhet av fastighetsägaren. F hade hyrt ett rum av OÅ. EH hade bott i fastigheten endast under den natt explosionen ägde rum. G hade en lägenhet i fastigheten, men hade vistats på annan ort vid brottstillfället.

Ansvarstalan fördes mot gärningsmannen av allmän åklagare samt ovannämnda personer och ett flertal andra personer.

HovR:n fann det ej vara ådagalagt att de tilltalade anlagt branden eller att sprängningen åstadkommit densamma. Vidare förklarade HovR:n att det brott vartill de tilltalade funnits skyldiga endast fick åtalas av åklagaren, visst bolag samt F, G och OÅ, som bott i fastigheten.

HD fann ej skäl att göra ändring i HovR:ns utslag.[55]

HovR:ns uttalande om att åtalsrätt tillkom vissa personer som bott i fastigheten måste förstås så att målsäganderätt endast ansetts tillkomma personer som var innehavare av nyttjanderätt. Detta framgår av att målsäganderätt ej tillerkänts EH som tillfälligtvis bott i fastigheten den natt brottet förövades. G som hyrt en lägenhet av fastighetsägaren har ansetts behörig att föra ansvarstalan, oaktat han ej befann sig i sin bostad den natt fastigheten eldhärjades. G måste således grundat sin behörighet på att brottet innefattat intrång i nyttjanderätt. På samma sätt måste OÅ och F ansetts som målsägande i egenskap av innehavare av hyresrätt. OÅ:s hyresrätt grundades på upplåtelse av fastighetsägaren och F:s hyresrätt på upplåtelse från OÅ (sublokation).[56] OÅ och F har ej ansetts som målsägande av den anledningen att de skadats till person eller utsatts för fara därför. Detta framgår av att EH ej ansetts som målsägande, oaktat han fått brännskador.

Vad beträffar utländsk praxis kan nämnas att hyresgäster i ett norskt rättsfall ansetts åtalsberättigade ifråga om skadegörelsebrott som bestått i att de åtalade brutit upp en dörr till hyreshuset.[57] I ett tyskt rättsfall ansågs in-

[55] Se även under 7.2.1.3. beträffande detta rättsfall. Jfr även NJA 1922 s. 344.
[56] Jfr NJA 1906 B 509 refererat under 13.3.1.
[57] Rt 1904 s. 141.

nehavare av tjänstebostad som Verletzter ifråga om skadegörelsebrott och detta oaktat att vederbörande ämbetsverk hade att ersätta den uppkomna skadan. Genom brottet hade några av lägenhetens fönsterrutor slagits sönder.[58]

För erkännande av målsäganderätt torde det vara tillräckligt att brottet medfört att hyresgästen ej kunnat utnyttja sin lägenhet under samma gynnsamma betingelser som tidigare. Det kan således ej krävas att nyttjanderättshavaren skall ha lidit ersättningsgill skada. Den som är innehavare av hyresrätt i första hand måste otvivelaktigt anses som målsägande vid brott som medfört skada, eftersom han är ersättningsberättigad i egenskap av sakrättsinnehavare. Rättsfallet NJA 1941 B 746 tyder på att den som är innehavare av hyresrätt i andra hand kan anses som målsägande ifråga om egendomsbrott då målsäganderätten grundas å förorsakad skada. Sådan hyresgäst åtnjuter ej sakrättsligt skydd[59] och anses ej berättigad att vid expropriation erhålla ersättning av den exproprierande.[60] Om sådan hyresgäst sålunda ej kan anses ersättningsberättigad gentemot brottslingen för det denne förstört fastigheten föreligger skäl att ej anse honom som målsägande. Även om han ej är ersättningsberättigad skulle han kunna anses som målsägande av den anledningen att brottet utgjort intrång i den besittningsrätt som är förenad med nyttjanderätten. Vid bedömningen av målsäganderättsfrågan är det härvid möjligt att skillnad måste göras mellan fall då brottet främst riktat sig mot fastighetsägaren och då brottet främst riktat sig mot innehavaren av hyresrätt i andra hand. Skadeverkningarnas art kan härvid även bli av betydelse. Antag att en av hyresinnehavarens gäster anställt skada på lägenheten i syfte att trakassera bostadsinnehavaren. I sådant fall ter det sig motiverat att anse lägenhetsinnehavaren som målsägande. Den som enligt kontrakt med fastighetsägaren äger hyresrätt är i sådant fall föga intresserad av att brottet beivras, varför målsäganderätt främst bör tillerkännas andrahands-hyresgästen. Om en fastighet helt brunnit ned på grund av förövat mordbrandsbrott bör kanske lägenhetsinnehavaren ej anses som målsägande, enär brottslingen ej direkt eftersträvat att tillfoga denne skada. Eftersom förstahands-hyresgästen gått förlustig sin kontraktsenliga hyresrätt och endast han kan rikta civilrättsliga anspråk mot fastighetsägaren och brottslingen, är man kanske benägen att tillerkänna honom målsäganderätt, men ej den som innehaft hyresrätt i andra hand.

Om en fastighet skadats och det därvid kan anses tveksamt om brottet över huvud taget kan anses ha utgjort intrång i den hyresgästen tillkommande nyttjanderätten bör denne i allmänhet ej anses som målsägande. En hyresgäst äger begagna sådana gemensamma utrymmen inom fastigheten såsom trappuppgångar. Denna nyttjanderätt är av betydligt svagare art än den rätt hyresgästen äger till den förhyrda lägenheten. Vid skadegörelse å den dörr som finns vid den för hyresgästerna gemensamma utgången medför det brottsliga förfarandet ringa olägenhet för den enskilde hyresgästen. Fastig-

[58] RGSt 71, 137.
[59] Undén II: 2, s. 186.
[60] NJA 1964 s. 500.

hetsägaren lider i förhållande till hyresgästerna mera kännbar skada och han bör därför ensam anses som målsägande.

Intrång i nyttjanderätt som ej medför skada å fastighet kan bedömas som hemfridsbrott, olaga intrång eller egenmäktigt förfarande. Klart är att nyttjanderättshavaren måste anses som målsägande ifråga om sådant brott. Fråga uppkommer emellertid om ej åtalsrätt kan tillerkännas andra personer som utan att vara nyttjanderättshavare faktiskt ägt nyttja den bostad som fastighetsägaren genom avtal uthyrt till annan. Särskilt viktigt är att utröna om hustrun kan anses behörig föra ansvarstalan för hemfridsbrott, då hyresrätten upplåtits till mannen. Vidare skall utredas om en gäst kan anses som målsägande ifråga om hemfridsbrott.

För dansk rätts vidkommande har Hurwitz uttalat att den som varaktigt nyttjar en lägenhet är att anse som forurettede vid hemfridsbrott.[61] I tysk doktrin har under hänvisning till ett av Reichsgericht 1884 avgjort rättsfall hävdats att hustrun ej är behörig att göra angivelse ifråga om hemfridsbrott, om mannen ensam varit innehavare av hyresrätten.[62] Även den motsatta uppfattningen finns företrädd i tysk doktrin.[63] Vad beträffar schweizisk rätt har Thormann och von Overbeck uttalat att den som äger förfoga över de skyddade lokalerna är Verletzter. Till kretsen av angivelseberättigade har författarna hänfört ägare och innehavare av hyresrätt, varvid avses även hyresrätt som upplåtits i andra hand. Den som äger förvägra annan tillträde till viss lägenhet å ägarens eller hyresgästs vägnar kan enligt författarna ej anses behörig att göra angivelse ifråga om hemfridsbrott.[64] I ett avgörande från 1961 har kassationsdomstolen anslutit sig till den uppfattning som Thormann och von Overbeck givit uttryck för. Sålunda uttalade kassationsdomstolen att den som äger förfoga över de rum där någon olovligen inträngt är att anse som Verletzter. Anhöriga till nyttjanderättshavaren som å dennes vägnar äger förbjuda annan person att tränga in i den förhyrda lägenheten ansågs ej vara Verletzten.[65] I ett senare avgörande från 1964 har kassationsdomstolen vidhållit denna uppfattning och uttalat att angivelserätt tillkommer nyttjanderättshavare oberoende av om hyresrätten är av sakrättslig eller obligationsrättslig natur eller nyttjanderätten har sin grund i offentligrättsliga förhållanden.[66] Vad beträffar svensk rätt har Hedenskog hävdat att nyttjanderättshavaren ensam är angivelseberättigad ifråga om hemfridsbrott, om fastighetsägaren helt eller delvis överlämnat besittningsrätten till annan (t. ex. en hyresgäst eller en arrendator) med påföljd att ägaren själv varit därifrån utesluten. Om någon upplåtit dispositionsrätt som ej kan anses utesluta upplåtarens egen borde angivelserätt enligt Hedenskog tillkomma såväl upplåtaren som den till vilken upplåtelsen ägt rum. I anslutning härtill har Hedenskog som exempel anfört att vid inträngande i drängkam-

[61] Hurwitz, Den danske strafferetspleje, 2 udgave, s. 348.
[62] Leipziger Kommentar I, s. 686 och RGSt 11, 53.
[63] Schönke—Schröder, s. 831 f.
[64] Thormann und von Overbeck II, s. 186 ff.
[65] BGE 87 IV s. 120.
[66] BGE 90 IV s. 74.

mare i en lantgård både drängen och husbonden borde anses berättigade att angiva hemfridsbrottet till åtal.[67]

BrB 4: 6 st. 1 har följande lydelse: "Den som olovligen inträngер eller kvarstannar där annan har sin bostad, vare sig det är rum, hus, gård eller fartyg, dömes för hemfridsbrott till böter." Genom straffbestämmelsen anges vilka lokaler som utgör skyddat område. Däremot framgår ej i vilket avseende olika personer skall anses åtnjuta skydd. Härvid kan man tänka sig att det straffrättsliga skyddet kan vara beskaffat på tre olika sätt. Brottets skyddsintresse kan tänkas utgöras av 1) annans hyresrätt, 2) annans befogenhet att faktiskt nyttja en bostad under en längre eller kortare tid eller 3) den enskildes intresse av att få vara ostörd, varvid det är möjligt att skyddet blott avser en begränsad krets t. ex. nyttjanderättshavarens familjemedlemmar, men ej deras gäster.[68]

Straffrättskommittén uttalade att brotten i 4 kap. BrB riktar sig mot annans frihet i skilda hänseenden eller kränker andra rent personliga intressen som ej är av ekonomiskt slag och plägar sammanfattas under beteckningen frid.[69] Fridsbrotten får anses rikta sig mot annans känsloliv.[70] Hemfridsbrottet skulle därför enligt straffrättskommittén få anses utgöra angrepp på annans ideella intresse av att få vara ostörd inom vissa lokaliteter. Emellertid innefattar hemfridsbrott ej blott angrepp på detta ideella intresse utan även intrång i nyttjanderätt. Att så är fallet är helt påtagligt, enär ansvar inträder när någon olovligen inträngt i en lägenhet som ej varit bebodd vid tillfället ifråga.[71] Straffrättskommittén har likväl ej uppfattat hemfridsbrottet såsom utgörande intrång i nyttjanderätt och detta har i systematiskt hänseende ej inordnats bland förmögenhetsbrotten. Anledningen härtill är säkerligen att fridsstörningen och ej den faktiska vistelsen eller det fysiska begagnandet av en lägenhet uppfattats som brottets mest allvarliga verkningar. Vid andra brott som innefattar olovligt begagnande av viss egendom t. ex. olovligt brukande ter sig det faktiska nyttjandet av egendomen som det mest iögonfallande resultatet av brottet. I överensstämmelse härmed har också brottet olovligt brukande inordnats bland förmögenhetsbrotten. Om någon vid olovligt inträngande i en lägenhet mera varaktigt nyttjat denna kan förfarandet bli att bedöma som egenmäktigt förfarande. Det är ej möjligt att draga någon skarp skiljelinje mellan handlingar som är att rubricera som egenmäktigt förfarande och hemfridsbrott.[72] Mot bakgrunden av det sagda framstår det som helt klart att hemfridsbrottet även måste uppfattas som intrång i rätten att nyttja och använda en bostadslägenhet.

Det kan således fastslås att hemfridsbrottet i första hand kriminaliserats för att vissa personer skall få vara ostörda inom vissa lokaliteter. Vidare kan det antagas att handlingstypen ifråga straffbelagts även för att förhindra intrång i nyttjanderätt. Fråga uppkommer om envar som uppehåller sig i en lä-

[67] Hedenskog, s. 205 f.
[68] Jfr SOU 1937: 37 s. 21.
[69] SOU 1953: 14 s. 151.
[70] SOU 1937: 37 s. 17.
[71] SOU 1953: 14 s. 167.
[72] Sundberg, SvJT 1968 s. 663 ff.

genhet och som har intresse av att ej bli störd av personer som obehörigen tränger in i bostaden kan anses åtnjuta skydd. Kan t. ex. den tillfällige gästen anses behörig att som målsägande beivra olovligt inträngande? Eftersom en gäst icke äger bestämmanderätt över vilka personer som får vistas i annans lägenhet kan han ej sägas åtnjuta något fridsskydd. Straff inträder nämligen ej om en främmande person med nyttjanderättshavarens tillstånd uppehåller sig i dennes bostad och uppträder på sådant sätt att nyttjanderättshavaren och hans gäst störes.[73] Det kan därför sägas att det särskilda fridsskyddet blott gäller till förmån för den som äger bestämma över vilka personer som får vistas i en lägenhet. Den tillfällige gästen kan blott anses som målsägande om han blivit störd på sådant sätt att förfarandet är att bedöma som ofredande.[74]

Ovan har uttalats att fridsskyddet blott kan anses gälla till förmån för envar som äger bestämma över vilka personer som får uppehålla sig i en bostad. Målsäganderätt kan dock endast anses tillkomma den kränkte, om han haft en självständig beslutanderätt. Om en person äger avvisa besökare från en lägenhet endast under förutsättning att nyttjanderättshavaren är av samma mening, kan endast den sistnämnde anses ha en självständig bestämmanderätt. Annan person som avvisar besökare får då sägas uppträda å nyttjanderättshavarens vägnar och bör ej anses som målsägande, om någon vägrar att efterkomma hans anmaning att avlägsna sig. Målsäganderätt bör anses tillkomma den som ej är beroende av annan persons medgivande för att avvisa besökare. I det följande skall undersökas om en sådan självständig bestämmanderätt kan anses tillkomma annan än den till vilken hyresrätt upplåtits.

Straffrättskommittén uttalade att straff för hemfridsbrott kan ifrågakomma om någon med den ena makens samtycke, men mot den andres vilja inträngер eller kvarstannar i en bostad, som disponeras av makarna gemensamt.[75] Antag att hustrun men ej mannen anmanat viss person att avlägsna sig från makarnas bostad samt att den besökande vägrat efterkomma hustruns uppmaning. I sådant fall måste hustrun anses som målsägande, oaktat hon ej är innehavare av hyresrätt. Av straffrättskommitténs uttalande följer att hustrun äger en självständig rätt att bestämma om vem som äger vistas i makarnas bostad. Fridsskyddet måste således gälla till förmån för hustrun. Hon måste därför anses som målsägande ifråga om hemfridsbrott, såvida ej den brottsliga handlingen begåtts med hennes tillstånd.

Av vissa uttalanden som gjorts av straffrättskommittén framgår att hemfridsskydd ofta tillkommer ej blott den till vilken ägaren upplåtit hyresrätt. Kommittén förklarade att hemfridsskyddet gäller i princip oberoende av äganderättsförhållandena och att en tjänare således har hemfridsskydd i sin

[73] SOU 1970: 47 s. 72.
[74] I NJA 1907 B 14 ansågs en tillfällig gäst som målsägande ifråga om hemfridsbrott. Bedömningen av målsäganderättsfrågan står dock ej i strid med vad som ovan sagts, enär de tilltalades förfarande enligt BrB hade varit att rubricera som ofredande. Målsäganden hade skrämts och blivit chockad genom de tilltalades förfarande. Skadestånd utdömdes.
[75] SOU 1953: 14 s. 168. Rättsfallet NJA 1944 s. 67 åberopades av straffrättskommittén.

bostad även om den tillhandahålles av arbetsgivaren. Enligt straffrättskommittén skulle hemfridsskyddet även omfatta en tillfällig bostad t. ex ett hotellrum.[76] Det är således tydligt att den som äger rätt att disponera en sådan lokal som avses i BrB 4: 6 st. 1 kan vara målsägande även om annan person formellt är att anse som hyresrättsinnehavare. I överensstämmelse med det sagda har en person ansetts angivelseberättigad ifråga om olovligt inträngande i en flottningskoja som vid tillfället ifråga beboddes av ett flertal personer vilka ej var ägare till denna.[77]

Om några personer tillfälligt besökt en annan person i hans bostad och en främmande person därvid olovligen inträngt i lägenheten kan de besökande ej anses som målsägande. Om däremot nyttjanderättshavaren erbjudit en gäst att bo i ett särskilt rum under en längre tid synes det vara möjligt att anse gästen som målsägande, om en främmande person olovligen trängt sig in i det av gästen bebodda rummet. I sådant fall kan man kanske anse att gästen haft sin tillfälliga bostad i rummet, varför det skulle vara befogat att anse att denne åtnjöt hemfridsskydd i förhållande till helt främmande personer.

I BrB 4: 6 st. 2 stadgas: "Intränger eller kvarstannar någon eljest obehörigen i kontor, fabrik, annan byggnad eller fartyg, på upplagsplats eller på annat dylikt ställe, dömes för olaga intrång till böter." Fråga uppkommer om åtalsrätt kan anses tillkomma annan person än ägaren till den lokal eller det markområde där någon obehörigen vistats. Kan arbetsledare som tillförsäkrats tillsynsbefogenheter anses behörig att som målsägande göra angivelse ifråga om olaga intrång, om någon vägrat att på dennes tillsägelse avlägsna sig från en industrilokal? Kan han anses ha en självständig rätt att besluta om vilka personer som får uppehålla sig inom fabriken? I tysk rätt har den som utrustats med befogenhet att avvisa besökare ansetts som Verletzter.[78] För svensk rätts vidkommande torde det vara riktigast att anse dylika personer obehöriga att föra ansvarstalan, enär de ej har någon personlig rätt att bestämma över vilka personer som äger vistas inom en industrilokal. En arbetsledare får anses ha tillförsäkrats uppgiften att upprätthålla ordningen på en arbetsplats för att driften ej skall störas. Arbetsledare kan närmast anses uppträda som företagsägarens uppdragstagare då han har att tillse att obehöriga personer ej uppehåller sig på arbetsplatsen. I det följande kapitlet skall visas att målsäganderätt ej bör tillerkännas uppdragstagare då uppdragsgivaren tillhörig egendom skadats eller annat brott begåtts mot honom.[79]

Om någon olovligen intränger i annans bostad under sådana former att förfarandet innefattar besittningsrubbning, kan straff för egenmäktigt förfarande inträda. Ovan har sagts att vid brott som stöld och egenmäktigt förfa-

[76] SOU 1953: 14 s. 167.
[77] NJA 1928 s. 471. Enligt SL 11: 13 var hemfridsbrott angivelsebrott.
[78] Leipziger Kommentar I, s. 685. Jfr Schönke—Schröder, s. 831 f och RGSt 41, 416.
[79] Rättsfallet NJA 1901 s. 1 tillåter inga slutsatser i berörda fråga. En person hade på tillsägelse av föreståndaren för ett mälteri vägrat avlägsna sig från mälteriet. Föreståndaren hade sin bostad inom mälteriet. I rättsfallet uppkom fråga om föreståndaren kunde anses åtnjuta hemfridsskydd. Så ansågs ej vara fallet. Då ingen annan persons hemfrid kunde tänkas vara kränkt ogillades talan. (Brottet olaga intrång saknade motsvarighet i SL.)

rande besittningshavare är målsägande endast om hans besittning varit förenad med några skyldigheter eller rättigheter t. ex. nyttjanderätt. Då såväl hustrun som mannen faktiskt sett äger nyttja en av mannen förhyrd bostad, bör de båda anses som målsägande ifråga om sådant egenmäktigt förfarande som bestått i att någon obehörigen inträngt och vistats i deras gemensamma bostad. Däremot synes det vara mera tveksamt om hustrun kan anses åtalsberättigad ifråga om grov stöld, om en person brutit sig in i makarnas bostad och stulit värdefull egendom tillhörig mannen. Eftersom hustrun lider helt ringa skada i förhållande till mannen förefaller det rimligt att blott anse denne som målsägande.

13.3.4. Brukningsrätt

Om en person genom avtal givit annan person rätt att bruka lös egendom, kan han endast under vissa förutsättningar ådraga sig straff om han företager åtgärder till men för innehavaren av brukningsrätten. Om den sistnämnde fått egendomen i sin besittning och ägaren frånhänder honom egendomen, är förfarandet att bedöma som egenmäktigt förfarande.[80] Innehavaren av brukningsrätten är då målsägande.[81] Förstör ägaren egendom som han har i sin besittning ådrager han sig ansvar för skadegörelse om annan person haft rätt att bruka egendomen.[82] Om innehavare av brukningsrätt ej fått egendomen i sin besittning, kan ägaren ej straffas därest brukningsrätten förintas genom att ägaren säljer egendomen eller upplåter konkurrerande rätt eller om ägaren själv nyttjar egendomen.[83] Vid påstått brottsligt förfarande från ägarens sida som endast medfört skada för innehavaren av brukningsrätten bör denne anses som målsägande.

Vid brott som medför skada för såväl ägare som innehavare av brukningsrätt skall här skiljas mellan fall då egendomen befunnit sig i ägarens besittning och fall då egendomen befunnit sig i nyttjarens besittning. Ovan har sagts att om ägaren företager åtgärder till men för innehavare av brukningsrätt åtnjuter denne i allmänhet straffrättsligt skydd endast om han haft egendomen i sin besittning. I den mån innehavare av brukningsrätt måste finna sig i att ägaren straffritt kan vidtaga åtgärder till men för honom saknas anledning att tillförsäkra honom befogenhet att få tredje man bestraffad för sådant förfarande. Målsäganderätt skulle således i allmänhet ej tillkomma innehavare av brukningsrätt om han ej haft besittning till den egendom han ägt nyttja. Om innehavare av brukningsrätt haft besittning till egendom som exempelvis blivit stulen, bör han anses åtalsberättigad förutsatt att brukningsrätten varit av sådan art att brottet för honom medfört kännbar skada. I kapitlet om besittningshavares målsäganderätt har hävdats att besittare endast kan anses som målsägande om innehavet varit förenat med rättigheter eller förmåner av betydelse för besittaren. I överensstämmelse här-

[80] Rodhe, s. 599.
[81] NJA 1929 B 696.
[82] SOU 1944: 69 s. 391 och Rodhe, s. 599 f.
[83] SOU 1940: 20 s. 191 f och Rodhe, s. 599.

med måste innehavare av brukningsrätt anses som målsägande om han innehaft egendomen med rätt att bruka den under en längre tid. Om han däremot blott ägt nyttja egendomen under en helt kort tid, medför brott som stöld så ringa olägenhet för honom att han ej bör anses åtalsberättigad. För den utomobligatoriska skadeståndsrättens vidkommande har Hellner hävdat att brukare är berättigad att erhålla ersättning av skadevållare om han med uteslutande av ägaren haft rätt att bruka egendomen ifråga under en längre tid. Vidare har Hellner förklarat att det därvid saknar betydelse om nyttjanderätten har sakrättslig karaktär.[84] Hellner synes således mena att innehavare av brukningsrätt är berättigad att erhålla skadestånd i samma utsträckning som målsäganderätt enligt ovan ansetts tillkomma innehavare av brukningsrätt. Det får anses tveksamt om den som periodvis ägt nyttja viss egendom kan anses som målsägande ifråga om brott som stöld, därest brottet förövats under tid då egendomen befunnit sig i ägarens besittning. Det är härvid ej säkert att målsäganderätt erkännes så snart brukningsrätt upplåtits för en längre tid.

I äldre tysk praxis finns exempel på att innehavare av brukningsrätt ansetts som Verletzter.[85] Den som genom avtal med filmbolag förvärvat rätt att visa filmer ansågs i ett schweiziskt rättsfall som Verletzter ifråga om brottsligt förfarande som bestått i att filmerna förstörts. Till stöd härför åberopades bl. a. att om brukningsrätt upplåtits lider ofta ägaren skada i mindre utsträckning än innehavare av brukningsrätten, varför ägaren vanligen är föga intresserad av att väcka ansvarstalan. Om blott ägaren ansågs som Verletzter skulle gärningsmannen enligt kassationsdomstolen kunna gottgöra ägaren dennes förlust och träffa förlikning med denne på fördelaktiga villkor. Vidare förklarades att gärningsmannen härvid skulle kunna undgå ansvar utan att innehavaren av brukningsrätten blev gottgjord den skada som tillfogats honom, vilken ofta kunde vara betydande.[86] De anförda synpunkterna torde även för svensk rätts vidkommande kunna tillmätas betydelse.

13.3.5. Sammanfattning

Vid brott som endast utgör angrepp på en begränsad rättighet anses rättighetsinnehavaren som målsägande och detta oberoende av om rättigheten vunnit sakrättsligt skydd. Om brottet är av sådan art att nyttjarens intressen ej läderas erkännes ej målsäganderätt även om den brottsliga gärningen berör den egendom vilken rättighetshavaren ägt rätt att nyttja. För att kunna avgöra om nyttjaren lidit skada kan det vara erforderligt att närmare bestämma nyttjanderättens eller brukningsrättens innehåll. Vid brott som medför skada såväl för ägaren som för innehavare av nyttjanderätt tillerkännes skadelidande sakrättsinnehavare målsäganderätt. Vid denna typ av brott torde åtalsrätt i viss utsträckning även tillkomma innehavare av rättighet, som ej

[84] Hellner, SvJT 1969 s. 348 f.
[85] RGSt 1, 306 (text anbragt på en husvägg hade övermålats) och 4, 326 (utlånad jakthund skadad under pågående jakt).
[86] BGE 74 IV s. 6.

vunnit sakrättsligt skydd. Härvid kan olika omständigheter tala för att målsägande rätt bör erkännas, såsom att nyttjanderättshavaren haft egendomen i sin besittning, att han lidit mera kännbar skada än ägaren och att gärningsmannen främst avsett att tillfoga nyttjanderättshavaren skada.

13.4. Panträtt och retentionsrätt

Panträttens funktion anses vara att bereda långivare realsäkerhet för fordran som han har hos den som ställt panten.[87] Så länge skulden ifråga ej blivit till fullo betald har panträttshavaren intresse av att pantobjektets ekonomiska värde bevaras. Även retentionsrättens funktion är att bereda kreditgivare säkerhet för fordran.[88] Innehavare av retentionsrätt kan visserligen ej som panträttshavare låta försälja den egendom som utgör realsäkerhet och göra sig betald för den förfallna fordringen ur den influtna köpeskillingen.[89] Retentionsrättsinnehavaren kan emellertid få sin fordran domfäst och därefter begära utmätning. Enligt 4 § förmånsrättslagen har retentionsrättshavare liksom panträttshavare förmånsrätt i den egendom som utgör säkerhet för fordran. Det kan därför sägas att såväl panträttshavare som retentionsrättshavare har ett väsentligt intresse av att realsäkerhetens ekonomiska värde bevaras under den tid fordringsförhållandet består.

Retentionsrättens viktigaste funktion är att utsätta gäldenären för indirekt tryck att betala sin skuld. Eftersom gäldenären måste avstå från besittningen till den retinerade egendomen och därmed ej har möjligheter att nyttja egendomen, kan han se sig nödsakad att betala sin skuld för att komma i åtnjutande av de förmåner som han måst avstå från i samband med att borgenären tagit hans egendom i besittning. Även panträtten kan tänkas fylla en sådan funktion då ägaren till pantobjektet överfört besittningen på panthavaren.[90] Innehavare av retentionsrätt eller handpanträtt har således intresse av att de ej förlorar besittningen till den egendom som utgör säkerhet för fordran.

13.4.1. Brott vid vilka panträttshavares och retentionsrättshavares intressen ej läderas

Panträttshavare och retentionsrättshavare kan ej anses som målsägande ifråga om brott som ej läderar deras intressen. Vid brott som berör den egendom som utgör realsäkerhet för panträttshavarens eller retentionsrättshavarens fordran är det möjligt att dessa ej drabbas av brottets verkningar. Om den brottsliga gärningen är av den arten att realsäkerhetens ekonomiska värde ej minskar och den rättmätige innehavaren ej frånhändes den egendom

[87] Undén I, s. 162.
[88] Undén I, s. 238 f.
[89] Undén I, s. 239 f. Terminologin är något vacklande. Sålunda förekommer att den som äger rätt att kvarhålla egendom säges ha retentionsrätt även i fall då vederbörande tillförsäkrats rätt att låta försälja egendomen. Se t. ex. lag om retentionsrätt för fordran hos hotellgäst av den 17 december 1970.
[90] Undén I, s. 239 f.

han har i sin besittning, saknas anledning att anse panträttshavaren eller retentionsrättshavaren som målsägande. Det förutsättes i det följande att brottet ej heller medför fara för skada för berörda intressenter.[91] Fordringsägare som har pantbrev som säkerhet för sin fordran kan ej anses som målsägande ifråga om brottet tagande av olovlig väg. Ej heller kan han anses åtalsberättigad ifråga om sådant intrång i fastighetsrättsliga besittningsförhållanden som avses i BrB 8: 11 st. 2, t. ex. då någon olovligen anbringat stängsel. Synnerligen tveksamt är om innehavare av handpanträtt kan anses som målsägande om annan än ägaren olovligen brukat pantobjektet och därefter återställt detta i oskadat skick. Om ett förövat brott medfört att realsäkerhetens ekonomiska värde minskat, kan pantobjektet eller den retinerade egendomen även efter brottets förövande utgöra betryggande säkerhet för panthavarens eller retentionsrättshavarens fordran. Dessa bör då ej anses som målsägande. Om t. ex. en hyresgäst bortfört fast infogade inventarier såsom kylskåp eller spis, torde innehavare av pantbrev ej vara målsägande ifråga om det begångna stöldbrottet, eftersom detta ej medfört att fastigheten ej längre utgjort betryggande säkerhet för pantbrevsinnehavarens fordran.

13.4.2. Brott vid vilka endast panträttshavare eller retentionsrättshavare lider skada

Om en brottslig gärning endast medfört skada för innehavare av panträtt eller retentionsrätt, anses dessa som målsägande oberoende av om rätten vunnit sakrättsligt skydd. Om ägare av pantsatt eller retinerad egendom förövat brott som berört egendomen, medför brottet vanligen endast skada för innehavaren av berörda rätt. Har panträttshavare fått pantobjektet i sin besittning ådrager sig ägaren ansvar för egenmäktigt förfarande om han olovligen återtager eller brukar egendomen.[92] Panträttshavaren är målsägande ifråga om sådant brott. Om ägaren upplåtit panträtt i viss egendom utan att panträttshavaren fått egendomen i sin besittning, kan denne ej hävda sin rätt mot tredje man i civilrättsligt avseende. Om ägaren vidtager sådana åtgärder att panträttshavaren går förlustig sin rätt, inträder straff för olovligt förfogande endast om parterna avsett att panträttshavaren framdeles skulle få pantobjektet i sin besittning.[93] I den mån ägare kan bestraffas för det han vidtagit åtgärder som medfört att panträtten utsläckts, är panträttshavaren behörig att anställa ansvarstalan. Därvid saknar det betydelse om panträtten vunnit sakrättsligt skydd eller ej. Kriminaliseringen av brottet olovligt förfogande har skett för att värna bl. a. panträttshavares intressen och det är därför helt naturligt att han är målsägande liksom han är berättigad att erhålla ersättning av brottslingen.[94]

[91] Vid brott som medfört fara för skada för panthavare eller retentionsrättshavare synes det tveksamt om målsäganderätt över huvud taget bör erkännas. De brott som är av denna typ utgöres bl. a. av försök till förmögenhetsbrott och av egendomsbrott som medfört ringa skada men fara för mera omfattande skadeverkningar.
[92] SOU 1940: 20 s. 191.
[93] SOU 1940: 20 s. 191 och Kommentar till brottsbalken I, s. 417 f.
[94] NJA 1955 s. 212.

I BrB 8: 8 stadgas straff för egenmäktigt förfarande bl. a. om någon med våld eller hot om våld hindrar annan i utövning av rätt att kvarhålla eller taga något. Den som i egenskap av panträttshavare eller retentionsrättshavare är berättigad att behålla eller taga viss egendom i sin besittning är målsägande ifråga om egenmäktigt förfarande av denna art. Härvid saknar det betydelse om det fysiska angreppet riktar sig mot någon som uppträder å panträttshavarens eller retentionsrättshavarens vägnar. Om någon ertappades med att olovligen jaga å annans mark, ägde jakträttshavarens folk enligt jaktlagen 31 § i lydelse före 1970 fråntaga brottslingen skjutvapen, jaktredskap och hundar till vedermäle och pant. Enligt samma lagrum gällde vidare att brottslingen skulle dömas till ansvar för egenmäktigt förfarande om han satte sig till motvärn då någon sökte fråntaga honom det som fick kvarhållas till vedermäle och pant. I vissa äldre rättsfall har jakträttshavaren ägt föra talan om ansvar för sådant brott oaktat det fysiska angreppet ej riktats mot honom.[95] Numer gäller att jaktbyte, vapen, ammunition, annat jaktredskap och hund får beslagtagas av jakträttshavaren, fastighetsägaren, arrendator och i flertalet fall även av deras folk. Jaktbytet tillfaller jakträttshavaren med äganderätt. Övrig beslagtagen egendom förverkas regelmässigt och jakträttshavaren äger ej någon panträtt i denna egendom till säkerhet för skadeståndsanspråk som kan tillkomma honom. Om brottslingen sätter sig till motvärn mot jakträttshavarens folk kan han jämväl enligt gällande rätt straffas för egenmäktigt förfarande.[96] Att jakträttshavaren är målsägande då brottslingen sökt behålla jaktbyte är uppenbart eftersom detta tillkommer jakträttshavaren med äganderätt. Däremot ter det sig mera tveksamt om han kan anses som målsägande därest hans folk endast sökt beslagtaga jaktredskap. Jakträttshavaren har regelmässigt ej något direkt ekonomiskt intresse av att sådan egendom fråntages brottslingen enär egendomen kommer att förverkas till kronan. Ett beslag fyller emellertid det straffprocessuella syftet att möjligheterna att överbevisa brottslingen om hans gärning skall säkras.[97] Eftersom det ligger i jakträttshavarens intresse att brottslingen icke undgår lagföring, kan jakträttshavaren av denna anledning anses behörig att som målsägande föra talan om ansvar för det brottslingen satt sig till motvärn då jakträttshavarens folk sökt taga jaktredskap i beslag.

13.4.3. Brott vid vilka såväl ägare som innehavare av panträtt eller retentionsrätt lider skada

Vid brottsliga gärningar som resulterat i att pantförskriven eller retinerad egendom frånhänts den rättmätige innehavaren måste målsäganderätt anses tillkomma innehavare av sakrättsligt skyddad panträtt eller retentionsrätt.

[95] NJA 1887 B 296 och 1899 s. 542. I det senare rättsfallet bedömde HD:s flesta ledamöter den olovliga jakten och brottslingens förfarande att sätta sig till motvärn som ett brott. Härvid är det naturligt att åtalsrätt ansetts tillkomma jakträttshavaren. HovR:n och tre justitieråd ansåg att två brott förövats. Jakträttshavarens talan prövades i dessa båda hänseenden av HovR:n och de tre dissidenterna.
[96] Se till det sagda Kungl. Maj:ts proposition nr 32 år 1970 s. 10 och 22 f samt Kungl. Maj:ts proposition nr 60 år 1950 s. 232.
[97] SOU 1947: 47 s. 300.

Eftersom sakrättshavare är berättigad att erhålla ersättning av brottslingen måste han anses som målsägande. Om en person innehar viss egendom som handpant och egendomen blir stulen, är han målsägande. Stölden medför att panträttshavaren förlorar säkerheten för sin fordran. I egenskap av sakrättsinnehavare är han berättigad att erhålla skadestånd av brottslingen och han måste därför anses som målsägande.[98] Om pantobjektet återfinns hos tjuven i oskadat skick, har panträttshavaren ingen anledning att framställa skadeståndsyrkande mot brottslingen. Målsäganderätt måste likväl anses tillkomma honom, eftersom målsäganderättsfrågan måste bedömas med hänsyn till de skadeverkningar brottet haft vid tidpunkten för dess fullbordan. Ofta kan det med största sannolikhet antagas att gäldenären kommer att betala sin skuld och att panträttshavaren därför ej behöver utnyttja sin rätt att göra sig betald genom att låta försälja panten. Om panträtten gått förlorad till följd av att pantobjektet stulits, måste panträttshavaren anses som målsägande oberoende av om hans möjligheter att få betalning minskats.

Om pantobjektet endast delvis skadats t. ex. genom brott som skadegörelse, är sakrättsinnehavaren målsägande om panten ej längre efter brottets förövande utgjort betryggande säkerhet för panträttshavarens fordran. I överensstämmelse härmed måste innehavare av pantbrev anses som målsägande ifråga om brott som skadegörelse eller mordbrand, om fastighetens ekonomiska värde minskats i sådan utsträckning att denna ej utgjort fullgod säkerhet för pantbrevsinnehavarens fordran.

Vid brott som medfört skada för såväl ägare som panträttshavare synes det vara tveksamt om den sistnämnde kan anses som målsägande om panträtten ej vunnit sakrättsligt skydd. Panträttshavaren är då ej ersättningsberättigad gentemot brottslingen. Ur denna synpunkt saknas anledning att erkänna målsäganderätt. Ovan har hävdats att innehavare av hypotekarisk panträtt ej åtnjuter straffrättsligt skydd gentemot ägaren. Då innehavare av sådan panträtt ej har möjlighet att göra ägaren straffrättsligt ansvarig för det denne förintat panträtten, finns ej anledning att tillförsäkra panthavaren sådan befogenhet då tredje man genom brottslig gärning frånhänt ägaren pantobjektet. Det får därför antagas att innehavare av hypotekarisk panträtt ej kan anses som målsägande ifråga om stöld av panten.

13.5. Vissa säkerhetsrätter

I detta avsnitt skall utredas under vilka betingelser målsäganderätt anses tillkomma fordringsägare, då han är innehavare av olika ekonomiska rättigheter vilka gäller i bestämd egendom och vilka ej är att beteckna som sakrätter.

Till dylika rättigheter hänföres särskild förmånsrätt. Av intresse är att undersöka om fordringsägare kan vara målsägande då han haft särskild förmånsrätt som ej varit förbunden med någon sakrätt eller annan ekonomisk rätt. Panträttshavare och retentionsrättshavare äger förmånsrätt enligt 4 §

[98] NJA 1895 B 387. På talan av pantlåneaktiebolag har vissa personer dömts till ansvar för stöld bl. a. för det de stulit pantsatt egendom ur bolagets lokaler.

förmånsrättslagen. Frågan om dessa kan anses som målsägande har redan behandlats och saknar intresse i detta sammanhang. Enligt 8 § förmånsrättslagen ger utmätning förmånsrätt i den utmätta egendomen. Då man har att undersöka om förmånsrättshavare kan anses som målsägande finns det ej anledning att undersöka om utmätningsborgenär kan anses åtalsberättigad. Utmätningen medför nämligen även andra viktiga rättsverkningar än förmånsrätt varför utmätningsborgenären kan grunda målsäganderätt på andra omständigheter än förmånsrätten. Den fastighetsägare tillkommande förmånsrätten enligt 5 § förmånsrättslagen för fordringar hos hyresgäst eller arrendator som driver näringsverksamhet är ej förknippad med andra särskilda ekonomiska intressen än dem som inneslutes i fordringsrätten och förmånsrätten.[99]

Till de reella säkerhetsåtgärderna hänföres främst kvarstad, skingringsförbud och förvaltning av god man. Har rätten eller överexekutor meddelat beslut om sådan åtgärd uppkommer för den sökande ett slags ekonomisk rättighet. På samma sätt kan utmätning sägas konstituera en viss rätt för borgenären. Först genom utmätningsmannens verkställighet kommer i allmänhet bestämd egendom att bli utmätt eller föremål för säkerhetsåtgärd. Det förekommer även ibland att viss egendom förklaras utmätt eller belagd med kvarstad redan i det beslut som meddelas av rätten eller överexekutor. Så är fallet då yrkande om exhibition framställts. I det följande skall blott behandlas brott som rör egendom som blivit individualiserad antingen detta skett genom rättens eller överexekutors beslut eller genom utmätningsmannens verkställighet. Vidare skall undersökningen främst inriktas på frågan om målsäganderätt tillerkännes fordringsägare då viss egendom utmätts eller belagts med kvarstad på hans ansökan.

Förmånsrättens syfte är att vid general- eller specialexekution bereda borgenär betalning framför vissa andra av gäldenärens fordringsägare.[1] Utmätningens funktion är att framtvinga betalning och ej att liksom panträtten skapa säkerhet för en framtida prestation. Genom utmätningen kommer viss gäldenären tillhörig egendom att tagas i anspråk för betalning av utmätningsborgenärens fordran. Såtillvida föreligger en likhet mellan panträtt och den rätt som utmätningen ger upphov till.[2] Kvarstad och skingringsförbud meddelas för att säkra kommande verkställighet av ännu icke avkunnad dom. De reella säkerhetsåtgärderna medför ej såsom utmätning att fordringsägaren kan erhålla betalning genom att egendomen försäljes och skulden likvideras på det sättet att den influtna köpeskillingen tages i anspråk härför.[3] Utmätning medför förmånsrätt i motsats till vad som gäller beträffande de reella säkerhetsåtgärderna.[4]

Den som tillgodogör sig egendom, som blivit utmätt eller belagd med kvarstad, eller på annat sätt gör denna svåråtkomlig för den exekutiva myn-

[99] Enligt äldre rätt hade fastighetsägare även retentionsrätt. Se Kungl. Maj:ts proposition nr 142 år 1970 s. 92 ff.
[1] Benckert, Förmånsrättsordningen, s. 2.
[2] Undén I, s. 171 f.
[3] Undén I, s. 172.
[4] Förmånsrättslagen 8 § samt Ekelöf III, s. 15 och Olivecrona, Utsökning, s. 195.

digheten ådrager sig straff för överträdelse av myndighets bud. Om en borgenär har obligatorisk förmånsrätt, dvs. att förmånsrätten ej är förenad med någon sakrätt, äger gäldenären försälja egendomen. Härefter kan förmånsrätten ej hävdas mot den nye ägaren.[5]

Fordringsägare som är innehavare av särskild förmånsrätt eller på vars ansökan viss egendom blivit utmätt eller belagd med kvarstad har intresse av att egendomens ekonomiska värde ej minskas. Detta gäller oaktat att rättsreglerna om förmånsrätt, utmätning och reella säkerhetsåtgärder har olika funktion och olika innehåll med avseende på rättsverkningarna. Vissa skillnader kan dock iakttagas. Den som har förmånsrätt i viss egendom lider ofta ej skada om egendomen förstöres eller frånhändes ägaren. Fordringsägaren kan vanligen påräkna att gäldenären betalar sin skuld. Endast om gäldenären kommer på obestånd kan förmånsrättshavaren lida skada om sådan gäldenären tillhörig egendom skadas i vilken fordringsägaren har förmånsrätt. Då viss egendom blivit utmätt eller belagd med kvarstad är ofta gäldenärens ekonomiska situation sådan att egendomen behöver tagas i anspråk för att fordringsägaren skall kunna få betalning för sin skuld. Om denna egendom förstöres eller på annat sätt undanhålles den exekutiva myndigheten kommer borgenären i allmänhet att göra en ekonomisk förlust.

13.5.1. Brott vid vilka fordringsägaren ej lider skada

För att målsäganderätt skall kunna anses tillkomma utmätningsborgenär måste krävas att exekutionsobjektet skadats eller frånhänts den rättmätige innehavaren. Rättsfallet NJA 1890 B 146 erbjuder exempel på att utmätningsborgenär ansetts obehörig att föra talan om ansvar för gärning som ej medfört att den utmätta egendomen skadats eller undanhållits honom.

NJA 1890 B 146. Två personer som ägde fordringar hos arrendatorn JA hade fått tillstånd att bortföra växande gröda som på deras ansökan utmätts hos JA.

Fordringsägarna yrkade ansvar å JA och JPA och påstod: JA och JPA hade med hot om våld avvisat några personer som utsänts för att avhämta grödan. De tilltalade hade egenmäktigt förskingrat den utmätta egendomen genom att bortföra den till L:s loge. De tilltalade hade därefter uppbrutit ett lås på L:s loge och bortfört den utmätta grödan.

HR:ns utslag överklagades endast av JPA.

HovR:n fann att fordringsägarna ej var behöriga att föra ansvarstalan för det JPA skulle ha uppbrutit ett lås till L:s loge. I övrigt ogillades den mot JPA förda ansvarstalan.

HD fann ej skäl att göra ändring i HovR:ns utslag.

Fordringsägarna har ansetts behöriga att föra ansvarstalan för det den utmätta grödan bortförts, vilket förfarande enligt BrB skulle vara att bedöma som överträdelse av myndighets bud. Däremot har de ej ansetts som målsägande ifråga om JPA:s förfarande att bryta upp låset till den loge där den utmätta egendomen förvarades. Detta brott som är att bedöma som egenmäktigt förfarande har endast ansetts riktat mot L och har ej medfört ekono-

[5] Benckert, Förmånsrättsordningen, s. 2. Se SOU 1969: 5 s. 110 f beträffande överlåtelse av hyresgäst eller arrendator tillhörig egendom som fastighetsägaren haft förmånsrätt i.

misk skada för utmätningsborgenärerna. Det förhållandet att låset uppbrutits för att den utmätta egendomen skulle kunna bortföras och undanhållas fordringsägarna har ej ansetts grunda målsäganderätt för dem.

13.5.2. Brott vid vilka endast fordringsägaren lider skada

Vid brott som endast medför skada för fordringsägare som har förmånsrätt eller på vars ansökan viss egendom blivit utmätt eller belagd med kvarstad måste målsäganderätt erkännas. Av intresse är härvid närmast att utröna i vilken utsträckning fordringsägare åtnjuter straffrättsligt skydd.

Då viss egendom blivit utmätt eller belagd med kvarstad förekommer ej sällan att gäldenären/ägaren företager åtgärder varigenom egendomen undanhålles den exekutiva myndigheten. Sådana åtgärder vidtager gäldenären vanligen i syfte att tillgodogöra sig egendomen och göra den oåtkomlig för den exekutiva myndigheten. Brottet medför endast skada för den borgenär på vars ansökan egendomen blivit utmätt eller belagd med kvarstad. Även om brottet överträdelse av myndighets bud anses riktat mot allmän verksamhet kan tvivel ej hysas om att fordringsägaren är målsägande.[6]

Vid brottet överträdelse av myndighets bud förekommer att endast utmätningsborgenären framstår som skadelidande i fall då gärningen förövats av annan person än gäldenären. Om en person på grund av avtal med en fastighetsägare är berättigad att bortföra eller tillgodogöra sig avkastning eller tillbehör till fastigheten, kan avtalspartens utnyttjande av de kontraktsenliga befogenheterna under vissa förutsättningar vara straffbart om det sker med vetskap om att fastigheten blivit utmätt. Då en fastighet blivit utmätt anses arrendator äga rätt att fortsätta brukandet av fastigheten. Innehavare av avverkningsrätt har dock i vissa fall fällts till ansvar då han med vetskap om utmätningen fortsatt att avverka skog efter det fastigheten tagits i mät.[7] Brottet läderar i sådant fall ej fastighetsägarens intressen utan endast utmätningsborgenärens. Denne har i praxis ansetts behörig att föra talan om ansvar mot innehavaren av avverkningsrätten.[8] Vidare kan anmärkas att den som köpt och bortfört jord från fastighet som utmätts för fordran dömts till ansvar för egenmäktigt förfarande på talan av utmätningsborgenären.[9]

Om en fordringsägare innehar förmånsrätt som ej är förbunden med någon sakrätt, äger gäldenären rätt att avhända sig den egendom i vilken förmånsrätten gäller. Sådant förfarande medför ej straff och förmånsrätten gäl-

[6] I rättsfallet NJA 1875 s. 467 hade viss lös egendom belagts med kvarstad på ansökan av fordringsägare. Ägaren bröt kvarstaden och tillägnade sig egendomen. Borgenärerna ansågs behöriga att föra ansvarstalan jämlikt SL 10: 21, vilket lagrum motsvarar straffbudet om överträdelse av myndighets bud. I rättsfallet NJA 1901 B 681 ansågs utmätningsborgenär behörig föra ansvarstalan för rubbande av utmätt gods. Vad beträffar tysk rätt har Nothmann givit uttryck för en uppfattning som överensstämmer med vad här förfäktats. Nothmann, s. 76.

[7] Se härom Olivecrona, Utsökning, s. 159 not 97.

[8] NJA 1881 B 629 och 1883 s. 183.

[9] NJA 1884 s. 253. Fordringshavaren har säkerligen ansetts som målsägande i egenskap av utmätningsborgenär, ej i egenskap av inteckningshavare. Hade utmätning kommit till stånd efter ansökan av annan person hade inteckningshavaren nämligen ej ansetts som målsägande. Se under 15.2.

ler ej vidare i den egendom som överlåtits. Endast om förfarandet är att bedöma som gäldenärsbrott kan straff inträda. Förmånsrättsinnehavaren är då målsägande liksom gäldenärens övriga fordringsägare.

13.5.3. Brott vid vilka såväl ägaren som fordringsägaren lider skada

Har någon stulit egendom som blivit utmätt eller belagd med kvarstad drabbas såväl ägaren som den exekutionssökande av skada. Lös egendom som blivit föremål för sådan exekutionsåtgärd förses i regel med insegel eller annat anslag som utmärker åtgärden.[10] Om någon stulit sådan egendom med vetskap om exekutionsåtgärden inträder straff för stöld och överträdelse av myndighets bud. Det kan ej antagas att brottet stöld konsumerar ansvar för överträdelse av myndighets bud. Det senare brottet riktar sig i motsats till tillgreppsbrottet ej blott mot fordringsägaren utan även mot intresset av att allmän verksamhet ej störes. Såväl ägaren som den exekutionssökande bör anses som målsägande ifråga om gärningsmannens förfarande att tillgripa egendom som varit utmätt eller belagd med kvarstad då brottslingen ägt kännedom därom. Även om brottslingen ej ägt vetskap om att den tillgripna egendomen varit utmätt eller belagd med kvarstad och ansvar blott kan inträda för stöld, bör den exekutionssökande anses som målsägande enär hans rätt i sig ansetts förtjäna straffskydd.[11] Förmånsrätt har däremot ej givits särskilt straffrättsligt skydd. Förmånsrättsinnehavare bör därför endast anses som målsägande då han i egenskap av sakrättsinnehavare eller fordringsägare är behörig föra ansvarstalan.

[10] UL 74 och 183 §§. Olivecrona, Utsökning, s. 119 f och 194.
[11] Jfr RGSt 23, 344. Den som ansökt om att en fastighet måtte beläggas med kvarstad och som fått till stånd viss förvaltning av fastigheten ansågs behörig föra ansvarstalan för det en hyresgäst från fastigheten bortfört egendom i vilken fastighetsägaren haft retentionsrätt och panträtt.

14. Uppdrag

Den som fått i uppdrag att förvalta viss egendom eller att vidtaga vissa faktiska eller rättsliga åtgärder för annan kan på tre olika grunder anses behörig att föra ansvarstalan i anledning av brott som begåtts mot huvudmannen. Uppdragstagaren kan föra ansvarstalan 1) som rättegångsombud för huvudmannen 2) som ställföreträdare för huvudmannen eller 3) som part i egenskap av målsägande.

För behörighet att föra ansvarstalan uppställes olika förutsättningar i de tre berörda fallen. Rättegångsombud grundar regelmässigt sin behörighet på en rättegångsfullmakt och ställföreträdare på bestämmelser i lag, myndighets förordnande eller avgörande som träffats av en juridisk persons högsta beslutande organ. Målsägande rätt grundas å de verkningar brottet medfört för uppdragstagaren. Till de tre olika behörighetsgrunderna knytes i många avseenden samma rättsverkningar men vissa skillnader finns. Ställföreträdare och målsägande får aldrig vittna.[1] Ett rättegångsombud kan däremot vittna i brottmål, varvid dock reglerna i RB 36: 5 st. 2 och 3 måste beaktas.[2] Vad beträffar ansvar för rättegångskostnader är att märka att ställföreträdare och rättegångsombud ej kan förpliktas gottgöra motparten dennes rättegångskostnad annat än i fall som avses i RB 31: 4 och 5. Parten bär kostnadsansvaret, dvs. uppdragsgivaren, då uppdragstagaren för talan såsom rättegångsombud eller ställföreträdare. Vidare skall parten och ej rättegångsombud eller ställföreträdare tillerkännas ersättning för rättegångskostnader vid fällande dom. Om uppdragstagaren fört ansvarstalan i egenskap av målsägande och part skall han och ej uppdragsgivaren tillerkännas ersättning för rättegångskostnader om fällande dom meddelas.

Nedan skall undersökas i vilken utsträckning en uppdragstagare kan föra ansvarstalan i egenskap av rättegångsombud, ställföreträdare och målsägande.

14.1. Behörighet att föra ansvarstalan som rättegångsombud

Det bör framhållas att nedan blott skall undersökas under vilka betingelser en person äger anställa och utföra ansvarstalan då han i fullmakt eller genom bestämmelser i lag tillförsäkrats behörighet att *föra talan i rättegång.* Denna fråga bör noga skiljas från spörsmålet om fullmakt att förvalta viss egendom kan medföra behörighet för fullmäktigen att beivra brott som rör

[1] Beträffande ställföreträdare se PLB, s. 389 och Ekelöf II, s. 92.
[2] Ekelöf IV, s. 127 ff.

den egendom förvaltningsuppdraget avser.[3] Skillnad måste göras mellan rättegångsfullmakter och civilrättsliga fullmakter.

Fullmakt som avser rättegång i allmänhet medför enligt RB 12: 14 st. 2 jfrd med 20: 14 st. 2 ej behörighet för ombudet att väcka ansvarstalan.[4] Härför kräves särskilt bemyndigande.[5] Av parten lämnat bemyndigande får antagas grunda behörighet såväl att väcka ansvarstalan som att föra talan i högre instans, såvida ej inskränkande föreskrifter meddelats t. ex. föreskrift om att ombudet endast äger rätt att föra talan vid viss domstol.[6] Anledningen till att allmän rättegångsfullmakt ej medför behörighet för ombudet att anställa ansvarstalan är att väckandet av åtal är en angelägenhet som rör parten personligen i så hög grad att han själv bör taga ställning till om talan bör anställas i det konkreta fallet.[7]

Avser fullmakt rätt att föra talan beträffande viss bestämd rättegång äger ombudet rätt att anställa ansvarstalan. Tveksamt är om fullmakt att föra talan rörande visst rättsförhållande medför behörighet att beivra framtida brott. Denna fråga skall utredas närmare här nedan.

Enligt äldre rätt gällde i överensstämmelse med vad som nu gäller enligt RB 12: 14 st. 2 att fullmakt att föra talan i rättegång i allmänhet ej medförde behörighet att väcka åtal.[8] Då behörigheten i en fullmakt begränsats på olika sätt har däremot rättegångsombudet ansetts äga behörighet att anställa åtal i vissa fall. Sålunda har den som enligt fullmakt ägde föra annan persons talan i alla juridiska och kommunala förrättningar ävensom åtal för åverkan av skog, jakt och fiske rörande vissa namngivna fidiekomissegendomar ansetts behörig anhängiggöra talan om ansvar för olovligt fiske.[9] Vidare har fullmakt som avsåg behörighet att förvalta och vårda viss fast egendom och att verkställa och utföra rättegångar om samma egendom medfört rätt att väcka åtal för brott som innefattat intrång å fastigheten.[10] Ägare till en besparingsskog hade givit en kommunalnämnd i uppdrag att bevaka ägarnas rätt och föra deras talan angående besparingsskogen. Nämnden ansågs äga behörighet att anställa talan om ansvar för olovlig skogsavverkning å besparingsskogen.[11] Av rättsfallen framgår att fullmakt avseende behörighet att föra talan rörande viss fast egendom ansetts medföra rätt att anställa åtal för brott som typiskt sett utgjort intrång i de fastighetsrättsliga förhållandena. Det har härvid ej krävts att det särskilt i fullmakten angivits att rätte-

[3] Se under 14.2.6.
[4] Se härtill PLB, s. 172. Se beträffande norsk rätt Andenæs, s. 90 f och finsk rätt Palmgren, s. 123.
[5] PLB, s. 172.
[6] RB 12: 14 st. 3 och härtill PLB, s. 172 f samt RB 12: 12 och härtill PLB, s. 170. Jfr NJA 1887 s. 266.
[7] PLB, s. 172. Ekelöf II, s. 80 och Hassler, Om ställföreträdarskap i rättegång enligt svensk rätt, s. 253 f samt Andenæs, s. 90 f.
[8] NJA 1881 s. 374 och 1913 s. 31 samt PLB, s. 172, Agge, Straffprocessrätt II, s. 41 och Hassler, Om ställföreträdarskap i rättegång enligt svensk rätt, s. 253 f.
[9] NJA 1897 B 278.
[10] NJA 1912 s. 119 och Hassler, Om ställföreträdarskap i rättegång enligt svensk rätt, s. 255 med not 27. Att utgången i rättsfallet NJA 1904 s. 544 blev annorlunda kan förklaras av att behörigheten att föra talan enligt fullmakten blott avsåg förvaltningen av visst bolags egendomar. Anställandet av ansvarstalan skulle således ej anses innefatta en åtgärd som rörde förvaltningen.
[11] NJA 1914 B 327.

gångsombudet ägt anställa talan om ansvar. Sedan det i RB fastslagits att fullmakt som avser rättegång i allmänhet ej medför behörighet att anställa åtal är det ej helt klart om ett rättegångsombud äger rätt att i enlighet med äldre praxis väcka åtal så snart behörigheten begränsats på sätt som skett i de ovan nämnda fullmaktstyperna.

För att ett ombud skall anses äga behörighet att anhängiggöra ansvarstalan bör på sätt PLB antytt uppställas ett krav på personligt ställningstagande från huvudmannens sida. Om en fullmakt ger ombudet rätt att föra talan i mål som rör viss egendom utan att det uttryckligen förklaras att behörigheten avser väckande av åtal, bör fullmäktigen anses sakna rätt att anställa ansvarstalan för brott som kan förövas i framtiden. Det bör nämligen krävas att huvudmannen avgjort om fullmakten skall omfatta behörighet att i rättegång tillvarataga ej blott hans ekonomiska intressen utan även andra sådana rent personliga intressen som att han önskar att åtal skall anställas då brott begås mot honom.[12] Fullmakt som blott avser rätt att anställa talan bör ej anses medföra rätt att anhängiggöra ansvarstalan, eftersom huvudmannen i allmänhet kan antagas ej vilja utsätta sig för risken att förpliktas utge ersättning för rättegångskostnader till den åtalade. Då huvudmannen under inga förhållanden kan ha ekonomisk vinning av att endast talan om ansvar anställes får det antagas att han i regel ej vill taga risken att ådraga sig skyldighet att ersätta motpartens rättegångskostnader. Huvudmannen har i allmänhet blott intresse av att skadeståndstalan blir utförd då han tillfogats skada genom brottslig gärning. Sådan talan kan anställas med stöd av en allmän rättegångsfullmakt.

Om en fullmakt innefattar behörighet för ombudet att anställa åtal för framtida brott som rör viss egendom tillhörig huvudmannen, synes det vara tveksamt under vilka betingelser ombudet skall anses äga rätt att anhängiggöra ansvarstalan. Fullmakt som innefattar behörighet för ombudet att väcka åtal för brott som i framtiden kan förövas mot huvudmannen kan ej tilläggas avsedd rättsverkan, vilket framgår av RB 12: 14 st. 2. Denna regel bör ej kunna kringgås genom att huvudmannen befullmäktigar annan att anställa talan om ansvar för framtida brott som rör all huvudmannen tillhörig egendom, vilken egendom uppräknas och beskrivs i fullmakten. Om behörigheten begränsats till att avse brott som rör endast viss bestämd egendom av all den huvudmannen tillhöriga egendomen, synes det likväl vara tveksamt om ombudet undantagslöst bör anses äga rätt att beivra brott som medfört att egendomen skadats. Tänkbart vore att ett stort antal sådana fullmakter utfärdades, varvid ombudet under åberopande av någon fullmakt skulle kunna åtala varje förmögenhetsbrott som i framtiden kunde komma att förövas mot huvudmannen. Det sagda skulle leda till att fullmakt att anställa ansvarstalan för framtida brott aldrig skulle kunna godtagas. Emellertid torde det under vissa betingelser vara motiverat att anse att sådan fullmakt ger ombudet behörighet att beivra brott som kan komma att förövas mot huvudmannen.

[12] Rt 1963 s. 416.

Om behörigheten att beivra framtida brott begränsats till att avse ej blott brott som rör viss egendom utan även en bestämd typ av brottslighet t. ex. olovlig skogsavverkning eller olovligt fiske bör fullmakten kunna tilläggas avsedd rättsverkan. Om ombudets kompetens är bestämd på sådant sätt får kravet på personligt ställningstagande från huvudmannens sida anses uppfyllt. Särskilt då ombudets behörighet att anställa ansvarstalan för brott som rör viss egendom förenats med förvaltningsbefogenhet beträffande denna egendom finns det ofta skäl att medge fullmäktigen rätt att anställa ansvarstalan. Det kan då ofta antagas att huvudmannen blott avsett att tillerkänna ombudet behörighet att bevaka huvudmannens intressen med avseende på denna egendom. Risk föreligger knappast för att huvudmannen utfärdat ett större antal fullmakter för att söka kringgå regeln om att allmän rättegångsfullmakt ej medför behörighet att anställa ansvarstalan. Det sagda leder till att en sådan intresseförening såsom en fiskevårdsförening bör äga rätt att föra talan om ansvar, om fiskerättsinnehavarna i samband med inträde i föreningen givit denna fullmakt att beivra olovligt fiske.[13] Ett hovrättsfall från senare tid lämnar stöd för att dylika fullmakter får avsedd rättsverkan.[14] Det måste anses vara angeläget att enskilda personer kan befullmäktiga en intresseförening att anställa åtal för brott av visst slag som kan begås mot dem. Intresseföreningen såsom sådan kan nämligen ej anses som målsägande ifråga om brott som medfört skada för en medlem i det avseende föreningen har att tillvarataga hans intressen.[15]

Andenæs har framhållit att det i många fall är alldeles omotiverat att kräva att huvudmannen i varje särskilt fall skall taga ställning till om åtal bör väckas. Enligt Andenæs bör en allmän rättegångsfullmakt som ger fullmäktigen behörighet att anställa ansvarstalan ifråga om varje brott som rör ett aktiebolag kunna få avsedd rättsverkan.[16] Om t. ex. ett aktiebolag bedriver omfattande verksamhet är det svårt att inse varför styrelsen skall belastas med uppgiften att i varje särskilt fall taga ställning till om ett mot bolaget riktat brott skall åtalas. Beslutanderätten bör kunna delegeras. Bestämmelsen i RB 12: 14 st. 2 lämnar ej styrelsen någon möjlighet att befullmäktiga viss person att anställa åtal för framtida brott som kan förövas mot bolaget. Emellertid kan genom beslut å bolagsstämma vissa personer utses till ställföreträdare för bolaget. Dessa äger beivra mot bolaget förövade brott utan att inhämta medgivande från styrelsen eller bolagsstämman.[17]

I RB 12: 24 stadgas: "Är i lag eller författning särskild föreskrift meddelad om behörighet att föra annans talan, vare den gällande." Som exempel på fall då någon genom lag tillagts behörighet att föra talan för annan nämnde PLB bl. a. ombud för utom riket boende patentinnehavare, prokurist och generalagent för utländsk försäkringsrörelse. PLB angav ej om reg-

[13] Här avses ej fiskevårdsområde, vilket äger målsäganderätt enligt 40 § 2 st. lagen om rätt till fiske.
[14] SvJT 1966 ref. s. 33.
[15] Se under 22.
[16] Andenæs, s. 91.
[17] Se under 14.2.1.

lerna om rättegångsombud eller ställföreträdare skulle tillämpas.[18] Behörighet att föra talan är ofta förenad med omfattande förvaltningsbefogenheter såsom i de ovannämnda fallen. Det är då tveksamt om representanten skall anses som ställföreträdare enligt RB 12: 23 eller som rättegångsombud.[19] I vissa fall är det helt klart att den som genom lag tillagts befogenhet att föra talan för annan eller bevaka annans rätt intager ställning av ställföreträdare. Syssloman eller god man som enligt särskilda författningar förordnas av domstol eller annan myndighet för särskilda uppgifter torde i regel anses som ställföreträdare enligt Gärde och Söderlund.[20] Ekelöf har förklarat att god man, boutredningsman, testamentsexekutor och konkursförvaltare är ställföreträdare.[21]

14.2. Behörighet att föra ansvarstalan som ställföreträdare

En person som fått i uppdrag att förvalta viss egendom eller vidtaga åtgärder med avseende på viss egendom kan vara behörig att föra ansvarstalan i egenskap av ställföreträdare då någon förövat brott som berört egendomen. I det följande knyter sig intresset främst till sådana fall då en person erhållit uppdrag att förvalta egendom tillhörig en juridisk person eller en samfällighet.

Ställföreträdare äger beivra brott som förövats såväl före som efter det ställföreträdaren erhöll bemyndigande att företräda huvudmannen i rättegång.[22] En annan huvudregel gäller däremot beträffande behörigheten att föra talan som målsägande. Förbudet mot succession i målsäganderätt medför att uppdragstagare ofta ej kan anses behörig att som målsägande anställa ansvarstalan för brott som förövats innan huvudmannen anförtrott uppdragstagaren förvaltningen av egendomen ifråga.

Om en juridisk person upphört att existera kan en ställföreträdare vara behörig anhängiggöra ansvarstalan även efter det han förlorat sin rätt att i civilrättsligt hänseende företräda den juridiska personen. Styrelsen i ett aktiebolag, vilket försatts i konkurs, ansågs av HD behörig att efter konkursutbrottet föra talan om ansvar för brott som förövats mot bolaget.[23] Den som utsetts till likvidator i ett bolag som försatts i konkurs ansågs äga behörighet att som ställföreträdare för bolaget föra talan om ansvar för brott som begåtts mot bolaget före konkursen. Den omständigheten att bolaget försatts i konkurs kunde enligt HD ej rubba likvidatorns behörighet att i berörda hänseende företräda bolaget.[24] Det ter sig motiverat att anse förutvarande ställföreträdare behörig anställa åtal när ingen ny ställföreträdare kunnat utses.

Behörighet att föra talan som ställföreträdare kan grundas å bestämmelser

[18] PLB, s. 179. Jfr Ekelöf II, s. 92 not 79.
[19] Ekelöf II, s. 92 not 79, Gärde, s. 129 och Söderlund, s. 365 f.
[20] Gärde, s. 129 och Söderlund, s. 366.
[21] Ekelöf II, s. 91 f.
[22] I NJA 1912 s. 268 ansågs förmyndare behörig föra ansvarstalan mot förutvarande förmyndare för det denne skulle ha förskingrat medel tillhöriga myndlingen.
[23] NJA 1911 s. 42.
[24] NJA 1964 s. 327.

i lag, myndighets förordnande, förordnande av tredje man eller ställföreträdarens ställning som organ för en juridisk person. Vidare kan behörigheten enligt RB 12: 23 grundas på bemyndigande att förvalta annans egendom eller eljest handha annans angelägenheter.[25] Då man helt allmänt har att avgöra i vilka typer av mål en ställföreträdare är behörig att föra talan har man att utröna om behörigheten att föra talan begränsats i den akt genom vilken ställföreträdaren vunnit behörighet att föra talan för huvudmannen.[26] Om denna akt ej lämnar upplysning om i vilka mål ställföreträdaren äger föra talan, kan det likväl tänkas att behörigheten ej omfattar alla rättsliga angelägenheter som rör huvudmannen. I allmänhet får det antagas att ställföreträdaren äger behörighet att föra talan endast i den utsträckning han äger ingå rättshandlingar å huvudmannens vägnar.[27] Enligt RB 11: 2 st. 2 och 20: 14 st. 1 torde härutinnan gälla samma regler beträffande ställföreträdares rätt att föra talan i tvistemål och i brottmål.

Det kan emellertid tänkas att den som äger behörighet att ingå rättshandlingar som rör huvudmannen tillhörig egendom ej anses behörig att över huvud taget anställa ansvarstalan för brott som medfört skada å sådan egendom. Anledningen härtill skulle vara att ställföreträdaren endast skulle anses behörig att befatta sig med civilrättsliga frågor, under det att det ankom på den juridiska personens högsta beslutande organ att bestämma om åtal skulle väckas.[28] PLB har i anslutning till RB 20: 14 uttalat att det av hänvisningen i detta lagrum till RB 11: 2 framgår att juridisk person kan vara målsägande och att dess ställföreträdare äger att föra ansvarstalan.[29] Detta uttalande kan ej tolkas så att ställföreträdaren under alla förhållanden skulle vara behörig att anställa ansvarstalan utan att inhämta det beslutande organets medgivande. Genom bestämmelsen i RB 11: 2 lämnas öppet i vilken utsträckning ställföreträdaren själv äger besluta om att talan skall anställas. Då det gäller ställföreträdare för omyndig är det helt klart att ställföreträdaren äger behörighet att anställa talan, eftersom icke den omyndige eller någon annan kan utöva beslutanderätten. I andra fall då en juridisk person har möjlighet att genom ett särskilt beslutande organ t. ex. bolagsstämma besluta om åtal bör anställas finns ej anledning att undantagslöst tillerkänna ställföreträdaren behörighet att avgöra om åtal skall anställas. Då man har att avgöra om ställföreträdaren över huvud taget skall äga rätt att anställa åtal för brott som förövats mot en juridisk person bör hänsyn tagas till att målsäganden utsättes för risk att ådraga sig kostnader i en rättegång som aldrig kan medföra ekonomisk vinning för målsäganden. Ur denna synpunkt kan det vara motiverat att ställföreträdaren ej äger anställa ansvarstalan i annat fall än då han erhållit bemyndigande av uppdragsgivaren eller, då denna är en juridisk person, av det högsta beslutande organet.

[25] Ekelöf II, s. 91.
[26] Ekelöf II, s. 92 och Hassler, Om ställföreträdarskap i rättegång enligt svensk rätt, s. 247.
[27] Hassler, Om ställföreträdarskap i rättegång enligt svensk rätt, s. 247 f och Söderlund, s. 295.
[28] Jfr Agge, Straffprocessrätt II, s. 40.
[29] PLB, s. 269.

Personer som äger ingå civilrättsliga rättshandlingar för en juridisk person eller en samfällighet kan således sakna behörighet att anställa ansvarstalan av två skäl. Om ställföreträdaren är obehörig att ingå rättshandlingar med avseende på viss egendom, kan han ej anses behörig att väcka åtal för brott som medfört att sådan egendom skadats. Endast om den juridiska personens eller samfällighetens beslutande organ lämnat särskilt bemyndigande äger ställföreträdaren beivra sådant brott. Vidare kan ställföreträdaren anses obehörig att anställa ansvarstalan av den anledningen att hans behörighet blott omfattar rättshandlingar av förmögenhetsrättslig art och processhandlingar som anknyter till dessa förhållanden. Ställföreträdaren saknar då rätt att över huvud taget anhängiggöra ansvarstalan, såvida ej han erhållit särskilt bemyndigande därtill. Det är möjligt att ställföreträdarskapet endast i vissa fall är av den arten att ställföreträdaren ej äger anställa ansvarstalan utan blott taga befattning med civilrättsliga angelägenheter.

I det följande skall vissa av de berörda frågorna undersökas mera i detalj.

14.2.1. Ställföreträdare för aktiebolag

Enligt aktiebolagslagen 87 § 1 st. äger styrelsen samt firmatecknare företräda bolaget inför domstol. Ställföreträdarnas behörighet kan på sätt som framgår av 92 § samma lag inskränkas genom särskilda föreskrifter i bolagsordningen eller genom beslut fattade av bolagsstämman. Även om en verkställande direktör endast får teckna bolagets firma i förening med annan, äger han enligt 87 § 2 st. i avseende å åtgärd som rör den löpande förvaltningen ensam företräda bolaget, där fråga ej är om rättshandling som enligt lag skall ske skriftligen. Lagberedningen har uttalat att ställföreträdarnas behörighet begränsas genom funktionsfördelningen mellan bolagets förvaltande organ och bolagsstämman. Beredningen har vidare förklarat att utanför området för styrelsens funktion ligger de ämnen i vilka bolagsstämman ensam äger beslutanderätt och att utanför detta område äger styrelsen varken befogenhet att handla för bolaget eller behörighet att företräda detta.[30] Enligt aktiebolagslagen skall styrelsen förvalta bolagets angelägenheter. Är verkställande direktör utsedd skall den löpande förvaltningen handhavas av honom. Förvaltningen i övrigt av bolagets angelägenheter skall tillkomma styrelsen. Den löpande förvaltningen av bolagets angelägenheter omfattar ej åtgärd som med hänsyn till bolagets förhållanden är av osedvanlig beskaffenhet eller av stor betydelse. (Aktiebolagslagen 81 §.) Varken lagtexten eller motiven lämnar stöd för att styrelsen helt generellt skulle vara obehörig att låta föranstalta om anställande av ansvarstalan för brott som förövats mot bolaget. I fall då en verkställande direktör enligt 87 § 2 st. är obehörig att företaga rättshandling som enligt lag skall ske skriftligen kan han ej anses behörig väcka åtal för brott som förövats mot bolaget. Enligt RB 47: 1 gäller nämligen att enskilt åtal skall väckas genom att målsäganden hos rätten gör skriftlig ansökan om stämning å den som skall tilltalas.

[30] SOU 1941: 9 s. 334.

I äldre praxis har aktualiserats frågan om styrelsen och verkställande direktör kunde anses äga behörighet att anhängiggöra ansvarstalan utan att bolagsstämman lämnat sitt bemyndigande därtill. Om styrelsen eller verkställande direktör enligt bolagsordningen eller beslut å bolagsstämma ägt behörighet att föra bolagets talan, har HD ansett ställföreträdare av berörda art äga rätt att anställa ansvarstalan. Härvid har det ej krävts att bolagsstämman lämnat särskilt bemyndigande.[31]

Med beaktande av äldre praxis och gällande lagbestämmelser får det anses klart att styrelse och firmatecknare äger behörighet att anställa ansvarstalan, om de haft rätt att företräda bolaget utan att därvid gjorts väsentliga inskränkningar i dessa ställföreträdares kompetens. Det sagda gäller även verkställande direktör som ej är obehörig att ingå rättshandlingar som enligt lag kräver skriftlig form. Om en person däremot äger en mycket begränsad behörighet att företräda ett bolag, kan tänkas att denne anses sakna rätt att anställa ansvarstalan för brott som förövats mot bolaget.[32]

14.2.2. Ställföreträdare för dikningsföretag

I äldre rätt stadgades i 74 § lag om dikning och annan avledning av vatten given den 20 juni 1879 att deltagare i dikningsföretag under vissa förutsättningar skulle utse syssloman att tala och svara i mål som rörde företaget. Av förarbetena framgår ej att sysslomannens behörighet att föra talan skulle ha varit inskränkt till att avse blott civilrättsliga tvister. Enligt nya lagberedningen tog stadgandet sikte på att reglera den passiva saklegitimationen. Den som önskade göra sin rätt gällande mot företaget skulle ej nödgas instämma ett stort antal delägare. Därför föreskrevs att då delägarnas antal var fler än fem skulle syssloman utses att tala och svara i mål som rörde samfälligheten.[33] Ovannämnda lagrum hade givits en sådan formulering att syssloman även måste ha ansetts berättigad att väcka talan.

I rättsfallet NJA 1917 s. 518 där ansvarstalan anställts för brott som förövats mot dikningsföretag uttalade HD att syssloman ej var behörig att föra talan av förevarande art. Det ligger nära till hands att tolka HD:s dom så att syssloman endast ansetts behörig att föra talan i civilrättsliga mål. Anställandet av ansvarstalan skulle således ha ansetts vara en angelägenhet av sådan art som syssloman ej ägde taga befattning med och detta oberoende av att han ägt behörighet att företräda dikningsföretaget i tvister av civilrättslig art. Det sagda vinner stöd av rättsfallet NJA 1910 s. 572. Syssloman för dikningsföretag ansågs ej äga behörighet att föra ansvarstalan för brott som medfört skada å dikningsföretaget. Däremot ägde han föra talan mot den

[31] NJA 1899 s. 569 och 1911 s. 288. I NJA 1893 B 585 ansågs aktiebolags styrelse behörig anställa ansvarstalan, då styrelsen enligt bolagsordningen hade att ombesörja förvaltningen av bolagets angelägenheter. Jfr Agge, Straffprocessrätt II, s. 40.

[32] Jfr NJA 1909 s. 609. Den som ägde ombesörja uthyrande av lägenheter i en studentnations fastighet ansågs ej behörig att anställa ansvarstalan för det en person avstängt en passage och en skrubb i nationens fastighet.

[33] Nya lagberedningens förslag till förordning angående torrläggning af jord, 1878, s. 158.

tilltalade om åläggande att borttaga en rörledning och att återställa dikningsföretagets rörledning i förut befintligt skick.

I VL 7 kap. regleras frågor om torrläggning av mark genom dikning, vattenavledning och invallning. I VL 7: 61 stadgas: "Har till företag, som i detta kap. avses, medgivande i laga ordning erhållits, skall, där deltagarna äro flera än två, för handhavandet av de med företaget förenade angelägenheter utses styrelse, bestående av en eller flera ledamöter." Enligt äldre rätt gällde att syssloman för dikningsföretag ej ägde befogenhet att handha angelägenheter, som angick de särskilda deltagarna.[34] Enligt förarbetena till det citerade lagrummet äger styrelsen för företag av berörda art ombesörja *samtliga* de angelägenheter som är gemensamma för delägarna.[35] Även om utvidgningen av behörigheten främst tog sikte på den civilrättsliga kompetensen synes det numer möjligt att styrelsen äger anställa ansvarstalan utan att delägarna lämnat sitt samtycke därtill.

14.2.3. Konkursförvaltare

Enligt KL 79 § äger förvaltare ej anhängiggöra rättegång, lagsökning eller mål om betalningsföreläggande utan att rättens ombudsman lämnat sitt samtycke därtill. Sådant medgivande utgör ej processförutsättning.[36] Syftet med denna bestämmelse torde vara att skydda boets tillgångar mot onödiga förluster.[37] Talan bör endast anställas då det kan väntas vara ekonomiskt lönsamt. Såsom nämnda lagrum formulerats är man närmast benägen att anse att konkursförvaltare skulle vara behörig att som ställföreträdare anhängiggöra talan oberoende av målets art. Emellertid har i praxis från tiden före KL:s ikraftträdande syssloman i konkurs — motsvarigheten till konkursförvaltare — ofta förvägrats rätt att föra ansvarstalan. Även konkursförvaltare har i ett rättsfall ansetts obehörig föra ansvarstalan.[38] Anledningen till att syssloman i konkurs och konkursförvaltare ej ansetts behöriga att föra ansvarstalan kan vara att de endast ansetts äga behörighet att befatta sig med angelägenheter som rör boutredningen och gäldsavvecklingen.[39] Det är även möjligt att behörighet att anställa ansvarstalan ej erkänts av det skälet att konkursboet ej betraktats som målsägande. Om boet ej är målsägande kan naturligtvis ej konkursförvaltaren anses behörig att som ställföreträdare för boet föra ansvarstalan. Det är därför erforderligt att undersöka i vilken utsträckning konkursbo kan intaga ställning av målsägande.

Konkursförvaltare skall tillvarataga ej blott konkursboets intressen utan även borgenärernas och gäldenärens intressen och tillse att gäldsavvecklingen ur deras synpunkt blir så förmånlig som möjligt. Fråga uppkommer

[34] Nya lagberedningens förslag till förordning angående torrläggning af jord, 1878, s. 158, Betänkande med förslag till vattenlag, 1911, s. 349 f och Betänkande med förslag till ny lagstiftning angående torrläggning av mark, 1920, s. 234.
[35] Betänkande med förslag till ny lagstiftning angående torrläggning av mark, 1920, s. 234.
[36] Förslag till konkurslag, 1911, s. 319 och Welamson, Konkursrätt, s. 291.
[37] Förslag till konkurslag, 1911, s. 319 och JO 1957 s. 151 f.
[38] Se under 14.2.3.2. och 14.2.3.3. samt Agge, Straffprocessrätt II, s. 40.
[39] Jfr KL 53 § som anger vilka allmänna uppgifter som åvilar konkursförvaltare.

härvid om konkursförvaltaren kan föra talan som ställföreträdare för enskild borgenär eller för konkursgäldenären. I den mån enskild borgenär är målsägande äger han själv föra talan. Hans talan skall således ej utföras av någon ställföreträdare. Trots att konkursgäldenären förlorar rådigheten över sin egendom efter det han försatts i konkurs äger han rätt att själv föra ansvarstalan för brott som begåtts mot honom.[40] Det sagda gäller såväl om brottet förövats före som om brottet begåtts efter det gäldenären avträtt sin egendom till konkurs. Eftersom konkursgäldenären själv äger föra ansvarstalan kan förvaltaren ej medges rätt att föra ansvarstalan som ställföreträdare för gäldenären. Det är således endast tänkbart att förvaltaren kan föra talan som ställföreträdare för konkursboet.

14.2.3.1. Konkursbos målsäganderätt

En gäldenär anses ej förlora äganderätten till den honom tillhöriga egendomen i och med att han försättes i konkurs. Egendom som tillfaller konkursboet under konkursen anses bli gäldenärens egendom. Konkursboet innehar ej gäldenärens egendom med äganderätt.[41] Konkursboet omhänderhar gäldenärens egendom mera tillfälligt och förvaltningen syftar till att egendomen skall realiseras och borgenärernas fordringar betalas så långt den behållna förmögenheten förslår.[42] Fråga uppkommer i vilken utsträckning konkursboet såsom ett slags organ med förvaltningsuppgifter kan anses äga behörighet att uppträda som målsägande ifråga om brott som medfört skada för gäldenären.

Vid brott som riktar sig mot gäldenärens person är det uteslutet att annan än gäldenären äger anställa åtal. Detta gäller även för det fall att gäldenären är berättigad till skadestånd t. ex. vid misshandel.[43]

Vid brott som medfört att gäldenärens förmögenhet minskat eller som på annat sätt rört gäldenärens egendom gällde enligt äldre praxis att boet ej kunde föra talan såsom sådant enär boet saknade rättssubjektivitet.[44] Vad beträffar tiden före KL:s ikraftträdande kunde möjligen borgenärssamfälligheten under vissa betingelser föra ansvarstalan.[45] Enligt KL betraktas kon-

[40] Se under 11.3.
[41] Welamson, Konkursrätt, s. 192 ff.
[42] Welamson, Konkursrätt, s. 338 ff.
[43] Andenæs, s. 88.
[44] Welamson, Konkursrätt, s. 192 not 2 och NJA 1892 B 549. I rättsfallet NJA 1917 B 147 ansågs konkursbo äga behörighet att föra skadeståndstalan, men ej ansvarstalan. Detta rättsfall skulle således tyda på att redan före KL:s ikraftträdande konkursbo ansetts som juridisk person.
[45] I de nedan i denna not berörda rättsfallen måste noga skiljas mellan sysslomans behörighet att föra talan i denna sin egenskap, på grund av uppdrag från enskilda borgenärer och på grund av uppdrag från borgenärssamfälligheten. Av rättsfallen NJA 1884 s. 19 och 1905 s. 259 kan ej motsättningsvis dragas den slutsatsen att borgenärssamfälligheten skulle ansetts som målsägande och haft möjlighet att uppdraga åt syssloman att anställa ansvarstalan. I det förstnämnda rättsfallet ansågs att syssloman i denna sin egenskap ej ägde föra ansvarstalan för gäldenärsbrott utan särskilt uppdrag från borgenärerna. Det sagda innebär kanske blott att syssloman vore behörig att föra ansvarstalan då enskild borgenär bemyndigat sysslomannen härtill. I det sistnämnda rättsfallet ansågs sysslomän ej behöriga att föra ansvarstalan å samtliga borgenärers vägnar, då endast vissa av borgenärerna varit närvarande vid borgenärssammanträde vid vilket beslutats att uppdraga åt sysslomännen att anställa ansvarstalan för gäldenärsbrott. Möjligt är att detta beslut ej kunde få avsedd verkan

kursboet som juridisk person.[46] Det är därför möjligt att boet såsom sådant numer äger anställa åtal ifråga om brott som medfört att gäldenärens förmögenhet minskat. Då man har att utröna under vilka betingelser konkursbo kan anses som målsägande måste skillnad göras mellan fall då brott förövats före och efter det gäldenären försatts i konkurs.

Har förmögenhetsbrott förövats mot gäldenären före konkursen anses boet ej som målsägande enligt fast praxis.[47] Inom doktrinen har det framhållits att boet bör anses sakna åtalsrätt av den anledningen att det ej existerade vid tiden för brottets förövande och att det därför på grund av förbudet mot succession i målsäganderätt ej kan medges rätt att beivra sådant brott.[48] Enligt en sådan uppfattning bör konkursboet sakna rätt att uppträda som målsägande även ifråga om gäldenärsbrott som begåtts innan gäldenären avträtt sin egendom till konkurs. Vid förmögenhetsbrott som förövats före konkursen kan konkursboet ej sägas göra någon förlust, eftersom förmögenhetsminskningen uppstått före det konkursboet börjat existera såsom särskilt rättssubjekt. Konkursboet skulle således sakna målsäganderätt av den anledningen att boet ej lider skada *genom* brott som förövats före konkursen. Eftersom fordringsägarna ej kan anses som målsägande ifråga om brott som förövats mot gäldenären bör de ej kunna vinna åtalsrätt genom att försätta gäldenären i konkurs och låta konkursboet anställa åtal för dem. Konkursbo bör på grund av det sagda anses sakna målsäganderätt ifråga om brott som förövats före konkursen.[49]

Vad beträffar förmögenhetsbrott som förövats under konkursen och som riktar sig mot konkursförmögenheten anses allmänt i svensk doktrin att boet är att betrakta som målsägande.[50] Däremot anses det mera tveksamt om boet kan anses som målsägande ifråga om gäldenärsbrott som förövats under konkursen.[51] I finsk och norsk doktrin har det hävdats att konkursbo äger

då ej samtliga borgenärer beslutat om att bemyndiga sysslomännen att föra ansvarstalan. Om samtliga borgenärer fattat sådant beslut är det ovisst om samfälligheten kunde ha ansetts som målsägande och sysslomännen behöriga att företräda boet. Kanske skulle sysslomännen ansetts behöriga att företräda de enskilda borgenärerna. Rättsfallet NJA 1899 B 534 kan kanske tolkas på samma sätt. I detta rättsfall uttalades att syssloman ej ägde behörighet att föra talan, då han ej visat sig behörig föra talan för andra borgenärer i konkursen och då han ej i egenskap av syssloman var behörig föra talan. Se även NJA 1911 B 199. Jfr till det sagda Agge, Straffprocessrätt II, s. 32 och 40 f. Sammanfattningsvis kan det sägas att även om fordringsägare ägt föra ansvarstalan vid gäldenärsbrott som förövats före konkursen, är det tveksamt om borgenärssamfälligheten ägt göra detta enligt äldre praxis från tiden före KL:s ikraftträdande. Man kan således ej av de omnämnda rättsfallen draga den slutsatsen att konkursbo enligt gällande rätt är målsägande ifråga om gäldenärsbrott förövade före konkursen.

[46] Ekelöf II, s. 43 och Welamson, Konkursrätt, s. 192.

[47] NJA 1917 B 147, 1934 B 16, 1938 B 60, 1939 B 843 och 1939 s. 167.

[48] Agge, Straffprocessrätt II, s. 40 f, Olivecrona, s. 76 och Welamson, Konkursrätt, s. 318.

[49] Rättsfallet NJA 1953 C 11 har i doktrinen ansetts lämna stöd för den uppfattningen att konkursboet ej skulle vara målsägande ifråga om gäldenärsbrott. Kommentar till brottsbalken I, s. 445 och Welamson, Konkursrätt, s. 320. Av rättsfallet framgår dock endast att konkursförvaltare ej är behörig föra ansvarstalan för gäldenärsbrott.

[50] Agge, Straffprocessrätt II, s. 41, Olivecrona, s. 76 f och Welamson, Konkursrätt, s. 318.

[51] Agge, Straffprocessrätt II, s. 40 f, TSA 1958 s. 36 och Welamson, Konkursrätt, s. 320.

åtalsrätt ifråga om brott som förövats under konkursen och som medfört att konkursförmögenheten minskat.[52] Rättspraxis kan knappast anses ge besked om i vilken utsträckning konkursbo kan anses som målsägande ifråga om brott förövat under konkursen.[53] Eftersom man i doktrinen allmänt ansett att konkursbo är målsägande ifråga om förmögenhetsbrott som avses i 8—10 kap. BrB då brottet begåtts under konkursen, ligger det nära till hands att anse boet som målsägande om konkursförmögenheten minskat genom att gäldenären förövat gäldenärsbrott. Det förefaller omotiverat att bedöma målsäganderättsfrågan olika med hänsyn till om konkursboet lidit ekonomisk skada som följd av brott som förövats av gäldenären eller annan person. Ej heller finns det anledning att anse att boet saknar målsäganderätt ifråga om gäldenärsbrott av det skälet att borgenärerna är åtalsberättigade.

14.2.3.2. Konkursförvaltares behörighet att föra ansvarstalan ifråga om brott som förövats före konkursen

Vad beträffar gäldenärsbrott förövade före konkursen har i ett flertal äldre rättsfall förklarats att syssloman ej ägde föra ansvarstalan i denna sin egenskap. Ibland har det därvid uttalats att han ej ägt behörighet att föra talan ifråga om visst bestämt gäldenärsbrott. Det förekommer också att det helt allmänt förklarats att syssloman i denna sin egenskap ej ägt föra ansvarstalan.[54] I rättsfallet NJA 1953 C 11 förklarade HD att konkursförvaltare icke i denna sin egenskap ägde föra talan om ansvar för brott mot konkursgäldenärens borgenärer. Förvaltarens skadeståndstalan prövades däremot. Vad beträffar förmögenhetsbrott förövade mot gäldenären före konkursen utsades i rubriken till två äldre rättsfall att syssloman i konkurs ej ägde föra ansvarstalan i sådan egenskap för bedrägeri respektive för brott som före konkursen förövats mot gäldenären.[55] Dessa båda avgöranden måste sammanställas med ett antal rättsfall i vilka syssloman i konkurs ansetts äga behörighet att föra skadeståndstalan i anledning av förmögenhetsbrott som före konkursen begåtts mot gäldenären.[56]

Av det sagda framgår att syssloman i konkurs och konkursförvaltare ansetts sakna behörighet att föra ansvarstalan för brott som förövats före konkursen, men att de ansetts behöriga föra skadeståndstalan. Det är emellertid osäkert av vilken anledning de ansetts obehöriga att föra ansvarstalan. I vissa fall synes som om brottets art ej varit en omständighet av betydelse för rättsfrågans bedömning. I andra fall har det framhållits att syssloman eller

[52] Finsk rätt: Palmgren, s. 110 f och Tirkkonen, SvJT 1946 s. 545. Norsk rätt: Andenæs, s. 88.
[53] Rättsfallet NJA 1910 s. 245 kan ej tagas till intäkt för att konkursbo skulle sakna målsäganderätt ifråga om brott förövade under konkurs. Se under 14.2.3.3. Ej heller lämnar rättsfallet NJA 1933 s. 205 någon ledning för bedömandet av förevarande problem. Se om detta rättsfall Welamson, Konkursrätt, s. 318 not 7 och 320 not 18.
[54] NJA 1884 s. 19, 1886 B 296, 1890 B 937 och 1895 B 271. Jfr även NJA 1899 B 534 i vilket rättsfall syssloman ansetts obehörig föra ansvarstalan i denna sin egenskap. Ansvar hade ej blott yrkats för gäldenärsbrott förövat före konkursen utan även för menedsbrott begånget under konkursen.
[55] NJA 1897 s. 53 och 1913 s. 1.
[56] NJA 1908 s. 514, 1911 s. 42 och 1913 s. 1. Jfr beträffande äldre praxis NJA 1897 s. 53.

konkursförvaltare ansetts obehörig att föra talan om ansvar ifråga om viss typ av brott eller viss bestämd brottslig gärning.[57] Anledningen till att syssloman i konkurs och konkursförvaltare förklarats ej äga rätt att anställa åtal för brott av denna bestämda art kan vara att konkursboet och borgenärssamfälligheten ansetts ej äga målsäganderätt, varför berörda representanter ej kunnat medges rätt att utföra ansvarstalan som ställföreträdare. Möjligt är också att brottets art ej haft betydelse för bedömningen av rättsfrågan. Syssloman i konkurs och konkursförvaltare skulle då ha ansetts obehöriga att föra ansvarstalan av den anledningen att de blott ägde befatta sig med civilrättsliga angelägenheter som hade samband med gäldsavvecklingen och boutredningen. En sådan tolkning vinner visst stöd av att utförandet av skadeståndstalan ansetts vara en uppgift som fallit inom gränserna för sysslomannens i lag bestämda uppdrag.[58]

14.2.3.3. Konkursförvaltares behörighet att föra ansvarstalan ifråga om brott som förövats under konkursen

Vad beträffar brott som förövats under konkursen har HD i två äldre notisfall ansett syssloman i konkurs vara behörig föra ansvarstalan för det egendom undandragits konkursförvaltningen.[59] I ett senare referatfall har HD:s flesta ledamöter intagit en motsatt ståndpunkt. Sysslomän i konkurs ansågs obehöriga föra ansvarstalan mot förutvarande sysslomän för förskingring av medel tillhöriga boet. Två justitieråd uttalade att sysslomännen vore behöriga föra ansvarstalan då i målet vore fråga om förskingring av tillgångar som hört till konkursboet.[60] I ett notisfall från tiden efter KL:s ikraftträdande har konkursförvaltare ansetts behörig yrka ansvar å konkursgäldenär för mened.[61]

Även om praxis är något vacklande är man kanske närmast benägen att med stöd av referatfallet draga den slutsatsen att syssloman i konkurs ej äger föra ansvarstalan för brott som begåtts mot boet. Behörigheten att föra ansvarstalan torde ha underkänts av den anledningen att ställföreträdarens kompetens ej omfattat annat än civilrättsliga angelägenheter. Frågan om konkursförvaltare kan anses äga befogenhet att beivra brott som förövats under konkursen kan dock ej under åberopande av praxis ges ett entydigt och bestämt svar. I brist på klara ståndpunktstaganden i praxis får frågan avgöras under beaktande av rättspolitiska synpunkter.

I KL 79 § föreskrives att konkursförvaltare ej äger anhängiggöra rättegång utan att rättens ombudsman lämnat sitt samtycke därtill. Regeln tjänar det syftet att konkursgäldenärens förmögenhet ej skall minskas genom att talan anställes i sådana fall då detta ej kan väntas vara ekonomiskt lönsamt. Anställandet och utförandet av ansvarstalan kan aldrig resultera i att boet tillföres kontanta medel eller andra förmögenhetsrättsliga tillgångar. Däremot belastas boet med kostnader för utförande av talan vilka ej blir ersatta

[57] Se t. ex. NJA 1913 s. 1 och 1953 C 11.
[58] Se justitierådet Sjögrens särskilda votum i NJA 1911 s. 42.
[59] NJA 1898 B 215 och 1906 B 53.
[60] NJA 1910 s. 245.
[61] NJA 1942 B 272.

om ansvarstalan ogillas. Föres talan mot gäldenären kommer boet under alla förhållanden att få bära kostnaderna för talans utförande. Då anställandet och utförandet av ansvarstalan aldrig kan medföra ekonomisk vinning för boet, men väl kostnader, synes det olämpligt att tillförsäkra förvaltaren rätt att beivra brott. Knappast någonsin skulle det kunna anses försvarligt om förvaltaren och rättens ombudsman i samförstånd beslutade om att anställa ansvarstalan å boets vägnar. Det bör ankomma på borgenärerna att avgöra om de är beredda att taga risken att göra en ekonomisk förlust för att få en person ådömd straff för brott som kan ha förövats under konkursen.

Följande sammanfattning kan göras: Konkursboet bör anses som målsägande endast ifråga om brott som förövats under konkursen. Konkursförvaltaren torde ej äga rätt att anställa ansvarstalan som ställföreträdare för konkursboet, såvida ej borgenärerna vid borgenärssammanträde fattat beslut om att uppdraga åt förvaltaren att å boets vägnar beivra brott som begåtts efter det gäldenären försatts i konkurs.

14.2.4. God man

Då man har att avgöra om god man kan anses behörig att som ställföreträdare föra ansvarstalan måste skiljas mellan olika typer av godmansförordnanden. Då god man förordnats att tillvarataga en persons intresse i visst avseende kan han ej medges rätt att föra ansvarstalan eller skadeståndstalan ifråga om brott som berört denne i annat avseende än som avsetts med förordnandet.[62] God man som förordnats med stöd av FB 18: 1 måste anses behörig att beivra brott som förövats mot den omyndige. I detta fall är godmanskapet helt likt förmynderskapet till sin karaktär,[63] varför det ej kan ifrågakomma att frånkänna sådan god man behörighet att anställa ansvarstalan. God man bör även äga rätt att väcka åtal om brott förövats mot omyndig i samband med ingående av sådan rättshandling vid vilken myndlingen företrätts av god man som utsetts med stöd av FB 18: 2.

Enligt FB 18: 3 skall rätten under vissa förutsättningar förordna god man för den som är ur stånd att bevaka sin rätt eller förvalta sin egendom på grund av sjukdom som kan antagas vara övergående. Det kunde tyckas att god man ej borde medges rätt att utföra ansvarstalan, utan att målsäganden själv sedan han tillfrisknat hade att avgöra om han ville väcka åtal. Enligt lagberedningen kan god man förordnas jämlikt detta lagrum vid sinnessjukdom som kan antagas bli långvarig.[64] I sådana fall bör god man anses äga behörighet att anställa ansvarstalan för brott som förövats mot den sjuke. I praxis har förekommit att god man som förordnats för sinnessjuk ansetts behörig föra ansvarstalan för det förutvarande god man förskingrat egendom tillhörig den sjuke.[65] God man bör dock ej anses berättigad att anställa talan om ansvar då den sjuke själv inom en snar framtid kan väntas kunna till-

[62] NJA 1887 s. 266 och 1915 B 644.
[63] Jfr lagberedningens förslag till revision av ärvdabalken I, 1921, s. 406.
[64] Lagberedningens förslag till revision av ärvdabalken I, 1921, s. 417.
[65] NJA 1941 B 902.

varataga sina intressen. Skulle allmän åklagare i sådant fall ha väckt åtal innan den sjuke tillfrisknat finns ej anledning att tillerkänna god man behörighet att biträda åtalet eller överklaga rättens dom. De allmänna åklagarna kan härvid tillvarataga målsägandens intresse och det finns ej behov av att dennes intresse bevakas av en särskild representant som utses av det allmänna.

Det bör ej komma i fråga att förordna god man för bortovarande med stöd av FB 18: 4 endast för att talan om ansvar för visst brott skall kunna anställas t. ex. för att visst angivelse- eller målsägandebrott skall kunna beivras. Har god man förordnats att förvalta bortovarandes förmögenhet bör ställföreträdarskapet anses innefatta behörighet att utföra skadeståndstalan, men ej ansvarstalan. Den bortovarande bör personligen taga ställning till om han önskar att åtal väckes mot den som genom brott tillskyndat honom skada. Är han omedveten om att brott förövats saknas anledning att tillförsäkra annan person rätt att anställa åtal för att målsäganden skall vinna upprättelse genom att brottslingen ådömes straff. Ur allmän synpunkt finns knappast heller behov av att ansvarstalan anställes å den bortovarandes vägnar, eftersom de allmänna åklagarna väcker åtal då så är föreskrivet. Även ur rättegångskostnadssynpunkt synes det motiverat att anse god man obehörig att föra ansvarstalan för den bortovarande.[66]

I ett hovrättsfall uttalades att den som ägde del i fastighet som innehades under samäganderätt endast ägde anställa ansvarstalan för olovlig jakt som ägt rum på fastigheten, om han erhållit övriga delägares samtycke till talans anställande eller han erhållit förordnande som avsågs i 3 § samäganderättslagen.[67] I sagda lagrum stadgas: "Kunna delägarne ej enas rörande godsets förvaltning eller nyttjande, äge på ansökan av delägare rätten förordna, att godset under viss tid skall omhänderhavas av god man, som av rätten utses." Enligt samäganderättslagen 4 § är god mans uppgifter begränsade till åtgärder som rör det samfällda godsets förvaltning och nyttjande. Departementschefen uttalade i motiven till samäganderättslagen att gode mannens befogenhet med avseende å godset icke borde utsträckas längre än som är oundgängligen nödigt för vinnande av syftet med hans tillsättande: en ändamålsenlig förvaltning av godset.[68] God man äger processföringsrätt,[69] men behörigheten sträcker sig ej utöver gränserna för hans uppdrag. Anställandet av ansvarstalan kan icke anses innefatta en åtgärd som rör förvaltningen eller nyttjandet av godset och gode mannen kan därför icke — särskilt med beaktande av ovan återgivna uttalande av departementschefen — anses behörig att väcka åtal, om han erhållit förordnande som ej varit förenat med särskilda föreskrifter. God man bör emellertid anses äga rätt att anställa enskilt åtal om beslutanderätten vad beträffar åtalsfrågor delegerats till honom genom uttryckligt beslut som fattats av delägarna samfällt. Vidare torde god man vara behörig att beivra visst brott, om han förordnats till god man i an-

[66] Jfr till det sagda Palmgren, s. 121 f. Rättsfallet NJA 1949 s. 700 kan knappast åberopas mot det sagda. Se vidare om detta rättsfall under 14.3.
[67] SvJT 1930 ref. s. 31.
[68] Kungl. Maj:ts proposition nr 86 år 1904 s. 16.
[69] Undén I, s. 160.

ledning av att delägarna icke kunnat enas om åtal borde anställas i visst fall.[70] Nämnda hovrättsavgörande bör tolkas på detta sätt.

14.2.5. Boutredningsman och testamentsexekutor

Innan lagen om boutredning och arvsskifte trädde i kraft saknades lagbestämmelser som reglerade boutredningsmans och testamentsexekutors rättsställning. På sedvanerättslig väg vann institutet testamentsexekutor insteg i svensk rätt. I äldre praxis har således utredningsman som utsetts i testamente ansetts behörig att företaga olika åtgärder rörande boutredningen.[71] I ett äldre rättsfall, NJA 1897 s. 535, har HD uttalat att testamentsexekutor på grund av det honom genom testamente givna uppdrag att vara boutredningsman i boet ägt befogenhet att föra talan om ansvar och skadestånd för obehörigt bortförande av egendom från boet.[72]

Enligt ÄB 19: 12 äger boutredningsman tala och svara i mål som rör dödsboet. Testamentsexekutor äger enligt lagberedningen ensam föra talan i mål som rör boet, om förvaltningsrätt ej tillkommer arvlåtarens efterlevande make. Om testamentsexekutors behörighet i dylika fall gäller vidare enligt lagberedningen vad beredningen anfört om boutredningsman. Lagberedningen hänvisade härvid i en fotnot till ovannämnda äldre rättsfall.[73] Det vore säkerligen förhastat att draga den slutsatsen att beredningen velat ge uttryck för den uppfattningen att gränserna för testamentsexekutors behörighet borde bestämmas i överensstämmelse med utgången i berörda rättsfall. Sedan testamentsexekutors behörighet att företräda dödsboet blivit i lag närmare bestämd, kan ej äldre praxis tillmätas avgörande betydelse för frågan om han såsom ställföreträdare äger anställa ansvarstalan för brott som förövats mot dödsboet. I ÄB 19 kap. anges ej direkt om behörigheten att föra talan som boutredningsman och testamentsexekutor omfattar anställandet av talan om ansvar. Genom tolkning av de olika lagbestämmelserna i ÄB 19 kap. skall utrönas om boutredningsman och testamentsexekutor kan anses äga behörighet att beivra brott som förövats mot boet.

I ÄB 19: 11 st. 1 stadgas: "Boutredningsmannen har att, med iakttagande av vad nedan är stadgat, företaga alla för boets utredning erforderliga åtgärder." Enligt lagberedningens motiv till detta stadgande skall boutredningsmannen handha förvaltningen i avvecklingssyfte.[74] Beträffande behörigheten att företräda dödsboet mot tredje man och föra talan för boet bör gälla att boutredningsman saknar behörighet att uppträda som ställföreträdare angående angelägenheter som ej har något samband med avvecklingen av den dödes förmögenhetsförhållanden. Anställandet av ansvarstalan för brott som förövats mot boet kan knappast anses vara en åtgärd som boutredningsmannen äger behörighet att vidtaga, utan att ha erhållit bemyndigande därtill av dödsbodelägarna. Det måste anses olämpligt om boutredningsman skulle

[70] Jfr Undén I, s. 158.
[71] SOU 1932: 16 s. 154 och Benckert, TFR 1926 s. 164 ff.
[72] Jfr NJA 1921 s. 579.
[73] SOU 1932: 16 s. 229.
[74] SOU 1932: 16 s. 194 f.

kunna mot dödsbodelägarnas vilja ådraga boet kostnader för utförandet av ansvarstalan, enär boet ej kan tillföras förmögenhetsvärden genom att brottslingen ådömes straff.[75] Boutredningsman bör däremot äga rätt att anställa skadeståndstalan å boets vägnar.

Enligt ÄB 19: 20 st. 1 skall förordnande att vara testamentsexekutor anses innefatta bemyndigande att företaga alla för boets utredning erforderliga åtgärder, såvitt ej annat framgår av testamentet. Testamentsexekutors behörighet är normalt ej mer vidsträckt än vad som gäller för boutredningsman enligt ÄB 19: 11 st. 1. Han kan därför liksom boutredningsman knappast anses behörig att anställa ansvarstalan, såvida han ej erhållit bemyndigande därtill av dödsbodelägarna.[76]

14.2.6. Ställföreträdarskap som grundas å allmän fullmakt av civilrättslig art

I RB 12: 23 stadgas: "Har någon allmän fullmakt att förvalta annans egendom eller eljest handhava annans angelägenheter och är han på grund därav tillika behörig att föra huvudmannens talan inför rätta, gälle om sådant ombud vad om ställföreträdare är stadgat." Enligt detta lagrum kan fullmakt som ej avser behörighet att föra talan utan behörighet att företräda huvudmannen i angelägenheter av privaträttslig natur innefatta behörighet att föra partens talan inför rätta även om detta ej uttryckligen angivits i fullmakten.[77]

PLB uttalade i anslutning härtill: "Huruvida fullmakt av nu antydd art tillika medför behörighet att föra huvudmannens talan inför rätta, torde icke kunna avgöras enligt någon allmän regel utan bör bedömas med hänsyn till omständigheterna i varje särskilt fall. Därest sådan behörighet föreligger, synes emellertid ombudet böra anses icke som rättegångsombud utan som ställföreträdare för huvudmannen."[78]

Även om en person skulle anses behörig att på grund av en allmän förvaltningsfullmakt föra talan i civilrättsliga mål, synes det tveksamt om behörigheten även kan anses omfatta rätt att anställa ansvarstalan för brott som begåtts mot huvudmannen.

I äldre praxis har disponent ansetts behörig att å bolags vägnar föra ansvarstalan för brott som förövats mot bolaget.[79] I ett äldre notisfall uttalades att den i ett arrendekontrakt intagna föreskriften för en person om tillsyn och vård av visst hemmans skogar borde förstås även som ett bemyndigande för honom att anställa åtal för olovlig skogsavverkning.[80]

[75] Jfr även lagberedningens uttalande i anslutning till regeln i ÄB 19: 11 st. 3 om att boutredningsman icke har skyldighet att inhämta dödsbodelägarnas mening med mindre frågan på ett mera personligt sätt berör delägarna. SOU 1932: 16 s. 203.
[76] Jfr Schmidt, Nachtragsband, s. 295 och Aulie, Medlemsblad for politiembedsmennenes landsforening 1929, s. 14.
[77] PLB, s. 178.
[78] PLB, s. 178 f.
[79] NJA 1905 B 319 (olovlig jakt) och 1908 s. 187 (olovligt öppnande av bolags dammlucka). Jfr NJA 1891 B 832.
[80] NJA 1875 B 427.

Om allmän privaträttslig fullmakt utfärdats och fullmäktigen anses behörig föra talan inför rätta, skall enligt RB 12: 23 reglerna om ställföreträdare vara tillämpliga. Enligt dessa regler äger ställföreträdare i regel behörighet att anställa åtal utan att huvudmannen/målsäganden lämnat sitt bemyndigande därtill. Emellertid kräver stadgandet i RB 12: 14 st. 2 beaktande i detta sammanhang. Enligt detta lagrum medför allmän rättegångsfullmakt ej behörighet för ombudet att anställa ansvarstalan. Antag att en allmän förvaltningsfullmakt utfärdats och att den civilrättsliga behörigheten förenats med rätt för fullmäktigen att föra talan i alla rättsliga angelägenheter som rör förvaltningsuppdraget. Fullmäktigen äger då enligt RB 12: 14 st. 2 ej rätt att anställa ansvarstalan med stöd av den klausul i fullmakten som är avsedd att förläna honom sådan behörighet. Däremot skulle fullmäktigen enligt nämnda äldre rättsfall äga behörighet att väcka åtal under åberopande av fullmaktens föreskrift om rätt för honom att handla å huvudmannens vägnar vid ingående av civilrättsliga rättshandlingar och företagande av andra förvaltningsåtgärder. Alltså skulle den klausul i fullmakten som varit avsedd att ge fullmäktigen behörighet att föra talan ej komma att få avsedd rättsverkan vad beträffar rätten att anställa ansvarstalan. Däremot skulle den klausul i fullmakten som ej syftat till att ge fullmäktigen behörighet att föra talan skänka fullmäktigen behörighet att anställa ansvarstalan. Detta förefaller oantagbart. En allmän privaträttslig fullmakt kan ej anses grunda behörighet för den befullmäktigade att väcka åtal för brott som förövats mot huvudmannen.

En privaträttslig fullmakt som avser behörighet att förvalta bestämd egendom kan ej heller grunda behörighet för fullmäktigen att beivra brott som medfört skada å egendomen ifråga. För att mandatarien skall äga rätt att väcka åtal måste krävas att huvudmannen bemyndigat fullmäktigen att *åtala* viss gärning eller viss typ av brottslighet som rör egendomen ifråga. En förvaltningsfullmakt kan därför aldrig medföra behörighet för mandatarien att anställa åtal, vilket ter sig naturligt enär huvudmannen vid utfärdandet av sådan fullmakt i allmänhet ej kan anses ha tagit ställning till om talan om ansvar bör anställas ifråga om brott som kan komma att förövas mot honom. Utgången i de ovan refererade rättsfallen är ej förenliga med vad som får anses gälla enligt grunderna för RB.[81]

14.3. Behörighet att föra ansvarstalan som målsägande

Vid en undersökning av frågan om uppdragstagare äger föra ansvarstalan som målsägande bör först avgöras om behörigheten kan anses vara inskränkt genom bestämmelserna i RB 12: 23 och 24. Dessa regler tager endast sikte på att reglera frågan huruvida en viss person är behörig att föra talan enligt bestämmelserna om ställföreträdare eller rättegångsombud. PLB synes ej ha

[81] Styrelsen för en banks avdelningskontor eller föreståndare för sådant kontor kan knappast anses behörig att anställa ansvarstalan ifråga om förmögenhetsbrott som förövats vid avdelningskontoret och medfört skada för banken. Bankens styrelse bör anses äga behörighet att beivra sådant brott. Jfr NJA 1891 B 265 och 1894 B 239 samt beträffande norsk rätt Salomonsen I, s. 74.

beaktat att behörighet att föra ansvarstalan kan föreligga på en tredje grund. Det får därför anses möjligt att t. ex. prokurist och innehavare av allmän förvaltningsfullmakt äger föra ansvarstalan som målsägande.

Ovan har lämnats en redogörelse för praxis rörande ställföreträdares rätt att anställa ansvarstalan. Därav kan ej dragas slutsatser om i vilken utsträckning målsägande rätt kan anses tillkomma uppdragstagare som ägt behörighet att handla å huvudmannens vägnar. Då ställföreträdaren ansetts berättigad att beivra brott som förövats mot huvudmannen lämnas det öppet om ställföreträdaren jämväl kunnat uppträda som målsägande ifråga om samma brott. Om däremot ställföreträdaren förvägrats rätt att anhängiggöra talan om ansvar för brott som begåtts mot huvudmannen kunde det tyckas att rätten även skulle ha prövat om ställföreträdaren på annan grund kunde tillåtas föra ansvarstalan. Om en person endast påstått sig föra talan å huvudmannens vägnar kanske rätten ansett sig förhindrad att pröva om vederbörande ägt föra talan som målsägande. Om han åberopat att han jämväl fört talan i egenskap av målsägande har naturligtvis rätten avgjort om han ägt föra ansvarstalan på denna grund. När gärningsbeskrivningen omedelbart utvisat att ställföreträdaren personligen tillskyndats skada kan rätten ha prövat om han varit behörig föra ansvarstalan som målsägande trots att han ej påstått sig vara målsägande i egenskap av skadelidande. Dessa principer för åberopande har ej helt konsekvent följts i praxis. Avgöranden av HD i vilka en person ansetts obehörig att föra ansvarstalan som ställföreträdare kan knappast tagas till intäkt för att han ej heller ansetts som målsägare.[82]

Tidigare har uttalats att konkursbo är målsägande ifråga om förmögenhetsbrott som förövats under konkursen. Konkursboet kan ej betecknas som ägare till konkursförmögenheten, utan snarare som ett organ som har till uppgift att förvalta en förmögenhet och fördela denna mellan vissa personer. Om egendom frånhändes konkursboet kommer de oprioriterade borgenärerna och möjligen även andra borgenärer att lida ekonomisk skada. Vid detta förhållande är det helt naturligt att den juridiska person som företräder de skadelidande intill dess konkursen avslutas anses äga behörighet att föra målsägandetalan.

Då en person fått i uppdrag att förvalta viss egendom eller taga viss befattning med denna och egendomen skadas genom brott kommer vanligen endast huvudmannen att lida ekonomisk skada. Vidare lider endast uppdragsgivaren skada om uppdragstagaren genom brott förhindras att ombesörja viss angelägenhet för huvudmannen. I praxis har uppkommit fråga om egendomsförvaltare eller uppdragstagare kan anses som målsägande då mandatet är av ovan nämnda beskaffenhet.

NJA 1892 B 126. GB var anställd i sin faders firma. Sedan GB anställt åtal för stöld av en tunna sill som inköpts av firman, fann RR:n att GB ej var behörig föra ansvarstalan då den tillgripna egendomen tillhört GB:s fader och ej GB.

GB besvärade sig och åberopade ett intyg av vilket framgick att GB haft befogenhet att vid inköp och försäljning efter eget gottfinnande och utan faderns hö-

[82] Se beträffande frågor om åberopande under 9.6.1. Jfr även NJA 1970 A 29 HovR:n.

rande råda över varulagret alldeles som faderns prokurist.

GB:s talan prövades ej av HD.[83]

NJA 1904 s. 255. B som fått i uppdrag av annan person att utöva rösträtt å en kyrkostämma angav en kyrkoherde för det denne vägrat angivaren att utöva rösträtt vid kyrkostämman och för det denne därefter givit kyrkostämmoprotokollet oriktig avfattning i denna del.

Sedan åtal anställts av JO överklagades domkapitlets och HovR:ns utslag av B.

HD:s flesta ledamöter prövade B:s besvär.

Två justitieråd fann att B ej ägde överklaga HovR:ns utslag i egenskap av angivare. Vidare ansåg de att kyrkoherdens åtalade förfarande att vägra B att för annan utöva rösträtt och åt protokollet i denna fråga giva oriktig avfattning icke var av beskaffenhet att B:s rätt kunde anses berörd. B ansågs obehörig föra talan.

I praxis har angivare ansetts obehörig att föra ansvarstalan i denna sin egenskap.[84] De justitieråd som dikterade HD:s dom måste således i motsats till dissidenterna ansett B vara målsägande.

SvJT 1926 ref. s. 65. I rättsfallet uppkom fråga om auktionsförrättaren R kunde anses behörig att föra målsägandetalan i mål om förskingring av gods som å auktion försålts med äganderättsförbehåll. HovR:n fann att R endast i egenskap av auktionsförrättare försålt en hingst för annan räkning och att han ej ådagalagt att han lidit någon förlust. HovR:n ansåg att R ej styrkt sig vara behörig föra målsägandetalan.[85]

NJA 1949 s. 700. Sedan jämlikt lagen d. 29 juni 1945 om kontroll å viss utländsk egendom m. m. förordnats om kvarstad å ett av ett tyskt aktiebolag innehaft svenskt patent, har med stöd av K. K. s. d. med vissa föreskrifter ang. tillämpningen av nämnda lag C utsetts till syssloman för patentet. I anledning av att fråga uppkom om behörighet för C att företräda bolaget i avseende å ersättningsanspråk, grundat å sådant intrång i patentet, som skett före förvaltningens anordnande, ävensom att föra ansvarstalan rörande samma intrång, yttrade HD:s flesta ledamöter: "Enligt 3 § K. K. med vissa föreskrifter ang. tillämpningen av lagen om kontroll å viss utländsk egendom m. m. äger syssloman för egendom under kvarstad att med de inskränkningar som i lag eller författning stadgas utöva de befogenheter beträffande egendomen vilka eljest tillkommer ägaren eller annan rättsinnehavare varom fråga är. Med hänsyn till den ställning en syssloman såsom tvångsförvaltare av vederbörande egendom intager i enlighet med ifrågavarande lagstiftning måste det anses, att med C:s förvaltningsrätt beträffande patentet följer behörighet att företräda T i vad angår ersättningsanspråk, grundade på påstått intrång i patentet, oavsett om intrånget skett i tiden före eller efter förvaltningens anordnande. Under nu angivna förhållanden får C tillika anses behörig att såsom målsägande föra ansvarstalan rörande patentintrång av beskaffenhet att enligt vad nyss sagts kunna av C i skadeståndshänseende beivras."

Två justitieråd ansåg C behörig att anföra besvär i målets skadeståndsdel men ej i ansvarsdelen.

Erkännandet av målsäganderätt i detta fall kan ej förklaras av att sysslomannen ansetts behörig föra skadeståndstalan. Han har fört skadeståndstalan å patentinnehavarens vägnar och har således ej innehaft någon självständig ska-

[83] I tysk rätt anses prokurist ej som Verletzter. Löwe—Rosenberg, s. 113. I rättsfallet RGSt 15, 144 ansåg Reichsgericht att prokurist ägde föra ansvarstalan som ställföreträdare.

[84] NJA 1891 s. 617, 1894 s. 326, 1898 s. 474 och 1900 s. 340.

[85] Hade egendomen sålts under äganderättsförbehåll gällande till förmån för auktionsförrättaren hade denne naturligtvis ansetts som målsägande. NJA 1917 s. 154.

deståndsrätt. Sysslomannen måste således ha ansetts som målsägande ifråga om patentintrånget på den grunden att han intagit ställning av förvaltare av patentet.

Rättsfallets utgång är anmärkningsvärd i det avseendet att sysslomannen ansetts behörig föra ansvarstalan ifråga om brott som förövats före det han erhöll sitt förordnande. HD skulle således ha ansett att succession i målsägande rätt skulle kunna äga rum i detta speciella fall. Successionsfrågan har ej diskuterats i rättsfallet. Det är dock möjligt att HD ansett att under förevarande omständigheter intet hinder förelåg att tillerkänna sysslomannen behörighet att som målsägande föra ansvarstalan för brott som förövats före det han erhöll sitt förordnande. Eftersom sysslomannen utsetts genom beslut av rätten och han således ej kan ha förvärvat förvaltningsrätten i syfte att vinna åtalsrätt är förbudet mot succession i målsäganderätt ej motiverat. Ur denna synpunkt ter det sig förklarligt att sysslomannen ansetts som målsägande.

De förhållanden som föranlett att sysslomannen tillerkänts behörighet att föra skadeståndstalan som ställföreträdare för patentinnehavaren har av HD åberopats till stöd för att sysslomannen måste anses äga rätt att föra ansvarstalan som målsägande. Det är ägnat att förvåna att de skäl som föranlett att sysslomannen tillerkänts behörighet att föra skadeståndstalan som ställföreträdare för patentinnehavaren ej ansetts medföra att han vore att anse som ställföreträdare för patentinnehavaren vad beträffar utförandet av ansvarstalan. Den här framförda invändningen samt det förhållandet att rättsfallet avgjorts under dissens gör att det knappast är möjligt att tillmäta rättsfallet avgörande betydelse för frågan om egendomsförvaltare kan anses som målsägande.

Den som fått fordran överlåten å sig för inkasso anses behörig att som part föra talan mot gäldenären om förpliktande att betala skulden.[86] Härmed är ej klarlagt att en inkassomandatarie kan föra ansvarstalan som målsägande ifråga om brott som medfört att fordringen deprecierats. Inkassomandatarien kan knappast anses som målsägande av den anledningen att han äger föra skadeståndstalan som part, eftersom han härvid endast tillvaratager huvudmannens intressen och endast denne lidit skada. Agge har uttalat att inkassomandatarie borde kunna anses som målsägande ifråga om gäldenärsbrott. Agges åsikt bygger på att han ansett gäldenärsbrotten riktade mot de personer som är parter i det statliga konkursförfarandet.[87] Eftersom numer gäldenärsbrotten uppfattas som förmögenhetsbrott och ej såsom brott riktade mot konkursinstitutet har Agges uttalande i målsäganderättsfrågan knappast relevans för gällande rätts vidkommande. I finsk och norsk rätt anses vanligen att inkassomandatarie saknar rätt att beivra gäldenärsbrott.[88] Vad beträffar svensk praxis ansågs inkassomandatarie i ett notisfall obehörig att föra talan om ansvar mot sysslomän i konkurs för trolöshet mot huvud-

[86] Ekelöf II, s. 72 f, Hemming—Sjöberg, SvJT 1929 s. 97 ff och Söderlund, så 291 ff.
[87] Agge, JFFT 1937 s. 270 f och 283.
[88] Finsk rätt: Palmgren, s. 94 f och Bäckström, JFFT 1937 s. 341 f. Norsk rätt: Rt 1899 s. 219. Beträffande rättsfallet Rt 1901 s. 152 se not 90.

man.[89] Om gäldenären genom dom förpliktats att till inkassomandatarien betala ej blott skulden utan även kostnader som denne haft, är det möjligt att han ej kan få dessa ersatta av gäldenären, om denne kommit på obestånd till följd av att gäldenärsbrott förövats. Om brottet förövats efter den tidpunkt inkassomandatarien ådrog sig kostnaderna bör han anses som målsägande.[90]

En sammanställning av de ovan behandlade rättsfallen utvisar att praxis är vacklande. Det saknas belägg för att bedömningen av målsäganderättsfrågan varit beroende av om mandatarien ägt vittgående förvaltningsbefogenheter eller erhållit uppdrag att utföra en enstaka handling. Ej heller kan utgången i rättsfallen ha blivit olika på grund av att brotten i de konkreta fallen innefattat ingrepp i mer eller mindre betydelsefulla förvaltningsbefogenheter. Den som ägt råda över varulager alldeles såsom en prokurist har sålunda ansetts obehörig föra talan, under det att den som ägt rätt att utöva rösträtt för annan ansetts behörig föra ansvarstalan.

Oberoende av om det är möjligt att draga några slutsatser av praxis kan ifrågasättas om uppdragstagare över huvud taget bör anses berättigad att anställa åtal för brott som endast medför skada för huvudmannen. Eftersom brottets skadeverkningar nästan uteslutande drabbar uppdragsgivaren bör endast denne anses som målsägande. Om uppdragstagaren ansågs åtalsberättigad och angivelseberättigad skulle förlikningsförhandlingar mellan brottslingen och huvudmannen kunna försvåras, varvid huvudmannens möjligheter att förmå brottslingen att gälda skadestånd skulle kunna försämras. En sådan ordning är icke lämplig. Mandatarien kan ej anses som målsägande av den anledningen att det ligger i huvudmannens intresse att åtal anställes, eftersom målsäganderätt skall grundas å att någon personligen lidit skada och ej på att vederbörande är beredd att tillvarataga en annan persons intressen. Beaktas det enskilda åtalets kontrollfunktion bör uppdragstagaren ej anses åtalsberättigad, enär huvudmannen själv kan bevaka sin rätt och ej är i behov av uppdragstagarens bistånd för anställandet av åtal. Övervägande skäl talar sålunda för att uppdragstagare ej bör anses som målsägande ifråga om brott som förövats mot huvudmannen och som ej medfört skada för uppdragstagaren.

14.4. Sammanfattning

Om en person tillfogats skada genom brottslig gärning och han önskar att

[89] NJA 1915 B 910.

[90] I rättsfallet NJA 1924 s. 547 hade R mottagit ett antal växlar för inkasso. Växelgäldenärerna hade förpliktats utge växelbelopp, växelprovision och kostnadsersättning. R sände växlarna till en landsfiskal för verkställighet. Landsfiskalen tog ej någon befattning med växlarna. Vid senare gjorda utmätningsförsök visade det sig att gäldenärerna saknade utmätningsbar egendom. R anställde åtal mot landsfiskalen för tjänstefel och yrkade ersättning bl. a. för exekutionskostnader. Talan prövades i samtliga instanser utan att det ifrågasattes annat än att R skulle vara målsägande. Se även rättsfallet Rt 1901 s. 152 i vilket rättsfall inkassomandatarie ansågs behörig föra ansvarstalan då begånget brott medfört risk för att han ej skulle kunna utfå sitt arvode samt då han till följd av brottet kunde komma att utsättas för krav från den materiellt berättigade fordringsägaren.

annan person skall anställa ansvarstalan mot brottslingen, bör han förläna denne behörighet att väcka åtal genom att utfärda en rättegångsfullmakt som innefattar rätt för ombudet att väcka åtal för det bestämda brott som förövats. Har viss person före brottets förövande utsetts att förvalta den skadelidandes egendom eller att tillvarataga dennes intressen i andra avseenden, kan mandatarien ej anses behörig att föra ansvarstalan som målsägande, såvida han ej personligen tillskyndats skada. Önskar huvudmannen att uppdragstagaren skall väcka åtal måste han alltså i detta fall utfärda en rättegångsfullmakt i vilken uppdragstagaren uttryckligen tillförsäkras rätt att beivra brottet ifråga. Vill mandanten befullmäktiga uppdragstagaren att väcka åtal för brott som kan komma att förövas i framtiden, kan han göra detta endast om behörigheten att anställa åtal begränsats till att avse viss typ av brottslighet som kan beröra viss egendom eller visst rättsförhållande.

Ställföreträdare för juridisk person kan ej alltid anses behörig anhängiggöra ansvarstalan för brott som förövats mot den juridiska personen. Ibland kräves att det högsta beslutande organet bemyndigat ställföreträdaren att väcka åtal för att rätten skall pröva av denne anhängiggjord ansvarstalan. Så är fallet då ställföreträdarens uppgifter är begränsade till avveckling av en förmögenhetsmassa t. ex. vid förvaltning av dödsbo eller konkursbo. Om den juridiska personen driver omfattande verksamhet t. ex. då ett aktiebolag driver industriell verksamhet måste styrelsen anses äga behörighet att anställa åtal för brott som förövats mot den juridiska personen. Då en juridisk person har tillskapats för att tillvarataga delägarnas intressen i vissa speciella avseenden kan det ibland vara tveksamt om styrelsen skall anses äga behörighet att anställa ansvarstalan utan att delägarna lämnat sitt samtycke därtill. Då man har att avgöra om styrelsen kan anses äga rätt att anställa åtal får avseende fästas vid verksamhetens och brottets art. En person kan ej skänka annan person behörighet att beivra brott som kan begås mot honom genom att utfärda en allmän förvaltningsfullmakt.

15. Fordringsrätt

I det följande skall undersökas om målsäganderätt kan anses tillkomma fordringsägare som lidit skada i anledning av brottslig gärning eller som på annat sätt berörts av brottsligt förfarande. Härvid skall ej behandlas fall då fordringsrätten varit förenad med sakrätt eller någon art av säkerhetsrätt. Frågan om fordringsägare kan anses som målsägande i sådant fall har blivit föremål för undersökning i kapitel 13.[1]

En fordringsägare kan lida skada till följd av att ett brott utgjort angrepp antingen på en vid brottstillfället redan existerande fordringsrätt eller på en fordringsrätt som tillkommit i samband med brottets förövande. Vid brott av sistnämnda typ t. ex. kreditbedrägeri skulle det kunna hävdas att brottet utgjort angrepp på annans förmögenhet och att målsäganderättsfrågan därför borde behandlas i annat sammanhang. Det är helt klart att man vid kreditbedrägeri kan anse att kreditgivaren lidit förmögenhetsförlust, eftersom han genom vilseledande förmåtts att lämna likvida medel eller andra förmögenhetsvärden till brottslingen. Man kan emellertid lika väl anse att kreditgivaren lidit skada som fordringsägare, eftersom han erhållit en deprecierad fordran. Bedömningen av frågan om ett brott utgjort angrepp på förmögenhet eller på en fordringsrätt beror på om avseende fästes vid den prestation kreditgivaren fullgjort eller den prestation kreditgivaren erhållit. Brott som kan betraktas som utgörande angrepp mot annans fordringsrätt eller förmögenhet skall behandlas såväl i förevarande kapitel som i kapitel 17.

En fordringsägare har i allmänhet ett starkt intresse av att gäldenärens ekonomiska ställning ej försämras i sådan utsträckning att denne blir oförmögen att betala sin skuld å förfallodagen. Om gäldenären kommit på obestånd till följd av att brott blivit förövat, kommer hans borgenärer att lida skada genom brottet och detta oberoende av om gäldenären eller tredje man förövat den brottsliga gärningen. En person kan vidare lida skada genom brottslig gärning till följd av att han förmåtts att under förlustbringande omständigheter lämna kredit till annan person. Även om en kreditgivare ej lider skada genom visst brott kan han sägas ha intresse av att en kreditsökande ej lämnar felaktiga uppgifter om sin förmögenhetsställning. Fråga uppkommer om fordringsägare eller kreditgivare kan anses som målsägande så snart de genom brott tillfogats skada. Vidare är av intresse att utröna om åtalsrätt tillerkännes dem om de ej lidit skada, men de på annat sätt berörts av olika brottsliga gärningar.

[1] Vad här nedan sägs om fordringsägare torde äga motsvarande tillämpning på sådan fordringsägare som är innehavare av panträtt då t. ex. annan egendom än pantobjektet stulits från gäldenären.

15.1. Doktrin

För finsk rätts vidkommande har Palmgren hävdat att konkursborgenärer ej är målsägande ifråga om brott som tredje man begått mot gäldenären, men att målsäganderätt i allmänhet tillkommer fordringsägare vid konkursbrott.[2] Enligt norsk doktrin är fordringsägare ej fornærmede ifråga om förmögenhetsbrott som förövats mot gäldenären och som medfört att gäldenären försatts i konkurs.[3] Enligt tysk rättsuppfattning anses borgenär som Verletzter vid gäldenärsbrott, men ej ifråga om brott som förövats av tredje man och som medfört skada för gäldenären.[4]

Vad beträffar svensk rätt har Olivecrona och Ekelöf uttalat att borgenär ej är målsägande ifråga om förskingringsbrott varigenom gäldenären ruinerats. Olivecrona har vidare förklarat att borgenärer ej kan intaga ställning av målsägande ifråga om förmögenhetsbrott som indirekt medfört skada för borgenärerna.[5] Welamson har uttalat att enskild borgenär ej är målsägande ifråga om förmögenhetsbrott som förövats mot gäldenären innan denne försatts i konkurs.[6] Agge har hävdat att fordringsägare ej är målsägande vid förmögenhetsbrott när denna drabbats av indirekt skada i följd av brottet.[7] Vad beträffar gäldenärsbrott anses allmänt i svensk doktrin att konkursgäldenärens borgenärer normalt är målsägande.[8]

Såväl enligt svensk som utländsk doktrin anses fordringsägare vara åtalsberättigad ifråga om gäldenärsbrott, men ej ifråga om andra förmögenhetsbrott som medfört skada för fordringsägare. Då man i doktrinen angivit vilka brottsliga gärningar som ej kan åtalas av fordringsägare har använts något växlande uttryckssätt. Ibland uttalas att fordringsägare ej är åtalsberättigad ifråga om brott som indirekt medfört skada, ibland åter förklaras att fordringsägare saknar åtalsrätt ifråga om brott som begåtts mot gäldenären.

15.2. Brott vid vilka gäldenären frånhändes tillgångar

I ett flertal rättsfall har aktiebolags borgenärer ansetts obehöriga att som målsägande föra talan om ansvar i anledning av att bolagets verkställande direktör förskingrat bolagsmedel med påföljd att bolaget kommit på obestånd och försatts i konkurs.[9] Vidare har fordringsägare ansetts sakna behörighet att föra ansvarstalan för bedrägeribrott som medfört att viss fysisk person senare nödgats avträda sin egendom till konkurs.[10] Ett äldre rättsfall kan tagas till intäkt för att brottet överträdelse av myndighets bud ej kan åtalas av annan fordringsägare än den på vars ansökan säkerhetsåtgärden kom-

[2] Palmgren, s. 93 ff. Se även Tirkkonen, SvJT 1946 s. 544 f.
[3] Andenæs, s. 81 och Salomonsen I, s. 75.
[4] Löwe—Rosenberg, s. 114 och Nothmann, s. 84.
[5] Olivecrona, s. 76 och Ekelöf II, s. 66.
[6] Welamson, Konkursrätt, s. 318.
[7] Agge, Straffprocessrätt II, s. 29.
[8] Agge, Straffprocessrätt II, s. 30 och samme författare i JFFT 1937 s. 277, Ekelöf II, s. 66, Kommentar till brottsbalken I, s. 444 f, Olivecrona, s. 77 och Welamson, Konkursrätt, s. 319.
[9] NJA 1909 s. 305 och 625 samt SvJT 1925 ref. s. 22.
[10] NJA 1911 B 199 och 1912 s. 95. Jfr NJA 1902 s. 369.

mit till stånd.[11] Detta förefaller naturligt med hänsyn till att säkerhetsåtgärdens bestånd är beroende av att den exekutionssökande ej återtager sitt yrkande. Övriga fordringsägares rättsskydd är således helt beroende av den exekutionssökandes åtgöranden. Då dessa fordringsägare ej åtnjuter skydd gentemot åtgärder som vidtages av exekutionsborgenären, finns ej anledning anse att de förlänats skydd mot handlingar som vidtages av gäldenären.[12]

Av denna praxis kan dragas den slutsatsen att egendomsbrott som förövats av tredje man mot en gäldenär ej kan beivras av borgenärerna om kriminaliseringen ej skett till skydd för fordringsägarna utan blott till skydd för annans äganderätt eller förmögenhet. Sålunda kan brott såsom stöld, bedrägeri eller mordbrand ej åtalas av gäldenärens/ägarens borgenärer. Det sagda gäller även för det fall borgenärerna lidit skada till följd av att brottet medfört att gäldenären kommit på obestånd.

15.3. Brott vid vilka gäldenären gör sig betalningsoförmögen

En gäldenär som vidtager åtgärder med avseende på sin egendom i syfte att undanhålla fordringsägarna egendomen ådrager sig ofta straff. Exempel på brott av denna art utgör gäldenärsbrott och vissa handlingar som är att bestraffa enligt BrB 10 kap. t. ex. sådana fall av förskingring då en person åsidosatt sin redovisningsskyldighet. Dessa brott riktar sig direkt mot gäldenärens fordringsägare och medför ej omedelbart skada för andra intressenter. Tvekan kan ej hysas om att målsäganderätt tillkommer borgenär som lidit skada genom sådant brott. Osäkert är blott under vilka närmare omständigheter fordringsägare skall anses som målsägande vid gäldenärsbrott i de fall då det är oklart om brottet medfört ekonomisk skada för den presumtive målsäganden. Denna fråga skall bli föremål för undersökning.

15.3.1. Skadeaspektens betydelse vid gäldenärsbrott

I äldre praxis har i ett flertal rättsfall uppkommit fråga under vilka närmare förutsättningar en borgenär kan anses som målsägande ifråga om gäldenärsbrott. I viss utsträckning kan dessa rättsfall ej längre anses vägledande för bedömningen av målsäganderättsfrågan. Anledningen härtill är att gäldenärsbrotten har blivit föremål för revision och att den straffrättsliga konstruktionen av brotten förändrats.

Enligt äldre rätt var gäldenärsbrotten fullbordade i och med att gäldenären försatts i konkurs. I samband med revisionen av förmögenhetsbrotten ändrades gäldenärsbrottens konstruktion i detta avseende. Straffrättskommittén uttalade att det kunde ifrågasättas huruvida det var lämpligt att konkurs uppställdes som förutsättning för straffbarhet. Gäldenär som försämrade sin förmögenhetsställning så att borgenärerna blev lidande var enligt kommitténs förmenande lika straffvärd vare sig det kom till konkurs eller ej.

[11] NJA 1889 B 91.
[12] Jfr Ekelöf III, s. 108 och vad där sägs om interventionsgrunden.

Kommittén ansåg att det för straffbarhet borde uppställas ett krav på att gäldenären kommit på obestånd eller förvärrat sitt obestånd. Att de borgenärer som fanns vid gärningens förövande sedermera erhöll full betalning borde enligt kommitténs åsikt icke fritaga gäldenären från ansvar. På sätt som kommittén framhöll får dessa synpunkter betydelse för bedömningen av målsäganderättsfrågan vid gäldenärsbrotten.[13]

Enligt äldre rättspraxis krävdes att borgenären bevakat fordran i konkursen före det han väckt åtal för gäldenärsbrott för att hans talan skulle upptagas till prövning.[14] Då numera ansvar för gäldenärsbrott kan ifrågakomma även om gäldenären ej försatts i konkurs kan det ej längre uppställas något krav på bevakning för att en borgenär skall anses som målsägande ifråga om gäldenärsbrott.[15]

I äldre rättspraxis har förekommit att borgenär som erhållit gottgörelse för sin fordran ansetts obehörig föra ansvarstalan.[16] Anledningen till att målsäganderätt ej erkänts torde vara att det i äldre rätt stadgades straffrihet för gäldenär som efter konkursen gottgjorde sina borgenärer.[17] Tänkbart är också att målsäganderätt underkänts av det skälet att den som anställt åtalet upphört att vara borgenär i konkursen. Vidare har i äldre praxis ansetts att borgenär är målsägande oberoende av om gäldenären erbjudit betalning eller lämnat dellikvid eller om ackord accepterats av borgenärerna.[18]

Gäldenärsbrott är enligt gällande rätt fullbordat i och med att gäldenären kommit på obestånd eller förvärrat sitt obestånd. En konkursgäldenär kan ej undgå ansvar för gäldenärsbrott genom att betala sina skulder sedan brott förövats. Härav följer att den som är borgenär vid tidpunkten för brottets fullbordan och som då blir innehavare av en deprecierad fordran ej förlorar sin målsäganderätt om gäldenären senare helt eller delvis lyckas betala borgenärens fordran eller om denne erbjudits betalning eller accepterat ackord.[19] Den skadelidande kan vare sig vid stöld eller gäldenärsbrott förlora sin målsäganderätt av den anledningen att gärningsmannen efter brottets fullbordan utgivit skadestånd. Endast om gärningsmannen och den skadelidande träffat förlikning på sätt som avses i RB 20: 12 eller den skadelidande gjort utfästelse att ej angiva eller åtala brottet är han ej vidare behörig att anställa åtal. En borgenär förlorar ej sin målsäganderätt om han överlåtit sin

[13] SOU 1940: 20 s. 211 ff.
[14] NJA 1886 s. 137, 1890 B 937, 1893 B 699, 1908 s. 189 och 1924 s. 431. Då konkursförfarandet varit så anordnat att utrymme ej gavs för bevakning (fattigkonkurs) har den som i konkursbouppteckningen upptagits som borgenär ansetts som målsägande. NJA 1903 s. 220. Se härtill Agge, Straffprocessrätt II, s. 30 f och Welamson, Konkursrätt, s. 319.
[15] Welamson, Konkursrätt, s. 319. Överensstämmande Bergendal, Brott mot borgenärer, s. 244 f. — Vad som gäller beträffande talerätt i olika konkursrättsliga tvister kan ej alltid antagas gälla beträffande åtalsrätt. Jfr beträffande talerättsliga spörsmål i konkursrättsliga tvister Welamson, Konkursrätt, s. 561 not 1 och s. 525. Jfr härtill NJA 1937 s. 286 i vilket rättsfall borgenär ansågs behörig kräva beedigande av bouppteckning oaktat han ej bevakat fordran i konkursen.
[16] NJA 1891 s. 410. Annan utgång i NJA 1917 s. 333. Jfr även RGSt 21, 291.
[17] SL 23: 6 och härtill Agge, Straffprocessrätt II, s. 30 ff.
[18] NJA 1890 B 618, 1893 s. 242, 1900 B 593, 1901 B 481, 1901 s. 57 och 1911 s. 288. Jfr NJA 1882 s. 254. Se även Bergendal, Brott mot borgenärer, s. 106.
[19] SOU 1940: 20 s. 214, Kommentar till brottsbalken I, s. 444 f och Welamson, Konkursrätt, s. 319.

fordran efter det brottet fullbordats.[20] Borgenär som försatts i konkurs torde likaledes vara behörig föra ansvarstalan för gäldenärsbrott.[21]

Den som är innehavare av fordran lider ej alltid skada genom gäldenärsbrott. Har borgenären säkerhet för sin fordran eller förmånsrätt eller kvittningsrätt kan han räkna med att få full betalning oaktat gäldenären genom brottsligt förfarande kommit på obestånd. I det följande förutsättes att de omständigheter som föranleder att en fordringsägare kan få full betalning förelegat vid tidpunkten då gäldenärsbrott förövats.

Borgenär undgår i de nämnda fallen att drabbas av ekonomisk förlust ofta till följd av att han själv betingat sig säkerhet för sin fordran eller till följd av sådana tillfälliga omständigheter att kvittning kunnat äga rum. På samma sätt kan den som överlåtit fordran före brottets förövande anses ha undgått brottets skadeverkningar till följd av rena tillfälligheter. Om gäldenären förövat gäldenärsbrott som ej medfört skada för en viss kategori av fordringsägare, kan det antagas att han ej skulle ha avhållit sig från det brottsliga förfarandet om förhållandena varit sådana att dessa fordringsägare kommit att lida skada genom brottet t. ex. om pantsäkerhet ej funnits. Det sagda skulle kunna uttryckas så att gäldenären haft eventuellt uppsåt att tillfoga fordringsägarna skada. Målsäganderätt kan emellertid ej grundas å enbart den omständigheten att en brottsling önskat skada annan person. Avgörande för målsäganderättsfrågans bedömning bör härjämte vara om en person lidit skada eller löpt risk att skadas. I de fall då en borgenär kan få sin fordran betald oaktat gäldenärsbrott förövats, uppstår fråga om målsäganderätt kan tillerkännas fordringsägare som ej lidit skada genom brottet, men som löpt viss risk att göra ekonomisk förlust.[22]

Ur praxis kan nämnas två rättsfall vilka lämnar belägg för att borgenär ej är målsägande om gäldenären äger kvittningsgill motfordran.[23] Med stöd av dessa avgöranden kan det antagas att målsäganderätt ej tillkommer borgenär då fordringsförhållandet av annan anledning varit av sådan art att borgenären ej drabbats av ekonomisk skada.[24] Detta torde bestyrkas av vissa uttalanden som straffrättskommittén gjort. För att en gäldenär skall anses ha gjort sig skyldig till en straffvärd kränkning av en borgenärs intresse borde enligt straffrättskommitténs mening krävas att det konstaterats att gäldenären icke kan betala gäld å förfallodagen. Vidare förklarade kommittén att skaderekvisitet bestämts så att gäldenären genom gärningen försatt sig på obestånd eller ock, därest han redan är på obestånd, förvärrat detta.[25] Gäldenärsbrotten

[20] SOU 1940: 20 s. 214, Kommentar till brottsbalken I, s. 444 f och Welamson, Konkursrätt, s. 320. Se även Bergendal, Brott mot borgenärer, s. 248 not 1.

[21] Jfr Welamson, Konkursrätt, s. 318. Se även RGSt 23, 221.

[22] Jfr Bergendal, Brott mot borgenärer, s. 243 ff och Welamson, Konkursrätt, s. 319.

[23] NJA 1904 s. 479 och 1943 B 103. Av NJA 1904 s. 479 framgår att konkursgäldenärens borgenärer är målsägande om gäldenären äger motfordran men kvittning ej kan äga rum.

[24] Vad beträffar talerätt i andra konkursrättsliga tvister krävs ofta att borgenärens rätt skall vara berörd, dvs. att utgången av tvisten direkt skall ha ekonomisk betydelse för borgenären. Se härom Welamson, Konkursrätt, s. 428 (redovisningsklander), 592 f (klander av utdelningsförslag), 642 f (arvodesmål) och 744 (ackordsfrågor). I andra fall uppställes ej sådant krav för erkännande av talerätt: Welamson, Konkursrätt, s. 315 (återvinning). Se även samma arbete s. 527. Några slutsatser om vad som bör gälla beträffande talerätt i brottmål kan knappast dragas av denna praxis.

[25] SOU 1940: 20 s. 211 f.

har konstruerats som ett slags effektdelikt vid vilka ansvar endast inträder om någon borgenär lidit skada. På grund härav bör målsäganderätt ej tillerkännas borgenär som ej tillskyndats förlust genom brottet. Åtalsrätt bör ej tillförsäkras borgenär på den grunden att brottet medfört viss fara för skada. Att förmånsberättigad borgenär ej bör anses som målsägande framgår till yttermera visso av andra uttalanden som straffrättskommittén gjort. Kommittén förklarade att man vid den straffrättsliga bedömningen bör bortse från gäld som ej beröres av gäldenärens obestånd. Vidare uttalades att gäldenär som blott har förmånsberättigade borgenärer ej ådrager sig ansvar, om han genom ett äventyrligt företag åsamkar sig oprioriterad gäld till ett sådant belopp att han kommer på obestånd.[26] Det anförda ger vid handen att målsäganderätt ej bör tillerkännas borgenär som har förmånsrätt eller panträtt eller som överlåtit sin fordran före det gäldenärsbrott förövats.

Ovan har påståtts att målsäganderätt endast tillkommer borgenär som lider skada genom gäldenärsbrott. Detta gäller naturligtvis ej försök till gäldenärsbrott. Vid sådant försöksbrott som avses i BrB 11: 6 inträder straff vid förfarande som sätter borgenärernas rätt i fara. Fordringsägare som skulle ha gjort ekonomisk förlust om gäldenären kommit på obestånd måste anses som målsägande. Den som har pantsäkerhet för sin fordran kan således ej anses som målsägande ifråga om straffbart försök till gäldenärsbrott, men väl fordringsägare som skulle ha intagit ställning av oprioriterad borgenär om gäldenären försatts i konkurs.

Ovan har berörts fall då det varit helt klart att förövat gäldenärsbrott ej medfört skada för viss borgenär. Även efter det gäldenärsbrott förövats kan det ibland vara ovisst om brottet kommer att medföra skada för vissa personer. Ibland kan det icke avgöras om en person kommer att lida skada förrän konkursen avslutats. Fråga uppkommer härvid om målsäganderätt kan tillerkännas den som före konkursens avslutande anställt ansvarstalan och som till stöd för sin behörighet att föra talan blott kan åberopa att han med större eller mindre grad av sannolikhet kommer att drabbas av ekonomisk förlust. Till denna grupp av intressenter hänföres personer vilka är innehavare av fordringar som gjorts beroende av villkor, t. ex. löftesmän och konkursgäldenärens medgäldenärer. Vidare kan det vara osäkert om skada kommer att drabba den som har panträtt i viss egendom, vilken vid försäljning kanske ej inbringar ett tillräckligt stort belopp för att panträttshavaren skall kunna erhålla full betalning ur den influtna försäljningssumman.

I rättspraxis har löftesman ansetts behörig föra talan om ansvar för konkursförbrytelse utan hinder därav att han vid tiden för talans anställande ännu ej infriat borgensförbindelsen.[27] I detta sammanhang kan även nämnas att löftesman ansetts behörig söka gäldenärs försättande i konkurs, oaktat han vid konkursansökningens ingivande ej infriat sin borgen.[28] Bergendal har uttalat att borgensman bör anses som målsägande även om det ej erhållits visshet om att han är utdelningsberättigad. Till stöd för denna sin

[26] SOU 1940: 20 s. 213.
[27] NJA 1915 s. 199.
[28] NJA 1969 s. 338. Jfr även Welamson, Konkursrätt, s. 428 not 14.

åsikt har Bergendal åberopat att målsäganderättsfrågan bör bedömas med utgångspunkt från tiden för brottets konsumation.[29]

I 136 § 2 st. KL stadgas: "Har någon, som är jämte konkursgäldenären ansvarig för betalningen av en fordran, i konkursen bevakat fordran på ersättning för vad han kan komma att gälda utöver vad efter förbindelsernas ordning och beskaffenhet bör på honom belöpa, skall sistnämnda fordran jämväl vid slututdelning i konkursen komma i betraktande." Detta innebär att utdelning avsättes för löftesman och konkursgäldenärs medgäldenär även om dessa ännu ej infriat sina förbindelser. På sätt som Welamson framhållit motiveras detta bl. a. av att det är sannolikt att löftesmans eller medgäldenärs solidariska ansvarighet kommer att tagas i anspråk.[30] Med hänsyn till att löftesman och medgäldenär kan räkna med att ej erhålla full utdelning i konkursen för de fordringar de bevakat och till att de oaktat detta förhållande har att erlägga betalning till konkursgäldenärens borgenär är det naturligt att de anses som målsägande ifråga om gäldenärsbrott. Det kan därvid ej tillmätas betydelse att förlusten blir definitiv kanske först efter det brottet fullbordats och åtal väckts.

För att målsäganderätt skall erkännas måste krävas att det utretts att gäldenärens tillgångar ej kommer att förslå till att till fullo betala den skuld som borgensmannen åtagit sig betalningsansvar för. På samma sätt bör målsäganderättsfrågan bedömas om en fordringsägare har förmånsrätt eller realsäkerhet för sin fordran. Borgenär som äger pantsäkerhet för sin fordran bör anses åtalsberättigad om det visats att pantobjektet vid försäljning uppenbarligen ej kommer att inbringa ett så stort belopp att panträttshavaren kan erhålla full betalning genom att dessa medel tages i anspråk. Det sagda kan knappast sägas innebära att kravet på ekonomisk förlust för erkännande av målsäganderätt efterges i förevarande sammanhang. En person får anses ha lidit ekonomisk skada redan i och med att en fordrans värde deprecierats och ej först sedan det kan konstateras att gäldenären ej kan betala. En löftesman får anses lida skada i och med att han påbördats skyldigheten att ensam gottgöra konkursgäldenärens fordringsägare. Härigenom har borgensmannens ekonomiska ställning försämrats och ej först i och med att han fullgjort sin betalningsskyldighet.[31] Den villkorade fordran borgensmannen har mot gäldenären är deprecierad redan då gäldenären kommit på obestånd. Om det skulle kunna visas att borgensmannens betalningsansvar ej behöver tagas i anspråk därför att fordringsägaren eftergivit sin rätt mot honom sedan brott förövats, bör målsäganderätt erkännas i överensstämmelse med det ovan sagda.

Slutligen skall uppmärksammas fall då det är ovisst om en person kan anses ha lidit skada genom förövat gäldenärsbrott på den grunden att en fordran är av tvistig natur. Helt allmänt bör gälla att målsäganderätt endast kan tillkomma den som visat sig vara innehavare av fordringsrätt. Undantag måste göras för det sällsynta fall då det i en eventuell civilprocess ankommit

[29] Bergendal, Brott mot borgenärer, s. 239 ff.
[30] Welamson, Konkursrätt, s. 453 f.
[31] Se härtill Strahl, Om rekvisiten skada och vinning vid förmögenhetsbrotten, s. 47 f.

på gäldenären att visa att han ej är betalningsskyldig.[32] Pågår *vanlig process* i vilken rätten har att pröva om viss person äger fordran mot gäldenären kan en presumtiv fordringsägare ej anses åtalsberättigad, såvida han ej i brottmålsrättegången kan styrka att han äger fordran hos gäldenären. Har det genom lagakraftvunnen dom i vanlig civilprocess fastslagits att gäldenären är betalningsskyldig gentemot fordringsägaren är denne behörig att föra ansvarstalan och detta även om åtalet väckts före det domen i tvistemålet meddelades.[33] Pågår *jävsprocess* eller har dom meddelats i sådan rättegång är det mera komplicerat att avgöra vilket beviskrav som bör uppställas för att den bevakande skall anses åtalsberättigad. Anledningen härtill är att domen i en jävsprocess enligt KL 115 § blott anses innefatta avgörande ifråga om vilken rätt som tillkommer fordringen i konkursen. Pågår jävsprocess eller har den bevakande ansetts ej äga fordran hos gäldenären kan den presumtive fordringsägaren blott anses behörig föra ansvarstalan, om han i brottmålsrättegången styrkt sig äga fordran hos gäldenären. Har däremot anmärkning mot bevakad fordran lämnats utan avseende genom lagakraftägande dom i jävsprocess, kan det te sig mera ovisst om det skall presumeras att den bevakande är fordringsägare och behörig att som målsägande föra ansvarstalan. Regeln i KL 115 § är föranledd bl. a. av att gäldenär och borgenärer ej har anledning att uppbjuda större möda på jävsprocessens behöriga utförande än vad som motsvaras av vad i själva processen står på spel.[34] Vid detta förhållande ligger det närmast till hands att domen i jävsprocessen ej tillmätes avgörande betydelse för bedömningen av frågan om den bevakande kan anses som fordringsägare och förty åtalsberättigad.

15.4. Brott vid vilka gäldenären lämnar oriktiga uppgifter om sin ekonomiska ställning

Den som lämnar felaktiga uppgifter om sin förmögenhetsställning kan under vissa omständigheter ådraga sig straff. Det brottsliga förfarandet kan få till följd att en person beviljar uppgiftslämnaren kredit i tro att dennes ekonomiska ställning är god. Fråga uppkommer härvid om kreditgivaren kan anses som målsägande. Kräves det för erkännande av målsäganderätt att kreditgivaren lidit skada till följd av att gäldenären ej kunnat betala sin skuld å förfallodagen? Kan kreditgivare som ej lidit skada anses som målsägande av den anledningen att han lämnat en person kredit under mera riskfyllda omständigheter än han förutsatt? Då oriktiga uppgifter lämnats om en juridisk persons förmögenhetsställning av t. ex. en styrelseledamot uppstår fråga om brottet blott skall anses röra den juridiska personens interna angelägenheter med följd att kreditgivare ej kan anses behörig föra ansvarstalan.

Enligt aktiebolagslagen 32 § 5 st. 4 skall till patent- och registreringsver-

[32] Welamson, Konkursrätt, s. 539.
[33] NJA 1891 B 451.
[34] Förslag till konkurslag, 1911, s. 353 f. Av motiven framgår även att det i äldre rätt ansågs ovisst i vilken utsträckning domen i jävsprocessen ägde rättskraft utom denna process. Vid detta förhållande kan ej rättsfallet NJA 1913 s. 172 tillmätas betydelse för gällande rätts vidkommande.

ket insändas en av samtliga styrelseledamöter och verkställande direktör undertecknad anmälan om hur stor del av aktiekapitalet som inbetalats. Jämlikt 213 § 3 samma lag skall styrelseledamot och verkställande direktör ådömas straff om han uppsåtligen eller av grov vårdslöshet lämnat oriktig eller vilseledande uppgift i sådan anmälan. I ett äldre rättsfall har borgenärer i aktiebolags konkurs ansetts obehöriga föra ansvarstalan jämlikt 76 § 1895 års aktiebolagslag för det bolagets verkställande direktör och två styrelseledamöter till patent- och registreringsverket oriktigt uppgivit att hela aktiekapitalet blivit inbetalat.[35] Risken för att ett aktiebolag ej skall kunna fullgöra sina betalningsåtaganden måste vara betydande om endast en ringa del av aktiekapitalet inbetalats. Genom att kreditgivaren inges den felaktiga föreställningen att bolaget förfogar över ett större kapital än vad det i verkligheten gör förledes han att sluta avtal med en part vars ekonomiska ställning är avsevärt sämre än han antagit. Kreditgivarens förlust är en typisk följd av förseelsen. Av motiven till bestämmelsen om aktiekapitalets inbetalning framgår att syftet med bestämmelsen är att skydda personer som i förlitande på bolagets soliditet kan förledas att lämna bolaget kredit.[36] Skadelidande kreditgivare bör därför anses som målsägande ifråga om förseelse av berörda art.

I aktiebolagslagen 213 § 5 stadgas straff för det fall att styrelseledamot eller verkställande direktör vid upprättandet av balansräkning, vinst- eller förlusträkning eller förvaltningsberättelse uppsåtligen förfar i strid mot bestämmelserna i aktiebolagslagen om att bolagets tillgångar ej får upptagas till ett värde som överstiger det verkliga. Av motiven framgår att borgenärernas intressen skall skyddas i detta sammanhang.[37] Det får därför anses klart att skadelidande borgenär är målsägande.[38]

Det kan icke förutsättas att skadelidande kreditgivare är målsägande ifråga om varje förseelse mot aktiebolagslagens bestämmelser genom vilken bolagets kreditvärdighet framställts som bättre än vad den i verkligheten varit. Aktiebolagslagens regler om redovisning har till syfte dels att förebygga att ett bolag redovisar en ställning som är bättre än den verkliga, dels att skapa garantier för att upplysningar om bolagets ställning och rörelseresultat lämnas olika intressenter.[39] Vissa regler kan tjäna endast sistnämnda syfte. Överträdelse av sådana regler kan måhända betraktas som en rent intern bolagsrättslig angelägenhet som ej angår bolagets borgenärer. Fråga uppkommer om vissa förseelser som rör redovisningsskyldigheten ej får beivras av kreditgivare av den anledningen att redovisningsskyldigheten ålagts bolagsfunktionärerna endast i aktieägarnas och bolagets eget intresse.

[35] NJA 1912 s. 387. I NJA 1904 s. 538 ansågs aktieägare obehörig föra talan ifråga om sådan förseelse mot aktiebolagslagen. Jfr även NJA 1905 s. 538.
[36] SOU 1941: 9 s. 10 och 149 ff samt Förslag till lagar om enkla bolag och handelsbolag m. m., 1890, s. 115 och Förslag till lag om aktiebolag, 1908, Motiv, s. 23.
[37] SOU 1941: 9 s. 16 och 359 samt Förslag till lag om aktiebolag, 1908, Motiv, s. 44 ff.
[38] Jfr NJA 1914 s. 401. HD:s flesta ledamöter ansåg att fordringsägare i ett aktiebolags konkurs var behöriga föra ansvarstalan för det styrelseledamöterna upptagit en bolaget tillhörig fastighet till ett för högt värde. Enligt 1895 års aktiebolagslag var sådant förfarande ej straffbart, vilket framgår av 48, 49, 76 och 77 §§. Det ter sig helt naturligt att fordringsägarna ansetts behöriga föra talan om ansvar för gäldenärsbrott som avsågs i SL 23: 3 p. 4.
[39] Nial, Om aktiebolag, s. 66.

Enligt aktiebolagslagen 216 § 4 inträder straff om styrelseledamöter underlåter att till revisorerna avlämna redovisningshandlingar. Revisorerna ådrager sig ansvar enligt aktiebolagslagen 216 § 7 om de ej i tid avlämnar revisionsberättelse. I samma lagrum under 5 stadgas straff för det fall styrelseledamot underlåter att framlägga redovisningshandlingar och revisionsberättelse för bolagsstämman. Enligt 1910 års aktiebolagslag 133 § fick dessa förseelser åtalas endast av målsäganden, varvid det angavs att såväl bolaget som aktieägarna var att anse som målsägande. I 1944 års aktiebolagslag 216 § in fine stadgas att vissa förseelser endast får åtalas av målsäganden och att såväl bolaget som varje aktieägare skall anses som målsägande. Förseelse som består i underlåtenhet att avlämna redovisningshandlingar till revisorerna eller i underlåtenhet att avlämna revisionsberättelse har ej hänförts till dessa målsägandebrott. Som skäl till att dessa förseelser ej gjorts till målsägandebrott anförde lagberedningen att reglerna om skyldighet att avlämna redovisningshandlingar till bolagets kontrollorgan eller dettas försummelse att avgiva revisionsberättelse fick anses vara givna ej blott i bolagets och aktieägarnas utan även i tredje mans intresse.[40] Överträdelse av de föreskrifter som ansetts givna i tredje mans intresse torde kunna åtalas av kreditgivare som lidit skada. En person kan tänkas ha lidit skada till följd av styrelseledamöternas eller revisorernas försummelse i det att han aldrig skulle ha lämnat bolaget kredit om det vid revisionen skulle ha framgått att bolaget befunnit sig på obestånd eller bolagets ställning varit synnerligen svag. De förseelser vilka endast får åtalas av målsäganden är enligt lagberedningens åsikt ej riktade mot tredje man. Kreditgivare skulle således enligt denna uppfattning ej äga behörighet att föra talan om ansvar för det styrelseledamöter i aktiebolag underlåtit att inför bolagsstämman framlägga redovisningshandlingar och revisionsberättelse.

Var som i anmälan till handelsregistret mot bättre vetande meddelar oriktig uppgift straffas med böter enligt 23 § 2 st. 1887 års lag om handelsregister, firma och prokura. Om någon i kommanditbolags anmälan till registret lämnar falsk uppgift angående kommanditdelägares insatser kan straff inträda enligt detta lagrum.[41] Enligt motivuttalanden skulle syftet med inrättandet av handelsregistret bl. a. vara att allmänheten genom registret skulle kunna erhålla kännedom om vissa förhållanden som kan inverka på bedömningen av firmas soliditet och ansvarighet för ingångna förbindelser.[42] Om således uppgifterna i handelsregistret kan tjäna som underlag för bedömande av ett handelsbolags eller ett kommanditbolags kreditvärdighet kan det knappast ifrågakomma att betaga en kreditgivare möjlighet att föra ansvarstalan enligt 23 § nämnda lag om han lidit skada genom förseelsen.[43]

[40] SOU 1941: 9 s. 666.
[41] Kungl. Maj:ts proposition nr 205 år 1911 s. 5 f.
[42] Kungl. Maj:ts proposition nr 2 år 1887 lagtima riksdagen den 2 maj—den 9 juli, s. 60. Se även departementschefens uttalande å s. 57.
[43] Rättsfallen NJA 1876, s. 369, 1882 s. 447 och 1884 s. 191, som rör tillämpning av äldre rätts straffbestämmelser, kan måhända ej åberopas till stöd för att skadelidande kreditgivare bör anses som målsägande. Enligt KF av den 28 juni 1798 var sanktionen vid överträdelse av förordningens föreskrifter "vite af tre hundrade Riksdaler Specie, angifvarens ensak." Det är möjligt att man med stöd av denna bestämmelse ansett angivare vara berättigad föra ansvarstalan oberoende av om han

Om bolagsmän underlåtit att anmäla annan bolagsmans utträde ur bolaget kan straff inträda enligt 23 § 1 st. lagen ang. handelsregister, firma och prokura.[44] Antag t. ex. att en delägare i ett handelsbolag försummat att göra anmälan om att annan bolagsman utträtt ur bolaget. Den som sedermera lämnar kredit till bolaget kan enligt 20 § lagen om handelsbolag och enkla bolag kräva betalning även av den bolagsman som utträtt ur bolaget, därest kreditgivaren ej ägde vetskap om den inträffade förändringen. Om den förutvarande bolagsmannen liksom övriga delägare i bolaget skulle sakna förmåga att betala kreditgivarens fordran å förfallodagen, bör denne ej anses som målsägande eftersom den för honom uppkomna förlusten ej utgör en följd av förseelsen. Skulle en person ha lämnat ett handelsbolag kredit med vetskap om att viss bolagsman utträtt ur bolaget bör kreditgivaren ej anses berättigad att anställa åtal för underlåtenhet att till handelsregistret göra anmälan om den inträffade förändringen.[45]

Slutligen bör nämnas att sådant svindleribrott som avses i BrB 9: 9 st. 2 torde kunna beivras av den som förletts att lämna kredit till företag om vilket lämnats oriktiga uppgifter ägnade att påverka bedömandet av företagets ekonomiska ställning. Av straffrättskommittén gjorda uttalanden framgår att syftet med gärningstypens kriminalisering bl. a. varit att bereda kreditgivarna skydd.[46] För erkännande av målsäganderätt torde böra krävas att fordringsägaren lidit skada.[47]

Av det sagda framgår att en kreditgivare ofta är målsägande ifråga om brott som bestått i att någon uppgivit att kredittagarens ekonomiska ställning varit bättre än den i verkligheten varit. Fordringsägaren bör anses som målsägande om hans fordran deprecierats. Kreditgivaren bör ej kunna betaga fordringsägaren målsäganderätten genom att erlägga betalning. Om gäldenären kontinuerligt hållit sig solvent och betalat fordringen på förfallodagen kan kreditgivaren knappast anses som målsägande ifråga om förseelser av olika slag t. ex. ifråga om överträdelser av aktiebolagslagens bestämmelser.

15.5. Successionsfrågor

I detta avsnitt skall behandlas två frågor som rör förbudet mot succession i målsäganderätt. Först skall utredas om målsäganderätt tillkommer den som förvärvat fordran som förlorat sitt värde som en följd av begånget brott. Därefter skall undersökas om målsäganderätt tillerkännes den som lämnat gäldenären kredit efter det denne förövat gäldenärsbrott.

Vid kreditbedrägeri och gäldenärsbrott lider vanligtvis *kreditgivaren* skada. Om denne *överlåtit sin fordran å annan* drabbas cessionarien av slutlig förlust. Cessionarien kan nämligen ej rikta anspråk mot cedenten om han ej

kunde anses som målsägande. Detta är emellertid tveksamt då man i praxis ansett angivare ej vara berättigad att föra ansvarstalan på den grunden att han hade andel i böter. Se NJA 1894 B 265.

[44] Nial, Om handelsbolag och enkla bolag, s. 254.

[45] NJA 1913 s. 172.

[46] SOU 1940: 20 s. 158 f.

[47] De personer som genom svindleri förletts att lämna kapital till ett visst ekonomiskt företag och som inträtt som delägare däri betecknades av HovR:n i rättsfallet NJA 1954 s. 393 som målsägande.

kunnat utfå fordringsbeloppet av gäldenären. Cedenten är ej ansvarig för fordringens godhet. Endast om överlåtaren iklätt sig garanti för gäldenärens vederhäftighet eller växel eller check överlåtits genom indossament kan överlåtaren krävas.[48] I det följande bortses från de sistnämnda fallen och det förutsättes att cessionarien ej kan vända sig mot cedenten.

Vissa skäl talar för att cessionarien bör anses åtalsberättigad. Den på vilken fordringen överlåtits drabbas ensam av slutlig förlust. Eftersom kreditgivaren anses som målsägande bör också cessionarien anses som målsägande då denne i högre grad än cedenten berörts av brottets verkningar. Fästes avseende vid kontrollfunktionen framstår det vidare som välbetänkt att tillerkänna cessionarien målsäganderätt. Fråga uppkommer emellertid om förbudet mot succession av målsäganderätt kan anses utgöra hinder för erkännande av målsägandebrott.

Helt klart är att målsäganderätt ej tillkommer den som förvärvat fordran med vetskap om att brott förövats.[49] I det följande förutsättes att cessionarien ej ägt vetskap om att brott förövats vid den tidpunkt fordringen överläts.

Antag att en person genom vilseledande förmåtts att lämna kredit och att kreditgivaren därefter överlåtit sin fordran. Det antages vidare att gäldenären ej kan betala sin skuld. Cedenten har lämnat brottslingen kredit därför att han vilseletts. Cessionarien förutsättes ha varit ovetande om under vilka omständigheter krediten beviljats. Den för honom uppkomna förlusten utgör regelmässigt ej en följd av att vilseledande uppgifter lämnats, utan en följd av att han felbedömt gäldenärens betalningsförmåga. Cessionarien har ej lidit skada *genom* brottet och bör ej anses som målsägande.[50]

Tveksamt är om frågan om cessionaries målsäganderätt vid gäldenärsbrott skall bedömas på samma sätt som vid bedrägeri. Straffrättskommittén ansåg att det ej var uteslutet att målsäganderätt kunde tillkomma den på vilken fordran överlåtits efter det gäldenärsbrott förövats.[51] Vid gäldenärsbrott är

[48] Almén, s. 579 f.
[49] Jfr NJA 1913 s. 172 och SOU 1940: 20 s. 214.
[50] NJA 1932 B 879. Två makar ägde gemensamt en fastighet. Fastigheten överläts å L. Som vederlag erhöll hustrun ett skuldebrev i vilket mannen åtog sig att betala visst belopp till hustruns moder. Hustrun hade avträtt sitt anspråk till modern såsom ett rent formellt arrangemang. Under äktenskapets bestånd var det icke möjligt att göra hustrun betalningsberättigad. Hustrun och modern yrkade ansvar å mannen för det han i samråd med L genom bedrägligt förfarande förmått hustrun att godkänna överlåtelsen. Vidare åberopades att skuldebrevet icke till någon del infriats av mannen. RR:n och HovR:n ansåg att modern saknade behörighet att föra ansvarstalan. (I HD blev frågan ej föremål för prövning.) Några slutsatser kan knappast dragas av detta rättsfall. Det är möjligt att modern över huvud taget ej ansetts som skadelidande eftersom hustruns anspråk överlåtits å modern som ett formellt arrangemang. Domstolarna kanske har ansett att modern ej kunde anses som målsägande då endast hustrun reellt sett lidit skada. Jfr även JCP 1960 IV s. 101. Vid kreditgivning erhöll en borgenär värdelös säkerhet. Den på vilken fordringen överlåtits ansågs ej vara partie civile ifråga om bedrägeribrottet.
[51] SOU 1940: 20 s. 214. Agge har förklarat att gäldenärsbrott i första hand utgör angrepp på konkursinstitutet. Härav skulle enligt Agge följa att varje konkursborgenär såsom part i det statliga konkursförfarandet måste anses så nära berörd av angreppet på denna exekutionsform att han bör betros med uppgiften att som målsägande bidraga till brottets bestraffning. Vidare har Agge uttalat att varje borgenär som deltager i konkursförfarandet är målsägande och detta oberoende av om borge-

det ej alltid lätt att avgöra om cessionariens förlust skall anses utgöra en följd av det förövade brottet eller dennes felbedömning av gäldenärens ekonomiska ställning.

I äldre praxis har HD förvägrat borgenär rätt att föra ansvarstalan ifråga om brott som gäldenären förövat före det borgenären förvärvat fordran som *bevakats i gäldenärens konkurs av överlåtaren.* Av rättsfallen framgår ej om cessionarien hade bort inse att gäldenärsbrott kunde ha förövats.[52] Även om cessionarien ej misstänkt att gäldenären förövat brott mot borgenärerna bör han ej anses som målsägande. Eftersom han förvärvat fordringen med vetskap om att gäldenären varit på obestånd får hans förlust anses utgöra en följd av hans förvärv och ej av brottet. Om fordringen uppköpts som osäker fordran på spekulation kan det tänkas att cessionarien gjort vinst. Han kan ha erhållit utdelning med belopp som överstigit vad han betalat cedenten. I sådant fall kan cessionarien uppenbarligen ej anses som målsägande.[53] Även om han skulle ha drabbats av förlust bör han anses sakna målsägande-rätt eftersom skadan ej kan anses orsakad genom brottet.

Antag att cessionarien ej förstått att gäldenären varit på obestånd. Detta kan bero på att cessionarien värderat tillgångar och skulder på ett felaktigt sätt eller på att han ej rätt bedömt en rörelses resultat. Cessionariens förlust framstår då som en följd av hans felbedömning av gäldenärens betalningsförmåga och hans efterföljande förvärv av fordringen. Den uppkomna förlusten skulle ha drabbat honom oberoende av om gäldenären framkallat sitt obestånd genom straffbart förfarande. Cessionarien kan därför ej hävda att han lidit skada som en följd just av att gäldenärsbrott förövats. Tvärtom framstår hans förlust som en följd av hans eget handlande. Han bör därför ej anses som målsägande.

Antag däremot att gäldenären i hemlighet avhänt sig tillgångar eller ur riket utfört egendom utan att borgenärerna haft möjlighet att förskaffa sig kännedom om denna handling. Det är härvid möjligt att gäldenärens kreditgivare förutsatt att dessa tillgångar skulle kunna tagas i anspråk för betalning av gäldenärens skulder. Det kan därför sägas att gäldenärens handlande medfört att kreditgivarna ingivits en felaktig uppfattning om gäldenärens ekonomiska ställning. Anledningen till att kreditgivaren/cedenten och cessionarien ej avstått från att riskera sitt kapital är att gäldenärens brottsliga förfarande medfört att deras bedömning av gäldenärens betalningsförmåga grundats å oriktiga förutsättningar. Det kan ej läggas kreditgivaren/cedenten och cessionarien till last att de felbedömt gäldenärens ekonomiska ställning.

närен förvärvat sin fordran efter eller före det gäldenären företagit de brottsliga handlingarna. Dessa uttalanden har gjorts före det den nya lagstiftningen om förmögenhetsbrotten trädde i kraft. Agge JFFT 1937 s. 275 ff. Av motiven till gäldenärsbrotten framgår att straffrättskommittén ej delat Agges uppfattning. Gäldenärsbrotten kom nämligen att konstrueras såsom riktade mot borgenärernas förmögenhet och ej såsom riktade mot det statliga konkursförfarandet. Straffrättskommitténs åsikt om att cessionarie skulle kunna vara målsägande ifråga om gäldenärsbrott måste tydligen avse även sådana fall då gäldenären ej försatts i konkurs. SOU 1940: 20 s. 209 ff. Jfr även Bergendal, Brott mot borgenärer, s. 48 ff och 248.

[52] NJA 1897 s. 53 och 1913 s. 59. Jfr NJA 1910 s. 580 och bedömningen av målsäganderättsfrågan vad beträffar förövat gäldenärsbrott. Se särskilt dissidenternas votum. Beträffande finsk rätt se Palmgren, s. 94 f.

[53] Bergendal, Brott mot borgenärer, s. 250 f.

Cessionariens förlust utgör snarare en följd av gäldenärens brottsliga förfarande än hans eget handlingssätt. I fall av denna art bör cessionarien lika väl som kreditgivaren/cedenten kunna förutsätta att gäldenären ej avhänder sig egendom i sådan utsträckning att han ej kan betala de fordringar han haft vid tidpunkten för avhändelsen. Successionsförbudet kan ej sägas utgöra hinder för att tillerkänna cessionarien målsäganderätt.

Vid bedömningen av frågan om målsäganderätt kan tillerkännas en cessionarie torde domstolarna mera sällan ställas inför det svåra problemet att avgöra om cessionarien lidit skada som en följd av brottet eller som en följd av sitt eget handlande. Ofta har nämligen cessionarien förvärvat fordringen med vetskap om gäldenärens obestånd. Han kan då ej anses som målsägande ifråga om det tidigare begångna gäldenärsbrottet. Emellertid har gäldenären i flertalet fall förvärrat sitt obestånd efter det cessionen ägde rum. Härigenom har han i allmänhet begått gäldenärsbrott mot cessionarien vilken är att anse som målsägande ifråga om detta brott.

Ovan har behandlats frågan om cessionarie kan anses som målsägande. I det följande skall undersökas om kreditgivare i vissa fall bör anses sakna åtalsrätt med hänsyn till förbudet mot successionen av målsäganderätt. Antag att en person som befinner sig på obestånd förskaffar sig kredit. Under vilka betingelser kan gäldenären straffas? I vilken utsträckning *kan kreditgivaren anses som målsägande?* Härvid måste skiljas mellan de handlingar som företagits före kreditgivningen, i samband med kreditgivningen och efter kreditgivningen.

Gäldenären kan ådraga sig ansvar för *gäldenärsbrott som förövats före det kreditgivningen ägde rum.* Den skada gäldenären tillfogat de borgenärer han hade då gäldenärsbrottet förövades kommer att till viss del överföras å den person som senare lämnar gäldenären kredit. Det är möjligt att kreditgivaren ej bör anses som målsägande med hänsyn till förbudet mot succession i målsäganderätt. På sätt som straffrättskommittén framhållit kan målsäganderätt ej tillkomma den som givit gäldenären kredit med kännedom om att denne befunnit sig på obestånd på grund av förövat gäldenärsbrott.[54] Om kreditgivaren ägt kännedom om gäldenärens obestånd, men ej om det förövade gäldenärsbrottet, bör han ej anses som målsägande. Hans förlust får anses utgöra en följd av hans eget handlande, ej av det förövade brottet.

Antag att kreditgivaren ej förstått att gäldenären varit på obestånd. Kan kreditgivaren anses som målsägande ifråga om det tidigare förövade gäldenärsbrottet? Straffrättskommittén har framhållit att kriminaliseringen av gäldenärsbrotten skett för att bereda skydd för de borgenärer gäldenären har då han framkallar eller förvärrar sitt obestånd. Enligt kommittén borde skydd ej givas senare tillkomna borgenärer.[55] Straffrättskommittén har vidare uttalat att det ej är meningen att döma någon för det han ådrager sig skulder som han ej kan betala.[56] Vid tillämpning av läran om brottets skyddsintresse framgår att kreditgivare ej bör anses som målsägande. Den som lämnar kre-

[54] SOU 1940: 20 s. 214.
[55] SOU 1940: 20 s. 212.
[56] SOU 1940: 20 s. 226.

dit har att själv undersöka om den kreditsökandes förmögenhetsställning är sådan att det kan väntas att denne skall kunna betala sina skulder i framtiden. Kreditgivaren ikläder sig således alltid en viss risk då han beviljar en kredit. Kriminaliseringen är ej av sådan omfattning att kreditgivaren kan förlita sig på att gäldenären ej tidigare gjort sig betalningsoförmögen. Man kan därför säga att kreditgivarens förlust är en följd av hans eget handlande och den felbedömning han gjort beträffande gäldenärens ekonomiska ställning. Om gäldenären genom vilseledande förmått en person att lämna kredit gör kreditgivaren förlust som en följd av det förövade bedrägeribrottet, men ej som en följd av det tidigare begångna gäldenärsbrottet. Det är därför uteslutet att anse kreditgivaren som målsägande ifråga om ett gäldenärsbrott, som förövats före det kreditgivningen ägde rum.[57]

Ibland kan gäldenären ha *förskaffat sig kredit* på sådant sätt att hans förfarande är *straffbart* i detta hänseende. Om han genom vilseledande förmått en person att lämna kredit kan han ådraga sig ansvar för bedrägeri. Det råder ej tvekan om att kreditgivaren är målsägande ifråga om detta brott.

Om gäldenären ej vilselett kreditgivaren kan han straffas för gäldenärsbrott, om han genom upptagandet av kredit förvärrat sitt obestånd. Eftersom kredit vanligen ej lämnas vederlagsfritt utan mot viss ränta kan straff för gäldenärsbrott inträda. Då kriminaliseringen av gäldenärsbrotten skett för att bereda skydd blott för de borgenärer gäldenären hade då han förövade brottet bör kreditgivaren ej anses som målsägande.

Antag att en gäldenär som är på obestånd upptagit ett lån för att fortsätta driften av en icke lönsam rörelse. Lånetransaktionen är till förmån för de borgenärer gäldenären har. Endast kreditgivaren framstår som skadelidande omedelbart efter det försträckningen lämnats. Gäldenärens förutvarande borgenärer kan vid omedelbar konkurs påräkna en procentuellt högre utdelning som en följd av att gäldenären upptagit lånet.[58] Det är tveksamt om det kan anses att upptagandet av krediten innefattat en åtgärd som varit till men för de förutvarande borgenärerna. Förfarandet bör därför kanske ej anses straffbart. Möjligtvis kunde det sägas att lånetransaktionen implicerat risk för framtida förlustbringande dispositioner. Härvid vore det tänkbart att anse att transaktionen varit till men för de förutvarande borgenärerna. Uteslutet vore ej heller att denna risk för framtida förluster ansågs vara till men för den person som lämnat gäldenären kredit. Laborerar man med mycket små tidsenheter skulle det kunna sägas att upptagandet av kredit medfört upprätthållande av en risksituation som menligt inverkat på kreditgivarens möjligheter att få betalning. Den ekonomiska situation som uppstår omedelbart efter kreditgivningen skulle således ha varit till men för kreditgivaren, vilken tidigare blivit borgenär. Godtages denna uppfattning är kreditgivaren målsägande ifråga om gäldenärsbrottet. Det synes emellertid vara högst osäkert hur dessa straffrättsliga frågor skall bedömas, vilket medför att det ej är möjligt att avgöra hur målsäganderättsfrågan bör bedömas. Av nedan an-

[57] Jfr Bergendal, Brott mot borgenärer, s. 53 f och beträffande äldre rätt NJA 1913 s. 172 vad avser de delar av åtalet som prövades.
[58] Jfr Bergendal, Brott mot borgenärer, s. 31 ff.

givna skäl saknar det praktisk betydelse om kreditgivaren kan anses som målsägande ifråga om det påstådda brottsliga förfarande som ägt rum i samband med kreditgivningen.

Antag att en person upptagit ett lån efter det han kommit på obestånd. I allmänhet använder han åtminstone någon del av de upplånade medlen för något ändamål t. ex. för betalning av skulder eller inköp av varor. Härigenom har gäldenären vanligen förvärrat sitt obestånd till men för de förutvarande borgenärerna. Till kretsen av förutvarande borgenärer måste hänföras kreditgivaren. Han är målsägande ifråga om det *gäldenärsbrott som begåtts efter det kreditgivningen ägde rum.* Även om kreditgivaren ägt vetskap om att gäldenären varit på obestånd och att obeståndet framkallats genom gäldenärsbrott är kreditgivaren målsägande ifråga om gäldenärsbrott som förövats efter det gäldenären lämnades ifrågavarande försträckning.[59]

Av det sagda framgår att en kreditgivare ej är målsägande ifråga om brottsligt förfarande som ägt rum före kreditgivningen, men väl ifråga om gäldenärsbrott som förövats efter kreditgivningen. Vidare är han målsägande om gäldenären genom kreditbedrägeri upplånat medel.

15.6. Sammanfattning

Genomgången av rättspraxis ger vid handen att målsäganderätt ej tillkommer fordringsägare ifråga om förskingringsbrott eller bedrägeribrott som förövats av annan person mot gäldenären och som medfört skada för fordringsägaren till följd av att gäldenären kommit på obestånd. Den som genom vilseledande uppgifter förmåtts att lämna kredit under förlustbringande omständigheter anses som målsägande om brottet är att rubricera som bedrägeri. Detta gäller även andra brott då det av hänsyn till kreditgivaren är belagt med straff att lämna oriktiga uppgifter om gäldenärens förmögenhetsställning. Vidare anses fordringsägare som målsägande ifråga om gäldenärsbrott om han lidit skada genom brottet. Slutligen märkes att den som mottagit medel under redovisningsskyldighet och förskingrat dessa kan fällas till ansvar på talan av fordringsägaren.

Det framgår klart att målsäganderättsfrågan bedömts med ledning av läran om brottets skyddsintresse. Det kan antagas att man i svensk doktrin velat ge uttryck för denna uppfattning då man uttalat att fordringsägare ej är målsägande ifråga om förmögenhetsbrott som förövats mot gäldenären eller som indirekt medfört skada för fordringsägaren. Detta uttryckssätt torde dock vara något oegentligt. Avgörande för om en fordringsägare kan anses som målsägande är ej om brottet begåtts mot gäldenären utan om det begåtts mot fordringsägaren. Ett brott kan vara riktat såväl mot gäldenären som mot en fordringsägare t. ex. i sådant fall då styrelseledamöter i ett aktiebolag underlåtit att avlämna redovisningshandlingar till revisorerna. Såväl gäldenären/bolaget som skadelidande kreditgivare bör anses äga åtalsrätt. Ej heller är det helt adekvat att säga att målsäganderätt ej tillkommer fordringsägare

[59] Jfr NJA 1913 s. 172 vad beträffar de delar av åtalet som prövades.

som indirekt lidit skada genom brott som begåtts mot gäldenären. I den mån kriminaliseringen skett för att skydda borgenärer som kan lida indirekt skada bör de anses som målsägande t. ex. i sådant fall då ett aktiebolags borgenärer indirekt lidit skada till följd av att styrelseledamöterna underlåtit avlämna redovisningshandlingar till revisorerna.

15.7. Kritiska synpunkter

Då en person kommit på obestånd till följd av att förmögenhetsbrott förövats mot honom kan det ibland te sig naturligt att anse dennes borgenärer som målsägande. Ofta kan brottets skadeverkningar bli mera kännbara för borgenärerna än för gäldenären. Så är fallet då gäldenären vid brottstillfället befunnit sig på obestånd då viss egendom frånhänts honom genom brott. I sådant fall lider i realiteten endast borgenärerna skada. Likväl anses de ej som målsägande i sådant fall.[60] Om man vill fästa avseende vid det enskilda åtalets kontrollfunktion hade borgenärerna bort tillerkännas åtalsrätt. Även om man anser att läran om brottets skyddsintresse är normerande för bedömningen av målsäganderättsfrågan finns anledning att rikta kritik mot att man i rättspraxis ej tillerkänt borgenärerna åtalsrätt.

I BrB kap. 11 har straffbelagts vissa förfaranden som ansetts strida mot de hänsyn som bör visas i gäldsförhållanden.[61] Vid denna typ av handlingar inträder straff om de förövas av en gäldenär. Även den som är i gäldenärs ställe och begår gärning som avses i BrB kap. 11 skall enligt BrB 11: 7 st. 1 straffas såsom vore han själv gärningsman. Om en annan person än gäldenären företager en handling med uppsåt att rättsstridigt försätta gäldenären på obestånd genom att frånhända honom egendom inträder ej straff för gäldenärsbrott.[62] Sådant förfarande straffas endast såsom angrepp mot gäldenärens egendom eller förmögenhet. Om exempelvis en person förskingrar gäldenärens/ägarens egendom med vetskap om att gäldenären kommer att bli ruinerad kan gärningsmannen sägas ha uppsåtligen framkallat gäldenärens obestånd. Förfarandet är straffbart som förskingring, ej som gäldenärsbrott. För fordringsägarna torde det vara likgiltigt om de tillskyndats skada genom att gäldenärens obestånd framkallats av tredje man eller av gäldenären själv. Ur denna synpunkt är det svårt att förstå varför målsäganderättsfrågan bör bedömas olika med hänsyn till vem som förorsakat gäldenärens obestånd.

Anledningen till att tredje man ej ådrager sig straff för gäldenärsbrott om han uppsåtligen framkallar annans obestånd torde vara att det ej finns något behov av att bestraffa dylika handlingar som gäldenärsbrott. Förfarandet är nämligen i regel straffbart såsom varande annat förmögenhetsbrott än gäldenärsbrott. I förhållande till en gäldenärs borgenärer kan det ej anses mindre

[60] Schmidt menar att konkursborgenärer som lidit skada genom trolöshetsbrott förövat av konkursförvaltare är Verletzten. Schmidt II, s. 476. Enligt svensk praxis skulle blott boet, men ej borgenärerna vara målsägande.
[61] SOU 1940: 20 s. 209.
[62] Andenæs, Formuesforbrytelsene, s. 133.

förkastligt om gäldenärens obestånd uppsåtligen framkallats genom tredje mans brottsliga förfarande än om gäldenären kommit på obestånd till följd av att han själv förövat gäldenärsbrott. Måhända kunde det sägas att kriminaliseringen av brott såsom förskingring skett även för att förebygga de skadeverkningar som drabbar gäldenärens borgenärer. Vid brott som innefattar besittningsrubbning är besittningshavarens målsäganderätt normalt ej beroende av om ägaren gjort sig skyldig till egenmäktigt förfarande eller tredje man stulit egendomen ifråga. I enlighet härmed skulle det kunna anses att en fordringsägare borde kunna föra ansvarstalan oberoende av om gäldenärens obestånd framkallats genom brott som begåtts av tredje man eller gäldenären. Exemplen är ej helt likvärdiga. Besittningskränkningen utgör straffbarhetsförutsättning såväl vid stöld som vid egenmäktigt förfarande. Obeståndsrekvisitet återfinns endast i straffbestämmelser om gäldenärsbrott, ej i brottsbeskrivningen om förskingring. Man kan härvid fråga sig om denna skillnad utgör anledning till att brott som förövats av tredje man kan beivras av besittningshavare, men ej av fordringsägare. Detta förefaller tveksamt med hänsyn till att en besittningsrubbning liksom framkallandet av en gäldenärs obestånd ansetts utgöra straffvärda handlingar i sig. En anledning till att fordringsägare ej ansetts vara målsägande ifråga om förskingringsbrott som förövats mot dennes gäldenär kan vara att avseende fästs vid det yttre kausalsambandet, dvs. att brottet ej omedelbart riktat sig mot fordringsägaren. Häremot kan invändas att det är mera naturligt att fästa avseende vid vem som drabbas av slutlig förlust om denna effekt är omfattad av gärningsmannens uppsåt.

En borgenär äger ej civilprocessuell talerätt i tvister rörande rättigheter som gäldenären kan anses ha gentemot annan person. Ekelöf motiverar denna regel bl. a. med att gäldenären på det civilrättsliga planet kan fritt förfoga över sin egendom och att det därför ej skulle finnas anledning att ge fordringsägare rätt att processa för gäldenärens räkning.[63] Detta argument kan knappast åberopas till stöd för att en fordringsägare skulle sakna behörighet att som målsägande föra talan om ansvar för förskingringsbrott som förövats av tredje man och som medfört att gäldenären kommit på obestånd. Gäldenären äger nämligen ej en oinskränkt dispositionsrätt. Han kan visserligen vederlagsfritt avhända sig tillgångar så länge han ej äventyrar fordringsägarnas rätt. Däremot äger han ej genom benefika rättshandlingar avstå från förmögenhetsvärden i sådan utsträckning att han kommer på obestånd. Ansvar för gäldenärsbrott inträder under sådana förhållanden. Gäldenärens civilrättsliga befogenheter att disponera över sin egendom har av hänsyn till borgenärerna begränsats i viss utsträckning. Fråga uppkommer härvid om ej fordringsägare borde förlänas samma skydd i förhållande till tredje man. I ett bestämt avseende skulle fordringsägare kunna anses åtnjuta

[63] Ekelöf II, s. 70. Se även Ekelöf III, s. 108.

ett visst civilrättsligt skydd gentemot tredje man, vilket kan belysas av följande exempel.

Antag att A genom vilseledande uppgifter förmår B att sälja en värdefull fastighet till ett pris som ej tillnärmelsevis motsvarar fastighetens verkliga värde. Det förutsättes att A inser att B måste komma på obestånd som en följd av det ingångna avtalet. Om B försättes i konkurs kan återvinningstalan föras enligt KL 32 §.[64] Borgenär som bevakat fordran i konkursen äger föra återvinningstalan jämlikt KL 39 § 1 st. Hade A förorsakat B:s obestånd genom att stjäla egendom från B hade dennes borgenärer ej kunnat föra återvinningstalan enligt KL 32 § eftersom B ej tillskyndats förlust genom ett avtal. Det sagda visar att enskild borgenär i vissa sammanhang kan hävda sin rätt mot tredje man som genom brottslig gärning frånhänt gäldenären egendom med påföljd att denne kommit på obestånd. Ur de lege ferenda synpunkt är svårt att inse varför borgenär helt bör betagas möjligheten att föra talan om ansvar eller skadestånd i anledning av att tredje man genom brott framkallat gäldenärens obestånd.

Slutligen skall med två exempel visas att den ståndpunkt som intagits i praxis kan leda till märkliga konsekvenser. Om en verkställande direktör i ett aktiebolag olovligen tillgodogör sig bolagsmedel med påföljd att bolaget kommer på obestånd bedömes förfarandet som förskingring. Bolagets borgenärer är ej målsägande. Antag däremot att ett bolags verkställande direktör har vittgående behörighet vid handhavandet av bolagets angelägenheter. Han kan då betinga sig otillbörliga förmåner av bolaget genom att med missbruk av sin behörighet bestämma att hans lön skall uppgå till ett belopp vida överstigande vad som kan anses försvarligt med hänsyn till det utförda arbetet. Till följd av att bolagets verkställande direktör uttager betydande belopp från bolaget antages detta komma på obestånd. Förfarandet är straffbart som trolöshet mot huvudman enär den verkställande direktören missbrukat sin behörighet till skada för huvudmannen/bolaget. Förfarandet är emellertid även straffbart som gäldenärsbrott eftersom den verkställande direktören enligt BrB 11: 7 st. 1 kan sägas vara i gäldenärens ställe. Bolagets fordringsägare är således målsägande. Vid en jämförelse mellan de båda fallen framgår att målsäganderättsfrågan bedömes olika beroende på interna bolagsrättsliga förhållanden. Borgenärerna är endast målsägande i det sista fallet trots att det brottsliga förfarandet i båda fallen bestått i att bolagets verkställande direktör förskaffat sig ekonomiska förmåner på bolagets bekostnad med påföljd att detta kommit på obestånd. Det förefaller märkligt att gränserna för den verkställande direktörens behörighet skall ha betydelse vid avgörandet av målsäganderättsfrågan såsom en följd av att den straffrättsliga rubriceringen är beroende av detta förhållande. Det är svårt att anföra några rationella skäl till stöd för att bedömningen av målsäganderättsfrågan skall

[64] Welamson, Konkursrätt, s. 267 med not 12.

vara beroende av om den som framkallat en juridisk persons obestånd kan sägas vara i gäldenärens ställe eller vara att beteckna som tredje man.[65]

[65] Ett uttalande av straffrättskommittén i motiven till regeln i BrB 11: 7 st. 1 utvisar att en person skulle kunna ådraga sig ansvar för gäldenärsbrott även om han saknat behörighet att företaga den handling som medfört att gäldenären kommit på obestånd. I anslutning till behandlingen av frågan av vem som kunde anses vara i en gäldenärs ställe uttalade kommittén: "Vad angår särskilt bildade rättssubjekt torde det icke böra ankomma allenast på den privaträttsliga organställningen. Även den som, utan att intaga sådan ställning att han genom rättshandling kan förplikta den juridiska personen, likaväl självständigt handlar för denna bör anses kunna begå gäldenärsbrott." SOU 1940: 20 s. 234.

16. Andelsrätt

Den som är delägare i en juridisk person eller i en samfällighet som saknar rättssubjektivitet kan lida skada genom att den juridiska personens eller samfällighetens förmögenhet minskats till följd av att brott blivit förövat. Delägare kan även lida skada genom brott som berör hans enskilda rätt t. ex. om aktieägare genom bedrägeri förmås att sälja aktier till underpris. Delägare som har rätt att nyttja eller uppbära avkastningen av viss egendom som tillhör en juridisk person eller en samfällighet kan måhända också sägas vara berörd i sin enskilda rätt om någon genom brottslig gärning berövat delägaren möjlighet att komma i åtnjutande av sådan förmån.

Då man har att undersöka i vilken utsträckning delägare kan anses som målsägande kan man ej stanna vid att beakta brottens olika verkningar. Rent associationsrättsliga ändamålsöverväganden kan härjämte få betydelse för målsäganderättsfrågans bedömning.

Vid brott som riktar sig mot en samfällighet kan målsäganderätt tillerkännas denna om den äger partshabilitet. Juridiska personer äger alltid partshabilitet och de företrädes i rättegång av en ställföreträdare. Fråga uppkommer om de enskilda delägarna i en juridisk person anses berättigade att föra ansvarstalan jämte ställföreträdaren.

Om en samfällighet saknar partshabilitet måste delägarna tillerkännas rätt att föra talan i rättegång som rör samfälligheten, enär eljest ej skulle finnas någon som kunde föra talan för samfälligheten. Härvid uppkommer fråga om enskild delägare kan medges rätt att föra ansvarstalan eller om talan får föras endast av en majoritet av delägarna eller endast av samtliga delägare i förening.

I det följande skall undersökas i vilken utsträckning målsäganderätt tillerkännes delägare i olika juridiska personer med undantag för dödsbon. Härefter skall utredas under vilka betingelser åtalsrätt anses tillkomma delägare i samfällighet som saknar partshabilitet. Slutligen skall behandlas frågor om dödsbodelägares åtalsrätt.

16.1. Delägare i juridiska personer utom dödsbon

I norsk doktrin anses allmänt att delägare i juridisk person ej är fornærmede

ifråga om brott som riktar sig mot den juridiska personen.[1] Andenæs och Salomonsen anser att åtalsrätt ej ens kan tillerkännas aktieägare som innehar aktiemajoriteten i ett bolag; Salomonsen gör undantag för det fall att bolaget bara till formen är ett aktiebolag.[2] Augdahl och Aulie har hävdat att åtalsrätt tillkommer enskild aktieägare om den för honom uppkomna skadan icke endast representeras av hans andel i bolagets skada.[3] Vad beträffar finsk rätt har Palmgren omnämnt ett antal avgöranden av finska HD av vilka framgår att aktieägare ej är målsägande ifråga om brott som ej omedelbart varit riktade mot aktieägarna.[4] I tysk doktrin anses delägare i juridisk person ej vara Verletzter ifråga om brott som medfört ekonomisk skada för den juridiska personen. Enligt Schmidt skulle däremot aktieägare vara Verletzter om en kassör i ett aktiebolag förskingrat bolagsmedel med påföljd att bolaget kommit på obestånd. Vid överträdelser av föreskrifter som skyddar aktieägarnas intressen anses aktieägarna som Verletzten.[5]

Om skada träffar en juridisk persons förmögenhet t. ex. ett aktiebolag är enligt Olivecrona endast det subjekt som omedelbart träffas av förlusten målsägande, ej delägare som indirekt drabbas av förlust.[6] Agge har gjort gällande att enskild delägare i juridisk person anses som målsägande ifråga om förmögenhetsbrott som begåtts mot den juridiska personen om konkret skada drabbat eller hotat den enskildes rättssfär vid sidan av samfällighetens. Agge har vidare uttalat att i överensstämmelse med dessa principer har aktieägare icke i denna sin egenskap fått föra talan för brott mot bolaget begångna vare sig av dettas organ eller utomstående, men väl om han visat eller uppgivit viss bestämd skada som brottet tillfogat hans intresse.[7] Olivecrona och Agge har till stöd för uppfattningen att delägare ej anses som målsägande i de av dem angivna fallen anfört att den juridiska personens intressen tillvaratages av det organ som har att företräda den juridiska personen.[8]

16.1.1. Brott vid vilka den juridiska personens förmögenhet minskar

Aktieägare har i ett flertal rättsfall förklarats vara obehörig föra ansvarstalan då bolagets verkställande direktör eller styrelseledamöter genom bedrägeri, förskingring eller trolöshetsbrott tillskyndat bolaget skada. Aktieägare har ej ens ansetts som målsägande om bolaget kommit på obestånd och för-

[1] Andenæs, s. 86, Augdahl, Aksjeselskapet efter norsk rätt, s. 33 och Salomonsen II, s. 425. Jfr Aulie, Medlemsblad for politiembedsmennenes landsforening 1929, s. 81 och samme författare Rt 1929 s. 609 ff. Se även den norska aktiebolagslagen av 1957 122 och 124 §§ varom mera nedan under 16.1.5.
[2] Andenæs, s. 86 och Salomonsen II, s. 425.
[3] Augdahl, Aksjeselskapet, s. 34 och Aulie, Rt 1929 s. 610.
[4] Palmgren, s. 93.
[5] Nothmann, s. 83 f, Löwe—Rosenberg, s. 113 och Schmidt II, s. 475.
[6] Olivecrona, s. 76.
[7] Agge, Straffprocessrätt II, s. 34.
[8] Agge, Straffprocessrätt II, s. 34 och Olivecrona, s. 76.

satts i konkurs som en följd av det brottsliga förfarandet.[9] I två rättsfall har HD motiverat bedömningen av målsäganderättsfrågan med att aktieägare ej kunde anses som målsägande ifråga om brott som förövats emot bolaget.[10] Motiveringen tyder närmast på att läran om brottets skyddsintresse vunnit tillämpning. Detta vinner stöd av att viss aktieägare ej ens ansetts som målsägande då han innehaft ett betydande antal aktier och brottet endast medfört skada för ytterligare en aktieägare.[11]

Ur praxis kan vidare nämnas att delägare i en arbetarförenings sjuk- och begravningshjälpfond ansetts obehörig föra talan om ansvar för tillgrepp av medel som tillförts fonden.[12] I ett äldre rättsfall fann HD att den omständigheten att två personer vore delägare i ett andelsmejeri icke i och för sig medförde befogenhet för dem att föra talan som målsägande för bedräglig leverans av mjölk till mejeriet.[13] Församlingsmedlem har ansetts obehörig att föra talan om ansvar ifråga om olovlig hushållning av skog å komministerboställe och i fråga om förskingring av församlingsmedel.[14] Däremot har en församling ansetts som målsägande vid stöld av egendom tillhörig församlingen.[15]

Av det anförda framgår att delägare i en juridisk person ej är målsägande ifråga om vissa brott som medfört att den juridiska personens förmögenhet minskats. Den för delägaren indirekt uppkomna förlusten har ej ansetts grunda målsäganderätt. Fråga uppkommer härvid om detta kan antagas gälla oberoende av vad typ den juridiska personen är. Det synes möjligt att bolagsman i handelsbolag skulle kunna tillerkännas en mer omfattande talerätt än vad som tillkommer delägare i annan juridisk person.

Enligt 16 § lagen om handelsbolag och enkla bolag äger en var av bolagsmännen i ett handelsbolag företräda bolaget om ej annat avtalats. Brott som förövats mot handelsbolag kan alltså beivras av varje bolagsman som i egenskap av ställföreträdare äger företräda bolaget.

Nial har uttalat att enskild bolagsman som ej äger företräda handelsbolag kan anses berättigad att i eget namn föra talan om förpliktande för annan bolagsman att erlägga viss prestation till bolaget. Sådan talan benämnes actio pro socio. Nial har förklarat att den bolagsman som för talan svarar för rättegångskostnaderna men att han bör kunna få sina kostnader ersatta av vad som genom processen tillföres bolaget.[16] Det synes ej vara uteslutet att actio pro socio även kan avse ansvarstalan.

Enligt 19 § lagen om handelsbolag och enkla bolag gäller att bolagsmännen i handelsbolag svarar för bolagets förbindelser en för alla och alla för en

[9] NJA 1887 s. 398, 1908 s. 189, 1909 s. 625, 1911 s. 42, 1912 s. 344 och 1964 s. 327.
[10] NJA 1911 s. 42 och 1912 s. 344.
[11] NJA 1964 s. 327.
[12] NJA 1884 B 4.
[13] NJA 1894 s. 575. Jfr NJA 1891 s. 389 och 1898 s. 228.
[14] NJA 1877 B 651 och 1913 s. 498. Se även Löwe—Rosenberg, s. 113.
[15] NJA 1910 B 708.
[16] Nial, Om handelsbolag och enkla bolag, s. 80 f.

såsom för egen skuld. Fråga uppkommer om enskild bolagsman kan anses som målsägande på grund av att han personligen nödgats betala en skuld såsom en följd av att brott förövats.[17]

Antag att ett bolags tillgångar minskats på grund av att bolagsegendom stulits eller förskingrats och att en bolagsman personligen tvingats att betala en skuld såsom en följd av att bolagets ekonomiska ställning försämrats genom det begångna brottet.[18] Vid bedömningen av målsägande rättsfrågan bör åtskillnad göras mellan fall då brottet begåtts av annan bolagsman och då brottet förövats av annan person. Till stöd för att målsägande rätt ej bör tillerkännas enskild bolagsman ifråga om brott som förövats av annan bolagsman kan anföras att en bolagsman enligt Nial ej äger rätt att i eget namn och för egen räkning föra talan om förpliktande för annan bolagsman att utge ersättning för det bolagsegendom förstörts. Om actio pro socio kan avse ansvarstalan finns ej behov av att låta enskild bolagsman föra talan som målsägande ifråga om brott som begåtts av annan bolagsman.[19] Vidare har Nial uttalat att vid stöld av bolagsegendom tillkommer ersättnings- och vindikationsanspråk bolaget såsom sådant.[20] Detta uttalande kan tagas till intäkt för att bolagsman endast kan medges rätt att föra ansvarstalan för bolaget och ej som målsägande ifråga om brott som förövats av tredje man och som medfört att bolagsförmögenheten minskat. Vid förmögenhetsbrott av berörda art kan bolagets fordringsägare ej anses som målsägande av den anledningen att de indirekt lidit skada till följd av att bolaget kommit på obestånd. Det är då naturligt att ej heller enskild bolagsman anses som målsägande av den anledningen att han såsom en indirekt följd av brottet nödgats att personligen betala en skuld.

16.1.2. Brott vid vilka delägare lider intrång i nyttjanderätt

Ovan i kapitel 13 har behandlats frågan om nyttjanderättshavare kan anses som målsägande. Härvid fästes ej avseende vid vem som upplåtit nyttjanderätten, eftersom detta saknar betydelse för nyttjanderättens innehåll. Framställningen avsåg även nyttjanderätt som upplåtits av en juridisk person. Emellertid förekommer det att en nyttjanderätt är inskränkt till följd av att nyttjanderättshavaren är delägare i en juridisk person. I det följande skall undersökas om målsägande rätt tillkommer innehavare av sådan nyttjanderätt.

Delägare i en juridisk person kan i denna sin egenskap vara berättigade att nyttja eller uppbära avkastningen av egendom som tillhör den juridiska personen. Sådana nyttjanderätter grundas ej på formliga upplåtelseavtal slutna mellan delägarna och den juridiska personen. Delägarnas rätt att nyttja en

[17] Jfr framställningen under 17.2.1.2.6.
[18] Jfr Aulie, Medlemsblad for politiembedsmennenes landsforening 1929, s. 82.
[19] Nial, Om handelsbolag och enkla bolag, s. 82.
[20] Nial, Om handelsbolag och enkla bolag, s. 221.

juridisk persons egendom kan vara inskränkt till följd av att styrelsen meddelat föreskrifter om hur egendomen får användas. Stundom gäller enligt lag att delägarna endast får nyttja egendomen för egna behov. Även om den enskilde delägarens rätt ej är begränsad på ovan berörda vis måste han i allmänhet tåla att övriga delägare använder egendomen på samma sätt som han själv. Den enskilde delägarens nyttjanderätt konkurrerar med de övrigas rätt och kan till följd härav anses inskränkt. I de nämnda fallen härleder delägaren sin nyttjanderätt från den juridiska personen. Det förekommer även att en juridisk person äger bestämma över hur egendom tillhörig andra personer får användas utan att den juridiska personen tillförsäkrats nyttjanderätt till denna. Den juridiska personen utgör då ett slags förvaltningsorgan med partshabilitet. Varje delägare innehar en självständig nyttjanderätt med avseende på den egendom som tillhör honom. Delägarens nyttjanderätt härledes ej från den juridiska personen.

I praxis och doktrin saknas uttalanden om delägare kan anses som målsägande ifråga om brottslig gärning som menligt inverkat på delägares möjlighet att nyttja egendom tillhörig den juridiska personen. Frågan om målsäganderätt tillkommer delägare som innehar en självständig nyttjanderätt aktualiserades i förarbetena till lagen om fiskevårdsområden. Två av HD nyligen avgjorda rättsfall rörande delägares talerätt i skadeståndsrättsliga frågor är även av intresse. Sedan det undersökts om delägare kan anses som målsägande då han innehar en självständig nyttjanderätt skall utrönas om målsäganderättsfrågan bör bedömas på samma sätt då delägares nyttjanderätt härledes från den juridiska personen.

Fiskevårdsområde utgör ett slags tvångssamfällighet.[21] För att fisket skall kunna bedrivas på ett rationellt sätt kan ett antal fastigheter sammanföras till en lämplig brukningsenhet. Enligt lagen om fiskevårdsområden 26 § utgör fiskevårdsområde en juridisk person som äger partshabilitet. Fiskerätten övergår ej å tvångssamfälligheten utan tillkommer de enskilda delägarna.[22] Delägare i fiskevårdsområde som fiskat i strid mot stadgarna straffas enligt lagens 29 §. I samma lagrum stadgas att såväl fiskevårdsområdet som delägare däri skall anses som målsägande.

Denna åtalsregel kan icke utan vidare tolkas så att delägare skulle vara målsägande enligt vanliga regler. Det är möjligt att kretsen av åtalsberättigade genom denna regel kommit att omfatta även personer som ej kan anses som målsägande enligt definitionsregeln. Tänkbart är även att åtalsregeln utgör ett befästande av att delägare är målsägande. I motiven till lagen om fiskevårdsområden uttalades att det ej var givet att varje delägare har ställning av målsägande vid tillämpning av den allmänna regeln i SL 6: 8 (nuvarande RB 20: 8 st. 4). Vidare förklarades att om ett fiskevårdsområde är stort och angivarens fiskerätt lokaliserad till annan del av området än den där förseel-

[21] Ljungman och Stjernquist II, s. 128.
[22] Fiskevårdsområden, 1957, s. 129.

sen ägt rum det måhända kan göras gällande att angivaren icke av "gärningen förnärmad blivit eller skada lidit".[23] Enligt motiven skulle således delägare vara målsägande enligt vanliga regler om brottet förövats å fastighet där han ägde fiskerätt och måhända också om brottet förövats å närbelägen fastighet. Om däremot det otillåtna fisket ägt rum å vattenområde som varit beläget på ett större avstånd från område där delägare ägt fiskerätt skulle han ej vara att anse som målsägande enligt vanliga regler.

Har annan person än delägare olovligen fiskat å vattenområde som ingår i fiskevårdsområdet inträder ansvar för olovligt fiske. Enligt lagen om rätt till fiske 40 § må fiskevårdsområde anses som målsägande ifråga om sådant brott. Bestämmelsen i RB 20: 16 är härvid tillämplig enligt lagrådet.[24] Delägare i fiskevårdsområde har ej tillförsäkrats angivelse- eller åtalsrätt. I motiven till lagen om fiskevårdsområde uttalades att det knappast vore påkallat att utsträcka angivelserätten till delägare i fiskevårdsområde.[25] Uttalandet får ej förstås så att målsäganderätt som enligt vanliga regler tillkommer fiskerättsinnehavaren skulle ha betagits honom.

Av intresse i detta sammanhang är ej blott att konstatera att delägare ansetts som målsägande ifråga om brott som förövats å vattenområde där han äger fiskerätt. Det bör även undersökas om den juridiska personen ansetts behörig föra ansvarstalan genom sin styrelse och om man övervägt om sådan talerätt borde utesluta de enskilda delägarnas talerätt.

I förarbetena till lagen om fiskevårdsområden uttalades att varken jaktvårdsområde som sådant eller jaktvårdsförening är behörig att vara målsägande utan särskilt bemyndigande. Vidare förklarades att en motsvarande ordning på förevarande lagstiftningsområde skulle innebära att varken fiskevårdsområdet som helhet eller styrelsen skulle kunna äga besluta om angivelse till åtal. Enligt motiven skulle området i stället nödgas att varje gång det ville göra angivelse söka förmå någon av delägarna därtill. Denna ordning ansågs ej vara tillfredsställande, varför fiskevårdsområdet genom stadgande i lag jämställdes med målsägande.[26]

Av det sagda framgår att fiskevårdsområdet som sådant ej ansetts som målsägande enligt vanliga regler. Detta förefaller naturligt med hänsyn till att delägarna och ej fiskevårdsområdet är innehavare av fiskerätten. I 26 § lagen om fiskevårdsområden stadgas: "Styrelsen skall verkställa delägarnas beslut, företräda fiskevårdsområdet mot tredje man samt inför domstolar och andra myndigheter föra områdets talan ävensom i övrigt handhava områdets angelägenheter i alla frågor i vilka beslutanderätten ej förbehållits delägarna." Av stadgandet framgår att styrelsen är behörig att föra talan å områdets vägnar, men ej å enskild delägares vägnar. Styrelsen äger således ej

[23] Fiskevårdsområden, 1957, s. 128.
[24] Kungl. Maj:ts proposition nr 50 år 1960 s. 250.
[25] Fiskevårdsområden, 1957, s. 129.
[26] Fiskevårdsområden, 1957, s. 128 f.

företräda delägaren då denne önskar föra ansvarstalan såsom målsägande. Det ifrågakommer således ej att betaga delägaren åtalsrätt av den anledningen att den juridiska personens styrelse skulle vara behörig företräda delägaren då denne önskar föra ansvarstalan.

I motiven till lagen om fiskevårdsområden uttalades att fiskevårdsområde ej kunde tillerkännas ställning som målsägande vad beträffar rätten att yrka skadestånd, eftersom en sådan ordning skulle förutsätta att själva fiskerätten övergick på fiskevårdsområdet.[27] I skadeståndsavseende skall delägarens intresse således ej bevakas av styrelsen utan av den enskilde delägaren.

I det följande skall behandlas två rättsfall rörande talerätt i skadeståndsrättsliga mål. Rättsfallen synes ha betydelse för frågan om delägare är behörig att själv föra talan då han lidit intrång i nyttjanderätt. Enligt lag av den 18 april 1952 om allmänningsskogar i Norrland och Dalarna 2 § tillhör allmänningsskogen ägare av vissa fastigheter.[28] Enligt 7 § skall allmänningsskogen jämte vad från skogen härflyter förvaltas av en av delägarna vald allmänningsstyrelse enligt reglemente som fastställes i särskild ordning. Vidare stadgas i detta lagrum att allmänningsstyrelsen utövar delägarnas beslutanderätt i alla frågor i vilka beslutanderätten ej genom lag eller reglemente förbehållits delägarna, ekonominämnd eller myndighet. Jämlikt 23 § äger allmänningsstyrelsen ifråga om egendom som står under dess förvaltning att själv eller genom ombud ej mindre gentemot tredje man handla å delägarnas vägnar än även inför domstolar och andra myndigheter företräda delägarna.

I vissa fall äger delägarna nyttja allmänningsskogen utan att styrelsen äger befogenhet att meddela föreskrifter om hur nyttjanderätten får utövas. I lagen om rätt till fiske 23 § stadgas: "Fiske tillhörigt sådan allmänning, som avses i lagen om häradsallmänningar eller lagen om allmänningsskogar i Norrland och Dalarna, äga de som har del i allmänningen rätt att nyttja. Allmänningsfiske som nu nämnts må ock av delägarna utarrenderas för gemensam räkning. Beslut därom fattas i enlighet med gällande föreskrifter om allmännings förvaltning." Allmänningsstyrelse äger således ej föreskriva hur fisket skall bedrivas. Däremot äger styrelsen rätt att utarrendera fisket. Enligt 17 § st. 2 lagen om allmänningsskogar i Norrland och Dalarna torde ersättning för skada å fiske vid vattenreglering anses som en allmänningen tillkommande kapitalinkomst. Medel som inflyter som kapitalinkomst förvaltas av allmänningsstyrelsen enligt 7 §.

NJA 1966 s. 327. Sedan vattenfallsstyrelsen och vissa aktiebolag fått tillstånd att reglera avrinningen av vatten ur en sjö yrkade delägare i en allmänningsskog ersättning för skada å fiske, vilken till följd av vattenregleringen åsamkats allmänningen.

Vattendomstolen ansåg att det ankom på allmänningsstyrelsen att själv eller genom ombud föra talan och att de av enskilda allmänningsdelägare framställda ersättningsyrkandena därför borde avvisas. Vidare uttalade vattendomstolen att den

[27] Fiskevårdsområden, 1957, s. 129.
[28] Undén II: 1, s. 161 ff.

allmänningsdelägare tillkommande rätten att nyttja allmänningen tillhörigt fiske icke torde berättiga delägare att föra ersättningstalan för egen del ifråga om skador som åsamkats allmänningens fiske till följd av exempelvis regleringS- och kraftstationsföretag.

Vattenöverdomstolen fann att den individuella rätten att nyttja allmänningsskogen tillhörigt fiske ej omfattas av de givna bestämmelserna rörande förvaltning av allmänningsskogen och vad därifrån härflyter. Oaktat avfattning av 17 § 2 st. lagen om allmänningsskogar ansågs vid sådant förhållande alla delägare berättigade var för sig och direkt till ersättning för skada och intrång.

HD fastställde vattendomstolens dom i vad därigenom delägarnas talan avvisats.

Vattenöverdomstolen har förklarat enskild delägare taleberättigad, då vattenregleringen ansetts medföra intrång i en nyttjanderätt som tillkom varje delägare och då denna nyttjanderätt ej omfattades av styrelsens förvaltningsrätt.

HD har avvisat[29] delägarnas talan, enär det ansetts ankomma på styrelsen att föra ersättningstalan. Detta har ansetts gälla oaktat att delägare hade en individuell nyttjanderätt. Tydligen har delägarnas skadeståndstalan ansetts avse ersättning för förlust av nyttjanderätt, vilken ersättning torde ha betraktats som kapitalinkomst. Det ställer sig då naturligt att styrelsen ägt föra talan, eftersom det ålegat denna att förvalta dylika medel. Emellertid kunde man tänka sig att även enskild delägare ansetts taleberättigad, enär han haft en individuell nyttjanderätt. Emellertid tyder domskälen på att delägarna ansetts obehöriga föra talan, då styrelsen ägde föra ersättningstalan för samtliga delägare. Saken kan även uttryckas så att styrelsens talerätt ansetts utesluta de enskilda delägarnas talerätt. Det torde vara förenat med stora fördelar bl. a. ur processekonomisk synpunkt om den skadeståndsskyldiges ersättningsskyldighet bestämmes i en rättegång gentemot samtliga delägare. Det vore olämpligt om delägarna kunde föra talan i olika rättegångar och om ersättningsskyldighetens omfattning skulle bestämmas särskilt för varje delägare i olika mål.

NJA 1969 s. 476. I målet uppkom fråga om enskild delägare i allmänningsskog ägde talerätt angående ersättning för försvårad båtfart i följd av vattenreglering.

Inför vattenöverdomstolen framhöll delägarna att deras ersättningstalan icke avsåg skada som åsamkats allmänningsskogen utan skada för enskilda delägare.

HD:s flesta ledamöter förenade sig om följande slutliga beslut: "Den av O och hans medparter förda talan avser ersättning till dem såsom delägare i Allmänningsskogen 1: 1 för den försämring i båtfarten, som uppkommer till följd av vattenregleringens inverkan på allmänningsfastigheten. Sådan talan må icke föras av enskild delägare i allmänningen."

Två justitieråd var skiljaktiga och gillade vad som anförts i betänkande av föredraganden, vilken uttalat: "Delägarna i Allmänningsskogen 1: 1 äger var för sig

[29] Jfr Welamson, SvJT 1969 s. 924. Welamson menar att talan bort ogillas på angivna grund. Antingen man anser att talan bör avvisas eller ogillas bör detta sakna betydelse då man med ledning av det refererade rättsfallet har att avgöra om delägare är åtalsberättigad.

rätt att efter behov landa och upplägga båt vid allmänningens strand. Enär denna rätt icke är att hänföra till befogenheter som tillkommer delägarna gemensamt, är envar delägare behörig att för sin i allmänningen delaktiga fastighet föra talan om ersättning för försvårad båtfart."

Dissidenterna har ansett att talan borde upptagas till prövning då skadeståndsyrkandena avsåg ersättning till envar fastighetsägare som ägt del i allmänningen. Ägare till sådan utanför allmänningsskogen belägen fastighet har ansetts äga en individuell nyttjanderätt. Minoriteten har som sin mening uttalat att intrång i sådan nyttjanderätt borde berättiga den enskilde fastighetsägaren att för sin del kräva ersättning av skadevållaren. HD:s flesta ledamöter har betraktat saken så att den förda talan avsåg ersättning för skada som åsamkats allmänningsfastigheten. Skadeståndsyrkandena skulle således ha avsett ersättning för en partiell förlust av allmänningsfastighetens nyttjanderätt. Det kan knappast sägas att det är omöjligt att betrakta saken så att regleringen inneburit intrång i en individuell nyttjanderätt. Det kan ifrågasättas om ej HD:s flesta ledamöter valt att betrakta regleringen såsom innefattande skada för allmänningsfastigheten för att styrelsen skulle få möjlighet att föra talan för allmänningsdelägarna. En sådan lösning är nämligen förenad med åtskilliga praktiska fördelar. Vid en sådan tolkning skulle delägarna ansetts obehöriga föra talan för intrång i deras individuella nyttjanderätt enär styrelsen ägt bevaka deras intressen.

Vilka slutsatser föranleder de båda refererade rättsfallen och de ovan återgivna motivuttalandena i lagen om fiskevårdsområden beträffande rätten att föra ansvarstalan?

De båda skadeståndsrättsliga rättsfallen utvisar att då styrelsen för den juridiska personen äger föra talan för de enskilda delägarna är dessa obehöriga att föra talan för egen del. Denna princip bör gälla såväl vid utförandet av ansvarstalan som vid utförandet av skadeståndstalan. Då den juridiska personens ställföreträdare är behörig att i rättegång tillvarataga de enskilda delägarnas intressen är det i allmänhet obehövligt och opraktiskt att tillerkänna dessa en individuell talerätt. Vid brott som riktar sig mot en juridisk person och som endast medfört en förmögenhetsminskning anses endast den juridiska personen som målsägande, ej härjämte delägarna. Det är naturligt att samma princip anses gälla beträffande åtalsrätten vid brott som innefattar intrång i delägares nyttjanderätt. Om styrelsen ej äger företräda den enskilde delägaren bör denne anses som målsägande. Detta överensstämmer med de uttalanden som gjorts i motiven till lagen om fiskevårdsområden. Den juridiska personen ansågs ej äga rätt att föra skadeståndstalan för delägarna. Ej heller ansågs fiskevårdsområdet som sådant vara målsägande enligt vanliga regler. Det är då naturligt att delägarna anses äga rätt att föra skadeståndstalan och ansvarstalan. Den enskilde delägaren bör ej anses sakna målsägande-rätt av den anledningen att fiskevårdsområdet genom stadgande i lag tillförsäkrats åtalsrätt. I lagen om fiskevårdsområden 26 § sägs att den juridiska

personens styrelse skall företräda fiskevårdsområdet. Däremot förklaras ej att styrelsen skall företräda de enskilda delägarna. Det kan således anses att styrelsen vid utförandet av ansvarstalan blott bevakar fiskevårdsområdets intressen och ej de enskilda delägarnas intressen. Styrelsens åtalsrätt bör således ej utesluta den enskilde delägarens åtalsrätt.

Enligt vad ovan sagts skulle delägare vara obehörig föra talan under förutsättning att styrelsen äger tillvarataga delägarnas intressen i rättegång. Fråga uppkommer om det kan anses falla inom gränserna för en styrelses behörighet att föra talan om ansvar som inneburit intrång i nyttjanderätt t. ex. olovligt fiske. Vad beträffar de refererade skadeståndsrättsliga fallen bör först utrönas om allmänningsstyrelsens förvaltningsbefogenheter är inskränkta på sådant sätt att den endast äger företräda delägarna i civilrättsligt avseende, men ej vid utförandet av ansvarstalan.[30] Behörigheten att föra talan avser enligt 23 § lagen om allmänningsskogar i Norrland och Dalarna den egendom som står under styrelsens förvaltning. Då förvaltningsbefogenheterna ej är begränsade till endast ekonomiska frågor utan omfattar alla uppkommande förvaltningsfrågor synes behörigheten att föra talan avse även talan om ansvar för brott som berör allmänningen.

Om således allmänningsstyrelsen med hänsyn till förvaltningsbefogenheternas omfattning ej kan anses obehörig att helt generellt föra ansvarstalan, är det osäkert om styrelsen äger åtalsrätt i samma utsträckning som skadeståndsrättslig talerätt. Genom ansvarsyrkandet hävdas måhända andra intressen än genom skadeståndsyrkandet. Vid brottet olovligt fiske är det således möjligt att ett skadeståndsyrkande avser en delägarna gemensamt tillkommande ersättning för förmögenhetsskada, under det att ett ansvarsyrkande kunde uppfattas så att det endast åsyftade intrång i en delägaren tillkommande individuell fiskerätt. De båda yrkandenas olika innehåll skulle således kunna medföra att de talerättsliga frågorna löstes olika vid ansvarstalan och skadeståndstalan. De ovan refererade skadeståndsrättsliga fallen utvisar emellertid att handling som menligt inverkat på delägares möjlighet att draga nytta av allmänningsfastigheten uppfattats såsom medförande skada å allmänningsfastigheten. HD har ej godtagit enskilda delägares påstående om att vattenregleringens inverkan måtte betraktas som ett hinder för utövandet av den individuella nyttjanderätten. Detta betraktelsesätt bör anläggas även då delägares yrkande avser ansvar t. ex. för olovligt fiske. Allmänningsstyrelsen bör kunna hävda delägarnas intressen såväl i skadeståndsdelen som i ansvarsdelen, enär brottet bör betraktas ej som intrång i delägarnas individuella nyttjanderätt utan som en för allmänningsfastigheten skadlig handling. Styrelsens rätt att föra ansvarstalan bör härvid utesluta delägarnas rätt att som målsägande föra talan. Denna lösning av de talerättsliga problemen torde praktiskt och systematiskt sett vara att förorda, enär det vore olämpligt om olika regler gällde för utförandet av skadeståndstalan och ansvarstalan.

[30] Jfr framställningen under 14.2.

Sammanfattningsvis kan sägas att delägare som har en individuell nyttjanderätt ej äger åtalsrätt, om den juridiska personens styrelse är behörig föra ansvarstalan och bevaka delägarnas intressen härvid. Det sagda bör gälla såväl om delägarens individuella nyttjanderätt härledes från den juridiska personen som om delägaren innehar en självständig nyttjanderätt. Då man har att utröna om styrelsens behörighet innefattar rätt att anställa ansvarstalan för intrång i en individuell nyttjanderätt är det ej nyttjanderättens innehåll som primärt är av betydelse, utan gränserna för styrelsens behörighet. Genom bestämmelser i lag eller bolagsordning kan anges hur långt denna sträcker sig. Saknas sådana bestämmelser eller är de ofullständiga kan det bli erforderligt att bestämma behörighetens omfattning genom tolkning. Härvid kan det ha betydelse av vad art nyttjanderätten är t. ex. om denna är härledd eller självständig. Då en juridisk person såsom ägare av en fastighet kan bestämma hur delägarna får nyttja denna bör styrelsens behörighet regelmässigt omfatta rätt att anställa ansvarstalan för intrång i nyttjanderätt, såvida ej något annat är särskilt stadgat t. ex. i lag eller bolagsordning. Delägare som har en härledd nyttjanderätt kan således i allmänhet ej anses som målsägande vid brott som innefattar intrång i sådan nyttjanderätt.

16.1.3. Brott vid vilka informationen om en juridisk person är oriktig eller bristfällig

I aktiebolagslagen finns åtskilliga straffsanktionerade föreskrifter som ålägger styrelseledamöterna och andra bolagsfunktionärer att lämna sannfärdiga uppgifter om bolagets ekonomiska förhållanden. Fråga uppkommer härvid om en aktieägare kan anses som målsägande av den anledningen att bolagsfunktionärer underlåtit att lämna upplysningar eller lämnat felaktiga uppgifter. Stundom torde en aktieägare kunna anses som målsägande då han endast medelbart lidit skada genom brottet. Syftet med kriminaliseringen är nämligen i vissa fall att bereda skydd ej blott för omedelbar skada utan även för medelbar. Detta framgår av uttalanden som lagberedningen gjort i anslutning till stadgandet i 209 § aktiebolagslagen. Har styrelseledamöter eller vissa andra bolagsfunktionärer genom överträdelser av aktiebolagslagen uppsåtligen eller av vårdslöshet tillskyndat aktieägare, bolagsborgenär eller annan tredje man skada är de enligt 209 § aktiebolagslagen pliktiga att utgiva ersättning för skadan. Lagberedningen ansåg att tredje man borde anses ersättningsberättigad då han lidit omedelbar skada genom överträdelse av föreskrifter givna till skydd för tredje man t. ex. aktieförvärvare. Vidare uttalades att vissa regler avser rättsskydd såväl för bolaget som för tredje man t. ex. balansräkningsreglerna. Lagberedningen ansåg att aktieägare som till följd av oriktiga uppgifter i balansräkningen förletts att köpa aktier i bolaget till överpris var berättigad erhålla skadestånd av styrelseledamöter som var

ansvariga för balansräkningens innehåll. Lagberedningen förklarade vidare att vissa aktiebolagsrättsliga regler som lände till skydd för bolaget, måste anses äga en sådan betydelse för enskilda aktieägare eller bolagsborgenärer att dessa borde kunna föra talan om ersättning för den medelbara (indirekta) skada som genom överträdelse av reglerna tillskyndats dem. Beredningen ansåg att det borde överlämnas till rättstillämpningen och rättsvetenskapen att avgöra vilka regler som fick anses bereda skydd icke endast för bolaget utan även för enskilda aktieägare och borgenärer mot medelbar skada.[31] I den mån aktieägare är ersättningsberättigad av den anledningen att dennes intressen anses skyddade genom den överträdda föreskriften bör han anses behörig föra ansvarstalan om överträdelsen är straffbelagd.

I äldre praxis har uppkommit fråga om aktieägare kunde anses behörig föra talan om ansvar för det aktiebolags styrelseledamöter till patent- och registreringsverket lämnat oriktiga uppgifter om aktiekapitalets inbetalning. Aktieägare har härvid ansetts äga behörighet att föra ansvarstalan för bedrägeri för det han genom berörda förfarande svikligen förletts att köpa aktier i bolaget. Sedan HD funnit att förfarandet ej var straffbart som bedrägeri har aktieägare ansetts obehörig föra ansvarstalan enligt aktiebolagslagen för det oriktiga uppgifter lämnats till registreringsmyndigheten.[32] Enligt gällande aktiebolagslag 213 § 3 inträder straff om styrelseledamot till patent- och registreringsverket lämnat oriktig uppgift om aktiekapitalets inbetalning. Eftersom kriminaliseringen skett till skydd för aktieköpare bör han anses som målsägande om han lidit skada som en följd av den begångna förseelsen.[33]

I 216 § aktiebolagslagen stadgas att vissa förseelser endast må åtalas av målsägande och att därvid såväl bolaget som aktieägare skall anses som målsägande.[34] Till den grupp av förseelser som gjorts till målsägandebrott upptogs ej förseelser som består i underlåtenhet att överlämna redovisningshandlingar till bolagets kontrollorgan eller dettas försummelse att avgiva revisionsberättelse. Lagberedningen ansåg dessa straffbestämmelser vara givna ej blott i bolagets och aktieägarnas utan även tredje mans intresse.[35] Det sagda tyder på att aktieägare borde anses som målsägande. Även om han ej lidit skada genom brottet borde målsäganderätt erkännas eftersom kriminaliseringen skett bl. a. för att tillgodose aktieägarnas krav på information om bolagets verksamhet och ekonomiska ställning.[36] Till stöd härför kan anföras att HD ansett aktieägare i bankaktiebolag vara behörig föra ansvarstalan dels för det styrelseledamöter underlåtit att göra reda för sin förvaltning,

[31] SOU 1941: 9 s. 640 ff. Dessa principer gäller även enligt 1971 års förslag till aktiebolagslag. SOU 1971: 15 s. 353. Jfr även NJA 1951 s. 6 II och vad som anföres av HD i interventionsfrågan.
[32] NJA 1904 s. 538 och 1905 s. 323. Se härtill Agge, Straffprocessrätt II, s. 34 f.
[33] Se under 15.4.
[34] Jfr 173 § 3 st. 1971 års förslag till aktiebolagslag. SOU 1971: 15 s. 59.
[35] SOU 1941: 9 s. 666.
[36] SOU 1941: 9 s. 359 och Nial, Om aktiebolag, s. 66.

dels för det likvidatorer försummat överlämna styrelsens redovisning och å bolagsstämman framlägga redovisning jämte revisionsberättelse.[37]

I aktiebolagslagen 213 § 4 stadgas straff för det fall styrelseledamot uppsåtligen eller av grov vårdslöshet meddelar oriktig eller vilseledande uppgift i handling som hålles tillgänglig för aktieägare eller framlägges på bolagsstämma. Det kan ej hysas tvivel om att aktieägare bör anses som målsägande såväl ifråga om förseelse som innefattar underlåtenhet att framlägga redovisningshandlingar som ifråga om förseelse som består i att oriktiga uppgifter meddelas i sådana handlingar. Genom straffbestämmelsen i 213 § 4 värnas bl. a. aktieägarnas intressen, varför de bör anses som målsägande.[38] Rättsfallet NJA 1903 s. 146 kräver beaktande i detta sammanhang.

NJA 1903 s. 146. En aktieägare L yrkade ansvar å W i dennes egenskap av styrelseledamot i ett bolag och påstod: W hade i en för bolagsstämman framlagd styrelseberättelse jämte balansräkning mot bättre vetande meddelat oriktiga uppgifter angående bolagets skulder och nettobehållning. Genom de oriktiga uppgifterna, vilka inverkat på bolagsstämmans beslut om ansvarsfrihet för styrelsen, hade W sig till nytta tillskyndat aktieägarna i bolaget skada. — Ansvar yrkades jämlikt 49 § 1895 års aktiebolagslag och tillämpligt lagrum i SL 22 kap. (Enligt 1895 års aktiebolagslag 49 § 4 st. jfrd med 76 och 77 §§ var det ej belagt med straff att meddela oriktiga uppgifter i balansräkning eller i förvaltningsberättelse.)

HovR:n fann att L ej i sin egenskap av aktieägare i bolaget varit behörig att mot W föra ifrågavarande ansvarstalan.

HD fann ej skäl att göra ändring i HovR:ns utslag.

Utgången i rättsfallet kan knappast förklaras av att aktieägaren ej skulle ägt rätt att föra ansvarstalan sedan ansvarsfrihet beviljats styrelsen. I två senare avgöranden har HD ansett aktieägare behörig föra talan om ansvar mot styrelseledamöter oaktat de beviljats decharge för det förfarande som lades dem till last.[39] Eftersom det åtalade förfarandet ej var straffbart enligt 1895 års aktiebolagslag kan HD:s utslag ej innefatta något ställningstagande till frågan om aktieägare äger föra ansvarstalan för förseelse mot aktiebolagslagens föreskrifter. Sannolikt har aktieägaren ansetts obehörig yrka ansvar för oredlighetsbrott begånget mot bolaget, vilket brott skulle ha bestått i att W genom de felaktiga uppgifterna förmått bolaget att bevilja styrelsen ansvarsfrihet. Bedrägeribrott skulle således ej ha förövats direkt mot aktieägarna utan mot bolaget. Denna tolkning av rättsfallet står helt i samklang med den praxis enligt vilken aktieägare ej är målsägande ifråga om förmögenhetsbrott som förövats mot bolaget.

[37] NJA 1924 s. 456. Aktieägaren kan ej ha ansetts som målsägande med stöd av bestämmelser i lag (252 § 1911 års banklag) enär det brott som skulle ha begåtts av den tilltalade såsom styrelseledamot ej hänförts till de förseelser ifråga om vilka bolaget och aktieägarna skulle anses som målsägande. — Märk att aktieägaren ej ansågs behörig föra talan om skyldighet för de tilltalade att avgiva redovisning.
[38] SOU 1971: 15 s. 402.
[39] NJA 1904 s. 538 och 1905 s. 323. Beträffande gällande rätt se aktiebolagslagen 128 § 4 st.

Enligt 216 § sista st. aktiebolagslagen skall aktiebolag och varje aktieägare anses som målsägande ifråga om vissa förseelser som gjorts till målsägandebrott. PLB uttalade i motiven till RB 20: 16 att enskild person som icke är målsägande i egentlig mening enligt vissa lagbestämmelser är berättigad att föra ansvarstalan för särskilda brott. Som exempel på dylika lagbestämmelser nämndes den äldre motsvarigheten till ovannämnda bestämmelse i aktiebolagslagen.[40] Härav kan emellertid ej dragas den slutsatsen att bestämmelsen i RB 20: 16 undantagslöst skulle äga tillämpning. Ifråga om vissa av de angivna förseelserna torde aktieägare vara målsägande enligt vanliga regler och således obehörig vittna även om han ej gjort angivelse eller fört talan i målet. Detta bestyrkes av uttalanden i motiven till den äldre motsvarigheten till bestämmelsen i aktiebolagslagen 216 §. I anslutning till att vissa redaktionella anmärkningar framfördes uttalade lagrådet att bestämmelsen skulle förstås så att varje aktieägare vore att anse som målsägande oberoende av huruvida han enligt allmänna regler vore att anse som målsägande. Enligt lagrådet fick stadgandet ej uppfattas så att aktieägares rätt till talan vore inskränkt till de fall då förseelsen kunde anses begången mot honom själv.[41] Tydligt är att lagrådet ansett att aktieägare är målsägande enligt vanliga regler ibland. RB 20: 16 äger ej tillämpning i dessa fall.

16.1.4. Brott vid vilka skattebetalares intressen beröres

Helt klart är att skattebetalare ej kan anses som målsägande om kommunalskattemedel förskingrats eller använts för icke godkända ändamål. Sådant brott riktar sig mot kommunen ifråga och kommunmedlemmarna kan ej i egenskap av skattebetalare anses som målsägande.[42]

Om en person påförts och tvingats utbetala för hög skatt till följd av brottsligt förfarande från en tjänstemans sida skulle målsäganderätt kanske kunna erkännas. Sådant brott medför omedelbar förlust för skattebetalaren och den skadelidande skulle kanske kunna anses som målsägande på samma sätt som målsäganderätt erkännes vid bedrägeri och svindleri. Om ett mycket stort antal skattebetalare lidit skada finns det anledning att ifrågasätta om envar skattebetalare kan anses som målsägande. Då man i svensk rätt tagit avstånd från att införa en allmän åtalsrätt för medborgarna (actio popularis)

[40] PLB, s. 269.
[41] Kungl. Maj:ts proposition nr 54 år 1910 s. 127. I anslutning till den särskilda åtalsregeln i 1971 års förslag till aktiebolagslag 173 § föreskrevs att som målsägande skall anses såväl bolaget som varje aktieägare. Aktiebolagsutredningen uttalade i motiven till stadgandet: "För att undanröja ovisshet om målsägandebegreppets innebörd i förevarande avseende har till tredje stycket överförts den i 216 § tredje stycket AL upptagna — för vissa här ej aktuella situationer gällande — föreskriften, att som målsägande anses såväl bolaget som varje aktieägare. Formuleringen torde ej utesluta, att även andra kategorier kan falla under målsägandebegreppet." SOU 1971: 15 s. 406.
[42] Se under 16.1.1. Jfr även Schmidt II, s. 475.

synes det betänkligt att tillerkänna envar skattebetalare åtalsrätt. Möjligt är däremot att målsäganderätt erkännes då brott av förevarande art endast medfört skada för en person eller en mera begränsad krets av personer.

Om en enskild skattebetalare ej lidit skada i anledning av att oegentligheter förekommit vid uttaxering av t. ex. kommunalskatt skulle det kunna hävdas att sådant förfarande rört främst kommunens interna angelägenheter och ej den enskildes rätt. Skattebetalaren skulle i enlighet härmed kunna anses obehörig att anställa ansvarstalan då brottet endast sekundärt berört honom. Ett äldre notisfall är av intresse i detta sammanhang.

NJA 1894 B 122. Arrendatorn och jordägaren NN yrkade ansvar å OH och SN och påstod: SN som var ordförande i viss sockens kommunalnämnd hade till en person förskjutit kostnader som denne haft i anledning av en rättegång som förts mot NN. OH som var ordförande i socknens kommunalstämma hade vid kommunalstämma i protokollet antecknat såsom stämmans beslut att nämnda kostnader skulle gäldas genom uttaxering från varje jordbruksfastighetsfyrk. Något sådant beslut hade icke fattats. SN hade oaktat sin vetskap därom deltagit i justering av protokollet. Vidare hade obehörigen i debiterings- och uppbördslängden för kommunalutskylder uppförts en utskyld av tre öre för varje jordbruksfastighetsfyrk till täckande av nämnda kostnader.

De tilltalade ifrågasatte NN:s behörighet att föra talan då NN icke betalt ett öre av det belopp det ålegat NN att betala enligt det beslut som sedermera upphävts.

HR:n ansåg att NN var obehörig föra talan angående de av OH i hans egenskap av ordförande i socknens kommunalstämma och SN i hans egenskap av ordförande i samma sockens kommunalnämnd tillvitade förbrytelserna.

HovR:n fann ej skäl att göra ändring i HR:ns utslag.

Inför HD anförde NN att han vore att anse som målsägande då han haft kostnader för överklagande av det i kommunalstämmoprotokollet oriktigt upptagna beslutet.

HD fann ej skäl att göra ändring i HovR:ns utslag.

I förevarande fall åberopade NN att han haft kostnader för att överklaga det oriktiga beslutet och att han borde anses som målsägande på denna grund. Enligt 76 § kommunallagen äger medlem av kommun anföra besvär över kommunalfullmäktiges beslut på vissa angivna grunder. Det kan knappast ifrågakomma att tillerkänna varje kommunmedlem åtalsrätt ifråga om sådant brottsligt förfarande vars verkningar medlemmen fått eller sökt få undanröjda genom att anföra kommunalbesvär. Åtalsrätten kan ej göras lika vidsträckt som besvärsrätten. Endast den kommunmedlem som genom ett olagligt beslut personligen direkt berörts av beslutet kan anses behörig föra talan om ansvar mot den person som medverkat då beslutet fattats. Har ett olagligt beslut fattats som direkt rört endast kommunen t. ex. beslut om medelsanvändning för allmänna ändamål kan det brottsliga förfarandet ej beivras av varje kommunmedlem. Ej ens kommunmedlem som haft kostnader för att överklaga beslutet kan anses som målsägande, vilket står i överensstämmelse med att angivare ej kan anses som målsägande av den anled-

ningen att han haft kostnader för angivelsen.[43] Kommunmedlem bör ej kunna förvärva målsäganderätt genom att frivilligt efter brottets förövande företaga en åtgärd som kan ha vidtagits i syfte att göra honom till målsägande.

För att anknyta till den tidigare uppställda frågan synes det tveksamt om NN borde ha ansetts som målsägande av den anledningen att det påstådda brottet direkt skulle ha begåtts mot honom och ej mot kommunen. Möjligen kunde det anses att de oriktiga anteckningarna i protokollet och debiteringslängden utgjort ett förfalskningsbrott som blott rört kommunen och att NN som kommunmedlem ej kunde anses som målsägande. Emellertid synes det brottsliga förfarandet ha inneburit fara för förmögenhetsförlust för NN. Denne borde kunna anses som målsägande ifråga om detta brott liksom målsäganderätt erkännes vid försök till bedrägeri. Ej blott skada utan även fara för skada borde kunna grunda målsäganderätt vid brott av förevarande art. Då man har att avgöra om målsäganderätt bör erkännas på den grunden att brottet medfört fara för skada synes svaret bero på om brottet uppfattats som ett angrepp på förmögenhet eller blott som ett förfarande som rört kommunens interna angelägenheter rörande protokollföring m. m. Då förfalskningsbrotten får anses kriminaliserade bl. a. för att förhindra att enskilda individer tillskyndas skada genom att en urkund med oriktigt innehåll kommer till användning, finns skäl att erkänna målsäganderätt.[44] Emellertid kanske utgången i rättsfallet kan förklaras av att HD ansett att skattebetalarna ej kunde anses åtalsberättigade av den anledningen att kretsen av åtalsberättigade skulle ha blivit alltför vidsträckt.

16.1.5. Några synpunkter de lege ferenda rörande aktieägares behörighet att föra ansvarstalan

Enligt aktiebolagslagen 128 § må talan anställas mot styrelseledamot eller verkställande direktör, oaktat ansvarsfrihet blivit beviljad, om talan grundas på att brottslig gärning blivit förövad. Har ansvarsfrihet beviljats särskilt för sådan handling får talan dock ej anställas enligt nämnda lagrum. Aktieägare med ett sammanlagt aktiebelopp utgörande minst en tiondel av aktiekapitalet äger enligt 129 § aktiebolagslagen å bolagets vägnar väcka talan mot styrelseledamöterna eller bolagets verkställande direktör, om dessa ej beviljats ansvarsfrihet. Sådan talan får även väckas då ansvarsfrihet beviljats, om talan grundas å brottslig gärning, såvida ej décharge beviljats särskilt för detta förfarande. Med talan avses i detta sammanhang utbekommande av skadestånd.[45]

[43] Se under 6.8.
[44] Se under 17.1.5. och 18.6.
[45] SOU 1941: 9 s. 523.

Stadgandet i 129 § aktiebolagslagen kan ej äga analog tillämpning vad beträffar rätten att väcka och utföra ansvarstalan å bolagets vägnar.[46] I norsk rätt har det ansetts ej vara möjligt att tillämpa skadeståndsregeln analogt. En regel i den norska aktiebolagslagen om rätt för en aktieägarminoritet att föra skadeståndstalan kompletterades 1930 med en regel om rätt för minoriteten att jämväl få föra ansvarstalan mot styrelseledamöter.[47] Vidare kan till stöd för att bestämmelsen i 129 § den svenska aktiebolagslagen ej äger tillämpning beträffande rätten att föra ansvarstalan anföras den reglering förevarande fråga fått i 1971 års förslag till aktiebolagslag. Förslaget utgör resultat av samnordiskt arbete. Det svenska förslaget saknar i motsats till det norska en bestämmelse om rätt för en aktieägarminoritet att föra ansvarstalan mot bolagets styrelseledamöter.[48]

Det torde vara en brist att minoriteten ej givits behörighet att anställa ansvarstalan mot styrelseledamöter eller verkställande direktör. Antag att en aktieägarminoritet önskar väcka skadeståndstalan mot vissa styrelseledamöter i anledning av brottsligt förfarande samt att dessa beviljats ansvarsfrihet. Skadeståndstalan får då endast utföras om styrelseledamöterna kan övertygas om att ha skadat bolaget genom brottsligt handlande. Eftersom det i denna tvistemålsprocess måste utrönas om visst handlingssätt är brottsligt förefaller det ur processekonomisk synpunkt ändamålsenligt om skadeståndstalan kan kumuleras med anhängiggjord talan om ansvar. Då en aktieägarminoritet ej kan föra ansvarstalan synes resultatet av bifall till minoritetens skadeståndstalan kunna bli att allmän åklagare ställer styrelseledamöterna till ansvar för sitt handlande i en ny rättegång. Allmän åklagare torde ofta bli tvungen att väcka åtal sedan det i skadeståndsprocessen konstaterats att styrelseledamöterna handlat brottsligt. Emellertid behöver situationen ej utveckla sig på detta sätt, enär minoriteten kan söka få åklagaren att först väcka allmänt åtal, varefter minoritetens skadeståndstalan kan kumuleras med åtalet. Skulle emellertid allmänt åtal ej väckas synes följden bli att kumulation av skadestånds- och ansvarsfrågorna ej kan äga rum, trots att utredning om förfarandets brottslighet måste förebringas i det mål vari minoritetens skadeståndstalan är föremål för prövning.

Vissa rent associationsrättsliga ändamålsöverväganden vilka motiverat regeln i 129 § aktiebolagslagen synes tala för att minoritetens rätt att föra talan mot styrelseledamöter bort utsträckas till att omfatta även anställandet av ansvarstalan. Ofta föreligger motstridiga intressen mellan olika grupper inom ett aktiebolag. I aktiebolagslagen har givits olika regler till skydd för minoriteten för maktmissbruk från majoritetens sida. Lagberedningen ansåg

[46] Annorlunda vad beträffar handelsbolag där actio pro socio tillåtes och där denna regel enligt Nial motiveras bl. a. av de mera personliga förhållandena inom handelsbolag. Nial, Om handelsbolag och enkla bolag, s. 80.

[47] Augdahl, Aksjeselskapet, s. 381 f och den norska aktiebolagslagen av 1957 122 och 124 §§.

[48] Se SOU 1971: 15 s. 616 f och de svenska och norska lagtexternas lydelse i 145 § i 1971 års förslag till aktiebolagslag.

att minoriteten ej borde tillförsäkras så vittgående befogenheter att bolagsledningens ställning försvagades, vilket skulle kunna leda till skada för bolaget. För att en minoritet skulle kunna påkalla skydd för maktmissbruk från majoritetens sida ansåg lagberedningen det vara tillräckligt att minoriteten företräddes av aktieägare som tillsammans representerade en tiondel av aktiekapitalet. Enligt beredningen måste med hänsyn till risken för minoritetsmissbruk minoritetsrätten vara förbunden med kapitalrepresentation. Det ansågs att minoriteten härigenom ej skulle medverka till åtgärder som kunde skada bolaget i ekonomiskt hänseende.[49]

Med hänsyn till att styrelseledamöterna i ett aktiebolag ofta företräder de intressen som aktieägarmajoriteten har, kan det tänkas att majoriteten ibland är obenägen att medverka till att åtal väckes mot nämnda bolagsfunktionärer. Ett visst behov kan härvid finnas av att trygga minoritetens intressen på samma sätt som dennas ekonomiska intressen vunnit beaktande genom regeln om rätt att anställa skadeståndstalan. I den mån åklagarna kan väntas vara beredda att medverka till anställandet av åtal, minskar behovet av att tillförsäkra minoriteten rätt att väcka åtal. Eftersom bolagets verksamhet bör bedrivas utan att bolagsledningens arbete störes i onödan bör minoriteten ej tillåtas att väcka ansvarstalan utan att saken diskuterats å bolagsstämma. Härigenom kunde majoriteten beredas tillfälle att taga del av minoritetens uppfattning. Eventuella missförstånd kunde då undanröjas.[50]

Ovan har förordats att en aktieägarminoritet bör tillförsäkras rätt att å bolagets vägnar anställa ansvarstalan mot styrelseledamöter som förövat brottslig gärning mot bolaget. Härav följer ej att enskild aktieägare bör tillerkännas rätt att föra ansvarstalan mot styrelseledamöter för brott som begåtts mot bolaget. Vad beträffar skadeståndstalan mot styrelseledamöter ansåg lagberedningen att enskild aktieägare ej borde tillerkännas rätt till talan å förvaltningen av bolagets angelägenheter för vinnande av ett effektivt skydd mot förvaltningsmissbruk. Beredningen ansåg att avsevärda olägenheter kunde vållas bolaget om någon anställde talan i strid mot bolagets och aktieägarnas intressen. Skydd mot sådant förvaltningsmissbruk kunde enligt beredningen ej vinnas utan att det för minoritetsrätt krävdes ett mera betydande kapitalintresse.[51] Vad nu sagts äger motsvarande tillämpning vad beträffar rätten för enskild aktieägare att föra ansvarstalan. Enskild aktieägare som innehar ett fåtal aktier, bör ej medges rätt att mot övriga aktieägares vilja anställa ansvarstalan, vilken talan måhända kan vara ogrundad och medföra avsevärd skada för bolaget utan att aktieägaren behöver räkna med att göra någon större förlust. I detta sammanhang bör anmärkas att i de fall då enskild aktieägare enligt 209 § aktiebolagslagen äger föra skadeståndstalan mot vissa bolagsfunktionärer är aktieägaren enligt vanliga regler att anse som

[49] SOU 1941: 9 s. 22 f.
[50] Jfr SOU 1971: 15 s. 357 f.
[51] SOU 1941: 9 s. 23.

målsägande, om skada tillfogats honom genom överträdelse av kriminaliserande föreskrifter i aktiebolagslagen.

Om förmögenhetsbrott förövats av en utomstående person mot ett aktiebolag äger bolagets ställföreträdare, dvs. bolagets styrelse, anställa ansvarstalan. En aktieägarminoritet eller enskild aktieägare kan ej framtvinga ett beslut om att åtal skall väckas. Denna ordning torde ej medföra några olägenheter. Styrelsen, aktieägarmajoriteten och minoriteten torde i dylika fall sällan ha stridiga intressen. Det finns ingen anledning att särskilt skydda minoriteten. Skulle undantagsvis styrelsen eller viss aktieägargrupp önska att åtal ej anställes kan jävsreglerna i 86 § aktiebolagslagen verka som ett skydd till förmån för andra aktieägare.

16.2. Delägare i samfällighet som saknar partshabilitet

Det förekommer ibland att äganderätt, nyttjanderätt eller annan begränsad rätt till viss egendom t. ex. till en fastighet tillkommer flera personer gemensamt. Delägarna har en viss ideell andel i den gemensamma rättigheten och rättighetens subjekt utgöres ej av en juridisk person. Samfälligheten som sådan saknar rättssubjektivitet och partshabilitet. Brott som utgör angrepp mot den gemensamma egendomen eller rättigheten kan ej beivras av samfälligheten eftersom denna ej äger partshabilitet.[52] Man kan ej godtaga en ordning enligt vilken delägarna helt saknar möjlighet att i rättegång hävda sina intressen mot tredje man t. ex. en skadevållare. Delägarna måste tillerkännas talerätt. Fråga uppkommer härvid om enskild delägare bör anses åtalsberättigad eller om endast en majoritet eller samtliga delägare i förening bör medges rätt att anställa ansvarstalan ifråga om brott som innefattar *angrepp mot den gemensamma egendomen eller rättigheten.*

Oberoende av vad som gäller beträffande brott av ovan nämnda art skall utrönas om enskild delägare kan anses behörig att ensam anställa ansvarstalan vid brott som utgör *angrepp mot delägarens individuella rätt.* Den brottsliga gärningens beskaffenhet och de civilrättsliga reglerna om delägarnas befogenheter blir avgörande för om ett brott kan anses innefatta ingrepp i delägarens enskilda rätt. I det följande skall härvid endast behandlas brott som utgör ingrepp i sådan delägare tillkommande individuell nyttjanderätt som tillförsäkrats honom jämte övriga delägare. Först skall dock utredas hur målsäganderättsfrågan bedömes vid brott som berör den gemensamma egendomen eller rättigheten.

16.2.1. Brott som utgör angrepp mot delägarnas gemensamma rätt

Då samtliga delägare lidit skada i anledning av brott måste man räkna med möjligheten att vissa processhandlingar endast kan företagas av ett flertal

[52] Ekelöf II, s. 43 och Palmgren, s. 109 ff.

delägare gemensamt, men att andra processhandlingar kan företagas av enskild delägare. Om t. ex. endast samtliga delägare i förening äger anställa ansvarstalan kan måhända varje delägare endast höras upplysningsvis. Om blott vissa av de regler som gäller målsägande kan tillämpas beträffande enskild delägare, bör ur terminologisk synpunkt begreppet målsägande ej användas. Det vore oriktigt att beteckna delägare som målsägande då denne blott äger ett slags partiell målsäganderätt. Målsägandebegreppet skall i det följande ej användas i sådant sammanhang. I stället skall direkt anges vilka processuella regler som gäller beträffande enskild delägare.

Då man har att utröna om enskild delägare är behörig att ensam anställa åtal eller göra angivelse för brott som innefattat angrepp mot den gemensamma egendomen eller rättigheten kräver stadgandet i RB 20: 11 uppmärksamhet. Lagrummet har följande lydelse: "Äro ifråga om samma brott flera målsägande, gälle angivelse eller åtal av en målsägande även för de övriga." I lagrummet föreskrives att vissa processhandlingar företagna av en målsägande skall gälla till förmån för andra målsägande. Andra processhandlingar som ej är av positiv art t. ex. återkallelse av angivelse är enligt PLB ej bindande för övriga målsägande.[53] I motiven till stadgandet uttalade PLB att om målsägandena är flera envar av dem är behörig att angiva brottet eller väcka åtal därför. PLB:s uttalande avser fall då det är klarlagt att det finns flera målsägande. Frågan om vem som skall anses som målsägande då ett brott medfört skada för ett flertal personer beröres ej. PLB torde haft i åtanke sådana brott vilka haft olika skadeverkningar för skilda personer t. ex. gäldenärsbrott som medfört skada för flera fordringsägare.[54] Det förefaller icke osannolikt att PLB i detta sammanhang ej beaktat att flera personer gemensamt kan ha varit innehavare av den läderade rättigheten. Enligt äldre rätt ansågs gälla att envar målsägande ägde en självständig rätt att anhängiggöra ansvarstalan, framställa yrkanden och förebringa bevisning.[55] I praxis finns intet stöd för att denna regel skulle ha ägt betydelse då man haft att avgöra om enskild delägare kunde anses behörig att anställa ansvarstalan för brott som medfört skada för samtliga delägare.[56] Det sagda ger vid handen att regeln i RB 20: 11 och de i anslutning till denna gjorda motivuttalandena ej lämnar ledning för bedömningen av frågan om enskild delägare är behörig att ensam företaga olika processhandlingar. De skäl som motiverat regeln i RB 20: 11 kan däremot ha betydelse för frågans lösning.

Vid brott som innefattat angrepp mot den samfällda egendomen eller rättigheten kan beträffande rätten att företaga processhandlingar följande tre alternativa lösningsförslag uppställas.

[53] PLB, s. 264.
[54] Jfr PLB:s hänvisning till RB 30: 9 och det anmärkta rättsfallet NJA 1911 s. 451 enligt vilket rättsfall samtliga borgenärer träffas av rättskraften vid gäldenärsbrott. PLB, s. 264 och 343 med not 1.
[55] Hedenskog, s. 183 f.
[56] Se under 16.2.1.1.

1. Enskild delägare betraktas som part i alla avseenden och äger företaga alla processhandlingar som en målsägande äger företaga. RB 20: 11 äger härvid tillämpning.

2. Alla processhandlingar måste företagas av ett flertal delägare gemensamt för att de skall få avsedd rättsverkan.

3. Varje enskild delägare betraktas som part, varvid dock olika regler gäller beträffande företagandet av olika processhandlingar. Det är således möjligt att enskild delägare är behörig att ensam utföra vissa processhandlingar t. ex. förebringa bevisning, oaktat han ej ensam äger behörighet att vidtaga andra åtgärder i brottmålsprocessen. Beträffande part i tvistemål finns regler av dylik art då saken är sådan att endast en dom kan givas för alla som har del i saken. I RB 20 kap. saknas regler om målsäganderätt vid brott som rör rättsförhållanden av odelbar natur. I det följande skall undersökas vilka regler som gäller på civilprocessrättens område. Det är möjligt att man bör lösa motsvarande frågor inom brottmålsprocessen på samma sätt som inom civilprocessrätten.

I RB 14: 8 st. 2 stadgas: "Är saken sådan, att endast en dom kan givas för alla, som hava del i saken, skall rättegångshandling, som en medpart företager, gälla till förmån för de övriga, även om den strider mot deras handlingar." Vilka handlingar företagna av en part anses gälla till förmån för medparterna? PLB uttalade: "När i dessa mål på grund av rättsförhållandets natur samma dom måste givas mot dem alla, bör man icke låta ena partens fel eller försummelse lända också den medpart till skada, som verksamt iakttar sina intressen i rättegången. Inställer sig en av dem till förhandling, kan sålunda icke på grund av de andras utevaro tredskodom i målet meddelas. Likaledes bör envar av dem kunna använda rättsmedel, även om talan icke fullföljes av de övriga. Regeln äger tillämpning endast å processhandling, som företages, sedan rättegång i behörig ordning inletts, och ej å målets anhängiggörande."[57] Av det sagda framgår att part skulle kunna vara obehörig att i tvistemål anhängiggöra talan i fall som avses i RB 14: 8 st. 2. Sedan rättegången inletts i behörig ordning skulle däremot part äga rätt att företaga vissa andra processhandlingar.

PLB har ej berört frågan i vilka fall part skall anses obehörig att ensam anställa talan då endast en dom kan givas för alla som har del i saken. Enligt Welamson torde nödvändig processgemenskap alltid korrespondera mot civilrättsliga regler enligt vilka möjligheterna att avtalsvis uppnå visst rättsläge förutsätter medverkan av flera än två personer. En civilrättslig regel enligt vilken endast flera personer gemensamt äger förfoga över viss tillgång motsvaras enligt Welamsons mening icke alltid av en regel om nödvändig processgemenskap.[58] Nödvändig processgemenskap i tvistemål vad beträffar

[57] PLB, s. 196.
[58] Welamson, Domvillobesvär av tredje man, s. 123 f. Se även Ekelöf II, s. 168 ff och samme författare Interventionsgrunden, s. 174 f samt Söderlund, s. 293 f.

anställandet av talan motiveras sålunda av att civilrättsliga rättshandlingar endast blir giltiga om de företagits av ett flertal av de personer som är berättigade eller förpliktade.

I samäganderättslagen 2 § stadgas att för förfogande över det samfällda godset i dess helhet eller för vidtagande av åtgärd i godsets förvaltning erfordras samtliga delägares samtycke. Inom doktrinen anses allmänt att anhängiggörandet av talan i tvistemål kräver samtliga delägares medverkan då tvisten avser sådan civilrättslig rättshandling eller förvaltningsåtgärd som omnämnes i 2 § samäganderättslagen.[59] Tvist som ej avser den samfällda egendomen, utan blott delägares enskilda rätt, kan anhängiggöras av enskild delägare t. ex. tvist om bättre rätt till ideell andel i gods som äges av flera. Ibland uppstår svårigheter att avgöra om viss tvist kan anses röra enskild delägares rätt eller samtliga delägares gemensamma rätt.[60] Denna fråga måste noga skiljas från ett annat spörsmål: kan enskild delägare i vissa fall anses berättigad att hävda sin enskilda rätt gentemot tredje man då talan grundas på förhållanden som kan sägas beröra samtliga delägare t. ex. då ersättningsyrkande framställes i anledning av att tredje man skadat den gemensamma egendomen? Enligt samäganderättslagen kräves samtliga delägares samtycke för vidtagande av förvaltningsåtgärd. Emellertid är det ej fullt klart vad som avses med förvaltningsåtgärd, varför det ej är möjligt att avgöra i vilken utsträckning enskild delägare kan anhängiggöra talan i tvistemål under hävdandet av sin enskilda rätt.[61] Vad beträffar rätten att anställa talan av tvistemåls natur finns olika uppfattningar företrädda i doktrinen.

Karlgren har uttalat att samägare kan stå i en sådan relation till tredje man att de är individuellt berättigade och att en för samägarna gemensamt uppkommen fordran avseende penningar kan uppdelas på dem pro parte, så att de var för sig kunna fordra viss prestation av tredje man. Karlgren har vidare förklarat att det ej är fullt klart i vad mån en sådan uppdelning efter reella anparter av en för samägarna gemensamt uppkommen fordringsrätt kan inträda t. ex. ifråga om rätt till ersättning för skada, som åsamkats den gemensamma saken. Då tredje mans intresse ej kräver beaktande bör enligt Karlgren samägarna icke i högre grad än andra borgenärer som är gemensamt berättigade till delbar prestation vara beroende av samverkan av varandra. Karlgren har gjort gällande att stadgandet i 2 § samäganderättslagen ej är tillämpligt i förevarande fall.[62] Enligt Karlgren skulle däremot de enskilda samägarna icke äga befogenhet att självständigt utföra en vindikationstalan mot tredje man.[63]

Mot den här framförda uppfattningen om att enskild delägare skulle äga

[59] Ekelöf II, s. 168 ff, Söderlund, s. 293 f, Undén I, s. 160 och Welamson, Domvillobesvär av tredje man, s. 124.
[60] Jfr Kallenberg I, s. 1011 not 32.
[61] Kungl. Maj:ts proposition nr 86 år 1904 s. 55 och Undén I, s. 157.
[62] Karlgren, Privaträttens juridiska personer, s. 78 f.
[63] Karlgren, Privaträttens juridiska personer, s. 85.

behörighet att föra talan om utbekommande av skadestånd med belopp svarande mot delägarens andel i det samfällda godset kan anföras vissa uttalanden av Karlgren rörande rätten för enskild samägares successor att påkalla utbetalning av tillskott som samägarna tidigare gjort. Karlgren har uttalat att då möjlighet föreligger att tvångsvis mot enskilda samägares vilja genomdriva och uppehålla ifrågavarande förvaltningsform det får anses att lagen i övriga samägares intressen låter de för förvaltningens handhavande nödiga medlen sammanhållas såsom ett tillbehör till det gemensamma godset.[64]

Kallenberg har hävdat att rättighet kan göras processuellt gällande endast av alla delägare i förening.[65]

Undén har uttalat att befogenheten att föra talan är ett accessorium till förvaltningsrätten och att det tillkommer delägarna gemensamt att föra talan rörande godset t. ex. vid klanderprocess, vid rättegång om avkastning eller om skadestånd på grund av skadegörelse.[66]

Samtliga författare anser att delägarna endast i förening kan anhängiggöra talan mot tredje man om delägarna yrkat att de måtte förklaras vara ägare till egendomen ifråga framför tredje man. Däremot anser Karlgren i motsats till Undén det vara möjligt att enskild delägare under vissa betingelser kan hävda sin enskilda rätt om den prestation som yrkandet avser är av delbar natur t. ex. ett yrkande om utbekommande av penningar.

Ur rättspraxis kan nämnas att en av två samägare ansågs obehörig anhängiggöra talan om rätt att erhålla utbrytning av skogsfångsservitut.[67] Sedan två bolag gemensamt genom lösöreköp förvärvat viss egendom ansågs i ett hovrättsfall att köparna endast gemensamt ägde befogenhet att föra talan om utbekommande av lösörena.[68] I ett rättsfall avvisade HD ansökan om handräckning att få en av flera personer uppsatt grind avlägsnad. Ansökan avvisades enär den endast riktats mot en person.[69] I ett hovrättsavgörande ansågs enskild samägare obehörig föra talan om skadestånd å övriga delägares vägnar, men tillerkändes ersättning med så stor del av den totala skadans uppskattningsvärde som svarade mot hans ideella andel.[70]

Enligt lag 13 juni 1921 om förvaltning av bysamfälligheter och därmed jämförliga samfällda ägor och rättigheter kan delägare närvarande vid särskilt sammanträde genom majoritetsbeslut träffa avgöranden om anordnandet av förvaltning av samfälligheten eller om utlegning av denna. Ibland kräves kvalificerad majoritet för att beslut skall kunna fattas i viss fråga.

Före bysamfällighetslagens ikraftträdande gällde att enhällig överenskommelse erfordrades beträffande vården och dispositionen för gemensam räk-

[64] Karlgren, Privaträttens juridiska personer, s. 198 f. Jfr a.a. s. 79 not 1.
[65] Kallenberg I, s. 1016.
[66] Undén I, s. 160.
[67] NJA 1942 s. 494. Däremot har delägare ansetts behörig att fullfölja talan i NJA 1937 s. 363 och 1956 s. 435. Jfr Ekelöf II, s. 171.
[68] SvJT 1964 ref. s. 10.
[69] NJA 1972 s. 63.
[70] SvJT 1961 ref. s. 28. Se vidare om rättsfallet nedan under 16.2.1.1.

ning av samfällighet som avsatts för delägarnas gemensamma behov.[71] I ett äldre rättsfall ansågs byamän, vilka ej ägde samtliga hemman i by, vara behöriga föra talan mot köpare om skyldighet att till byn avträda bl. a. viss andel i strandremsa. Justitierådet Glimstedt hyste en avvikande uppfattning och ansåg byamännen vara obehöriga att föra talan då de ej varit ägare av samtliga hemman i byn och då de ej visat att någon särskild rätt tillkom dem med avseende på det markområde som svaranden innehade.[72] Rättsfallet tyder på att nödvändig processgemenskap ej krävdes enligt äldre rätt.

Denna äldre praxis kan ej vidare anses normgivande för gällande rätt. Ett avgörande av HD tyder på att samfälligheten tillhörig förmögenhet ej kan splittras genom att enskild delägare påkallar utbrytning av den honom tillkommande andelen av medel som tillhör samfälligheten. Endast genom majoritetsbeslut fattat vid särskilt sammanträde torde medlen kunna fördelas mellan delägarna.[73] Det sagda skulle innebära att enskild delägare ej skulle äga behörighet att för egen del föra skadeståndstalan. I rättspraxis skulle således ha skett en omsvängning såtillvida att det numer till skillnad från förr skulle uppställas ett krav på nödvändig processgemenskap.

Ovan har lämnats en redogörelse för hur man inom civilprocessrätten besvarat olika processuella frågor vid tvister som rör rättsförhållanden av odelbar natur. Då man har att utröna om motsvarande frågor inom brottmålsprocessrätten löses på samma sätt aktualiseras följande frågor.

Kan ansvarstalan endast anställas av ett antal personer i förening då inom civilprocessrätten i motsvarande fall uppställes ett krav på nödvändig processgemenskap för att talan skall anses behörigen anhängiggjord? Om reglerna inom civilprocessrätten och brottmålsprocessrätten överensstämmer härutinnan bör utredas om andra processhandlingar än anställandet av talan kan företagas av part utan att medparternas medverkan erfordras.

Antag att nödvändig processgemenskap kräves för anställandet av ansvarstalan i vissa fall då det enligt regler i lag föreskrives att civilrättsliga rättshandlingar eller förvaltningsåtgärder får företagas endast av ett flertal personer gemensamt. Fråga uppkommer härvid om väckande av enskilt åtal skall anses som en förvaltningsåtgärd. Möjligt är också att man analogt tillämpar de regler som gäller för fattande av beslut i civilrättsliga angelägenheter av annan art än förvaltningsärenden. Således är det tänkbart att analogt tillämpa de regler som gäller beträffande överlåtelse eller upplåtelse av viss rättighet. Därvid ställes man inför problemet att avgöra vilken civilrättslig rättshandling anställandet av ansvarstalan motsvarar i olika fall. Härvid bör brottets och skadeverkningarnas art vara av betydelse. Detta problem skall ej vidare diskuteras enär praxis saknas på området. I sammanhanget bör dock uppmärksammas de problem som berörts under 16.1.2. och 16.2.2.

[71] Första lagutskottets utlåtande nr 31 år 1912 s. 5 och Betänkande med förslag till lag om förvaltning av bysamfälligheter, 1918, s. 10.
[72] NJA 1893 s. 493.
[73] NJA 1929 s. 327.

Ovan har framhållits att vissa uttalanden i doktrinen och några rättsfall tyder på att enskild delägare kan kräva ersättning för sin personliga del om den gemensamma egendomen skadats. Fråga uppkommer om enskild delägare är behörig att ensam anställa åtal om hans yrkande om skadestånd för egen del upptages till prövning.

16.2.1.1. Praxis

Då viss egendom eller rättighet tillkommer flera personer gemensamt kräves ibland att samtliga delägare skall vara överens för att de skall kunna med bindande verkan förfoga över egendomen eller rättigheten eller vidtaga förvaltningsåtgärder. I praxis har uppkommit fråga om ansvarstalan därvid endast kan anhängiggöras av samtliga delägare i förening.

NJA 1916 B 145. W hade till D och två andra personer uthyrt en lägenhet vilken användes av en godtemplarloge. Sedan en av de två sistnämnda personerna överlåtit sin rätt enligt kontraktet å D, yrkade denne ansvar å W för det denne uthyrt lägenheten till annan person och i samband därmed bortfört därstädes förvarad lös egendom samt för det W omöjliggjort ett fortsatt nyttjande av lägenheten.

HovR:n fann att nyttjanderätten enligt kontrakt upplåtits åt jämte D två andra personer och att D ej ådagalagt någon omständighet på grund varav han det oaktat skulle vara berättigad att ensam anhängiggöra och utföra talan.

D besvärade sig och anförde att han representerade två tredjedelar av hyresmännen, att han inbetalat vad som redan erlagts och erbjudits av den oguldna hyressumman samt att han ensam fått lida den förlust som uppkommit vid förhyrandet av annan lokal åt godtemplarlogen.

HD fann det icke visat att W låtit komma sig till last något förfarande som kunde föranleda ansvar eller skadeståndsskyldighet. Vidare fann HD att D ej utrett att han vore berättigad utbekomma någon del av den hyresavgift W uppburit för ifrågavarande lägenhet.

Då nyttjanderätt upplåtits åt flera personer äger samäganderättslagen ej tillämpning.[74] Oaktat samäganderättslagen ej är tillämplig då viss begränsad rättighet tillkommer ett flertal personer gemensamt torde de berättigade endast samfällt kunna fatta beslut som rör rättigheten.[75] Kallenberg och Ekelöf har uttalat att nödvändig processgemenskap bör krävas för anställandet av talan i detta fall.[76] HD har emellertid i förevarande rättsfall ansett D behörig att ensam väcka och utföra såväl skadeståndstalan som ansvarstalan. Hur skall utgången i detta rättsfall förklaras?

Möjligt är att HD i motsats till HovR:n ansett att talan ej behövt anhängiggöras av samtliga delägare, oaktat brottet medfört skada å rättighet med avseende å vilken de endast i förening ägt företaga rättshandling eller förvaltningsåtgärd. Det är knappast troligt att betydelse tillmätts det förhållandet att D representerade mer än hälften av de ideella andelar som tillkom hyresmännen. Om en enskild delägare som innehade mindre än hälften av de

[74] NJA 1909 s. 449 och Kallenberg I, s. 1012 och Undén I, s. 155.
[75] Kallenberg I, s. 1012.
[76] Ekelöf II, s. 171 och Kallenberg I, s. 1012.

ideella andelarna ansågs obehörig att anställa talan, är det svårt att inse varför rättegång skulle kunna anhängiggöras sedan en majoritet av delägarna fattat beslut därom. Anledningen härtill är att endast samtliga delägare men ej en majoritet kan fatta beslut om förfogande över den samfällda rättigheten eller vidtagande av förvaltningsåtgärd med avseende å denna.

Det är tänkbart att HD ansett att D ägt hävda sin individuella rätt i anledning av den skada som uppkommit för honom genom att den hyresmännen samfällt tillkommande nyttjanderätten gått förlorad genom W:s åtgöranden. I detta sammanhang kan anmärkas att HD funnit D ej vara berättigad att utbekomma någon del av den hyresavgift W uppburit. Det synes högst osäkert om HD härvid avsett beröra frågan om D kunde tillerkännas ersättning med belopp svarande mot hans andel i nyttjanderätten. Handlingarna i målet synes utmärka att HD haft att taga ställning till frågan om D kunde anses berättigad återbekomma den del av den förskottsvis erlagda hyran som avsåg den tidsperiod nyttjanderättshavarna ej kommit i åtnjutande av sin rätt.

Om det likväl skulle antagas att HD avsett uttrycka att D ej kunde tillerkännas ersättning svarande mot hans andel kan HD ha ogillat ersättningsyrkandet av två olika skäl. För det första kan talan ha ogillats därför att ersättning lagligen endast kunde tillerkännas nyttjanderättshavarna gemensamt. Hade så varit fallet fanns skäl att avvisa ansvarstalan som anhängiggjorts av enskild delägare. För det andra är det möjligt att ersättningstalan ogillats av den anledningen att grunden ej styrkts. Vissa förhållanden tyder på att D:s ersättningstalan ogillats enär nyttjanderättshavarna förlorat sin hyresrätt innan det påstådda brottsliga förfarandet ägt rum. Om således enskild delägare ansetts lagligen berättigad att erhålla ersättning med belopp svarande mot hans andel för den händelse grunden hade styrkts, ter det sig mera naturligt att jämväl ansvarstalan prövats.

Slutligen skulle utgången i rättsfallet kunna förklaras av att det förövade brottet ansetts beröra ej blott den gemensamma nyttjanderätten utan även D:s enskilda rätt. D hävdade inför HD att han inbetalat hela hyressumman. Uteslutet är icke att W ansetts återbetalningsskyldig blott mot D och ej mot de övriga hyresmännen och att brottet således berört D:s enskilda rätt.

D påstod vidare inför HD att han ensam kommit att lida förlust på grund av de skyldigheter han haft mot godtemplarlogen. Det förefaller rimligt att anse enskild delägare taleberättigad om han före brottets förövande gjort sådant åtagande i förhållande till tredje man att han tvingats utge ersättning till denne som en följd av att brott förövats. Antag däremot att en delägare efter det brottet förövats överlåtit sin andel och att han därefter tvingats utge ersättning för det andelen till följd av det begångna brottet haft lägre värde än som förutsatts vid överlåtelsen. Den ersättningsskyldighet som åvilar överlåtaren kan ej sägas vara en sådan följd av brottet som endast drabbar den delägare som sålt sin andel. Situationen kan emellertid kompliceras ytterligare, vilket kan illustreras av följande rättsfall.

NJA 1889 B 667. En person hade överlåtit en fastighet till tre personer. En av köparna, SS, påstod därefter ansvar å säljaren för det denne efter köpet uttagit inteckningar i fastigheten. Utan vetskap om att brott förövats hade SS överlåtit sin andel på annan person. Härefter hade SS tvingats betala viss del av inteckningsskulden för att förhindra exekutiv försäljning av fastigheten och för att på detta sätt fullgöra sin hemulsskyldighet. Den tilltalade framställde invändning om att SS ej var behörig föra talan.

RR:n ansåg att SS lidit skada och förlust, enär han varit nödsakad att gälda den utsökta ränteskulden till förhindrande av egendomens försäljning. RR:n lämnade invändningen utan avseende.

HovR:n gillade RR:ns utslag vad beträffade frågan om SS:s behörighet att föra talan.

HD fann ej skäl att göra ändring i HovR:ns utslag i berörda avseende.

Frågan om nödvändig processgemenskap borde krävas blev ej föremål för diskussion i rättsfallet, varför detta ej kan tillmätas något prejudikatsvärde vad beträffar frågan om enskild samägare är behörig anställa ansvarstalan. Den samägare som överlåtit sin andel och som tvingats att bära *hela* den förlust som uppkommit genom det förövade brottet kan kanske anses berörd i sin enskilda rätt och behörig att ensam kräva ersättning och yrka ansvar å gärningsmannen.

Betraktas dessa båda refererade rättsfall isolerade från praxis i övrigt kan inga slutsatser dragas om vad som bör anses gälla om rätten att anställa talan om skadestånd och ansvar i anledning av brott som medfört skada å egendom eller rättighet som tillkommer flera personer samfällt. Diskussionen i anslutning till rättsfallen visar emellertid att flera komplicerade frågor kräver uppmärksamhet.

Under tiden före det lagen om boutredning och arvsskifte trädde i kraft 1934 ansågs dödsbo ej som juridisk person.[77] Förvaltningen av dödsboets angelägenheter utövades av dödsbodelägarna gemensamt.[78] Beträffande rätten att föra talan uttalade lagberedningen: "Visserligen hava i praxis förekommit åtskilliga exempel på att några av ett flertal delägare i ett dödsbo tillåtits föra talan för boet, men dessa fall torde icke vara att betrakta såsom ett principiellt uppgivande av huvudregeln om samfällt beslut i dödsboförvaltningen utan allenast innebära av omständigheterna betingade undantag i ändamål att undvika de ur praktisk synpunkt otillfredsställande resultat, som skolat följa av regelns konsekventa tillämpning." Lagberedningen hänvisade härvid bl. a. till rättsfallet NJA 1921 s. 579.[79] HD ansåg två av tre dödsbodelägare behöriga att föra ansvarstalan för det vissa av den avlidne författade brev publicerats utan dödsbodelägarnas medgivande. De tilltalade förpliktades jämväl att utgiva ersättning till dödsboet.

Numer gäller andra principer beträffande dödsbodelägares rätt att föra ta-

[77] SOU 1932: 16 s. 96 och Ekelöf II, s. 172.
[78] SOU 1932: 16 s. 110.
[79] Se SOU 1932: 16 s. 110 med not 3 och lagberedningens hänvisning till rättsfall anmärkta i anslutning till NJA 1930 s. 487.

lan. Dödsbo anses enligt gällande rätt som juridisk person. Enligt ÄB 18: 1 ankommer det på dödsbodelägarna att gemensamt förvalta den dödes egendom samt att därvid företräda dödsboet mot tredje man liksom att tala och svara i mål som rör boet. Enskild dödsbodelägare kan ej som ställföreträdare för boet väcka talan mot tredje man. Enligt fast praxis kräves därvid att samtliga delägare medverkat vid talans anställande för att denna skall kunna upptagas till prövning. Ställföreträdarnas processbehörighet säges vara kollektiv.[80] Man kan således konstatera att det skett en viss ändring i praxis såtillvida att numer enskild dödsbodelägare ej äger anställa talan. Vid detta förhållande kan numer rättsfallet NJA 1921 s. 579 ej åberopas till stöd för att nödvändig processgemenskap ej kräves. Frågan om behörighet för dödsbodelägare att föra talan om ansvar för brott som förövats mot den som sedermera avlidit eller mot dödsboet skall behandlas särskilt under 16.3. Härvid skall särskild uppmärksamhet ägnas brott mot upphovsrättslagen, vilken lag innehåller särskilda regler om åtalsrätt.

Å fastighet som innehas under samäganderätt må enskild delägare jaga endast om samtliga delägare fattat beslut därom. (Samäganderättslagen 2 och 3 §§.) I rättspraxis har uppkommit fråga om enskild delägare ägt behörighet anställa åtal eller göra angivelse ifråga om olovlig jakt som bedrivits av tredje man å fastighet som innehafts under samäganderätt.

SvJT 1930 ref. s. 31. Såsom ägare till en tredjedel av en ägostyckningslott instämde B bl. a. N och yrkade ansvar för olovlig jakt. G var ägare till två tredjedelar av ägostyckningslotten.

HovR:n fann att B ej ensam ägde ifrågavarande hemmanslott och att B jämlikt 2 och 3 §§ lagen om samäganderätt endast med G:s samtycke eller efter förordnande som avsågs i sistnämnda lagrum ägde föra talan.

Av detta rättsfall framgår klart att enskild samägare ej ansetts behörig föra ansvarstalan för brott som medfört intrång i den samägarna gemensamt tillkommande jakträtten. Enskild delägare som gentemot övriga delägares vilja önskar att åtal skall anställas anvisas av HovR:n utvägen att begära förordnande av god man, vilken skulle äga behörighet att väcka åtal.[81]

SvJT 1961 ref. s. 28. P som ägde en fjärdedel av viss fastighet som innehades under samäganderätt av ett flertal personer angav L för det denne olovligen jagat å fastigheten. P yrkade även skadestånd.

HovR:n fann att P oaktat han allenast ägde andel om en fjärdedel i ifrågavarande fastighet varit behörig att ensam angiva det påstådda brottet till åtal.

Beträffande skadeståndsfrågan fann HovR:n att P icke varit behörig att föra talan om skadestånd å de övriga delägarnas vägnar. Skadeståndet nedsattes därför till en fjärdedel av det av HR:n utdömda beloppet.

Enligt Ekelöf skulle detta rättsfall endast till synes vara oförenligt med utgången i det ovan refererade rättsfallet SvJT 1930 ref. s. 31.[82] Rättsfallet

[80] Beckman, Svensk familjerättspraxis, s. 312 f, Ekelöf II, s. 172 och Söderlund, s. 316 ff.
[81] Se härtill under 14.2.4.
[82] Ekelöf II, s. 174 not 134.

SvJT 1961 ref. s. 28 torde kunna tolkas på olika sätt utan att de båda hovrättsavgörandena framstår som oförenliga.

En möjlig förklaring till att enskild delägare ansetts behörig göra angivelse kan vara att P:s rätt att föra skadeståndstalan för egen del ansetts medföra rätt att jämväl göra angivelse. Även om skadeståndstalan ej fördes i rättsfallet SvJT 1930 ref. s. 31 kunde den enskilde delägaren även i detta rättsfall ansetts behörig anställa åtal av den anledningen att möjlighet funnits för honom att hävda sin enskilda rätt i skadeståndsdelen. Huruvida det framställda tolkningsalternativet av rättsfallet SvJT 1961 ref. s. 28 bör förkastas av denna anledning kan ej anses klarlagt bl. a. med hänsyn till att enskild delägare ej framställde skadeståndsanspråk för egen del i rättsfallet SvJT 1930 ref. s. 31.

Möjligt är att den enskilde samägaren ansetts behörig göra angivelse, men ej att anställa enskilt åtal. Om man skulle tillämpa grunderna för stadgandet i RB 14: 8 st. 2 analogt beträffande processhandlingar som företages av enskild delägare i brottmål, skulle härvid olika regler kunna gälla beträffande behörigheten att företaga skilda processhandlingar. Om nödvändig processgemenskap kräves för att talan av tvistemåls natur skall anses behörigen anhängiggjord, kan enskild delägare med stöd av de regler som gäller i den situation som avses i RB 14: 8 st. 2 likväl vara behörig att företaga vissa andra processhandlingar. Vid en analog tillämpning av dessa civilprocessuella regler i brottmålsprocessen borde samma regler gälla för behörigheten att göra angivelse och anställa enskilt åtal, eftersom dessa båda typer av processhandlingar rör anhängiggörandet av talan. De nu nämnda processuella befogenheterna, angivelserätt och åtalsrätt, är av likartad beskaffenhet och syftar till samma mål, nämligen brottslingens lagföring. Det finns därför anledning betvivla att olika behörighetsregler kan gälla. Emellertid torde det krävas en närmare undersökning av frågan om olika ändamålsskäl kan föranleda att enskild delägare är behörig göra angivelse, men ej att anställa ansvarstalan. Här skall blott understrykas att rättsfallet SvJT 1961 ref. s. 28 möjligen kan förklaras så att HovR:n blott uttalat sig om enskild delägares behörighet att till åtal angiva visst brott.

En tredje möjlig tolkning av rättsfallet SvJT 1961 ref. s. 28 vore att den särskilda bestämmelsen om åtals- och angivelserätt i 34 § jaktlagen vunnit analog tillämpning. Vid avgörandet av rättsfallet SvJT 1930 ref. s. 31 rörande olovlig jakt gällde lag om rätt till jakt av den 8 november 1912. Denna lag saknade bestämmelser om vem som skulle anses som målsägande vad beträffar rätten att göra angivelse och anställa åtal ifråga om brottet olovlig jakt. Målsägande rättsfrågan fick lösas med ledning av vanliga regler. Vid avgörandet av 1961 års fall gällde 1938 års lag om rätt till jakt. I denna lags 34 § 4 st. finns en regel som kan sägas komplettera definitionsregeln. I nämnda lagrum i jaktlagen stadgas att såsom målsägande skall jämväl anses bl. a. delägare i sådan allmänning eller samfällighet som avses i 4 §. I sistnämnda paragraf föreskrives att å sockenallmänning, byaskog eller annan dylik sam-

fällighet må delägarna, där de ej annorledes åsämjas, allenast för egna behov utöva jakträtt. Med dylik samfällighet kan ej avses fastighet som innehas av flera personer under samäganderätt. Enligt samäganderättslagen 2 och 3 §§ äger nämligen delägare ej nyttja den gemensamma egendomen annat än om samtliga delägare lämnat sitt medgivande därtill.[83] Även om således den särskilda regeln i 34 § jaktlagen om målsäganderätt ej gäller den som är delägare i fastighet som innehas under samäganderätt, synes en analog tillämpning försvarlig med hänsyn till de syften som föranlett att delägare i samfällighet tillerkänts angivelse- och åtalsrätt. I motiven till 34 § jaktlagen har beträffande olovlig jakt å olika samfälligheter uttalats att det finns ett behov av att snabbt och utan omgång ingripa såväl mot tredje man som mot delägare vilken missbrukar sin rätt. Ett uttryckligt stadgande om delägares målsäganderätt ansågs erforderligt.[84] Ett effektivt ingripande mot olovlig jakt synes i lika hög grad motiverat vid olovlig jakt å samfällighet som å fastighet som innehas under samäganderätt. Under rubriken till rättsfallet SvJT 1961 ref. s. 28 hänvisas till jaktlagen 34 § 4 st. vilket antyder att detta lagrum kan ha tillämpats analogt. Detta synes även försvarligt med hänsyn till att den mera speciella straffprocessuella regeln i jaktlagen avsedd att reglera en straffprocessuell fråga vid ett särskilt brott bör vinna analog tillämpning framför den mera allmänna regeln i samäganderättslagen 2 § i vilken föreskrives att delägarna endast i förening äger företaga civilrättsliga rättshandlingar och förvaltningsåtgärder.

Vid en sammanställning av de genomgångna rättsfallen synes det svårt att ge svar på de inledningsvis uppställda frågorna enär rättsfallen ofta kunnat tolkas på flera sätt. Vad beträffar frågan om nödvändig processgemenskap kräves för anställande av ansvarstalan har denna endast i ett hovrättsfall givits ett klart och entydigt svar. Enskilt åtal har ansetts kunna väckas endast av samtliga samägare i förening. I ett antal äldre rättsfall har enskild delägare ansetts behörig anhängiggöra ansvarstalan vilket kan förklaras av att i äldre rätt över huvud taget ej uppställts krav på nödvändig processgemenskap. Att med stöd av de refererade rättsfallen göra några uttalanden om vad som gäller de lege lata är icke möjligt. Nedan under 16.2.1.2. skall undersökas hur frågan lämpligen bör lösas ur processuell synpunkt.

Ovisst är om enskild delägare kan kräva skadestånd för egen del i anledning av brott som medfört skada å den samfällda egendomen. Om man antager att skadeståndsyrkande ej får framställas av enskild delägare då delägarna har intresse av att egendomsgemenskapen bibehålles utan att möjligheterna att använda egendomen försämras, är det möjligt att enskild delägare i vissa fall bör anses sakna talerätt i skadeståndsdelen. Så får antagas vara fallet då egendomen behöver repareras för att kunna nyttjas. I andra fall då brottet ej medfört att delägarnas möjligheter att använda den gemen-

[83] Undén I, s. 156 f.
[84] SOU 1936: 38 s. 135 f.

samma egendomen försämrats finns ej skäl att uppställa krav på nödvändig processgemenskap. Detsamma kan antagas gälla för det fall att egendomen gått helt förlorad. I de rättsfall då enskild delägare medgivits rätt att för egen del kräva skadestånd kan det ej anses utrett om enskild delägare som en följd härav ansetts åtalsberättigad.

16.2.1.2. Bör civilprocessrättens regler tillämpas analogt?

Rättsförhållanden av odelbar natur måste erhålla en enhetlig reglering mellan delägarna och tredje man. Genom att nödvändig processgemenskap kräves för anställandet av talan av tvistemåls beskaffenhet skapas garantier för att motstridiga domar ej kommer att meddelas mot de personer som innehar en rättighet gemensamt.[85] Fråga uppkommer om de skäl som föranleder uppställandet av ett krav på nödvändig processgemenskap i tvistemål även motiverar att samma krav upprätthålles för *anställande* av talan om ansvar för brott som utgjort angrepp mot en rättighet som samfällt tillkommer flera personer.

Då en person ådragit sig skyldighet att fullgöra en odelbar prestation i förhållande till ett flertal personer måste av hänsyn till den prestationsskyldige tvister mellan honom och de berättigade bli avgjorda genom *en* dom. Nödvändig processgemenskap måste krävas så att de berättigade ej får möjlighet att var för sig utkräva viss del av prestationen.[86] Bör på motsvarande sätt *av hänsyn till den tilltalade* uppställas krav på nödvändig processgemenskap för anställande av ansvarstalan? Ett rättskraftigt avgörande över ansvarsfrågan anses utgöra rättegångshinder för anställande av ny ansvarstalan och detta även om dom meddelats på talan endast av en av de personer som ägt beivra brottet.[87] De skäl som föranlett uppställandet av regeln om nödvändig processgemenskap i tvistemål av hänsyn till de samfällt berättigades motpart äger ej relevans för frågan om de berättigade endast i förening är behöriga att anställa ansvarstalan. Då den tilltalade under alla förhållanden blott en gång kan ställas till ansvar för sitt handlande finns intet som hindrar att en av de berättigade ensam tillförsäkras rätt att väcka åtal.

Då ett flertal personer äger viss egendom eller innehar viss rättighet föreskrives i vissa lagar att den enskilde delägaren ej äger förfoga över den samfällda egendomen eller rättigheten och att han ej heller är berättigad att ensam företaga förvaltningsåtgärder. Endast ett visst antal delägare i förening kan få till stånd en sådan förändring. En enskild delägare kan i en utomprocessuell situation ej få vissa åtgärder genomförda utan de övriga delägarnas samtycke. Han bör ej kunna kringgå dessa regler genom att han ges möjlighet att i en rättegång utverka rättens beslut om att sådana åtgärder får företagas. Endast om rätten genom bestämmelser i lag tillagts befogenhet att på talan av enskild delägare besluta i sådan fråga bör kravet på nödvändig pro-

[85] Ekelöf II, s. 171 och Welamson, Domvillobesvär av tredje man, s. 120 f.
[86] Jfr Karlgren, Privaträttens juridiska personer, s. 78 f.
[87] PLB, s. 264.

cessgemenskap uppgivas.[88] Då delägarna endast i förening äger behörighet att anställa talan i tvistemål är denna processuella ordning ofta föranledd av att enskild delägare *av hänsyn till övriga delägare* varken i eller utom process skall kunna få till stånd vissa förändringar med avseende på den gemensamma egendomen eller rättigheten. Fråga uppkommer om enskild delägare bör anses obehörig anställa ansvarstalan av hänsyn till övriga delägare.

Brottmålsdomen äger ej rättskraft med avseende på senare anhängiggjord skadeståndstalan, talan om besittningsrestitution eller talan om bättre rätt till viss egendom.[89] Av denna anledning kunde det tyckas att enskild delägare borde tillåtas att ensam anställa åtal även om skadeståndstalan eller talan om utbekommande av t. ex. stulet gods endast kunde prövas på talan av ett flertal delägare. Sålunda kunde det anses att en fällande dom i ansvarsfrågan ger upprättelse åt varje delägare oberoende av om han medverkat vid talans utförande och att anställandet av ansvarstalan vore en positiv åtgärd som blott kunde gagna delägarna, men ej lädera deras civilrättsliga intressen.[90] En friande dom i ansvarsfrågan inverkar emellertid på samtliga delägares möjlighet att hävda sina civilrättsliga intressen. Om enskild delägare till följd av culpös processföring ej lyckas få den åtalade fälld till ansvar, kan det antagas att domens bevisverkan gör det svårare för delägarna att vinna framgång med senare anhängiggjord talan om enskilt anspråk. Den frikännande domen skulle beröva delägarna möjligheten att utnyttja förlikningsbefogenheten som ett medel att tvinga brottslingen att utge skadestånd. Det sagda talar för att en enskild delägare ej bör anses behörig väcka åtal för brott om han saknat rätt att ensam framställa yrkande om enskilt anspråk i anledning av brottet. Ur systematisk synpunkt torde det vara fördelaktigt om samma regler gäller för behörighet att anställa talan vad beträffar enskilt anspråk och åtal. Härtill kommer att det ur processekonomisk synpunkt vore fördelaktigt om enhetliga regler gällde för anställandet av ansvarstalan och skadeståndstalan. Möjligheterna att få till stånd en kumulation blir större om samma regler gäller beträffande talerätten i ansvarsdelen och skadeståndsdelen. Om enskild delägare ensam kunde få till stånd en prövning av viss gärnings brottslighet, kunde övriga delägare måhända avstå från att väcka skadeståndstalan av den anledningen att utredningen ej framskridit så långt att de ansåg bevisningen vara tillräckligt stark.

Vad beträffar angivelserätten talar de ovan anförda synpunkterna för att nödvändig processgemenskap bör krävas. Vissa särskilda omständigheter som är utmärkande för angivelsebrotten kräver emellertid även beaktande. Åtskillnad måste göras mellan olika typer av angivelsebrott. Vid sådana straffbelagda handlingar vid vilka målsäganden skall kunna motsätta sig allmänt åtal för att undgå publicitet eller annat obehag bör krävas angivelse

[88] Se t. ex. samäganderättslagen 6 §.
[89] Ekelöf II, s. 127 ff.
[90] Jfr SOU 1954: 6 s. 121 f.

från samtliga berörda personer.[91] Vid angivelsebrott som endast utgör angrepp på utpräglat enskilda intressen och som ej ansetts böra föranleda straff annat än om målsäganden reagerat i anledning av brottet kan det te sig mera tveksamt om enskild delägare bör anses angivelseberättigad. Detta beror på förhållanden som sammanhänger med att angivelserätten kan vara av särskilt värde då delägarna önskar förmå gärningsmannen att utge skadestånd. Antag att åtal endast får anställas av samtliga delägare och att angivelserätt endast tillkommer dem samfällt. Vidare antages att gärningsmannen träffar överenskommelse med en delägare att denne ej skall medverka till att brottet blir angivet. Det förutsättes att delägaren erhåller viss ersättning härför av brottslingen. Om övriga delägare vill ange brottet till åtal därför att gärningsmannen vägrat att utge skadestånd, kan åtal ej komma till stånd om den delägare som mottagit ersättning av brottslingen inlägger sitt veto mot en angivelse. Gärningsmannen bör ej kunna undgå ansvar genom att träffa överenskommelse med en delägare och lämna honom ersättning med ett belopp som svarar mot hans andel i den gemensamma egendomen. Om varje delägare tillerkändes en individuell angivelserätt skulle brottslingen tvingas att ingå förlikning med samtliga delägare, därest han ville undgå allmänt åtal. Det kunde därför tyckas att nödvändig processgemenskap ej borde krävas. Om skadevållarens förfarande icke är brottsligt och delägarna endast gemensamt kan anställa skadeståndstalan, kan skadevållaren undandraga sig skyldigheten att gälda fullt skadestånd genom att överenskomma med en delägare att denne mot ersättning skall inlägga sitt veto mot anställandet av skadeståndstalan. Även i fall av icke brottsligt förfarande bör regelsystemet vara så utformat att skadevållaren ej kan undgå skadeståndsskyldighet genom att träffa överenskommelse med en delägare. De allmänna civilrättsliga reglerna skyddar i viss utsträckning delägarna mot dylika överenskommelser. Är samäganderättslagen tillämplig kan god man förordnas. Denne kan då väcka skadeståndstalan å samtliga delägares vägnar. I andra fall då förvaltningen av viss egendom samfällt tillkommer flera personer kan det tänkas att jävsbestämmelserna i aktiebolagslagen kan tillämpas analogt.[92] Enskild delägare som träffat överenskommelse med skadevållaren skulle härvid ej äga rätt att deltaga i beslut rörande fråga om talans anställande. Vad beträffar skadeståndstalan behöver kanske ej alltid krävas nödvändig processgemenskap till skillnad från vad som gäller restitutionstalan. Det anförda utvisar att det knappast finns anledning att särskilt motverka berörda former av överenskommelser för det speciella fall att skadevållaren gjort sig skyldig till angivelsebrott. Eftersom det måste anses angeläget att delägarna gemensamt gör upp de ekonomiska mellanhavandena med brottslingen i stället för att var delägare för sig söker förmå honom att ersätta del-

[91] Se under 6.1.3. beträffande brott mot tystnadsplikten.
[92] Nial, Om handelsbolag och enkla bolag, s. 103.

ägarens skada bör processgemenskap krävas med avseende på angivelserätten.

Ovan har antagits att nödvändig processgemenskap bör krävas för anställandet av åtal i vissa fall. Fråga uppkommer härvid om enskild delägare är behörig att under rättegången företaga andra processhandlingar som en målsägande är kompetent att utföra enligt RB:s bestämmelser.

Om ett flertal delägare anhängiggjort skadeståndstalan i fall då nödvändig processgemenskap kräves för anställande av talan, bör regeln i RB 14: 8 st. 2 bli tillämplig. Oaktat vanliga brottmålsregler skall tillämpas i stor utsträckning då talan om enskilt anspråk handlägges i samband med åtal, bör enskild delägare kunna företaga de processhandlingar som avses i den för tvistemål gällande regeln i RB 14: 8 st. 2.[93] Envar delägare bör äga rätt att själv förebringa bevisning i skadeståndsdelen och överklaga rättens dom i ersättningsfrågan. Den enskilde delägaren bör medges rätt att till styrkande av framställt skadeståndsyrkande förebringa bevisning som syftar till att ådagalägga att brott förövats. Härvid förefaller det naturligt att utsträcka denna rätt till befogenhet att förebringa bevisning till alla omständigheter av relevans för den straffrättsliga bedömningen. Väljes en sådan lösning tvingas ej rätten avgöra om viss tillämnad bevisning kan anses avse det enskilda anspråket eller blott omständigheter av betydelse för bedömningen av ansvarsfrågan.

Det förhållande som motiverar att nödvändig processgemenskap kräves för anställande av ansvarstalan kan ej åberopas till stöd för att enskild delägare ej skulle äga rätt att förebringa bevisning. Den enskilde delägaren kan icke efter eget gottfinnande åstadkomma en oförmånlig utgång av målet genom att förebringa bevisning av viss art. Övriga delägare kan för övrigt tillvarataga sina intressen genom att förebringa ytterligare utredning och culpös processföring från annan delägares sida kan ej binda dem i detta hänseende.

Vad nu sagts äger även relevans med avseende på frågan om enskild delägare kan anses behörig att ensam överklaga rättens dom. Om envar delägare skulle kunna få till stånd en omprövning av ansvars- och skadeståndsfrågan i högre rätt skulle han ej genom företagandet av vissa processhandlingar kunna åstadkomma en för övriga delägare mera oförmånlig dom än den överklagade domen. Den enskilde delägaren kan ej överklaga domen i ansvarsfrågan till fördel för den tilltalade och han kan ej efter eget gottfinnande reducera den tidigare förebragta utredningens bevisvärde. I skadeståndsdelen torde han ej kunna företaga processhandlingar som är till men för övriga delägare t. ex. efterge talan.

Den ovan framförda uppfattningen beträffande enskild delägares behörighet att företaga vissa processhandlingar kan sägas överensstämma med grunderna för stadgandet i RB 20: 11. Enligt motiven till detta lagrum skulle rättegångshandling som företages av en målsägande gälla till förmån för öv-

[93] Ekelöf II, s. 166 och Olivecrona, s. 332.

riga målsägande om denna varit av positiv art. Såväl med stöd av stadgandet i RB 14: 8 st. 2 som med stöd av bestämmelsen i RB 20: 11 tycks man komma till resultatet att enskild delägare är behörig företaga processhandling av positiv art dvs. sådan handling som ej kan skada övriga delägares intressen.[94]

Vad slutligen beträffar frågan om tillämpning av RB 36: 1 har ovan hävdats att den som är part eller kan uppträda som part bör anses obehörig att vittna. Enskild delägare som ej ensam kan anställa ansvarstalan bör ej tillåtas att avge sin utsaga under straffansvar, enär han kan uppträda som part i målet och exempelvis förebringa bevisning.

16.2.2. Brott som utgör angrepp mot enskild delägares rätt

Helt klart är att enskild delägare är målsägande vid brott som blott utgör angrepp mot hans individuella rätt. Enskild samägare är således behörig att anställa åtal för bedrägeri om någon genom vilseledande förmått honom att sälja sin andel till underpris. Den som är delägare i oskiftat fiskevatten äger naturligtvis anställa ansvarstalan för det annan person olovligen vittjat fiskeredskap tillhöriga delägaren. Ibland kan det vara svårt att avgöra om ett visst brott berör den enskildes rätt eller delägarnas gemensamma rätt. Möjligt är att ett brott riktar sig såväl mot delägarnas samfällda rätt som mot delägares enskilda rätt. Om härvid delägarna samfällt äger anställa talan bör utredas om denna talerätt utesluter de enskilda delägarnas åtalsrätt i överensstämmelse med vad som gäller då en juridisk person är behörig att i rättegång bevaka delägarnas intressen. I det följande skall blott undersökas om delägare i samfällighet kan anses som målsägande ifråga om brott som innefattar intrång i hans individuella nyttjanderätt.

I lagen om rätt till fiske 24 § 1 st. stadgas att oskiftat fiske ävensom annat fiske som är samfällt för två eller flera fastigheter må nyttjas av fastigheter-

[94] Ekelöf menar att om olika parter företager stridande processhandlingar i den i RB 14: 8 st. 2 avsedda situationen, rätten bör fästa avseende vid den rättshandling som är mest aktiv. Ekelöf II, s. 169. Emellertid kan det ifrågasättas om det ej är mera adekvat att uttrycka saken så att endast en förmånlig processhandling binder samtliga parter och således ej processhandlingar som är till men för övriga medparter. Det sagda vinner stöd av lagrummets lydelse enligt vilket rättegångshandling som företages av en medpart skall gälla till förmån för de övriga även om den strider mot de övrigas handlingar. Ett motivuttalande synes tyda på att processhandlingar som är till men för övriga medparter ej bör kunna menligt inverka på utgången. PLB uttalade: "När i dessa mål på grund av rättsförhållandets natur samma dom måste givas mot dem alla, bör man icke låta ena partens fel eller försummelse lända också den medpart till skada, som verksamt iakttar sina intressen i rättegången." Uttalandet tar sikte på det fall att parterna företagit stridande processhandlingar och således ej blott på det fall att en part varit aktiv och en annan part passiv. Se PLB, s. 196. Enligt PLB:s uttalande i anslutning till RB 20: 11 skall avseende fästas vid om en processhandling är av positiv art. Endast sådan rättegångshandling kan antagas gälla till förmån för övriga målsägande. PLB, s. 264. Jfr även till det sagda Ekelöf II, s. 172 f och Söderlund, s. 318.

nas ägare efter vad de kunna sämjas. Upplåtelse av fiskerätt åt annan än någon av fastigheternas ägare må enligt 2 st. ej göras av en ägare utan de flesta övrigas samtycke, såvida ej fiskerätten upplåtits i samband med upplåtelse av jord till brukande. En minoritet av delägare kan således ej upplåta fiskerätt till en fiskevårdsförening. I praxis har fiskevårdsförening ansetts sakna rätt att föra ansvarstalan för olovligt fiske som ägt rum å oskiftat fiskevatten, då föreningen ej visat att fiskerätt upplåtits av flertalet delägare.[95] Föreningen har icke ansetts vara målsägande, enär den ej ägt fiskerätt.[96]

Vid olovligt fiske i oskiftat fiskevatten vore det möjligt att ansvarstalan endast fick anställas av en majoritet delägare i överensstämmelse med regeln om att fiskerätt kan upplåtas till tredje man endast om flertalet delägare fattat beslut därom. Tänkbart vore även att enskild delägare ansågs berättigad att väcka åtal, enär den enskilde delägaren enligt 24 § 1 st. lagen om fiske ej är beroende av de övriga delägarnas samtycke för bedrivande av fiske.[97] Enskild delägare skulle således anses äga en individuell nyttjanderätt och skulle kunna anses behörig att yrka ansvar för gärning som innefattat intrång i denna rätt. Om en majoritet av delägarna är behöriga att samfällt anställa åtal uppkommer fråga om denna talerätt utesluter de enskilda delägarnas talerätt. Om enskild delägare anses berättigad att anställa talan måste utrönas av vilken anledning delägare äger föra talan. Anses delägare behörig att ensam hävda samtliga delägares intressen utan att det uppställes krav på nödvändig processgemenskap eller anses enskild delägare berättigad att anställa talan, enär hans enskilda rätt trätts för när? Ett skadeståndsrättsligt avgörande är av intresse.

NJA 1941 s. 334. Enligt lag den 27 juni 1896 om rätt till fiske gällde enligt 10 § att delägarna i oskiftat fiske ägde bruka fiskevattnet. Vidare föreskrevs att upplåtelse av fiskerätt åt någon som ej var delägare endast kunde ske om flertalet delägare lämnat sitt samtycke därtill. Dessa regler överensstämmer således med de gällande bestämmelserna i 24 § lagen om rätt till fiske.

I rättsfallet uppkom fråga om enskilda delägare i oskiftat fiske ägde föra talan om ersättning mot flottningsförening för skada å fiske som tillskyndats dem genom att föreningen inrättat ett timmermagasin. Kärandena påstod att bedrivandet av fiske hindrats av timmermagasinet samt att detta även i övrigt medfört intrång i nyttjanderätt.

N. Rev. ansåg att ersättning för skada å fiske endast fick föras av samtliga byamän gemensamt, enär fisket var oskiftat. Vidare uttalades att ersättning ej borde utgå för hinder och intrång i trafik å älven, vid badning eller jakt.

HD fann att timmermagasinet för kärandena, såsom innehavare av strandägor intill det vattenområde där magasinet inrättats, medfört skada och hinder vid bedrivande av fiske i skifteslagets samfällda fiskevatten. Ersättning ansågs böra utgå även för intrång vid nyttjande i andra avseenden. Envar delägare tillerkändes skadestånd med visst belopp.

[95] NJA 1950 s. 20.
[96] Bäärnhielm, Fiskevårdsområde, s. 15 och Olivecrona, s. 80 not 28.
[97] Beträffande delägares rätt att bedriva fiske se Romberg och Thulin, Fiskelag och vattengräns, s. 116 ff.

Det måste antagas att samtliga delägare eller en majoritet ägt föra talan om ersättning för den totala skada som åsamkats skifteslagets fiske.[98] Utgången i rättsfallet visar att jämväl den enskilde delägaren är behörig att föra talan för egen del i egenskap av ägare till strandfastighet som har del i det oskiftade fisket. Den talerätt som antages tillkomma delägarna gemensamt utesluter ej enskild delägares talerätt. Enligt rättsfallen NJA 1966 s. 327 och 1969 s. 476 skulle däremot en juridisk persons talerätt exkludera den enskilde delägarens talerätt. Av rättsfallet NJA 1941 s. 344 framgår ej om delägare i samfällighet är behörig föra skadeståndstalan för egen del helt generellt eller blott då skada vållats genom intrång i en individuell nyttjanderätt. I vart fall måste enskild delägare anses behörig att anhängiggöra skadeståndstalan i anledning av intrång i hans individuella nyttjanderätt. Det förefaller föga sannolikt att något annat skulle gälla beträffande rätten att anställa ansvarstalan i anledning av olovligt fiske som ägt rum å vattenområde där fisket varit oskiftat. I praxis finns visst belägg för att enskild delägare är behörig att framställa ansvarsyrkande vid brott som innefattat intrång i den individuella fiskerätten.[99] Vidare kan till stöd för denna uppfattning anföras att i motiven till lagen om fiskevårdsområden uttalades att varje delägare torde vara berättigad att till åtal ange tjuvfiskare som olovligen fiskat i oskiftat fiskevatten. Vidare förklarades att sådan delägares rätt att yrka skadestånd på grund av tjuvfiske torde vara begränsad till den del av skadan som motsvarar hans egen andel i fisket.[1]

Enligt vissa bestämmelser i lag äger delägare i bysamfällighet rätt att för eget behov avverka skog och nyttja samfälligheten i vissa andra avseenden. I BB 10: 1 stadgas: "I oskift skog och mark må alla jordägare i by taga torv, näver, ved, timmer, gärdsel, löv och annat, som till hus och gård tarvas, men ej föra det av bole, eller åt annan sälja eller upplåta. Var som häremot gör; [böte . . .] betale ock dessutom till de andra jordägare så mycket, som på deras del av värdet löper." I KF av den 1 augusti 1805 stadgas i 21 §: "Äro jordägare, som hava oskift skog, alla frälse eller alla skatte, eller råda däruti frälse och skatte tillsammans var med annan, äga de väl sinsemellan överenskomma om skogens nyttjande, så till husbehov som avsalu; men utan sådan enhällig överenskommelse må ej av oskift skog något av bole föras, eller åt annan säljas och upplåtas, vid bot, som för åverkan å andras enskilda ägor framdeles utsättes, och ersättning till de andre delägarne." I överensstämmelse med dessa regler har i äldre praxis enskild delägare tillerkänts ersättning för det annan delägare överskridit sin rätt att avverka skog. Skattetalet har ansetts normgivande vid bestämmandet av hur stor del av den totala skadans värde som borde anses belöpa på den enskilde delägaren. Ett

[98] SvJT 1966 ref. s. 24.
[99] NJA 1903 s. 226. Jfr samäganderättslagen 19 §, NJA 1935 s. 288 och Thulin, SvJT 1949 s. 462, NJA 1950 s. 20 justitierådet Afzelius' votum samt SvJT 1966 ref. s. 33.
[1] Fiskevårdsområden, 1957, s. 127 f.

notisfall tyder på att talerätt erkänts oaktat enskild delägare ej ägt en individuell nyttjanderätt.[2] I de nämnda rättsfallen har enskild delägare ansetts behörig föra ansvarstalan för missbruk av samfälld rätt, vilket kan förklaras av att de ägt rätt att för egen del framställa skadeståndsyrkanden. Det är således ovisst om enskild delägare ansetts behörig föra ansvarstalan av den anledningen att han ägt avverka skog å samfälligheten. I detta sammanhang kan även nämnas att vissa delägare i en by förklarats äga rätt att föra ansvarstalan för olovligt myrtag endast såvitt avsåge deras rätt.[3]

I bysamfällighetslagen 15 § i ursprunglig lydelse stadgades straff för det fall delägare i olika avseenden överskridit sin nyttjanderätt t. ex. rätten att avverka skog. I lagrummet föreskrevs att dessa brott med visst undantag endast fick åtalas efter angivelse av delägare. Det ligger nära till hands att uppfatta stadgandet så att man i lag reglerat frågan om enskild delägares angivelserätt, enär det ansetts vara tveksamt om delägare kunde anses angivelseberättigad enligt vanliga regler. Bestämmelsen om angivelserätt upphävdes i samband med att ifrågavarande brott lades under allmänt åtal.[4] Intet tyder på att lagändringen skedde därför att man önskade inskränka kretsen av angivelseberättigade. Den i äldre rätt förekommande legala regleringen kan ses som ett uttryck för att man önskat lösa den komplicerade frågan om enskild delägares angivelserätt i viss riktning. Vid detta förhållande synes det mest naturligt att hålla fast vid denna uppfattning även sedan lagregeln upphävts. Enskild delägare skulle således anses berättigad att anställa åtal och göra angivelse vid berörda brott, vilka innefattar intrång i enskilda delägares rätt att nyttja en samfällighet.[5]

I 4 § jaktlagen föreskrives att delägare i sockenallmänning, byaskog eller annan dylik samfällighet allenast äger för egna behov utöva jakträtt, där de ej annorledes åsämjas. Stadgandet avser sådana samfälligheter varå lagen om bysamfälligheter och lagen om allmänningsskogar i Norrland och Dalarna är tillämpliga.[6] Den senare typen av samfälligheter är ej av intresse i detta sammanhang enär allmänningsdelägarnas intressen bevakas av en särskild juridisk person som tillförsäkrats förvaltningsbefogenheter. Härvid kan hänvisas till 16.1.2. I jaktlagen 34 § 4 st. anges vem som anses som målsägande vid olovlig jakt. I nämnda lagrum stadgas att som målsägande skall jämväl anses ifråga om allmänning eller samfällighet varom förmäles i 4 § delägare i allmänningen eller samfälligheten. Kan denna lagregel anses innefatta ett befästande av att enskild delägare är målsägande enligt vanliga regler?

[2] NJA 1900 B 576 (då det samfällda området avsatts till båtmanstorp fick avverkning endast ske om samtliga delägare lämnat sitt samtycke därtill) och 1904 B 468.
[3] NJA 1882 B 332.
[4] SOU 1940: 20 s. 245.
[5] Har syssloman förordnats att förvalta samfälligheten enligt 5 § 3 st. bysamfällighetslagen kan det knappast anses ligga inom gränserna för dennes behörighet att utan delägarnas medgivande anställa ansvarstalan. Se härom under 14.2. samt särskilt rättsfallen NJA 1910 s. 572 och 1917 s. 518 nämnda under 14.2.2. Jfr även Karlgren, Privaträttens juridiska personer, s. 198.
[6] SOU 1936: 38 s. 135 f och Bouveng, s. 23 och 115.

I motiven till jaktlagen har följande uttalande gjorts i anslutning till berörda lagregel: "Vidkommande åter den rätt att föra talan som tillkommer varje särskild delägare i samfällighet, lärer enligt gällande uppfattning sådan delägare principiellt vara behörig att beivra intrång å samfälligheten av tredje man, dvs. utanför densamma stående person, medan han däremot icke ensam torde äga föra talan om sådan åverkan å samfälligheten, som blir en följd av att annan delägare missbrukar sin rätt i densamma. För ett visst fall, nämligen ifråga om sådan samfälld mark, rörande vilken lagen den 13 juni 1921 om förvaltning av bysamfälligheter och därmed jämförliga samfällda ägor och rättigheter blivit tillämpad, gäller emellertid enligt nämnda lag, att, därest delägare i marken genom brukande av densamma överträder vad därutinnan blivit bestämt, sådan överträdelse må åtalas av allmän åklagare efter angivelse av delägare."[7]

Uttalandet om delägares åtalsrätt avser intrång i olika nyttjanderätter och således ej blott olovlig jakt. Vidare åsyftas främst samfälligheter som saknar partshabilitet. Detta framgår av att en redogörelse lämnats för bysamfälligheter. Före bysamfällighetslagens ikraftträdande torde på sätt som ovan visats delägare ansetts behörig att anställa åtal för brott som förövats av annan delägare. Detta strider mot det återgivna motivuttalandet. Vid detta förhållande får det anses tveksamt om delägare ansetts åtalsberättigad ifråga om brott som förövats av annan delägare. Däremot skulle enligt motivuttalandet delägare ha ägt rätt att anställa åtal ifråga om brott som förövats av tredje man. Regeln i jaktlagen 34 § st. 4 rörande delägare i samfällighet kan därför ej tolkas så att andra personer än de som är målsägande enligt vanliga regler tillerkänts "målsäganderätt". Om regeln uppfattas som ett förtydligande av målsägandebegreppet i visst fall kan det sägas att denna helt allmänt lämnar stöd för att enskild delägare bör anses äga målsäganderätt ifråga om brott som innefattat intrång i delägares individuella nyttjanderätt.

Den genomförda utredningen visar att enskild delägare i samfällighet bör anses äga målsäganderätt ifråga om sådana brottsliga gärningar som innefattat intrång i delägares enskilda rätt att nyttja samfällighet. Det saknar härvid betydelse om brottet förövats av annan delägare eller tredje man. Enskild delägares målsäganderätt uteslutes ej av målsäganderätt som samfällt kan tillkomma samtliga eller ett flertal delägare.

16.3. Dödsbodelägare

Då man har att undersöka om en dödsbodelägare är behörig att företaga de olika processhandlingar som en målsägande kan företaga enligt RB:s bestämmelser måste utredas särskilt vad som gäller för olika rättegångshandlingar. Här nedan skall utrönas i vilken utsträckning en enskild dödsbodel-

[7] SOU 1936: 38 s. 135 f.

ägare är behörig att ensam anställa åtal. Vidare skall i samband härmed till behandling upptagas frågan om enskild dödsbodelägare är obehörig vittna.

En dödsbodelägare kan vara behörig anställa åtal på olika grunder; för det första som målsägande, för det andra som ställföreträdare för dödsboet samt för det tredje med stöd av särskilda bestämmelser i lag. I det följande skall närmast undersökas om dödsbodelägare äger anhängiggöra talan om ansvar för brott som förövats mot person som sedermera avlidit och om vittnesförbudet gäller med avseende på varje dödsbodelägare. Härefter skall utredas i vilken utsträckning åtal kan anställas av enskild dödsbodelägare i anledning av att brott förövats mot dödsboet efter arvlåtarens frånfälle.

16.3.1. Brott som förövats mot arvlåtaren

Enligt RB 20: 13 st. 1 gäller att om någon dödats genom brott äger hans efterlevande make, bröstarvinge, fader, moder eller syskon samma rätt som målsägande att angiva brottet eller tala därå. Vissa av de anhöriga kan vara målsägande enligt vanliga regler.[8] Om de ej är att anse som målsägande är bestämmelsen i RB 20: 16 tillämplig, vilket innebär att den som ej gjort angivelse eller ej utfört talan i målet äger vittna. Dödsboet som sådant är ej målsägande.[9]

Regeln i RB 20: 13 st. 2 tager sikte på det fallet att brott förövats mot en person som därefter avlider, icke till följd av det förövade brottet, utan av annan orsak. Lagrummet har följande lydelse: "Avlider eljest den, mot vilken brott är begånget eller som därav blivit förnärmad eller lidit skada, äge närstående, som nu sagts, samma rätt att angiva brottet eller tala därå, som tillkom den avlidne, om icke av omständigheterna framgår, att denne ej velat angiva eller åtala brottet." Envar av de anhöriga äger väcka åtal eller göra angivelse. Det krävs sålunda ej att de utför talan i förening.[10] De anhöriga kan ej anses som målsägande på grund av skyldskapsförhållandet[11] eller medges rätt att inträda i den avlidnes målsäganderätt. Dödsboet eller dödsbodelägarna kan ej anses som målsägande på den grunden att den dödes förmögenhet minskats genom brottet. Målsäganderätt erkännes nämligen ej på den grunden att det genom brottet skadade förmögenhetsobjektet kommit i annans ägo.[12] Det kan svårligen tänkas något fall då de anhöriga skulle vara målsägande enligt vanliga regler vid brott av den typ som avses i RB 20: 13 st. 2. Regeln i RB 20: 16 skulle således alltid bli tillämplig.

[8] Se under 17.2.2.
[9] NJA 1954 s. 319.
[10] Detta framgår av ett exempel som PLB lämnat i motiven till RB 20: 13 st. 1. Sålunda uttalas att fadern till den som dödats genom brott bör anses åtalsberättigad. PLB, s. 266.
[11] Se under 20.8.
[12] Se under 6.3.

16.3.2. Brott som förövats mot arvlåtarens dödsbo

Enligt gällande rätt är dödsbo juridisk person och äger partshabilitet.[13] Boet företrädes av dödsbodelägarna gemensamt, såvida ej boutredningsman eller testamentsexekutor blivit utsedd. Enligt praxis kan talan av tvistemåls natur anställas mot tredje man endast av samtliga dödsbodelägare i förening.[14] Härvid får det antagas att ansvarstalan för brott begånget mot dödsbo endast kan anställas av samtliga dödsbodelägare i förening i egenskap av ställföreträdare. Huruvida enskild dödsbodelägare därvid äger företaga vissa rättegångshandlingar ensam t. ex. förebringa bevisning eller överklaga rättens dom lämnas här öppet. För tvistemålens vidkommande har det ansetts osäkert om regeln i RB 14: 8 st. 2 borde tillämpas.[15]

Vissa uttalanden av PLB föranleder att man måhända ställer sig något kritisk till att dödsbodelägarna endast i förening skulle kunna anställa ansvarstalan. Som skäl för införandet av en regel om succession i åtalsrätt vid målsägandens död anförde PLB i anslutning till bestämmelsen i RB 20: 13 st. 2: "Förövaren av ett brott bör icke kunna draga den fördelen av målsägandens död, att han blir fri från vidare målsägandetalan. Den nu gällande regeln medför också den oegentligheten, att t. ex. ansvarstalan för skadegörelse å den dödes egendom, om skadegörelsen skett omedelbart före dödsfallet, icke kan föras av hans arvingar, medan däremot, om skadegörelsen äger rum omedelbart sedan personen i fråga avlidit, arvingarna kunna åtala, enär dem tillhörig egendom skadats."[16] Detta uttalande tyder på att PLB strävat efter att utforma åtalsreglerna så att olika regler ej skulle gälla för de fall brott förövats omedelbart före och omedelbart efter en persons död. Emellertid skulle enligt RB 20: 13 st. 2 envar av de anhöriga äga en individuell åtalsrätt, då brott förövats före dödsfallet, under det att dödsbodelägarna endast gemensamt skulle kunna anställa talan om ansvar för brott som begåtts mot dödsboet efter arvlåtarens död. Regeln i ÄB 18: 1 som föreskriver att delägarna samfällt äger företräda dödsboet motiverar i lika hög grad uppställandet av ett krav på kollektivt ställföreträdarskap då förmögenhetsbrott förövats före som efter dödsfallet. I dessa båda fall kan skadeståndstalan nämligen väckas endast av dödsbodelägarna i förening.

PLB:s uttalande kan dock knappast föranleda att enskild dödsbodelägare anses åtalsberättigad även ifråga om brott som förövats efter dödsfallet. För PLB var det väsentligt att brott förövade före dödsfallet ej blev obeivrade av den anledningen att gärningsmannen blev fri från målsägandetalan. Syftet med successionsregeln i RB 20: 13 st. 2 var ej att effektivisera straffrättsskipningen genom införandet av en individuell talerätt utan att nå detta mål genom att tillerkänna vissa enskilda personer åtalsrätt på ett område, där tidi-

[13] SOU 1932: 16 s. 115 och Ekelöf II, s. 43.
[14] Beckman, Svensk familjerättspraxis, s. 112 f, Ekelöf II, s. 172 och Söderlund, s. 316.
[15] Ekelöf II, s. 172 och Söderlund, s. 318.
[16] PLB, s. 267.

gare ingen enskild person ägt åtalsrätt. Med hänsyn härtill finns intet som hindrar att dödsbodelägarna endast i förening anses behöriga att beivra brott som förövats efter arvlåtarens frånfälle.

I vissa sällsynta fall då dödsbodelägares enskilda rätt beröres kan denne anses behörig att anställa åtal som målsägande. Så kan vara fallet ifråga om brott som utgör angrepp mot den enskildes känsloliv.[17] Även i tvistemål synes enskild dödsbodelägare ibland behörig att ensam väcka talan då han har ett ideellt intresse av att talan prövas t. ex. då saken rör den vördnad som bör visas den avlidne.[18] Anses dödsbodelägare som målsägande är denne naturligtvis alltid obehörig att vittna.

Enskild dödsbodelägare kan vara berättigad anställa åtal med stöd av speciella bestämmelser i lag. Vad beträffar brottet förtal av avliden och den särskilda åtalsregeln som finns i BrB 5: 5 st. 2 hänvisas till framställningen under 20.6.

I upphovsrättslagen 59 § 2 st. finns en särskild regel om åtalsrätt för anhöriga till upphovsman vilken avlidit. De anhöriga äger en individuell åtalsrätt ifråga om brott mot lagens 3 § (skyddet avser droit moral) och 41 § 2 st. enligt vilket lagrum upphovsmannen med bindande verkan för de anhöriga genom testamente äger giva föreskrifter om upphovsrättens utövande eller genom testamente äger bemyndiga person att meddela föreskrifter i sådant hänseende. RB 20: 16 skall enligt auktorrättskommittén tillämpas i förevarande fall,[19] varav skulle följa att de anhöriga ej ansetts som målsägande enligt vanliga regler, i vart fall ej undantagslöst. Andra brott mot upphovsrättslagen än de nämnda som förövats efter upphovsmannens död skulle endast kunna beivras av dödsbodelägarna samfällt i deras egenskap av ställföreträdare för boet eller i vissa sällsynta fall av den enskilde dödsbodelägaren såsom målsägande. Emellertid är det tveksamt hur det förhåller sig härmed, vilket kan illustreras av den situation som uppkom i det förut berörda rättsfallet NJA 1921 s. 579.

I det nämnda rättsfallet hade vissa brev publicerats utan att upphovsmannens dödsbodelägare lämnat sitt samtycke härtill. Sådant brott kan anses utgöra intrång i den ideella rätten att bestämma huruvida ett verk över huvud taget skall framläggas för allmänheten (droit de publier). Auktorrättskommittén ansåg att ett offentliggörande av dagböcker, memoarer och liknande arbeten av intim personlig karaktär kunde djupt beröra upphovsmannens personliga intressen. Enligt kommitténs åsikt hade förfoganderätten givits ett så vidsträckt innehåll att det ej vore erforderligt att uppställa en särskild rätt för upphovsmannen att offentliggöra verket. Kommittén uttalade att som huvudregel skulle gälla att verket icke i någon form skulle kunna göras tillgängligt för allmänheten utan att upphovsmannen med stöd av sin för-

[17] Se under 20.6.
[18] NJA 1939 s. 403 och Beckman, Svensk familjerättspraxis, s. 312.
[19] SOU 1956: 25 s. 442.

foganderätt givit tillstånd därtill.[20] Upphovsmannens droit de publier skall således respekteras oavsett att detta ej angivits i upphovsrättslagen 3 §. Vid brott som förövats efter upphovsmannens död och som kränker denna rätt kan åtalsregeln i 59 § 2 st. ej vara tillämplig enligt sin ordalydelse, eftersom brottet ej utgör överträdelse av bestämmelsen i 3 §. Den särskilda åtalsregeln i upphovsrättslagens 59 § 2 st. torde emellertid syfta till att ge den avlidne upphovsmannens anhöriga rätt att värna den ideella rätten.[21] Möjligt vore därför att tillämpa stadgandet i upphovsrättslagen 59 § 2 st. analogt i förevarande fall då brott inneburit intrång i den del av den ideella rätten som benämnes droit de publier.

Emellertid finns det omständigheter som talar för att enskild dödsbodelägare bör anses som målsägande i fall då verk olovligen publicerats efter upphovsmannens död. Även i andra fall då någon efter upphovsmannens död t. ex. brutit mot bestämmelserna i upphovsrättslagen 3 § skulle enskild dödsbodelägare kunna anses som målsägande. Att i sådant fall anse enskild dödsbodelägare som målsägande strider måhända mot auktorrättskommitténs uttalande om att bestämmelsen i RB 20: 16 är tillämplig då anhörig är åtalsberättigad enligt 59 § 2 st.

Anledningen till att dödsbodelägare bör anses som målsägande ifråga om brott som förövats efter upphovsmannens död och som inneburit intrång i den ideella rätten är att denna rätt enligt upphovsrättslagen 41 § 1 st. övergår enligt reglerna om giftorätt, arv och testamente. Då den ideella rätten ej kan bli föremål för skifte synes en individuell rätt övergå å dem omedelbart efter dödsfallet. Ett uttalande i motiven till upphovsrättslagen tyder på att auktorrättskommittén hyst den uppfattningen att brott som innebure intrång i den ideella rätten kunde beröra varje enskild delägare personligen. Kommittén ansåg att det naturligaste var att den ideella rätten efter upphovsmannens död övergick på hans successorer. Vidare förklarades: "Särskilt då upphovsmannens make och bröstarvingar eller andra nära anhöriga inträda i upphovsmannarätten, äro dessa närmast till att värna de intressen som nu avses och som beröra också dem på ett personligt sätt."[22] Det synes ej vara uteslutet att enskild dödsbodelägare kan anses som målsägande enligt vanliga regler ifråga om brott som utgör intrång i den honom tillkommande ideella rätten och detta oaktat att auktorrättskommittén ansåg RB 20: 16 äga tillämpning ifråga om de personer som är åtalsberättigade enligt 59 § 2 st. upphovsrättslagen. Detta medför ej att regeln i 59 § 2 st. saknar betydelse. Personkretsen i detta lagrum har bestämts så att vissa anhöriga kan vara åtalsberättigade enligt lagrummet, men ej målsägande enär de ej är dödsbodelägare och därför ej heller innehavare av den ideella rätt som övergår genom arv.

[20] SOU 1956: 25 s. 129 f.
[21] SOU 1956: 25 s. 299.
[22] SOU 1956: 25 s. 298 f.

17. Förmögenhet

Bland förmögenhetsbrotten kan man skilja mellan handlingstyper som utgör angrepp på bestämda förmögenhetsrättigheter och sådana handlingstyper som utgör angrepp endast på förmögenhet såsom ett helt. Vid den förstnämnda typen av brott skadas en persons särskilda förmögenhetsbeståndsdelar. I det senare fallet är det förmögenhetens värde som minskar till följd av det förövade brottet. Skillnaden kan sägas ligga i motsättningen mellan ett partiellt och ett totalt betraktelsesätt.[1]

Tidigare har diskuterats frågor om målsäganderätt för den vars särskilda förmögenhetsrättigheter angripits genom brottsligt förfarande. I detta kapitel skall behandlas frågor om målsäganderätt då brott medfört att viss persons förmögenhet minskats utan att därvid någon särskild förmögenhetsrättighet läderats.

En förmögenhetsskada kan uppkomma antingen genom att en person berövas viss del av sin förmögenhet (damnum emergens) eller genom att han går miste om påräknad förmögenhetsökning (luccrum cessans).[2] En person kan drabbas av förmögenhetsskada i anledning av annans brottsliga förfarande antingen omedelbart eller medelbart. I det sistnämnda fallet betecknas skadan ofta som tredjemansskada. Tredje man kan drabbas av förmögenhetsskada dels vid brott som medför att hans förmögenhet minskar dels vid brott som utgör angrepp på en särskild förmögenhetsrättighet som tillkommer den omedelbart skadelidande.

Vid bedömningen av frågan om den skadelidande äger talerätt i brottmål kan ledning hämtas från skadeståndsrätten. I den mån en person har en självständig rätt till skadestånd bör han i allmänhet äga rätt att beivra brottet som målsägande. Även om en person ej är skadeståndsberättigad i ovan angivna mening kan kanske målsäganderätt erkännas i vissa fall då interventionsrätt föreligger. Bedömningen av frågan om en person är skadeståndsberättigad behöver ej vara helt normgivande då man har att avgöra om den skadelidande är målsägande, men en jämförelse kan vara fruktbärande i det avseendet att de typer av problem som uppstått inom den utomobligatoriska skadeståndsrätten är likartade med dem som uppstått inom straffprocessrätten. För att på ett lämpligt sätt kunna behandla och disponera uppkomna

[1] Thyrén, Förberedande utkast till strafflag III, s. 7 f och SOU 1940: 20 s. 42.
[2] Karlgren, s. 212.

frågor om målsäganderätt vid förmögenhetsskador skall här skisseras de huvudproblem som mött inom den utomobligatoriska skadeståndsrätten.

Inom skadeståndsrätten har man skilt mellan omedelbart skadelidandes rätt till ersättning och tredje mans rätt till skadestånd. När en person omedelbart träffas av sak- eller personskada äger han rätt till ersättning även för allmän förmögenhetsskada som framstår som följdskada.[3] Det är oklart i vad mån en person som omedelbart tillfogats endast allmän förmögenhetsskada har rätt till ersättning, såvida ej ersättning skall utgå med stöd av lag.[4] Anledningen till att ersättning ofta ej utgår är att förmögenhetsskador som uppstår som följd av den fria konkurrensen och företagsamheten i stor utsträckning måste accepteras såsom varande icke rättsstridigt tillfogade.[5] I SL 6: 1 stadgades att skada som någon genom brott annan tillfogar skall av den brottslige gäldas. Denna regel får ej tolkas så att varje omedelbart tillfogad förmögenhetsskada som uppstått som följd av förövat brott var ersättningsgill.[6] För att ersättning för allmän förmögenhetsskada skulle utgå krävdes att förfarandet riktat sig mot den som tillfogats skada. Skadeståndslagen innefattar ingen ändring i dessa principer.[7]

På samma sätt som det för skadeståndsrätten varit angeläget att utröna vid vilka handlingar allmän förmögenhetsskada är ersättningsgill, är det av vikt att utreda i vad mån allmän förmögenhetsskada bör medföra rätt för den skadelidande att som målsägande föra ansvarstalan.

Om tredje man träffas av förmögenhetsskada, har denne i regel ej en självständig skadeståndsrätt.[8] Emellertid förekommer ibland att tredje man succederar i den skadelidandes rätt t. ex. på grund av avtal eller bestämmelser i lag. Även om tredje man ej har en självständig rätt till skadestånd utan blott en härledd rätt t. ex. regressrätt kan det ifrågakomma att erkänna målsäganderätt. Därvid måste uppmärksammas att succession i målsäganderätt ej kan tillåtas.

Nedan skall först behandlas frågan om målsäganderätt kan tillerkännas den som genom brott omedelbart drabbats av allmän förmögenhetsskada. Därvid skall ej skillnad göras mellan fall då en person i anledning av förövat brott nödgats utge ersättning och fall då en person gått miste om en ekonomisk förmån som följd av annans brottsliga förfarande. I en andra huvudavdelning skall slutligen undersökas om förmögenhetsskada som träffat tredje man kan grunda målsäganderätt för denne.

[3] Persson, Skada och värde, s. 268 f och Kungl. Maj:ts proposition nr 5 år 1972 s. 575 ff och 578 f.
[4] Karlgren, s. 106 ff.
[5] Karlgren, s. 106.
[6] Jfr Persson, Skada och värde, s. 268 f med not 20.
[7] Karlgren, s. 109, SOU 1950: 16 s. 31, SOU 1963: 33 s. 44 f och Kungl. Maj:ts proposition nr 5 år 1972 s. 160 och 568.
[8] Hellner, SvJT 1969 s. 332 ff och Karlgren, s. 243 ff.

17.1. Omedelbar förmögenhetsskada

17.1.1. Brott vid vilka användes otillbörliga påtryckningsmedel

Genom användandet av otillbörliga medel som tvång, hot eller vilseledande kan en person förskaffa sig ekonomisk vinning. Gärningsmannen kan därvid bereda sig vinning antingen genom att förmå annan att utge ersättning eller genom att tvinga annan att till förmån för gärningsmannen avstå från en ekonomisk förmån. Sådant förfarande kan vara straffbart som rån, utpressning eller bedrägeri. Endast den brottsliga gärningen utgör förutsättning för förmögenhetsskadans inträffande. Såtillvida får denna anses vara direkt eller omedelbart tillfogad. Den som drabbats av omedelbar förmögenhetsskada är målsägande i den mån det är straffbart att medelst användandet av otillbörliga medel tillfoga annan förmögenhetsskada. Vid utpressning är således den skadelidande målsägande och detta oberoende av om tvånget riktats mot annan person.[9] För erkännande av målsäganderätt måste krävas att det otillbörliga tillvägagångssättet använts i syfte att tvinga annan person att utge ersättning. Så är i allmänhet fallet. Undantagsvis uppstår dock svårigheter då rätten har att avgöra om en skadelidande person är målsägande då det otillbörliga medlet ej använts i syfte att åvägabringa skadan. Denna fråga skall nedan uppmärksammas vid undersökningen av hur målsäganderättsfrågan bedömes vid brotten vilseledande reklam och bedrägeri då annan genom vilseledande förmåtts att ingå ett förlustbringande köpeavtal.

17.1.2. Brott vid vilka användes otillbörliga försäljningsmetoder

Då en person tillskyndats allmän förmögenhetsskada har denna ofta utvecklats ur ett avtalsförhållande av privaträttslig eller offentligrättslig natur. Vad beträffar förmögenhetsskador vid privaträttsliga avtalsförhållanden t. ex. vid köpeavtal kan ofta såväl konsument som konkurrent lida skada. Vid förmögenhetsskada som har sin grund i offentligrättsliga avtalsförhållanden framstår ofta endast konsumenten eller annorlunda uttryckt den rättssökande som skadelidande.

Inom den privata företagsamheten råder i stor utsträckning fri konkurrens och avtalsfrihet. Som en följd härav måste det vanligtvis accepteras att medborgarna tillfogar varandra förmögenhetsskador vid idkandet av näring. Ibland föreskrives att vissa otillbörliga försäljningsmetoder ej får förekomma. Ibland åter stadgas i lag att varor skall vara av viss kvalitet eller beskaffenhet. I den utsträckning överträdelser av dylika föreskrifter kriminaliserats uppstår fråga om målsäganderätt tillerkännes konsument eller konkurrent som lidit skada eller kunnat lida skada genom sådant brott.

[9] Andenæs, Formuesforbrytelsene, s. 73.

I 2 § lagen om otillbörlig marknadsföring har upptagits ett straffstadgande om vilseledande reklam. Vid användandet av sådant otillbörligt medel som vilseledande inom reklamen kan såväl konkurrerande näringsidkare som konsumenter lida skada. En näringsidkare kan gå miste om en vinstgivande affär till följd av att en konkurrent genom vilseledande reklam lockar till sig den förstnämndes presumtiva kunder. Köpare å andra sidan kan lida skada vid detta brott, men så behöver ej alltid vara fallet t. ex. om den köpta varan är värd sitt pris och köparen kan använda varan på sätt han förutsatt vid köpet.

Kan köpare och konkurrerande näringsidkare anses som målsägande vid vilseledande reklam då de lidit skada i anledning av brottet? Erkännes målsäganderätt blott då nämnda personer verkligen träffats av förmögenhetsskada eller utgör redan fara för sådan skada en tillräcklig förutsättning för att målsäganderätt skall erkännas?

Straffbudet om vilseledande reklam i 2 § lagen om otillbörlig marknadsföring motsvarades i äldre rätt av straffbestämmelsen om illojal reklam i 1 § 1931 års lag med vissa bestämmelser mot illojal konkurrens. Patentlagstiftningskommittén uttalade i motiven till sistnämnda lag att straffbestämmelsen om illojal reklam främst avsåg att bereda skydd för näringsidkare. Kommittén ansåg det därför vara riktigast att som målsägande icke anse den enskilda kund som till äventyrs låtit vilseleda sig genom reklam. Konkurrenterna till den av vilken reklamen bedrivits borde däremot anses som målsägande enligt kommitténs mening.[10] Departementschefen ställde sig mera tveksam till den av kommittén framförda åsikten att enskild kund borde frånkännas rätt att föra ansvarstalan. Emellertid ansåg departementschefen sig kunna biträda kommitténs uppfattning under förutsättning att åtalsrätt tillerkändes allmän åklagare utan att det därvid uppställdes krav på angivelse.[11]

I 11 § lagen med vissa bestämmelser mot illojal konkurrens stadgades att vid illojal reklam tillkom åtalsrätt varje näringsidkare inom samma eller likartad yrkesgren som den inom vilken brottet begåtts. Enskild kund tillförsäkrades ej åtalsrätt i detta lagrum och skulle enligt Levin ej ansetts som målsägande.[12] I praxis finns dock exempel på att köpare tillåtits föra talan om ansvar för illojal reklam.[13]

I 10 § 2 st. lagen om otillbörlig marknadsföring föreskrives att allmänt åtal får väckas endast efter anmälan eller medgivande av konsumentombudsmannen. Lagen innehåller ej några särskilda bestämmelser om åtalsrätt för enskilda personer eller organisationer. Departementschefen förklarade att målsägande äger rätt att väcka enskilt åtal, om allmän åklagare beslutat att icke väcka åtal, vare sig detta beror på att konsumentombudsmannen vägrat

[10] Patentlagstiftningskommitténs betänkanden IV, 1915, s. 130.
[11] Kungl. Maj:ts proposition nr 175 år 1931 s. 39.
[12] Levin, s. 60.
[13] NJA 1938 s. 193 refererat nedan.

lämna sitt medgivande eller på någon annan orsak.[14] I motiven till lagen om otillbörlig marknadsföring gjordes ej några direkta uttalanden om vem som borde anses som målsägande vid vilseledande reklam.[15] I förarbetena till lagen om otillbörlig marknadsföring förklarades att utvecklingen gått mot ett ökat hänsynstagande till konsumentintressen samt att såväl näringslivets som konsumenternas intressen borde tillvaratagas.[16] Tvekan kan därför ej hysas om att ej blott näringsidkare utan även enskild konsument kan vara målsägande ifråga om brottet vilseledande reklam.

Enligt 6 § lagen om otillbörlig marknadsföring får förbudstalan föras av näringsidkare som beröres av handlingen eller av sammanslutning av näringsidkare, konsumenter eller löntagare. Enskild konsument äger ej föra förbudstalan. Härav kan ej dragas den slutsatsen att målsäganderätt ej bör tillerkännas honom.[17] Departementschefen angav ej varför enskild konsument ej borde tillförsäkras rätt att föra förbudstalan.[18] Troligtvis har det ansetts att konsumenternas intressen tillvaratages bäst genom konsumentorganisationerna och att det därför var överflödigt att tillerkänna konsumenterna rätt att föra förbudstalan.[19] Såväl vid utförandet av förbudstalan som vid utförandet av ansvarstalan bör konsumenterna kunna hävda sina intressen. I det förra fallet sker detta genom konsumentorganisationerna. Eftersom dessa ej äger åtalsrätt[20] är det av värde att den enskilde konsumenten själv kan anställa ansvarstalan i egenskap av målsägande.

För att konsument eller näringsidkare skall kunna äga rätt att föra talan om ansvar för vilseledande reklam bör krävas att brottet medfört skada eller förfång eller brottet på annat sätt berört den enskilde. Till stöd härför kan åberopas att näringsidkare enligt 6 § lagen om otillbörlig marknadsföring äger föra förbudstalan endast om han berörts av handlingen. Näringsidkare som driver rörelse på en ort som är belägen på stort avstånd från den plats där den brottslige driver sin rörelse beröres ofta ej av den vilseledande reklamen. Sådan näringsidkare kan ej anses som målsägande. För att näringsidkare skall anses som målsägande torde ej böra krävas att han kan visa att han lidit förmögenhetsskada som en följd av brottet. Målsäganderätt bör tillkomma näringsidkare om den vilseledande reklamen vänt sig till personer ur dennes presumtiva kundkrets.[21] Den enskilde konsumenten kan ej anses åtalsberättigad enbart på den grunden att han bibragts en oriktig uppfattning

[14] Kungl. Maj:ts proposition nr 57 år 1970 s. 100.
[15] SOU 1966: 71 s. 298 och Kungl. Maj:ts proposition nr 57 år 1970 s. 100.
[16] SOU 1966: 71 s. 46 f.
[17] Utredningen om illojal konkurrens föreslog att förbudstalan skulle få föras av envar som lidit förfång oberoende av om vederbörande var konsument eller näringsidkare. SOU 1966: 71 s. 296.
[18] Kungl. Maj:ts proposition nr 57 år 1970 s. 86. Se även tredje lagutskottets utlåtande nr 45 år 1970 s. 85. Jfr Bernitz, Modig och Mallmén, s. 323 f.
[19] Patentlagstiftningskommitténs betänkanden IV, 1915, s. 130 samt SOU 1966: 71 s. 296. Se även Bernitz, Modig och Mallmén, s. 323 f.
[20] Kungl. Maj:ts proposition nr 57 år 1970 s. 100.
[21] Se SOU 1966: 71 s. 296 och härtill SOU 1958: 10 s. 308.

om t. ex. viss vara.[22] Om den vilseledde förmåtts att köpa varor bör han anses som målsägande.

Enligt straffrättskommittén skulle konkurrent ej vara målsägande ifråga om oredligt förfarande i handel.[23] Om någon genom bedrägeri förmåtts att göra ett oförmånligt inköp av en vara, ansåg patentlagstiftningskommittén att köparen var att anse som målsägande, men ej den brottsliges konkurrenter.[24] Att köpare är målsägande i sådant fall är odiskutabelt. Däremot torde det erfordras en närmare förklaring till varför konkurrent ej skulle vara målsägande vid bedrägeri, men väl vid brottet vilseledande reklam. Anledningen härtill torde vara att de vilseledande uppgifterna är av olika karaktär vid dessa båda brott. Vid bedrägeri är förhållandet i allmänhet sådant att de vilseledande uppgifterna meddelas en bestämd person i syfte att förmå denne att ingå ett köpeavtal. Gärningsmannens förfarande tar ej sikte på att vinna kunden från konkurrenterna, utan blott på att förmå kunden att köpa en vara som denne eljest ej skulle ha köpt. Mot detta resonemang kan resas den invändningen att ett bedrägeribrott även får anses beröra konkurrenternas intressen, enär kunden kanske skulle ha inköpt varan hos en konkurrent om brottet ej förövats. Den eventuella förmögenhetsskada som möjligen kan ha uppstått för en konkurrent har tydligen ansetts alltför osäker och avlägsen för att grunda målsäganderätt.

För att straff för vilseledande reklam skall inträda kräves att den oriktiga eller vilseledande framställningen varit ägnad att påverka efterfrågan på vara eller tjänst. De vilseledande uppgifterna skall vara av särskild art. De skall ha meddelats i syfte att vinna kunder från konkurrenter. Antages att bedömningen av målsäganderättsfrågan är beroende av om de vilseledande uppgifterna meddelats i syfte att vinna kunder från konkurrenter eller blott i syfte att förmå annan person att göra ett köp denne eljest ej skulle ha gjort, följer härav att konkurrent i vissa fall skulle kunna vara målsägande ifråga om bedrägeri. Om vid brottet bedrägeri vilseledande uppgifter lämnats i syfte att vinna viss kund från konkurrenter borde dessa anses som målsägande. Särskilt då gärningsmannen sökt vinna kunden från en bestämd konkurrent torde målsäganderätt böra erkännas. Eljest skulle uppstå det märkliga rättsläget att konkurrenten endast vore målsägande om gärningsmannen misslyckats i sitt uppsåt att förmå kunden att göra ett köp. Förfarandet vore då att bedöma som vilseledande reklam ifråga om vilket brott konkurrenten är berättigad att anställa ansvarstalan. Om däremot gärningsmannen förmått kunden att göra ifrågavarande inköp är förfarandet att bedöma som bedrägeri. Om konkurrenten ej ansågs som målsägande i detta fall skulle han ej kunna beivra det olagliga förfarandet just i det fall då han lidit skada.

[22] Se under 18.5.
[23] SOU 1940: 20 s. 163.
[24] Patentlagstiftningskommitténs betänkanden IV, 1915, s. 86.

NJA 1938 s. 193. Allmän åklagare yrkade ansvar å två försäljare för det de försålt separatorer till personer vilka svikligen bibragts den uppfattningen att separatorerna var av märket Alfa-Laval. Ansvar yrkades för bedrägeri alternativt illojal konkurrens.

Aktiebolaget Alfa-Laval yrkade ansvar å de båda försäljarna.

HR:n ansåg att vad som lagts de tilltalade till last ej innefattade sådant förfarande som var straffbelagt i lagen med vissa bestämmelser mot illojal konkurrens. Vad beträffade åtalet för bedrägeri fann HR:n att de tilltalade visserligen svikligen bibragt köparna den uppfattningen att separatorerna var av annan tillverkning än som överensstämde med verkliga förhållanden. HR:n ogillade emellertid åtalet då det ej styrkts att köparna tillskyndats förlust genom att de inköpt separatorer av annat märke än de förutsatt vid köpeförhandlingarna.

Besvär anfördes bl. a. av aktiebolaget Alfa-Laval.

HovR:n fann ej skäl att göra ändring i HR:ns utslag.

Bolaget och en köpare fullföljde talan.

HD fann ej skäl att göra ändring i HovR:ns utslag.

I detta rättsfall har bolaget ansetts äga behörighet att som målsägande föra talan om ansvar såväl i det avseende som det påstådda förfarandet vore att anse som bedrägeri som i det avseende detta vore att bedöma som illojal reklam. Anledningen till att bolaget ansetts som målsägande ifråga om det påstådda bedrägeribrottet torde ha varit att bolaget tillskyndats förmögenhetsförlust genom att dess presumtiva kunder förmåtts att göra inköp av konkurrentföretags varor. En bidragande orsak till att målsäganderätt erkänts skulle kunna vara att de tilltalades förfarande skadat bolagets good will.

Vid bedrägeri torde målsäganderätt kunna tillkomma en konkurrent ej blott då gärningsmannen genom vilseledande uppgifter sökt vinna viss konkurrents presumtiva kunder. Även då brottslingen sökt vinna köpare från ett begränsat antal tänkbara konkurrenter är det möjligt att målsäganderätt kan tillerkännas dessa. När skall det otillbörliga försäljningsförfarandet vid bedrägeri anses vara av sådan art att det riktar sig mot en eller flera bestämda konkurrenter? Om de oriktiga uppgifterna saknat betydelse för kundens val av produkt kan brottet ej sägas ha förorsakat konkurrenterna någon skada. De bör då ej anses som målsägande. Antag att en person innehar en maskin och att en försäljare svikligen uppger att denna ej vidare är användbar. Om försäljaren härigenom förmår den vilseledde att köpa en ny maskin rubriceras säljarens handlande som oredligt förfarande. Det skulle kunna hävdas att brottet i det ovannämnda exemplet haft betydelse för kundens val av vara. Om han ej blivit vilseledd hade han kanske i framtiden inköpt en ny maskin. Därvid är det ej säkert att han köpt en maskin av den typ som salufördes av brottslingen. En konkurrent kan knappast anses som målsägande av denna anledning.

Enligt livsmedelslagen skall särskilda uppgifter lämnas om färdigförpackade livsmedel. Sådana livsmedel skall enligt 13 § vara märkta med uppgifter om sammansättning, vikt och volym. Lämnas felaktiga uppgifter i sådant hänseende inträder straff enligt 30 § om uppgifterna innebär skada eller an-

nan olägenhet för mottagaren. Enligt samma lagrum straffas vidare den som saluhåller färdigförpackade livsmedel efter den tidpunkt som å varan angivits som sista försäljningsdag. Dessa bestämmelser syftar till att skydda konsumenterna ur ekonomisk synpunkt och garantera att de ges sådan saklig information om de varor som försäljs att de kan avgöra rimligheten av det pris de får betala för livsmedlen i förhållande till varornas kvalitet och andra egenskaper.[25] Den som köpt färdigförpackade livsmedel vilka försålts efter sista försäljningsdagen eller om vilka lämnats felaktiga uppgifter bör anses som målsägande.[26] Målsäganderätt bör erkännas i detta fall liksom målsäganderätt erkännes ifråga om förseelser som kriminaliserats för att förhindra att konsumenterna inköper och förbrukar livsmedel som ur hälsosynpunkt är olämpliga att förtära. Klart är att den enskilde köparen såsom målsägande kan anställa åtal för det annan sålt livsmedel som varit otjänliga till människoföda. Livsmedelsstadgekommittén hade nämligen föreslagit att detta brott endast skulle kunna åtalas av allmän åklagare efter angivelse av målsäganden eller efter anmälan av livsmedelsmyndighet.[27] Åtalsrätt bör tillerkännas enskild köpare utan att det därvid uppställes krav på bevisning om att brottet medfört förmögenhetsskada till följd av att de sålda varorna ej motsvarat sitt pris.

Bestämmelserna i livsmedelslagen anses främst ha till syfte att skydda konsumenternas intressen.[28] Livsmedelsstadgekommittén uttalade emellertid att livsmedelslagstiftningens ekonomiska syfte även är av betydelse för företagarna. Kommittén uttalade vidare att bestämmelserna borde vara inriktade på att söka hindra olika illojala företeelser inom produktion, handel och annan livsmedelshantering.[29] Om en näringsidkare i livsmedelsbranschen av vårdslöshet överträtt livsmedelslagens föreskrifter torde han i allmänhet härigenom ej ha förskaffat sig några nämnvärda fördelar i den allmänna konkurrensen. Hans konkurrenter bör därför normalt ej anses som målsägande. Skulle det undantagsvis kunna påvisas att förekommande oegentligheter vid märkning medfört att näringsidkaren lyckats vinna kunder från vissa konkurrenter bör dessa kunna anses som målsägande.

17.1.3. Brott vid vilka näring drives utan vederbörligt tillstånd

Enligt 1 § 1864 års näringsfrihetsförordning, numer upphävd, ägde svensk man eller kvinna med vissa undantag idka handels- eller fabriksrörelse, hantverk eller annan hantering. I 18 § stadgades straff bl. a. för det fall någon

[25] SOU 1970: 6 s. 127 och Kungl. Maj:ts proposition nr 61 år 1971 s. 191.
[26] Jfr NJA 1887 B 617.
[27] Se 84 § förslag till livsmedelsstadga. SOU 1970: 6 s. 26. Enligt livsmedelslagen kräves ej angivelse för att allmänt åtal skall kunna anställas. Se även NJA 1891 B 693 och 1917 B 92.
[28] SOU 1970: 6 s. 125 ff och Kungl. Maj:ts proposition nr 61 år 1971 s. 178.
[29] SOU 1970: 6 s. 127.

utan vederbörlig anmälan idkade försäljning eller tillverkning av varor. Anledningen till att det stadgades straff för det fall någon idkade näring utan att ha fullgjort anmälningsskyldigheten var ej att konkurrenternas intressen ansetts förtjäna skydd. Endast av hänsyn till den allmänna ordningens intresse stadgades straff.[30] Den som efter fullgjord anmälningsplikt idkade näring ansågs ej inneha en skyddad "näringsrättighet".[31] Ej heller ansågs vederbörande ha ett krav på att andra personer vilka ej erhållit vederbörligt tillstånd skulle avhålla sig från att bedriva konkurrerande verksamhet. Förseelse som avsågs i 18 § näringsfrihetsförordningen borde som Undén framhållit ej betecknas som olaga handel utan som uraktlåtenhet att göra anmälan.[32] Konkurrent torde ej ha ansetts som målsägande ifråga om förseelse som avsågs i 18 § näringsfrihetsförordningen.[33]

Sedan näringsfrihetsförordningen upphävts äger svensk medborgare med vissa undantag idka näring utan att det därvid uppställes krav på anmälan till viss myndighet.[34] Däremot äger utlänning ej idka näring utan att ha erhållit näringstillstånd enligt 5 § lag den 29 november 1968 om rätt för utlänning och utländskt företag att idka näring här i riket.[35] Enligt denna lags 34 § straffas utlänning som idkar näring här i riket utan att ha rätt därtill. Kan konkurrent i sådant fall anses som målsägande? Enligt förarbetena till lagen skulle vid meddelandet av näringstillstånd hänsyn tagas till konkurrensförhållanden av allmän näringspolitisk betydelse. Däremot skulle enligt motiven hänsyn ej tagas till rent lokala konkurrensförhållanden, då man i svensk rätt tagit avstånd från etableringskontroll.[36] Härav torde följa att konkurrent ej kan anses behörig att som målsägande anställa ansvarstalan mot utlänning som idkat näring utan att ha erhållit vederbörligt tillstånd.

Enligt 3 § KF av den 29 november 1968 om tillfällig handel får sådan handel bedrivas endast efter särskilt tillstånd. Näringsidkare som drabbats av förmögenhetsskada till följd av att annan drivit tillfällig handel utan tillstånd bör ej medges rätt att föra talan om ansvar enligt 10 § nämnda KF. Reglerna om tillståndsgivning har nämligen ej tillkommit för att motverka en osund konkurrens.[37]

I vissa fall uppställes krav på yrkesskicklighet för att få driva handel eller utöva visst yrke. Viss verksamhet får ibland bedrivas endast av person som erhållit myndighets tillstånd eller av person som styrkt sin yrkesskicklighet på visst sätt t. ex. genom att ha avlagt viss examen. Anledningen till att sådana krav uppställes är att kundkretsen skall skyddas för skador. Vanligtvis

[30] Undén, TfR 1913 s. 92.
[31] Bernitz, s. 170 och 388.
[32] Undén, TfR 1913 s. 92.
[33] I NJA 1894 B 265 ansågs två cigarrhandlare obehöriga att föra talan om ansvar för det annan person sålt cigarrer utan att ha gjort vederbörlig anmälan. Jfr NJA 1890 B 648 och 1895 s. 141.
[34] Kungl. Maj:ts proposition nr 98 år 1968 s. 2.
[35] Enligt 3 och 4 §§ krävs ej näringstillstånd i vissa fall.
[36] Kungl. Maj:ts proposition nr 98 år 1968 s. 67, 78 och 116.
[37] SOU 1962: 15 s. 182 f och Kungl. Maj:ts proposition nr 98 år 1968 s. 200 ff.

är det fråga om att skydda allmänheten för skador till kropp och hälsa, men ibland för förmögenhetsskada. Om obehörig person utövar yrkesverksamhet och sådant förfarande är belagt med straff, uppstår fråga om yrkets behöriga utövare kan anses som målsägande om de tillskyndats allmän förmögenhetsskada genom den konkurrerande verksamheten.

Undén har uttalat att då en person meddelats personlig koncession att utöva visst yrke t. ex. rätt att yrkesmässigt utöva automobiltrafik, koncessionen ej kan skapa någon subjektiv rätt för innehavaren. Vidare har nämnde författare förklarat att innehavare av personlig koncession icke åtnjuter annat rättsskydd i förhållande till andra privata personer än näringsidkare i allmänhet.[38]

Då ett yrke endast får utövas av en person som erhållit vederbörligt tillstånd eller som har viss kompetens har sådan yrkesutövare ej rätt att ensam med uteslutande av andra medborgare få utöva verksamheten. Staten eller annan myndighet kan t. ex. meddela tillstånd för idkande av viss näring i den mån som befinnes lämpligt om ej särskilda lagregler lägger hinder i vägen. Vad beträffar sådana yrken som endast får utövas av den som har viss yrkesskicklighet t. ex. viss utbildning gäller att varje medborgare kan förskaffa sig sådan kompetens som fordras för att tillstånd skall kunna erhållas. Behöriga yrkesutövare måste därför räkna med att i framtiden möta konkurrens från andra yrkesutövare som kan komma att erhålla rätt att etablera sig inom ifrågavarande yrkesgren.[39] Då behörig näringsidkare ej åtnjuter skydd mot att annan yrkesutövare börjar bedriva konkurrerande verksamhet bör den förre ej äga rätt att som målsägande beivra obehörig yrkesutövning.

Enligt 5 § KF 25 oktober 1940 ang. yrkesmässig automobiltrafik m. m. får yrkesmässig biltrafik bedrivas endast efter vederbörligt tillstånd. Trafiktillstånd må enligt 12 § meddelas därest den ifrågasatta trafiken finnes behövlig samt i övrigt lämplig. Tillstånd får endast ges den som befinnes lämplig som utövare. Anledningen till att tillstånd kräves för bedrivande av yrkesmässig trafik är att det ur nationalekonomisk synpunkt är av vikt att en sund hushållning ifråga om den samlade trafikapparaten kommer till stånd. I förarbetena framhålles att en sund konkurrens mellan olika trafikföretag bör finnas.[40] Behörig yrkesutövare bör med hänsyn till det sagda ej medges rätt att föra talan om ansvar enligt 34 § nämnda KF för det annan bedrivit konkurrerande yrkesmässig biltrafik utan trafiktillstånd.

Möjligtvis skulle det kunna anses att behörig yrkesutövare skulle kunna anställa åtal för bedrivande av linjetrafik utan att vederbörligt tillstånd lämnats därtill. Vid ansökan om tillstånd till linjetrafik som kan komma att konkurrera med redan utövad linjetrafik gäller enligt 12 § berörda KF att utövare av dylik trafik har viss företrädesrätt. I förarbetena uttalade 1936 års

[38] Undén, TfR 1913 s. 100. Se även Sundberg, StvT 1922 s. 92 f.
[39] Jfr SOU 1951: 34 s. 76.
[40] SOU 1938: 59 s. 72 f och 79. Se även SOU 1944: 39 s. 11.

trafikutredning att vid tillståndsgivning borde tagas skälig hänsyn till om äldre företag har ett påtagligt intresse av att få tillstånd. Vidare förklarades att det var av allmänt intresse att tillse att icke den redan förut stora splittringen av tillstånd i onödan ökades. Enligt kommitténs mening erfordrades ej något stadgande med syfte att skydda äldre företag.[41] Av dessa uttalanden framgår att det främst är samhällsekonomiska synpunkter som motiverat företrädesrätten och att man under lagstiftningsarbetet tagit avstånd från att skydda de etablerade yrkesutövarna. Vid detta förhållande bör sådan yrkesutövare ej anses behörig att anställa åtal för det annan person bedrivit konkurrerande linjetrafik utan att inneha trafiktillstånd.

I vissa fall då obehörig yrkesutövning innefattat intrång i meddelat privilegium eller liknande skyddad rättslig position synes det mera tveksamt om målsäganderätt kan tillerkännas den som lidit intrång i sin näring genom annans olagliga utövande av yrket ifråga.[42]

Privilegiesystemet beträffande apotek har avskaffats.[43] Stora svårigheter uppkom då man i äldre doktrin hade att bestämma apoteksprivilegiernas rättsliga natur.[44] Utan att närmare beröra denna komplicerade fråga kan nämnas att apoteksinnehavare ansetts obehörig att föra talan om ansvar för olovlig läkemedelsförsäljning då brottet utgjort intrång i innehavarens apoteksprivilegium.[45] Vid brott som innefattat intrång i städernas auktionsmonopol har vederbörande stad ansetts äga rätt att föra ansvarstalan.[46] Detta auktionsmonopol har avskaffats.[47] Vidare kan nämnas att generalpoststyrelsen ägt föra ansvarstalan för förfarande som innefattat intrång i postverkets ensamrätt till brevbefordran.[48] Rättsfallen tyder på att målsäganderätt erkännes vid intrång i sådan ensamrätt där man önskat förhindra en ur nationalekonomisk synpunkt skadlig konkurrens.

Sammanfattningsvis kan sägas att då visst yrke får drivas av ett flertal personer under förutsättning att de innehar tillstånd, målsäganderätt ej kan tillerkännas behörig yrkesutövare som tillfogats förmögenhetsskada genom att någon bedrivit konkurrerande verksamhet utan att ha innehaft vederbörligt tillstånd.[49]

[41] SOU 1938: 59 s. 165 f.
[42] Jfr Bernitz, s. 170.
[43] Se lag 27 maj 1970 om detaljhandel med läkemedel och härtill Kungl. Maj:ts proposition nr 74 år 1970.
[44] SOU 1951: 34 s. 555 ff med hänvisningar.
[45] NJA 1906 s. 509 och 1912 B 208.
[46] NJA 1891 s. 629, 1914 s. 60 och 1957 s. 539.
[47] Se 4 § lag 19 december 1969 med anledning av införande av enhetlig kommunbeteckning m. m.
[48] NJA 1946 s. 265 och 1959 s. 35.
[49] Överensstämmande i utländsk rätt. Norsk rätt: Rt 1907 s. 391 och 1918 s. 430. Fransk rätt: Vid olovlig försäljning av värdepapper har konkurrent ej ansetts vara partie civile, J.C.P. 1961 II 12168. Jfr Schweizisk rätt: Waiblinger, s. 97 och tysk rätt: Nothmann, s. 83.

17.1.4. Tjänstemissbruk och tjänstefel

Vad beträffar enskilds krav på prestation från myndigheter och offentligt anställda befattningshavare ålägges tjänstemän ofta vid kriminellt ansvar att tillhandahålla prestationer utan att den enskilde påföres omotiverade kostnader eller utan att prestationerna är av undermålig beskaffenhet. Fullgör ej tjänsteman sina skyldigheter i sådant hänseende kan ansvar för tjänstemissbruk eller tjänstefel ifrågakomma. Detta straffrättsliga ansvar är betydligt mer omfattande än det kriminella ansvaret inom den privata sektorn.

Ämbetsansvarskommittén har föreslagit en avkriminalisering av handlingar på tjänstefelens område. Enligt kommitténs förslag skall brotten tjänstemissbruk och tjänstefel ersättas av brotten missbruk av myndighet och vårdslöshet i myndighetsutövning. Oriktig myndighetsutövning skall endast föranleda straff om gärningen för det allmänna eller någon enskild medfört förfång eller otillbörlig förmån som ej är ringa.[50]

Som förut framhållits är den enskilde ej alltid berättigad till skadestånd då han tillfogats förmögenhetsskada genom brottslig gärning. Då en tjänsteman överträtt instruktion eller föreskrift kan den skadelidande blott anses berättigad att erhålla ersättning och utföra ansvarstalan när den enskildes rätt värnas genom de särskilda regler som tjänstemannen överträtt. Frågan om den enskilde är att anse som målsägande blir beroende av om tjänsteföreskrifterna anses "utåtriktade" eller om de blott är avsedda att reglera de interna förhållandena inom en myndighet.[51]

Vid de föreslagna brotten missbruk av myndighet och vårdslöshet i myndighetsutövning framgår med all tydlighet att straff kan inträda av hänsyn till att en enskild person lider förfång eller av hänsyn till att det allmännas intressen läderas. När straff skall inträda endast beroende på att det allmänna lider skada kan enskild som beröres av den brottsliga gärningen ej anses som målsägande.

Till skillnad från vad som vanligen gäller inom den privata sektorn föreskrives ofta att den enskilde vid prestation från myndighets sida har att utge ersättning i enlighet med vad som anges i viss taxa. Exempel på dylik taxa utgör 1964 års expeditionskungörelse. Att sådan taxa avser att reglera myndigheternas förhållande gentemot medborgarna kan ej hysas tvivel om. Därest en tjänsteman utkräver ersättning för en myndighets tjänst med belopp som överskrider det i taxan föreskrivna är den enskilde berättigad att erhålla skadestånd av tjänstemannen. Utan tvekan är den skadelidande även behörig att som målsägande yrka ansvar å vederbörande befattningshavare för tjänstemissbruk eller tjänstefel.[52] Det kan nämnas att målsäganderätt tillerkänts

[50] SOU 1969: 20 s. 42 ff och 90 samt SOU 1972: 1 s. 18 f och 129 ff.
[51] H. Strömberg, Offentliga anstalter, s. 421 ff och Jägerskiöld, Svensk tjänstemannarätt II: 2, s. 81. Jfr Karlgren, s. 110.
[52] Se t. ex. NJA 1894 s. 174.

den som till följd av tjänstemans försummelse nödgats betala högre skatt än han bort göra.[53]

Även om prissättningen ej är bunden genom taxa kan den enskilde tillskyndas förmögenhetsskada genom att offentligt anställd funktionär till följd av vårdslöshet vid utförande av sina åligganden påför den enskilde omotiverade kostnader. Även i sådant fall är den skadelidande att anse som målsägande. Den som tillfogats skada genom lantmätares felaktiga förfarande vid rågångsutstakning har ansetts äga rätt att erhålla ersättning för de onödiga kostnader som påförts honom genom förrättningen. Den skadelidande har även ansetts behörig att som målsägande föra ansvarstalan.[54]

Om en tjänsteman ej utför sina värv med erforderlig skyndsamhet eller eljest underlåter att utföra arbete kan enskild tillfogas förmögenhetsskada som en följd av dröjsmålet. Tjänstemannens försummelse innefattar ofta överträdelse av interna tjänsteföreskrifter t. ex. om arbetstid. Det kan ej antagas att målsäganderätt är utesluten på grund härav. Förfarandet kan nämligen anses innebära ett åsidosättande av förpliktelser mot enskilda individer. Här nedan skall endast lämnas ett exempel på att enskild kan anses som målsägande då han tillskyndats skada genom att en tjänsteman ej handlagt visst ärende med skyndsamhet.

Enligt UL 162 § i lydelse före 1963 ålåg det utmätningsman att förrätta utmätning inom viss tid vid påföljd att han eljest själv hade att svara för det belopp varför utmätning bort ske. Undantag gjordes för det fall att utmätningsmannen förmådde visa att skadan ej uppkommit som följd av dröjsmålet. I ett rättsfall har en person ansetts som målsägande ifråga om tjänstefelsbrott vilket bestått i att en utmätningsman underlåtit att vidtaga verkställighetsåtgärder inom föreskriven tid.[55] På talan av utmätningssökande har vidare en utmätningsman som åtnjutit ledighet från tjänsten dömts till ansvar för tjänstefel för det utmätningsmannen underlåtit att vidtaga några som helst åtgärder med avseende å dom som tillsänts utmätningsmannen för verkställighet.[56]

Numera gäller enligt UL 88 c § vid utmätning av lös egendom vissa icke ovillkorliga tidsfrister. Vad beträffar utmätningsmans skadeståndsskyldighet uttalade lagberedningen att bestämmelser om ersättningsskyldighet för utmätningsman vid åsidosättande av särskilda föreskrifter om tidsfrister borde

[53] NJA 1896 B 203.
[54] NJA 1890 s. 56, plenum (jfr NJA 1889 s. 484). Den rättsfråga som blev föremål för bedömning av HD:s samtliga ledamöter rörde enskilds rätt att mot stadgandet i 5 § lantmäteriinstruktionen av den 6 augusti 1864 föra talan om ansvar. Fråga uppstod om lantmäterifiskalen skulle anses vara exklusivt behörig att föra ansvarstalan mot lantmätare för fel som denne begått i tjänsten. Så antogs ej vara fallet i NJA 1890 s. 56. Att enskild i egenskap av skadelidande var att anse som målsägande och förty behörig att föra ansvarstalan hystes ej tvivel om. — I NJA 1902 s. 61 blev utgången vad beträffar målsäganderättsfrågan densamma. Fallet rörde felaktigt förfarande vid förrättning för syn för uppgrävning av vattenavledningar.
[55] NJA 1907 s. 193.
[56] NJA 1924 s. 547.

utgå. Ansvar för tjänstefel i förening med den skadeståndsskyldighet som enligt allmänna regler följer av försummelse ansågs vara tillfyllest.[57] Av detta uttalande följer att utmätningsmans skadeståndsansvar bibehållits i viss form och att han i allmänhet kan ådraga sig skadeståndsskyldighet om han ej handlägger visst ärende med tillbörlig skyndsamhet. Det kan därför helt allmänt antagas att enskild rättssökande som lidit skada i följd av att tjänsteman ej handlagt ärende med erforderlig skyndsamhet ofta kan anses behörig att beivra sådant förfarande som tjänstefel då den skadelidande är berättigad till ersättning. Å andra sidan måste målsäganderätt anses vara utesluten vid obetydliga dröjsmål med ärendens handläggning.[58]

17.1.5. Fara för förmögenhetsskada

Om en person genom annans förfarande utsättes för fara för förmögenhetsskada kan straff inträda för försök till förmögenhetsbrott exempelvis för försök till bedrägeri eller utpressning. I den mån sådant förfarande är straffbart är den person vars förmögenhetsrättsliga ställning hotats att anse som målsägande. Detta är av särskild betydelse då en person påbördats betalningsskyldighet genom annans brottsliga förfarande. Den som ådragit sig betalningsskyldighet vid brott som försök till bedrägeri eller försök till utpressning är således att anse som målsägande trots att han ej utgivit ersättning till gärningsmannen.

Mera tveksamt är om fara för förmögenhetsskada kan grunda målsäganderätt vid brott där som villkor för straffbarhet ej uppställes krav på fara för förmögenhetsskada. Denna fråga aktualiseras dels vid sådana faredelikt där rekvisitet fara ej hänför sig till fara för förmögenhetsskada dels vid vissa effektdelikt t. ex. då effekten är vagt beskriven såsom förfång eller men.

Vad beträffar målsäganderätt vid förfalskningsbrott har hysts tvekan om den som påbördats ekonomisk ansvarighet för annans skuld kunde anses som målsägande. Härvid har i praxis uppkommit fråga om det för erkännande av målsäganderätt borde krävas att den ekonomiskt ansvarige verkligen lidit skada genom att han tvingats att utge ersättning eller om målsäganderätt borde erkännas redan på den grunden att fara för förmögenhetsskada uppstått genom att en person påbördats ekonomisk ansvarighet.

NJA 1922 s. 386. Allmän åklagare yrkade ansvar å F för det denne falskeligen tecknat J:s namn som utställare och överlåtare på ett flertal växlar vilka diskonterats av F i olika banker.

Sedan J anhållit om att få uppträda som målsägande i målet fann RR:n skäligt att icke bifalla J:s anhållan.

J anförde inför HovR:n: Då i målet vore fråga om förfalskning, ej om bedrägeri, hade förefintligheten av ekonomisk förlust icke någon betydelse vid bedö-

[57] SOU 1961: 53 s. 104. Jfr även SOU 1968: 64 s. 224.
[58] H. Strömberg, Offentliga anstalter, s. 421.

mandet av om brottet skulle anses förövat mot honom. För övrigt hade J inlöst två växlar i tro att de var äkta.

HovR:n fann att J, vilken av ifrågakomna 19 växlar inlöst allenast två växlar, beträffande övriga 17 växlar icke ådagalagt något förhållande på grund varav han var att anse som målsägande beträffande desamma.

J fullföljde sin talan och anförde: På grund av förfalskningen av de 17 växlarna hade J lidit verklig skada. Bankerna hade för att tvinga J att antaga framlagda förslag om deltagande i förlusten avstängt honom från kredit, vilket tungt drabbat honom. Dessutom hade bankerna anhängiggjort talan mot J för utfående av växelbeloppen.

HD ansåg J vara behörig att föra talan om ansvar å F beträffande samtliga de växlar om vilka i målet vore fråga.

Av rättsfallets rubrik framgår att den vars namn falskeligen tecknats å sedermera diskonterade växlar på sådan grund är berättigad att som målsägande föra ansvarstalan mot brottslingen. Härav kan utläsas att den följdskada som tillskyndats J genom att han avstängts från bankkredit ej varit av betydelse för HD:s bedömning av målsäganderättsfrågan.

Rättsfallets utgång skulle kunna förklaras på två sätt. Målsäganderätt har ansetts tillkomma en person så snart hans namn förfalskats och detta oavsett vilka följder förfarandet medfört för denne. Som ett andra alternativ kunde det tänkas att HD ansett att målsäganderätt blott borde erkännes då förfalskningen medfört negativa rättsverkningar för den vars namn förfalskats t. ex. genom att denne påbördats ekonomisk ansvarighet för annans förbindelse. I det följande kapitlet skall utredas vilket tolkningsalternativ som bör godtagas. Här skall blott framhållas att den vars namn förfalskats i vart fall är målsägande om brottet medfört fara för förmögenhetsförlust.[59]

Vidare uppstår fråga om målsäganderätt kan erkännas vid brott som tjänstefel eller det föreslagna brottet vårdslöshet i myndighetsutövning om en person utsatts för fara för förmögenhetsskada. Vid vårdslöshet i myndighetsutövning är det avsett att straff skall kunna inträda så snart den enskilde tillfogats förfång. Vad beträffar brottet tjänstefel torde straff likaledes kunna inträda på denna grund. Under begreppet förfång kan säkerligen hänföras fara för förmögenhetsskada. Då straff inträder på grund av att en enskild persons intressen läderats är han naturligtvis målsägande.[60]

17.1.6. Medverkan

I de fall då samtycke ej utgör straffrihetsgrund kan målsäganderätt ej anses tillkomma den som lidit skada genom brottslig gärning om han helt frivilligt lämnat sitt medgivande till brottets förövande.[61] Fråga uppkommer härvid

[59] Se vidare om dessa frågor under 18.6.

[60] I NJA 1890 s. 56 synes justitierådet Lilienberg ha intagit den ståndpunkten att enskild endast kunde anses som målsägande vid tjänstefel om han lidit ekonomisk skada. Att dennes intressen på annat sätt berörts av den felaktiga lantmäteriförrättningen har av detta justitieråd ej ansetts grunda målsäganderätt.

[61] Se under 6.5.2.

om den som tillfogats förmögenhetsskada genom brott kan anses som målsägande om han medverkat vid brottets förövande. Kan den medverkande anses ha samtyckt till den honom tillfogade skadan?

I praxis anses den skadelidande som målsägande vid ocker och detta oaktat att han medverkat till brottet.[62] Även vid brott mot hyresregleringslagen och motsvarande äldre lagbestämmelser har den skadelidande ansetts som målsägande då brottet bestått i att en person mottagit högre hyra än vad som varit tillåtet eller mottagit ersättning för att han anvisat en bostad.[63] Straffbestämmelserna om ocker har liksom lagstiftningen om hyresreglering tillkommit för att i förmögenhetsrättsligt avseende skydda en avtalspart som befinner sig i en tvångssituation.[64] Av denna anledning undgår den skadelidande straffansvar oaktat hans medverkan till brottet varit nödvändig.[65] Den medverkande kan ej anses ha frivilligt samtyckt till den honom tillfogade skadan och han bör därför anses behörig föra ansvarstalan.

Mera tveksamt är om målsäganderätt kan erkännas vid brottet tagande av muta. I BrB 20: 2 stadgas straff för det fall en ämbetsman mottager, låter åt sig utlova eller begär muta eller annan otillbörlig belöning för sin tjänsteutövning. Den som lämnar, utlovar eller erbjuder muta eller annan otillbörlig belöning för utövning av befattning, varmed ämbetsansvar är förenat, dömes för bestickning till straff som stadgas i BrB 17: 7. Fråga uppstår om den som lämnat muta kan anses som målsägande i egenskap av skadelidande. Anmärkas kan att det yppats tvekan om målsäganderätt bör tillerkännas den person till vars men en ämbetsman vidtagit en felaktig tjänsteåtgärd som följd av att annan person mutat befattningshavaren. Enligt svensk rättsuppfattning torde den enskilde i sådant fall anses som målsägande ifråga om brottet tagande av muta så snart han lidit skada genom den åtgärd som vidtagits av den mutade tjänstemannen.[66] Osäkert är om den som lämnat mutan kan anses som målsägande. Ibland kan en ämbetsman ha begärt belöning för tjänsteutövning eller kommande tjänsteåtgärd. I andra fall kan givaren framstå som initiativtagare. I detta senare fall kan givaren ej anses som målsägande, då han ej utsatts för påtryckning från den mutade ämbetsmannens sida. Antag att en tjänsteman begärt att av en person få en summa pengar för utförandet av viss tjänsteåtgärd och att han ej varit berättigad till sådan ersättning. Om den enskilde vägrat lämna mutan ifråga bör han anses som målsägande. Om han däremot sett sig nödsakad att utbetala den begärda summan för att få tjänsteåtgärden utförd, synes det mera tveksamt om målsäganderätt bör erkännas. Var tjänsteåtgärden i sig olaglig bör målsäganderätt ej anses tillkomma den som sökt förskaffa sig otillbörliga förmåner. Om tjänsteåtgärden

[62] NJA 1906 B 299, 1908 B 343 och HovR:n i NJA 1913 B 111.
[63] NJA 1924 B 490, 1928 B 280 och 1959 s. 30.
[64] Kommentar till brottsbalken II, s. 586 och Kungl. Maj:ts proposition nr 301 år 1942 s. 14 och 50.
[65] Se om straffrihet vid nödvändig medverkan Kommentar till brottsbalken II, s. 585 f.
[66] NJA 1894 s. 541. Se om rättsfallet under 7.1. Se även Nothmann, s. 77 f.

varit lagenlig kan ifrågasättas om den enskilde befunnit sig i en sådan tvångssituation att han bör anses åtalsberättigad. Den som avkräves en summa pengar kan vägra att efterkomma tjänstemannens begäran och likväl påräkna att få tjänsteåtgärden utförd. Den enskilde kan t. ex. anmäla ämbetsmannen för allmän åklagare, varefter annan tjänsteman utan särskild ersättning kommer att utföra de tjänsteåligganden som föranledes av den enskildes ansökan. Denne kan ej sägas befinna sig i en tvångssituation då en tjänsteman begär muta. Straffbestämmelsen i BrB 20: 2 verkar till skydd för den rättssökande i sådant fall. Den som ådrager sig ansvar för bestickning bör ej anses som målsägande ifråga om brottet tagande av muta.[67]

Ofta kan det antagas att den som lidit skada genom brott till vilket han medverkat ej kan anses som målsägande om han ådrager sig ansvar för medverkan. Om däremot den medverkande ej straffas av den anledningen att kriminaliseringen genomförts för att skydda honom från ekonomiska förluster bör han anses som målsägande. Vid vissa brott kräves nödvändigtvis att någon medverkat för att de skall kunna komma till stånd. Stundom förekommer härvid att den som medverkat till brottet och lidit skada undgår straff, men att han likväl ej anses som målsägande. Så är fallet då handlingstypen ej straffbelagts för att skapa ett förmögenhetsrättsligt skydd.

Vid olovlig rusdrycksförsäljning är kriminaliseringen föranledd av nykterhetspolitiska skäl. Den som betalat överpris för sprit som inköpts på den illegala marknaden bör ej anses som målsägande. Olovlig rusdrycksförsäljning har ej belagts med straff för att skydda köparna ur förmögenhetsrättslig synpunkt.[68] Oaktat köpare ej kan anses som målsägande kan han ofta ej höras som vittne i mål om ansvar för olovlig rusdrycksförsäljning. Om förverkandeyrkande framställts intager han nämligen ställning av part i målet.[69]

Om en säljare i strid mot prisregleringslagens regler betingat sig högre pris än det medgivna uppkommer fråga om köparen kan anses som målsägande. Syftet med prisregleringen är att statsmakterna skall ha en möjlighet att påverka det allmänna prisläget i önskad riktning då till följd av extraordinära omständigheter uppkommit betydande fara för allvarlig stegring av priserna.[70] När bristande konkurrens lett till att företagare betingat sig oskäligt höga priser borde priskontrollens syfte enligt priskontrollutredningen vara att undanröja de skadliga verkningarna av konkurrensbegränsningen och icke att påverka inkomstfördelningen.[71] Tydligt är att prisregleringens syfte ej är att skydda den enskilde konsumenten.[72] Den som köpt varor till överpris bör därför ej anses som målsägande och detta oberoende av om köparen befunnit sig i en tvångssituation.[73] Något behov av att tillerkänna enskild

[67] Se RR:ns dom i NJA 1956 s. 129.
[68] Ändrade riktlinjer för rusdrycksförsäljningen, 1957, s. 90 ff.
[69] NJA 1960 s. 210.
[70] SOU 1955: 45 s. 18 och Kungl. Maj:ts proposition nr 147 år 1956 s. 59.
[71] SOU 1955: 45 s. 84.
[72] Jfr Kungl. Maj:ts proposition nr 187 år 1970 s. 3 f.
[73] Andenæs, s. 84.

köpare åtalsrätt finns knappast enär en effektiv kontroll utövas av statens pris- och kartellnämnd. Enligt 18 § prisregleringslagen får allmänt åtal väckas endast efter anmälan eller medgivande från vederbörlig myndighet.

17.1.7. Förmögenhetsskada som har sin grund i avtal som strider mot lag eller goda seder

I svensk rätt har det antagits att rättshandling som strider mot lag eller goda seder ej utan vidare kan anses ogiltig. Frågan om sådan rättshandlings ogiltighet får bedömas från fall till fall.[74] Om en person som lidit skada genom brott ej är skadeståndsberättigad enär skadan uppkommit genom avtal som strider mot lag eller goda seder bör han ej anses som målsägande.

Enligt svensk rättsuppfattning kan spelskuld inte indrivas med rättsliga medel av den vinnande. Om en person utställer en check utan täckning för spelskuld anses mottagaren enligt fransk rätt ej som partie civile ifråga om det förövade brottet.[75] För svensk rätts vidkommande har hävdats att ansvar i sådant fall ej skulle kunna ifrågakomma enär check, på samma sätt som fastslagits beträffande växel, ej kan göras gällande på rättslig väg.[76] Enligt denna uppfattning skulle ansvar för bedrägeri eller för checkbedrägeri enligt 74 § checklagen ej kunna ifrågakomma eftersom mottagaren ej tillfogats skada eller förfång.[77] Enligt förarbetena till checklagen skulle det vara av allmänt intresse att förtroendet för checkrörelsen ej rubbas.[78] Straff kan ej inträda enligt 74 § checklagen enbart av den anledningen att det är av allmänt intresse att checkar utan täckning ej utställes. Detta framgår bl. a. av rättsfallet NJA 1971 s. 343. Om någon mottagit en check utan täckning som betalning för spelskuld och härefter överlåtit denna på en fysisk person kan straff inträda av hänsyn till att skada eller förfång tillskyndats den på vilken checken överlåtits. Enligt nämnda rättsfall kan straff endast inträda om checken ej inlösts av trassatbanken. Den som mottagit checken som betalning för spelskuld bör ej anses som målsägande.

Skulle check utan täckning ha utställts för sådan skuld som kan utsökas och som har samband med spel bör målsäganderätt erkännas. Härvid kan nämnas att syssloman som uppburit ersättning för vinst vid tillåtet spel eller vad kan åläggas betalningsskyldighet av domstol.[79]

Om en person genom bedrägeri förmått annan att under oförmånliga villkor köpa varor och köparen därvid varit medveten om att sådan handel varit förbjuden t. ex. på grund av näringspolitisk lagstiftning, är köparen berättigad att erhålla skadestånd.[80] Köparen torde därför vara att anse som måls-

[74] Almén och Eklund, s. 103 samt Agell, Festskrift för Nial, s. 8.
[75] Bouzat—Pinatel II, s. 768.
[76] Bergendal, SvJT 1938 s. 273 ff.
[77] Bergendal, SvJT 1938 s. 273 ff.
[78] Första lagutskottets utlåtande nr 11 år 1932 s. 6.
[79] Agell, Festskrift för Nial, s. 19.
[80] Jfr Almén, s. 44.

ägande ifråga om bedrägeribrottet trots att köparens skada har sin grund i avtal som strider mot lag.[81]

17.1.8. Dobbleri

Vid brottet dobbleri är målsäganderättsfrågan komplicerad bl. a. beroende på att målsäganderätt kan anses utesluten på olika grunder, dels på grund av att samtycke till förmögenhetsförlust kan anses föreligga från den skadelidandes sida dels på grund av att skadan har sin grund i avtal som strider mot lag.

En anledning till att äventyrligt spel om penningar kriminaliserats skulle kunna vara att medborgarna skall skyddas för förmögenhetsförluster som uppstår genom att de eggas att deltaga i spel och göra allt större insatser sedan de gjort förluster.[82] Vissa omständigheter tyder på att kriminaliseringen ej skett för att skapa ett förmögenhetsrättsligt skydd. Sålunda är det ej belagt med straff att spela om penningar då spelets utgång ej beror av slumpen utan av spelarnas skicklighet. Spel som anordnats för en sluten krets av personer föranleder ej ansvar för anordnaren. Det förefaller med hänsyn till det sagda ganska tveksamt om spelare kan anses som målsägande vid dobbleri på grund av att han gjort förlust.

Enligt BrB 16: 14 st. 2 straffas även den som deltager i äventyrligt spel. Den deltagande har ej ansetts kunna undgå ansvar på grund av att han ej skulle ha frivilligt medverkat till brottet. Det kan ej anses att en spelare befinner sig i en sådan tvångssituation som den skadelidande gör vid ocker. Den som deltagit i spel och gjort förlust bör därför ej anses som målsägande och detta ej ens i fall då han lockats att deltaga i spelet.[83] Målsäganderätt torde även vara utesluten av den anledningen att den uppkomna förlusten ej kan utsökas.

17.2. Medelbar förmögenhetsskada

När man ställs inför problemet att avgöra om tredje man som tillfogats förmögenhetsskada i anledning av brott är berättigad att föra talan om ansvar eller att erhålla ersättning av skadevållaren kan det förefalla naturligt att söka lösa problemet med hänvisning till någon allmängiltig princip. Emellertid kan det ej förutsättas att här endast föreligger *ett* problem som bör kunna ges en enhetlig lösning. I själva verket kräver en mängd olika frågor svar och ett flertal skilda ändamålsöverväganden kräver beaktande i olika situationer. Att det förhåller sig på detta vis framgår av att tredjemansskadorna ej utgör

[81] Jfr vidare om dessa frågor Vouin, Revue de science criminelle et de droit comparé 1952, s. 350 ff.
[82] Jfr Kommentar till brottsbalken II, s. 212, NJA 1967 s. 615 och Kungl. Maj:ts proposition nr 96 år 1972 s. 11.
[83] Jfr NJA 1875 s. 649.

en homogen grupp av skador. De kan uppstå på många olika sätt och vara mycket varierande till sin omfattning.

Tredje man kan drabbas av skada som en följd av att en annan person tillfogats ekonomisk skada eller skada till person. Vid förmögenhetsbrott kan den omedelbart skadelidande övervältra skadan å annan genom att efter det brottet förövats vidtaga åtgärder som medför att skadan drabbar tredje man. Exempelvis kan den som mottagit en check för vilken täckning saknats överlåta denna å annan person. Vanligare är att förmögenhetsskadan överföres å tredje man som en följd av det rättsförhållande som råder mellan denne och den omedelbart skadelidande. Tredje man kan t. ex. på grund av bestämmelser i lag eller avtal vara skyldig att ersätta den omedelbart skadelidandes förlust. Vidare kan förmögenhetsbrott medföra följdskada för tredje man t. ex. då tredje man gått miste om påräknad vinst.

Finns det en enhetlig rättspolitisk grund till att de mycket heterogena tredjemansskadorna bör behandlas på samma sätt? Vad beträffar skadeståndsrätten där frågan blivit föremål för behandling av ett flertal författare på senare tid har Hellner förklarat att den rättspolitiska grunden till att tredje man ej får ersättning i samma utsträckning som den omedelbart skadelidande är ganska oklar.[84] En möjlig förklaring till att tredjemansskador ej är ersättningsgilla skulle kunna vara att de ansågs svårberäkneliga. Oavsett om skadan i det enskilda fallet vore adekvat skulle skadeståndsskyldighet kunna anses vara utesluten över hela linjen för att man härigenom skulle få en enkel regel. Emellertid kan det knappast sägas att det alltid är svårare att förutse tredjemansskador än omedelbara skador. Särskilt då det varit uppenbart att skadevållaren förstått att tredje man skulle komma att lida skada i anledning av skadegörande handling är det svårt att förstå varför skadeståndsskyldighet skulle vara utesluten.[85]

En annan orsak till att tredje mans rätt till skadestånd inskränkts sammanhänger med de ovan anförda adekvanssynpunkterna. Ibland har det ansetts att tredje man blott är berättigad att erhålla skadestånd om den överträdda normen exempelvis en straffbestämmelse givits för att skydda tredje man mot förluster. Otvivelaktigt kan denna bedömningsprincip lämna ledning i vissa fall t. ex. då i förarbeten till viss lag gjorts uttalanden om vilka syften som ligger bakom lagstiftningen.

Som en tredje grund för att den medelbart skadelidandes rätt till skadestånd har inskränkts omnämner Hellner att tredje man ofta måste räkna med förluster utan att han har rätt att erhålla ersättning av den omedelbart skadelidande. Det finns då enligt Hellner i vissa situationer ej anledning att som en slumpvis inträffande förmån för tredje man anse honom berättigad att erhålla ersättning för skada som uppkommit genom att utomstående tillfogat tredje mans avtalskontrahent egendomsskada. I dylika fall kan det ibland

[84] Hellner, SvJT 1969 s. 335.
[85] Hellner, SvJT 1969 s. 335 och 354.

emellertid framstå som ursäktligt eller försvarligt om ägaren förorsakar sin avtalskontrahent skada. Ägaren kan ha goda skäl för sin åtgärd. Däremot kan det nästan aldrig anses berättigat att utomstående tillfogar ägarens avtalskontrahent skada genom brott förövat mot ägaren. Emellertid kan tredje man anses sakna en självständig skadeståndsrätt på annan grund. Anledningen till att avtalskontrahenten ej är berättigad att erhålla ersättning av ägaren för åtgärder som denne vidtager kan vara att kontrahentens rättsställning är svag. Det är då naturligt att avtalsparten ej heller är ersättningsberättigad gentemot den som tillfogar ägaren skada.

Ytterligare en anledning till att tredje man ej tillerkänts en självständig skadeståndsrätt är att skadevållarens ansvar skulle kunna bli alltför vidsträckt. Olika följdskador skulle kunna drabba en så vidsträckt krets av personer och uppgå till så betydande belopp att det vore alldeles orimligt att ålägga skadevållaren ett så omfattande skadeståndsrättsligt ansvar.[86] Att i sådana fall motivera skadeståndsansvarets begränsning med adekvanssynpunkter synes ej vara träffande. Det är tänkbart att tredje man som drabbats av följdskada kan anses sakna en självständig skadeståndsrätt och straffprocessuell talerätt av endast den anledningen att man önskat begränsa skadevållarens ansvar.

Med hänsyn till att vitt skilda ändamålssynpunkter kräver beaktande vid bedömningen av om tredjemansskador bör ersättas samt till att skadorna är av olika karaktär och kan uppkomma på olika sätt kan man ej vänta sig att de skadeståndsrättsliga frågorna skall kunna besvaras genom hänvisning till någon allmängiltig princip. De olika ändamålsöverväganden som har betydelse vid avgörandet om tredjemansskador är ersättningsgilla kan antagas ha relevans vid bedömningen av målsäganderättsfrågor. Härvid kan det ej förutsättas att rätten till skadestånd och rätten att föra ansvarstalan helt följes åt. Den enskilda åtalsrätten skiljer sig från skadeståndsrätten i vissa avseenden, vilket får till följd att vissa för målsäganderätten speciella omständigheter kräver beaktande vid bedömningen av målsäganderättsfrågan.

Rätten till skadestånd kan i flertalet fall övergå å annan person. Målsäganderätten kan ej överlåtas. Fråga uppkommer om successionsförbudet skall anses omfatta endast fall då tredje man helt frivilligt åtagit sig att ersätta den omedelbart skadelidandes förlust. Skall målsäganderätt anses utesluten även då tredje man tvingats bära den slutliga förlusten? Om tredje man anses åtalsberättigad i det senare fallet måste avgöras under vilka betingelser han kan anses ha frivilligt gottgjort den skadelidande dennes förlust.

Vidare måste undersökas om målsäganderätt kan erkännas även om tredje man ej utgivit någon ersättning till den omedelbart skadelidande. Kräves det härvid att det med en högre grad av sannolikhet kan förutses att tredje man kommer att tvingas att utge ersättning?

[86] Jfr Conradis votum i rättsfallet NJA 1966 s. 210.

17.2.1. Brott som omedelbart utgör angrepp mot annans förmögenhet

17.2.1.1. Brott vid vilka den omedelbara skadan övervältras å tredje man

Om en person tillfogats förmögenhetsskada i anledning av brottslig gärning, kan den skadelidande efter brottets förövande vidtaga faktiska eller rättsliga åtgärder som medför att tredje man drabbas av brottets verkningar. Om den omedelbart skadelidande med vetskap om att brott förövats uppsåtligen överfört skadan å tredje man är hans förfarande ofta i sin tur brottsligt. Tredje man är naturligtvis målsägande ifråga om sådant brott.

Ibland kan den omedelbart skadelidande ha saknat kännedom om att brott förövats mot honom. Om han därefter överfört skadan å tredje man utan vetskap om att hans förfarande skulle komma att medföra skada för tredje man uppkommer fråga om tredje man kan anses som målsägande.

Antag att en person utställt en check utan täckning och att mottagaren i god tro överlåtit checken å tredje man som betalning för viss prestation. Kan tredje man anses som målsägande? Om checken inlösts i bank måste avgöras om målsäganderätt tillkommer varje checkgäldenär mot vilken återgångskrav kan riktas.

Första lagutskottet uttalade i motiven till 74 § checklagen att trassatbank ej kunde anses som målsägande ifråga om checkförbrytelser. Det är ovisst om med detta uttalande avsetts icke blott brott mot checklagens 74 § utan även bedrägeri.[87] Mot den av utskottet framförda åsikten har senare hävdats att trassatbank bör anses som målsägande, eftersom den lider förmögenhetsskada om check utan täckning inlöses.[88]

Tre frågor kräver besvarande då man har att avgöra i vilken utsträckning målsäganderätt erkännes vid checkförbrytelser. Tillkommer målsäganderätt envar som löpt risk att göra förlust eller endast den som drabbats av ekonomisk skada? Krävs att det yttre orsakssambandet skall vara av viss art för att den enskilde skall anses åtalsberättigad? Är målsäganderätt utesluten med hänsyn till förbudet mot succession i målsäganderätt? De tre uppställda frågorna skall i nämnd ordning bli föremål för diskussion först med avseende på brottet bedrägeri och härefter med avseende på brott mot checklagen 74 §. Härvid är det erforderligt att särskilt undersöka om trassatbank kan anses som målsägande.

Enligt särskild överenskommelse mellan bankerna och vissa andra kreditinstitut skall trassatbank inlösa check utan täckning då checken infriats av annan bank. Trassatbankens ansvar enligt detta avtal gäller blott om betalningsanvisningen ej avser belopp överstigande visst antal kronor. Den som mottagit check utan täckning kan genom att vända sig till annan bank än trassatbanken räkna med att få checken inlöst utan att banken kontrollerar

[87] Första lagutskottets utlåtande nr 11 år 1932 s. 7.
[88] Svensson, SvJT 1964 s. 548.

om täckning finns.[89] Av denna anledning synes det tveksamt om checkmottagare kan anses som skadelidande.

Antag att en check utan täckning utställts som betalning för varor och att checkmottagaren överlåtit checken å tredje man. Denne kan ej få checken inlöst i bank om bankpersonalen fått vetskap om att täckning saknats.[90] Tredje man kan emellertid kräva överlåtaren på betalning om denne tecknat sitt namn å checken. Tredje man kan på detta sätt hålla sig skadeslös. Även i detta fall framstår det som tveksamt om tredje man skall anses obehörig föra ansvarstalan av den anledningen att han ej kan anses ha lidit skada genom brottet.

Då man har att avgöra om checkmottagare kan anses som skadelidande och på grund härav anses som målsägande är det naturligt att undersöka hur man inom straffrätten tolkat skaderekvisitet vid bedrägeri och förfångsrekvisitet vid brott mot 74 § checklagen.

I rättsfallet NJA 1964 s. 197 har HD gjort viktiga uttalanden om skaderekvisitets tolkning vid bedrägeri.

NJA 1964 s. 197. Då checkar utan täckning överlämnats som vederlag för viss prestation ansåg HD att det uppkommit risk för förlust för checkmottagaren och detta oavsett att checkar enligt inlösenöverenskommelsen honoreras av bank utan att det kontrolleras om täckning finns. HD ansåg att checkmottagaren tillskyndats skada och bedömde förfarandet som bedrägeri.

Då check lämnats som betalning för skuld och checken sedermera inlösts av bank ansåg HD att banken löpt risk att göra förlust. Den omständigheten att inlösenöverenskommelsen möjliggjort för den honorerande banken att hålla sig skadeslös hos trassatbanken ansågs ej inverka på det straffrättsliga bedömandet. HD fann att den honorerande banken tillskyndats skada.

I det sist berörda fallet kan utställaren ej dömas till ansvar för bedrägeri begånget mot den som erhållit checken som betalning för skuld. Denne lider nämligen ej skada genom brottet, eftersom han icke blir sämre ställd än förut. Om check utan täckning lämnats som betalning för skuld, kan ansvar för brott som avses i 74 § checklagen ådömas utställaren, om checkmottagaren ej lyckats få checken inlöst. I sådant fall har checkmottagaren lidit förfång i checklagens mening.[91]

I rättspraxis har skaderekvisitet vid bedrägeri ansetts uppfyllt då den som infriat check kunnat räkna med att utfå checkbeloppet av bank. Risken för förlust har ansetts innefatta skada i den mening som avses med straffbestämmelsen om bedrägeri. Checkinnehavare som utfått eller kunnat räkna med att utfå checkbeloppet av bank bör i överensstämmelse härmed ej anses sakna målsäganderätt av den anledningen att han ej lidit skada genom brottet. Checkmottagaren bör anses som skadelidande vid bedömningen av den

[89] Se härom SOU 1967: 59 s. 257.
[90] Hult, Lärobok i värdepappersrätt, s. 116.
[91] Kommentar till brottsbalken I, s. 341 f och NJA 1971 s. 343.

straffprocessuella frågan om vem som kan anses som målsägande liksom vid bedömningen av den straffrättsliga frågan om skaderekvisitets innebörd.

Den som erhållit en check utan täckning som betalning för viss prestation anses ha lidit skada i den mening som avses i straffbestämmelsen om bedrägeri och detta oavsett om han fått checken inlöst i bank. Om checkmottagaren ej inlöst checken i bank utan i stället överlåtit den på en person bör han likaledes anses ha lidit sådan skada som avses i straffbestämmelsen om bedrägeri. I detta fall kan målsäganderätt ej heller anses utesluten av den anledningen att brottet ej skulle ha medfört skada för checkmottagaren.

Om en person mottagit en check utan täckning som betalning för en skuld är det mera komplicerat att avgöra om han kan anses som målsägande. Om checkmottagaren ej kan få checken inlöst i bank kan utställaren ej dömas till ansvar för bedrägeri eftersom mottagarens ställning ej blivit försämrad. Däremot kan ansvar för brott mot checklagen ifrågakomma. Mottagaren är naturligtvis målsägande ifråga om detta brott som direkt riktats mot honom. Om mottagaren fått checken inlöst i bank torde han kunna drabbas av mera allvarliga skadeverkningar än om han ej kunnat utfå checkbeloppet i någon bank. Om checken inlösts och mottagaren använt medlen kan han göra avsevärda förluster om han tvingas att realisera egendom för att betala checkbeloppet till den bank som framställt återgångskrav. Om checkmottagaren ej kunnat utfå checkbeloppet hos någon bank medför detta inga förändringar i hans förmögenhetsrättsliga situation. I detta fall kan han föra målsägandetalan. Det ter sig då naturligt att han kan föra ansvarstalan även i det förra fallet då han kan drabbas av mera kännbara ekonomiska skadeverkningar som en följd av att återgångskrav framställes. Målsäganderätt kan erkännas trots att checkmottagaren ej anses ha lidit sådan skada som avses i straffbestämmelsen om bedrägeri.

Den som är ansvarig för checkbeloppet eller som infriat checken bör således ej anses sakna målsäganderätt av den anledningen att det ansågs att brottets ekonomiska skadeverkningar ej berört vederbörande. Härmed är ej sagt att nämnda personer skulle vara målsägande ifråga om bedrägeri. Närmast måste utredas om kretsen av åtalsberättigade bör begränsas av det skälet att det uppställes ett krav på orsakssamband mellan utställarens förfarande och de verkningar brottet har för olika personer.

I det förut omnämnda rättsfallet NJA 1964 s. 197 ansåg HD att skada tillskyndats bank som inlöst check utan täckning, då checken presenterats för betalning av en person som erhållit den av utställaren som betalning för skuld. HD ansåg att bedrägeribrott begåtts mot banken och att denna lidit skada. Brottets verkningar har först drabbat den som ägt fordran hos utställaren, varefter banken tillskyndats skada som en följd av att fordringsägaren fått checken infriad av banken. Skaderekvisitetet vid bedrägeri har således i detta fall ansetts uppfyllt vid medelbar skada. Då medelbar skada anses kunna grunda straffrättsligt ansvar faller det sig naturligt att vid bedöm-

ningen av den straffprocessuella frågan om vem som är målsägande låta sådan medelbar skada grunda målsäganderätt.[92] Medelbar skada bör även grunda målsäganderätt i sådana fall som är helt likartade med den situation som förelåg i det av HD bedömda rättsfallet. Ett exempel kan illustrera det sagda.

Om en check utan täckning överlämnats av utställaren till en av dennes fordringsägare och fordringsägaren därefter fått checken inlöst i bank anses bedrägeribrott vara begånget mot banken vilken anses som skadelidande. Hade checken i stället av utställaren lämnats som betalning för varor hade bedrägeribrott ansetts vara begånget mot den till vilken checken först överlämnats. Den bank som sedermera infriat checken hade emellertid lidit skada på alldeles samma sätt som om checken lämnats som betalning för skuld. Det är därför rimligt att bedöma målsäganderättsfrågan för bankens vidkommande på samma sätt i dessa båda fall.

Mot det sagda kunde invändas att även om bedrägeribrott kan anses begånget mot den som medelbart lidit skada borde målsäganderätt endast tillerkännas den som i första hand lidit skada.[93] Det sagda skulle innebära att målsäganderättsfrågan skulle bedömas på följande sätt. Då check lämnats till viss person som vederlag för en prestation bör denne anses som målsägande, men ej bank som lider medelbar skada som en följd av att banken infriat checken. Om däremot checken lämnats som betalning för skuld lider banken skada i första hand och detta oberoende av att den för banken uppkomna förlusten kan betecknas som medelbar skada. Endast banken bör anses som målsägande.

Vid bestämmandet av vem som kan anses i första hand berörd av brottet fästes på visst sätt avseende vid kausalsambandet. Den på vilken förlusten senare överföres kan sålunda ej anses ha lidit skada i första hand. Det kan ifrågasättas om man vid bedömningen av målsäganderättsfrågan i stället främst borde taga hänsyn till vem som fått bära den slutliga förlusten. Den som drabbats av sådan förlust kan anses i högre grad berörd av brottets skadeverkningar än andra personer som blott löpt risk att göra förlust t. ex. den som i första hand tillfogats skada. Enligt denna uppfattning fästes avseende ej vid kausalsambandet utan vid skadans art. Målsäganderätt anses tillkomma den som av utställaren erhållit check utan täckning om checken lämnats som vederlag för viss prestation. Målsäganderätt tillerkännes checkmottagaren oberoende av om den slutliga förlusten skulle drabba t. ex. en bank. I än högre grad förefaller det motiverat att anse banken som målsägande, eftersom denna drabbas av mera kännbara verkningar än den som mottog checken av utställaren. Den som drabbats av slutlig förlust bör anses som målsägande och detta oberoende av om förlusten uppstått som en medelbar

[92] Jfr Welamsons antydda slutsats i målsäganderättsfrågan i anslutning till rättsfallet SvJT 1967 ref. s. 60. Welamson, SvJT 1969 s. 947.
[93] Se t. ex. Agge, JFFT 1937 s. 273 och Agge och Thornstedt i rättsfallet NJA 1969 s. 364.

följd av utställarens brottsliga förfarande. Om slutlig förlust drabbat tredje man finns ej skäl att av hänsyn till utställaren/brottslingen anse tredje man obehörig föra ansvarstalan. Den tredje man tillfogade skadan är ej inadekvat utan omfattas av utställarens eventuella uppsåt. Helt allmänt har ansetts gälla att då någon gentemot sin avtalspart ej kan hävda sin rätt bör han ej heller kunna hävda sin rätt mot den som tillfogat avtalsparten skada och härigenom även förorsakat en medelbar skada.[94] Vid överlåtelse av check kan den som innehaft checken kräva envar som tidigare tecknat indossament å checken. Tredje mans/checkinnehavarens rättsställning i förhållande till överlåtaren är ej av den art att han bör betagas åtalsrätt.

Då åtal väckes mot utställaren kan det ofta vara oklart vem som kommer att drabbas av slutlig förlust. Möjligt är t. ex. att en bank kan utfå checkbeloppet av en checkgäldenär en längre tid efter det dom i ansvarsfrågan meddelats. Den domstol som prövar ansvarsfrågan har i sådant fall ej möjlighet att avgöra vem som i framtiden kommer att slutligen få bära förlusten. Målsäganderätt bör därför tillerkännas envar som är ansvarig för checkbeloppet och härigenom löper risk att göra slutlig förlust.

Då ansvarstalan anställes kan den som infriat checken eller som är ansvarig för checkbeloppet i egenskap av överlåtare ha erhållit likvid av någon som svarar för checkens betalning. Redan då ansvarstalan anhängiggöres kan det stå klart att vissa personer ej kommer att drabbas av slutlig förlust. De bör likväl ej anses sakna målsäganderätt. Vid en annan ordning skulle tidpunkten för prövningen av åtalet bli avgörande för bedömningen av målsäganderättsfrågan. Den som utbetalat checkbeloppet till annan skulle själv kunna påverka bedömningen av målsäganderättsfrågan genom att fördröja uppgörelsen med checkgäldenärerna. Det vore uppenbarligen olämpligt om sådana omständigheter kunde inverka på bedömningen av målsäganderättsfrågan.

Slutligen måste utredas om den på vilken check utan täckning överlåtits kan anses sakna målsäganderätt av den anledningen att succession i målsäganderätt ej tillåtes. Cessionarien kan ej anses ha frivilligt inträtt i den omedelbart skadelidandes ställning. Då checken överlåtits å tredje man har denne förutsatt att täckning funnits. Han kan således ej ha sökt inträda i den omedelbart skadelidandes ställning för att härigenom förvärva åtalsrätt. Ur denna synpunkt möter ej hinder att anse tredje man som målsägande. Fråga uppkommer vidare om tredje mans skada kan anses vara ett resultat av brottet eller blott en följd av överlåtelsen. Checken innefattar en utfästelse om att täckning finns och att checkmottagaren skall kunna erhålla betalning. Samtliga personer som mottagit checken får genom utställarens förfarande anses ha bibragts en oriktig föreställning om att täckning skulle finnas. Utställarens eventuella uppsåt måste anses omfatta skada som kan tillfogas varje person som på grund av överlåtelse kommer att bli innehavare av checken.

[94] Se under 17.2.

Varje checkgäldenär som löpt risk att göra förlust eller som tillfogats skada får anses ha lidit skada genom brottet och ej blott som en följd av överlåtelsen. Riktigheten i detta påstående bestyrkes av utgången i rättsfallet NJA 1964 s. 197 enligt vilket rättsfall medelbar skada ansetts utgöra en följd av utställarens förfarande. Checkgäldenär skulle således ej vara obehörig föra ansvarstalan av den anledningen att förbudet mot succession i målsägande-rätt skulle avse detta fall.

Helt klart är att trassatbank är målsägande ifråga om bedrägeribrott som riktats direkt mot banken. Däremot synes det tveksamt om trassatbank kan uppträda som målsägande då bedrägeribrott förövats mot annan bank eller mot en fysisk person. Då en check utan täckning presenteras för betalning hos trassatbanken föreligger fara för att bankpersonalen förbiser att täckning saknas. Denna fara utgör ej sådan skada som avses i straffbestämmelsen om bedrägeri.[95] Trassatbanken torde därför ej kunna anses som målsägande av den anledningen att banken löpt en viss risk att drabbas av skada. Det är vidare högst osäkert om trassatbanken kan anses som målsägande av den anledningen att banken nödgats infria checken på grund av inlösenöverens-kommelsen. Härvid kan hänvisas till principdiskussionen under 17.2.1.2.6.

Vad beträffar målsägandefrågans bedömning vid brott mot checklagens 74 § 2 st. har HD i rättsfallet NJA 1971 s. 343 klargjort vilken innebörd för-fångsrekvisitet bör ges. Den som mottagit check utan täckning och som fått checken inlöst av trassatbanken har ej ansetts lida förfång. Förfångsrekvisi-tet har i motsats till skaderekvisitet vid bedrägeri ej givits den innebörden att beaktansvärd risk för förlust utgör förfång. I överensstämmelse härmed vore det naturligt att målsäganderätt endast ansågs tillkomma den som lidit eko-nomisk skada som en följd av att han ej kunnat få checken inlöst. Om man menade att åtalsrätt endast borde tillerkännas den som lidit ekonomisk skada, men ej den som löpt risk att göra en ekonomisk förlust, kunde det hävdas att målsäganderätt enbart borde tillförsäkras den som drabbats av slutlig förlust. Övriga checkgäldenärer skulle ej anses som målsägande efter-som de blott utsatts för fara för skada. När åtal väckes är det kanske ovisst vem som får bära den slutliga förlusten. Envar checkgäldenär måste räkna med att den slutliga förlusten kan drabba honom. Om man anser att måls-äganderätt bör tillkomma den som betalt checkbeloppet då åtal anställes, har varje checkgäldenär och den tilltalade viss möjlighet att bestämma vem som skall bli och vem som icke skall bli målsägande. En sådan ordning kan icke godtagas. Vidhålles uppfattningen om att målsäganderätt bör tillerkännas den som lidit slutlig förlust torde man paradoxalt nog nå det resultatet att målsäganderätt bör tillerkännas envar checkgäldenär som löpt risk att göra förlust. Även om skaderekvisitet vid bedrägeri och förfångsrekvisitet vid brott mot checklagen givits olika innebörd är det svårt att anföra några ra-tionella skäl till stöd för att kretsen av målsägande skulle bestämmas olika. I

[95] NJA 1962 s. 414.

den norska checklagen 66 § har angivelserätt tillerkänts envar som icke fått betalning på grund av att täckning saknats samt envar checkgäldenär som infriat eller riskerat att bli tvungen att infria checken.[96]

Vad beträffar trassatbanks målsäganderätt vid brott mot checklagen framgår av NJA 1971 s. 343 att trassatbanken ej anses lida förfång om check utan täckning inlösts. Ur denna synpunkt saknas anledning att anse trassatbank som målsägande. Emellertid skulle trassatbanken kunna tillerkännas målsäganderätt på den grunden att banken enligt inlösenöverenskommelsen nödgats utge ersättning till honorerande bank. Då utställaren endast kan straffas för oaktsamt förfarande enligt checklagen 74 § 2 st. synes som om målsäganderätt ej bör erkännas av följande skäl. Om en innehavare av checkkonto av förbiseende begär att hos trassatbanken få en check utan täckning inlöst ådrager han sig ej ansvar, enär det anses åligga banken att kontrollera att täckning finns. Om utställaren vänt sig till annan bank bör trassatbanken ej kunna ansvariggöra avtalsparten dvs. utställaren för hans oaktsamma förfarande, eftersom trassatbanken accepterat att utställda checkar får inlösas av andra banker utan att särskilda kontrollåtgärder vidtages.[97]

Sammanfattningsvis kan sägas att vid bedrägeri och brott mot checklagen som ej riktar sig direkt mot trassatbanken bör målsäganderätt tillerkännas den som infriat checken eller som är eller varit ansvarig för checkbeloppet. Trassatbank som tvingats inlösa en check på grund av inlösenöverenskommelsen kan ej anses som målsägande ifråga om brott mot checklagen 74 § 2 st. men möjligen vid uppsåtliga checkförbrytelser.

Om en person i god tro köpt gods som frånhänts annan genom brott, kan han drabbas av förmögenhetsskada om den rättmätige ägaren är berättigad att återfå godset utan att gottgöra köparen dennes förlust. Så är fallet om köparen ej fått godset i sin besittning, men erlagt betalning till den som förövat brottet. Kan den godtroende köparen under sådana omständigheter anses som målsägande?

För dansk rätts vidkommande har Krabbe uttalat att vid stöld kan den från vilken det stulna godset vindicerats ej anses som forurettede oaktat det är den sistnämnde och ej ägaren som lider skada.[98] Det förefaller som om man i dansk praxis ansett sådan godtroende köpare ej vara berättigad att kräva ersättning såsom forurettede enligt 991 § retsplejeloven.[99] Vad beträf-

[96] Genom lagändring 1969 kom angivelserätt att tillförsäkras jämväl den som löpt risk att bli tvungen att utbetala checkbeloppet. Lagändringen föranleddes av utgången i rättsfallet Rt 1966 s. 1224. Den som mottagit en check och fått den inlöst i bank ansågs ej angivelseberättigad då han ej utbetalat checkbeloppet till banken, vilken framställt krav mot honom. Rättsfallet rörde tolkning av den särskilda bestämmelsen i checklagens 66 §, således ej tolkning av begreppet fornærmede. Rättsfallet kan således ej ge anvisning om hur målsägandebegreppet bör tolkas. Se till det sagda Odelstinget, proposition nr 45 år 1968—1969.

[97] Jfr framställningen under 17.2.1.2.4.1. och 17.2.1.2.4.2.

[98] Krabbe, s. 203.

[99] U 1949 s. 975. Se även U 1937 s. 405 och Kommenteret retsplejelov II, s. 981.

far norsk rätt har Hagerup uttalat att köpare av gods som förskingrats ej är att anse som fornærmede. Till denna uppfattning har nämnde författare kommit genom att bedöma frågan med utgångspunkt från läran om brottets skyddsintresse. Då vid förmögenhetsbrotten ägares intressen skyddas har Hagerup därav dragit den slutsatsen att godtroende köpare ej kan anses som fornærmede.[1]

De åtgärder som en tjuv vidtager med det stulna godset efter brottets förövande föranleder ej särskilt ansvar för gärningsmannen. Ansvaret för stöld konsumerar ansvaret för dessa åtgärder. Tjuven ådrager sig sålunda ej ansvar för häleri eller bedrägeri genom att sälja det stulna godset. Detta innebär ej att de efterföljande åtgärderna skulle anses acceptabla. Man skulle därför med utgångspunkt från ett materiellträttsligt betraktelsesätt kunna ifrågasätta om målsäganderätt ej kunde grundas på alla de moment som konsumeras av stöldbrottet. Således skulle alla de skador som uppstår som följd av stölden och andra handlingar som konsumeras av stöldansvaret kunna anses grunda målsäganderätt. Även om ett sådant betraktelsesätt kan ge viss vägledning vid bedömningen av målsäganderättsfrågan förefaller det att ha vissa drag av begreppsjurisprudens över sig.

Möjligen skulle det kunna anses att den godtroende köparen ej är målsägande av den anledningen att det ej föreligger ett omedelbart kausalsamband mellan stölden och den uppkomna skadan. Avseende bör ej fästas vid det yttre kausalsambandet utan vid det förhållandet att den slutliga förlusten drabbar den godtroende köparen. Denne framstår som berörd av brottets verkningar framför andra personer. Den köparen tillfogade skadan är ej blott en adekvat följd av brottslingens handlande utan omfattas också av dennes uppsåt. Det är därför rimligt att brottslingen får svara för sitt handlande gentemot den godtroende köparen. Ej heller förbudet mot succession i målsäganderätt föranleder att köparen bör anses obehörig föra talan om ansvar för stöld. Köparen har ej frivilligt åtagit sig att utlämna den stulna egendomen till ägaren. Vidare måste köparen anses ha lidit skada som en följd av det brottsliga förfarandet eftersom han bibragts en oriktig uppfattning om vem som varit ägare.

17.2.1.2. Brott vid vilka tredje man ersätter den skadelidande hans förlust

Då en person tillskyndats skada genom brott kan han hållas skadeslös genom att tredje man utger ersättning för den förlust som åsamkats den omedelbart skadelidande. Tredje man kan av skilda anledningar ha utbetalat ersättning. Han kan på grund av bestämmelser i lag eller avtal ha ådragit sig ansvarighet för skada som i framtiden kan tillfogas annan person genom brott. Vidare kan tredje man sedan brott förövats ha åtagit sig att ersätta den skadelidande dennes förlust. Då man har att undersöka om tredje man kan anses som målsägande då han utgivit ersättning för skada som genom brott tillfogats an-

[1] Hagerup, Formuesindgreb, s. 53 f.

nan måste beaktas att ersättning kan utges av olika anledningar. Särskilt med hänsyn till förbudet mot succession i målsäganderätt måste utredas vilka förhållanden som föranlett att tredje man utbetalat ersättning till den skadelidande.

17.2.1.2.1. Ansvarighet som grundas å rättsregler som blir tillämpliga sedan avtal slutits

Tredje man kan ådraga sig ansvarighet för skada som i framtiden tillfogas annan då han genom avtal åtagit sig att utföra viss prestation med avseende å annans egendom. Ansvarigheten åvilar tredje man som en biförpliktelse till det åtagande som gjorts i avtalet. Ofta gäller härvid enligt bestämmelser i lag att tredje man är skyldig att utge ersättning till ägare av egendom om denna skadas t. ex. genom brottsligt förfarande. I praxis har uppkommit fråga om målsäganderätt tillkommer tredje man som ådragit sig ersättningsskyldighet som en följd av att egendom skadats eller förkommit genom brottsligt förfarande.

Det under 16.2.1.1. refererade rättsfallet NJA 1889 B 667 tyder på att fastighetssäljare bör anses som målsägande då han på grund av bestämmelsen i JB 4: 16 nödgas utge ersättning till köpare i anledning av att tidigare fastighetsägare obehörigen upplåtit panträtt i fastigheten efter det han sålt fastigheten.

Enligt KF den 18 maj 1934 ang. postverkets ansvarighet för försändelser och medel som mottagits till postbefordran ansvarade postverket mot sina nyttjare för vissa typer av försändelser. I den mån uttryckligt ansvar ej var stadgat ansågs postverket ej äga skyldighet att ersätta förluster som kunde tillskyndas den som anlitat postverkets tjänster. Ersättning kunde ej utgå för vanliga brev som förkommit.[2]

NJA 1937 s. 555. Generalpoststyrelsen ansågs behörig att som målsägande föra ansvarstalan för det en förste postiljon tillgripit och förskingrat rekommenderade försändelser. Den tilltalade förpliktades även att utge skadestånd till styrelsen för vad styrelsen utgivit i ersättning för ifrågavarande försändelser.

NJA 1944 s. 326. Allmän åklagare yrkade ansvar å en brevbärare bl. a. för det denne öppnat åt posten anförtrodda brev och ur desamma tillgripit penningmedel.

HD förklarade att brevbäraren företagit tillgreppshandlingarna, men att styrelsen, som icke stod i ansvar för de tillgripna medlen, icke var behörig att med avseende på tillgreppen föra talan om ansvar enligt 20 kap. SL.

Tydligtvis har HD ansett poststyrelsen som målsägande ifråga om tillgrepp av försändelser då styrelsen haft att ersätta den omedelbart skadelidande dennes förlust enligt nämnda KF.

NJA 1922 s. 370. Allmän åklagare yrkade ansvar å en person för det denne tillgripit varor ur tullverkets lokaler.

[2] H. Strömberg, Offentliga anstalter, s. 195. Nämnda KF har ersatts av postverkets kungörelse 27 april 1966 ang. postverkets ansvarighet för försändelser och medel.

Sedan generaltullstyrelsen anfört besvär över HovR:ns utslag hävdade den tilltalade inför HD att styrelsen kunde anses som målsägande först sedan det visats att ersättning utgivits till varuägarna eller krav framställts av dessa.

HD upptog styrelsens besvär till prövning och fällde den tilltalade till ansvar för stöld.

Utgången i rättsfallet kan förklaras på olika sätt. Antingen kan styrelsen ha ansetts som målsägande på den grunden att dess besittning rubbats eller på den grunden att styrelsens ekonomiska intressen (31 och 32 §§ 1904 års tullstadga) läderats genom brottet. Slutligen skulle styrelsen kunna anses som målsägande då den haft att ersätta varuägarna deras förluster. Ovan under 12.2.2. har visats att utgången sannolikt förklaras av att tullverket bar ansvar gentemot varuägarna för skada som tillskyndats dem. Av rättsfallet framgår att målsäganderätt erkänts oberoende av om ersättning utbetalats eller ej.

NJA 1918 s. 334. Enligt 80 § 1914 års järnvägstrafikstadga var järnvägsstyrelsen ansvarig för skada som kunde drabba varuägare till följd av att gods skadades eller gick förlorat.

I förevarande rättsfall ansågs styrelsen som målsägande ifråga om tillgrepp av gods som lämnats för befordran till statens järnvägar.

Av rättsfallet framgår ej att järnvägsstyrelsens ersättningsskyldighet haft betydelse för bedömningen av målsäganderättsfrågan. Jägerskiöld och Olivecrona har dock uttalat att järnvägsstyrelsens ersättningsskyldighet grundlägger målsäganderätt vid tillgrepp av egendom som omhänderhafts av statens järnvägar.[3]

Strömberg har uttalat att en anstalts styrelse kan uppträda som målsägande mot tjänsteman för brott som denne begått mot enskild person endast i den mån brottet kan ådraga anstalten ersättningsskyldighet mot den enskilde.[4] Olivecrona har hävdat att den som innehar annans sak skall anses som målsägande ifråga om stöld eller skadegörelse om han står ansvar för godset och således är ersättningsskyldig gentemot annan för det att saken skadats eller kommit bort.[5] Det är knappast möjligt att av de refererade rättsfallen draga så vittgående slutsatser som man gjort i doktrinen. I samtliga berörda fall har en myndighet ådragit sig ekonomiskt ansvar för annans egendom som en följd av att avtal ingåtts med ägaren före det brott förövats. Det ekonomiska ansvaret har utgjort en biförpliktelse till myndighetens enligt avtalet gjorda åtagande att utföra viss prestation med avseende på den egendom som ägaren lämnat i myndighetens vård. Myndigheten har ej frivilligt genom avtal åtagit sig att ansvara för egendomen. Det har ålegat denna att enligt författningsbestämmelser utge ersättning till ägaren då egendomen

[3] Jägerskiöld, Svensk tjänstemannarätt II: 1, s. 217 och Olivecrona, s. 75. Enligt tysk rätt kan järnvägsförvaltningen anses som Verletzter vid tillgrepp av gods som lämnats för befordran. RGSt 19, 378. Se beträffande fransk rätt Bouzat—Pinatel II, s. 766 not 5.

[4] H. Strömberg, Offentliga anstalter, s. 418 f.

[5] Olivecrona, s. 75.

skadas eller förkommer till följd av annans brottsliga förfarande. För bedömningen av målsäganderättsfrågan kan det ha haft betydelse att ersättningsskyldigheten vilat på denna speciella grund.

Av rättsfallsmaterialet kan knappast dragas några slutsatser om hur målsäganderättsfrågan skall bedömas då en person *endast* åtagit sig ekonomiskt ansvar för annans egendom. Ej heller lämnar rättsfallen upplysning om målsäganderätt tillerkännes den som i samband med ingående av avtal helt frivilligt förklarat sig beredd att ansvara för materiell skada som kan drabba avtalsparten. Enligt praxis står nyttjare, depositarie och bearbetare ej faran för att godset av våda förstöres eller förkommer exempelvis till följd av annans brottsliga förfarande.[6] Om en nyttjare, depositarie eller bearbetare genom avtal med ägaren förklarat sig beredd att stå faran för godset, är det ej fullt klart om han på grund härav kan anses som målsägande om egendomen blir stulen. De nu berörda frågorna skall senare bli föremål för undersökning.

17.2.1.2.2. Ansvarighet som grundas å bestämmelser gällande för innehavare av anställning eller uppdrag

Då någon erhåller en anställning eller ett uppdrag blir han bunden av de bestämmelser som härvid kan gälla enligt avtal eller författning. Han kan härvid som en biförpliktelse till huvudåtagandet vara ansvarig för skada som kan anställas av annan person. I praxis har uppkommit fråga om åtalsrätt tillkommer den som varit skyldig att ersätta förlust som uppkommit genom att medelsförvaltare gjort sig skyldig till förskingring.

NJA 1891 s. 333. Enligt ett av KB för häradsallmänning fastställt reglemente ålåg det styrelsen för allmänningen att under gemensam ansvarighet förvalta häradsallmänningens medel. Genom dom hade E, vilken var styrelseledamot i häradsallmänningen, förpliktats att till allmänningskassan betala visst belopp i anledning av att ordföranden i styrelsen förskingrat allmänningsmedel. E utbetalade till kassan det i domen angivna beloppet.

E yrkade sedermera ansvar å styrelsens ordförande för det denne tillgripit och förskingrat allmänningsmedel. E påstod att han lidit skada dels i egenskap av delägare i allmänningen, dels såsom varande skyldig att ersätta allmänningen den förlust som uppstått genom den tilltalades brottsliga förfarande.

HovR:n fann att delägarna i häradsallmänningen vore att anse som en menighet och att ordföranden i styrelsen således varit anförtrodd uppdrag som avsågs i SL 25: 22 mom. 1. På grund härav och då ordföranden förskingrat allmänningsmedel fällde HovR:n den tilltalade till ansvar jämlikt SL 25: 11.

HD:s flesta ledamöter, fyra justitieråd, fann ej skäl att göra ändring i HovR:ns utslag.

Tre justitieråd förklarade att E icke visat sig vara lagligen behörig att angående tillgrepp och förskingring av ifrågavarande, häradsallmänningens delägare samfällt tillhöriga medel mot ordföranden i styrelsen föra ansvarstalan enligt SL 25: 22.

[6] Rodhe, Obligationsrätt, s. 367 f.

HD:s majoritet har ansett att häradsallmänningen utgjort en sådan menighet som avsågs i SL 25: 22. Dylik menighet ansågs vara juridisk person.[7] Delägare i juridisk person kan ej anses som målsägande ifråga om förskingring av medel tillhöriga den juridiska personen. Detta framgår av rättspraxis på området.[8] HD:s majoritet har tydligen i motsats till minoriteten ansett att styrelseledamoten E var behörig att föra ansvarstalan då han enligt reglemente var skyldig att ersätta allmänningen den förlust som uppstått som en följd av förskingringen.

NJA 1905 s. 70. Allmän åklagare yrkade efter angivelse ansvar för det N förskingrat dels medel som insamlats av en avdelning av en fackförening, dels medel som N omhänderhaft som kassör i en valmansförening. Styrelseledamöterna i avdelningen och valmansföreningen hade gjort angivelse.

Den tilltalade invände att styrelseledamöterna ej var målsägande. Sammanslutningarna var enligt N:s förmenande ej juridiska personer, varför styrelseledamöterna kunde anses som målsägande endast såvitt målet rörde deras person. N ansåg att styrelseledamöterna endast kunde anses som målsägande sedan de visat att de på grund av dem åvilande redovisningsskyldighet utbetalat något eller gjort förlust.

RR:n fann att styrelseledamöterna var behöriga målsägande, envar i avseende å medel för vilka han häftade i ansvarighet.

HovR:n fann ej skäl att göra ändring i RR:ns utslag.

HD fann ej skäl att göra ändring i domstolarnas beslut ifråga om N:s invändningar angående målsägandenas behörighet.

RR:ns domsmotivering tyder på att styrelseledamöterna såsom ansvariga för de förskingrade medlen ägt uppträda som målsägande. Målsäganderätt har härvid erkänts utan att det krävts att styrelseledamöterna visat att de faktiskt utgivit ersättning till sammanslutningarna.

NJA 1933 B 393. En medlem i en direktion för vägbygge hade förskingrat medel som han omhänderhaft. Efter föreläggande av revisor ansåg sig annan medlem nödsakad att ersätta vägkassan den genom förskingringen uppkomna förlusten. Denna medlem uppträdde i målet som målsägande.

Det får antagas att målsäganden ej frivilligt utbetalat ersättning till vägkassan utan att han i egenskap av styrelseledamot personligen varit ansvarig för vägkassan. Ersättningsskyldigheten skulle således åvilat honom enligt bestämmelser gällande för innehavare av styrelseuppdrag.

De refererade rättsfallen utvisar att förskingringsbrott kan åtalas av den som enligt gällande bestämmelser för innehavare av anställning eller uppdrag är skyldig att ersätta den uppkomna förlusten. Om redovisningsskyldig person förskingrat medel förlorar fordringsägaren ej sin målsäganderätt av den anledningen att tredje man är ansvarig för de förskingrade medlen och på grund härav kan väntas hålla fordringsägaren skadeslös.[9] Om ersättnings-

[7] Fahlbeck, FT 1938 s. 170.
[8] Se under 16.1.1.
[9] NJA 1896 B 521.

skyldigheten vilar på annan grund t. ex. borgensåtagande är det ovisst om målsäganderätt bör tillerkännas löftesmannen.[10]

17.2.1.2.3. Ansvarighet som grundas å bestämmelser i bilansvarighetslagen

Såväl bilägare som fordonsförare kan enligt bestämmelserna i bilansvarighetslagen ådraga sig skyldighet att utge ersättning för skada som vållats vid trafikolycka. I ett hovrättsavgörande aktualiserades frågan om bilförare kunde anses som målsägande.

SvJT 1940 ref. s. 70. En av A förd bil, tillhörig B, hade i en gatukorsning kolliderat med en av C förd bil, varvid den av A förda bilen skadats. A hade själv ej skadats. I anledning av den inträffade sammanstötningen yrkade allmän åklagare ansvar å de båda förarna.

HovR:ns flesta ledamöter fann att A med hänsyn till honom gentemot B åvilande ansvar för skada å B:s bil var behörig att jämlikt SL 6: 8 föra talan om ansvar. Såväl A som C fälldes till ansvar.

Ett hovrättsråd ansåg att A ej var behörig att föra ansvarstalan mot C. Överröstad härutinnan fann detta hovrättsråd att endast A borde fällas till ansvar.

Enligt vilka rättsregler kan föraren A bli ansvarig för skada å ägaren B:s bil? A kan bli skadeståndsskyldig till följd av att han själv förfarit oaktsamt (culparegeln) eller ej förmått visa att han ej varit vårdslös (trafikansvar enligt 2 § bilansvarighetslagen). Den ersättningsskyldighet han kan ådraga sig som en följd av att han själv ådagalagt vårdslöshet kan ej grunda behörighet för honom att föra ansvarstalan mot C. Den för A uppkomna skadeståndsskyldigheten har härvid ej orsakats av C. Det nu sagda kan lämna en förklaring till varför dissidenten ansett A obehörig föra talan. Dissidenten ansåg nämligen i motsats till majoriteten att endast A kunde fällas till ansvar.

A:s behörighet att föra talan mot C måste stödja sig på att C:s förfarande ådragit A ersättningsskyldighet. I rättsfallet har såväl A som C övertygats om att ha färdats vårdslöst. De är då skyldiga att solidariskt utge skadestånd till B. Om A tvingas att utge hela skadeståndsbeloppet till B kan A enligt 5 § bilansvarighetslagen av C söka åter vad denne rätteligen bort gälda. I förevarande rättsfall har tydligen A ansetts som målsägande då han gentemot B varit ansvarig för gäldandet av ersättning vilken slutligen skulle betalas av C.

Om A på grund av sin solidariska skadeståndsskyldighet kan tvingas att utge ersättning till B för skada som helt eller delvis slutligen skall gäldas av C skall enligt rättsfallet A anses som målsägande. A kan i tre fall bli skyldig utge ersättning med belopp som han senare kan avkräva C, nämligen 1) om både A och C bevisligen färdats vårdslöst, 2) om A bär trafikansvar (ej exculperat sig) och C bevisligen ådagalagt vårdslöshet samt 3) om såväl A som

[10] Jfr Agge, Straffprocessrätt II, s. 29. Se även rättsfallet NJA 1902 s. 254. RR:n ansåg tydligen att ansvarighet som grundades å innehållet i konnossement eller särskilt vidtagna åtgärder borde medföra att målsäganderätt tillerkändes befälhavare som utgivit ersättning till varumottagare i anledning av att en styrman förskingrat medel som skulle redovisas varumottagarna. Ej heller HD ansåg befälhavaren vara målsägande. HD har troligen ej tagit ställning till om målsäganderätt kunde erkännas på dessa grunder då HD antagligen ansett att befälhavaren ej bar sådan ansvarighet.

C bär trafikansvar. I det sistnämnda fallet då culpa ej är styrkt kan C ej ådraga sig ansvar för vårdslöshet i trafik. Det skulle kunna hävdas att A ej är målsägande i detta fall, enär han ej drabbats av skada till följd av förövat brott, utan som en följd av att C enligt en civilrättslig regel ådragit sig skadeståndsskyldighet solidariskt med A. A:s talan skulle således avvisas och ej ogillas. Emellertid är det möjligt att talan skall prövas och ogillas, enär A bör anses som målsägande då han påstått att C färdats vårdslöst. Detta bevisproblem skall senare diskuteras.

Om C bevisligen ej färdats ovarsamt blir han ej skadeståndsskyldig. A kan då ej vara målsägande. Om A blir solidariskt skadeståndsskyldig med C bör A ej anses som målsägande för den händelse han har att ensam bära den slutliga förlusten. Den omständigheten att C är skadeståndsskyldig mot B kan i detta fall ej medföra någon som helst skada för A. Enligt 5 § 1 st. 3 p. bilansvarighetslagen skall A slutligen bära hela den uppkomna förlusten om det styrkes att han färdats ovarsamt, men icke bevisas att C ådagalagt vårdslöshet. I detta fall är C:s förfarande icke straffbart som vårdslöshet i trafik. Åtalet borde likväl avvisas och ej ogillas om man håller fast vid att A ej är målsägande. Emellertid synes det möjligt att talan skulle kunna prövas och ogillas av den anledningen att A påstått att C färdats vårdslöst.

Finner rätten det styrkt att A ej färdats vårdslöst blir han ej skadeståndsskyldig. Han kan då ej anses som målsägande enär han ej kan bli ersättningsskyldig för skada som skall ersättas av C.

Det sagda utvisar att frågan om A kan anses som målsägande blir beroende av om rätten anser att A och C bevisligen färdats ovarsamt eller icke förmått exculpera sig eller bevisligen icke färdats ovarsamt. Under ett inledande skede av processen kan rätten knappast avgöra dessa bevisfrågor. Bör det likväl krävas att den presumtive målsäganden A styrker de omständigheter som enligt hans förmenande bör grunda målsägande rätt? Kan målsägande rätt erkännas redan av den anledningen att det föreligger risk för att A kan ådraga sig solidarisk skadeståndsskyldighet med C och bli skyldig att utge ersättning med belopp som slutligen skall gäldas av C?

Målsägande rättsgrundande omständigheter som konstituerar C:s påstådda brott torde ej behöva styrkas enligt vad som blivit utrett under 9.1. Om det ej kan bevisas att C ådagalagt vårdslöshet bör ansvarstalan ogillas. Målsägande rättsgrundande omständigheter som ej faller inom ramen för C:s påstådda brott måste av hänsyn till den tilltalade C och tredje man, t. ex. B, styrkas för att A:s talan skall kunna prövas. Detta innebär att A endast kan anses som målsägande om det visas att han bär trafikansvar eller culpaansvar. Är han ej skadeståndsskyldig på grund av att det styrkts att han ej färdats vårdslöst bör han anses obehörig föra talan om ansvar.

Det skulle kunna hävdas att den för A uppkomna solidariska skadeståndsskyldigheten över huvud taget ej borde grunda målsägande rätt. Normalt kommer C eller hans försäkringsbolag att utbetala den del av skadeståndsbe-

loppet som belöper på C. Sannolikheten för att A skall behöva utbetala skadestånd för C är så ringa att man kanske är obenägen att anse A som målsägande. Vid stöld förlorar ej den bestulne sin målsäganderätt om han erhållit ersättning av sitt försäkringsbolag. Av denna anledning bör kanske målsäganderätt ej heller frånkännas A under motiveringen att C:s försäkringsbolag utbetalat ersättning till B. Emellertid är förhållandena något olika i de båda exemplen, varför det knappast är möjligt att draga några mera bestämda slutsatser av stöldexemplet.

Även ur en annan synpunkt skulle det kunna sättas ifråga om målsäganderätt över huvud taget bör erkännas. Antag att två personer X och Y i samråd uppsåtligen förövat ett egendomsbrott. Härvid kan man ej anse att var och en av gärningsmännen orsakat endast viss del av den totala skadan. De har båda gemensamt anställt hela skadan. Antag vidare att gärningsmännen ålagts att solidariskt utge ersättning till den skadelidande och att denne tvingat X att utge hela skadeståndsbeloppet. X kan i detta fall kräva Y på det belopp som bör belöpa på denne, men X har ej utgivit ersättning för en skada som endast vållats av Y. X har ådragit sig skyldighet att utge ersättning för den totala skadan på grund av sitt eget handlande och på grund av att han samtyckt till Y:s brottsliga handlande. X kan då ej anses som målsägande ifråga om Y:s brott, eftersom X blivit ersättningsskyldig till följd av det brott han förövat. Det skulle kunna hävdas att saken borde betraktas på samma sätt i det ovan diskuterade fallet rörande bilföraren A:s målsäganderätt. Den solidariska skadeståndsskyldigheten skulle kunna ses som ett uttryck för att förarna gemensamt vållat samtliga de skador som tillskyndats B. Man skulle således ej anse att A ådragit sig skyldighet att utge ersättning för en delskada som C ensam vållat. Det är emellertid tveksamt om saken bör bedömas på samma sätt som då två personer uppsåtligen i samråd förövat förmögenhetsbrott. Om två bilförare genom vårdslöshet förorsakat skador har de ej i samråd beslutat att anställa skada. Den vårdslöse bilföraren A kanske anser att C:s vårdslöshet medfört en skadeökning och att C slutligen bör stå för konsekvenserna härav. Även om det icke är möjligt att hänföra viss bestämd skada till en förare är det kanske möjligt att anse att en förare ensam vållat skador till visst belopp. Det sagda utvisar att det kausalsamband som föreligger mellan C:s brott och A:s skyldighet att solidariskt med C utge skadestånd kanske kan anses vara av sådan beskaffenhet att målsäganderätt ej bör erkännas.

Om en person tillfogats sak- eller personskada vid en trafikolycka, är bilägaren och föraren enligt 2 § bilansvarighetslagen skadeståndsskyldiga om föraren färdats ovarsamt. Kan bilägaren anses som målsägande ifråga om den av föraren begångna trafikförseelsen av den anledningen att han kan bli skyldig att utge ersättning för skada som vållats av föraren?

För en bilägare är det väsentligt att undgå skadeståndsskyldighet. Först i andra hand har denne intresse av den straffrättsliga bedömningen. Bilägaren

kan i en brottmålsprocess på två olika vägar uppnå en utgång som är förmånlig för honom vid en slutlig uppgörelse av ersättningsfrågorna. Han kan söka anföra omständigheter som är graverande för föraren för att härigenom styrka att denne varit vårdslös. Enligt 11 § bilansvarighetslagen kan bilägaren av en vårdslös förare kräva åter hela det belopp som han utgivit till den skadelidande. Om bilägaren ej tror sig kunna visa att föraren färdats vårdslöst kan han inrikta sig på att söka visa att föraren ej ådagalagt vårdslöshet. Lyckas han därmed undgår han skadeståndsskyldighet om han även kan visa att olyckan ej förorsakats av bristfälligheter å hans bil. (Bilansvarighetslagen 2 §.) Nästan undantagslöst täcks tredje mans skada av den obligatoriska trafikförsäkringen. Bilägaren kan dock göra en bonusförlust om försäkringsansvaret tages i anspråk. Av denna anledning kan bilägaren likväl ha intresse av att det i brottmålsprocessen fastslås att hans förare bevisligen ej färdats vårdslöst. Det sagda utvisar att bilägaren i vissa fall av ekonomiska skäl kan ha intresse av att bilföraren fälles till ansvar och i andra fall att denne frikännes. Enskilda personer som av ekonomiska skäl har eller kan ha intresse av att frikännande dom meddelas bör ej tillerkännas åtalsrätt.[11]

17.2.1.2.4. Ansvarighet som grundas å huvudåtagande i avtal

Ovan har berörts fall då ekonomisk ansvarighet åvilat en person såsom biförpliktelse till åtagande som gjorts i avtal. Ej sällan förekommer att en person i avtal endast iklätt sig ekonomiskt ansvar för skada som kan tillfogas annan. Ansvarigheten kan sägas utgöra avtalets huvudåtagande eftersom åtagandet ej gjorts i samband med att vederbörande ådragit sig andra kontraktsförpliktelser.

Sist berörda typ av avtal utgör ej någon homogen grupp av avtal. Avtalspartens ekonomiska ansvar kan avse 1) skada som tillfogas andra avtalsparten genom dennes brottsliga förfarande, 2) skada som tillfogas tredje man genom andra avtalspartens brottsliga förfarande och 3) skada som tillfogas andra avtalsparten genom tredje mans brottsliga förfarande. På försäkringsrättens område förekommer samtliga dessa tre avtalstyper. Även på andra rättsområden finns dessa avtalskonstruktioner.

Avtalens olika karaktär medför att de rättsliga relationerna mellan avtalsparterna, brottslingen och den ersättningsberättigade är av så varierande art att bedömningen av målsäganderättsfrågan kan antagas röna inflytande härav. Av betydelse är om brottet förövats av den ersättningsskyldiges avtalskontrahent eller annan person. Om den ersättningsskyldiges avtalskontrahent t. ex. en försäkringstagare förövat brott uppstår fråga om målsäganderätt är utesluten av den anledningen att försäkringsgivaren genom sitt risktagande får anses ha frivilligt samtyckt till att utge ersättning. Om avtalskontrahenten är ersättningsberättigad i anledning av brott som förövats av tredje man kan den ersättningsskyldige ej anses ha lämnat sitt samtycke till det för-

[11] Se under 6.1. Se även U 1950 s. 379.

övade brottet. Den ersättningsskyldige har nämligen ej genom avtalet gjort någon utfästelse i förhållande till brottslingen/tredje man. Vidare är det tveksamt om målsäganderätt bör underkännas under åberopande av förbudet mot succession i målsäganderätt. Då man har att avgöra vilken omfattning successionsförbudet har synes det ha betydelse om den ersättningsskyldige iklätt sig ansvar mer eller mindre frivilligt. Härvid bör uppmärksammas att den ersättningsskyldiges ansvar ej utgjort en biförpliktelse utan ett huvudåtagande i avtal.

Vidare bör framhållas att reglerna om skadeståndsrätt och regressrätt skiljer sig på sådant sätt vid de olika avtalskonstruktionerna att den ersättningsskyldige i vissa fall strävar att uppnå en fällande dom, i andra fall en frikännande dom.

Det sagda utvisar att målsäganderättsfrågan måste undersökas särskilt vid varje avtalstyp.

I doktrinen har förevarande problem blivit föremål för uppmärksamhet främst vad beträffar försäkringsgivares målsäganderätt. Till undvikande av misstag bör framhållas att man såväl i svensk som i utländsk doktrin ansett försäkringsbolag vara behörigt föra talan om ansvar för försäkringsbedrägeri.[12] De följande återgivna uttalandena i doktrinen avser frågan om försäkringsgivare kan anses som målsägande på den grunden att den skadelidandes förlust ersatts av försäkringsgivaren. Hagströmer har hävdat att målsägande vid skadegörelse är envar som har ett rättsligt intresse förbundet med sakens bevarande i oskadat skick och detta oberoende av om vederbörande lidit eller icke lidit ersättningsgill skada. Som exempel på intressent som kan anses som målsägande har Hagströmer nämnt försäkringsgivare.[13] Försäkringsbolag som ersatt skada som uppstått genom brott tillerkännes enligt Ekelöf ej ställning av målsägande. Ekelöf har hävdat att bolaget ej "lidit skada genom brottet" då bolagets regressrätt ej grundas å SL 6: 1 utan på FAL § 25.[14] Olivecrona har uttalat att brandstodsbolag icke ansetts behörigt föra talan angående ansvar för vållande till brandskada genom vårdslöshet. Olivecrona har vidare förklarat att vid trafikförsäkring har försäkringsbolaget ej ansetts äga föra talan om ansvar mot föraren av den försäkrade bilen.[15] Boman har gjort gällande att successorer av typen försäkringsbolag som ersatt målsäganden dennes förlust ej kan anses vara målsägande.[16] Departementschefen har uttalat att målsäganden ofta får sin skada ersatt av annan t. ex. på grund av försäkringsavtal eller vid checkförbrytelser på grund av inlösenöverenskommelsen. Vidare har departementschefen förklarat att den som övertagit målsägandens anspråk ej anses som målsägande.[17]

[12] Olivecrona, s. 77. Norsk rätt: Skeie, Strafferett I, s. 462. Finsk rätt: Granfelt, NTfS 1934 s. 68, Cederborg, NFT 1943 s. 390 f och Hagan, JFFT 1949 s. 275.
[13] Hagströmer, Efterlämnade föreläsningsanteckningar i svensk straffrätt, s. 27.
[14] Ekelöf II, s. 67.
[15] Olivecrona, s. 77.
[16] Boman, SvJT 1967 s. 98.
[17] Kungl. Maj:ts proposition nr 114 år 1969 s. 41. Se även SOU 1967: 59 s. 256 f.

Den norska straffelovens 78 § 4 st. har följande lydelse: "Ved inngrep i formuesgoder anses som fornærmet også den som i henhold til tidligere inngått avtale har erstattet eller har plikt til å erstatte skaden." Enligt Andenæs tar denna bestämmelse särskilt sikte på försäkringsbolagen.[18] Före det denna lagbestämmelse intogs i straffeloven ansågs i allmänhet att försäkringsbolag ej kunde anses som fornærmet.[19]

För finsk rätts vidkommande har Granfelt, Palmgren och Tirkkonen uttalat att försäkringsbolag som har att ersätta det genom brottet kränkta intresset ej kan anses som målsägande.[20] Sedan dessa uttalanden gjorts har frågan om försäkringsbolags målsäganderätt blivit föremål för diskussion vid juridiska föreningens i Finland förhandlingar. Huvudreferenten framhöll att skillnad måste göras mellan situationen vid brandförsäkring och trafikförsäkring eftersom dessa försäkringar är av olika typ. Referenten underströk att det i förra fallet rör sig om sakförsäkring, i det senare om en form av ansvarighetsförsäkring.[21]

Sammanfattningsvis kan alltså sägas: I svensk doktrin, äldre norsk och finsk doktrin har flertalet författare ansett att försäkringsgivare ej är behörig föra ansvarstalan då försäkringsgivaren ersatt skada som tillfogats någon genom brott. I modern finsk doktrin samt i Olivecronas redogörelse för rättspraxis om målsäganderättsfrågor finns en annan åsikt företrädd. Enligt denna uppfattning måste skillnad göras mellan olika typer av brott och försäkringsavtal. Härvid kan finnas ett visst utrymme för erkännande av målsäganderätt. Införandet av regeln i 78 § 4 st. den norska straffeloven kan även ses som ett uttryck för att man ej velat godtaga den uppfattning enligt vilken försäkringsbolagen undantagslöst saknar möjlighet att anställa åtal i anledning av brott som för dem medfört ersättningsskyldighet.

17.2.1.2.4.1. Skada som försäkringstagare anställer å honom tillhörig egendom

När en försäkringstagare uppsåtligen skadat honom tillhörig egendom har detta i allmänhet skett i syfte att bedraga försäkringsgivaren. Brottet är omedelbart riktat mot försäkringsgivaren och det är helt klart att denne är målsägande. Detta fall är ej av intresse i förevarande sammanhang.

Om en försäkringstagare genom culpöst förfarande anställt skada å honom tillhörig egendom kan försäkringsgivaren ådraga sig ersättningsskyldighet. Detta gäller även om försäkringstagarens förfarande varit brottsligt. I FAL 20 § stadgas att om försäkringsfallet framkallats genom vårdslöshet som ej kan betecknas som grov detta är utan inverkan å försäkringsgivarens ansvarighet. Enligt 18 § FAL undgår försäkringsgivaren ersättnings-

[18] Andenæs, s. 81.
[19] Andenæs, Alminnelig strafferett, s. 483, Salomonsen II, s. 259, Skeie, Strafferett I, s. 462 och Stang, s. 56.
[20] Granfelt, NTfS 1934 s. 68, Palmgren, s. 137 f och Tirkkonen, SvJT 1941 s. 729.
[21] Hagan, JFFT 1949 s. 275 och 1950 s. 400 ff.

skyldighet om försäkringstagaren uppsåtligen eller genom grov vårdslöshet skadat sin egendom. Enligt Hellner skulle svenska domstolar visa en viss mildhet mot försäkringshavarna vid bedömningen av vad som är grov vårdslöshet.[22] Det sagda innebär att försäkringsbolagen vanligen ådrager sig ersättningsskyldighet om försäkringstagarna genom vårdslöst förfarande skadat sin egendom.

Om en person av oaktsamhet skadat sin egendom kan ansvar inträda under speciella omständigheter, i allmänhet då handlingssättet varit särskilt farligt. Exempel på brott av denna art utgör vårdslöshet i trafik, allmänfarlig vårdslöshet och överträdelse av 10 § brandlagen. I sistnämnda lagrum stadgas: "Ej må någon så handhava eld eller brandfarligt föremål att brand lätt kan uppstå." Överträdelse av denna föreskrift medför straff enligt 16 § brandlagen. I äldre praxis har uppkommit fråga om försäkringsbolag kunde anses som målsägande vid ovarsamt umgående med eld då försäkringstagarens förfarande medfört att honom tillhörig egendom skadats.

I två rättsfall synes HD ha ansett att brandstodsbolags målsäganderätt var beroende av om ersättning utbetalats till försäkringstagaren.[23] Av två senare avgjorda rättsfall framgår att brandstodsbolag ej ens äger behörighet att föra ansvarstalan om ersättning utgivits till försäkringstagaren.[24] Genom dessa båda senare avgöranden får HD anses ha frångått den tidigare praxis enligt vilken försäkringsgivaren kunde vara målsägande om brandskadeersättning utbetalats.

Situationen i rättsfallet NJA 1901 s. 366 antyder varför bedömningen av målsäganderättsfrågan ej bör göras beroende av om ersättning utbetalats. Sedan HR:n meddelat utslag i målet hade brandstodsbolaget utbetalat viss del av brandskadeersättningen till försäkringstagaren som hade ställt säkerhet för vad som utbetalats. Det vore knappast rimligt om försäkringsgivare skulle kunna förskaffa sig målsäganderätt genom att utbetala en mindre del av ersättningen. Vid en sådan ordning skulle försäkringstagaren kunna vägra att mottaga betalning för att härigenom förhindra att försäkringsgivaren förskaffade sig åtalsrätt. Bolaget kan ej medges rätt att jämlikt lag om gälds betalning genom penningars nedsättande i allmänt förvar nedsätta försäkrings-

[22] Hellner, Försäkringsrätt, s. 183 f.
[23] NJA 1890 s. 95. Det synes något osäkert om man motsättningsvis av dissidentens votum kan antaga att HD:s flesta ledamöter ansett att brandstodsbolaget ej kunde vara målsägande redan av den anledningen att försäkringstagaren anmält anspråk på brandskadeersättning. Vad brandstodsbolaget anfört inför HD tyder på att bolaget ansett att målsäganderätt borde erkännas oaktat ersättning ej utbetalats. Av rättsfallet NJA 1900 B 223 framgår att brandstodsbolaget ansetts som målsägande sedan det styrkts att ersättning utbetalats.
[24] I NJA 1901 s. 366 ansågs brandstodsbolag sakna målsäganderätt oaktat bolaget åberopat att viss del av brandskadeersättningen utbetalats. I NJA 1902 s. 339 fann HovR:n att direktionen för brandstodsbolag ej var målsägande då direktionen ej visat att bolaget lidit skada genom eldsvådan. HD:s flesta ledamöter ansåg att direktionen saknade behörighet att föra talan ifråga om uppgivna förseelse. HD synes ha tagit avstånd från HovR:ns ståndpunkt och givit uttryck för uppfattningen att förseelse av ifrågavarande typ över huvud taget ej kunde beivras av försäkringsgivare.

beloppet hos överexekutor och som villkor för utbetalning kräva att det utretts att försäkringstagaren ej förfarit brottsligt.[25] Det får anses välbetänkt att bedömningen av målsäganderättsfrågan ej gjorts beroende av om ersättning utbetalats.

Varför bör en försäkringsgivare över huvud taget ej anses behörig att föra ansvarstalan i berörda fall? Genom ingåendet av försäkringsavtalet har försäkringsgivaren frivilligt mot viss försäkringspremie iklätt sig ansvarighet för skada som försäkringstagaren kan anställa genom vårdslöst förfarande. Ansvaret omfattar även culpösa handlingar som är brottsliga. Målsäganderätt får anses vara utesluten eftersom försäkringsgivaren frivilligt samtyckt till att bära den förlust som försäkringstagaren åsamkats genom sitt brottsliga förfarande. Ur försäkringstagarens synpunkt skulle det te sig otillbörligt om försäkringsgivaren kunde framställa ansvarsyrkande i anledning av sådan skadegörande handling för vars ekonomiska skadeverkningar bolaget iklätt sig ansvar mot vederlag. Det kan antagas att försäkringsgivaren i allmänhet skulle vara obenägen att anställa åtal mot försäkringstagare som av oaktsamhet framkallat försäkringsfall. Försäkringsbolagets goda anseende skulle eljest skadas.

Vad nu sagts om försäkringsgivares målsäganderätt ifråga om brott som förövats av försäkringshavaren och medfört skada för honom bör gälla samtliga culpösa brott.

17.2.1.2.4.2. Skada som försäkringstagare anställer å egendom tillhörig tredje man

Om en person tillfogats egendomsskada av annan person som tecknat ansvarsförsäkring blir försäkringsgivaren ersättningsskyldig därest försäkringstagaren förorsakat skadan genom vårdslöst förfarande. Har försäkringsfallet framkallats uppsåtligen eller genom grov vårdslöshet är försäkringsgivaren fri från ansvar enligt 18 § FAL. Fråga uppkommer om försäkringsgivaren kan anses som målsägande om försäkringstagaren genom culpöst brottsligt förfarande tillskyndat tredje man skada. Frågan aktualiseras vid brottet vårdslöshet i trafik. Kan ett försäkringsbolag anses som målsägande av den anledningen att ersättning utgivits till tredje man för skada som vållats genom försäkringshavarens vårdslösa körsätt? I rättsfallet NJA 1948 s. 740 ansågs försäkringsbolag ej äga rätt att föra ansvarstalan.

Försäkringsbolagets ersättningsskyldighet bör ej grunda målsäganderätt ifråga om försäkringstagarens brott, eftersom bolaget gentemot försäkringstagaren frivilligt iklätt sig ansvarighet för skada som denne kan vålla genom att färdas ovarsamt. Försäkringsgivaren bör vidare anses obehörig föra ansvarstalan av den anledningen att han ofta har intresse av att försäkringstagaren frikännes. Om det i målet blir utrett att en kollision inträffat som en följd av att tredje man färdats ovarsamt kan försäkringsgivaren undgå ersätt-

[25] Rodhe, Obligationsrätt, s. 132.

ningsskyldighet, därest det kan visas att försäkringstagaren icke ådagalagt vårdslöshet. Om t. ex. försäkringsbolaget intervenerat å försäkringstagarens sida vore det orimligt om bolaget samtidigt kunde uppträda som målsägande och föra ansvarstalan mot försäkringstagaren.[26]

17.2.1.2.4.3. Skada som tredje man anställer å egendom tillhörig försäkringstagare

Vid sakförsäkring ikläder sig försäkringsgivaren ansvar för skada som kan tillfogas försäkringstagaren genom tredje mans brottsliga förfarande. Kan försäkringsbolag anses som målsägande ifråga om sådant brott?

Antag att en bilägare tecknat vagnskadeförsäkring och att hans bil skadats till följd av att annan bilförare genom vårdslöshet vållat trafikolycka. Är försäkringsgivaren behörig föra ansvarstalan mot den sistnämnde för det denne genom vårdslöshet vållat kollisionen? I praxis finns exempel på att försäkringsgivaren medgivits rätt att fullfölja ansvarstalan som anhängiggjorts av allmän åklagare.[27] Försäkringsbolag vari visst fartyg varit försäkrat har uppträtt som målsägande i mål om ansvar för sjöolycka som vållats av lots som framfört annat fartyg.[28] I dessa rättsfall har målsäganderättsfrågan ej blivit föremål för diskussion. De kan därför ej tillmätas större betydelse. Försäkringsbolag som utgivit ersättning i anledning av stöld har i ett hovrättsfall ej ansetts som målsägande.[29]

I fall av förevarande art kan försäkringsgivaren ej anses ha lämnat samtycke till den skada försäkringstagaren drabbats av som en följd av tredje mans brottsliga förfarande. Ej heller har försäkringsgivaren intresse av att söka uppnå en frikännande dom. Hinder möter ej att erkänna målsäganderätt med hänsyn till vad ovan anförts. Däremot är det mera tveksamt om förbudet mot succession i målsäganderätt kan anses medföra att försäkringsgivaren är obehörig att föra ansvarstalan. Denna fråga skall vidare diskuteras under 17.2.1.2.6

17.2.1.2.5. Frivilligt utgiven ersättning

I det föregående har varit tal om sådana fall då en person iklätt sig ansvarighet för skada som eventuellt kan anställas i framtiden. Om ett brott förövats

[26] Jfr NJA 1932 s. 595 och bolagets yrkande inför HovR:n.

[27] NJA 1932 s. 651. Svenska automobilförsäkringsbolaget som utgivit ersättning för kostnader för reparation av skador å W:s bil fullföljde tillsammans med W talan som av allmän åklagare väckts mot spårvagnsförare som påkört W:s bil. Talan prövades av HD.

[28] NJA 1944 B 474. Se även NJA 1959 s. 209 där försäkringsbolag uppträtt som målsägande inför RR:n. — Då enskilt anspråk ej uteslutande grundades å brott har HD i rättsfallen NJA 1962 s. 174 och 1963 s. 227 avvisat skadeståndsyrkanden som ej väckts genom stämning. Före 1970 fanns ej möjlighet för den som övertagit målsägandens anspråk att utan stämning väcka talan om enskilt anspråk muntligen inför rätten eller skriftligen. Av rättsfallen framgår ej att målsäganderätt underkänts. De framställda skadeståndsyrkandena har avvisats då yrkandena icke uteslutande grundade sig å brott. Se Ekelöf II, s. 67 not 134 och justitierådet Söderlunds votum i rättsfallet NJA 1963 s. 227. Jfr Olivecrona, s. 76.

[29] SvJT 1972 ref. s. 27.

och en person därefter åtagit sig att ersätta den uppkomna skadan har åtagandet vanligtvis gjorts frivilligt. Rättsfallet NJA 1902 s. 254 lämnar belägg för att målsäganderätt ej erkännes under dessa betingelser. Förbudet mot succession i målsäganderätt medför att åtalsrätt ej kan tillerkännas den som frivilligt ersatt den omedelbart skadelidandes förlust.

17.2.1.2.6. Sammanfattning och diskussion av vissa principfrågor

Av undersökningen framgår att den som är ansvarig för skada som förorsakats genom brott ej bör anses som målsägande om han genom ingånget avtal med brottslingen kan anses ha samtyckt till att bära den uppkomna förlusten. Ej heller bör målsäganderätt erkännas om den ersättningsskyldige har ett ekonomiskt intresse av att frikännande dom meddelas. Målsäganderätt kan vidare ej anses tillkomma den som ådragit sig ersättningsskyldighet som en följd av att han själv förorsakat den skada som han haft att ersätta.

Praxis uppvisar ett antal fall vari målsäganderätt ej underkänts av något av de ovan angivna skälen. Sålunda har målsäganderätt ansetts tillkomma den som ådragit sig ansvarighet för annans egendom som en följd av att han med ägaren slutit avtal om att utföra viss prestation. Förskingringsbrott har ansetts kunna åtalas av den som varit ansvarig för de förskingrade medlen då ansvarigheten grundats å bestämmelser gällande för innehavare av anställning eller uppdrag. Praxis lämnar knappast något stöd för att försäkringsgivare skulle anses obehörig att föra ansvarstalan ifråga om brott som tredje man förövat mot försäkringstagaren. Vad beträffar doktrinen har flertalet författare hävdat att försäkringsgivare ej är målsägande. Deras ståndpunkt kan förklaras av att de icke undersökt om försäkringsavtalets typ har betydelse vid bedömningen av målsäganderättsfrågan. Slutligen märkes att åtalsrätt ej kan tillerkännas den som efter det brott förövats frivilligt utgivit ersättning.

Då man har att utreda efter vilka allmänna principer målsäganderättsfrågan bedömes synes tre olika frågor kräva svar. Bör målsäganderätt endast erkännas om ersättning utbetalats eller grundar redan ersättningsskyldigheten såsom sådan målsäganderätt? Vidare uppkommer fråga om förbudet mot succession i målsäganderätt föranleder att åtalsrätt ej bör tillerkännas den som utgivit ersättning eller varit skyldig att utge ersättning. Slutligen inställer sig frågan om målsäganderätt bör underkännas av den anledningen att den för tredje man uppkomna förlusten ej utgör en omedelbar följd av brottet. Saken kan även uttryckas så att tredje man måhända ej bör anses som målsägande av samma skäl som tredjemansskador i stor utsträckning ej är ersättningsgilla.

Några avgöranden i praxis tyder på att målsäganderätt erkännes även om ersättning ej utbetalats.[30] Praktiska skäl talar också för att bedömningen av

[30] NJA 1905 s. 70 och 1922 s. 370.

målsäganderättsfrågan ej görs beroende av om ersättning utbetalats vid den tidpunkt rätten har att taga ställning till om den ansvarige är målsägande.[31] Endast om det i vissa typfall är högst ovanligt att den ansvariges ersättningsskyldighet tages i anspråk kan ifrågakomma att underkänna målsäganderätt. Då ett brotts omedelbara skadeverkningar inneburit att en person påbördats skyldighet att utge ersättning kräves ej att beloppet ifråga faktiskt utgivits för att målsäganderätt skall erkännas.[32] Det är rimligt att samma regel gäller för det fall att en person ådragit sig ersättningsskyldighet som en medelbar följd av brottet.

Vad beträffar frågan om successionsförbudet medför att målsäganderätt ej kan erkännas står det klart att åtalsrätt ej tillkommer den som efter det brott förövats frivilligt ersatt den skadelidande dennes förlust. Målsäganderätt kan ej erkännas i detta fall, eftersom en person eljest skulle kunna förvärva åtalsrätt mot en bestämd person.

Om en person såsom en biförpliktelse till annat åtagande ålagts ansvarighet för skada som kan uppstå i framtiden, har vederbörande ansetts åtalsberättigad. Då biförpliktelsen åvilar en person enligt bestämmelser i lag som blir tillämpliga sedan visst avtal slutits, kan den ansvarige ej sägas ha helt frivilligt åtagit sig att ersätta skada som någon kan anställa genom brottsligt förfarande. Detsamma får anses gälla när en persons ansvarighet grundas å en bestämmelse i avtal och detta avtalsvillkor dikterats av andra avtalskontrahenten. Om den ansvarige ej haft möjligheter att påverka avtalsvillkorens utformning då han slutit avtal med annan, kan han ej sägas ha helt frivilligt åtagit sig att ersätta eventuellt i framtiden förorsakad skada. Oaktat den ansvarige kunnat helt avstå från att ingå avtal, kan det anses att han tvingats acceptera de avtalsvillkor enligt vilka han är ansvarig för skada som vållas i framtiden. I praxis har målsäganderätt tillerkänts den som ålagts ansvarighet som en biförpliktelse. Successionsförbudet har ej utgjort hinder för erkännande av målsäganderätt.[33]

Om en person helt frivilligt iklätt sig ansvarighet som en biförpliktelse till huvudåtagande i avtal synes det vara tveksamt om målsäganderätt bör erkännas. I rättspraxis saknas fall där denna fråga berörts. Frågan aktualiseras t. ex. om ett transportföretag åtagit sig att ersätta skada som kan tillskyndas ägaren till följd av att egendomen blir stulen. Även i detta fall synes det som om successionsförbudet ej kan åberopas till stöd för att målsäganderätt bör underkännas. Eftersom åtagandet gjorts före det något brott förövats finns ej möjlighet att detta gjorts i syfte att förvärva åtalsrätt mot en bestämd person.

Om en person genom huvudåtagande i avtal iklätt sig ansvar för skada som tredje man kan tillfoga andra avtalsparten, kan den ansvarige anses ha

[31] Se under 17.2.1.2.4.1.
[32] Se under 15.3.1. beträffande borgensmans målsäganderätt vid gäldenärsbrott samt under 17.1.5.
[33] Se under 17.2.1.2.1. och 17.2.1.2.2.

frivilligt åtagit sig att ersätta framtida skada. Ej heller i dessa fall kan den ansvarige ha gjort åtagandet för att förvärva åtalsrätt mot en bestämd person. Ur denna synpunkt saknas anledning att anse försäkringsgivare obehörig föra ansvarstalan för det tredje man genom brott tillfogat försäkringstagaren skada.

Enligt 25 § FAL äger försäkringsgivare regressrätt. Denna rätt betecknas som härledd från försäkringshavaren. Anledningen till att försäkringsgivaren tillerkänts en härledd skadeståndsrätt och ej en självständig skadeståndsrätt torde främst vara att man önskat uppnå en begränsning av skadevållarens ansvar. Denne skall ej kunna tvingas utge ersättning med högre belopp än som motsvarar ersättning för den omedelbara skadan. Försäkringen skall ej medföra att det skadeståndsrättsliga ansvaret utvidgas.[34] Det är svårt att inse att försäkringsgivaren bör anses sakna målsäganderätt därför att dennes regressrätt utgör en härledd skadeståndsrätt. Försäkringsgivarens lagligen erkända rätt att vända sig direkt mot skadevållaren och kräva ersättning kan åberopas till stöd för att försäkringsgivaren även skall kunna göra skadevållaren straffrättsligt ansvarig. Att rätten till ersättning begränsats till att avse blott ersättning för den omedelbara skadan kan knappast medföra att försäkringsgivaren bör helt betagas möjligheten att anställa ansvarstalan.

Slutligen skall undersökas om målsäganderätt bör underkännas av den anledningen att ersättningsskyldigheten ej utgör en omedelbar följd av brottet. Av praxis framgår att målsäganderätt ej helt undantagslöst underkännes på grund av kausalsambandets art. Eftersom den ersättningsskyldige vanligen får bära den slutliga förlusten kan det sägas att denne drabbas av brottets skadeverkningar framför andra personer. Detta gäller oaktat ersättningsskyldigheten inträder som en medelbar följd av brottet. På sätt som ovan hävdats bör avseende ej fästas enbart vid kausalsambandets art utan även vid skadeverkningarnas art. Ur processuell synpunkt framstår det vidare som motiverat att kontrollfunktionen får fullgöras av den som drabbas av slutlig förlust. Den omedelbart skadelidande kan antagas vara mindre intresserad av att anställa åtal än den som har att bära den slutliga förlusten.

Läran om brottets skyddsintresse lämnar ej ledning, eftersom det ej är möjligt att avgöra vilka olika ekonomiska intressen som vunnit sådant skydd genom kriminaliseringen av förmögenhetsbrotten att målsäganderätt bör tillkomma vederbörande intressent.[35]

Möjligt vore att adekvanssynpunkter tillmättes betydelse. Då gärningsmannen ägt vetskap om att hans brottsliga förfarande skulle komma att medföra att tredje man skulle tvingas utge ersättning till den skadelidande kunde det vara motiverat att erkänna målsäganderätt. Ur denna synpunkt ter det sig välbetänkt att medelsförvaltare som gjort sig skyldig till förskingring kunnat fällas till ansvar på talan av den som varit ansvarig för medlen. I dessa fall

[34] Hellner, Försäkringsgivares regressrätt, s. 9 ff.
[35] Se under 5.2. och 5.3.

har gärningsmannen säkerligen ägt kännedom om att andra personer varit ansvariga för de av honom förvaltade medlen.

Det skulle kunna anses att den tredje man åvilande ersättningsskyldigheten ur brottslingens synpunkt ter sig som en mer förutsebar följd av brottet då skyldigheten grundas å en rättsregel än då den grundas å avtal. Det skulle således kunna hävdas att gärningsmannen borde äga kännedom om de rättsregler på vilka ansvarigheten grundas. Däremot skulle det ej kunna krävas att brottslingen ägt kännedom om ett konkret avtal vari en person åtagit sig att ersätta framtida skada. Då ersättningsskyldigheten grundas å rättsregler som blir tillämpliga sedan avtal ingåtts har brottslingen ej större möjligheter att förskaffa sig kännedom om den tredje man åvilande ansvarigheten än då den grundas endast å avtal. Då ersättningsskyldigheten åvilar någon enbart som en följd av innehållet i en rättsregel och ej tillika å avtalsbestämmelser kan det däremot måhända hävdas att brottslingen bort förstå att hans förfarande skulle kunna medföra skada för tredje man.

Då ersättningsskyldigheten inträder som en följd av att en person genom avtal ådragit sig ansvarighet för framtida skada synes adekvansfrågans bedömning bero av den yttre situationen vid brottets förövande. Då någon stjäl egendom som transporteras är den yttre situationen sådan att gärningsmannen bör förstå att transportören/besittaren kan åsamkas förlust genom brottet. Oberoende av om transportörens ansvarighet grundas å transportavtalet och en rättsregel eller enbart på avtalet bör gärningsmannen förstå att transportören kan ådraga sig ersättningsskyldighet.

Måhända skulle man kunna gå så långt att man ansåg den tredje man åsamkade förlusten vara en adekvat följd av brottet då ansvarigheten grundades å avtal som till sin typ är mycket vanliga. Försäkringsavtal förekommer så ofta att den för försäkringsgivaren uppkomna förlusten ej kan te sig oberäknelig. Det är därför naturligt att anse försäkringsgivaren som målsägande.

Det anförda ger vid handen att det ej med säkerhet kan avgöras om försäkringsgivare är målsägande ifråga om brott som begåtts mot försäkringstagare. Uttalanden i doktrinen som går i annan riktning kan förklaras av att man ej uppmärksammat vilken omfattning successionsförbudet bör ges. Vidare är det möjligt att man dragit för långtgående slutsatser av rättsfall som rör frågan om försäkringsgivare är målsägande ifråga om brott som förövats av försäkringstagare.

Av det sagda framgår vidare att skyldighet att ersätta genom brott uppkommen skada kan grunda målsäganderätt i viss omfattning. Då man har att avgöra i vilken utsträckning målsäganderätt erkännes kan successionsförbudet medföra att målsäganderätt ej bör erkännas. Vidare kan adekvansbedömningen leda till att åtalsrätt ej erkännes. Undersökningen utvisar att det är oklart vilken omfattning successionsförbudet har och hur adekvansbedömningen skall tillgå. Ur denna synpunkt är det ej lämpligt att i varje kon-

kret fall avgöra målsäganderättsfrågan under beaktande av alla de ändamålsöverväganden som har betydelse vid bedömningen av successions- och adekvansfrågan. Rättsosäkerheten skulle eljest kunna bli stor. Det synes vara lämpligare att söka urskilja sådana *typsituationer* där ersättningsskyldighet normalt drabbar tredje man och där denne ej iklätt sig ansvarighet i syfte att förvärva åtalsrätt mot en bestämd person. I sådana fall borde målsäganderätt erkännas. I praxis kan urskiljas vissa sådana typfall där målsäganderätt erkänts. I avsaknad av avgöranden inom straffprocessrättens område kan rättspraxis på skadeståndsrättens område vara vägledande.[36]

17.2.1.3. Följdskada

Ovan har behandlats fall då den omedelbart uppkomna skadan kommit att slutligen drabba tredje man. Här nedan skall beröras fall då ett brott utöver de omedelbara skadeverkningarna medfört skada för tredje man. Med följdskada avses här ej att brottets omedelbara skadeverkningar överförts å tredje man utan att skadan är en följd av brottets omedelbara skadeverkningar. I vilken utsträckning anses sådan följdskada grunda målsäganderätt?

Tredje man kan drabbas av följdskada i anledning av brottslig gärning, om han går miste om vinst eller inkomst som han genom avtal med den omedelbart skadelidande varit tillförsäkrad. I ett rättsfall hade ett bolags lokaler och maskiner förstörts till följd av förövat mordbrandsbrott. Målsäganderätt ansågs ej tillkomma personer som varit anställda hos bolaget och som förlorat sitt arbete och till följd därav gått miste om framtida löneförmåner.[37] En person kan enligt avtal som ingåtts med annan person ha tillförsäkrats provision eller del i vinst vid försäljning av varor. Fråga uppkommer om blott varupartiets ägare skall anses som målsägande ifråga om brott som medfört att varupartiet förstörts eller förkommit. Ägaren torde vara berättigad att av skadevållaren kräva ersättning för vad varorna vid försäljning kunnat inbringa.[38] Däremot torde tredje man ej ha en självständig skadeståndsrätt.[39] Tredje man bör därför ej heller anses berättigad att föra ansvarstalan oaktat han gått miste om vinst.[40]

Ett egendomsbrott kan medföra att tredje man går miste om framtida förtjänstmöjligheter till följd av att brottslingen gjort det omöjligt för ägaren att utföra en tillämnad rättshandling.

NJA 1914 B 430. B hade till en kvinnlig postföreståndare överlämnat medel för insättning å en postsparbanksbok. Medlen insattes ej å bankboken. Postföreståndaren tillägnade sig det till henne överlämnade beloppet. Härigenom hade hon förskingrat medel tillhöriga B, ej postsparbanken. HD:s samtliga ledamöter ansåg att postsparbanken ej var målsägande ifråga om förskingringsbrottet.

[36] Jfr Hellner, SvJT 1969 s. 360 f.
[37] NJA 1941 B 746.
[38] Karlgren, s. 212 f och Hellner, SvJT 1969 s. 350 f.
[39] Hellner, SvJT 1969 s. 349 ff.
[40] BGHSt 1, 299.

I förevarande fall har postsparbanken lidit skada som en följd av att postföreståndaren ej fullgjort sitt uppdrag att insätta medlen å postsparbanksboken. De uteblivna intäkterna av kapitalförvaltningen har ej ansetts grunda målsäganderätt. Utgången i rättsfallet förklaras säkerligen av att postsparbankens rättsställning i förhållande till B varit så svag att banken ej kunnat rikta anspråk mot B om hon skulle ha underlåtit att företaga den tilltänkta rättshandlingen. Om en ägare på grund av förövat brott betagits möjligheten att ingå en tillämnad rättshandling, vilken skulle ha blivit vinstgivande för den presumtiva avtalsparten, bör han ej anses som målsägande. Antag t. ex. att en person erhållit uppdrag att ingå ett köpeavtal och att huvudmannen överlämnat medel till uppdragstagaren att användas vid betalning av köpeskillingen. Om uppdragstagaren förskingrar det till honom överlämnade beloppet kan den tilltänkte säljaren ej anses som målsägande.

Ej sällan förekommer att en person mottagit medel att användas för betalning av en av huvudmannens skulder. Om uppdragstagaren förskingrar beloppet lider huvudmannen skada. Eftersom gäldenären ej betalat med befriande verkan saknas anledning att anse fordringsägaren som målsägande. Denne lider ofta ej skada. Om däremot gäldenären kommit på obestånd till följd av brottet kommer fordringsägaren att lida skada. Enligt praxis anses denne ej som målsägande.[41] Fordringsägaren anses således ej som målsägande av den anledningen att han ej kan erhålla betalning för sin fordran. Än mindre kan fordringsägaren anses som målsägande på grund av följdskada som härvid kan tillskyndas honom. Målsäganderätt kan därför ej heller tillerkännas fordringsägaren då förskingringsbrottet ej medfört att gäldenären kommit på obestånd, utan blott att denne kommit i dröjsmål med fullgörandet av betalningsskyldigheten.

Antag att en skuld betalats genom att medel överlämnats till borgenärens ombud. Om ombudet förskingrar det till honom överlämnade beloppet, lider borgenären men ej gäldenären skada. Gäldenären kan ej anses som målsägande.

Om en person såsom gåva överlämnat medel att användas av viss person eller för visst ändamål, uppstår fråga om givaren kan anses som målsägande om någon genom brottsligt förfarande tillgodogjort sig medlen. Oaktat givaren ej lider skada måste det för honom vara väsentligt att gåvomedlen kommer till avsedd användning. Vid förskingring av en stiftelses donationsmedel synes det ej vara uteslutet att anse donatorn som målsägande.[42] Om en person mottagit visst belopp som gåva har givaren uppnått syftet med den benefika rättshandlingen, såvida det ej föreskrivits att medlen blott fick användas

[41] Se under 15.2.

[42] I förarbetena till lag om tillsyn över stiftelser framhölls att det för stiftarna liksom för dem som enligt deras vilja skola åtnjuta förmån av stiftelserna är av stor vikt att genom tillsyn från det allmännas sida stiftelsernas bestånd tryggas och de syften stiftarna angivit upprätthålles. Kungl. Maj:ts proposition nr 83 år 1929 s. 17. Jfr Palmgren, s. 122.

för visst ändamål. Har mottagaren erhållit medlen med full dispositionsfrihet kan givaren ej anses äga rätt att som målsägande anställa åtal för det medlen frånhänts mottagaren genom brottsligt förfarande.[43]

Sammanfattningsvis torde kunna sägas att följdskada som drabbar tredje man mera sällan kan grunda målsäganderätt. Adekvansbedömningen leder ofta till att följdskada ej kan konstituera målsäganderätt. Vidare märkes att tredje mans rättsställning i förhållande till den omedelbart skadelidande ofta är så svag att tredje man ej kan rikta anspråk mot denne. Anledning saknas då att tillerkänna tredje man rätt att mot skadevållaren framställa yrkande om ansvar och skadestånd. Beaktas det enskilda åtalets kontrollfunktion finns ej heller skäl att tillerkänna tredje man målsäganderätt. Den omedelbart skadelidande drabbas av slutlig förlust. Ofta är brottets omedelbara skadeverkningar mera kännbara än de olika typer av följdskador som kan drabba tredje man. Ur denna synvinkel framstår det som fullt tillräckligt att låta den omedelbart skadelidande fullgöra kontrollfunktionen.

17.2.2. Brott som omedelbart utgör angrepp mot person

Gemensamt för brotten mot person (BrB 3—7 kap.) är att det brottsliga angreppet omedelbart medför personligt lidande för någon t. ex. personskada eller psykiskt obehag. Vid brottsliga handlingar av denna art förekommer att annan person tillfogats ekonomisk skada. I samband med att en person tillfogats kroppsskada kan brottslingen även ha anställt skada å egendom tillhörig annan person än den misshandlade. Egendomsskadan har ej orsakats av misshandelsbrottet. Den som lidit materiell skada kan som ovan framhållits ej anses som målsägande ifråga om misshandelsbrottet.[44] Dessa fall är ej av intresse i förevarande sammanhang. Uppmärksamhet skall i det följande endast ägnas sådana fall då en person lidit förmögenhetsskada som en följd av att annan person tillfogats fysisk eller psykisk skada. Tredje man kan på olika sätt drabbas av förmögenhetsskada som kan härledas ur de omedelbara skadeverkningarna. En person kan gå miste om ekonomiska förmåner som en följd av att en annan person tillfogats personskada. Vidare kan ersättningsskyldighet drabba en person i anledning av att annan person tillfogats personskada. I vilken utsträckning kan dessa typer av förmögenhetsskada grunda målsäganderätt?

Då en person berövats livet genom brottslig gärning kan de anhöriga gå miste om underhåll eller andra ekonomiska förmåner. Då man har att utröna i vad mån sådana förmögenhetsförluster grundar målsäganderätt för de anhöriga måste stadgandet i RB 20: 13 st. 1 uppmärksammas. Enligt nämnda lagrum äger vissa av den avlidnes anhöriga samma rätt som målsäganden att angiva brottet och tala därå. I den mån anhöriga till den avlidne ej kan anses

[43] Rt 1911 s. 667.
[44] Se under 7.2.

som målsägande enligt vanliga regler äger RB 20: 16 tillämpning på de personer som tillförsäkrats åtalsrätt genom stadgandet i RB 20: 13 st. 1. Detta innebär att den som ej är målsägande men likväl åtalsberättigad enligt RB 20: 13 st. 1 kan tillåtas vittna under vissa omständigheter.[45] Det är därför av vikt att avgöra om förmögenhetsskada grundar målsägande rätt i detta sammanhang.

Helt klart är att målsägande rätt tillkommer anhöriga som gått miste om underhåll som de genom bestämmelser i lag varit tillförsäkrade.[46] De underhållsberättigade har i sådant fall en självständig skadeståndsrätt.[47] Om den avlidne bidragit till en anhörigs uppehälle utan att ha varit därtill rättsligt förpliktad, har målsägande rätt ej erkänts.[48] Ej heller har målsägande rätt ansetts tillkomma fader som yrkat skadestånd för den förlust han lidit genom sonens död därigenom att han gått miste om sonens biträde vid skötandet av sitt jordbruk.[49] Förklaringen till att målsägande rätt ej erkänts i de sistnämnda fallen har ansetts vara att de anhöriga ej ägt en självständig skadeståndsrätt.[50]

Då tredje man tillfogats följdskada saknar han i allmänhet en självständig skadeståndsrätt mot skadevållaren. Om en arbetsgivare gått miste om inkomst till följd av att en arbetstagare misshandlats och ej kunnat utföra avtalat arbete, kan arbetsgivaren av brottslingen ej kräva ersättning för uteblivna inkomster.[51] Sådan följdskada bör ej grunda målsägande rätt.[52]

Om en person som intager ledande ställning inom ett aktiebolag utpekats som brottslig eller klandervärd i sitt levnadssätt, kan bolaget göra avsevärda förluster. De personer som bolaget har affärsförbindelser med kan upphöra att sluta avtal med bolaget om de får kännedom om att en person i bolagsledningen ej är fullt pålitlig. Sprides ryktet bland allmänheten kan bolaget få svårigheter att vinna nya kunder. Grundar förmögenhetsskada målsägande rätt ifråga om det begångna ärekränkningsbrottet?

NJA 1894 B 405. En handelsfirma yrkade ansvar för ärekränkning för det en person utspritt rykte om att firman och en delägare hade bestulit uppgiftslämnaren. Firman menade att ryktet utspritts för att avvända kunder från firmans handelsrörelse.

HovR:n fann att det icke tillkom firman att föra talan om ansvar för ärekränkning mot delägaren.

HD fann ej skäl att göra ändring i HovR:ns utslag.

[45] Dillén, s. 83 f, Ekelöf II, s. 68 not 138, Gärde, s. 254 och Olivecrona, s. 92.
[46] NJA 1909 s. 177 och PLB, s. 266 samt Agge, Straffprocessrätt II, s. 35, Ekelöf II, s. 68, Gärde, s. 253 f, Hassler, Festskrift för Otto Hjalmar Granfelt, s. 82 och Olivecrona, s. 75.
[47] Skadeståndslagen 5 kap. 3 § och vad beträffar äldre rätt SL 6: 4.
[48] NJA 1891 s. 204 och 1896 s. 462.
[49] NJA 1890 s. 473.
[50] PLB, s. 266, Ekelöf II, s. 68, Gärde, s. 253, Hassler, Festskrift för Otto Hjalmar Granfelt, s. 82 och Olivecrona, s. 75.
[51] Hellner, SvJT 1969 s. 340 ff.
[52] Andenæs, s. 81.

Ärekränkning av juridiska personer föranleder ej straff. Ekonomiskt förtal har ej straffbelagts.[53] Då kriminaliseringen av ärekränkningsbrotten skett endast för att skydda fysiska personers anseende bör målsäganderätt ej anses tillkomma juridisk person som gjort förmögenhetsförlust som en följd av att ärekränkningsbrott förövats. En juridisk person har endast möjlighet att i vissa fall under åberopande av 1 eller 2 § lagen om otillbörlig marknadsföring ingripa mot ärekränkande uppgifter som lämnats om person som intager en ledande ställning inom den juridiska personen.[54]

En näringsidkares försäljning minskar ofta om kunderna störes eller trakasseras av andra personer. Näringsidkare bör ej anses som målsägande ifråga om brott såsom ofredande på den grunden att hans försäljningsresultat försämrats.[55] Sker försäljning i en byggnad kan näringsidkaren avvisa personer som uppträder opassande eller störande. Vägrar de att efter anmaning avlägsna sig äger näringsidkaren anställa åtal för olaga intrång, men ej för ofredande för det att kunder trakasserats. Läran om brottets skyddsintresse ger här anvisning om hur målsäganderättsfrågan skall bedömas.

En arbetsgivare kan på grund av bestämmelser i anställningsavtal vara skyldig att utge ersättning t. ex. sjuklön till arbetstagare som skadats i arbetet. Arbetsgivaren kan i allmänhet av skadevållaren kräva ersättning för vad han utgivit till arbetstagaren. Denna skadeståndsrätt är härledd och betecknas som regressrätt.[56] Trafikmålskommittén och departementschefen ansåg att en arbetsgivare ej kunde anses som målsägande då han på grund av bestämmelser i anställningsavtal nödgats utge ersättning till arbetstagare som tillfogats personskada genom annans brottsliga förfarande. Ståndpunktstagandet motiverades med att målsäganderätt ej ansetts tillkomma den person å vilken målsäganden överlåtit sitt enskilda anspråk.[57] Motiveringen tyder på att successionsförbudet ansetts utgöra hinder för erkännande av målsäganderätt. Emellertid har det ovan vad beträffar egendomsbrott påvisats att ersättningsskyldighet kan grunda målsäganderätt under vissa förhållanden. Successionsförbudet skulle således ej omfatta dessa fall. Fråga uppkommer härvid om ersättningsskyldighet kan grunda målsäganderätt vid brotten mot person liksom vid egendomsbrotten.

Brotten mot person utmärkes av att en bestämd person drabbas av personligt lidande. Endast den som personligen tillfogats fysisk eller psykisk skada bör anses som målsägande. Om brottet tillika medfört förmögenhetsskada och brottets skadeverkningar i detta avseende övervältrats å tredje man bör

[53] Bernitz, Modig och Mallmén, s. 163 ff och Kommentar till brottsbalken I, s. 183 f och 187 f.
[54] Bernitz, Modig och Mallmén, s. 166.
[55] Palmgren, s. 96 och det där omnämnda finska rättsfallet högsta domstolens meddelande nr 187 år 1936.
[56] SOU 1967: 59 s. 256 f, Kungl. Maj:ts proposition nr 114 år 1969 s. 41 och Hellner, SvJT 1969 s. 340 ff.
[57] SOU 1967: 59 s. 256 och Kungl. Maj:ts proposition nr 114 år 1969 s. 41. Se även Andenæs, s. 81.

denne ej anses som målsägande. Denne har ej utsatts för personligt lidande, utan har blott drabbats av brottets sekundära skadeverkningar. Egendomsbrott utmärkes av att de endast eller främst medför ekonomiska skadeverkningar. Vid dessa brott synes det vara fullt rimligt att anse tredje man som målsägande om den omedelbart skadelidande undgått slutlig förlust till följd av att tredje man nödgats hålla honom skadeslös. Tredje man framstår då som den som framför andra berörts av brottets skadeverkningar. Vid brotten mot person däremot kan tredje man ofta ej anses ha drabbats av allvarligare skada än den som misshandlats eller på annat sätt utsatts för personligt lidande. Läran om brottets skyddsintresse ger anvisning om att målsägande-rätt vid dessa brott bör tillerkännas endast den som lidit personskada eller utsatts för annat lidande. Det synes därför kunna antagas att ersättningsskyldighet som grundas å avtalsmässigt åtagande ej grundar målsägande-rätt vid brotten mot person. Det är således ej inkonsekvent att anse försäkringsgivare som målsägande vid egendomsbrott som förövats mot försäkringstagaren, men ej vid brott mot person som medfört ersättningsskyldighet för försäkringsgivare som meddelat olycksfallsförsäkring eller livförsäkring.[58]

Av undersökningen framgår att förmögenhetsskada endast i ett klart avgränsat fall ansetts grunda målsägande-rätt vid brott mot person. Då någon bragts om livet genom brottslig gärning äger de anhöriga målsägande-rätt om de gått miste om underhåll som de varit tillförsäkrade genom bestämmelser i lag. Att härav draga slutsatsen att förmögenhetsskada skulle kunna grunda målsägande-rätt vid andra brott mot person vore oriktigt. Det kan ej bortses från att brott som mord och dråp berör de anhöriga högst personligen och ej blott i ekonomiskt avseende. Regeln i RB 20: 13 st. 1 torde vara motiverad av att de anhöriga personligen beröres på sådant sätt att de tillerkänts åtals-rätt.[59]

[58] Jfr beträffande konkursbos målsägande-rätt vad som sagts under 14.2.3.1.
[59] PLB, s. 266.

18. Angrepp på sanningsintresset

Lämnas oriktiga uppgifter kan dessa på olika sätt beröra skilda personer. Ibland är de oriktiga uppgifterna i sig menliga för en person. Så är t. ex. fallet när osanna påståenden är ärekränkande. Om en person bibragts en felaktig föreställning om sakförhållanden är detta i allmänhet i sig betydelselöst för den vilseledde. Däremot kan han som en följd härav företaga handlingar som är till skada för honom eller annan person.

Det är möjligt att uppställa två olika huvudhypoteser för målsäganderättsfrågans bedömning. För det första är det tänkbart att målsäganderätt erkännes redan på den grunden att osanna uppgifter lämnats om en person eller på den grunden att en person blivit vilseledd. Angrepp på sanningsintresset skulle således grunda målsäganderätt. Målsäganderätt skulle erkännas alldeles oberoende av om den enskilde upplevt obehag eller känt sig förnärmad. För det andra är det möjligt att målsäganderätt tillerkännes endast den som drabbats av skadeverkningar som en följd av att brottslingen lämnat oriktiga uppgifter. Härvid måste avgöras vilka menliga följdverkningar som grundar målsäganderätt. Måhända erkännes målsäganderätt endast om de osanna upplysningarna varit kränkande för den enskilde eller om den enskilde förletts att företaga en handling som för honom medfört kännbar skada t. ex. förmögenhetsskada. Det kan knappast antagas att vissa typer av skada grundar målsäganderätt oberoende av brottets art. Tvärtom kan det förmodas att vissa typer av skada grundar målsäganderätt vid vissa brott, men ej vid andra. Härvid kan läran om brottets skyddsintresse ha betydelse. Det kan icke förutsättas att en av de båda framförda huvudprinciperna kan gälla beträffande målsäganderättsfrågans bedömning vid samtliga brottstyper.

18.1. Brott som är ärekränkande

Vid brottet förtal tillkommer målsäganderätt endast den person om vilken brottslingen uttalat sig ärekränkande. Det saknar härvid betydelse om de kränkande uppgifterna varit sanna. Målsäganderätt kan ej tillerkännas de personer till vilka gärningsmannen lämnat osanna uppgifter. Om de vilseledande upplysningarna föranlett dem att ifrågasätta den kränktes oförvitlighet kan de avhålla sig från att sluta avtal med denne. De vilseledda personerna kan således drabbas av förmögenhetsförlust. De kan likväl ej anses som målsägande.[1]

[1] Se under 17.2.2.

18.2. Tjänstefel

Om en offentligt anställd befattningshavare meddelat oriktiga uppgifter om en person kan straff för tjänstefel inträda. Den om vilken de felaktiga uppgifterna lämnats bör anses som målsägande om det brottsliga förfarandet varit till men för honom. I ett rättsfall hade en man yrkat ansvar å en präst för det denne obehörigen i kyrkoböcker antecknat, dels att viss kvinna var mannens fästekvinna, dels att mannen var prästförlovad med henne och förty bunden till äktenskap med henne. HD prövade mannens talan utan att hans behörighet att föra talan blev ifrågasatt.[2] Om muntliga eller skriftliga uppgifter rörande en person varit felaktiga men ej kränkande eller menliga, synes det ej vara klart i vilken utsträckning målsägande rätt kan tillerkännas den enskilde. När straff ej är motiverat av hänsyn till den enskilde utan blott ur allmän synpunkt bör målsägande rätt ej erkännas. Ofta torde det vara svårt att avgöra om straff inträder enbart av den anledningen att brottet utgjort angrepp mot allmänna intressen.

18.3. Beljugande av myndighet och samhällsfarlig ryktesspridning

Den som bland allmänheten sprider osanna påståenden om myndigheter och andra allmänna organ kan under vissa förutsättningar ådraga sig straff. Om de osanna uppgifterna varit ägnade att undergräva aktningen för myndighet eller annat organ som äger besluta i allmänna angelägenheter skall dömas till ansvar enligt BrB 17: 6 för beljugande av myndighet. Har osanna uppgifter som spritts bland allmänheten varit ägnade att framkalla fara för folkförsörjningen eller för allmän ordning och säkerhet inträder straff för samhällsfarlig ryktesspridning jämlikt BrB 16: 6. Fråga uppkommer i vilken utsträckning målsägande rätt kan tillkomma myndigheter och tjänstemän då osanna uppgifter lämnats om myndigheter eller deras verksamhet.

I straffrättskommitténs förslag till brottsbalk uttalades följande beträffande brottet beljugande av myndighet: "Något utrymme för målsägandetalan vid förtal mot myndighet lärer knappast föreligga i annat fall än då ärekränkningen riktar sig jämväl mot personer vilka tillhör myndigheten. Dessa bliva då var för sig målsägande."[3] Detta uttalande bör förstås så att åtalsrätt ej ansetts tillkomma den myndighet om vilken osanna uppgifter lämnats. Enligt kommitténs åsikt skulle enskild tjänsteman som tillhör myndigheten ej äga anställa åtal för beljugande av myndighet, men väl för mot honom begånget ärekränkningsbrott. Med ärekränkningsbrott torde i detta sammanhang även avses brottet missfirmelse mot tjänsteman.

Vad först beträffar frågan om myndighets målsägande rätt kan det synas överraskande att den myndighet vars anseende skadats ej tillerkännes måls-

[2] NJA 1911 s. 426.
[3] SOU 1953: 14 s. 306.

äganderätt på samma sätt som en fysisk person tillerkännes målsäganderätt vid ärekränkningsbrott. I utländsk rätt anses vanligen myndigheten åtalsberättigad vid brottsligt förfarande som är att beteckna som beljugande av myndighet.[4] Nedan skall undersökas om det är rimligt att en myndighet ej äger anställa åtal vid brottet beljugande av myndighet.

Bedömningen av målsäganderättsfrågan bör röna inflytande av vilka syften som ligger bakom kriminaliseringen. Man kan härvid tänka sig att myndigheternas anseende eller annorlunda uttryckt myndigheternas objektiva ära förlänats straffrättsligt skydd.[5] Enligt en annan uppfattning skulle straffskyddet avse det allmännas verksamhet.

Straffrättskommittén föreslog att förtal mot kollektiv borde straffbeläggas. Syftet med den föreslagna kriminaliseringen var att lämna skydd åt vissa privaträttsliga organisationers anseende.[6] Härvid vore det naturligt att antaga att kommittén eftersträvat att ge myndigheterna samma straffskydd. Emellertid uttalade kommittén att kriminaliseringen av förtal av myndighet hade ett annat syfte än de allmänna straffbestämmelserna om ärekränkning, nämligen att värna om de offentliga organens funktion i statslivet.[7] Brottets systematiska placering tyder på att det måste uppfattas såsom riktat främst mot allmän verksamhet.[8] Brottet beljugande av myndighet har kriminaliserats även för att allmänhetens aktning för myndigheterna skall upprätthållas.[9] Uteslutet vore därför ej att anse myndighet som målsägande vid brottet beljugande av myndighet liksom målsäganderätt erkännes vid brottet missfirmelse mot tjänsteman, vilket brott upptagits bland brotten mot allmän verksamhet.

På sätt straffrättskommittén hävdat torde ett kollektiv i allmänhet vara mindre känsligt i ärekränkningshänseende än enskilda personer.[10] Ur denna synpunkt är det ej inkonsekvent att endast erkänna målsäganderätt om kränkande uppgifter lämnats om bestämda enskilda personer. Till stöd för att myndighet ej bör anses som målsägande vid brottet beljugande av myndighet kan även åberopas att allmän åklagare kan tillvarataga det allmännas intresse.[11] Det finns knappast något större behov av att det allmännas intresse skall bevakas av andra offentliga organ än åklagarmyndigheterna. Annorlunda är förhållandet vid ärekränkningsbrott och missfirmelse mot tjänsteman. Vid dessa brott bör de enskilda personerna beredas tillfälle att hävda sina rent personliga intressen.

Straffrättskommittén uttalade i anslutning till det föreslagna brottet för-

[4] Tysk rätt: St.G.B. 196 §. Dansk rätt: Hurwitz, Den danske kriminalret, speciel del, s. 363. Finsk rätt: Palmgren, s. 115 f.
[5] Thyrén, Förberedande utkast till strafflag II, s. 36.
[6] SOU 1953: 14 s. 217.
[7] SOU 1953: 14 s. 216.
[8] SOU 1944: 69 s. 165 och Kommentar till brottsbalken II, s. 222.
[9] Kungl. Maj:ts proposition nr 80 år 1948 s. 193.
[10] SOU 1953: 14 s. 217.
[11] SOU 1953: 14 s. 306.

tal mot kollektiv att målsäganderätten ej kunde utvidgas till att avse kollektiv som saknade partsbehörighet. Rättegångsbalkens bestämmelser om partsbehörighet borde inte ändras enligt kommittén.[12] Det torde vara uteslutet att låta en myndighet uppträda som målsägande vid brottet beljugande av myndighet då denna saknar partshabilitet. Det är ej ovanligt att myndigheter ej äger partsbehörighet t. ex. domstolar. Det synes högst tveksamt om de myndigheter som har partshabilitet bör ges bättre rätt än de myndigheter som saknar partshabilitet. Om man önskar bedöma målsäganderättsfrågan enhetligt vid brottet beljugande av myndighet står ingen annan möjlighet till buds än att helt frånkänna de olika myndigheterna målsäganderätt. Sammanfattningsvis kan sägas att starka skäl talar för att vederbörande myndighet ej bör anses som målsägande vid brottet beljugande av myndighet.

Vad beträffar frågan om enskild tjänsteman bör tillerkännas åtalsrätt är det helt klart att målsäganderätt bör erkännas om det brottsliga förfarandet bedömes som ärekränkningsbrott eller missfirmelse mot tjänsteman. Enskild tjänsteman bör däremot ej anses som målsägande vid brottet beljugande av myndighet.[13]

Straffbudet om samhällsfarlig ryktesspridning har till syfte att förebygga vissa allvarliga skadeverkningar som kan inträda som en följd av osann ryktesspridning. Skyddet omfattar sådana intressen som folkförsörjningen samt den allmänna ordningen och säkerheten, däremot ej aktningen för statsorganen.[14] I enlighet med det ovan sagda bör en myndighet ej anses som målsägande vid samhällsfarlig ryktesspridning t. ex. om en person utspritt ett falskt rykte om att en myndighet undanhållit allmänheten viktiga informationer.

Vad beträffar frågan om enskilda personer kan uppträda som målsägande vid samhällsfarlig ryktesspridning är äldre rätt av visst intresse. I 1812 års TF § 3 mom. 12 stadgades straff om någon lämnade lögnaktiga uppgifter och vrängda framställningar till allmänhetens förvillande och förledande. Med stadgandet torde ha åsyftats att brännmärka sådana framställningar som varit avsedda att hos allmänheten uppväcka missnöje med och hot mot regering och styrelsesätt. I rättspraxis kom brottet ej att uppfattas som ett rent publikt brott. Straffbestämmelsen tillämpades även mot osanna ehuru icke alltid ärekränkande framställningar om enskilda personers ekonomiska förhål-

[12] SOU 1953: 14 s. 221. Jfr SOU 1935: 8 s. 126.

[13] Samma grundsyn har patentlagstiftningskommittén givit uttryck för vad beträffar åtalsrätten vid det föreslagna straffstadgandet om ekonomiskt förtal. Kommittén uttalade: "Även om den lämnade uppgiften närmast är riktad mot någon vid den angripna affärsrörelsen anställd person, tillkommer åtalsrätt icke denne utan endast rörelsens innehavare." Patentlagstiftningskommitténs betänkanden IV, 1915, s. 281.

[14] Kungl. Maj:ts proposition nr 80 år 1948 s. 192 f. Departementschefens uttalande om att skyddet skulle avse även aktningen för statsorganen avser det av straffrättskommittén föreslagna straffbudet. Detta straffbud var så utformat att brotten beljugande av myndighet och samhällsfarlig ryktesspridning omfattades av den föreslagna lagtexten. Brottet beljugande av myndighet utbröts sedermera till ett särskilt brott. Härvid står det klart att skyddet vid brottet samhällsfarlig ryktesspridning ej kom att avse myndigheternas anseende.

landen. Då brottet ansetts riktat mot enskild person har HD prövat ansvarstalan som anhängiggjorts av den kränkte.[15] I 1912 års förslag till tryckfrihetsordning föreslogs att lögnaktiga uppgifter och vrängda framställningar till allmänhetens förvillande skulle medföra straff. I förslagets 6 kap. 3 § föreskrevs att endast målsäganden fick väcka åtal då allenast enskild persons rätt förnärmats genom brottet.[16] I ett år 1935 avgivet lagförslag fanns en straffbestämmelse som motsvarade samhällsfarlig ryktesspridning. I motiven uttalades att ett i provokationssyfte anordnat angrepp på person eller egendom torde böra uppfattas som straffbart utspridande av falskt rykte eller lögnaktig uppgift.[17] I straffrättskommitténs år 1944 avgivna förslag till lagstiftning om brott mot staten och allmänheten föreslogs att den som bland allmänheten spritt falskt rykte eller annat osant påstående skulle straffas bl. a. om uppgifterna medfört fara för medborgerlig trygghet. Med medborgerlig trygghet avsåg kommittén även sådana fall då utspritt rykte kunde framkalla fara för viss medborgares säkerhet.[18] Departementschefen godtog ej kommitténs uppfattning utan ansåg att uttrycket "allmän ordning och medborgerlig säkerhet" ej fick tolkas så att brottet uppfattades som riktat mot enskild person. Enligt BrB 16: 6 krävs att de osanna uppgifterna skall ha varit ägnade att framkalla fara för folkförsörjningen eller för allmän ordning och säkerhet. Med allmän ordning och säkerhet avsåg departementschefen ordning som polisen upprätthåller i det allmännas intresse.[19] Härmed står det klart att ansvar för samhällsfarlig ryktesspridning ej kan inträda enbart av den anledningen att osanna påståenden medfört fara för en enskild person. Ej heller kan straff för samhällsfarlig ryktesspridning ifrågakomma om de osanna uppgifterna endast varit kränkande för en enskild person. Vid detta förhållande kan målsäganderätt vid brottet samhällsfarlig ryktesspridning ej tillerkännas enskilda personer om vilka lämnats osanna upplysningar.

18.4. Brott vid vilka någon genom osanna påståenden eller andra åtgärder föranleder omotiverad rättegång

Om en person genom grundlösa eller sanningslösa påståenden förorsakat rättegång eller sökt förvanska utredningen i visst mål kan han ådraga sig straff enligt BrB 15: 5—9 eller RB 9: 1—4. Vid vissa av de angivna brottsbalksbrotten såsom falskt åtal uppställes som straffbarhetsförutsättning krav på att brottslingens uppsåt varit inriktat på att en oskyldig person skulle komma att fällas till ansvar. Vid de angivna rättegångsförseelserna inträder straff även om parten ej sökt uppnå en materiellt oriktig dom.

[15] NJA 1904 s. 317 och 1910 s. 641. Se även Betänkande med förslag till tryckfrihetsförordning, 1912, s. 150 f och SOU 1935: 8 s. 119.
[16] Betänkande med förslag till tryckfrihetsordning, 1912, s. 151.
[17] SOU 1935: 8 s. 127.
[18] SOU 1944: 69 s. 220.
[19] Kungl. Maj:ts proposition nr 80 år 1948 s. 193.

Ifrågavarande brottsbalksbrott och rättegångsförseelser kan för brottslingens motpart ibland medföra mycket allvarliga konsekvenser t. ex. om rätten kommit att meddela en oriktig dom i en brottmåls- eller tvistemålsprocess. Även om utgången i målet ej påverkats av brottslingens förfarande kan det ha förelegat risk för att en oriktig dom skulle ha kunnat meddelas. I andra fall kan ett av gärningsmannen framställt osant påstående ha framstått som så uppenbart ogrundat att risk ej förelegat för att domstolen skulle kunna bli vilseledd. Brottslingens uppgifter kan i sådant fall ibland vara ärekränkande. I andra fall åter kan brottet för motparten medföra endast tidsutdräkt eller besvär. Fråga uppkommer om målsäganderätt endast erkännes då motparten drabbats av allvarliga skadeverkningar eller om motparten bör anses som målsägande även då gärningsmannens förfarande endast medfört besvär. Måhända bör motparten anses som målsägande redan på den grunden att oriktiga uppgifter lämnats. Vidare synes det osäkert om även andra personer än brottslingens motpart kan anses som målsägande.

I BrB 15: 5—9 stadgas straff för det fall någon genom oriktiga uppgifter eller vissa andra åtgärder söker åstadkomma att en oskyldig person ådömes straff. Dessa brott har ur systematisk synpunkt hänförts till brotten mot allmänheten då de ansetts utgöra angrepp mot de judiciella myndigheternas verksamhet. Brotten riktar sig emellertid även mot den enskilde individen.[20] Det kan ej hysas tvivel om att den som med orätt utpekats som brottsling är målsägande ifråga om brott som falskt åtal och falsk angivelse. Detta framgår av RB 20: 8 st. 3 i vilket lagrum stadgas att målsägandens åtalsrätt är primär vid falskt eller obefogat åtal, falsk angivelse eller annan osann tillvitelse angående brott.[21] Om det vid brottet falsk angivelse varit uppenbart att angivelsen varit helt ogrundad, varför någon förundersökning ej inletts, torde den som utpekats som brottslig likväl vara målsägande.[22] Även i de fall då det förelegat mycket ringa fara för att vederbörande skulle bli ådömd straff torde målsäganderätten ej kunna anses uteslutande grundad på att oriktiga uppgifter meddelats. De oriktiga uppgifterna har i sådant fall varit ägnade att leda till en oriktig dom och kan ha medfört besvär för den som utpekats som brottslig. Vidare kan brottet ha varit ärekränkande för denne. Dessa omständigheter bör anses grunda målsäganderätt.

Enligt RB 9: 1 och 2 skall dömas till böter om part mot bättre vetande inleder eller föranleder rättegång i tvistemål eller om part mot bättre vetande i brottmål eller tvistemål för talan mot dom eller beslut. Söker part i tvistemål eller målsägande i brottmål genom påståenden eller invändningar, som är uppenbart ogrundade, eller genom innehållande av bevis eller annan otillbörlig åtgärd förhala rättegången inträder straff enligt RB 9: 3. Vad i 9: 1—3 sägs äger enligt RB 9: 4 tillämpning även å ställföreträdare, ombud och bi-

[20] SOU 1944: 69 s. 327. Se även Andenæs, s. 83 och Nothmann, s. 77.
[21] Målsäganden kan enligt RB 19: 4 ej väcka talan vid den rätt där åtalet mot honom utföres om brottslingen/åklagaren har forum i högre rätt. PLB, s. 248.
[22] Schmidt II, s. 476.

träde. Om part, ställföreträdare, ombud eller biträde begår rättegångsförseelse av ovannämnda art uppstår fråga om motparten kan anses som målsägande.

Vad beträffar tillämpning av straffbestämmelser i GRB har HD ansett part behörig föra ansvarstalan för det motpartens ombud skulle mot bättre vett drivit orättfärdig sak.[23] I ett äldre rättsfall har part medgivits rätt att föra talan om ansvar mot motparten för ohemult klagande.[24] Vidare har HD på talan av part fällt en person till ansvar jämlikt GRB 15: 16 för det denne tagit sig talan i sak vari han ej ägde kära.[25] I ett av HD avgjort rättsfall från senare tid har på parts talan prövats om motpartens biträde gjort sig skyldig till rättegångsförseelse som avses i RB 9: 1.[26]

Även om nämnda straffstadganden givits för att skapa garantier för processinstitutionens effektivitet,[27] får även den enskildes intressen anses skyddade på samma sätt som vid brotten falskt åtal och falsk angivelse. Målsägande rätt bör kunna erkännas vid de i RB 9: 1—3 upptagna rättegångsförseelserna i samma utsträckning som vid de i BrB 15: 5—9 kriminaliserade handlingstyperna. Det förhållandet att straffbestämmelserna upptagits i skilda lagar, nämligen RB och BrB, bör ej i och för sig ha betydelse för målsägande rättsfrågans bedömning.[28] Ej heller finns anledning att bedöma målsägande rättsfrågan olika ifråga om brott som förövats i samband med tvistemålsrättegång och brott som förövats i samband med brottmålsprocess.[29] En oriktig utgång i en civilrättslig tvist kan för den enskilde ha lika menliga konsekvenser som en oriktigt fällande dom i ett bötesmål. Målsägande rätt bör erkännas ej blott när den enskildes rätt satts i fara, utan även i sådana fall då brottslingens förfarande endast medfört besvär för motparten t. ex. till följd av att rättegången förhalats genom ogrundade invändningar. Praxis lämnar stöd härför.

Vid falsk angivelse kan de i angivelsen lämnade upplysningarna vara kränkande eller på annat sätt menliga för annan person än den som utpekats som brottslig. De i BrB 15: 5—9 beskrivna handlingstyperna har straffbelagts för att förhindra att oskyldiga personer fälles till ansvar.[30] Intet tyder på att kriminaliseringen har skett för att skydda t. ex. den som vid falsk angivelse utpekats som brottets offer. Vid brott såsom våldtäkt kan det för kvinnan vara mycket besvärande att med orätt bli utpekad som offer för den brottsliga gärningen. Även om pinsamma och besvärande uppgifter lämnats om den mot vilken det påstådda brottet skulle vara förövat, kan ve-

[23] NJA 1912 s. 373. Parts yrkande om att ombudet ej vidare skulle äga föra andras talan upptogs ej till prövning.
[24] NJA 1919 s. 161.
[25] NJA 1917 s. 522.
[26] NJA 1953 s. 699.
[27] Ekelöf I, s. 143.
[28] Kallenberg II, s. 1616.
[29] Andenæs, s. 83.
[30] SOU 1944: 69 s. 332.

derbörande ej vara målsägande ifråga om falsk angivelse.[31] Den omständigheten att andra personer än den uppgivne brottslingen kan skadas genom att angivelsen föranlett publicitet kan ej grunda målsäganderätt.[32] Endast om de i angivelsen lämnade uppgifterna är ärekränkande för annan person än den som utpekats som brottsling äger den kränkte rätt att anställa åtal för förtal.

18.5. Bedrägeri

Kan den som blivit vilseledd vid brottet bedrägeri anses som målsägande om han ej lidit ekonomisk skada genom brottet? Kan t. ex. ett butiksbiträde uppträda som målsägande i mål vari yrkats ansvar för det en person genom vilseledande uppgifter förmått biträdet att utlämna varor tillhöriga butikens ägare? I vissa fall kan det antagas att den vilseledde fäster ringa avseende vid att han bibragts en felaktig uppfattning om vissa sakförhållanden. I andra fall kan han i andras ögon komma att framstå i en löjlig dager. Hans anseende kan skadas. Mera sällan kan brottet för den vilseledde få mera allvarliga konsekvenser. Med hänsyn till att brottets verkningar kan vara av mer eller mindre ingripande betydelse för den vilseledde förefaller det möjligt att målsäganderättsfrågan bedömes olika i skilda fall.

Inom norsk och tysk doktrin har man ansett att den vilseledde ej är att anse som fornærmede respektive Verletzter om han ej lidit skada genom brottet.[33] I ett av Reichsgericht 1940 avgjort mål uppkom fråga om en domare kunde anses som Verletzter vid processbedrägeri. Så ansågs ej vara fallet då rekvisitet vilseledande blott fick uppfattas som en beteckning för det medel gärningsmannen använt vid genomförandet av angreppet på det skyddade intresset, nämligen förmögenhet. Reichsgericht framhöll att den vilseleddes intresse ej skyddas vid bedrägeri samt att det ej heller i övrigt finns något straffrättsligt sanningsskydd.[34] I ett rättsfall avgjort 1951 av Bundesgerichtshof vidhölls denna uppfattning. Den som varit anställd vid viss firma och som genom vilseledande förmåtts att utlämna varor ansågs ej som Verletzter på den grunden att han bibragts en felaktig uppfattning.[35]

Vid förmögenhetsbrotten skyddas särskilda förmögenhetsrättigheter samt förmögenhet såsom en helhet eller en avgränsad förmögenhetsmassa.[36] Straff inträder endast vid vissa typer av angrepp t. ex. då gärningsmannen använt fysiska maktmedel eller vissa psykiska maktmedel. Genom kriminaliseringen av förmögenhetsbrotten avsågs ej att bereda skydd mot angreppssätten som sådana. Anledningen till att angreppssätten sköts i förgrunden vid förmögen-

[31] NJW 1962 s. 503.
[32] Jfr Lögdberg, Festskrift till Håkan Nial, s. 364 f.
[33] Norsk rätt: Andenæs, s. 82 och Kjerschow, s. 263. Tysk rätt: Löwe—Rosenberg, s. 113 och 199.
[34] RGSt 74, 167.
[35] BGHSt 1, 298.
[36] SOU 1940: 20 s. 42 f.

hetsbrottens konstruktion var bland annat att man önskade sammanföra brott som kriminalpolitiskt var av likartad beskaffenhet.[37] Då man har att utröna i vilken utsträckning det finns ett straffskydd som avser olika typer av angreppssätt har man att undersöka om dessa kan medföra straff oberoende av om gärningsmannen uppnått någon skadlig effekt utöver den som angreppssättet i sig kan ha medfört. Den som skriftligen eller under ed lämnat osanna uppgifter kan ådraga sig straff även om förfarandet ej fått till följd att någon drabbats av skada. Det sagda har betydelse för frågan om den som vilseletts vid urkundsförfalskning eller mened kan anses som målsägande. Vad beträffar brottet bedrägeri märkes att straff ej inträder endast av den anledningen att en person muntligen lämnat osanna uppgifter. Det kan därför sägas att den vilseledde ej åtnjuter straffskydd. Han bör därför sakna målsäganderätt ifråga om brottet bedrägeri. I praxis finns exempel på att den vilseledde hörts som vittne vid bedrägeri och bedrägligt beteende.[38]

Måhända kunde det anses att den vilseledde borde tillerkännas åtalsrätt om de osanna uppgifterna allvarligen skadat hans anseende. Otvivelaktigt bör den vilseledde anses äga rätt att anställa åtal för ärekränkning. Däremot synes det tveksamt om den vilseledde bör anses som målsägande ifråga om bedrägeribrottet. Frågan har aktualiserats i ett tyskt rättsfall.

I ett av Bundesgerichtshof 1962 avgjort rättsfall ansågs den vilseledde som Verletzter då han använts som ett verktyg för brottets utförande och härigenom kommit att bli utsatt för misstanke om brott. Rättsfallet avsåg tillämpning av StPO 61 §, dvs. fråga om en person kan tillåtas att beediga sin utsaga. Enligt tysk rätt skall vid tolkningen av begreppet Verletzter i detta lagrum tagas hänsyn till om den hörde kan anses vara partisk.[39] Enligt svensk rätt skall målsäganderättsfrågan ej avgöras under hänsynstagande till om förhörspersonen kan antagas komma att avge en oriktig utsaga. Målsäganderätt skall erkännas om den förorättade kan anses åtalsberättigad. Det kan därför ej förutsättas att målsäganderättsfrågan bör bedömas i överensstämmelse med utgången i nämnda tyska rättsfall. Problemet skall nedan bli föremål för diskussion i anslutning till två konstruerade exempel.

Antag att en person A åtalats för bedrägeri och att han under rättegången påstår att annan person B förövat det åtalade brottet eller medverkat då brottet begicks. Om B anställer åtal mot A för förtal eller falsk tillvitelse skall detta åtal prövas oavsett om det visas att B varit skyldig.[40] B är således målsägande ifråga om brotten förtal och falsk tillvitelse. Den omständigheten att B har möjlighet att väcka åtal mot A för förtal eller falsk tillvitelse bör ej föranleda att han anses som målsägande ifråga om bedrägeribrottet. B har nämligen ej utsatts för misstanke om brott till följd av det

[37] SOU 1940: 20 s. 54 f.
[38] SvJT 1954 ref. s. 35 (HovR:n) och SvJT 1969 ref. s. 51 (HR:n).
[39] BGHSt 17, 248. Se härtill Bauer, JZ 1963 s. 34 ff.
[40] Jfr Kommentar till brottsbalken I, s. 191.

förövade förmögenhetsbrottet utan som en följd av de uppgifter A lämnat under rättegången.[41]

Antag att A utsatt B för misstanke om brott ej genom att lämna osanna uppgifter till en myndighet utan genom att utföra bedrägeribrottet på sådant sätt att misstankarna kastats mot B. I detta fall vore man kanske benägen att anse att misstankarna kommit att riktas mot B som en följd av det förövade bedrägeribrottet. Vid bedömningen av denna kausalfråga bör man emellertid ej utgå från de handlingar som faktiskt utförts vid brottets genomförande. Vid detta effektdelikt torde endast de ansvarsgrundande handlingarna få beaktas då man avgör om B utsatts för misstankar genom det förövade bedrägeribrottet. Om härvid vissa moment i gärningsbeskrivningen även varit ägnade att utpeka B som brottsling bör bortses härifrån då man har att utreda om B genom bedrägeribrottet riskerat att bli åtalad för detta brott. B skulle således ej ha utsatts för misstankar om brott genom bedrägeribrottet. Ovan har framhållits att kausalfrågor av denna typ lämpligen löses med ledning av läran om brottets skyddsintresse.[42] Då endast förmögenhet utgör skyddsintresse vid brottet bedrägeri bör B ej anses som målsägande av den anledningen att han riskerat att bli åtalad och dömd för bedrägeribrottet. Således bör B varken i det förra eller det senare exemplet tillerkännas rätt att göra A straffrättsligt ansvarig för det denne frånhänt annan person viss egendom. Härvid saknar det betydelse att B i det senare fallet knappast har någon möjlighet att få A fälld till ansvar eftersom straffbestämmelserna i BrB 15 kap. ej torde vara tillämpliga.

18.6. Förfalskningsbrott

Förfalskningsbrotten har i systematiskt avseende hänförts till brotten mot allmänheten.[43] Vad beträffar brottet urkundsförfalskning uttalade straffrättskommittén att syftet med bestraffningen av förfalskning icke var att skydda särskilda rättigheter utan att upprätthålla tilltron till de i samhällslivet brukade bevismedlen.[44] Av uttalanden i motiven och doktrinen framgår att jämväl enskilda intressen skyddas genom kriminaliseringen av förfalskning.[45] Inom svensk liksom utländsk doktrin anses allmänt att den enskilde är behörig att under bestämda betingelser anställa ansvarstalan.[46] I svensk praxis

[41] Jfr NJA 1969 B 29. Sedan HovR:n frikänt en för häleri åtalad person och andra medåtalade fällts till ansvar för förbrottet (rån) har den frikände inför HD hörts som vittne. Inför underrätten synes de övriga åtalade ha lämnat sådana uppgifter att den för häleri misstänkte personen kunnat fällas till ansvar om uppgifterna lagts till grund för domen.

[42] Se under 7.2.

[43] SOU 1944: 69 s. 47 f.

[44] SOU 1944: 69 s. 237 f och 267 f.

[45] SOU 1944: 69 s. 238 och 267. Agge, Förfalskningsbrotten, s. 55 ff och samme författare Straffrättens allmänna del II, s. 213 f samt Löfmarck, s. 12 och 255 ff.

[46] Svensk rätt: Agge, Straffprocessrätt II, s. 29 och Olivecrona, s. 74. Norsk rätt: Andenæs, s. 83. Finsk rätt: Granfelt och Honkasalo, JFFT 1943 s. 424, Nybergh, JFFT 1943 s. 345 och Tirkkonen, SvJT 1941 s. 728 not 3. Tysk rätt: Nothmann, s. 80 f.

finns exempel på att målsäganderätt erkänts.[47] Nedan skall undersökas under vilka förutsättningar den enskilde kan intaga målsägandeställning.

Det är förenat med stora svårigheter att bestämma förfalskningsbrottens skyddsintressen. Detta får dock ej medföra att man söker lösa målsäganderättsfrågan efter enklare principer och att man härvid gör avkall på kravet att brottets skadeverkningar skall ha berört den enskilde för att han skall anses som målsägande. Vid urkundsförfalskning är det mycket lätt att ange vad som utgör brottets handlingsobjekt. Den förfalskade urkunden utgör handlingsobjekt. Möjligen skulle det kunna anses att målsäganderätt borde tillerkännas envar som på ett påtagligt sätt hade anknytning till detta objekt. I överensstämmelse härmed skulle det kunna hävdas att åtalsrätt borde tillförsäkras den vars namn förfalskats samt den mot vilken falsifikat brukats. En bedömning efter denna princip är rimlig om den person som har anknytning till handlingsobjektet vanligtvis drabbas av skadeverkningar då förfalskningsbrott förövats. Principen har då sitt berättigande eftersom målsäganderättsfrågan kan avgöras efter enkla regler, enligt vilka vissa konkreta fakta utgör förutsättning för erkännande av målsäganderätt. Om däremot målsäganderätt i ett antal typfall skulle tillerkännas personer som icke beröres menligt av brottet, vore det föga lyckat att låta anknytningen till handlingsobjektet ha betydelse för målsäganderättsfrågans bedömning.

Då man har att undersöka vem som kan anses som målsägande med tillämpning av läran om brottets skyddsintresse och vilka enskilda intressen som skyddas genom kriminaliseringen av förfalskning knyter sig intresset främst till den innebörd som rekvisitet fara i bevishänseende har. För att detta rekvisit skall vara uppfyllt krävs dels att den skada som varit riskerad skall vara av viss beskaffenhet, dels att sannolikheten för att det förfalskade skulle ha kommit till användning vid bevisning varit så pass stark att det enligt ett objektivt bedömande är praktiskt att taga i beräkning. Med det senare kravet avses att konkret fara skall ha förelegat för att ansvar skall kunna inträda.[48]

Vad beträffar kravet rörande *skaderiskens art* uttalade straffrättskommittén att skadan icke behövde avse ekonomiska intressen eller eljest vara av rättslig art för att en förfalskningsåtgärd skulle medföra straff. Vad lagen vill uppnå med bestraffningen av förfalskning var enligt kommitténs mening ej att skydda särskilda rättigheter utan att upprätthålla tilltron till de i samhällslivet brukade bevismedlen. Kommittén ansåg det välgrundat att straff kunde inträda i sådant fall då den för förfalskaren uppnådda nyttan bestått i att han lyckats genomföra någon rättighet eller befrielse från förpliktel-

[47] Se nedan refererade rättsfall. Jfr även NJA 1963 s. 356. En kamrer hade i sin tjänst gjort sig skyldig till omfattande förfalskningar. Banken vidtog i anledning härav åtgärder för kontroll av dess räkenskaper och böcker. Banken ansågs berättigad att erhålla ersättning av brottslingen för sina kostnader.
[48] Löfmarck, s. 255 ff och 273 ff.

se varå han verkligen haft ett giltigt anspråk.[49] Det sist sagda innebär att straff kan inträda även om något individuellt rättssubjekts intresse ej satts i fara.[50] Att redan risk för skada på bevisningen i allmänhet utgör fara i bevishänseende framgår av ett nyligen avgjort rättsfall. Enligt HD kan sålunda straff inträda om en förfalskad urkund utgör en exakt avskrift av en äkta urkund.[51] Då en förfalskningsåtgärd endast inneburit fara i bevishänseende med avseende på bevisningen i allmänhet bör målsäganderätt ej erkännas, eftersom bevisläget ej förvanskats till men för någon enskild person. Om gärningsmannen förfalskat en urkund för att hävda ett rättmätigt anspråk, kan målsäganderätt endast erkännas därest bevisläget förvanskats till men för den enskilde. Om en person genom en förfalskningsåtgärd framställt ett skuldebrev måste den påstådde gäldenären anse som målsägande även om han i samband med avtal om köp av lös egendom åtagit sig att betala summan i fråga såsom köpeskilling. Bevisläget kan nämligen anses förvanskat till men för honom om han önskar kräva avdrag å köpeskillingen eller på annat sätt hävda det bakomliggande rättsförhållandet till stöd för att han ej är betalningsskyldig.

Då straff för förfalskningsbrott är motiverat med hänsyn till att brottet utgjort angrepp på sådana enskilda intressen som skyddas vid dessa brottstyper bör målsäganderätt tillerkännas de personer som drabbats av brottets menliga verkningar i sådant avseende. Med kriminaliseringen avses att värna bevismedlens ostörda funktion eller annorlunda uttryckt att förebygga oriktighet i bevisning.[52] Brottstypernas skyddsintresse utgöres således ej av vissa rättigheter eller genom annan lagstiftning skyddade intressen, utan av den enskildes intresse av att bevisläget ej förändras till men för honom.[53] För att målsäganderätt skall erkännas bör därför ej krävas att brottet medfört skada å något intresse som vunnit rättsligt erkännande i annat sammanhang än genom straffbestämmelserna om förfalskningsbrott. En begränsning i den enskildes rättsskydd ligger i kravet på att oriktigheten i den förfalskade urkunden skall avse förhållanden av betydelse som bevis. Straffrättskommittén uttalade vad beträffar tolkningen av rekvisitet fara i bevishänseende att ordet bevis borde fattas tämligen inskränkt såsom medel för utredning av en angelägenhet som vid behov underkastas en verklig prövning. Från det straffbara området önskade kommittén härmed utesluta sådana situationer där någon ville åstadkomma villfarelse hos någon annan på skämt för att ernå försteg eller framgång i umgängeslivet eller eljest i rent personliga angelägenheter utan allvarligare innebörd.[54] Liksom ansvar kan vara uteslutet på grund av bristande bevisbetydelse bör målsäganderätt ej tillerkännas en person vilken

[49] SOU 1944: 69 s. 267.
[50] Löfmarck, s. 256 f.
[51] NJA 1968 s. 213.
[52] Löfmarck, s. 257 och 260.
[53] SOU 1925: 22 s. 151.
[54] SOU 1944: 69 s. 268 och Löfmarck, s. 243.

berörts av sådana oriktiga uppgifter i en urkund vilka saknat bevisbetydelse. För att målsäganderätt skall kunna erkännas bör således krävas att *bevisläget förvanskats till men eller förfång för den enskilde.* Med hänsyn till att det dels är oklart vad som kan avses med menlig bevisverkan dels är svårt att i det särskilda fallet avgöra om en förfalskningsåtgärd haft menliga verkningar i bevishänseende för den enskilde är det ofta vanskligt att uttala sig om hur målsäganderättsfrågan bör bedömas vid olika förfalskningsbrott.

För att rekvisitet fara i bevishänseende skall anses uppfyllt krävs för det andra att det förelegat fara för att det förfalskade skulle kunna komma till användning vid bevisning. Brottet urkundsförfalskning är konstruerat som ett delikt med *konkret fara.* Om det varit uteslutet att den förfalskade urkunden skulle komma till användning och få bevisbetydelse skall ej dömas till straff.[55] Om en person framställt en falsk urkund inför ögonen på den som närmast skulle kunna vilseledas därav kan det enligt straffrättskommittén ofta antagas att urkundens användning för bevisning i de punkter som beröres av den olovliga åtgärden är utesluten.[56] Det är därvid möjligt att straff kan inträda av den anledningen att den förfalskade urkunden kunnat få bevisbetydelse i förhållande till annan person än den som iakttagit gärningsmannen då den oriktiga urkunden framställts.[57] Om det ej funnits någon möjlighet att den som var närvarande vid brottstillfället skulle kunna vilseledas av urkunden i framtiden, bör han ej äga rätt att anställa åtal, enär förfalskningsåtgärden ej medfört fara i bevishänseende för honom.

Sammanfattningsvis kan sägas att målsäganderätt bör erkännas om den oriktiga urkunden haft menliga verkningar i bevishänseende för den enskilde eller om det förelegat konkret fara för att urkunden skulle komma att brukas i bevishänseende och därvid kunna få sådana verkningar för den enskilde.

Närmast skall undersökas om målsäganderätt tillkommer den mot vilken falsifikat brukats. Härefter skall utredas om åtalsrätt tillerkännes den vars namn förfalskats. Slutligen skall behandlas frågan om målsäganderätt erkännes då i en urkund lämnats osanna uppgifter om en person.

18.6.1. Brott vid vilka falsk urkund brukas

Den som åberopar eller eljest brukar falsk urkund eller osann urkund kan ådraga sig ansvar enligt BrB 14: 9 respektive 15: 11 st. 2. Om den person som begagnat den falska eller osanna urkunden kan bestraffas för urkundsförfalskning eller osant intygande, skall han ej tillika dömas till ansvar för brukande av falsk urkund eller brukande av osann urkund.[58] Frågan om målsäganderätt tillerkännes den mot vilken falsifikat brukats aktualiseras således ej blott vid de i BrB 14: 9 och 15: 11 st. 2 beskrivna handlingstyperna.

[55] Löfmarck, s. 242.
[56] SOU 1944: 69 s. 269.
[57] Löfmarck, s. 245.
[58] Kommentar till brottsbalken II, s. 106 och 168.

En falsk eller osann urkund kan ha brukats genom att den företetts för en person eller genom att gärningsmannen muntligen åberopat denna. Den mot vilken urkunden åberopats kan härvid ha vilseletts. Emellertid kan även andra personer ha vilseletts och drabbats av skada som en medelbar följd av brottet. Om t. ex. ett butiksbiträde eller annan fullmäktige förletts att företaga en handling, kan principalen lida skada genom brottet. Fråga uppkommer härvid om målsäganderätt erkännes redan på den grunden att en person bibragts en felaktig föreställning eller om åtalsrätt endast tillerkännes den som lidit skada eller förfång eller utsatts för fara därför eller som menligt berörts av urkundens förändrade bevisfunktion. Vidare måste kanske kretsen av åtalsberättigade begränsas till att omfatta personer som mera direkt berörts av brottet.

Agge har uttalat att den som vilseletts genom missbruk av en förfalskad urkund kan vara målsägande även om han ej lidit skada eller kan vänta att regressanspråk riktas mot honom.[59] Olivecrona har hävdat att den mot vilken en förfalskare sökt använda den förfalskade handlingen har ställning av målsägande och detta oavsett om försöket misslyckats och sålunda ingen skada inträffat.[60] Författarna hyser överensstämmande uppfattning i det avseendet att de anser att målsäganderätt kan erkännas oaktat den enskilde ej lidit skada i anledning av brottet. Däremot framgår ej helt klart vilka omständigheter som de ansett grunda målsäganderätt. Möjligen skulle det kunna anses att Agge menat att målsäganderätt skulle tillkomma envar som blivit *vilseledd* till följd av missbruk av en förfalskad urkund. Däremot är det tänkbart att Olivecrona ansett att målsäganderätt borde erkännas av den anledningen att en person sökt *använda* en urkund mot en person. Utnyttjandet av urkundens oriktiga bevisfunktion skulle således grundlägga målsäganderätt enligt denna uppfattning.[61] De båda författarna har till stöd för sina uppfattningar åberopat rättsfallet NJA 1918 s. 303. Intresset knyter sig därför väsentligen till tolkningen av detta rättsfall.

Rättsfallet NJA 1918 s. 303 härrör från tiden före det den nya lagstiftningen om förfalskningsbrotten trädde i kraft. I SL 12 kap. i äldre lydelse uppställdes ej något krav på fara i bevishänseende för att straff skulle inträda. Flertalet straffbestämmelser i detta kapitel innehöll ett mot detta objektiva rekvisit svarande subjektivt rekvisit med innebörd att gärningsmannen skulle ha företagit förfalskningsåtgärden "sig eller annan till nytta eller att därmed skada göra".[62] Revideringen av förfalskningsbrotten medförde ej att brottens skyddsintressen kom att givas väsentligen nytt innehåll. Redan före det den nya lagstiftningen trädde i kraft ansågs allmänt att förfalskning straffbelagts för att garantera att allmänhetens tilltro till vissa bevismedel upprätthölles. Publica fides-läran var således förhärskande redan vid tiden

[59] Agge, Straffprocessrätt II, s. 29.
[60] Olivecrona, s. 74.
[61] Se även Andenæs, s. 83 och Nybergh, JFFT 1943 s. 349 ff.
[62] SOU 1944: 69 s. 267.

för avgörandet av 1918 års rättsfall.[63] Denna lära har under tidernas lopp blivit utsatt för kritik och det allmänna intresse som skyddas vid förfalskningsbrotten har bestämts något olika av skilda författare. Oaktat detta förhållande synes 1918 års rättsfall vara vägledande även för gällande rätts vidkommande vad beträffar frågan om den som vilseletts vid brukande av falsk eller osann urkund kan anses som målsägande oberoende av om brottet för honom medfört skada eller förfång eller fara därför. Här nedan skall utredas om målsäganden i angivna rättsfall endast blivit vilseledd eller om brottet haft några menliga verkningar för målsäganden.

NJA 1918 s. 303. P begärde och erhöll av Aktiebolaget Stockholmssystemet en för R utfärdad motbok med tillhörande blanketter för rekvisitionssedlar. På sju av dessa skrev P motboksinnehavarens namn, varefter han till bolaget avlämnade dem vid inköp av spirituosa. I målet uppkom fråga om bolaget var målsägande.

HD:s flesta ledamöter, fem justitieråd, fann ej hinder möta för upptagande av bolagets besvär till prövning.

Justitierådet Svedelius, med vilken justitierådet Carlsson instämde, anförde: Då bolaget icke tillskyndats förlust samt den av bolaget åberopade omständigheten att förfarandet varit av beskaffenhet att motverka syftemålet med den av bolaget i avseende å detaljhandeln med brännvin vidtagna åtgärden att göra rätten till inköp beroende av innehavet av en å köparen utställd motbok — eller att därigenom möjliggöra kontroll, till vilken person och till vilken mängd försäljning i varje särskilt fall äger rum — icke föranleder därtill att bolaget eljest är att anse som målsägande, finner jag besvären ej kunna upptagas till prövning.

P har genom att förete de förfalskade rekvisitionsblanketterna vilselett personer anställda hos bolaget. De anställda som härigenom förmåtts att utlämna sprit till P har härvid handlat å bolagets vägnar. I målet har uppkommit fråga om bolaget kunde anses som målsägande, således ej de hos bolaget anställda personer vilka vilseletts.

Det förhållandet att vid bolaget anställda expediter bibragts en oriktig föreställning kan knappast grunda målsäganderätt för bolaget. Den juridiska personen som sådan kan naturligtvis ej äga en oriktig uppfattning om sakförhållanden. Åstadkommandet av en sådan effekt kräver medverkan av en fysisk person eftersom effekten utgör ett sinnestillstånd som framstår som ett resultat av intellektuell verksamhet hos en fysisk person. Ej heller kan man tänka sig att de vilseledda fysiska personerna representerar den juridiska personen och att de överför detta tillstånd på bolaget som sådant. Däremot kan den juridiska personen ha intresse av att dess representanter ej vilseledes eftersom detta kan få menliga verkningar för bolaget.

På sätt som minoriteten framhållit kan bolaget ej anses ha lidit ekonomisk skada som en följd av det förövade förfalskningsbrottet. Målsäganderätt kan således ej ha erkänts av den anledningen att bolaget skulle ha åsamkats ekonomisk skada.

[63] Thyrén, Förfalskningsbrotten, s. 4 ff, 17 och 21, Agge, Förfalskningsbrotten, s. 55 ff samt Löfmarck, s. 9 ff ävensom SOU 1944: 69 s. 238.

Minoriteten har vidare förklarat att bolaget ej kunde anses som målsägande på den grunden att bolaget skulle ha intresse av att sprit ej försåldes till icke inköpsberättigade personer och att kontrollen med avseende på inköpsmängd och inköpstillfällen ej omöjliggjordes. Bolagets befogenheter att företaga vissa åtgärder i nykterhetspolitiskt syfte har enligt minoritetens uppfattning ej ansetts medföra rätt för bolaget att beivra de brottsliga gärningar varigenom bolagets verksamhet i detta avseende motverkats. Om majoriteten skulle hyst en härifrån avvikande uppfattning skulle bolagets målsägande-rätt motiverats av att brottet haft negativa verkningar för bolaget. Emellertid synes åtalsrätt ej böra erkännas av denna anledning. Offentligrättsliga rättssubjekt som har att tillse att den allmänna laglydnaden på visst rättsområde upprätthålles eller som har att övervaka viss författnings efterlevnad torde ej anses som målsägande ifråga om brott som berör vederbörande rättssubjekt i sådant avseende.[64] Det kan likväl ej uteslutas att bolagets kontrolluppgifter utgjort en bidragande orsak till att det tillerkänts rätt att anställa åtal mot den som genom brottslig gärning omöjliggjort kontrollen. Bolagets målsägande-rätt skulle alltså delvis kunna förklaras av att det ur *processuell* synpunkt ansetts lämpligt att låta bolaget utföra åtal, då det tilldelats uppgiften att utöva den ur nykterhetspolitisk synpunkt motiverade kontrollen av spritinköp.

Bolaget kan ha ansetts som målsägande på grund av att *bevisläget* rörande vissa förhållanden rubbats negativt ur bolagets synvinkel. Till följd av det förvanskade bevisläget har bolaget genom sina representanter förmåtts att sluta vissa avtal som eljest ej skulle ha ingåtts. Det förhållandet att urkundernas förändrade bevisfunktion påverkat bolagets handlande torde kunna grunda målsägande-rätt. Härvid skulle det vara betydelselöst om man hyser den uppfattningen att det ej ankommit på bolaget att tillse att de nykterhetspolitiska målen uppnåddes, utan man anser att detta varit en statens angelägenhet. Av relevans i detta sammanhang är att bolaget ägt behörighet att sluta avtal om försäljning av sprit till motboksinnehavare och att bolaget ej skulle försålt någon sprit till gärningsmannen därest han ej åberopat de förfalskade urkunderna till stöd för sin rätt att av bolaget inhandla alkoholhaltiga drycker. Det refererade rättsfallet lämnar ej belägg för att målsägande-rätt bör tillerkännas den mot vilken falsifikat brukats om han ej haft men av urkundens oriktiga bevisfunktion.

I rättsfallet uppkom ej fråga om bolagets expediter skulle ha kunnat intaga ställning som målsägande på grund av att de vilseletts. Bevisläget har ej förvanskats till men för dem eftersom de företrätt bolaget och de ej slutit avtal rörande egna angelägenheter. Ur denna synpunkt saknas anledning att anse expediterna som målsägande. Möjligen skulle de kunna anses åtalsberättigade enbart på grund av att handlingssättet riktat sig mot dem. Vilseledandet bör vid förfalskning lika litet som vid bedrägeri grunda måls-

[64] Se under 21.1.3.

äganderätt. Den som uppträder som fullmäktig eller representant för annan person, myndighet eller staten bör således ej anses äga åtalsrätt enbart av den anledningen att han vilseletts genom bruket av en falsk eller osann urkund. I överensstämmelse härmed har en polis inför underrätten hörts som vittne i mål vari yrkats ansvar å en person som gjort en ändring i en urkund, vilken han senare företett för polismannen med påföljd att denne vilseletts.[65]

I det refererade rättsfallet kan de förfalskade urkunderna anses ha avsett omständigheter som direkt berört bolaget. Brottets verkningar kan sägas ha drabbat bolaget omedelbart eftersom expediterna slutit försäljningsavtalen för bolagets räkning. Osäkert är i vilken omfattning målsäganderätt kan erkännas då oriktiga uppgifter i en urkund medelbart fått menliga konsekvenser som en följd av att urkunden begagnats. Vissa urkunder har karaktären av cirkulationsmedel t. ex. checkar. Dessa urkunder är avsedda att äga bevisande funktion mot en större krets av personer, t. ex. vid checkar de olika checkgäldenärerna. Målsäganderätt kan härvid ej blott tillerkännas den på vilken förfalskaren överlåtit en check. Jämväl de som medelbart berörts av brottet som en följd av att checken överlåtits vidare bör anses åtalsberättigade. Vid urkunder som blott kan äga en bevisande funktion i förhållande till en person förutom förfalskaren bör tredje man ej anses äga rätt att anställa åtal för urkundsförfalskning om tredje man t. ex. av gärningsmannens avtalspart erhållit muntliga uppgifter om urkundens innehåll.

Av det sagda framgår att den mot vilken falsifikat brukats ej alltid kan anses som målsägande. För att målsäganderätt skall kunna erkännas måste krävas att den förfalskade eller osanna urkundens bevisfunktion ändrats till men för den presumtive målsäganden. Den som endast blivit vilseledd t. ex. den som handlat å annans vägnar kan ej anses som målsägande.

18.6.2. Brott vid vilka en persons namn förfalskas

I det följande skall undersökas om målsäganderätt tillkommer den vars namn förfalskats. Härvid skall endast behandlas fall då det är klarlagt att en bestämd person avses med det förfalskade namnet. Då namnet är egenartat råder i allmänhet ej tvekan om att gärningsmannen falskeligen tecknat en bestämd persons namn. Om det förfalskade namnet bäres av ett större antal personer framgår likväl ofta vem som åsyftas med namnet. Urkundens innehåll och avsedda användning ger ofta upplysning härom.

För svensk rätts vidkommande har Agge och Olivecrona hävdat att målsäganderätt tillkommer den vars namn förfalskats. Författarna uppställer ej som villkor för erkännande av målsäganderätt krav på skada eller fara därför.[66] Denna uppfattning finns även företrädd i utländsk doktrin.[67]

[65] NJA 1964 s. 142.
[66] Agge, Straffprocessrätt II, s. 29 och Olivecrona, s. 74.
[67] Norsk rätt: Andenæs, s. 83. Finsk rätt: Granfelt och Honkasalo, JFFT 1943 s. 424, Nybergh, JFFT 1943 s. 345 och Tirkkonen, SvJT 1941 s. 728 not 3. Tysk rätt: Nothmann, s. 81.

Agges och Olivecronas åsikt bygger på ett avgörande av HD, nämligen rättsfallet NJA 1922 s. 386, vilket rättsfall refererats ovan.[68] HD:s utslag saknade motivering vad beträffar målsäganderättsfrågan. Enligt rättsfallets rubrik rörde målet följande fråga: "Är den, vars namn påstås vara av annan falskeligen tecknat å ett flertal i banker diskonterade växlar, på sådan grund berättigad att som målsägande föra ansvarstalan mot den uppgivne förfalskaren?" HD:s samtliga ledamöter besvarade frågan jakande. Kan detta rättsfall anses lämna belägg för att målsäganderätt tillkommer den vars namn förfalskats oberoende av vilka rättsverkningar brottet medfört för namnets bärare?

Vid en språklig granskning av rättsfallsrubriken framgår att uttrycket "på sådan grund" har en något oklar syftning. Med uttrycket kan avses hela föregående bisats eller blott denna sats väsentliga delar utan den adverbiella bestämningen "å ett flertal i banker diskonterade växlar". Det är således ej helt klart om målsäganderätten grundats enbart å det förhållandet att annans namn förfalskats. Det är även möjligt att det förhållandet att vederbörandes namn tecknats just å växlar som diskonterats utgjort en nödvändig betingelse för erkännande av målsäganderätt i detta fall. Med hänsyn till HD:s obenägenhet att göra principiella uttalanden med större räckvidd kan det ej antagas att HD velat fastslå att åtalsrätt helt allmänt tillkommer den vars namn blivit förfalskat. Avgörandet bör tolkas som en bedömning av målsäganderättsfrågan i ett konkret fall. På sätt som namninnehavaren hävdat torde brottet för honom ha medfört fara för förmögenhetsförlust, varför det varit naturligt att erkänna målsäganderätt. Av rättsfallet kan således endast dragas den slutsatsen att målsäganderätt tillkommer den vars namn förfalskats, om det oriktiga bevisläget medfört fara för att namnets bärare skulle kunna drabbas av vissa skadliga rättsverkningar.

För att namninnehavaren skall kunna anses som målsägande kan ej krävas att brottet utgjort angrepp på ett rättsligt intresse som vunnit erkännande genom annan lagstiftning än straffbestämmelserna om förfalskningsbrott. Målsäganderätt bör erkännas så snart den oriktiga bevisfunktionen haft menliga verkningar för namninnehavaren och detta oberoende av vad art dessa verkningarna är. Det sagda bestyrkes av det sätt varpå målsäganderättsfrågan bedömts av HovR:n i ett rättsfall rörande förfalskning av valsedlar.

I BrB 17: 8 stadgas straff för det fall att någon otillbörligen inverkat på omröstning vid val till allmän befattning eller vid annan utövning av röstning i allmänt ärende. Kriminaliseringen omfattar ej otillbörliga förehavanden vid enskilda val t. ex. omröstning vid borgenärssammanträde i anledning av konkurs.[69] Antag att någon vid ett enskilt val falskeligen undertecknat en valsedel med en röstberättigad persons namn. Oaktat det ej genom straffhot skapats garantier för att utgången av enskilda val ej skall

[68] Se under 17.1.5.
[69] SOU 1944: 69 s. 184.

kunna otillbörligen påverkas kan det ej hysas tvivel om att den röstberättigade är målsägande. I ett rättsfall har HovR:n ansett målsäganderätt tillkomma dem vars namn förfalskats. Brottslingen hade brutit valförsändelser och falskeligen undertecknat valsedlar med de röstberättigades namn. Dessa valsedlar upptog andra kandidater än dem som upptagits i de äkta valsedlarna.[70]

Om ett förfalskningsbrott ej medfört negativa rättsverkningar för den vars namn förfalskats eller fara därför, kan måhända namninnehavaren anses som målsägande på den grunden att brottet utgjort angrepp på "namnrätten". Denna uppfattning bör ej utan vidare godtagas. Det bör undersökas vad som döljer sig bakom begreppet namnrätt och hur angreppet på "namnrätten" är beskaffat vid förfalskningsbrotten.

I namnlagen 19 § stadgas som huvudregel att ingen må bära släktnamn som annan förvärvat om släktnamnet är egenartat. Med egenartat släktnamn förstås enligt 19 § 3 st. namn som är ägnat att utmärka tillhörighet till viss släkt. Det privaträttsliga skyddet omfattar således blott namn som är ägnade att utmärka tillhörighet till viss släkt. Vissa mycket vanliga namn åtnjuter icke skydd enligt 19 §.[71] Vid förfalskning av namn kan brottet ej anses innefatta påstående om att gärningsmannen skulle vara befryndad med namnets bärare. Brottet innebär blott att namnets bärare påstås vara upphovsman till den förfalskade urkunden. Kriminaliseringen av förfalskningsåtgärder av olika slag har skett för att garantera bevismedlens ostörda funktion, ej för att skapa ett skydd för de egenartade släktnamnen. Målsäganderätt bör således ej erkännas av den anledningen att en person förfalskat ett egenartat släktnamn. Riktigheten i detta påstående bestyrkes av att man i doktrinen ej hävdat att åtalsrätt endast skulle erkännas om namnet varit mera ovanligt.

I 17 § namnlagen lämnas ett administrativt namnskydd. Skyddet omfattar ej blott egenartade namn. Om någon erhållit släktnamn efter ansökan hos namnmyndigheten och annan lider förfång till följd av förväxlingsrisk, äger rätten på talan av den senare förklara den som erhållit namnet detta förlustig. Med förfång avses i detta sammanhang att käranden haft besvär, lidit förlust eller kränkts i rent ideella intressen. Även psykiskt obehag kan innefatta förfång i angivna mening.[72]

Det administrativa skyddet är mera omfattande än det skydd som lämnas genom kriminaliseringen av förfalskningsåtgärder. Talan enligt 17 § namnlagen kan ibland bifallas även om namnanvändningen ej medfört fara i bevishänseende. Om namnbruket endast medfört ideell skada eller psykiskt obehag skall den som erhållit namnet förklaras detta förlustig. Det saknar härvid betydelse om svaranden ej velat identifiera sig med annan person eller tillskriva annan person sina handlingar. Med regeln i 17 § namnlagen

[70] NJA 1956 s. 301.
[71] SOU 1960: 5 s. 78 f och 208.
[72] SOU 1960: 5 s. 204.

avses ej blott att förebygga namnanvändning med hänsyn till förväxlingsriskens betydelse i bevishänseende. Syftet med stadgandet är att helt allmänt motverka att en person begagnar en individualiseringssymbol som tillkommer annan. Då man har att utröna om kriminaliseringen av förfalskning skett för att förebygga ett obehörigt nyttjande av individualiseringssymboler kan ett studium av 17 § namnlagen ej skänka vägledning. Det administrativa rättsskyddet är nämligen av annan art än det straffskydd som förlänats enskilda intressen genom kriminaliseringen av förfalskningsåtgärder. Förfalskningsbrottens skyddsintressen kan ej närmare bestämmas med ledning av de syften som uppbär regeln i 17 § namnlagen, eftersom detta stadgande fyller en annan funktion än straffbestämmelserna om förfalskning. Det vore således oriktigt att säga att målsäganderätt tillkommer den vars namn förfalskats i den utsträckning som namnets bärare lidit förfång i den mening som avses med stadgandet i 17 § namnlagen.

Genom de båda ovan nämnda lagrummen i namnlagen förlänas namninnehavaren skydd i sådana fall då annan person på ett mera varaktigt sätt kränker eller kan kränka "namnrätten". I 19 § avses fall då någon brukar annans namn varmed förstås ett faktiskt brukande.[73] Anhängiggörandet av talan enligt 17 § syftar till att förhindra en framtida varaktig namnanvändning. Vidare kan erinras om att det personlighetsrättsliga skyddet blott avser fall då namnet begagnats offentligen eller eljest i omfattande utsträckning t. ex. i kommersiellt syfte vid reklam.[74] Vid urkundsförfalskning däremot inträder straff redan om en persons namn vid ett enstaka tillfälle använts genom att det förfalskats. Härav kan dragas den slutsatsen att grunden för kriminaliseringen är av annan art än de skäl som motiverat den civilrättsliga regleringen om namnskydd. Då man har att utröna om annans "namnrätt" eller rätt till individualiseringssymbol skyddas vid förfalskningsbrotten måste detta tolkningsproblem lösas genom en analys av de straffrättsliga bestämmelsernas innehåll och syften. De civilrättsliga reglerna på området kan ej utnyttjas som material vid tolkningen, eftersom de väsentligen fyller en annan funktion än de straffrättsliga bestämmelserna.

Ovan har framhållits att kriminaliseringen av förfalskningsåtgärder skett för att motverka oriktighet i bevisning. Nämnda handlingstyper har således ej straffbelagts för att förebygga obehörig användning av en individualiseringssymbol. Om sådant missbruk medfört fara i bevishänseende inträder dock ansvar för urkundsförfalskning. Det sagda ger vid handen att målsäganderätt bör anses tillkomma den vars namn förfalskats endast om brottet för honom medfört fara i bevishänseende.[75] Då även de allra van-

[73] SOU 1960: 5 s. 90 f och 209.
[74] Lögdberg, Festskrift till Håkan Nial, s. 378.
[75] Antag att en person muntligen vilselett annan person genom att antaga falskt namn. Namninnehavaren skulle i överensstämmelse med det sagda ej äga åtalsrätt ifråga om bedrägeribrottet. Det förutsättes härvid att namninnehavaren ej drabbats av ekonomisk skada.

ligaste namnen har individualiserande verkan,[76] är det tydligt att vid förfalskning av ett vanligt namn målsäganderätt tillkommer den som åsyftas med namnet om urkundens bevisfunktion medfört förfång för honom.

Om en persons namn förfalskats utan att namninnehavaren härigenom kommit att drabbas av negativa rättsverkningar eller fara därför kan ett förfalskningsbrott likväl ha menliga verkningar i bevishänseende för namninnehavaren. När annan persons namn förfalskats tillskrives regelmässigt namninnehavaren urkundens tankeinnehåll, åtminstone delvis. Om urkunden kan få betydelse vid bevisning kan det vara till men för namninnehavaren att han angivits vara upphovsman till urkunden. Härvid torde det vara svårt att bestämma av vad art de menliga verkningarna skall vara för att målsäganderätt skall erkännas. Om namninnehavaren tillskrivits ett grovt oriktigt yttrande och detta ägt betydelse vid bevisning om ekonomiska angelägenheter förefaller det motiverat att erkänna målsäganderätt. Om urkunden innehållit sanna uppgifter om sakförhållanden synes det tveksamt om målsäganderätt bör erkännas undantagslöst. Om uppgifterna haft ringa bevisbetydelse för den enskilde bör det föreligga en viss benägenhet att underkänna målsäganderätt.[77] I finsk doktrin har det hävdats att målsäganderätt ej borde tillerkännas den vars namn förfalskats under ett vittnesintyg på en eljest riktig urkund.[78]

Då någon ändrat en urkund är detta ibland tämligen betydelselöst för den som utfärdat urkunden. Om en omyndig körkortsinnehavare ändrat uppgifterna om födelsetid i körkortet för att använda detta i olika legitimationssammanhang t. ex. vid inköp av alkoholhaltiga drycker bör målsäganderätt ej anses tillkomma den tjänsteman som utfärdat körkortet.

18.6.3. Brott vid vilka lämnas osanna uppgifter om en person eller om sakförhållanden

Då osanna uppgifter lämnas om en person i en falsk urkund kan förfalskningsbrottet stundom uppfattas som angrepp på annans ära. I den mån som gärningsmannens förfarande är att bedöma som förtal eller förolämpning är den kränkte behörig att anställa åtal för sådant brott. Om uppgifterna ej varit ärekränkande men likväl menliga för den i urkunden omnämnda personen, bör han anses som målsägande ifråga om förfalskningsbrottet,

[76] SOU 1960: 5 s. 79.
[77] Jfr NJA 1919 s. 328. Ansvar yrkades för det en person genom tillägg förfalskat visst intyg. Tillägget synes endast ha haft den funktionen att det utgjorde en förklaring och en vidareutveckling av vad som sanningsenligt försäkrats av intygsgivarna. Justitierådet Sundberg ansåg intygsgivarna vara jäviga att vittna i egenskap av målsägande. Tre justitieråd uttalade som sin mening att intygsgivarna var jäviga. Tre justitieråd fann anledning ej förekomma att frånkänna dessa vittnesmål verkan av laga bevis. Dessa skiljaktiga uppfattningar i jävsfrågan kan ses som ett uttryck för hur osäkert det är om målsäganderätt bör erkännas i fall av förevarande art.
[78] Nybergh, JFFT 1943 s. 347. Jfr även samma tidskrift samma årgång s. 425.

därest uppgifterna kunnat få bevisbetydelse i berörda hänseende.[79] Om de osanna uppgifterna rört sådana rent personliga förhållanden varom det saknas anledning att föra bevisning, kan den enskilde ej anses som målsägande.[80] För att målsäganderätt skall erkännas är det ej tillräckligt att urkundens oriktiga innehåll avsett sakförhållanden rörande en person eller dennes angelägenheter. Härutöver måste krävas att den förändrade bevissituationen varit till men för den enskilde.[81]

18.7. Mened

Straffrättskommittén hänförde brottet mened till brotten mot allmänheten. Utmärkande för denna brottsgrupp ansågs vara att de brottsliga gärningarna innebar en viss allmän fara.[82] Thyrén uppfattade menedsbrottet såsom riktat mot statens judiciella funktion.[83] Det skulle kunna hävdas att intet utrymme finns för målsäganderätt vid denna brottstyp, enär kriminaliseringen skett endast för att skydda vissa allmänna intressen.[84] Emellertid torde även enskilda intressen skyddas vid brottet mened och övriga brott som kriminaliserats i BrB 14 kap. Detta framgår av straffrättskommitténs uttalande om att den karaktär av angrepp mot enskild som mened i regel har i ännu högre grad utmärker det falska åtalet.[85] Kommittén förklarade i annat sammanhang att falskt åtal och falsk angivelse eller anmälan är, även om egentligt bevisvärde icke tillmätes dem, dock ägnade att läggas till grund för ett förfarande av myndighet för utredning angående beskyllningens riktighet och företer därför en sådan likhet med mened och osann partsutsaga att det synes naturligt att brotten behandlas i samma kapitel.[86] Kriminaliseringen av mened och falskt åtal skulle således vara motiverad av att en osann utsaga kan medföra risk för att en myndighet eller en domstol fattar ett felaktigt beslut. De berörda handlingstyperna får anses straffbelagda enär man önskat förebygga att de judiciella myndigheterna fattar felaktiga beslut som kan få menliga verkningar för enskilda medborgare. Agge har uttalat att både det statliga intresset av att ett materiellt riktigt resultat nås i samhällets rättsskipande verksamhet, allmänhetens intresse av att tilltro sättes till edfästa och andra viktigare utsagor (publica fides) samt de berörda enskilda parternas rättssäkerhetsintresse och behov av skydd för psykisk fred och medborgerligt anseende ligger i varierande mått bakom de i BrB 15: 1—7 upptagna straffbuden.[87] Då även enskilda intressen skyddas bör måls-

[79] Jfr Rt 1893 s. 571.
[80] Jfr SOU 1944: 69 s. 268.
[81] NJW 1960 s. 588.
[82] SOU 1944: 69 s. 48.
[83] SOU 1929: 26 s. 14 f.
[84] Andenæs, s. 83.
[85] SOU 1944: 69 s. 327.
[86] SOU 1944: 69 s. 313.
[87] Agge, Straffrättens allmänna del II, s. 214.

äganderätt erkännas vid brottet mened liksom vid brottet falskt åtal. Både i praxis och doktrin anses att enskilda personer kan uppträda som målsägande vid brottet mened.[88]

Då ett vittne under en rättegång lämnar osanna uppgifter föreligger risk för att en oriktig dom kan komma att meddelas. Detta kan vara till men för såväl parterna som andra personer som har intresse av målets utgång. Ett vittne som avger en osann utsaga kan utsätta andra vittnen för misstankar om bristande trovärdighet och härigenom skada dessa vittnens anseende. Det är således tydligt att ett menedsbrott kan få mycket olika verkningar för skilda personer beroende på dessa personers processuella ställning och intresse av målets utgång. Nedan skall först behandlas frågan om målsäganderätt tillerkännes den som intagit partsställning i den rättegång under vilken ett vittne begått menedsbrott. Härefter skall undersökas om målsägandrätt anses tillkomma andra personer än parter. Vad i det följande sägs om mened äger motsvarande tillämpning med avseende på brotten osann partsutsaga och ovarsam utsaga.[89]

18.7.1. Parter

Agge har hävdat att part i rättegång alltid anses ha talerätt beträffande vittnets eller motpartens mened, även om den falska utsagan icke påverkat målets utgång.[90] Olivecrona har uttalat att båda parterna i den rättegång där meneden avlagts torde tillerkännas ställning av målsägande.[91] Av ett avgörande i högsta instans framgår att part ej alltid anses som målsägande.[92] Det är därför erforderligt att utreda under vilka betingelser som målsäganderätt erkännes.

Om ett vittne avger en osann utsaga kan som en följd härav rätten meddela ett materiellt oriktigt domslut. I andra fall kan vittnesutsagan blott ha medfört fara för att utgången skulle ha kunnat gå i orätt riktning. Ibland åter kan det förändrade bevisläget endast ha medfört förfång för en part. Parten kan t. ex. ha sett sig nödsakad att förebringa motbevisning för att styrka att vittnets uppgifter varit osanna. Då de felaktiga uppgifterna är ägnade att påverka målets utgång är menedsbrottet till skada för den part vars yrkande eller invändningar med orätt kan lämnas utan bifall. Menedsbrottet kan däremot sägas medföra en otillbörlig förmån för motparten. Med hän-

[88] Se nedan under 18.7.1.
[89] Ansvar för mened kan ej ifrågakomma om ett vittne vägrar yttra sig. SOU 1944: 69 s. 317. Däremot äger rätten med stöd av RB 36: 21 använda vissa tvångsmedel mot vittnet, nämligen vite och häkte. Dessa påföljder utgör ej straffrättsliga sanktioner i den mening som avses i BrB 1: 1 och 3. Vittnes underlåtenhet att yttra sig eller besvara fråga utgör således ej brott, varför målsäganderätt ej kan förekomma. Detta innebär dock ej att parterna skulle sakna rätt att framställa yrkanden om att tvångsmedel måtte användas mot vittne som tredskas.
[90] Agge, Straffprocessrätt II, s. 29 f.
[91] Olivecrona, s. 74.
[92] NJA 1906 s. 60 refererat nedan.

syn till att brottet kan ha olika verkningar för parterna skall först undersökas i vilken utsträckning målsäganderätt tillerkännes part som skulle haft nackdel av ett materiellt oriktigt domslut. Härefter skall undersökas om part kan anses äga åtalsrätt om vittnesutsagan saknat bevisbetydelse i den osanna delen. Slutligen skall behandlas frågan om målsäganderätt anses tillkomma part som beretts en otillbörlig förmån i bevishänseende till följd av det förövade menedsbrottet.

Vid framställningen om förfalskningsbrotten framhölls att rekvisitet fara i bevishänseende tillät vissa slutsatser beträffande brottens skyddsintressen och bestämningen av målsägandebegreppet. Vad beträffar brottet mened kan stadgandet i BrB 15: 4 st. 1 sägas innehålla ett rekvisit som svarar mot rekvisitet fara i bevishänseende. I BrB 15: 4 st. 1 stadgas: "Prövas utsaga som avses i 1—3 §§ vara utan betydelse för saken, skall ej dömas till ansvar." I motiven till denna bestämmelse uttalade straffrättskommittén att syftet med straffbudet om mened var att värna edens trovärdighet, men att detta syfte ej gjorde sig gällande med samma styrka beträffande sådana delar av utsagan vilka icke tjänar som bevismedel.[93] Departementschefen ansåg till skillnad från kommittén att den som lämnat oriktiga uppgifter angående helt betydelselösa omständigheter borde undgå ansvar.[94] För att ansvar skall inträda fordras ej att den osanna utsagan kunnat påverka målets utgång. Det är tillräckligt att de osanna uppgifterna haft betydelse för saken, dvs. haft bevisbetydelse,[95] för att vittnet skall ådraga sig ansvar.[96] Om de oriktiga uppgifterna helt saknat bevisbetydelse kan vittnet ej straffas och detta oberoende av om domstolen skulle finna det påkallat att döma till straff för att hos medborgarna i allmänhet inskärpa vikten av att uppgifter lämnade under ed eller försäkran är sanningsenliga. Det anförda lämnar viss ledning för målsäganderättsfrågan bedömning.

Rättsapparaten ställes till medborgarnas förfogande för att de skall kunna få olika civilrättsliga tvister avgjorda med för dem bindande verkan, vilket innebär att domen i förekommande fall kan verkställas mot part som vägrar att fullgöra de skyldigheter han ålagts enligt domslutet. Även brottmålsdomen medför betydelsefulla rättsverkningar för parterna. Den som är part i rättegången har otvivelaktigt ett krav på att bevisningen i målet ej förvanskas på sådant sätt att rätten meddelar en materiellt oriktig dom till skada för parten. Genom kriminaliseringen av mened lämnas parterna emellertid ett mera omfattande skydd. Ansvar inträder så snart de oriktiga uppgifterna

[93] SOU 1944: 69 s. 326.
[94] Kungl. Maj:ts proposition nr 80 år 1948 s. 260.
[95] Osanna uppgifter om irrelevanta omständigheter kan ha betydelse för bedömningen av ett vittnes trovärdighet. Ansvar kan endast inträda i sådant fall om de osanna uppgifterna varit av betydelse för kontroll av utsagans trovärdighet och därigenom av betydelse för saken. SOU 1944: 69 s. 326, Kungl. Maj:ts proposition nr 80 år 1948 s. 260 och Kommentar till brottsbalken II, s. 127. Målsäganderätt kan ej erkännas enbart därför att tilliten till ett vittnesmål blivit rubbad. Se NJA 1906 s. 60 och den inför HovR:n framställda invändningen.
[96] Kommentar till brottsbalken II, s. 127.

haft bevisbetydelse. I överenskommelse härmed bör målsäganderätt tillkomma *den part som haft nackdel av att utsagan varit ägnad att påverka utgången i en för parten oförmånlig riktning.* I ett rättsfall vari allmän åklagare yrkat ansvar för anstiftan till mened uttalade HD att den åtalades brottsliga förfarande varit riktat uteslutande mot en och samma målsägare och företaget i ett och samma syfte, nämligen att genom bestyrkande av ett och samma sakförhållande ernå en för den åtalade gynnsam utgång av en mot målsäganden anhängiggjord rättegång (angående betalningsskyldighet).[97] HD:s uttalande tyder på att målsäganderätt erkännes oberoende av om den osanna utsagan ej lett till en materiellt oriktig dom.[98] Målsäganderätt tillerkännes part enligt praxis oavsett om han intagit ställning av part i egenskap av åtalad, målsägande, kärande eller svarande.[99]

Vad beträffar förfalskningsbrotten har ovan hävdats att målsäganderätt ej erkännes om brottet blott medfört risk för skada å bevisning i allmänhet. Vid första påseende kunde man tycka att part ej borde anses som målsägande ifråga om menedsbrott då *vittnesutsagan helt saknat bevisbetydelse i den osanna delen.* Till skillnad från vad som gäller beträffande förfalskningsbrotten inträder ej ansvar då de oriktiga uppgifterna ej haft bevisbetydelse för någon person. Om talan om ansvar för mened anställes av enskild person och rätten finner utrett att vittnets utsaga saknat bevisbetydelse i den osanna delen skall en frikännande dom meddelas.[1] Man måste således uppställa ett krav på bevisbetydelse såsom en straffbarhetsförutsättning, men ej såsom en sakprövningsförutsättning vid enskilt åtal.

I ett äldre rättsfall aktualiserades frågan om målsäganderätt kunde anses tillkomma part ifråga om menedsbrott då de *osanna uppgifterna varit ägnade att påverka målets utgång i en för parten fördelaktig riktning.*

NJA 1906 s. 60. En person som hörts som vittne i en brottsmålsrättegång hade först vid ett tredje vittnesförhör omnämnt en för den tilltalade, S, graverande omständighet. S yrkade ansvar å vittnet för mened.

HR:n fann att vittnets förtegenhet icke innefattade något av beskaffenhet att S med hänsyn därtill kunde anses som målsägande.

S besvärade sig och påstod att det ej vore behövligt att visa att skada kommit just av de delar av vittnesmålet som varit falska.

HovR:n fann ej skäl att göra ändring i HR:ns utslag.

HD fann ej skäl att göra ändring i HovR:ns utslag.[2]

Domstolarna har i detta rättsfall ej godtagit den av S framförda uppfattningen att målsäganderätt borde tillerkännas part även om det ej kunde visas att vittnesmålet varit till skada för parten. Part kan naturligtvis ej anses som målsägande enbart av den anledningen att vittnesmålet i de sanna

[97] NJA 1904 s. 552.
[98] Nothmann, s. 79 f och Schmidt II, s. 476. Se även BGHSt 5, 85.
[99] NJA 1901 s. 180 (åtalad), 1904 s. 552 (svarande), 1925 B 730 (åtalad) och NJA 1937 B 239 (målsägande).
[1] NJA 1937 B 239 HovR:n. Jfr Rt 1915 s. 428.
[2] Överensstämmande NJW 1961 s. 1687.

delarna bidragit till att rätten meddelat en för parten oförmånlig dom. Målsäganderätt kan endast grundas å sådana verkningar som utgör en följd av brottet, dvs. de delar av vittnesutsagan som varit falska. Av rättsfallet torde framgå att part endast kan anses som målsägande om brottet varit till men för honom. Det kan således ej presumeras att båda parterna alltid är målsägande ifråga om förövat menedsbrott. Av rättsfallet kan ej utläsas av vad art skadan skall vara för att part skall anses åtalsberättigad. Helt klart är ej om målsäganderätt under inga som helst förhållanden kan tillerkännas part, om de osanna uppgifterna varit ägnade att påverka utgången i en för parten förmånlig riktning.

Inom straffrätten och straffprocessrätten uppställes som en grundläggande princip att den tilltalade i brottmål ej får ådömas straff annat än då han befunnits skyldig. För att förhindra att oriktiga straffdomar meddelas, dvs. domar varigenom en oskyldig person fälles till ansvar, har bevisbördan ålagts åklagaren och målsäganden. Eftersom bevisningen ofta är bristfällig måste ett stort antal brottslingar undgå straff som en följd av bevisbörderegelns utformning. Rättsordningen skapar således inga garantier för att den skyldige blir fälld till ansvar. En brottsling kan således ej gentemot samhällets rättskipande organ ställa ett ovillkorligt krav på att han skall bli bestraffad. Det ankommer på honom själv att erkänna gärningen om han vill undgå en felaktigt frikännande dom. Vad nu sagts om brottmål äger även relevans för det fall att tillämpningen av bevisbördereglerna i tvistemål medfört att part beretts en förmån genom domen, vilken förmån framstår som oberättigad med hänsyn till det bakomliggande rättsförhållandet. Om ett vittne avgivit en osann utsaga som lett till en oriktig dom som gynnat ena parten, äger parten ej överklaga rättens dom eller begära resning under yrkande att domen måtte ändras till partens nackdel. Ändringsyrkandet måste vara till parts fördel för att det skall kunna prövas.[3] Med hänsyn till att de processuella reglerna är så utformade att part på grund av bevisningens bristfällighet kan drabbas av en dom som gynnar honom och till att han ej kan få till stånd en rättelse av en sådan dom kunde det tyckas att part ej heller borde tilldelas sådana befogenheter att han kunde straffrättsligt ansvariggöra ett vittne som genom ett oriktigt vittnesmål föranlett rätten att meddela en oriktig dom som varit till partens fördel.

Då parten varit *medveten om att vittnet avgivit en osann utsaga* bör målsäganderätt ej erkännas liksom i sådant fall då parten förstått att motpartens yrkande rätteligen borde bifallas. I dessa fall bör parten själv förhindra att målet får en materiellt oriktig utgång t. ex. genom att medge motpartens yrkande eller genom att vitsorda fakta. Underlåter parten att ingripa oaktat han förstår att en oriktig dom kan komma att meddelas till hans förmån bör han ej tillerkännas rätt att föranstalta om vittnets bestraffning. Part bör ej anses åtalsberättigad av den anledningen att han ej kommit i åtnjutande av

[3] Ekelöf, Rättsmedlen, s. 31 och Cars, s. 129.

de orättmätiga förmåner som en materiellt oriktig dom skulle ha givit honom. Om en materiellt felaktig dom meddelats till parts förmån och resning sedermera beviljats bör ej heller målsäganderätt erkännas därest parten varit medveten om att motpartens yrkande rätteligen hade bort bifallas. Det ovan refererade rättsfallet lämnar stöd för det sagda. Situationen i rättsfallet var nämligen sådan att S hade anledning att utkräva vedergällning för det vittnet ej vidhållit sin obekantskap om de för S graverande omständigheterna. Åtal skulle således ha väckts ej därför att menedsbrott begåtts utan därför att S ej kommit i åtnjutande av de orättmätiga förmåner som den falska utsagan skulle ha medfört om den lagts till grund för domen. Det anförda kan ha utgjort ett skäl till att målsäganderätt ej erkänts.

Antag att en part *trott sig vara materiellt berättigad och att han förlitat sig på att sanningsenliga uppgifter lämnats* av ett vittne. Om domen vunnit laga kraft och det efter en längre tid uppenbaras att vittnet begått mened kan motparten vinna resning. Resning kan vanligen endast beviljas om den falska utsagan kan antagas ha inverkat på målets utgång. (RB 58: 1 p. 2 och 2 p. 2. Jfr även RB 58: 3 p. 1.) Om parten efter resning tvingats att ingå i svaromål i en ny rättegång vilken lett till att han frånkänts t. ex. förmögenhetsrättsliga tillgångar som enligt den tidigare domen tillkommit honom bör målsäganderätt tillerkännas honom ifråga om det begångna menedsbrottet. Kan resning ej beviljas bör parten ej anses som målsägande liksom i fall då ett falskt vittnesmål ej lett till en oriktig utgång men väl varit ägnat att verka till partens fördel.

Sammanfattningsvis kan sägas att då en falsk vittnesutsaga varit ägnad att påverka målets utgång målsäganderätt tillkommer den part som haft nackdel av det förvanskade bevisläget, men ofta ej den part som haft fördel därav.

18.7.2. Andra personer än parter

Ovan har framhållits att kriminaliseringen av mened skett för att förhindra att bevisläget förvanskas under rättegång. Om en falsk utsaga avgivits av ett vittne kan en oriktig dom ha menlig bevisverkan för tredje man dvs. person som ej uppträtt som part i den rättegång under vilken menedsbrottet förövats. Härvid inställer sig frågan om tredje man kan anses som målsägande.

Enligt RB 14: 9 äger tredje man inträda som intervenient i rättegång av tvistemåls natur om han visar sannolika skäl för att saken rör hans rätt. Av RB 14: 11 framgår att olika regler gäller för ordinär och självständig intervention. Vad beträffar ordinär intervention har Ekelöf uttalat att tredje man äger interventionsrätt då det typiskt sett finns en avsevärd risk för att han träffas av domens bevisverkan som en följd av att ena partens rätt gentemot tredje man eller dennes rätt mot parten grundas å väsentligen samma omständigheter som blivit åberopade eller kunnat åberopas i rättegången. En förutsättning för självständig intervention är enligt RB 14: 11 st. 2 att domen

är gällande för eller mot intervenienten som om den meddelats i rättegång däri han varit part. Härmed avses enligt Ekelöf att tredje man träffas av rättskraften oavsett om han intervenerat eller ej.[4]

Antag att tredje man ej utnyttjat sin interventionsrätt under en rättegång och att rätten kommit att meddela en oriktig dom som en följd av att ett vittne avgivit en osann utsaga. Då tredje mans beslut att ej deltaga i rättegången vilat på den felaktiga förutsättningen att domen ej skulle grundas å ett falskt vittnesmål ter det sig omotiverat att anse tredje man obehörig föra ansvarstalan mot vittnet därför att han ej utnyttjat sina partsrättigheter. De intervenienten i lag tillerkända partsrättigheterna får anses innefatta ett erkännande av att han liksom parterna har ett krav på att bevisläget ej förvanskas till hans nackdel. Målsäganderätt bör anses tillkomma intervenienten oberoende av om han deltagit i rättegången. Tredje man som äger interventionsrätt bör liksom part anses som målsägande redan på den grunden att de oriktiga uppgifterna varit ägnade att påverka målets utgång i en för tredje man ofördelaktig riktning.[5]

I den mån tredje man saknar interventionsrätt oaktat domen haft viss betydelse för honom bör han anses obehörig att som målsägande anställa åtal mot ett vittne vars osanna uppgifter medfört att en oriktig dom meddelats till men för tredje man. Interventionsrätt föreligger t. ex. ej då domen endast haft bevisverkan med avseende på rättsfrågans bedömning.[6] I sådant fall bör tredje man ej äga anställa åtal mot ett vittne som avgivit ett falskt vittnesmål.

Vad nu sagts beträffande intervenient äger motsvarande tillämpning beträffande målsägande som ej utnyttjat sina partsrättigheter i en rättegång under vilken ett vittne lämnat osanna uppgifter, vilka varit fördelaktiga för den tilltalade.[7] Målsäganderättsfrågan torde bedömas efter samma riktlinjer då någon beedigat oriktiga uppgifter i en bouppteckning. Åtalsrätt får anses tillkomma ej blott den som påkallat edens avläggande utan även andra personer som i egenskap av intressenter ägt rätt att framställa yrkande därom.[8]

[4] Ekelöf II, s. 175 ff.

[5] Målsäganderättsfrågan blir naturligtvis svårbedömd i det fall det är osäkert om interventionsrätt skulle förelegat. Jfr Ekelöf II, s. 179 och härtill rättsfallet NJW 1954 s. 1619. Anhängiggjord skadeståndstalan var avsedd att fungera som en testprocess. Ett sakkunnigt vittne avgav ett oriktigt vittnesmål. OLG ansåg att en utanför processen stående person ej kunde anses som Verletzter på den grunden att vederbörande kunde väntas framställa ett anspråk som var likartat med det tidigare framställda skadeståndsyrkandet. Vidare framhölls att domen ej ägde rättskraft mot tredje man och att denne själv kunde väcka skadeståndstalan och i denna process undanröja de negativa verkningarna av den falska utsagan.

[6] Ekelöf, Om interventionsgrunden, s. 266 ff.

[7] Jfr Nothmann, s. 79.

[8] NJA 1959 s. 639. Inför HovR:n fördes ansvarstalan ej blott av testamentstagare som framställt yrkande om edens avläggande utan jämväl av andra testamentstagare som enligt stadgandet i ÄB 20: 6 skulle ägt rätt att framställa sådant yrkande. — Helt klart är ej om boutredningsman och testamentsexekutor äger föra ansvarstalan utan uppdrag från dödsbodelägarna. Beträffande tysk rätt se Nothmann, s. 79 och Bauer, JZ 1954 s. 358.

Då ett vittne avgivit en osann utsaga kan ett annat vittne utsättas för misstanke om bristande trovärdighet. Det vittne vars anseende sålunda kan skadas bör ej anses som målsägande ifråga om det förövade menedsbrottet, eftersom kriminaliseringen syftar till att skapa garantier för att materiellt riktiga resultat uppnås i domstolarnas rättsskipande verksamhet och ej till att skydda olika personers anseende. Riktigheten härav bestyrkes i viss mån av att vittnena i en rättegång måste tolerera att rätten i bevisvärderingsfrågor gör uttalanden om vittnenas tillförlitlighet, vilka uttalanden kan uppfattas som nedsättande för vittnena. Om de osanna uppgifterna innefattar ärekränkningsbrott kan naturligtvis den kränkte anställa åtal för sådant brott.[9] Om ett vittne utsatt annat vittne eller annan person för misstanke om brott t. ex. mened genom att avge ett falskt vittnesmål bör den som med orätt utsatts för sådan misstanke äga rätt att anställa åtal för falsk tillvitelse, men ej för mened.[10]

18.8. Obehörig tjänsteutövning, föregivande av allmän ställning och föregivande av ställning såsom advokat

Vid brotten obehörig tjänsteutövning och föregivande av allmän ställning (BrB 17: 14 och 15) kan de personer som bibragts en oriktig uppfattning om brottslingens ställning lida skada eller utsättas för fara därför. Den vilseledde bör anses som målsägande i sådant fall. Målsägande rätt kan ej anses utesluten av den anledningen att kriminaliseringen skett främst för att skydda det allmännas verksamhet.[11] Oklart är i vilken utsträckning målsägande rätt erkännes då den brottsliga handlingen haft andra menliga verkningar för den vilseledde. Det kan antagas att målsägande rätt tillkommer den som bibragts en felaktig uppfattning därest det brottsliga förfarandet varit ägnat att påverka den vilseleddes handlande i rättsliga angelägenheter eller hans bedömande av förhållanden av rättslig betydelse.[12] Om den vilseledde förmåtts att utföra omotiverade fysiska handlingar bör målsägande rätt erkännas, såvida ej de utförda handlingarna krävt en helt ringa aktivitet. Om en person t. ex. obehörigen uppträtt som polis och dirigerat gångtrafiken vid ett övergångsställe, bör de gående som åtlytt brottslingens anvisningar ej anses som målsägande. Ej heller kan åtalsrätt tillkomma den som endast blivit vilseledd t. ex. den som iakttagit en person som obehörigen uppträtt som polis.

Vid brottet föregivande av ställning såsom advokat (BrB 17: 15 st. 2) bör den som anlitat sakförare som utgivit sig vara advokat anses äga målsägande rätt då sakföraren saknat erforderlig yrkesskicklighet med hänsyn till

[9] Jfr Bauer, JZ 1954 s. 358.
[10] Nothmann, s. 79.
[11] SOU 1944: 69 s. 165 ff och 203.
[12] Jfr NJA 1907 B 647. N yrkade ansvar å P för det denne vid delgivandet av lagsökningshandlingar med N tecknat sig som stämningsman på delgivningsbeviset. Då det ej styrkts att N tillskyndats skada lämnades åtalet utan bifall.

uppdragets art. Möjligt är att målsäganderätt kan erkännas i än större omfattning. Om klienten ägt vetskap om att sakföraren ej varit advokat bör målsäganderätt ej erkännas och detta oberoende av om sakföraren ej förmått tillvarataga klientens intressen på ett fullgott sätt. I sådant fall bör klienten anses ha frivilligt accepterat risken för förluster som kan uppkomma för honom som en följd av att sakföraren saknat den yrkesskicklighet som skall tillkomma behöriga utövare av advokatyrket. Sådant samtycke eller risktagande får anses utesluta målsäganderätt.[13]

18.9. Otillbörligt verkande vid röstning

I BrB 17: 8 stadgas straff för det fall att någon vid val till allmän befattning eller vid annan utövning av rösträtt i allmänt ärende söker hindra omröstningen eller förvanska dess utgång eller eljest otillbörligen inverka på omröstningen. Om en person till röstberättigade personer lämnat oriktiga uppgifter ägnade att påverka dem att rösta på visst sätt kan förevarande lagrum bli tillämpligt. Det krävs ej att någon av de röstberättigade verkligen påverkats av de oriktiga uppgifterna för att förfarandet skall anses straffbart.[14] Då det är straffbart att lämna vilseledande upplysningar till en röstberättigad person bör han anses som målsägande.[15] Den kandidat som förlorat röster bör ej anses som målsägande om det brottsliga förfarandet saknat betydelse för valets utgång.[16]

18.10. Sammanfattning

Av undersökningen framgår att en person ej kan anses som målsägande på den grunden att han vilseletts eller att oriktiga uppgifter lämnats om honom. Kriminaliseringen av lämnandet av oriktiga uppgifter är föranledd av att man önskat förebygga vissa typer av skadeverkningar.[17] I enlighet härmed bör målsäganderätt erkännas endast då den enskilde drabbats av sådan skada. Ett flertal brott är konstruerade som delikt med abstrakt fara eller som handlingsdelikt. Vid sådana brott torde målsäganderätt ofta erkännas redan på den grunden att det brottsliga förfarandet varit ägnat att medföra skadeverkningar av sådan art som skall motverkas genom kriminaliseringen.

[13] NJA 1956 s. 384 RR:n.
[14] SOU 1944: 69 s. 186.
[15] Jfr NJA 1960 s. 36 underrätten. Se även s. 460 f.
[16] Jfr NJW 1951 s. 86. Rättsfallet NJA 1897 B 597 tillåter inga slutsatser bl. a. enär det otillbörliga förfarandet enligt den åtalande partens mening även skulle ha innefattat mot honom begånget ärekränkningsbrott.
[17] Nelson, Rätt och ära, s. 418 och SOU 1929: 26 s. 11.

19. Angrepp mot den kroppsliga integriteten och den enskildes frihet

Vid brott som riktar sig mot den kroppsliga integriteten eller den enskildes frihet kan angreppet vara av mer eller mindre allvarlig art. Det bör utrönas om det för erkännande av målsäganderätt kräves att brottet medfört mera kännbara verkningar för den enskilde. Måhända grundar endast allvarlig kroppsskada målsäganderätt, under det att lindrig kroppsskada ej konstituerar målsäganderätt. Vid brott som medfört fara för kroppsskada röner målsäganderättsfrågan kanske inflytande av faregraden. Det är således möjligt att den kvantitativa aspekten har betydelse för frågan om en enskild person kan anses åtalsberättigad. Även den kvalitativa aspekten kan äga relevans vid bedömningen av målsäganderättsfrågan. Sålunda kan gränserna för den enskilda åtalsrätten bestämmas med hänsyn till skadeverkningarnas art. Härvid skulle det t. ex. kunna ha betydelse om brottet medfört kroppsskada, psykisk skada eller endast fara för kroppsskada.

Åtskilliga straffbelagda handlingstyper är av sådan art att angrepp mot den kroppsliga integriteten, handlingsfriheten eller viljefriheten kan förekomma. Vissa handlingstyper är kriminaliserade enbart för att skydda en eller flera personers liv, hälsa eller frihet. I andra fall åter är syftet med straffhotet att förebygga handlingar vid vilka en person använder särskilt kvalificerade eller farliga medel för att tillskansa sig förmåner t. ex. ekonomiska fördelar. Vid dessa brott framstår angreppet mot den enskildes kroppsliga integritet eller frihet som ett av gärningsmannen använt tillvägagångssätt för uppnåendet av ett eftersträvat resultat. Ibland kan angreppssättet härvid rikta sig mot annan person än den som berövats vissa förmåner genom brottet. Fråga uppkommer om angrepp mot den kroppsliga integriteten, handlingsfriheten eller viljefriheten grundar målsäganderätt vid dessa olika typer av brott.

19.1. Angrepp mot den kroppsliga integriteten

Vid flertalet av de i BrB 3 kap. beskrivna handlingstyperna inträder straff endast av den anledningen att *en* individ tillskyndats personskada eller utsatts för fara därför. Det är därvid naturligt att den som skadats eller utsatts för fara därför, men ingen annan,[1] anses som målsägande. Av åtalsreglerna i BrB 3: 11 st. 2 och 3 framgår att målsäganderätt erkännes vid miss-

[1] Den misshandlades anhöriga kan ej anses som målsägande. NJA 1938 s. 84.

handel och vållande till kroppsskada eller sjukdom. Om endast en person utsatts för fara vid brottet framkallande av fara för annan bör åtalsrätt tillerkännas honom. Vid misshandel finns ej anledning att underkänna målsäganderätt därför att den fysiska våldsutvecklingen medfört ringa eller ingen kroppsskada. Ej heller bör den enskilde anses obehörig föra ansvarstalan för framkallande av fara för annan av den anledningen att gärningen medfört helt ringa fara eller medfört fara för ringa kroppsskada. Den omständigheten att den påstådda brottsliga gärningen haft mindre kännbara verkningar för den enskilde har betydelse vid bedömningen av frågan om gärningen är straffbar, men ej vid bedömningen av frågan om åtalsrätt tillkommer den enskilde. Det sagda gäller även beträffande brottet ofredande då förfarandet riktat sig endast mot en person. Av åtalsregeln i BrB 4: 11 framgår att den ofredade är målsägande. Två personer som tillskyndats psykiskt lidande ansågs i ett rättsfall som målsägande trots att HD förklarade dem ej vara lagligen berättigade till ersättning.[2] Om en tjänsteman brukar våld mot en person, torde ansvar för tjänstefel kunna inträda även om den fysiska kraftutvecklingen icke medfört att den enskilde tillskyndats skada eller smärta. Målsäganderätt bör erkännas i sådant fall.[3]

Vid brotten rån och våld mot tjänsteman uppställes som en alternativ straffbarhetsförutsättning att gärningsmannen använt våld. Med våld avses i detta sammanhang att gärningsmannen burit våldsam hand på en person som därigenom utsatts för misshandel eller betvingande.[4] Detta våld kan sägas vara av lika allvarlig beskaffenhet som den våldsutveckling som förekommer vid straffbar misshandel. Liksom målsäganderätt erkännes vid misshandel bör vid brotten rån och våld mot tjänsteman målsäganderätt anses tillkomma den mot vilken gärningsmannen använt våld. Vid rån torde härvid behörighet att föra ansvarstalan föreligga även om brottets förmögenhetsrättsliga skadeverkningar drabbat annan person än den mot vilken brottslingen brukat våld.

Antag att allmän åklagare anställt åtal för det en person medelst våld stulit egendom som omhänderhafts av ett butiksbiträde vid brottstillfället. Om rätten finner utrett att den fysiska kraftutvecklingen ej är att beteckna som sådant våld å person som avses i BrB 8: 5, bör målsäganderätt ej anses tillkomma butiksbiträdet. Om rätten finner det bevisat att gärningsmannen tillgripit egendomen ifråga genom att rycka den från butiksbiträdet bör biträdet ej anses som målsägande, liksom målsäganderätt ej heller bör erkännas om biträdet genom vilseledande uppgifter förmåtts att utlämna egendomen. Det sagda äger motsvarande tillämpning vad beträffar sådant egenmäktigt förfarande som består i att någon med våld hindrar annan i utövning av rätt

[2] NJA 1968 s. 211. Numer kan enligt skadeståndslagen 5 kap. 1 § ersättning utgå till den som tillfogats lidande genom ofredandebrott.
[3] NJA 1928 B 174.
[4] SOU 1940: 20 s. 111 och SOU 1944: 69 s. 171.

att kvarhålla eller taga något. I berörda straffstadgande i BrB 8: 8 förstås med våld icke endast våld mot den angripnes person. Våld anses föreligga även då gärningsmannen ryckt till sig ett föremål från den som haft rätt att kvarhålla det eller taga det.[5] Om gärningsmannen ryckt till sig egendom från en person som varit besittningsbiträde, bör besittningsbiträdet ej anses som målsägande. Däremot bör besittningsbiträdet anses äga åtalsrätt om gärningsmannen brukat våld å person i den mening detta uttryck har i BrB 8: 5.

Ansvar för framkallande av fara för annan kan inträda ej blott då en bestämd person utsatts för fara utan även då en större krets av personer löpt fara att komma till skada. Personkretsen behöver härvid ej kunna bestämmas till vissa identifierade individer.[6] Enligt BrB 3: 9 skall dömas till ansvar för framkallande av fara för annan då någon av grov oaktsamhet utsatt annan för livsfara eller fara för svår kroppsskada eller allvarlig sjukdom. Den som utsatts för sådan fara bör anses som målsägande, men ej andra personer som kunnat drabbas av kroppsskada av mindre allvarlig beskaffenhet. Om den brottsliga gärningen medfört fara för vissa personers hälsa, bör målsäganderätt ej tillerkännas sådana personer.[7]

Vid de allmänfarliga brotten i BrB 13 kap. inträder straff även om det ej är klart mot vem angreppet riktat sig. På grund av att dessa handlingstyper är särskilt farliga har konsumationspunkten förlagts på ett tidigt stadium, farestadiet. Vid de allmänfarliga brotten hotas ofta en vidsträckt krets av personer. Ibland framstår faran som mera avlägsen beträffande vissa personer. I andra fall åter kan en bestämd person hotas mera direkt.[8] Fråga uppkommer om målsägande rätt bör tillerkännas envar person som löpt risk att komma till skada och detta oberoende av den riskerade skadans beskaffenhet och faregraden. Brottet mordbrand skall tagas till utgångspunkt för den fortsatta diskussionen.

I BrB 13: 1 stadgas straff för det fall någon anlägger brand, som innebär fara för annans liv eller hälsa eller för omfattande förstörelse av annans egendom. Med fara förstås i detta lagrum konkret fara. Detta innebär att fara skall ha förelegat i det särskilda fallet, dvs. att ett bestämt intresse utsatts för fara i det konkreta fallet. Vidare krävs att gärningen medfört fara av viss styrka för att straff skall inträda. Då risken för skada varit för-

[5] SOU 1953: 14 s. 276.
[6] Kommentar till brottsbalken I, s. 137 f.
[7] Om någon framkallat fara för annans hälsa ansågs straff ej böra inträda. Kungl. Maj:ts proposition nr 10 år 1962 del B, s. 96. — Se även NJA 1969 s. 233. Inför HovR:n hördes föraren av en personbil och en passagerare som målsägande i mål vari yrkats ansvar för det en värnpliktig som färdats å en militär lastbil avlossat några lösa skott i samband med att personbilen börjat köra om lastbilen. Ansvar för framkallande av fara för annan ådömdes den värnpliktige med hänsyn till att skottlossningen lätteligen kunnat påverka föraren av personbilen så att den förts av vägen. Bedömningen av målsägande rättsfrågan står helt i överensstämmelse med vad ovan hävdats.
[8] Bergendal, NTfS 1946 s. 179.

svinnande liten kan ej konkret fara anses föreligga.[9] Vid olika brott kan för straffbarhet uppställas skilda krav vad beträffar faregraden.[10] I överensstämmelse med mordbrandsbrottets konstruktion bör målsäganderätt icke tillerkännas en person som ej utsatts för sådan konkret fara som avses i BrB 13: 1.

Åtalsrätten vid mordbrand måste begränsas med hänsyn till den riskerade personskadans art. För att ansvar för mordbrand skall kunna ifrågakomma krävs att gärningen medfört fara för en eller flera personers hälsa eller för omfattande förstörelse av annans egendom. Straffrättskommittén uttalade att ansvar för mordbrand kunde inträda om branden orsakat skada genom att utveckla kvävande rök eller tvingat en människa till ett livsfarligt språng.[11] Personer som löpt risk att drabbas av skada av antydda art bör anses som målsägande. Däremot bör fara för skada av lindrigare art ej grunda målsäganderätt t. ex. då rökutvecklingen varit besvärande, men ej hälsovådlig.[12]

Bedömningen av målsäganderättsfrågan röner inflytande av den större eller mindre risk för skada som förelegat. Då den med faran förbundna risken ej varit beaktansvärd kan åtalsrätt ej erkännas.[13] Det är icke möjligt att exakt ange vilken grad av fara som måste ha förelegat för att målsäganderätt skall kunna anses tillkomma enskilda personer. Frågan om faregradens betydelse för målsäganderättsfrågans bedömning synes ha relevans för ett praktiskt icke helt oviktigt fall.

Bör målsäganderätt tillerkännas de personer som haft sin bostad i den nedbrunna fastigheten, men vilka vid brottstillfället ej uppehållit sig i fastigheten? Följande uttalande av straffrättskommittén synes vara av relevans: "Om en lantbrukare sätter eld på sitt eget hus i vilket utom hans egen bostad även finnes en dräng kammare, är gärningen under vissa förhållanden icke att bedöma som mordbrand, nämligen om någon spridning av elden ej behöver befaras och drängen icke råkar i fara och ej heller förlorar eller riskerar mera än bohag av ringa värde."[14] Eldsåsättandet förutsättes ej medföra konkret fara för drängen under alla förhållanden. Då man har att söka uppleta ett typfall då faregraden varit den lägsta tänkbara och då straff ej bör inträda faller först i åtanke det fall att branden anlagts vid en tidpunkt på dagen då drängen regelmässigt utför arbete utanför bostaden. Det får antagas att kommittén varit av den åsikten att drängen i sådant fall ej utsatts

[9] SOU 1944: 69 s. 362, Agge, Straffrättens allmänna del II, s. 281 ff och Strahl, Kompendium i straffrättens allmänna del, s. 17 f. Se vidare Hoflund, Om farebegreppet i straffrätten.
[10] Agge, Straffrättens allmänna del II, s. 282 f.
[11] SOU 1944: 69 s. 363.
[12] Det är oklart vad som närmare bestämt avses med uttrycket "fara för annans hälsa" i detta sammanhang. Uttrycket återfinnes i ett flertal av brottsbeskrivningarna i BrB 13 kap. Vad beträffar brottet spridande av gift eller smitta jfr SOU 1944: 69 s. 372 f och Kungl. Maj:ts proposition nr 80 år 1948 s. 295.
[13] Jfr Hoflund, Om farebegreppet i straffrätten, s. 45.
[14] SOU 1944: 69 s. 362.

för konkret fara och att förfarandet ej borde medföra straff för mordbrand under förutsättning att gärningen ej medfört fara för skada i annat avseende. Kommitténs uttalande ger ej vid handen att lantbrukaren skulle kunna undgå straff för mordbrand om branden anlagts under kvällstid och drängen till följd av en ren slump uppehållit sig utanför sin bostad. I sådant fall får risken för personskada anses så hög att straff bör inträda. Då ett mordbrandsbrott medfört större eller mindre fara för ett flertal personer bör målsäganderätt endast anses tillkomma dem som utsatts för sådan konkret fara som enligt ovan utgör en alternativ straffbarhetsförutsättning vid brottet mordbrand.

Vid brottet vårdslöshet i trafik anses enligt praxis att den som lidit kroppsskada intager målsägandeställning i brottmålsprocessen.[15] Däremot kan brottet vårdslöshet i trafik ej beivras av den som blott löpt risk att komma till skada. Detta gäller även för det fall att ansvarstalan grundas endast å det förhållandet att den som anställt åtalet utsatts för fara genom den tilltalades körsätt.[16] Om fordonsförare framkallat fara för medtrafikanter eller andra personer och föraren är förfallen till ansvar jämlikt 1 § lagen om straff för vissa trafikbrott, skall enligt straffrättskommittén vid tillämpning av sagda lagrum straffet ej bestämmas i konkurrens med straffstadgandet om framkallande av fara för annan.[17] Den som löpt risk att skadas vid en trafikolycka kan således ej vinna målsäganderätt genom att påstå att förfarandet skall rubriceras som framkallande av fara för annan.[18]

Eftersom endast skada men ej fara för skada grundar målsäganderätt måste klargöras vad som avses med skada i detta sammanhang. Den som blivit påkörd eller omkullkörd bör anses som målsägande oberoende av om vederbörande tillfogats kroppsskada eller smärta. Då sammanstötning ägt rum mellan fordon är det osäkert under vilka förutsättningar målsäganderätt bör tillerkännas passagerare som medföljt de i olyckan inblandade fordonen. Passagerare som blott kastats häftigt framåt eller bakåt vid kollisionen bör ej anses som målsägande. Om en hastig förändring i en passagerares kroppsställning medfört ryggskada eller fått till följd att passageraren känt mera varaktig smärta ligger det nära till hands att erkänna målsäganderätt, liksom då passagerarens huvud med kraft kastats mot t. ex. bilens framruta. Tydligt är att rätten i åtskilliga fall ställs inför svåra avvägningsproblem. Vid bedömningen av målsäganderättsfrågan måste härvid hänsyn tagas till skadans art. Då rätten har att utröna om en passagerare skall

[15] NJA 1931 s. 717 samt Agge, Straffprocessrätt II, s. 33 f, Olivecrona, s. 77 och JO 1966 s. 224.
[16] NJA 1908 s. 506 och 1934 B 210 samt Agge, Straffprocessrätt II, s. 34, Olivecrona, s. 77 och JO 1966 s. 224.
[17] SOU 1953: 14 s. 143 och Kungl. Maj:ts proposition nr 10 år 1962 del B, s. 96 f.
[18] Se under 9.4. Möjligt är att man undantagsvis vid t. ex. uppsåtliga gärningar kan rubricera förfarandet som framkallande av fara för annan. Jfr rättsfallet NJA 1959 s. 63, vilket fall är från tiden före brottsbalkens ikraftträdande. Brottet framkallande av fara hade ingen direkt motsvarighet i SL.

höras som målsägande är det ej tillräckligt att tillfråga denne om han lidit skada genom brottet. För att målsäganderättsfrågan skall kunna avgöras krävs att passageraren lämnar mera bestämda uppgifter om vilka fysiska verkningar kollisionen medfört för honom.

I finsk och tysk rättspraxis har fordonsförare som utsatts för fara genom annans vårdslösa körsätt ansetts som målsägande respektive Verletzter.[19] Mot den i svensk rättspraxis intagna ståndpunkten kunde invändas att målsäganderätt kommit att erkännas i alltför begränsad omfattning och att fara för kroppsskada borde grunda målsäganderätt under vissa omständigheter t. ex. då en person utsatts för livsfara[20] eller då en fordonsförare utsatts för fara. Då man har att söka utreda i vilken utsträckning målsäganderätt lämpligen bör erkännas vid trafikförseelser synes främst tre synpunkter kräva beaktande på sätt som framgår av finsk doktrin. Åtalsrätt bör ej erkännas i alltför stor omfattning. Bedömningen av målsäganderättsfrågan i olika konkreta fall måste leda till resultat som sinsemellan framstår som rättvisa. Detta innebär att lika fall bör behandlas lika. Slutligen bör de regler som uppställes för bedömningen av målsäganderättsfrågan vara sådana att rätten relativt enkelt kan avgöra de talrika målsäganderättsfrågor som kan uppkomma i mål vari yrkats ansvar för vårdslöshet i trafik.

Om målsäganderätt ansågs tillkomma envar som utsatts för fara skulle kretsen av åtalsberättigade kunna bli mycket stor t. ex. då ett flertal passagerare i en buss utsatts för fara eller då ett flertal personer uppehållit sig nära olycksplatsen. Om det för erkännande av målsäganderätt ej uppställes något krav på att risken för skada varit stor skulle antalet åtalsberättigade bli alltför stort.[21] Om man å andra sidan uppställer ett sådant krav skulle domstolarna tvingas att taga ställning till komplicerade problem om faregraden och den riskerade skadans art. Ofta skulle det härvid krävas en omfattande utredning innan rätten kunde fatta beslut i målsäganderättsfrågan. Eftersom det är önskvärt att rätten skall kunna avgöra målsäganderättsfrågan redan i ett inledande skede av processen vore det lämpligt om det för bedömningen av målsäganderättsfrågan kunde uppställas en i praktiken mera lättillämpad regel. Om man härvid ansåg att fara för skada grundade målsäganderätt för fordonsförare, men ej för andra personer, synes detta olämpligt ur en viss synpunkt oaktat en sådan regel är enkel att tillämpa. Om en passagerare utsatts för livsfara, men föraren endast löpt ringa risk att skadas synes det svårt att motivera varför endast föraren skall anses som måls-

[19] Finsk rätt: Hertzberg, JFFT 1959 s. 18 ff och där omnämnda rättsfall samt högsta domstolens meddelande nr 96 år 1961. Tysk rätt: BGHSt 10, 372, JZ 1953 s. 311 och Bauer, JZ 1953 s. 299. Beträffande norsk rätt jfr Andenæs, s. 85.

[20] Jfr NJA 1956 s. 293. Vid HR:n hördes bilförare som vittne. Vittnet hade utsatts för livsfara.

[21] Denna uppfattning företrädes av Ellilä, Hertzberg och Kuhlefelt. Se härom Hertzberg, JFFT 1959, s. 16 och 186.

ägande.[22] Då sammanstötning mellan två fordon ägt rum kan ifrågasättas om ej en oskadad förare borde anses som målsägande av den anledningen att han bör tillerkännas talerätt för att kunna visa att olyckan endast orsakats som en följd av att den andre föraren framfört sitt fordon vårdslöst. Detta har betydelse i sådant fall då en förare ej åtalats men riskerar att bli åtalad. Förarens intresse av att exculpera sig bör ej medföra rätt för honom att tillvarataga sina intressen i detta avseende i egenskap av målsägande. Den enskildes åtalsrätt kan ej grundas å att han endast önskar försvara sig.[23] Det sagda utvisar att det ur vissa synpunkter icke vore lämpligt att utvidga kretsen av åtalsberättigade till att avse även personer som utsatts för fara. Vid detta förhållande får den i svensk rättspraxis intagna ståndpunkten ur de lege ferenda synpunkt anses acceptabel.

19.2. Angrepp mot den enskildes frihet

Det är av stor vikt att den enskildes handlingsfrihet och viljefrihet ej inskränkes genom otillbörlig påverkan. I vissa sammanhang är det särskilt angeläget att påtryckningsmedel ej användes för att förmå en person att handla på visst sätt. Bestämmande för kriminaliseringens omfattning är dels arten av de skadeverkningar som i olika sammanhang kan bli en följd av att den enskilde förmås att handla på visst sätt, dels arten av de påtryckningsmedel som därvid kommer till användning.

Då man har att utröna om en person är målsägande vid brott som utgjort angrepp mot dennes frihet bör uppmärksammas att brotten tillika kan ha innefattat angrepp mot andra intressen t. ex. ekonomiska. Kan det konstateras att kriminaliseringen skett för att skydda endast den enskilde bör målsägande rätt erkännas då angreppet mot handlingsfriheten riktats mot samma person som drabbats av brottets skadeverkningar. Om den skadelidande ej är identisk med den person mot vilken brottslingen använt påtryckningsmedel, måste avgöras om enbart angreppet mot den enskildes handlingsfrihet grundar målsägande rätt. Vid bedömningen av målsägande rättsfrågan kan det därvid ha betydelse om brottslingen använt mer eller mindre kvalificerade medel för att påverka den enskildes handlande.

I BrB 4: 4 stadgas: "Den som genom misshandel eller eljest med våld eller genom hot om brottslig gärning tvingar annan att göra, tåla eller underlåta något, dömes för olaga tvång ... Om någon med sådan verkan övar tvång genom hot att åtala eller angiva annan för brott eller att om annan lämna menligt meddelande, dömes ock för olaga tvång, såframt tvånget är otillbörligt." Genom detta straffstadgande skyddas den enskildes handlingsfrihet från angrepp av relativt kvalificerad art. Skyddet är ej begränsat till handlingar av viss art, utan avser helt generellt den enskildes handlingsfri-

[22] Hertzberg, JFFT 1959 s. 186 och JZ 1953 s. 311.
[23] Hertzberg, JFFT 1959 s. 15 och 186 f.

het.[24] Olaga tvång genom hot att åtala eller angiva annan för brott eller att om annan lämna menligt meddelande får enligt BrB 4: 11 åtalas av allmän åklagare allenast om målsäganden angivit brottet till åtal eller åtal finnes påkallat ur allmän synpunkt. Om den angripne är identisk med den person vilken förmåtts att handla på visst sätt, bör målsäganderätt erkännas ej blott i ovan angivna fall utan även då gärningsmannen genom misshandel eller eljest med våld eller genom hot om brottslig gärning tvingat vederbörande att göra något.[25]

Ansvar för olaga tvång kan inträda då någon förmått en person att handla på visst sätt genom att bruka våld mot tredje man eller genom att hota med att föröva brott mot tredje man.[26] Eftersom själva tvingandet utgör grunden för kriminaliseringen[27] måste den tvungne anses behörig att som målsägande föra talan om ansvar för olaga tvång. Tredje man äger i detta fall anställa åtal för olaga hot.[28]

På vissa områden är det av särskild vikt att den enskilde ej förmås att företaga vissa handlingar som för honom eller för det allmänna kan medföra allvarliga skadeverkningar. Genom särskilda straffstadganden har skapats garantier för att den enskilde ej skall tvingas eller förledas att företaga dylika skadliga handlingar. I vissa fall kan straff inträda då gärningsmannen använt relativt ofarliga medel för att förmå annan att handla på visst sätt. Straffbestämmelser av sådan art har ofta främst till syfte att förebygga de skadeverkningar som är förbundna med handlingssättet, ej enbart att motverka användningen av vissa påtryckningsmedel.

I BrB återfinnes åtskilliga straffbestämmelser enligt vilka straff inträder då en person förmår annan person att företaga en handling av bestämd art eller en handling som medför skadeverkningar av viss beskaffenhet. Om en person tvingats att företaga en handling som medfört ekonomisk vinning för gärningsmannen och skada för den tvungne eller annan person kan gärningsmannen ådraga sig ansvar för rån eller utpressning. Vid dessa brott bör den tvungne anses som målsägande oberoende av om den ekonomiska förlusten drabbat annan person.[29] Angreppet på handlingsfriheten är här av så allvarlig beskaffenhet att målsäganderätt bör erkännas. Vid bedrägeri är förhållandet annorlunda. Den som blivit vilseledd men ej lidit ekonomisk skada bör ej anses som målsägande, enär det av gärningsmannen använda medlet för att framtvinga visst handlande är av relativt ofarlig art.[30] Vid otillbörligt verkande vid röstning kan straff inträda om någon otillbörligen söker inverka på omröstning t. ex. genom att meddela vilseledande uppgifter till röstberättigad person eller genom att någon söker övertala röstberättigad

[24] SOU 1953: 14 s. 160.
[25] SOU 1953: 14 s. 162 f. Se även beträffande äldre rätt SL 15: 24.
[26] SOU 1953: 14 s. 161 och Hagströmer, Svensk straffrätt II, s. 249.
[27] SOU 1953: 14 s. 160.
[28] SOU 1953: 14 s. 163.
[29] Andenæs, s. 82.
[30] Se under 18.5.

person att rösta på visst sätt. Den röstberättigade bör i sådant fall anses som målsägande på grund av att hans handlande påverkats på ett område där det är av särskild vikt att ingen otillbörlig inverkan förekommer. Målsägande-rätt kan ej grundas å det förhållandet att påtryckningsmedel kommit till användning. Om således en person sökt övertala ett flertal personer att rösta på visst sätt bör målsägande-rätt ej tillerkännas den som redan avgivit sin röst eller den som saknar rösträtt.

Om någon förmår annan person att föröva brott kan detta få mycket allvarliga konsekvenser för den senare. Den som efterkommit anmaning att föröva brott bör ej anses berättigad att anställa åtal mot den som anstiftat gärningen.[31] Om däremot en person misslyckats i sitt försök att övertala annan person att begå brott ifrågakommer att erkänna målsägande-rätt. Enligt BrB 23: 2 st. 2 skall i fall som särskilt angives dömas till ansvar för stämpling bl. a. då någon söker anstifta annan att utföra brottslig gärning. Som skäl för att även försök till anstiftan av brott borde straffbeläggas åberopades i förarbetena att lagen bör lämna skydd åt dem som blir utsatta för lockelser eller påtryckningar att föröva brott.[32] Tillämpas läran om brottets skyddsintresse står det klart att den som brottslingen sökt anstifta bör anses som målsägande.[33]

Om en person genom brottslig gärning förmåtts att till men för det allmänna handla på visst sätt eller att underlåta att företaga en handling som skulle varit till gagn för det allmänna, aktualiseras frågan om användandet av olika medel för att påverka den enskildes handlande kan grunda rätt för honom att anställa åtal. Då en tjänsteman förmåtts att vidtaga viss tjänsteåtgärd eller att underlåta att företaga en sådan åtgärd länder brottet ofta till skada för det allmänna. Om tjänstemannen till följd av den brottsliga gärningen haft svårigheter att fullgöra sina tjänsteåligganden kan brottet sägas ha haft menliga verkningar för tjänstemannen personligen. Är det härvid möjligt att målsägande-rätt kan erkännas av den anledningen att den brottsliga gärningen medfört besvär för tjänstemannen?

Genom straffbestämmelserna i BrB 17 kap. skyddas utövare av allmän verksamhet mot angrepp som bör avvärjas i verksamhetens intresse.[34] Vid brotten våld eller hot mot tjänsteman och förgripelse mot tjänsteman bör tjänstemannen anses som målsägande, enär de vid dessa brottstyper använda påtryckningsmedlen är av relativt kvalificerad art. Målsägande-rätt bör således erkännas även om en tjänsteman förmåtts att företaga en handling som för honom medfört ringa besvär eller om tjänstemannen förmåtts att underlåta att vidtaga en tjänsteåtgärd. Kriminaliseringen av berörda handlingstyper har enligt straffrättskommittén skett ej blott för att skydda det allmännas verksamhet utan även för att skydda dem som utövar sådan verksam-

[31] Jfr Ekelöf IV, s. 124.
[32] SOU 1940: 19 s. 59.
[33] Jfr SvJT 1959 ref. s. 57.
[34] Kommentar till brottsbalken II, s. 222.

het.[35] Det kan ej betvivlas att målsäganderätt bör erkännas vid dessa brottstyper liksom vid brottet övergrepp i rättssak vid vilket brott straffhotet är avsett att verka till skydd för dem som fullgör funktioner i rättsordningens tjänst.[36]

Enligt BrB 17: 4 skall dömas till ansvar för våldsamt motstånd om någon genom att sätta sig till motvärn eller eljest med våld söker hindra utövning av befattning som avses i BrB 17: 1. Gärningsmannen skall ej dömas till ansvar för våldsamt motstånd om hans förfarande är att bedöma som våld eller hot mot tjänsteman eller förgripelse mot tjänsteman. Om en person åtalats för våldsamt motstånd vid anhållande skulle enligt departementschefen ej föreligga hinder att som vittne höra den polisman som verkställt anhållandet. Skulle den anhållne vid tillfället ha gjort sig skyldig till misshandel mot polismannen ansåg departementschefen denne vara målsägande.[37] Nedan skall undersökas om det är rimligt att bedöma målsäganderättsfrågan olika vid brotten våld mot tjänsteman och våldsamt motstånd.

Straff för våldsamt motstånd kan enligt motiven ej inträda vid rent passivt motstånd, t. ex. då någon lägger sig på marken. Såsom straffbart förfarande ansågs allt motstånd som sker genom fysisk kraftutveckling utan att denna riktar sig mot befattningshavaren eller hans biträden. De i praktiken vanligaste fallen vore enligt straffrättskommittén att våldet icke riktade sig mot någon person utan bestode exempelvis i att en anhållen vid bortförandet spjärnade emot eller klängde sig fast vid något föremål. Den som trängt undan en befattningshavare, ryckt något från honom, stängt in honom eller ryckt eller slitit i hans kläder kan straffas för våldsamt motstånd.[38]

Vid brottet våldsamt motstånd är den fysiska kraftutvecklingen enligt straffrättskommittén ej riktad mot vederbörande tjänsteman personligen. Angrepp medelst våld å person kan ej förekomma vid detta brott. De medel brottslingen använder då han sätter sig till motvärn är av mindre allvarlig beskaffenhet. Med beaktande av det sagda saknas anledning att erkänna målsäganderätt.

Den omständigheten att brottslingens motstånd omöjliggjort eller försvårat genomförandet av en tjänsteåtgärd medför viss ekonomisk skada för det allmänna men ej för den enskilde tjänstemannen. Det brottsliga förfarandet vållar endast tjänstemannen visst besvär. Eftersom brottet främst riktar sig mot det allmännas verksamhet bör vederbörande tjänsteman ej tillerkännas åtalsrätt. Om han ägde rätt att anställa enskilt åtal skulle detta kunna upp-

[35] SOU 1944: 69 s. 170 och 179.
[36] Kungl. Maj:ts proposition nr 33 år 1935 s. 7 ff och SOU 1944: 69 s. 188. Se även departementschefens uttalande om att det vore önskvärt att handlingar som företagits i vedergällnings- eller tvångssyfte och som innefattar skadegörelse faller under allmänt åtal. Uttalandet tyder på att den mot vilken angreppet riktats är att anse som målsägande. Kungl. Maj:ts proposition nr 33 år 1935 s. 9.
[37] Kungl. Maj:ts proposition nr 262 år 1946 s. 56. Se även SvJT 1956 ref. s. 15 underrätten.
[38] SOU 1953: 14 s. 302 f, Kungl. Maj:ts proposition nr 80 år 1948 s. 160 och Kommentar till brottsbalken II, s. 237.

fattas som om han tilldelats befogenheter att tillvarataga det allmännas intresse. Enligt praxis kan emellertid en tjänsteman ej anses som målsägande av den anledningen att ett brott utgjort angrepp mot offentliga intressen.[39]

Enligt BrB 17: 13 st. 2 skall dömas till ansvar för hindrande av förrättning om någon vägrar inträde som förrättningsman äger fordra. Vägran att öppna en låst dörr kan exempelvis föranleda straff enligt nämnda lagrum.[40] Vid brotten överträdelse av myndighets bud och hindrande av förrättning utmärkes angreppet enligt straffrättskommittén av att den allmänna verksamheten hindras på annat sätt än i form av personliga angrepp på dess utövare.[41] Den befattningshavare som hindrats bör därför ej anses som målsägande.[42]

Helt klart är ej i vilken utsträckning målsäganderätt bör erkännas ifråga om sådana brottsliga gärningar varigenom någon förletts till otukt. Enligt BrB 6: 8 skall dömas till ansvar för förförelse av ungdom om någon genom att utlova eller giva ersättning skaffar eller söker skaffa sig tillfällig könsförbindelse med någon som är under aderton år eller, om han är av samma kön, under tjugo år. Straffbestämmelsen har tillkommit för att lämna vissa åldersgrupper skydd mot att dragas in i prostitution.[43] Målsäganderätt bör därför erkännas vid brottet förförelse av ungdom.

I BrB 6: 7 st. 1 stadgas straff för koppleri för det fall någon vanemässigt eller för att bereda sig vinning främjar eller utnyttjar annans otuktiga levnadssätt eller för det fall någon förleder den som är under tjugo år till sådant levnadssätt. Följande uttalande av straffrättskommittén är av intresse i detta sammanhang: "I fråga om koppleribrotten kan väl göras gällande att främjande av sexuellt umgänge mellan andra (SL 18: 11 första stycket) egentligen icke innefattar något brott mot person utan närmast utgör ett brott mot allmän ordning och anständighet. Andra koppleribrott, nämligen soutenörskap (SL 18: 11 andra stycket) och förledande till otukt i vissa fall (SL 18: 12), böra däremot närmast uppfattas som brott mot person. Med hänsyn särskilt till att nämnda inbördes något olika gärningstyper ansetts kunna sammanföras i en gemensam straffbestämmelse om koppleri och då denna bestämmelse till väsentlig del är avsedd att bereda straffrättsligt skydd för enskild person mot demoralisering och förförelse, har kommittén ansett naturligt att upptaga bestämmelsen i förevarande kapitel."[44] Av sagda uttalande torde kunna dragas vissa slutsatser om hur målsäganderättsfrågan skall bedömas vid olika typer av koppleribrott.

Vad beträffar den form av koppleri som består i att någon förlett den som är under tjugo år till otuktigt levnadssätt uttalade straffrättskommittén att

[39] Se under 21.2.1. och 21.2.2.
[40] SOU 1944: 69 s. 175 och 201 f.
[41] SOU 1944: 69 s. 200.
[42] Jfr NJA 1901 s. 235.
[43] Kungl. Maj:ts proposition nr 10 år 1962 del B, s. 179 och 435.
[44] SOU 1953: 14 s. 228.

den nödvändiga begränsningen i brottsområdet ligger däri att handlingen skall rikta sig mot någon som är under tjugoett år (efter lagändring tjugo år) och att den skall innebära förledande till otuktigt levnadssätt.[45] Att dylikt koppleribrott anses riktat mot den som förletts till otuktigt levnadssätt bestyrkes även av det i föregående stycke citerade uttalandet. Den mot vilken förevarande form av koppleribrott är begånget bör anses som målsägande liksom målsäganderätt erkännes vid brottet förförelse av ungdom. Då brottslingen utnyttjat annans otuktiga levnadssätt är brottet enligt straffrättskommittén riktat mot den prostituerade och hon bör då anses som målsägande.

Mera tveksamt är om målsäganderätt bör erkännas då koppleribrott bestått i att någon främjat annans otuktiga levnadssätt.[46] Straff för främjande av annans otuktiga levnadssätt kan enligt svensk rätt inträda om någon lämnat anvisningar på prostituerades adresser eller om någon verksamt bidragit till att annan person hemfallit åt eller fortsatt ett otuktigt levnadssätt genom att uthyra bostad åt en prostituerad kvinna.[47] I sådant fall bör målsäganderätt ej erkännas. Om gärningsmannen genom mera varaktig psykisk påverkan främjat annans otuktiga levnadssätt synes målsäganderätt böra erkännas. Eftersom påverkan av helt tillfällig art, såsom då någon vid enstaka tillfälle uppmanar annan till könsligt umgänge, ej föranleder straff enligt straffrättskommittén,[48] bör den prostituerade ej anses som målsägande om hon utsatts för sådan påverkan. De skäl som föranlett att den prostituerades nödvändiga medverkan ej ådrager henne straff[49] kan åberopas till stöd för att hon bör anses som målsägande i vissa fall. Om den prostituerade framstår som initiativtagare till brottet är det ej uteslutet att hon kan fällas till ansvar för anstiftan till koppleri.[50] I sådant fall bör hon ej äga åtalsrätt.

[45] SOU 1953: 14 s. 253.
[46] Jfr BGHSt 9, 71 och 18, 283.
[47] SOU 1953: 14 s. 251 f.
[48] SOU 1953: 14 s. 253.
[49] SOU 1944: 69 s. 100.
[50] Jfr BGHSt 19, 107.

20. Angrepp mot känslolivet

Enligt RB 20: 8 st. 4 skall en person anses som målsägande om han blivit förnärmad av brottet. Detta stadgande skulle möjligen kunna tolkas så att en person ansågs som målsägande ifråga om *varje* brottslig gärning som medfört att personen känt sig kränkt eller förnärmad eller upplevt obehag. I doktrinen har hävdats att rekvisitet förnärmad måste bestämmas med ledning av läran om brottets skyddsintresse.[1] Vid brott som ej kriminaliserats för att motverka uppkomst av olustkänslor bör enligt denna uppfattning målsäganderätt ej tillerkännas den som känt sig förnärmad. Alldeles oberoende av om denna uppfattning kan godtagas är det möjligt att endast framkallandet av vissa typer av känslotillstånd kan grunda målsägande rätt för den förorättade. Vidare anses kanske den förnärmade ej som målsägande om han upplevt ringa obehag, utan endast då brottet varit ägnat att medföra starka olustkänslor. Avgörande för bedömningen om den enskilde kan anses som målsägande kan härvid ej vara om den enskilde faktiskt känt sig kränkt. Sådana personliga förhållanden som att den enskilde är ovanligt känslig bör ej vara normgivande vid bedömningen av målsägande rättsfrågan. Bedömningen måste ske under hänsynstagande till sådana objektiva förhållanden som är oberoende av den kränktes personliga uppfattning t. ex. sådana objektiva omständigheter som angreppets intensitet.[2]

20.1. Brott som medför materiella eller fysiska verkningar

Vid egendomsbrott som varit ägnade att kränka en person uppkommer fråga om den förorättade kan anses som målsägande då han ej lidit skada eller utsatts för fara därför.

En kapten på ett ångfartyg har ej ansetts som målsägande ifråga om förskingringsbrott som förövats av styrmannen på fartyget. Styrmannen hade förskingrat medel som han uppburit av varumottagare och som skulle överlämnas till varuavsändarna. Kaptenen, vilken ansett sig förpliktad att ersätta avsändarna deras förlust, måste uppenbarligen ha känt sig kränkt, men ansågs likväl ej som målsägande.[3] Fastighetsägare som ej lidit skada genom förövat förmögenhetsbrott har ej ansetts som målsägande av den anledningen

[1] Se under 4.2.
[2] Olivecrona, s. 78 och MO 1951 s. 181.
[3] NJA 1902 s. 254.

att han haft ett ideellt intresse av att inga brottsliga oegentligheter förekom i samband med handhavandet av angelägenheter som berörde hans egendom.[4] Målsäganderätt torde ej tillerkännas den som känt sig kränkt på den grunden att han blivit vilseledd genom bedrägeribrott. Endast om den vilseledde lidit skada erkännes målsäganderätt.[5] Den som utsatts för fara genom annans vårdslösa framfart med motorfordon har ej ansetts som målsägande oaktat vederbörande uppenbarligen känt sig kränkt.[6] Endast vid ett fåtal egendomsbrott där kriminaliseringen delvis skett för att värna ägarens ideella intressen torde målsäganderätt erkännas av den anledningen att ägaren blivit kränkt genom brottet.[7] Av det sagda framgår att den förnärmade ej kan anses som målsägande då kriminaliseringen ej skett för att motverka angrepp mot känslolivet eller angrepp mot vissa ideella intressen. Detta innebär att rekvisitet förnärmad i definitionsregeln måste tolkas med ledning av läran om brottets skyddsintresse vid egendomsbrott.

20.2. Brott som är ärekränkande

Kriminaliseringen av den vid brottet förtal beskrivna handlingstypen har skett för att skydda den enskilde från att bli utsatt för andra människors missaktning. Brottets skyddsintresse skulle kunna betecknas som det anseende individerna åtnjuter i förhållande till andra medborgare.[8] I detta avseende tar kriminaliseringen ej sikte på att förhindra uppkomsten av olustkänslor. Emellertid anses även den enskildes subjektiva ära eller självkänsla vara skyddad vid brottet förtal på samma sätt som vid brottet förolämpning. Vid det sistnämnda brottet finns icke någon annan grund för kriminaliseringen.[9] Oavsett i vilka avseenden brotten förtal och förolämpning kan medföra negativa verkningar för den ärekränkte är det klart att denne är målsägande ifråga om dessa brott. Detta framgår med all tydlighet av BrB 5: 5 st. 1. Enligt detta lagrum må förtal, grovt förtal och förolämpning ej åtalas av annan än målsäganden, dock att allmän åklagare äger åtala brottet förtal efter angivelse av målsäganden om det anses påkallat ur allmän synpunkt.[10] Ärekränkningsbrotten är målsägandebrott och den kränkte kan således väcka åtal vid brottet förtal även om förutsättningarna i RB 20: 8 st. 1 ej är uppfyllda. Detsamma gäller om en ämbetsman blivit förolämpad i och för tjänsten. Om således brottet är att bedöma som förutom förolämpning även missfirmelse mot tjänsteman äger den kränkte en primär åtalsrätt ifråga om föro-

[4] Se under 11.1.2.
[5] Se under 18.5.
[6] NJA 1908 s. 506.
[7] Se under 11.3. beträffande olovlig jakt samt under 13.3.1. beträffande tagande av olovlig väg.
[8] Kommentar till brottsbalken I, s. 181 f.
[9] Nelson, Rätt och ära, s. 410 och 417.
[10] Beträffande skälen för införandet av allmän åtalsrätt vid förtal se Kommentar till brottsbalken I, se. 211 f. Jfr Nelson, Rätt och ära, s. 221 not 4.

lämpningsbrottet.[11]

Den som muntligen eller i rättegångsskrift uttalar sig otillbörligt om motparten kan ådraga sig straff enligt RB 9: 5. Enligt RB 20: 1 äger rätten utan åtal upptaga fråga om ansvar för rättegångsförseelse. Stadgandet innebär att rätten ex officio prövar om straff för rättegångsförseelse skall ådömas någon. Om en enskild person yrkat ansvar för sådan förseelse är rätten ej förpliktad att pröva yrkandet därest den enskilde ej anses som målsägande. Ur denna synpunkt och ur rättegångskostnadssynpunkt är det av intresse att utröna om målsäganderätt kan tillerkännas part om vilken lämnats kränkande uppgifter. Straffbestämmelsen i RB 9: 5 skulle enligt PLB endast tillämpas om förfarandet ej var att bedöma som förargelseväckande beteende eller annan gärning t. ex. missfirmelse som förskyller dagsböter eller frihetsstraff enligt strafflagen. PLB betecknade ifrågavarande överträdelse som en ordningsförseelse.[12] Om en part uttalat sig kränkande om motparten bör målsäganderätt erkännas om straff för förtal kan inträda. Däremot vore det naurligt att underkänna målsäganderätt om de lämnade uppgifterna endast kunde föranleda straff enligt RB 9: 5. I två rättsfall har HD prövat av enskilda personer framställda ansvarsyrkanden för rättegångsförseelser.[13] Det är möjligt att yrkandena prövats ex officio av rätten. Det kan således ej fastslås att målsäganderätt erkänts. Rätten har tilldelats befogenhet att omedelbart döma till straff för rättegångsförseelser som avses i RB 9: 5 för att förhandlingen skall få ett ändamålsenligt förlopp. Om part tillerkändes målsäganderätt då någon muntligen inför rätten kränkt parten skulle ett av honom framställt ansvarsyrkande kunna innefatta ett olämpligt ingrepp i rättens processledande befogenheter. Rättens handläggning av själva huvudsaken skulle därvidlag kunna försvåras. Med hänsyn härtill synes det lämpligast att ej erkänna målsäganderätt ifråga om rättegångsförseelse som avses i RB 9: 5.

20.3. Brott som väcker förargelse eller stör annans frid

Vid brotten ofredande, hemfridsbrott, förargelseväckande beteende och fylleri kan brottslingen ha framkallat olustkänslor hos olika individer som iakttagit honom vid brottstillfället eller som på annat sätt berörts av brottet. Ovan under 13.3.3. har behandlats frågan om vem som är målsägande vid hemfridsbrott, varvid framhölls att avgörande betydelse ej kan tillmätas det förhållandet att en person upplevt obehag.

Vid ofredande kan brottslingen framkalla olustkänslor t. ex. genom att föra oljud, utöva telefonförföljelse eller allvarligen skrämma annan.[14] Brot-

[11] Rättsfallet NJA 1958 s. 726 ger ej uttryck för gällande rätt. Se Kommentar till brottsbalken I, s. 212.
[12] PLB, s. 136 f.
[13] NJA 1958 C 300 och C 658.
[14] SOU 1953: 14 s. 169.

tet ofredande anses vara ett mot den enskilde riktat brott, vilket framgår av brottets systematiska placering samt av lagrådets uttalande att en person blott kan ådraga sig straff när förfarandet kan karaktäriseras som ett personligt ofredande.[15] På grund härav bör den ofredade anses som målsägande. Detta utsäges också uttryckligen i BrB 4: 11. I detta lagrum stadgas, att ofredande som icke förövats å allmän plats, må åtalas av allmän åklagare allenast om målsäganden angivit brottet till åtal eller ock åtal finnes påkallat ur allmän synpunkt. I de allra flesta fall är det helt klart att den vars frid blivit störd är att anse som målsägande. Emellertid blir förhållandena mer komplicerade då ett flertal personer ofredats genom samma beteende.

Om ett flertal personer upplevt obehag till följd av begånget ofredandebrott kan målsägande rätt ej tillerkännas envar som blivit förnärmad genom brottet. För att ansvar för ofredande skall kunna inträda uppställes ett krav på att beteendet skall ha varit hänsynslöst gentemot annan. Vid ofredandebrott som berört flera personer behöver ej förfarandet ha varit hänsynslöst mot alla personer som blivit förnärmade genom brottet. Presumtionen för att den förorättade alltid kränkes så allvarligt vid ofredande att han undantagslöst bör anses som målsägande kan endast upprätthållas då grunden för erkännande av målsägande rätt sammanfaller med grunden för förfarandets straffbarhet. När ofredandebrott förövats mot flera individer är det ej nödvändigt att den fridsstörning som drabbat en enskild person utgör en tillräcklig betingelse för straff. Den enskilde bör då ej anses som målsägande. Det sagda kan illustreras med ett exempel. Lagrådet förklarade att om någon fört oljud det ej kunde krävas att ofredandet riktat sig mot viss person med uppsåt att störa just denne. Vidare uttalades att om någon fört starkt buller på en gård nattetid och härigenom stört dem som bott i fastigheten vederbörande borde straffas för ofredande om beteendet varit hänsynslöst.[16] Skall i sådant fall alla personer som bott i närliggande fastigheter anses som målsägande? Är det härvid av betydelse om de faktiskt sett endast blivit störda i mycket ringa grad? Om avseende skulle fästas vid detta förhållande skulle målsägande rättsfrågan bli beroende av om lägenhetsinnehavaren befunnit sig på annan plats vid brottstillfället eller om han ej kunnat uppfatta några störande ljud t. ex. på grund av att han lyssnat på grammofonmusik. Målsägande rätt torde ej böra erkännas av den anledningen att det förelegat fara för att den enskilde skulle kunnat bli störd. Det bör alltså krävas att den enskilde faktiskt blivit besvärad för att han skall kunna anses som målsägande.[17] Uppenbart är vidare att personer som bott långt ifrån brottsplatsen ej kan tillerkännas målsägande rätt eftersom den som upplevt ringa obehag ej bör anses som målsägande.

[15] Kungl. Maj:ts proposition nr 10 år 1962 del B, s. 422.
[16] Kungl. Maj:ts proposition nr 10 år 1962 del B, s. 422 och Kommentar till brottsbalken I, s. 167.
[17] Andenæs har uttalat att den vars nattro störts är fornærmede vid brott som avses i straffeloven § 350 st. 2. Andenæs, s. 86.

Vad beträffar brotten förargelseväckande beteende och fylleri har i praxis målsäganderätt ej tillerkänts den som känt sig illa berörd.[18] Samma åsikt finns företrädd i doktrinen.[19] Det kan dock ifrågasättas om målsäganderätt ej borde erkännas t. ex. vid förargelseväckande beteende då brottet i särskilt hög grad varit ägnat att kränka någon enskild person. I NJA 1910 s. 465 hade den tilltalade uppträtt hotfullt mot en polisuppsyningsman samt utbrutit i skällsord och svordomar som närmast varit riktade mot polisuppsyningsmannen. Trots att brottet varit riktat mot viss enskild person och angreppet varit kännbart för denne har målsäganderätt ej erkänts.

Vad beträffar målsäganderättsfrågans bedömning vid brottet oskickligt beteende intogs en något annorlunda ståndpunkt i ett av MO avgivet yttrande. Straffbudet om oskickligt beteende i BrB 21: 9 har följande lydelse: "Visar krigsman, i annat fall än förut är sagt, vanvördnad mot förman eller missaktning mot underlydande eller brister han eljest i anständigt uppförande mot krigsman, och sker det i eller för dennes tjänst, dömes för oskickligt beteende till disciplinstraff." MO förklarade att vid brottet oskickligt beteende målsäganderätt i princip ej kunde anses tillkomma den mot vilken den felande brustit i anständigt uppförande. MO uttalade att oskickligt beteende enligt förarbetena icke bedömts som riktat mot vederbörande förman eller underlydande personligen, utan såsom ett störande av den militära ordningen och intresset av ett gott förhållande mellan befäl och manskap samt ett ostört arbete i övrigt i krigstjänsten.[20] MO förklarade vidare att man i enstaka fall måste räkna med att brottets inriktning mot viss person kunde nå en sådan intensitet att — ehuru straffbar missfirmelse dock ej kunde anses föreligga — vederbörande likväl borde anses som målsägande. Slutligen uttalades att några mer bestämda riktlinjer för gränsdragningen knappast kunde angivas utan att förhållandena i det särskilda fallet måste bli avgörande, varvid dock utslagsgivande betydelse ej utan vidare kunde tillskrivas det förhållandet att vederbörande uppgivit att han känt sig kränkt.[21]

Till skillnad från vad som gäller beträffande förargelseväckande beteende torde det vid oskickligt beteende vara möjligt att stundom erkänna målsäganderätt. För att ansvar för oskickligt beteende skall kunna inträda krävs nämligen att gärningen riktat sig mot en bestämd person.[22] Då gärningsmannen uppsåtligen visat en bestämd person missaktning synes det möjligt att åtminstone ibland erkänna målsäganderätt på samma sätt som den som blivit utsatt för andras missaktning är målsägande vid förtal.

[18] NJA 1878 B 549 (förargelseväckande beteende), 1887 B 291 (fylleri), 1891 s. 617 (fylleri och förargelseväckande beteende), NJA 1907 B 294 (förargelseväckande beteende) och NJA 1910 s. 465 (förargelseväckande beteende).
[19] Agge, Straffprocessrätt II, s. 34 och Andenæs, s. 85 f.
[20] Jfr SOU 1946: 83 s. 94.
[21] MO 1951 s. 181. Se även Kommentar till brottsbalken II, s. 432.
[22] MO 1951 s. 180 och Kommentar till brottsbalken II, s. 431.

20.4. Anstötligt leverne av präst

I 9 § lag 8 mars 1889 om straff för ämbetsbrott av präst och om laga domstol i sådana mål stadgades straff för det fall präst åstadkom uppenbar förargelse genom sitt leverne eller någon sin gärning.[23] Denna lag är upphävd. Enligt gällande rätt kan en präst ådraga sig ansvar för tjänstefel om han fört ett anstötligt leverne.[24] I äldre praxis har församlingsmedlem ansetts behörig föra talan som målsägande ifråga om brottet anstötligt leverne av präst.[25] Vidare har målsäganderätt ansetts tillkomma församlingsmedlem då präst utspritt villoläror eller begått brott mot den kyrkliga ordningen t. ex. den kyrkliga ritualen.[26] Nämnas kan även att enskild person ansetts behörig föra talan om ansvar mot präst som försummat att utföra vissa honom åliggande administrativa uppgifter.[27] Däremot har församlingsmedlem ej medgivits rätt att föra talan om ansvar för förmögenhetsbrott som medfört skada för församlingen.[28]

Anledningen till att församlingsmedlem ansetts äga behörighet att som målsägande anställa och utföra ansvarstalan mot präst för det denne fört ett anstötligt leverne torde vara att det föreskrivits att församlingspräst skall föregå med gott exempel för att härigenom fostra församlingsmedlemmarna till en sann tro i Kristi anda.[29] Emellertid hade det tett sig naturligt om man i praxis ansett församlingsmedlem som målsägande ej blott ifråga om brottet anstötligt leverne av präst utan även ifråga om förmögenhetsbrott som förövats av församlingspräst. Motiveras enskild församlingsmedlems åtalsrätt med att han har ett anspråk på att församlingsprästen för ett oklanderligt leverne, borde varje förbrytelse som begåtts av församlingsprästen kunna beivras av församlingsmedlem. Lämpligast torde vara att ej låta församlingstillhörighet grunda målsäganderätt vid brott som väckt anstöt och detta oberoende av brottets art. En regel med sådant innehåll torde stå i överensstämmelse med vad som gäller andra befattningshavare som är anställda i allmän tjänst. Enligt ett utslag av HD äger myndighet ej åtalsrätt ifråga om brott som förövats av tjänsteman utom tjänsten och som skadat myndighetens anseende.[30] Än mindre bör en viss kategori enskilda medborgare anses behöriga att anställa åtal i sådant fall. Att låta präster intaga

[23] Se Wetterberg, Handbok i kyrkolagfarenhet, s. 469.
[24] SOU 1945: 29 s. 10 och 12 ff och Kungl. Maj:ts proposition nr 94 år 1948 s. 39 f samt Kommentar till brottsbalken II, s. 367 f.
[25] NJA 1899 s. 369, 1910 B 591, 1929 s. 274, 1930 B 318 och 1936 B 927. I rättsfallet SvJT 1941 ref. s. 39 ansågs medlem av församlingen A, utgörande del av pastoratet B och kontraktet C, vara obehörig föra talan om ansvar mot prosten i kontraktet, vilken var kyrkoherde i annat pastorat. I NJA 1896 B 72 fick klaganden ej fullfölja talan då han ej var bosatt inom den församling eller det stift där den åtalade prästen verkade.
[26] NJA 1929 s. 658.
[27] NJA 1896 B 233 och 1903 B 643. Målsäganderättsfrågan bedömdes annorlunda i NJA 1885 B 782.
[28] NJA 1877 B 651 och 1913 s. 498.
[29] Kyrkolagen 24 kap. 22 och 23 §§. Se även Sundberg, Kyrkorätt, s. 164.
[30] NJA 1927 s. 256.

en särställning bland offentligt anställda tjänstemän och ge de enskilda församlingsmedlemmarna åtalsrätt synes ej vara motiverat.

20.5. Brott som sårar den sexuella anständighetskänslan

Vid våldtäkt, våldförande och frihetskränkande otukt är det helt klart att målsäganderätt tillkommer den med vilken gärningsmannen haft könsligt umgänge. På samma sätt bör målsäganderättsfrågan bedömas vid de brott som avses i BrB 6: 3, 4, 5 och 6 st. 1,[31] dock att målsäganderätt i vissa fall ej kan tillkomma den som helt frivilligt samtyckt till brottet.[32] Emellertid kan tvekan hysas i vilken utsträckning åtalsrätt bör tillerkännas olika enskilda personer vid sådant otuktigt beteende som avses BrB 6: 6 st. 2 bl. a. vid exhibition. Det framgår av brottets systematiska placering och av stadgandets ordalydelse att otuktigt beteende är ett mot den enskilde riktat brott.[33] För straffbarhet krävs att någon blottat sig för annan. Häri torde ligga ett krav på att gärningsmannen haft uppsåt att blotta sig för en eller flera bestämda personer. I ett äldre rättsfall har föräldrar till flicka inför vilken lärare uppträtt sedlighetssårande ansetts behöriga att föra ansvarstalan för det mot dottern begångna brottet.[34]

Det får anses klart att målsäganderätt tillkommer den kvinna inför vilken någon blottat sig. Förhållandena kan emellertid kompliceras av att det exhibitiva beteendet iakttagits av andra personer än den inför vilken gärningsmannen haft uppsåt att blotta sig. Antag att en person blottat sig inför en kvinna samt att gärningen iakttagits av andra personer utan att brottslingen varit medveten därom. Bör dessa personer höras som vittnen i målet? Om en person begår en sedlighetssårande handling och därvid tror att ingen iakttager hans beteende kan ej de personer som faktiskt råkat iakttaga beteendet få gärningsmannen ådömd straff. Eftersom gärningsmannen ej haft uppsåt att såra någons sexuella anständighetskänsla kan ansvar för otuktigt beteende ej ifrågakomma. De som iakttagit förfarandet kan därför ej få gärningsmannen dömd till straff och de kan ej heller anses ha ett berättigat krav på att få framställa ansvarspåstående mot gärningsmannen. I överensstämmelse härmed bör målsäganderätt underkännas om t. ex. en man av en händelse kommit att iakttaga annans exhibitiva beteende, vilket beteende riktat sig mot en kvinna.

Det kunde hävdas att avseende ej borde fästas vid gärningsmannens uppsåt utan vid i vilken grad förfarandet faktiskt sett varit ägnat att såra olika personers anständighetskänslor. Om således en person blottat sig för en kvinna och annan person råkat iakttaga beteendet kunde det tyckas att förfaran-

[31] Se beträffande tillämpningen av den äldre motsvarigheten till BrB 6: 6 st. 1 NJA 1931 s. 499.
[32] Jfr BrB 6: 5 st. 3 och 6: 11 st. 3.
[33] SOU 1953: 14 s. 248 ff.
[34] NJA 1936 B 1085 och härtill NJA 1938 s. 302.

det rent objektivt varit ägnat att såra den sexuella anständighetskänslan i lika hög grad vad beträffar de båda personer som iakttagit beteendet. Detta torde ej vara helt riktigt. Om gärningsmannen haft för uppsåt att blotta sig för en bestämd kvinna uppfattar hon handlingen som mer påträngande än andra personer som råkar bli vittnen till händelsen. För iakttagarna står det ofta klart gentemot vem beteendet riktar sig och detta förhållande är ägnat att rent faktiskt påverka intensiteten i känsloupplevelsen.[35] Vid exhibition bör målsäganderätt ej tillkomma annan än den inför vilken gärningsmannen haft uppsåt att blotta sig.

Före 1970 hade BrB 16: 11 st. 1 följande lydelse: "Sårar någon tukt och sedlighet genom framställning i skrift eller bild eller genom att saluhålla, förevisa eller annorledes sprida skrift eller bild, dömes för sårande av tukt och sedlighet . . ." Detta brott har ansetts ej vara riktat mot någon enskild person.[36] I rättsfallet NJA 1969 s. 364 ansågs enskild person ej äga rätt att som målsägande föra talan om ansvar jämlikt BrB 16: 11 för sårande av tukt och sedlighet. Den brottsliga gärningen påstods ha bestått i offentlig förevisning av en film som skulle ha varit sedlighetssårande.

Genom lag den 5 juni 1970 fick BrB 16: 11 följande lydelse: "Den som på eller vid allmän plats genom skyltning eller annat liknande förfarande förevisar pornografisk bild på sätt som är ägnat att väcka allmän anstöt dömes för otillåtet förfarande med pornografisk bild . . . Detsamma gäller den som med posten sänder eller på annat sätt tillställer någon pornografisk bild utan föregående beställning." Departementschefen uttalade att endast sådan spridning bör vara straffbar som innebär att allmänheten mer eller mindre påtvingas åsynen av pornografiska bilder på eller vid allmän plats eller att den enskilde medborgaren mot sin vilja tvingas taga emot sådana bilder i postförsändelse eller vid utdelning i hans bostad.[37] Tvekan kan ej hysas om att det i första punkten BrB 16: 11 kriminaliserade förfarandet riktar sig mot allmänheten. Brottet kan ej beivras av person som tagit anstöt av t. ex. pornografisk bild som visats i skyltfönster. Rättsfallet NJA 1969 s. 364 lämnar belägg för att målsäganderätt ej bör erkännas ifråga om sådan brottslig gärning. Däremot synes det möjligt att som målsägande anse enskild person som mot sin vilja påtvingats pornografiska bilder som översänts i t. ex. postförsändelser. Sådant förfarande riktar sig ej mot en större personkrets utan endast mot en person, nämligen adressaten. Att tillerkänna honom målsäganderätt kan ej sägas stå i strid med ovannämnda avgörande av HD, vilket blott rörde frågan om enskild ägde åtalsrätt vid förfarande som kunnat väcka anstöt hos allmänheten.

En persons sexuella anständighetskänsla kan såras icke blott genom att han kommit att iakttaga vissa företeelser utan även på annan grund. Den

[35] Jfr Thornstedt, SvJT 1957 s. 554.
[36] SOU 1953: 14 s. 227 och Kommentar till brottsbalken II, s. 203.
[37] Kungl. Maj:ts proposition nr 125 år 1970 s. 73.

som är författare kan ha ett särskilt intresse av att otuktiga skrifter med ringa litterärt värde ej sprides bland allmänheten. Författaren bör ej anses som målsägande ifråga om brott såsom förledande av ungdom.[38] Ej heller bör fastighetsägare eller hyresgäst anses som målsägande ifråga om koppleri då brottet vanemässigt förövats inom eller i närheten av ifrågavarande fastighet.[39]

20.6. Brott som sårar pietetskänslan

Till förmån för den åsikten att straffrättsligt skydd borde givas beträffande ärekränkning mot avliden åberopade straffrättskommittén att människan i allmänhet hyser en önskan att åtnjuta ett gott namn och rykte även efter döden. Vidare åberopade kommittén att det är ett allmänt samhälleligt intresse att förtal mot avliden kriminaliseras samt att en ärekränkande beskyllning mot avliden ofta innefattar angrepp mot de efterlevandes ära eller i vart fall deras pietetskänsla.[40] Efterlevande som på detta sätt kränkes i sin ära eller såras i sin pietetskänsla har tillförsäkrats åtalsrätt enligt BrB 5: 5 st. 2. Den avlidnes närmaste anhöriga är åtalsberättigade.[41] Straffrättskommittén synes ha hyst den åsikten att de anhöriga vore att anse som målsägande och ej blott såsom personer vilka i kraft av särskild lagstiftning tillförsäkrats åtalsrätt och angivelserätt.[42] Denna straffrättskommitténs uppfattning vinner ej stöd av lagtextens ordalydelse. Lagrummets språkliga utformning tyder närmast på att de efterlevande i processuellt hänseende skulle vara att jämställa med sådana anhöriga till en avliden målsägande vilka tillförsäkrats åtals- och angivelserätt enligt RB 20: 13 st. 2. De anhöriga är i detta fall ej målsägande utan har medgivits att succedera i den avlidnes åtals- och angivelserätt under vissa förutsättningar. Emellertid är förhållandena vid brottet förtal av avliden ej helt likartade med de i RB 20: 13 st. 2 omnämnda fallet. Brottet förtal mot avliden får anses riktat även mot den efterlevandes anhöriga. Denna ståndpunkt synes HD ha intagit i ett avgörande från 1966.[43] De efterlevande behöver ej anses ha succederat i den avlidnes rätt utan bör anses som målsägande då de själva tillfogats lidande. För att målsägande rätt skall erkännas bör krävas att uttalandet verkligen varit sårande för dem på samma sätt som ett sådant krav uppställes för att de efterlevande skall anses berättigade att erhålla skadestånd.[44] I andra fall kan anhöriga som avses i BrB 5: 5 st. 2 endast anses som åtalsberättigade enligt nämnda lagrum.

Antag att en person blivit ärekränkt samt att han avlidit strax därefter.

[38] Jfr NJW 1966 s. 1933.
[39] Se under 11.1.2. samt Nothmann, s. 82 f och Schmidt II, s. 476.
[40] SOU 1953: 14 s. 223. Även i dansk och norsk rätt anses brottet förtal av avliden vara riktat mot de anhöriga. Krabbe, s. 641 och Skeie, Strafferett II, s. 159.
[41] Jfr SOU 1953: 14 s. 225.
[42] SOU 1953: 14 s. 225 och 227 samt Kommentar till brottsbalken I, s. 213.
[43] NJA 1966 s. 565. Se även SvJT 1970 ref. s. 2.
[44] NJA 1966 s. 565 och HD:s uttalande å s. 575.

Den avlidnes anhöriga är då ej målsägande.[45] De äger blott rätt att ange eller åtala brottet enligt RB 20: 13 st. 2 under den förutsättningen att det ej av omständigheterna framgår att den avlidne ej velat ange eller åtala brottet.

Vid brott mot griftefrid såras ofta de anhörigas pietetskänsla.[46] Den som är gravrättsinnehavare bör anses som målsägande. Om flera personer är innehavare av gravrätten och de ej kan enas om åtal bör anställas för brott mot griftefrid kan det ifrågasättas om regeln om företrädesrätt i 9 § lagen om gravrätt bör vinna analog tillämpning. Med hänsyn till att pietetssynpunkter tillmätts den största betydelsen för utformningen av gravrättsinstitutet bör envar gravrättsinnehavare ha möjlighet att motsätta sig åtal.[47]

20.7. Brott som utgör angrepp mot kollektiva enheter

Förut har framhållits att enskild person ej kan anses som målsägande vid vissa brott som riktar sig mot allmänheten t. ex. förargelseväckande beteende. Vid brott som ej riktar sig mot allmänheten men väl mot en större eller mindre begränsad grupp av personer uppstår fråga om de olika enskilda personer som ingår i gruppen kan anses som målsägande när de blivit förnärmade.

Vid brottet beljugande av myndighet torde myndigheten ej äga åtalsrätt. Skulle ett osant påstående ej blott vara ägnat att undergräva aktningen för en myndighet utan även vara ärekränkande för någon tjänsteman vid myndigheten bör tjänstemannen anses äga åtalsrätt ifråga om brottet missfirmelse mot tjänsteman men ej ifråga om brottet beljugande av myndighet.[48]

Vid brottet hets mot folkgrupp kan i allmänhet ej de personer som tillhör den folkgrupp som förtalats eller smädats anses som målsägande.[49] Kriminaliseringen avser nämligen att bereda skydd för en grupp människor, ej för den enskilde individen.[50] Om ett fåtal personer smädats för sin tillhörighet av viss folkgrupp kan förfarandet i vissa fall beivras som ärekränkningsbrott.[51]

Brottet olaga diskriminering riktar sig bl. a mot den enskilde individen, men har upptagits bland brotten mot allmän ordning.[52] Under lagstiftningsarbetet uttalade RÅ att brottet av hänsyn till målsäganden borde kunna åtalas av åklagare endast om målsäganden angivit brottet eller om åtal ansågs påkallat ur allmän synpunkt.[53] Departementschefen ansåg att någon

[45] Före RB:s ikraftträdande ägde efterlevande anhöriga ej succedera i den målsäganden tillkommande åtalsrätten när målsäganden avlidit. De anhöriga till den avlidne ansågs ej behöriga att föra ansvarstalan för ärekränkningsbrott som förövats mot den avlidne under hans livstid. Se NJA 1897 s. 191.
[46] Nelson, Rätt och ära, s. 330. Jfr RGSt 42, 45 och NJA 1889 s. 119.
[47] SOU 1961: 5 s. 69.
[48] Se under 18.3.
[49] Jfr Nothmann, s. 82 not 34 och Schönke—Schröder, s. 858 f.
[50] Kungl. Maj:ts proposition nr 87 år 1970 s. 27, 37 och 126.
[51] JO 1965 s. 79.
[52] Kungl. Maj:ts proposition nr 87 år 1970 s. 39 f och 59.
[53] Kungl. Maj:ts proposition nr 87 år 1970 s. 46.

särskild åtalsregel ej borde införas av den anledningen att brottet av honom uppfattades såsom ett brott huvudsakligen riktat mot allmän ordning.[54] Detta bör dock ej hindra att målsäganderätt erkännes vid olaga diskriminering, eftersom departementschefen ansåg brottet i viss mån vara av ärekränkande slag.[55]

Vid störande av förrättning eller allmän sammankomst kan målsäganderätt ej tillerkännas den enskilde enbart på den grunden att han känt sig kränkt av att annan person genom oljud stört t. ex. allmän gudstjänst.[56] Stundom förekommer att en allmän sammankomst störes för att hindra deltagarna att ge uttryck för viss åsikt t. ex. vid politiska möten. I dylika fall vore det värdefullt om anordnaren[57] av sammankomsten kunde anses behörig att anställa åtal mot de personer som sökt undertrycka den fria åsiktsbildningen. Vid en strikt tillämpning av läran om brottets skyddsintresse skulle målsäganderätt knappast kunna erkännas. Med beaktande av det enskilda åtalets kontrollfunktion torde dock målsäganderätt böra tillerkännas anordnaren.

20.8. Identifikation

Avslutningsvis skall behandlas en mera allmän fråga om målsäganderätt som kan aktualiseras vid ett flertal brott. Problemet skall behandlas i ett sammanhang för att det härigenom skall kunna utrönas om brottstypens art har betydelse.

Om en person utsättes för brottsligt angrepp kan en annan person t. ex. en anhörig eller en vän känna lidande med den mot vilken angreppet riktat sig. Kan målsäganderätt erkännas på grund av att olustkänslor framkallats då någon identifierat sig med den angripne? Den som upplever olustkänslor på grund av identifikation bör normalt uppleva dessa intensivare ju starkare bandet är mellan honom och den angripne och ju allvarligare det brottsliga angreppet är.

Vid ett så allvarligt brott som dråp har ej ens de allra närmaste anhöriga ansetts som målsägande i äldre praxis.[58] De närmaste anhöriga har genom stadgandet i RB 20: 13 st. 1 tillförsäkrats åtalsrätt och angivelserätt för det fall den avlidne blivit dödad genom brott. Stadgandet kan sägas ge uttryck för den uppfattningen att en person ej kan anses äga målsäganderätt på grund av identifikation annat än om särskilt lagstöd finnes härför. Måls-

[54] Kungl. Maj:ts proposition nr 87 år 1970 s. 71.
[55] Kungl. Maj:ts proposition nr 87 år 1970 s. 71.
[56] Jfr NJA 1876 B 139 och B 150, vilka rättsfall tyder på att enskild ej skulle ägt beivra brott mot trosfrid. Detta brott har avkriminaliserats.
[57] Ej blott då en bestämd anordnare måste finnas enligt 3 och 4 §§ lagen om allmänna sammankomster borde målsäganderätt erkännas. Även i andra fall då t. ex. en ideell förening anordnat en sammankomst torde det vara möjligt att kunna avgöra vem som är att anse som anordnare.
[58] NJA 1904 s. 592 och 1930 s. 463.

äganderätt kan ej tillerkännas anhörig till den som misshandlats.[59] Än mindre kan målsäganderätt anses tillkomma den som närvarit då annan misshandlats. Denna ståndpunkt intogs av HD i ett rättsfall där den misshandlade varit en polisuppsyningsman behjälplig i tjänsteärende och då den sistnämnde själv misshandlats. Polisuppsyningsmannen ansågs endast som målsägande ifråga om det mot honom förövade misshandelsbrottet.[60] Om således två personer i ett sällskap blivit misshandlade vid ett tillfälle är var och en endast behörig att väcka åtal ifråga om det mot honom begångna misshandelsbrottet. Vid kumulation av åtalen måste däremot vanligen de båda misshandlade höras som målsägande beträffande händelseförloppet i dess helhet, enär de båda misshandelsbrotten ofta har ett nära samband med varandra.[61] Till stöd för att endast den misshandlade själv bör anses åtalsberättigad kan åberopas att denne själv bör bestämma om åtal bör väckas och att annan person ej mot hans vilja skall kunna anställa ansvarstalan.[62] Detta kan vara av betydelse i de fall då den misshandlade önskar träffa förlikning med gärningsmannen.

Vad beträffar brottet djurplågeri är det uppenbart att kriminaliseringen skett för att skydda djuren. Brottet bör ej anses riktat mot de enskilda individer som iakttagit den brottsliga gärningen och därvid känt lidande med djuret. Den som upplevt obehag vid åsynen av gärning som är att beteckna som djurplågeri kan ej anses som målsägande.[63]

I vissa fall bör anhörig till den mot vilken brott förövats anses som målsägande ej på grund av identifikation utan på grund av att denne lidit skada jämte den mot vilken angreppet mera omedelbart riktat sig. Vid brott mot känslolivet förekommer fall då det kan hysas tvekan om ej brottet skall anses ha omedelbart kränkt anhörig till den mot vilken brottet riktat sig. Vid våldtäktsbrott som begåtts mot gift kvinna har i tysk praxis maken ansetts som Verletzter.[64]

20.9. Sammanfattning

Envar som blivit förnärmad genom brottslig gärning kan ej anses som målsägande på sätt som definitionsregeln ger anvisning om. Den som känt sig kränkt som en följd av att förmögenhetsbrott förövats kan regelmässigt ej anses som målsägande om brottet ej tillika medfört ekonomisk skada. Har olustkänslor framkallats genom brott som avses i BrB 3—7 kap. erkännes

[59] Agge, Straffprocessrätt II, s. 35 f och Hedenskog, s. 183.
[60] NJA 1910 s. 465. Se även HR:n och HovR:n och justitieråden Ahlgrens och Claessons uppfattning i NJA 1897 s. 96. I detta rättsfall har övriga justitieråd ej tagit ståndpunkt till frågan om anhörigs målsäganderätt vid ärekränkning. Jfr även NJA 1913 B 597. Jfr beträffande tysk rätt Nothmann, s. 81 och Schmidt, Nachtragsband, s. 295.
[61] Se under 6.7.2.
[62] Schmidt II, s. 474 f.
[63] NJA 1878 B 549. Jfr dock NJA 1895 B 626.
[64] NJW 1960 s. 835 och Schmidt, Nachtragsband, s. 295. Jfr även NJA 1889 s. 119.

vanligen målsäganderätt om kriminaliseringen skett för att motverka angrepp mot känslolivet. Endast den omedelbart angripne kan härvid anses som målsägande, ej den som upplevt obehag vid åsynen av ett förövat brott t. ex. misshandelsbrott. Vid brott som riktar sig mot allmänheten eller en större personkrets anses åtalsrätt i regel ej tillkomma de enskilda individer som upplevt obehag.

Av det sagda framgår att frågan om vem som är målsägande avgöres med ledning av läran om brottets skyddsintresse. Straffbelagda handlingar som ger upphov till likartade känslotillstånd återfinnes såväl bland brotten mot person som bland brotten mot allmän ordning. Vid den senare typen av brott erkännes ofta ej målsäganderätt till skillnad från vad som gäller beträffande brotten mot person. Den framkallade olustkänslans art kan således icke direkt ha någon betydelse för bedömningen av målsäganderättsfrågan. Brotten mot allmän ordning utmärkes av att angreppet mot den enskilde ej är av samma intensitet som vid brotten mot person. Som ett resultat av tillämpningen av läran om brottets skyddsintresse kan de allvarligaste angreppen mot annans känsloliv beivras av den förnärmade, men ej de mera lindriga angreppen. Den framkallade olustkänslans styrka får således ej didirekt relevans vid bedömningen av målsäganderättsfrågan. Rubriceringen av det åtalade förfarandet är av primär betydelse.

21. Angrepp på offentligrättsliga intressen

De offentligrättsliga subjekten bedriver verksamhet av mångskiftande karaktär. Verksamheten kan ibland vara av offentligrättslig art, ibland åter av privaträttslig art. Det är icke möjligt att uppdraga en bestämd gräns mellan offentligrättslig och privaträttslig verksamhet.[1] Vid en undersökning av om angrepp på offentligrättsliga intressen grundar målsäganderätt är det ej erforderligt att exakt ange vad som avses med offentligrättsliga intressen. Av vikt är blott att undersöka om angrepp på vissa närmare beskrivna intressen grundar målsäganderätt. Det är härvid av underordnad betydelse om det angripna intresset betecknas som rent offentligrättsligt eller som offentligrättsligt med vissa drag av privaträttslig karaktär.

I det följande skall undersökas i vilken utsträckning offentligrättsliga subjekt kan uppträda som målsägande vid brott som utgör ingrepp i den offentligrättsliga intressesfären. För att kunna besvara denna fråga är det i viss mån nödvändigt att behandla brott som utgör angrepp mot myndigheternas privaträttsliga intressen och tjänstemännens enskilda rätt. Nedan skall först utredas i vilken omfattning offentligrättsliga subjekt äger behörighet att föra ansvarstalan. Härefter skall undersökas under vilka förutsättningar målsäganderätt tillerkännes befattningshavare vid offentligrättsliga subjekt.

21.1. Offentligrättsliga subjekt

Till de offentligrättsliga subjekten hänföres staten och kommunerna samt myndigheter som ingår i den statliga och kommunala förvaltningsorganisationen. Vissa korporationer, anstalter och stiftelser anses vidare som offentligrättsliga subjekt.[2] För den fortsatta undersökningen synes det ej erforderligt att närmare ange vilka rättssubjekt som kan betraktas som offentligrättsliga. Väsentligt är att utröna vilka typer av intressekränkningar som grundar målsäganderätt. Innan denna undersökning vidtager är det nödvändigt att beröra vissa frågor om partshabilitet och ställföreträdarskap.

Staten utgör ett enhetligt rättssubjekt. Enligt RB 11: 2 äger kronan dvs. staten partshabilitet. Kronan såsom sådan torde kunna uppträda som målsägande ibland. Sålunda förutsättes i militära rättegångslagen 10 § 2 och 3

[1] H. Strömberg, Offentliga anstalter, s. 12 f och H. Strömberg, Allmän förvaltningsrätt, s. 15.
[2] H. Strömberg, Allmän förvaltningsrätt, s. 23 ff.

och 22 § 1 att kronan kan vara målsägande t. ex. då brottslingen är skyldig utge ersättning för genom brottet uppkommen skada eller förlust. I praxis finns exempel på att kronan intagit ställning av målsägande i mål vari förts talan om ansvar för förskingring av statsverket tillhöriga medel.[3]

Staten kan företrädas av myndigheter. Oklart är om statsmyndigheter i olika sammanhang endast kan uppträda som ställföreträdare för staten eller även som parter.[4]

Hessler har uttalat att de särskilda ämbetsmyndigheterna är ställföreträdare för samma part och behöriga var inom sitt område.[5] Vissa rättsfall rörande myndighets skyldighet att till statsverket återgälda kostnader för fri rättegång tyder dock enligt Hessler på att statsmyndigheterna behandlats som olika rättssubjekt.[6]

Jägerskiöld har uttalat: "Man kan icke lämpligen pressa in de offentligrättsliga bildningarna i de sedvanliga privaträttsliga normerna och, sedan man djärvt hänfört dem till vederbörande personkategori, från denna utgångspunkt besvara övriga spörsmål. Det är icke troligt, att man kan lösa de olika, för den offentliga rätten och civil- och processrätt uppkomna, gemensamma problemen utifrån något enhetligt schema . . . Normalt fullföljas statsuppgifterna av organ, som icke erhållit rättslig självständighet av sådan omfattning, att de kunna hänföras till de juridiska personernas krets, såsom detta begrepp sedan länge definierats. De äro dock därför ej alltid allenast organ i mening av osjälvständiga bildningar. Man kan icke av sådant förhållande som att myndighet icke kan föra talan mot kronan, icke kan vinna lagfart i eget namn, draga någon slutsats rörande dess handlingsförmåga i övrigt, t. ex. möjlighet att föra talan mot annan myndighet, att kunna avvisa kvittningsanspråk, bliva bunden av delgivning med annan myndighet, till sin förmån kunna åberopa annan myndighets avtal etc."[7]

Sundström menar att åtskilliga myndigheter äger utföra kronans talan och att det härmed ej är avgjort om kronan underställda myndigheter, verk och inrättningar kan uppträda självständigt som parter i rättegång och föra talan i eget namn och för egen räkning.[8] Sundström anser att enligt praxis åtskilliga myndigheter skulle kunna tillerkännas förmåner och åläggas förpliktelser, tvista med enskilda och med varandra och självständigt uppträda som parter i rättegång. Sundström menar vidare att de affärsdrivande verken måste anses behöriga att ettvart inom sitt verksamhetsområde självständigt och för egen räkning föra talan i rättegång och detta oavsett om uttryckligt bemyndigande lämnats.[9]

[3] NJA 1928 B 561 och 1932 B 127.
[4] Hessler, FT 1952 s. 303 ff, Jägerskiöld, FT 1954 s. 299 ff och H. Strömberg, Allmän förvaltningsrätt, s. 24.
[5] Hessler, FT 1952 s. 304 ff.
[6] Hessler, FT 1952 s. 314 f. Jfr Söderlund, s. 316.
[7] Jägerskiöld, FT 1954 s. 338 f.
[8] Sundström, SvJT 1960 s. 166 f.
[9] Sundström, SvJT 1960 s. 170 f.

Då man har att utreda om statliga myndigheter t. ex. de affärsdrivande verken äger föra ansvarstalan som ställföreträdare för kronan eller som parter kan på sätt som Jägerskiöld hävdat ej dragas några slutsatser om vad som gäller beträffande myndigheternas rätt att som parter föra talan mot varandra och att i andra sammanhang uppträda som särskilda rättssubjekt. I det följande skall endast utredas om en statsmyndighet kan anses handla som ställföreträdare för kronan eller som part då myndigheten för ansvarstalan.

Praxis uppvisar ett flertal exempel på att myndigheter ägt föra ansvarstalan i anledning av brott som utgjort angrepp på myndighets privaträttsliga intressen. I vissa fall förklaras blott att vederbörande ämbetsverk ägt föra ansvarstalan. Det är ej möjligt att i dessa fall avgöra om myndigheterna uppträtt som ställföreträdare eller parter. Järnvägsstyrelsen har sålunda i vissa rättsfall ansetts äga behörighet föra ansvarstalan ifråga om brott som medfört egendomsskada.[10] Vidare har generalpoststyrelsen ägt föra ansvarstalan för det en person tillgripit rekommenderade försändelser.[11]

I andra rättsfall har viss myndighet uttryckligen förklarats äga rätt att föra ansvarstalan såsom målsägande. Noga sett kan beteckningen målsägande ej användas om ett rättssubjekt som är ställföreträdare för annan fysisk eller juridisk person vilken är målsägande.[12] Myndigheterna skulle således i nedan angivna rättsfall ha ansetts som parter och ej som ställföreträdare för kronan. Järnvägsstyrelsen har förklarats vara målsägande i avseende å tillgrepp av gods som för befordran lämnats till statens järnvägar.[13] Poststyrelsen har ansetts som målsägande i mål vari yrkats ansvar å en poststationsföreståndare för det hon i avsikt att dölja ett förskingringsbrott anlagt brand i den fastighet där poststationen var inrymd.[14] Vidare har generaltullstyrelsen ägt föra ansvarstalan som målsägande beträffande tillgrepp av varor från tullverkets lokaler.[15] I mål vari allmän åklagare fört talan för förskingring av medel tillhöriga statens järnvägar har järnvägsstyrelsen ansetts äga behörighet att som målsägande fullfölja talan oaktat styrelsen ej tidigare fört ansvarstalan.[16]

HD:s avgöranden i de ovan nämnda rättsfallen innefattar enligt rättsfallsrubrikerna bedömning av frågan om vissa typer av skadeverkningar grundar behörighet att föra ansvarstalan som målsägande och bedömning av frågan om rätten att fullfölja talan är beroende av om talan förts vid lägre rätt.

[10] NJA 1903 s. 347 (vid tågsammanstötning vållad av lokförare skadades järnvägens material) och 1919 s. 532 (vid statens järnvägar anställda personer hade tillgripit bräder tillhöriga statens järnvägar).
[11] NJA 1937 s. 555.
[12] Jfr Agge, Straffprocessrätt II, s. 28 f och 39.
[13] NJA 1918 s. 334.
[14] NJA 1922 s. 344.
[15] NJA 1922 s. 370.
[16] NJA 1934 s. 195 och 445.

Rättsfallen kan ej tolkas som uttryckliga ställningstaganden till spörsmålet om myndighet bör anses som part eller ställföreträdare. På samma sätt som en myndighet ej kan anses som part i ett skadeståndsmål enbart av den anledningen att svaranden förpliktats utge ersättning till myndigheten och ej till kronan bör en myndighet kanske ej anses som part endast därför att denna betecknats som målsägande. Det av domstolarna använda uttryckssättet kan ej tillmätas någon större betydelse, eftersom domstolarna ofta karaktäriserar myndighetens processuella ställning i överensstämmelse med den formulering som stämningsansökan givits.[17]

Till förmån för den åsikten att en myndighet bör anses som part i egenskap av målsägande kan åberopas att en myndighet som äger en avskild förmögenhetsmassa drabbas mera direkt av ett brotts ekonomiska skadeverkningar än staten. Det är härvid naturligt att myndigheten ensam men ej annan representant för staten äger besluta om enskilt åtal bör anställas.

Ur rättegångskostnadssynpunkt vore det ibland rättstekniskt sett fördelaktigt om myndigheten och ej kronan tillerkändes ersättning respektive förpliktades att utge ersättning.[18] Om skadeståndstalan kumulerats med ansvarstalan är det i systematiskt hänseende önskvärt att myndigheten såväl i skadeståndsdelen som i ansvarsdelen intager samma processuella ställning. Skulle myndigheten t. ex. anses som part i ansvarsdelen och som ställföreträdare i skadeståndsdelen skulle rätten tvingas att göra en uppdelning av rättegångskostnaderna. En sådan ordning bör undvikas. Om en myndighet uppträder som part vad beträffar talan om enskilt anspråk i anledning av brott bör myndigheten även i ansvarsdelen anses som part. Det sagda ger vid handen att det icke kan uteslutas att en myndighet kan uppträda som part i egenskap av målsägande.

Vad beträffar frågan om en myndighet äger föra talan om ansvar som ställföreträdare för kronan har HD i ett refererat rättsfall uttryckligen tagit ställning till frågan. Enligt rättsfallets rubrik har lotsstyrelsen ägt rätt att i egenskap av representant för kronan som målsägande föra talan om ansvar å fyrmästare för tjänstefel för det han skulle ha orsakat strandning av ett under hans befäl stående fartyg. Styrelsen hade ej uttryckligen påstått att den ansåg sig föra ansvarstalan i egenskap av ställföreträdare. I målet hade däremot styrelsen inför HD yrkat bifall till framställt yrkande om skyldighet för fyrmästaren att till styrelsen utge skadestånd.[19] Rättsfallet bör tolkas så att myndighet kan föra ansvarstalan som ställföreträdare för kronan såsom målsägande. Rättsfallet lämnar ej stöd för att HD ansett myndighet obehörig att föra talan som målsägande i egenskap av part.

Sammanfattningsvis kan sägas att det icke kan uteslutas att en myndighet ibland anses som part ibland som ställföreträdare då myndigheten utför

[17] Hessler, FT 1952 s. 305.
[18] Jfr Hessler, FT 1952 s. 316, Jägerskiöld, FT 1954 s. 327 f och Söderlund, s. 316.
[19] NJA 1927 s. 574.

ansvarstalan. Då myndigheten betecknas som målsägande kan ej tagas för givet att därmed är avgjort att den är att anse som part. Vid den följande genomgången av rättspraxis rörande myndigheters målsägande rätt skall ej vidare diskuteras om kronan eller vederbörande myndighet är att anse som part i egenskap av målsägande.[20] I rättsföljdshänseende torde det vara av mindre betydelse att utröna om myndigheten anses som part eller ställföreträdare. Vad beträffar behörigheten att föra ansvarstalan saknar det intresse om myndigheten fört talan som part eller ställföreträdare. Av vikt är endast att utreda om myndigheten över huvud taget ägt rätt att anställa och utföra ansvarstalan. Vid tillämpning av stadgandet i RB 36: 1 gäller att såväl målsägande som dennes ställföreträdare är obehörig att vittna. Vad beträffar rättegångskostnadsfrågor torde det sakna praktisk betydelse om den tilltalade förklarats berättigad att uppbära ersättning av myndigheten som part eller av myndigheten som ställföreträdare för kronan. Vad nu sagts äger motsvarande tillämpning för det fall den tilltalade förpliktats utge ersättning för motpartens rättegångskostnader. Däremot torde man vanligen ej beteckna kronan såsom berättigad eller förpliktad i rättegångskostnadsavseende. I vart fall torde ett sådant skrivsätt böra undvikas.[21]

Det ovan anförda aktualiserar vissa terminologiska problem. Då begreppet målsägande användes av domstolar kan därmed avses att myndigheten är antingen part eller ställföreträdare. Då begreppet målsägande förekommer i återgivna eller åsyftade rättsfallsreferat, motivuttalanden, uttalanden i doktrinen eller dylikt blir begreppet målsägande på detta sätt tvetydigt. Uttalanden om att en myndighet är att anse som målsägande kan således betyda att denna ansetts som part eller ställföreträdare. Då i den följande framställningen rörande statsmyndigheter förklaras att en myndighet äger behörighet att anställa eller utföra ansvarstalan avses ej att därmed utsäga om myndigheten är behörig föra talan som part eller ställföreträdare.

De affärsdrivande verken och ett stort antal myndigheter äger enligt instruktioner företräda staten inför domstol. Behörigheten avser frågor som faller inom myndighetens verksamhetsområde.[22] Det kunde måhända hävdas att det ankom på de allmänna åklagarna att företräda staten vid utförandet av ansvarstalan[23] och att det aldrig kunde anses falla inom myndigheternas kompetensområde att anställa och utföra ansvarstalan. I två äldre rättsfall har uppkommit fråga om järnvägsstyrelsen och lotsstyrelsen ägde föra inte bara skadeståndstalan utan även ansvarstalan. HD ansåg härvid att berörda myndigheters behörighet omfattade såväl utförandet av skadeståndstalan som

[20] I den utsträckning som partshabilitets- och ställföreträdarefrågan har betydelse för att motivera behörigheten att föra ansvarstalan är det nödvändigt att beakta problemet. Jfr vad nedan sägs under 21.1.2. om myndighet som äger uppbära avgifter för statens räkning.
[21] Jfr Hessler, FT 1952 s. 316 och Söderlund, s. 316.
[22] Jägerskiöld, FT 1954 s. 322, Sundström, SvJT 1960 s. 166 f och Söderlund, s. 307.
[23] Jfr Söderlund, s. 307.

ansvarstalan.[24] Det kan ej antagas att behörigheten undantagslöst omfattar rätt att anställa ansvarstalan. Det kan tänkas att en myndighets kompetens är bestämd på sådant sätt i en för myndigheten gällande instruktion att myndigheten ej äger anställa ansvarstalan. De svårigheter som uppstår vid avgörandet av vilket subjekt som därvid äger rätt att anställa eller rätt att bemyndiga myndigheten att väcka åtal kan föranleda att man är obenägen att tolkningsvis frånkänna myndigheten behörighet att anställa åtal.

I instruktioner gällande för ämbetsverk kan vara föreskrivet att verkets talan skall utföras av en ombudsman. I praxis har uppkommit fråga om sådan ombudsman äger föra ej blott skadeståndstalan utan även ansvarstalan.

Enligt 1878 års instruktion för generaltullstyrelsen (SFS 1878 nr 36) 5 § 3 st. ägde av styrelsen förordnad ombudsman behörighet dels att som åklagare föra talan om ansvar för brott mot tullförfattningarna dels att i övrigt föra talan å tullverkets vägnar. I äldre rättspraxis har tullverkets ombudsman ansetts behörig att föra talan om ansvar för bedrägeri då han erhållit särskilt uppdrag eller förordnande från styrelsen.[25] Då ombudsmannen fört ansvarstalan i denna sin egenskap å tjänstens vägnar har han ansetts behörig föra talan om ansvar för brott mot tullförfattningarna, men ej för strafflagsbrottet bedrägeri.[26] Av ombudsmannen framställt ersättningsyrkande har i ett rättsfall prövats oaktat yrkande om ansvar för bedrägeri icke upptagits till prövning.[27]

Då ombudsmannen ansetts äga rätt att i denna sin egenskap föra talan om ansvar för brott mot tullförfattningarna förklaras detta av att han enligt instruktionen såsom åklagare varit behörig beivra dylika brott. Däremot har ombudsmannen enligt instruktionen ej ägt behörighet att som åklagare föra talan om ansvar för bedrägeri. HD har ej heller prövat ombudsmannens yrkande om ansvar för bedrägeri då han inför HD förklarat sig föra talan om ansvar för bedrägeri "icke såsom åklagare utan såsom ombud för målsäganden, generaltullstyrelsen".[28] Härav framgår att då ombudsmannen icke uppträtt som åklagare utan som ställföreträdare för styrelsen han ej utan särskilt uppdrag har ägt föra ansvarstalan. Särskilt bemyndigande har ej krävts för anställande av skadeståndstalan. Anledningen till att ombudsmannen ej ansetts äga rätt att föra ansvarstalan som ställföreträdare utan särskilt uppdrag kan vara att hans behörighet att föra ansvarstalan ansetts exklusivt reglerad genom bestämmelserna om ombudsmannens rätt att som åklagare beivra brott mot tullförfattningarna. Möjligt är även att man helt allmänt ansett att ombudsmannens ställning är sådan att det icke kan anses falla inom hans kompetensområde att självständigt fatta beslut om anställande av åtal för

[24] NJA 1903 s. 347 (jfr justitierådet Carlssons votum) och 1927 s. 574 (jfr dissidenten i HovR:n).
[25] NJA 1898 s. 256 och 1900 s. 482. Jfr NJA 1934 s. 455.
[26] NJA 1898 B 379, 1899 s. 72 och 1901 s. 220.
[27] NJA 1899 s. 72.
[28] NJA 1901 s. 220.

styrelsen.[29]

Jämlikt RB 11: 2 kan kommun vara part i rättegång. Enligt kommunallagen 30 § 2 st. d) äger kommunstyrelsen att själv eller genom ombud föra kommunens talan i alla mål eller ärenden, där detta icke på grund av lag eller kommunalfullmäktiges beslut ankommer på annan. Kommunstyrelsens processbehörighet har inskränkts genom vissa bestämmelser i lag. Sålunda har t. ex. barnavårdsnämnd och socialnämnd tilldelats exklusiv behörighet att själva utföra kommunens talan i mål eller ärenden som angår vederbörande nämnds verksamhet.[30] Vid brott som förövats mot en kommun äger således kommunstyrelsen att utföra målsägandetalan för kommunen, såvida ej brottet förövats inom sådan del av kommunens verksamhetsområde där viss nämnd med stöd av bestämmelser i lag eller med stöd av kommunalfullmäktiges beslut äger uppträda som ställföreträdare för kommunen.[31] I denna avhandling skall ej utredas om vissa kommunala myndigheter kan föra ansvarstalan som parter ifråga om brott som kan sägas ej vara riktade mot kommunen såsom sådan men väl mot myndigheten. Det torde vara svårt att lämna exempel på fall där en kommunal myndighet skulle kunna föra ansvarstalan som part i egenskap av målsägande och ej som ställföreträdare för kommunen.[32]

21.1.1. Brott som innefattar angrepp på intressen som är förenade med det offentligrättsliga anställningsförhållandet

De offentligt anställda befattningshavarna är skyldiga att utföra sina åligganden i enlighet med gällande författningar och i viss utsträckning även i enlighet med vad som kan härledas ur själva anställningsförhållandet.[33] För att en myndighet skall kunna fungera effektivt är det av vikt att tjänstemännen är väl skickade att utföra de uppgifter som anförtrotts dem. Vidare är det av stor betydelse att det allmännas verksamhet bedrives på sådant sätt att medborgarna hyser förtroende för myndigheterna. Om en tjänsteman förövat brott i tjänsten eller utom tjänsten kan han härigenom sägas ha företagit en åtgärd som strider mot vad det allmänna kan kräva av sina anställda. Då man har att utröna om den myndighet vid vilken den brottslige tjänstemannen är anställd kan anses som målsägande med hänsyn till det offent-

[29] Beträffande gällande rätt jfr Kungl. Maj:ts instruktion för tullverket av den 3 december 1965 (SFS 1965 nr 706) 5 och 22 §§ samt lag om straff för varusmuggling 24 §. Jfr även Olivecrona, s. 33.

[30] Sundberg, Kommunalrätt, s. 432 f.

[31] Jfr beträffande äldre rätt NJA 1887 B 294, 1899 s. 200, 1911 B 288 och 1918 B 181. Se härtill Sundberg, Svenska Stadsförbundets tidskrift 1933 s. 471 ff.

[32] Berörda fråga skulle ha kunnat aktualiseras om målsägande rätt hade erkänts i de under 21.1.3. nämnda fallen då en kommunal nämnd har att övervaka viss författnings efterlevnad.

[33] Jägerskiöld, Tjänstemannarätt, s. 54 f och H. Strömberg, Allmän förvaltningsrätt, s. 61.

ligrättsliga anställningsförhållandet är det lämpligast att undersöka hur målsäganderättsfrågan bedömes vid brott som tjänstemannen förövat utom tjänsten (ämbetsbrott i vidsträckt bemärkelse).[34] Vid sådana brott kan nämligen myndighetens eventuella målsäganderätt endast motiveras av omständigheter som förknippas med anställningsförhållandets art och ej av förhållanden såsom att tjänstemannen åsidosatt sin tjänsteplikt eller hindrat eller stört myndighetens verksamhet.

Stadgandet i BrB 20: 8 kan sägas lämna legalt stöd för att det allmänna äger kräva att de offentligt anställda befattningshavarna avhåller sig från att föröva brott utom tjänsten. I nämnda lagrum föreskrives: "Om ämbetsman genom annat brott än i 1—4 §§ sägs visat sig uppenbarligen icke vara skickad att innehava sin befattning, skall, jämte annan påföljd som finnes böra åläggas, dömas till avsättning. Är för brottet ej stadgat fängelse i två år eller däröver, må dock dömas till avsättning allenast om tjänstens särskilda beskaffenhet kräver det." I andra stycket stadgas: "Dömes ämbetsman ej till avsättning enligt första stycket, skall han dömas till suspension från sin befattning, om han genom brottet i avsevärd mån skadat det anseende innehavaren av befattningen bör äga." Departementschefen uttalade att syftet med ådömandet av avsättning eller suspension i berörda fall var att skydda den offentliga tjänstens integritet. Enligt departementschefen är det fråga om att ingripa med anledning av brott av sådan beskaffenhet som gör ämbetsmannen olämplig att inneha tjänsten eller som skadar det anseende som innehavaren av befattningen bör äga.[35] Äldre motsvarigheter till straffbestämmelsen i BrB 20: 8 ansågs ha väsentligen samma syfte.[36] I äldre praxis har uppkommit fråga om myndighet ägde rätt att föra ansvarstalan och framställa yrkande om att en tjänsteman måtte avsättas i anledning av att denne förövat brott utom tjänsten.

NJA 1927 s. 256. Sedan RR:n dömt brevbäraren R till straffarbete för det han utom tjänsten förövat stöldbrott yrkade generalpoststyrelsen inför HovR:n att R tillika måtte dömas till avsättning. Till stöd för att styrelsen vore att anse som målsägande åberopades att staten icke med trygghet kunde anförtro utövningen av någon sin funktion åt en person som svårt förbrutit sig mot de i den allmänna samfärdselns intresse av staten uppställda rättsreglerna. Vidare åberopades att postverket ej i sin tjänst kunde använda personer vilka inom eller utom tjänsten låtit ekonomisk oärlighet komma sig till last.

HovR:n upptog icke besvären till prövning.

Styrelsen fullföljde talan och anförde: R hade tillfogat postverket skada på det sätt att han gjort sig i viss mån tjänsteoduglig och alltså minskat den nytta som postverket ägde påräkna av en i dess tjänst anställd funktionär. Det särskilda straff för ämbetsmän som låge i avsättning måste avse det förnärmande och den skada som tjänsteman genom en förbrytelse utom tjänsten tillskyndade det verk där han vore anställd. Styrelsen måste alltså anses som målsägande.

[34] Kommentar till brottsbalken II, s. 343.
[35] Kungl. Maj:ts proposition nr 10 år 1962 del C s. 211 och SOU 1956: 55 s. 296.
[36] SOU 1935: 60 s. 52 f och SOU 1944: 69 s. 419.

HD fann ej skäl att göra ändring i HovR:ns utslag.[37]

Av rättsfallet framgår att intresset av att de vid en myndighet anställda tjänstemännen är väl skickade för de tjänster de innehar icke berättigar myndigheten att uppträda som målsägande ifråga om brott som en befattningshavare förövat utom tjänsten. Detta gäller även för det fall brottet medfört skada som en följd av att vissa ansvarsfyllda arbetsuppgifter, som tidigare utförts av tjänstemannen, måst anförtros annan tjänsteman.[38]

Det särskilda straff för ämbetsmän som ligger i avsättningspåföljden synes enligt styrelsens förmenande ha utgjort ett slags ekvivalent för det förnärmande och den skada som tillskyndats styrelsen. Med hänsyn till vad ovan sagts om avsättningsstraffets funktion ligger det nära till hands att tolka styrelsens uttalande så att med uttrycket förnärmande avsetts skada å tjänstens anseende och därmed även skada å myndighetens anseende. Enligt rättsfallet skulle således myndigheten ej heller kunna anses som målsägande av den anledningen att myndighetens anseende skadats.[39]

Då syftet med avsättningsstraffet är att skydda den offentliga tjänstens integritet kan utgången i detta rättsfall synas stå i strid med det resultat som skulle vinnas vid tillämpning av läran om brottets skyddsintresse. Detta behöver dock nödvändigtvis ej vara fallet, vilket beror på den oklarhet som vidlåder denna lära. HD har ej godtagit den av styrelsen framförda uppfattningen att målsägande rätt borde tillerkännas styrelsen då den tillskyndats förnärmande och skada för vilken avsättningspåföljden utgjorde straff. Målsägande rätt skulle således endast tillerkännas den som är bärare av det intresse som skyddas genom kriminaliseringen av den särskilda handlingstypen dvs. i förevarande fall straffbestämmelsen om stöld. Oberoende av vilka resultat som i detta fall nås vid tillämpning av läran om brottets skyddsintresse synes det ej lämpligt att med bortseende från reella synpunkter söka lösa målsägande rättsfrågan genom att bestämma de olika skyddsintressena vid brott som förövats utom tjänsten. Det ter sig naturligt att en myndighet ej kan göra en tjänsteman straffrättsligt ansvarig för de ekonomiska skadeverkningar som drabbat en utomstående person som en följd av att tjänstemannen förövat stöldbrott utom tjänsten. Den mera medelbara och avlägsna följden av förmögenhetsbrott[40] som består i att tjänstemannen ej vidare kan anses skickad för sin tjänst bör ej berättiga myndigheten att som målsägande föra talan om ansvar för det begångna stöldbrottet och yrka att brottslingen dömes till t. ex. frihetsstraff härför. Däremot bör myndigheten tillerkännas sådana mera begränsade befogenheter att den kan påverka bedömningen av

[37] Överensstämmande utgång i rättsfallet SvJT 1942 ref. s. 47. Jfr dock det äldre rättsfallet NJA 1921 s. 620. Beträffande finsk rätt jfr högsta domstolens meddelande nr 24 år 1965. Väg- och vattenbyggnadsstyrelsen ansågs icke behörig föra målsägandetalan i mål angående åtal mot underlydande tjänsteman för fylleri i tjänsten.
[38] Jfr Olivecrona, s. 75.
[39] Jfr under 18.3. vad som sagts om brottet beljugande av myndighet.
[40] Jfr det av ämbetsansvarskommittén gjorda uttalandet som återgivits nedan.

frågan om tjänstemannen bör skiljas från sin befattning. Så har även skett genom speciell lagstiftning.

I KK den 6 november 1964 om inhämtande av myndighets yttrande i vissa mål rörande brott av ämbetsmän m. fl. stadgas: "Åtalas ämbetsman för brott som avses i 20 kap. 1—4 §§ brottsbalken eller förekommer anledning att för annat brott döma ämbetsman till suspension eller avsättning, skall domstolen tillse att myndighet, under vilken den tilltalade lyder, får tillfälle att före målets avgörande yttra sig i anledning av åtalet, om så ej redan skett." Myndigheten äger rätt att yttra sig i såväl skuldfrågan som påföljdsfrågan,[41] men äger ej föranstalta om bevisning inför domstol eller överklaga rättens dom.[42]

Ämbetsansvarskommittén föreslog i sitt avgivna principbetänkande att avsättningsfrågan icke skall avgöras i samband med brottmålet bl. a. med hänsyn till att skälet till avsättning icke omedelbart är brottet utan den olämplighet för sin tjänst som tjänstemannen visat. Mot bakgrunden av den privaträttsliga reglering varunder det offentligrättsliga anställningsförhållandet numer i princip inordnats ansåg kommittén det naturligast att samtliga frågor som rör detta anställningsförhållandes bestånd löses i privaträttslig väg och på ett sätt som anknyter till det regelsystem som för motsvarande spörsmål gäller på den privata arbetsmarknaden.[43] Med utgångspunkt från en sådan syn på avskedsfrågorna ter det sig lika främmande att tillerkänna en myndighet som en privat arbetsgivare åtalsrätt ifråga om brott som en anställd förövat utan samband med arbetet.

21.1.2. Brott som utgör ingrepp i offentligrättslig verksamhet

Den offentligrättsliga verksamheten kan vara av mycket olika karaktär. Brottsliga ingrepp i denna verksamhet kan ske på många skilda sätt och få mycket olika verkningar. Man kan därför icke antaga att målsäganderätt generellt erkännes eller underkännes vid brott som utgör ingrepp i den offentligrättsliga verksamheten. I det följande skall undersökas om de offentligrättsliga subjekten äger föra ansvarstalan ifråga om brott som medfört vissa närmare beskrivna skadeverkningar.

Enligt vissa författningar åligger det bestämda myndigheter att övervaka författningarnas efterlevnad. Den tillsyn som härvid utövas kan betecknas som offentligrättslig verksamhet. Frågan om tillsynsmyndigheter kan anses äga behörighet att beivra överträdelser av dessa lagar skall ej behandlas

[41] Jfr beträffande äldre rätt Jägerskiöld, Svensk tjänstemannarätt II: 1, s. 220 och det där anmärkta rättsfallet NJA 1956 s. 654 samt Timelin, FT 1949 s. 351 f.
[42] Myndighetens inställning till frågan om åtal bör anställas kan måhända ha viss betydelse för åklagarens beslut. Jfr Elwing, s. 179 f, Jägerskiöld, Svensk tjänstemannarätt II: 1, s. 216, NJA 1941 s. 203 och vad nedan sägs vid not 78.
[43] SOU 1969: 20 s. 63. Jfr även SOU 1972: 1 s. 148 ff.

i detta avsnitt. Frågan skall utredas särskilt under 21.1.3.

Ej sällan förekommer att enskilda personer underlåter att erlägga avgifter till det allmänna eller att enskilda personer förleder en myndighet att uttaga en för låg avgift. Sådant förfarande är ofta straffbart. Då man har att utröna om ett offentligrättsligt subjekt äger anställa åtal för sådant brott måste skiljas mellan fall då avgiften ifråga får disponeras för ändamål som vederbörande rättssubjekt bestämmer och fall då detta subjekt uppbär avgiften för statsverket.

Enligt KK angående skatt för hundar given den 1 juni 1877 ägde såväl i stad som å landet kommun besluta huruvida skatt för hundar borde utgöras. De influtna medlen skulle användas för kommunens behov på sätt denna bestämde. Den som försummade att till beskattning anmäla hund skulle ådömas böter.[44] I praxis har kommun ansetts äga behörighet att som målsägande föra ansvarstalan ifråga om sådant brottsligt förfarande som bestått i att någon underlåtit att anmäla hund till beskattning.[45]

Enligt vissa numera upphävda äldre författningar ägde Stockholms stad auktionsmonopol. Vid auktion som hölls av auktionskammaren eller med dennas tillstånd skulle betalas provision till auktionskammaren.[46] Den som utan tillstånd av stadens auktionsverk höll auktion skulle dömas till ansvar. Stockholms stad har ansetts äga rätt att föra talan om ansvar för dylika förseelser.[47] I KK den 21 december 1888 beträffande postverkets rätt ifråga om befordran av brev 7 § stadgades straff för det fall någon för egen vinning eller för annans än postverkets räkning anordnade eller underhölle sådan regelbunden postbefordran av brev eller brevkort i avseende å vars besörjande uteslutande rätt tillkom postverket. Härjämte föreskrevs att den som överträtt dessa bestämmelser var pliktig att ersätta postverket löpande avgift enligt dess taxa för vart brev eller brevkort som sålunda obehörigen befordrats.[48] I praxis har poststyrelsen ansetts äga behörighet att föra ansvarstalan för intrång i postverkets ensamrätt att befordra brev.[49] De båda nämnda offentligrättsliga subjekten har tillerkänts ensamrätt att bedriva viss verksamhet och uppbära viss avgift för sin verksamhet för att denna skall bli ekonomiskt lönsam och ej bli förlustbringande genom en ur allmän samhällssynpunkt onyttig konkurrens med enskilda personer.[50] De nämnda rättsfallen tyder på att myndighet äger anställa ansvarstalan då enskild person underlåtit att till myndigheten erlägga avgifter som denna är berättigad

[44] Regler med motsvarande innehåll återfinns i den nu gällande KF ang. skatt för hundar given den 17 maj 1923. Jfr Eberstein, Om skatt till stat och kommun enligt svensk rätt, senare delen, s. 926 ff och 995.
[45] NJA 1899 s. 200, 1903 s. 418, 1904 s. 440, 1906 B 701 och 1911 s. 373.
[46] Se författningar omnämnda i de tre nedan anmärkta rättsfallen.
[47] NJA 1891 s. 629, 1914 s. 60 och 1957 s. 539.
[48] Motsvarande regler återfinns i kungörelse ang. postverkets ensamrätt till brevbefordran m. m. av den 9 maj 1947 1 och 4 §§.
[49] NJA 1946 s. 265. Jfr även NJA 1959 s. 35.
[50] Se beträffande auktionsmonopolet K. Br. av den 18 december 1772 samt beträffande postverkets ensamrätt till brevbefordran riksdagens skrivelse nr 82 år 1888.

att uppbära för att dess verksamhet skall bli ekonomiskt lönsam.

Vissa avgifter som staten äger utkräva av medborgarna uppbäres för statsverkets räkning av olika myndigheter. Eftersom myndigheterna icke själva äger bestämma över hur dylika medel skall användas synes det tveksamt om de kan anses behöriga att anställa åtal i anledning av att någon underlåtit att erlägga dylik avgift. En avgiftstyp av berörda art som framför allt hade stor statsfinansiell betydelse i äldre tider utgör tull.[51] I praxis har generaltullstyrelsen ansetts äga behörighet att föra ansvarstalan för det någon genom svikligt förfarande undandragit sig skyldighet att erlägga tullavgifter.[52] Enligt 45 § KF ang. stämpelavgiften given den 19 november 1914 var generalpoststyrelsen skyldig att till statskontoret inleverera stämpelmedel.[53] Generalpoststyrelsen har ägt föra ansvarstalan jämlikt 47 § nämnda KF för underlåtenhet att till styrelsen inbetala stämpelavgift.[54] Vidare har generalpoststyrelsen i ett rättsfall fört ansvarstalan jämlikt 12 § KF ang. en särskild stämpelavgift vid köp och byte av fondpapper given den 6 november 1908 för det vissa personer underlåtit att tillse att vederbörliga stämpelbelopp erlagts till styrelsen i anledning av inköp och försäljning av aktier och banklotter.[55] I de nu berörda fallen då en myndighet fungerat som uppbördsorgan för staten ligger det närmast till hands att anse myndigheten behörig att föra ansvarstalan som ställföreträdare för kronan.

Då statsverket undanhållits avgifter genom annans brottsliga förfarande t. ex. skattebedrägeri synes det tveksamt om kronan alltid kan uppträda som målsägande. I taxeringskungörelsen 43 § stadgas: "Förekommer anledning till misstanke om brott enligt skattebrottslagen eller taxeringsförordningen, skall skattechefen göra anmälan därom till åklagaren." I samma lagrum föreskrives vidare att den lokala skattemyndigheten skall lämna skattechefen de upplysningar som kan ha betydelse för hans anmälningsskyldighet och att taxeringsnämnds ordförande skall underrätta den lokala skattemyndigheten

[51] Malmgren, s. 77 och SOU 1956: 14 s. 71 ff.
[52] NJA 1898 s. 256 och 1900 s. 482. Se även NJA 1899 s. 72 justitierådet Hellströms votum och NJA 1901 s. 220 justitierådet Herslows votum. I dessa båda sistnämnda rättsfall kan det ej anses att de ledamöter som dikterat HD:s dom hyst en i förhållande till dessa båda dissidenter avvikande uppfattning i målsägande rättsfrågan. Jfr framställningen under 21.1.
[53] Beträffande gällande rätt se KK 29 oktober 1964 om stämplar samt uppbörd och redovisning av stämpelmedel m. m. 12—18 §§.
[54] NJA 1928 B 808 (HovR:n; ansvarsfrågan blev ej föremål för HD:s prövning) samt 1932 s. 532. Jfr även NJA 1928 s. 10 och 1932 s. 62. — I den nu gällande stämpelskatteförordningen 49 § 2 p. föreskrives beträffande skatter som avses i 30 § och vilka ej fastställes av inskrivningsmyndighet att i mål och ärenden, där förordningen är tillämplig, det allmännas talan utföres av den som av Kungl. Maj:t utsetts att vara allmänt ombud vid beskattningsmyndigheten. Enligt förarbetena synes man ha velat tillerkänna det allmännas ombud samma behörighet att föra talan som tidigare tillkom poststyrelsen. SOU 1961: 37 s. 156 och Kungl. Maj:ts proposition nr 75 år 1964 s. 265 ff. Vid detta förhållande synes det allmännas ombud vid beskattningsmyndighet äga rätt att anställa ansvarstalan jämlikt 51 § stämpelskatteförordningen, oaktat vissa andra ombudsmän vid centrala ämbetsverk enligt praxis ej ansetts äga rätt att utan särskilt uppdrag anställa åtal. Se härom under 21.1.
[55] NJA 1936 B 232.

om förhållanden av betydelse för lokala skattemyndighetens anmälningsskyldighet. I motiven till skattebrottslagen framhålles att det är av vikt att ett effektivt samarbete kan komma till stånd mellan polis/åklagare och taxeringsmyndigheten.[56] Det är möjligt att denna reglering av beivrandet av skattebrott utesluter talerätt för Kronan. Statsverkets intresse av att åtal anställes skulle således endast tillvaratagas av de allmänna åklagarna och något utrymme för andra former av ställföreträdarskap skulle ej finnas. Vid skattebedrägeri torde ej vederbörande kommun kunna uppträda som målsägande, enär den ej anses ha ett jämte staten fristående ekonomiskt krav på att få uppbära fullt skattebelopp av den skattskyldige.[57]

Om en person genom svikligt förfarande förmått ett offentligrättsligt subjekt att till hans förmån handla på visst sätt, bör myndigheten äga rätt att anställa åtal om brottet medfört ekonomisk skada för myndigheten. Socialnämnd bör anses äga åtalsrätt då en person genom bedrägeri orättmätigt tillskansat sig socialhjälp. Vad ovan sagts beträffande myndighets behörighet att föra ansvarstalan vid brott som bestått i underlåtenhet att erlägga avgifter till det allmänna tyder på att en myndighet äger föra ansvarstalan även i fall då myndigheten som företrädare för statsverket genom bedrägeri förmåtts att utbetala penningbidrag till enskilda. Vid sjukkassebedrägeri bör vederbörande sjukkassa vara behörig att väcka enskilt åtal.[58]

Vissa rättsfall tyder på att offentligrättsliga subjekt kan äga behörighet att föra ansvarstalan ifråga om brott som medfört mera obestämbar skada. I mål vari yrkats ansvar å kommunala revisorer för det de underlåtit att framställa anmärkning mot kommunalnämndsledamöter, vilka gjort sig skyldiga till försummelse i tjänsten, har HD prövat av kommunen fullföljd ansvarstalan.[59] I ett avgörande från senare tid ansåg HD generalpoststyrelsen sakna behörighet att föra talan om ansvar enligt 20 kap. SL mot en brevbärare för tillgrepp av medel ur vanliga brev. HD motiverade sitt ställningstagande med att styrelsen ej stod i ansvar för de tillgripna medlen. HD prövade emellertid styrelsens talan i vad ansvar yrkats jämlikt 25 kap. SL för det brevbäraren förövat uppsåtliga förbrytelser i tjänsten.[60] Rättsfallet tyder på att en myndighet kan äga behörighet att föra ansvarstalan för brott som inneburit ingrepp i myndighetens verksamhet även om brottet ej medfört någon direkt påvisbar ekonomisk skada.

[56] SOU 1969: 42 s. 220 och Kungl. Maj:ts proposition nr 10 år 1971 s. 239.
[57] Sundberg, Översikt över taxeringsprocessen, s. 16 f. Jfr Taxeringsförordningen 74 §.
[58] SvJT 1965 ref. s. 44. Jfr även NJA 1962 B 5 underrätten. Rättsfallet är omnämnt av Wallén i SvJT 1963 s. 338.
[59] NJA 1931 s. 324.
[60] NJA 1944 s. 326.

21.1.3. Brott mot författningar vilkas efterlevnad myndighet har att övervaka

Då en myndighet ålagts att övervaka viss författnings efterlevnad har myndigheten intresse av att åtal anställes vid överträdelser av författningens bestämmelser för att den allmänna laglydnaden skall upprätthållas på ifrågavarande rättsområde. Vissa av de vid myndigheten anställda tjänstemännen har i allmänhet ingående kunskaper om de speciella författningar vilkas efterlevnad myndigheten har att övervaka. Om vederbörande tjänsteman till skillnad från allmän åklagare anser att åtal bör anställas, synes det lämpligt om tillsynsmyndigheten äger vidtaga åtgärder som syftar till brottslingens lagföring om det kan antagas att myndigheten har särskilt goda förutsättningar bedöma de rättsfrågor som aktualiseras då åtalsfrågan skall avgöras.

Enligt taxeringsförordningen 17 § åligger det skattechefen att bevaka det allmännas rätt i taxeringsfrågor. Förekommer anledning till misstanke om brott mot skattebrottslagen eller taxeringsförordningen ankommer det enligt 43 § taxeringskungörelsen på honom att göra anmälan därom till allmän åklagare. Dessa uppgifter åvilade tidigare förste taxeringsintendent.[61] Enligt RÅ kunde taxeringsintendent ej betraktas som målsägande eller målsägandeombud, men ansågs i egenskap av företrädare för det allmänna på skatteområdet intaga en ställning liknande målsägandens.[62] Taxeringsintendents skyldighet att bevaka det allmännas rätt och att verka för att åtal anställes då misstanke om brott föreligger har således ej ansetts grunda rätt för denne att anhängiggöra enskilt åtal.

I upphovsrättslagen 51 § stadgas: "Om litterärt eller konstnärligt verk återgives offentligen på ett sätt som kränker den andliga odlingens intressen, äger domstol på talan av myndighet som Konungen bestämmer vid vite meddela förbud mot återgivandet. Vad nu är sagt skall ej gälla återgivande som sker under upphovsmannens livstid." Stadgandets syfte är att skydda de fria verken, främst de klassiska mästerverken, mot att de återgives på ett sätt som är att betrakta som förvanskning.[63] De myndigheter som har att föra förbudstalan har att i det allmännas intresse utöva tillsyn på visst rättsområde.[64] Enligt auktorrättskommitténs förslag till lag om upphovsmannarätt till litterära och konstnärliga verk 51 § ägde domstolen ej sanktionera förbudsdomen med vite. I förslagets 53 § stadgades straff för det fall någon överträdde förbud som avsågs i förslagets 51 §.[65] Auktorrättskommittén uttalade att någon målsägande i egentlig mening ej fanns vid överträdelse av förbud som meddelats med stöd av 51 §. Kommittén ansåg att sådan myndighet som avsågs i 51 § borde äga rätt att angiva överträdelsen till åtal och

[61] Se taxeringsförordningen i lydelse före 1972 17 och 118 §§.
[62] JO 1961 s. 222.
[63] SOU 1956: 25 s. 403.
[64] SOU 1956: 25 s. 408.
[65] På lagrådets tillskyndan kom förbud enligt 51 § upphovsrättslagen att sanktioneras med vite i stället för med straff. Kungl. Maj:ts proposition nr 17 år 1960 s. 392.

upptog därför i förslaget en bestämmelse därom.[66]

Enligt skogsvårdslagen av den 15 juni 1923 1 § ankom det på vederbörande skogsvårdsstyrelse att utöva uppsikt över att skogsmark användes till skogsbörd i enlighet med lagens bestämmelser. Enligt lagens förarbeten kunde skogsvårdsstyrelserna anses åtalsberättigade endast om åtalsrätt tillerkändes dem genom särskild lagstiftning.[67] I lagens 26 § föreskrevs att allmän åklagare och skogsvårdsstyrelsen ägde lika behörighet att åtala vissa förseelser mot skogsvårdslagens bestämmelser. Detta tyder på att skogsvårdsstyrelserna ej ägde rätt att anställa enskilt åtal av den anledningen att de ålagts tillsynsuppgifter. I den nu gällande skogsvårdslagen av den 21 maj 1948 finns i 40 § en åtalsregel som övertagits från 1923 års lag.[68] Då en skogsvårdsstyrelse för talan om ansvar skall således ej tillämpas de i RB 31: 11 gällande bestämmelserna om rättegångskostnader.[69]

Enligt lag 6 juni 1924 om samhällets barnavård 22 § ankom det på barnavårdsnämnd att ingripa på visst sätt då barn under sexton år misshandlats i föräldrahemmet. Enligt SL 14: 45 fick vissa misshandelsbrott ej åtalas av allmän åklagare om ej målsäganden angivit brottet till åtal.[70] Denna regel medförde den olägenheten att misshandelsbrott som förövats av föräldrar till barn ej kunde åtalas, eftersom föräldrarna ej kunde väntas göra angivelse ifråga om brott som de förövat. För att råda bot på dessa missförhållanden föreslog lagutskottet att målsägandeerätten borde överflyttas från målsmännen till annan person eller myndighet. Härvid förordade utskottet att överflyttning borde ske till någon av de myndigheter vilka enligt gällande lag hade till uppgift att vaka över att barn erhöll tillfredsställande vård och behandling. I samband med att 1924 års barnavårdslag trädde i kraft föreskrevs att misshandelsbrott som förövats mot barn och som utgjorde angivelsebrott fick åtalas av allmän åklagare om barnavårdsnämnd angivit brottet till åtal.[71] Då barnavårdsnämnd ej ansetts äga rätt att utöva den målsägandens tillkommande angivelserätten utan särskilt lagstöd kan nämnden ej ha ansetts som målsägande på grund av den barnavårdsnämnden åvilande skyldigheten att utöva viss tillsyn. Ej heller kan barnavårdsnämnd anses äga behörighet att anställa åtal för brott som begåtts av barn. Den barnavårdsnämnden ålagda uppgiften att jämlikt 25 § 1960 års barnavårdslag ingripa kan ej grunda rätt för nämnden att anställa enskilt åtal.

[66] SOU 1956: 25 s. 442.
[67] Skogslagstiftningskommitténs betänkande del I, 1919, s. 379 ff.
[68] SOU 1946: 41 s. 245.
[69] Jfr von Seth och Wisén, s. 115.
[70] Denna åtalsregel återfinnes ej i BrB. Brott av ifrågavarande art kan enligt BrB 3: 11 st. 2 åtalas av allmän åklagare om åtal är påkallat ur allmän synpunkt. SOU 1953: 14 s. 150.
[71] Lagutskottets utlåtande nr 35 år 1904 s. 8 f. Även andra uttalanden i förarbetena tyder på att barnavårdsnämnd ej ansetts som målsägande. Se t. ex. uttalandet i motiven till 1924 års barnavårdslag om att barnavårdsnämndens anmälan har samma betydelse som en angivelse av vederbörande målsägande. Fattigvårdslagstiftningskommitténs betänkanden IV, del I avd. 2, 1921, s. 408.

Det sagda ger vid handen att en myndighet ej kan anses äga behörighet att anställa enskilt åtal av den anledningen att myndigheten har att övervaka viss författnings efterlevnad.[72] Den målsäganden tillkommande åtalsrätten utgjorde ursprungligen ett uttryck för den kränktes rätt att utkräva vedergällning och vinna upprättelse för den oförrätt som tillfogats honom genom brottet. Om brott förövats inom ett rättsområde där en myndighet har att utöva viss tillsyn drabbas myndigheten ej av de skadeverkningar som kan uppstå som en följd av att brott förövats. Myndigheten kan således ej sägas ha något krav på att vinna upprättelse. Det är därför naturligt att denna ej anses äga åtalsrätt. Ur en viss synpunkt kunde det tyckas vara en brist att myndighetens intresse av att den allmänna laglydnaden upprätthålles inom visst rättsområde ej grundar målsäganderätt. Då straffet numer främst anses ha en preventiv funktion kunde ifrågasättas om det ej varit lämpligt om enskild åtalsrätt tillerkänts ej blott den som har ett krav på att vinna upprättelse utan även andra rättssubjekt vilka har intresse av att straffrättskipningen på ett visst rättsområde har en preventiv effekt. De ovan återgivna motivuttalandena ger anvisning om att målsäganderätt ej kan tillerkännas rättssubjekt som har intresse av att kontrollera åklagarnas verksamhet om dessa rättssubjekt ej drabbats av brottets skadeverkningar.

Vid överträdelser av bestämmelser i specialförfattningar vilkas efterlevnad en myndighet har att övervaka finns ett behov av att utnyttja de särskilda kunskaper som tjänstemännen vid tillsynsmyndigheten besitter. I många speciella rättsfrågor kan tjänstemännen ha mera ingående kunskaper än de allmänna åklagarna. Ur denna synpunkt kan det vara lämpligt att tillerkänna myndigheten en subsidiär åtalsrätt.[73] Vid bedömningen av om åtal bör anställas aktualiseras emellertid en mängd straffprocessuella frågor t. ex. bevisvärderingsfrågor. De allmänna åklagarna torde äga bättre förutsättningar än tillsynsmyndigheternas tjänstemän att avgöra dessa frågor på ett riktigt sätt. Med hänsyn härtill synes det betänkligt att tillerkänna tillsynsmyndigheterna åtalsrätt.[74]

Olika lösningar är tänkbara om man önskar att tillsynsmyndigheterna skall kunna företaga åtgärder som leder till åtal. En möjlighet är härvid att man som i dansk rätt genom en lagregel helt allmänt tillerkänner tillsynsmyndigheter åtalsrätt.[75] En olägenhet härmed är att det ej alltid är fullt klart om en myndighet kan anses ha sådana skyldigheter att den är att betrakta som tillsynsmyndighet.[76] Ur denna synpunkt är det lämpligare att i specialförfattningar ange om vederbörande myndighet äger åtalsrätt. Bestämmelsen i 40 § skogsvårdslagen utgör exempel härpå. I allmänhet har man dock i svensk rätt tillerkänt tillsynsmyndigheterna andra befogenheter som ger dem möjlighet att öva inflytande på åtalsfrågans bedömning. Ibland föreskrives att viss myndighet skall anmäla brott till åtal. Härvid får förutsättas att allmän åklagare inhämtar myndighetens yttrande i rättsfrågor som rör den speciella författning vars efterlevnad myndigheten ålagts att övervaka. Bestämmelsen i 43 § taxeringskungörelsen om skyldig-

[72] Schmidt II, s. 476 f.
[73] Jfr t. ex. SOU 1969: 42 s. 221.
[74] Jfr SOU 1959: 24 s. 286 f.
[75] Retsplejeloven 724 och 989 §§. Åtalsrätten omfattar dock endast "politisager" och är subsidiär. Hurwitz, Den danske strafferetspleje, s. 259.
[76] Kommenteret retsplejelov II, s. 743.

het för skattechef att göra anmälan om brott mot skattebrottslagen och taxeringsförordningen utgör exempel härpå.[77] I andra fall stadgas att allmänt åtal får väckas endast efter anmälan eller medgivande av viss myndighet. Åtalsbestämmelsen i 10 § 2 st. lagen om otillbörlig marknadsföring är av sådan art. Departementschefen uttalade i motiven till denna bestämmelse att det formellt är åklagaren som beslutar om åtal och att han inte direkt är skyldig att rätta sig efter ombudsmannens önskemål om att åtal skall väckas. Vidare uttalades att en åklagare inte bör avstå från att väcka åtal av det skälet att han har en annan mening om en viss gärnings straffbarhet än ombudsmannen. Enligt departementschefen borde åklagarna respektera ombudsmannens sakkunskap och godtaga hans bedömning.[78] Det lämpligaste torde vara att låta en myndighet kunna inverka på åtalsfrågans bedömning i enlighet med vad departementschefen anfört. Härvid vinnes att åklagarna förbehålles rätten att bedöma olika speciella straffprocessuella frågor t. ex. bevisvärderingsfrågor, under det att tillsynsmyndighetens uppfattning beträffande rättsfrågor som rör specialförfattningens tillämpning respekteras av åklagarna och blir normgivande vid deras bedömning av åtalsfrågan. Något behov av att tillförsäkra myndigheten åtalsrätt finns ej. Skulle så ske föreligger risk för att straffprocessuella frågor felbedömes av tillsynsmyndigheten. Med det sagda avses ej att beröra frågan under vilka förutsättningar det allmänna åtalet bör göras beroende av anmälan eller medgivande av myndighet.

21.2. Befattningshavare vid offentligrättsliga organ

En tjänsteman som intager en överordnad ställning inom en myndighet kan ibland se sig föranlåten att söka ingripa mot brott som berör myndigheten eller berör honom i hans egenskap av tjänsteman. Nedan skall undersökas om vissa tjänstemän kan anses åtalsberättigade i samma omfattning som myndigheter ifråga om brott som utgör angrepp på offentligrättsliga intressen. Brott som berör en myndighet kan ofta tillika medföra skada eller olägenhet för en tjänsteman personligen. I dylika fall kan måhända tjänstemannen anses åtalsberättigad oaktat myndigheten saknar åtalsrätt.

21.2.1. Brott som utgör ingrepp i myndighets verksamhet

I ett äldre rättsfall ansågs en person vara obehörig att i sin egenskap av ledamot i kommunalnämnd föra ansvarstalan mot nämndens ordförande för det denne utan nämndens medgivande utlånat kommunala medel och tillåtit ombyte av säkerhetshandlingar för detta lån.[79] Ledamot av fattigvårdsstyrelse som före mandatperiodens utgång uteslutits ur styrelsen genom val som hållits vid kommunalstämma har ansetts äga behörighet att föra talan om ansvar mot stämmans ordförande för det denne förfarit felaktigt genom att ej vägra proposition å förslaget till nyval.[80] Den som genom brottslig

[77] SOU 1969: 42 s. 220 ff.
[78] Kungl. Maj:ts proposition nr 57 år 1970 s. 99 f.
[79] NJA 1877 s. 105.
[80] NJA 1913 s. 572.

gärning berövats sin anställning eller annat avlönat uppdrag bör anses som målsägande enbart av denna anledning.[81] Utgången i det sistnämnda rättsfallet förklaras säkerligen av att det brottsliga förfarandet ej blott inneburit ingrepp i den kommunala verksamheten utan jämväl medfört skada för målsäganden personligen.

För att krigsmakten skall kunna fungera effektivt är det av vikt att givna order följes och att disciplinen upprätthålles.[82] Då en straffbelagd handling innefattar brott mot den militära disciplinen kan ifrågasättas om den befattningshavare som ägt befälsrätt äger tillvarataga det allmännas intressen och som målsägande ingripa mot brott av sådan art. Måhända kan dylika brott anses röra vederbörande förman personligen på sådant sätt att han kan anses som målsägande.

I BrB 21: 6 stadgas: "Krigsman som, utan att vara behörig därtill, utövar befäl över annan krigsman, dömes för obehörig befälsutövning ..." HD har i ett äldre rättsfall förklarat att officer som ägt befälsrätt på ett flottans fartyg ej var behörig att som målsägande fullfölja talan om ansvar för det en mariningenjör utan officerens tillåtelse och vetskap givit order om utförande av visst arbete på fartyget.[83] Kriminaliseringen av den i BrB 21: 6 beskrivna handlingstypen har skett främst för att förhindra störande inverkan på tjänsten inom krigsmakten och i viss mån även för att skydda enskilda krigsmän. Befälsrätten har icke tillförsäkrats försvarsmaktens befattningshavare för att de skall komma i åtnjutande av vissa personliga förmåner och straffstadgandet om obehörig befälsutövning har ej tillkommit för att personligen skydda befattningshavare i befälsställning.[84] Nämnda rättsfall lämnar stöd för att befattningshavare inom krigsmakten ej kan anses som målsägande ifråga om brott som stört den militära verksamheten och som ej medfört skada eller olägenhet för befattningshavaren personligen.

Vägrar eller underlåter krigsman att lyda förmans befallning eller uppehåller han otillbörligen befallningens fullgörande och är det ej uppenbart att befallningen icke angår tjänsten skall han enligt BrB 21: 1 dömas för lydnadsbrott. Även om vederbörande förman ej kan anses äga målsägande rätt ifråga om brottet obehörig befälsutövning vore det möjligt att han ansågs som målsägande ifråga om lydnadsbrott. Med hänsyn till befälsställningens särskilda betydelse vid denna brottstyp kunde det ur allmän synpunkt te sig motiverat om vederbörande förman ägde föranstalta om brottslingens lagföring. Vidare kan lydnadsbrottet sägas i hög grad beröra förmannen personligen, varför han av denna anledning kunde anses som målsägande. I ett äldre rättsfall har HD i mål angående ansvar för vägran att åtlyda förmans befallning prövat ansvarsyrkande efter fullföljd av vederbörande för-

[81] NJA 1914 s. 381.
[82] SOU 1946: 83 s. 43, SOU 1970: 31 s. 22 och Kommentar till brottsbalken II, s. 410.
[83] NJA 1904 s. 351.
[84] SOU 1946: 83 s. 83.

man.[85] I en av Svedelius och af Geijerstam år 1921 utgiven kommentar till strafflagen för krigsmakten uttalas emellertid att enskilda personer icke kan som målsägande föra talan beträffande förbrytelser vilkas straffbarhet är betingade därav att ett allmänt och icke ett enskilt intresse blivit kränkt genom brottet ifråga. Vidare förklaras att om krigsman visar olydnad mot förmans befallning denne icke är behörig att själv föra talan om ansvar mot den skyldige.[86] Enligt denna uppfattning skulle endast allmänna intressen skyddas och vederbörande förman skulle således ej anses som målsägande på grund av att lydnadsbrottet innefattat ingrepp i den militära verksamheten. Vad beträffar den nu gällande straffbestämmelsen om lydnadsbrott synes MO ha hyst den åsikten att förmannen ej bör anses som målsägande.[87] Detta synes välbetänkt med hänsyn till att lydnadsbrottet numer utan tvekan uppfattas som ett brott enbart riktat mot den statliga verksamhet som bedrives vid krigsmakten.[88]

Kontraktsprost som hos domkapitlet framställt anmärkningar mot kyrkoherde i kontraktet för dennes verksamhet som församlingslärare och skriftställare har ansetts obehörig fullfölja ansvarstalan.[89] Vidare förtjänar att i detta sammanhang nämnas att generaltullstyrelsens ombudsman, vilken ägt föra talan om skadestånd och om utbekommande av avgifter av offentligrättslig natur, ansetts obehörig föra talan om ansvar för de gärningar som ådragit den åtalade ersättningsskyldighet.[90] Om någon stör det allmännas verksamhet genom att missfirma viss tjänsteman eller genom att bruka våld mot en tjänsteman äger denne anställa åtal för missfirmelse mot tjänsteman respektive våld mot tjänsteman.[91] Dessa brott utgör så kvalificerade angrepp mot tjänstemannen personligen att han är att anse som målsägande. Vid brotten våldsamt motstånd och hindrande av förrättning kan så ej anses vara fallet och vederbörande tjänsteman är ej målsägande.[92]

Sammanfattningsvis kan sägas att tjänsteman anställd vid viss myndighet ej kan anses som målsägande ifråga om brott som utgör ingrepp i myndighetens verksamhet av annan anledning än att brottet personligen medför skada eller olägenhet för tjänstemannen. Vid brott som utgör ingrepp i myndighetens verksamhet och som blott är till skada för det allmänna kan ej någon vid myndigheten anställd befattningshavare anses behörig att tillvarataga det allmännas intressen genom att anställa enskilt åtal.

[85] NJA 1881 s. 160.
[86] Svedelius och af Geijerstam, s. 532 f.
[87] MO 1961 s. 81. Se även NJA 1957 s. 446 RR:n.
[88] SOU 1946: 83 s. 66.
[89] NJA 1889 s. 292.
[90] Se ovan under 21.1.
[91] Beträffande missfirmelse se särskilt NJA 1876 s. 299, 1880 s. 440, 1899 s. 375 och 1903 s. 257. Se även Svedelius och af Geijerstam, s. 532 f. Beträffande brottet våld mot tjänsteman se under 19.2.
[92] Se under 19.2.

21.2.2. Brott mot föreskrifter vilkas efterföljd en tjänsteman har att verka för

Myndighet som har att övervaka viss författnings efterlevnad anses ej äga rätt att anställa enskilt åtal för överträdelser av bestämmelser i författningen.[93] Naturligt är härvid att ej heller tjänstemän anställda vid myndigheten är behöriga att väcka enskilt åtal i anledning av dylika brott. Ej heller bör offentligt anställda befattningshavare anses äga målsäganderätt ifråga om överträdelser av föreskrifter då de på grund av bestämmelser i lag eller på grund av särskilda förordnanden är skyldiga att tillse att föreskrifterna åtlydes. I överensstämmelse härmed har HovR:n i ett äldre notisfall ansett att en varvskonstapel som enligt särskilt förordnande haft att upprätthålla ordningen i en utskänkningslokal var obehörig föra talan om ansvar mot en poliskonstapel för det denne skulle ha obehörigen förtärt spritdrycker i lokalen och därstädes uppträtt överlastad under tjänsteutövning.[94] Ej heller äger en befattningshavare i det allmännas tjänst rätt att som målsägande anställa åtal för brott som förövats inom ett rättsområde där han har att tillse att disciplinen upprätthålles.[95]

[93] Se under 21.1.3.
[94] NJA 1887 B 291 (målet dessert i HD).
[95] NT 1867 s. 752 (generalbefälhavare). Vad beträffar militära befattningshavare se ovan under 21.2.1. vad där sägs om lydnadsbrott. — I det ovan omnämnda rättsfallet NJA 1889 s. 292 ansågs kontraktsprost ej äga åtalsrätt ifråga om vissa förseelser som en kyrkoherde skulle ha gjort sig skyldig till. Enligt kyrkolagen 24 kap. 19 § har kontraktsprost att hålla hand över kyrkans rätt och disciplin.

22. Angrepp på kollektiva medborgerliga intressen

Medborgare som äger gemensamma intressen har i allt större utsträckning organiserat sig i sammanslutningar för att medlemmarna i dessa bättre skall kunna tillvarataga sina intressen. Denna utveckling förklaras bl. a. av att samhället fått en så komplicerad struktur att den enskilde ej själv har möjlighet att gentemot en ofta bättre rustad motpart hävda sina anspråk. Ett stort antal intresseföreningar har tillkommit för att medlemmarna effektivt skall kunna påverka åsiktsbildningen inom ett visst område. I stadgarna för en förening som har att tillvarataga medlemmarnas ekonomiska eller ideella intressen föreskrives ibland att föreningen skall bekämpa viss typ av brottslighet. Föreningarna äger ej målsäganderätt ifråga om sådana brott.[1] Detta står i överensstämmelse med att myndigheter ej äger uppträda som målsägande ifråga om överträdelser av föreskrifter i författningar vilkas efterlevnad myndigheten har att vaka över.[2]

Målsäganderätt tillkommer ej sammanslutning av näringsidkare, konsumenter eller löntagare ifråga om brott som avses i 2 § lagen om otillbörlig marknadsföring.[3] Vad beträffar äldre rätt ägde enligt 11 § i 1931 års lag med vissa bestämmelser mot illojal konkurrens vissa sammanslutningar åtalsrätt ifråga om brottet illojal reklam, men de ansågs ej som målsägande.[4] Dessa organisationer har i lagen om otillbörlig marknadsföring ej tillförsäkrats åtalsrätt ifråga om brottet vilseledande reklam. De i 6 och 7 §§ lagen med vissa bestämmelser mot illojal konkurrens nämnda brotten får alltjämt enligt 11 § åtalas av sammanslutningar för främjande av näringsintressen. Olovlig jakt kan ej åtalas av en jaktvårdsförening, såvida den ej äger jakträtt.[5] En fiskevårdsförening som enligt stadgarna hade att arbeta för tillsyn och åtgärder mot olaga fiske ansågs i ett rättsfall ej äga målsäganderätt ifråga om olovligt fiske som ägt rum inom vattenområde där medlemmarna ägde fiskerätt.[6] Föreningar som har ett rent ideellt syfte kan ej heller uppträda som målsägande ifråga om brott som kränker sådana ideella intressen som föreningen har att tillvarataga. En djurskyddsförening kan ej anställa åtal

[1] SOU 1948: 40 s. 37 samt Ekelöf II, s. 67 och Olivecrona, s. 80.
[2] Se under 21.1.3.
[3] Kungl. Maj:ts proposition nr 57 år 1970 s. 100.
[4] Patentlagstiftningskommitténs betänkanden IV, 1915, s. 132 ff.
[5] von Seth, Svenska jägareförbundets tidskrift 1930 s. 139 och Olivecrona, s. 80 samt fiskevårdsområden, 1957, s. 128.
[6] NJA 1950 s. 20.

för djurplågeri.[7]

Enskilda personer kan ibland ha intresse av att den allmänna laglydnaden upprätthålles inom visst rättsområde och att brottsligheten på detta område föranleder ingripande. Den enskilde kan ej anses som målsägande ifråga om dylika brott. Den som på grund av sin intresseinriktning eller yrkestillhörighet äger särskilda kunskaper om förhållandena inom viss del av samhällslivet eller kulturlivet kan anse sig ha särskilda kvalifikationer att bedöma om vissa typer av brott är till skada för medborgarna och därför bör bestraffas. Målsäganderätt kan dock ej tillerkännas dessa personer.[8] I detta sammanhang kan erinras om att brott som förövats å viss fastighet vanligen ej kan beivras av fastighetsägare som till stöd för sin behörighet att föra ansvarstalan endast kan åberopa att han har ett ideellt intresse av att ingripa mot brott som rör hans egendom.[9]

I doktrinen har framförts kritik mot att intresseföreningar saknar målsäganderätt. Härvid har framhållits att åtskilliga omständigheter kan föranleda att den enskilde ej vill väcka åtal i fall då man kan vänta sig att en intresseförening skulle väcka åtal och utföra talan på ett lämpligt sätt. En enskild person önskar ofta ej uppträda med sitt namn såsom part av fruktan för att bli misskrediterad. En organisation är mera okänslig för den kritik som kan riktas mot organisationen för det den låtit åtala en person. Sammanslutningar som äger ett gott anseende och ett större inflytande behöver icke befara att få opinionen emot sig om talan anställes då så är befogat. Risken för att en sammanslutning skall missbruka åtalsrätten eller väcka omotiverad talan är relativt ringa. En anledning härtill är att de till organisationerna knutna befattningshavarna ofta äger erforderliga kunskaper för att kunna riktigt bedöma de rättsliga frågorna. De enskilda medborgarna är vanligen obenägna att anställa ansvarstalan med hänsyn till att de ådrager sig kostnader för talans utförande och att de kan bli skyldiga ersätta motpartens rättegångskostnader. För den enskilde är det naturligtvis en fördel om hans intresse kan tillvaratagas av en intresseförening vilken är beredd att ikläda sig det ekonomiska ansvaret för talans utförande.[10]

Ovan har framhållits att den enskilde i viss utsträckning har möjlighet att befullmäktiga annan person t. ex. en intresseförening att utföra talan om ansvar för brott som förövats mot honom eller för brott som kan komma att förövas mot honom. Det kunde hävdas att det därför icke finns något behov av att genom lagstiftning tillförsäkra intresseföreningarna åtalsrätt. Härvid bör man dock uppmärksamma att brott som en intresseförening önskar åtala kan vara av den karaktären att ingen enskild målsägande finns t. ex. då en

[7] Ekelöf II, s. 67, Olivecrona, s. 80, Palmgren, s. 107 not 1 och Tirkkonen, SvJT 1946 s. 545.
[8] Jfr NJW 1966 s. 1983.
[9] Se under 11.1.2. Jfr vad som sägs under 11.3 beträffande brotten olovlig jakt och olovligt fiske.
[10] Patentlagstiftningskommitténs betänkanden IV, 1915, s. 123 och Ekelöf II, s. 67, Olivecrona, s. 80 samt Palmgren, s. 102 ff.

djurskyddsförening önskar beivra djurplågeri. I de fall då en enskild person är målsägande torde det vara fördelaktigast för honom om föreningen kan uppträda som part. Om t. ex. föreningen med stöd av fullmakt utför talan i mål av osedvanlig omfattning måste det vara en stor nackdel för den enskilde att han kan bli skyldig ersätta motpartens rättegångskostnader, därest föreningen icke har möjligheter eller intresse av att utge ersättning.

Om man önskar införa åtalsrätt för intresseföreningar möter vissa svårigheter. En möjlighet vore att intresseföreningarna helt generellt tillerkändes åtalsrätt. Härvid föreligger risk för att ett fåtal medborgare sluter sig samman i en förening, vilken enligt sina stadgar har att beivra viss typ av brottslighet. En sådan ordning innebure ett närmande till ett system med actio popularis. En sådan legal reglering bör ej komma till stånd. Ideella föreningar kunde eljest tillskapas för att vissa personer skulle få möjlighet att åtala brott som bestämda personer kunde förväntas föröva.[11] Det synes nödvändigt att begränsa åtalsrätten till att omfatta endast vissa accepterade sammanslutningar och viss typ av brottslighet.

[11] Jfr Palmgren, s. 106.

23. Sammanfattning

Vid sammanfattningen av de i kapitel 6 vunna resultaten framhölls att målsägandebegreppet regelmässigt borde kunna ges samma innebörd vid tillämpning av skilda processuella regler om målsäganden. Riktigheten härav har bekräftats av den fortsatta undersökningen så till vida att det endast i ytterst sällsynta undantagsfall kan tänkas att målsäganderättsfrågan bedömes olika vid tillämpning av skilda regler. Skadeståndsberättigad person som lidit ringa skada vid brott som medfört omfattande skadeverkningar för andra personer t. ex. vid mordbrand bör ej anses åtalsberättigad, men väl berättigad att få sin skadeståndstalan utförd av allmän åklagare jämlikt RB 22: 2.[1] Då nödvändig processgemenskap kräves vid anställandet av ansvarstalan kan var och en av de samfällt åtalsberättigade personerna behandlas som målsägande vid tillämpning av vissa regler rörande målsäganden t. ex. RB 36: 1.[2]

I det följande skall utredas efter vilka allmänna principer målsäganderättsfrågan bedömes. Härvid skall undersökas i vilken utsträckning definitionsregeln, den materiellrättsliga uppfattningen och den processuella uppfattningen haft betydelse.

Vad beträffar tillämpningen av definitionsregeln är det anmärkningsvärt att då målsäganderätt underkänts detta ej i något enda rättsfall skett under motiveringen att inget av de tre rekvisiten ansetts uppfyllt.

Rekvisitet den mot vilken brottet är begånget torde enligt vad ovan sagts under 4.1. ha tolkats så att målsäganderätt tillerkänts den vars intresse ansetts skyddat genom kriminaliseringen av ifrågavarande handlingstyp.

Envar som faktiskt känt sig förnärmad genom brott kan ej anses som målsägande.[3] Om kriminaliseringen skett för att förebygga handlingar som kan medföra obehag för den enskilde kan denne vara målsägande.[4] Vid egendomsbrott konstituerar ekonomisk skada målsäganderätt, men målsäganderätt erkännes icke enbart av den anledningen att någon blivit förnärmad av brottet.[5] Vid brott som medfört ekonomisk skada, materiell skada eller fysiska förändringar av annan beskaffenhet kan stundom ägarens rent ideella intressen vara skyddade. I sådana fall kan förekomma att ägaren anses som

[1] Se under 11.1.
[2] Se under 16.2.1.2.
[3] Se under 20.
[4] Se under 20.9.
[5] Se under 11.1.2., 13.3.1. och 20.

målsägande av den anledningen att den brottsliga gärningen medfört obehag.[6] Brott vid vilka endast allmänna intressen skyddas eller vid vilka en större personkrets skyddas kan i regel ej åtalas av den som blivit kränkt genom brottet.[7] Då en person känt lidande med den som tillfogats skada genom brottet (identifikation) kan han ej anses som målsägande av den anledningen att han blivit förnärmad genom brottet.[8] Det sagda utvisar att den som anser sig vara förnärmad genom brott endast kan anses som målsägande då kriminaliseringen skett för att motverka handlingar som kan medföra obehag för en bestämd individ. Rekvisitet förnärmad har tolkats med ledning av läran om brottets skyddsintresse.

Vad beträffar rekvisitet skada anses målsäganderätt tillkomma den som är ersättningsberättigad på grund av att skada tillfogats honom genom brott. Undantag måste göras för vissa fall. Den skadeståndsberättigade saknar behörighet att föra ansvarstalan då ersättning ej utgår på grund av att brott förövats, utan på grund av culparegeln eller på grund av en sådan särskild lagregel enligt vilken skadeståndsansvaret är strikt.[9] Den som för skadeståndstalan å annans vägnar kan ej heller anses som målsägande.[10] Då skadeståndsrätten överlåtits å en person kan målsäganderätt ej erkännas om successorn ägt vetskap om brottet.[11] Då en person ej är berättigad till skadestånd kan man stundom därav draga den slutsatsen att målsäganderätt ej bör erkännas.[12] Detta gäller naturligtvis ej om den enskilde av annan anledning kan anses som målsägande t. ex. därför att kriminaliseringen skett för att förebygga skada av den typ som icke ansetts ersättningsgill.[13]

Den som är skyldig att ersätta den omedelbart skadelidande dennes förlust är ofta målsägande,[14] såvida han ej frivilligt med vetskap om brottet utgivit ersättning.[15] För att målsäganderätt skall erkännas krävs i allmänhet ej att den ersättningsskyldige utgivit ersättning till den skadelidande. Anledningen härtill är att den omedelbart skadelidande regelmässigt kommer att söka förmå den ansvarige att utge gottgörelse för skadan.[16] Om det undantagsvis kan hållas för visst att den ansvarige ej behöver utge ersättning bör målsäganderätt ej erkännas.[17] Följdskador av olika typer som ej är

[6] Se under 11.3. (olovlig jakt och olovligt fiske), 13.3.1. (tagande av olovlig väg) och 13.3.3. (hemfridsbrott). Jfr även vad som sagts under 11.1.2. beträffande djurplågeri.
[7] Se under 20.9. och 21.2.1. (obehörig befälsutövning och lydnadsbrott).
[8] Se under 20.8.
[9] Se under 11.1. in fine och NJA 1927 s. 582 refererat under 8.1.
[10] Se under 14.3. (inkassomandatarie).
[11] Se under 15.5. och härtill NJA 1913 s. 172 och SOU 1940: 20 s. 214.
[12] Se under 11.1.5. beträffande NJA 1941 B 773 och framställningen under 17.1.7. och 17.2.2.
[13] Se under 19.1. (ofredande).
[14] Se under 17.2.1.2.6.
[15] Se under 17.2.1.2.5.
[16] Se under 15.3.1. (borgensman vid gäldenärsbrott) och 17.1.5. (förfalskning av utställares och överlåtares namn å växel). Se även under 17.2.1.1. och 17.2.1.2.4.1.
[17] Se under 15.3.1. (fordringsägare som har panträtt, förmånsrätt eller kvittningsrätt är ej målsägande vid gäldenärsbrott som ej medfört skada för fordringsägaren).

ersättningsgilla grundar i allmänhet ej målsäganderätt.[18]

Vid bedömningen av målsäganderättsfrågan har domstolarna i mycket stor utsträckning tillämpat läran om brottets skyddsintresse. Målsäganderätt har ej erkänts i större omfattning än vad denna lära ger anvisning om.[19] I åtskilliga fall kan det emellertid ej avgöras om en persons intresse kan anses skyddat genom kriminaliseringen. Läran om brottets skyddsintresse lämnar då ej upplysning om målsäganderätt bör erkännas. Så är fallet vid förmögenhetsbrott då man har att avgöra om målsäganderätt tillkommer den som är innehavare av vissa av de rättigheter som inneslutes i äganderätten. Skadelidande sakrättshavare torde äga målsäganderätt, men ej den som fått i uppdrag att förvalta egendom. Den som är skyldig att gottgöra annan skada som kan uppkomma genom brott anses ofta som målsägande. Läran om brottets skyddsintresse lämnar dock ej vägledning vid målsäganderättsfrågans bedömning i sådana fall. Vid brott som riktar sig mot allmänheten eller staten kan även enskilda intressen anses skyddade och det förekommer ej sällan att målsäganderätt erkännes vid sådana brott.[20] Vid brott som i systematiskt hänseende hänförts till brotten mot allmänheten eller staten kan kriminaliseringen ha skett till skydd för en större krets av personer och ej främst för att skydda en persons intressen. Målsäganderätt erkännes ofta ej vid dessa brottstyper.[21] Stundom kan läran om brottets skyddsintresse lämna anvisning om vid vilka typer av skadeverkningar som målsäganderätt erkännes. Vid faredelikt t. ex. kan brottets konstruktion ge besked om att ej blott skada utan även fara för skada grundar målsäganderätt. I många fall är det ej möjligt att mera exakt bestämma brottens skyddsintressen och avgöra om kriminaliseringen skett för att motverka viss typ av skada. Härvid bör man ej söka tillämpa läran om brottets skyddsintresse genom att driva den teoretiska analysen alltför långt. Fara föreligger eljest för att målsäganderättsfrågan blir avgjord genom resonemang som kan betecknas som ren begreppsjurisprudens.[22] Härvid synes det lämpligast att bedöma målsäganderättsfrågan under beaktande av skadeverkningarnas art.

Det är icke möjligt att avgöra målsäganderättsfrågan enbart med beaktande av skadeverkningarnas beskaffenhet eftersom brottstypernas art jämväl är av betydelse. Olika typer av skadeverkningar grundar målsäganderätt vid skilda brottstyper. Vid vissa brott kan såväl materiell skada som fara därför grunda målsäganderätt, vid andra brott anses endast skadelidande personer som målsägande. Den som upplevt obehag kan uppträda som målsägande vid ett mindre antal brott. Ur denna synpunkt kan det anses mindre

[18] Se under 17.2.1.3. och NJA 1927 s. 256 refererat under 21.1.1.
[19] Se under 15.6. (fordringsägare vid förmögenhetsbrott), 16.1.1 (delägare vid förmögenhetsbrott) och 20.9.
[20] Se under 18.6. (urkundsförfalskning) och 18.7. (mened).
[21] Se under 20.3. (fylleri och förargelseväckande beteende), 20.5. (NJA 1969 s. 364) och 20.7.
[22] Jfr framställningen under 17.2.1.1. in fine och framställningen i anslutning till NJA 1927 s. 256 under 21.1.1.

lyckat att det i definitionsregeln föreskrives att målsäganderätt tillkommer den som blivit förnärmad av brottet. Rekvisiten skada och förnärmad har ej en enhetlig betydelse, utan måste ges olika innebörd vid skilda brottstyper. Ofta har gränserna för målsäganderätten uppdragits med beaktande av den kvalitativa aspekten, mera sällan med beaktande av den kvantitativa aspekten.[23] Vid bedömningen av målsäganderättsfrågan synes det finnas en benägenhet att erkänna målsäganderätt om den enskilde kan anses berörd av brottets verkningar framför andra personer (relationstanken).[24] Då ett brott medfört positiva verkningar för den enskilde kan målsäganderätt ej anses tillkomma denne liksom i fall då han ej alls berörts av brottets verkningar.[25] Mera sällan kan det antagas att vissa typer av skadeverkningar aldrig grundar målsäganderätt oberoende av brottets art.[26]

Vad beträffar den processuella uppfattningen av målsägandebegreppet kan det sägas att upprättelsefunktionen lagts till grund för bedömningen av målsäganderättsfrågan så till vida att målsäganderätt tillerkännes den som drabbats av sådana skadeverkningar som skall motverkas genom kriminaliseringen. Det är främst dessa personer som har ett berättigat krav på att vinna upprättelse. Vad beträffar det enskilda åtalets kontrollfunktion kan en person som ej berörts av brottets skadeverkningar icke anses som målsägande enbart av den anledningen att han har ett särskilt intresse av att brottslingen lagföres. Myndigheter, tjänstemän, privaträttsliga sammanslutningar eller enskilda personer kan ej anses som målsägande av den anledningen att de har intresse av att den allmänna laglydnaden upprätthålles inom visst rättsområde.[27] Då det är tveksamt om målsäganderätt kan tillerkännas en person som berörts av brottets skadeverkningar kan det enskilda åtalets kontrollfunktion få betydelse för bedömningen av målsäganderättsfrågan. Kontrollsynpunkten kan då utgöra en faktor som bidrager till att målsäganderätt erkännes.[28] Det enskilda åtalets kontrollfunktion kan även få betydelse för målsäganderättsfrågans bedömning så till vida att berörda synpunkt talar för att en person ej bör anses som målsägande t. ex. därför att endast annan person bör kunna beivra brottet ifråga.[29] Vidare kan nämnas att den som främst har intresse av att frikännande dom meddelas anses obehörig att föra

[23] Beträffande målsäganderättsfrågans bedömning med beaktande av kränkningens styrka eller skadans omfattning (kvantitativa aspekten) kan hänvisas till framställningen under 11.1.1. (ringa skada vid mordbrand), 13.3.3. in fine och 20.3. (oskickligt beteende).

[24] Beträffande NJA 1944 s. 326 och motiveringen till bedömningen av målsäganderättsfrågan vid tillgreppsbrotten och tjänsteförbrytelserna hänvisas till framställningen under 6.7.1. vid not 11 samt beträffande NJA 1927 s. 256 framställningen under 21.1.1.

[25] Se under 13.2. samt under 18.7.1. beträffande NJA 1906 s. 60.

[26] Se under 11.1.5. och 13.3.1. (brottmålsdomens negativa bevisverkan), 18.10 (angrepp på sanningsintresset), 20.8. (identifikation) samt 21.1.3. och 22. (intresset av att allmän laglydnad upprätthålles).

[27] Se under 21.1.3., 21.2.2. och 22.

[28] Se under 11.3. (uttalanden i motiven till jaktlagen 34 §), 17.2.1.2.6., 18.6.1. (NJA 1918 s. 303) och 20.7. (störande av förrättning eller allmän sammankomst).

[29] Se under 14.3. (uppdragstagare) samt 16.1. och 16.1.2. (delägare i juridisk person).

ansvarstalan i vissa fall.[30]

Man kan ställa sig frågan om domstolarna i framtiden kommer att bedöma målsäganderättsfrågan på samma sätt som tidigare. Straffet anses numer ej ha något berättigande såsom utgörande en vedergällning för en begången oförrätt utan anses främst ha en preventiv funktion. Det skulle kunna tyckas att denna förändrade uppfattning om straffets syfte skulle kunna få återverkningar vid bestämningen av målsägandebegreppet. Om man menade att det enskilda åtalets upprättelsefunktion ej längre skulle ha betydelse vid bedömningen av målsäganderättsfrågan utan endast kontrollfunktionen och skyddsfunktionen, skulle detta icke medföra att begreppet fick en väsentligt förändrad innebörd. Beaktas kontrollfunktionen och skyddsfunktionen bör nämligen målsäganderätt tillerkännas den som framför andra berörts av brottets skadeverkningar. Detta innebär vanligtvis att målsäganderätt måste anses tillkomma den vilkens intresse skyddas genom kriminaliseringen. Härvid kommer målsäganderätt att erkännas i samma utsträckning som enligt hittillsvarande praxis. Emellertid kan ifrågasättas om inte det enskilda åtalets kontrollfunktion och skyddsfunktion borde tillmätas större betydelse i framtiden. Härvid borde man dock ej gå så långt att åtalsrätt tillerkändes personer eller organisationer som ej beröres av brottets skadeverkningar. Skulle det undantagsvis finnas ett särskilt behov av att erkänna målsäganderätt i sådant fall borde åtalsrätt tillförsäkras vederbörande person eller organisation genom särskild lagstiftning. Enligt det anförda borde målsägandebegreppet således ej ges ett nytt innehåll av den anledningen att bibehållandet av den enskilda åtalsrätten ej längre kan motiveras av att den förorättade skall äga befogenhet att utkräva vedergällning. Däremot kunde det bli erforderligt att genom lag skapa garantier för att den enskilda åtalsrätten ej missbrukades av den vars handlande styrs av hämndbegär. Särskilt angeläget skulle härvid vara att förebygga obefogade åtal vilket kunde ske genom att domstolarna tillerkändes rätt att avvisa uppenbart ogrundade åtal.

[30] Se under 17.2.1.2.3. och 17.2.1.2.4.1.

Zusammenfassung

Die Voraussetzungen der Rechtsstellung als Verletzter im schwedischen Prozessrecht

Das schwedische Prozeßrecht regelt die prozessuale Stellung des durch eine Straftat Verletzten — schwedisch målsägande — auf der Grundlage der folgenden Definition in Kapitel 20 § 8 Absatz 4 des Prozeßgesetzes (Rättegångsbalken, RB):

> Verletzter ist derjenige, gegen den eine Straftat begangen worden ist oder der durch eine Straftat gekränkt oder geschändigt worden ist.

Bei Straftaten, die nach dem Offizialprinzip durch die Staatsanwaltschaft anzuklagen sind, kann auch der Verletzte gemäß RB 20: 8 Absatz 1 Anklage erheben, wenn er wegen der Straftat Strafantrag gestellt hat, die Staatsanwaltschaft aber beschlossen hat, keine Anklage zu erheben. Der Verletzte hat bei Offizialdelikten also grundsätzlich eine subsidiäre Befugnis zur Anklageerhebung. Nur bei wenigen Tatbeständen wie z. B. bei Straftaten gegen die Ehre ist die Anklagebefugnis des Verletzten primär. Für bestimmte Tatbestände gilt, daß die Staatsanwaltschaft keine Anklage erheben kann, wenn der Verletzte nicht Strafantrag gestellt hat. RB 36: 1 enthält die Vorschrift:

> Wer im Prozeß nicht Partei ist, kann als Zeuge gehört werden. Jedoch darf im Strafprozeß der Verletzte nicht als Zeuge gehört werden; das gilt auch, wenn er nicht Anklage erhoben hat.

Das Verbot, den Verletzten als Zeugen zu hören, ist absolut, und die Wahrheitspflicht des Verletzten ist nicht durch Strafbestimmungen sanktioniert. Privatrechtliche Ansprüche wegen einer Straftat können gegen den Beschuldigten oder einen Dritten zusammen mit der Anklage geltend gemacht werden. Werden privatrechtliche Ansprüche ausschließlich auf Grund eines Deliktes erhoben, muß die Staatsanwaltschaft auf Verlangen des Verletzten mit der Anklage auch dessen Klage vorbereiten und vortragen, sofern das ohne Schwierigkeiten möglich ist und sie seine Ansprüche nicht für unbegründet hält. Derjenige, auf den Ansprüche des Verletzten übergegangen sind, kann seine Ansprüche wie jener von der Staatsanwaltschaft geltend machen lassen.

In dieser Arbeit wird untersucht, wer bei verschiedenen Straftatbeständen Verletzter ist. In den Kapiteln 4, 5 und 6 wird dargestellt, daß die Frage nach der Rechtsstellung als Verletzter mit Hilfe entweder von RB 20: 8

Absatz 4, d. h. der Legaldefinition des Verletztenbegriffes, oder einer materiell-rechtlichen Auffassung dieses Begriffes oder aber einer prozessualen Auffassung beantwortet werden kann. Unter materiell-rechtlicher Auffassung wird verstanden, daß die Verletztenfrage unter Berücksichtigung verschiedener Elemente, die für die jeweilige Straftat als materielle Erscheinung charakteristisch sind, beurteilt wird. In diesem Zusammenhang ist in der Lehre die Meinung vertreten worden, daß Verletztenstellung nur haben könne, wer Träger eines durch den Straftatbestand geschützten Interesses sei. Bei der materiell-rechtlichen Auffassung ist auch denkbar, daß über die Frage nach der Verletztenstellung unter Berücksichtigung der Eigenart des verursachten Schadens entschieden wird. Unter der prozessualen Auffassung wird verstanden, daß die Frage, wer Verletzter ist, im Hinblick auf die prozessualen Zielsetzungen der verschiedenen prozeßrechtlichen Regeln über den Verletzten beantwortet wird. Hierbei ist möglich, daß der Kreis der Personen mit Verletztenstellung bei Anwendung verschiedener prozeßrechtlicher Normen unterschiedlichen Umfang hat. Möglich wäre nämlich, daß prozessuale Zielsetzungen in bestimmten Zusammenhängen für eine extensive Auslegung des Verletztenbegriffes und für eine restriktive in anderen Zusammenhängen sprechen. In Kapitel 6 wird dargelegt, daß der Verletztenbegriff bei Anwendung verschiedener prozeßrechtlicher Regeln über den Verletzten regelmäßig denselben Inhalt haben sollte. Für die Beantwortung der Frage nach der Rechtsstellung als Verletzter hat primäre Bedeutung, ob eine Person zur Anklage befugt ist. Die Regel in RB 36: 1 über das Zeugnisverbot für den Verletzten ist nach den Motiven die Konsequenz der Befugnis zur Anklageerhebung. Der Gesetzgeber wollte, daß der Angeklagte und der zur Anklage berechtigte Verletzte unter gleichen Bedingungen gehört werden (keine mit Strafbestimmungen sanktionierte Wahrheitspflicht). Dadurch sollte hinsichtlich der Beweiswürdigung ein Gleichgewicht hergestellt werden. RB 36: 1 soll keine Zeugnisunfähigkeitsregel sein; derartige Regeln sind abgeschafft.

Prozeßrechtliche Gesichtspunkte, die bei der Beantwortung der Frage nach der Rechtsstellung als Verletzter bedeutungsvoll werden können, sind die Genugtuungs- und die Kontrollfunktion der Privatklage. Unter Genugtuungsfunktion ist zu verstehen, daß der Verletzte durch die Privatklage und eine Verurteilung des Straftäters Genugtuung und innere Ruhe erlangen können soll, und unter Kontrollfunktion der Privatklage wird verstanden, daß der Verletzte die Tätigkeit der Staatsanwaltschaft kontrollieren und in den Fällen anklagen kann, in denen die Staatsanwaltschaft keine Anklage erheben will, in denen das aber richtigerweise geschehen müßte. In bestimmten Fällen kann jemand besonders daran interessiert sein, daß eine Straftat verfolgt wird, um künftigem strafbaren Verhalten vorzubeugen. Z. B. kann ein Geschäftsinhaber kleinere Ladendiebstähle verfolgen wollen, um dadurch künftigen Eigentumsdelikten in seinem Geschäft vorzubeugen. In diesen

Fällen kann man von einer Schutzfunktion des Privatklagerechts sprechen.

Bei der Zusammenfassung der Ergebnisse von Kapitel 6 ist erklärt worden, daß der Verletztenbegriff bei der Anwendung verschiedener prozeßrechtlicher Vorschriften über den Verletzten regelmäßig mit demselben Inhalt ausgefüllt werden sollte. Das wird von der folgenden Untersuchung insoweit erhärtet, als es nur in äußerst seltenen Ausnahmefällen für denkbar erscheint, daß die Frage nach der Verletztenstellung bei der Anwendung verschiedener Normen unterschiedlich beantwortet wird. Schadensersatzberechtigte Personen, die geringe Schäden erlitten haben als Folge einer Straftat mit umfassenden Schäden bei anderen Personen, z. B. menschengefährdender Brandstiftung, werden nicht anklagebefugt sein; ihr Schadensersatzbegehren dürfte aber von der Staatsanwaltschaft gemäß RB 22: 2 klageweise geltend gemacht werden müssen. Da notwendige Streitgenossenschaft bei Anklageerhebung gefordert wird, kann jeder der gemeinschaftlich Anklagebefugten bei der Anwendung bestimmter Regeln über Verletzte wie z. B. RB 36: 1 als Verletzter angesehen werden.

Im folgenden soll untersucht werden, nach welchen allgemeinen Grundsätzen die Frage nach der Rechtsstellung als Verletzter beantwortet wird. Hierbei wird erörtert, in welchem Umfang die Definitionsregel, die materiell-rechtliche Auffassung und die prozessuale Auffassung von Bedeutung sind.

Bei der Anwendung der Definitionsregel ist bemerkenswert, daß bei Verweigerung der Verletztenrechte in keiner der veröffentlichten Gerichtsentscheidungen als Begründung angeführt worden ist, daß keine der drei Voraussetzungen vorgelegen hätte.

Das Erfordernis „gegen den eine Straftat begangen worden ist" dürfte nach dem unter 4.1 Gesagten so ausgelegt worden sein, daß die Verletztenstellung dem zuerkannt worden ist, dessen Interessen durch den Straftatbestand geschützt werden.

Nicht jeder, der sich tatsächlich durch eine Straftat beeinträchtigt fühlt, kann als Verletzter angesehen werden. Soll die Kriminalisierung Verhaltensweisen verhindern, die Einzelne beeinträchtigen, kann ein solcher Einzelner Verletzter sein. Bei Eigentumsdelikten begründet der wirtschaftliche Schaden die Verletztenstellung; sie wird jedoch nicht allein deshalb zuerkannt, weil jemand durch die Straftat beeinträchtigt worden ist. Bei Straftaten, die wirtschaftlichen oder materiellen Schaden oder auch physische Veränderungen anderer Art zur Folge gehabt haben, können gelegentlich rein ideelle Interessen des Eigentümers geschützt sein. In solchen Fällen kann vorkommen, daß der Eigentümer als verletzt angesehen wird, weil die strafbare Tat Unbehagen zur Folge gehabt hat. Straftaten, die lediglich gegen allgemeine Interessen oder gegen einen größeren Personenkreis gerichtet sind, können in der Regel von einem durch sie Beeinträchtigten nicht angeklagt werden. Hat eine Person Mitleid mit dem durch die Straftat Geschädigten (Identi-

fikation), kann ihr Verletztenstellung nicht deshalb zuerkannt werden, weil sie durch die Straftat beeinträchtigt ist. Das Gesagte zeigt, daß derjenige, der sich durch eine Straftat beeinträchtigt fühlt, nur als verletzt angesehen werden kann, wenn die Kriminalisierung einem Verhalten entgegenwirken soll, das für ein bestimmtes Individuum Beeinträchtigungen zur Folge hat. Die Beeinträchtigungsvoraussetzung wird mit Hilfe der Lehre vom Schutzinteresse der Straftatbestände, die der deutschen Lehre von den durch die Straftatbestände geschützten Rechtsgütern entspricht, ausgelegt.

Hinsichtlich der Schadensvoraussetzung wird die Verletztenstellung dem zustehen, der Schadensersatz verlangen kann, weil ihm ein Schaden durch eine Straftat zugefügt worden ist. Ausnahmen müssen für bestimmte Fälle gemacht werden. Der Schadensersatzberechtigte kann keine Anklage erheben, wenn eine Schadensersatzverpflichtung nicht wegen Verwirklichung eines Straftatbestandes besteht, sondern weil die schadensersatzrechtliche culpa-Regel anwendbar ist oder eine Schadensersatzverpflichtung sich aus einer besonderen gesetzlichen Vorschrift über strikte Haftung bzw. Gefährdungshaftung ergibt. Wer für einen anderen auf Schadensersatz klagt, kann ebenfalls nicht als Verletzter angesehen werden. Ist eine Schadensersatzforderung an einen Dritten abgetreten worden, kann diesem neuen Gläubiger die Stellung als Verletzter nicht zuerkannt werden, wenn er von der Straftat Kenntnis gehabt hat. Fehlt einer Person die Schadensersatzberechtigung, kann man daraus gelegentlich den Schluß ziehen, daß ihr die Verletztenstellung nicht zuerkannt werden darf. Das gilt natürlich nicht, wenn ein Einzelner aus anderen Gründen als Verletzter angesehen werden kann, z. B. weil die Kriminalisierung bestimmte Schäden verhindern soll, die nicht als ausgleichbar angesehen werden.

Wer dem unmittelbar Geschädigten dessen Verlust zu ersetzen verplichtet ist, ist oft Verletzter, wenn er nicht freiwillig in Kenntnis der Straftat Ersatz geleistet hat. Im allgemeinen wird als Voraussetzung für die Verletztenstellung nicht gefordert, daß der Ersatzverpflichtete an den Geschädigten Ersatz gezahlt hat. Der Grund hierfür liegt darin, daß der unmittelbar Geschädigte regelmäßig versuchen wird, den Verantwortlichen zur Schadenswiedergutmachung zu veranlassen. Ist ausnahmsweise sicher, daß der Verantwortliche keinen Ersatz leisten muß, wird dem Betroffenen die Stellung als Verletzter nicht zuzuerkennen sein. Folgeschäden verschiedener Art, die nicht ersetzt werden, haben im allgemeinen Rechte und Pflichten als Verletzter nicht zur Folge.

Bei der Beantwortung der Frage nach der Verletztenstellung haben die Gerichte in großem Umfang die Lehre vom Schutzinteresse der Straftatbestände herangezogen. Die Stellung als Verletzter ist nicht in weiterem Umfang zuerkannt worden, als nach dieser Lehre möglich ist. In vielen Fällen kann allerdings nicht entschieden werden, ob die Interessen einer Person durch die Kriminalisierung geschützt werden; die Lehre vom Schutzinteresse

gibt dann keinen Aufschluß darüber, ob die Verletztenstellung zuerkannt werden soll. So ist die Lage bei Vermögensdelikten, wenn man entscheiden muß, ob derjenige verletzt ist, der Inhaber gewisser Rechte ist, die vom Eigentum umschlossen werden. Sachenrechtlich Berechtigte dürften Verletzte sein, nicht aber der Verwalter im Auftrage des Eigentümers. Wer einem anderen den durch eine Straftat entstandenen Schaden ersetzen muß, wird oft als verletzt angesehen. Die Lehre vom Schutzinteresse der Straftatbestände gibt jedoch für die Beurteilung der Verletztenfrage in diesen Fällen keine Hinweise. Bei Straftaten gegen die Allgemeinheit oder den Staat können auch Interessen Einzelner geschützt sein, und nicht selten wird die Verletztenstellung in diesen Fällen zuerkannt. Bei Straftatbeständen, die aus systematischen Erwägungen den Straftaten gegen die Allgemeinheit oder den Staat zugerechnet werden, kann die Kriminalisierung zum Schutze eines größeren Personenkreises vorgenommen worden sein und nicht in erster Linie, um die Interessen einer einzelnen Person zu schützen. Bei derartigen Straftaten wird die Stellung als Verletzter oft nicht gewährt Die Lehre vom Schutzinteresse der Straftatbestände kann gelegentlich Hinweise darauf geben, bei welchen Schadenstypen die Rechte und Pflichten des Verletzten zuerkannt werden. Z. B. kann bei Gefährdungsdelikten die Konstruktion des Straftatbestandes darüber Auskunft geben, ob nicht nur der Schaden sondern auch die Gefahr eines Schadenseintrittes die Verletztenstellung begründet. In vielen Fällen ist es nicht möglich, das Schutzinteresse eines Straftatbestandes näher zu bestimmen und zu entscheiden, ob die Kriminalisierung gewissen Schadenstypen entgegenarbeiten soll. Hierbei wird man nicht versuchen sollen, die Lehre vom Schutzinteresse dadurch anzuwenden, daß man die theoretische Analyse zu weit treibt. Sonst droht die Gefahr, daß über die Verletztenfrage durch Erwägungen entschieden wird, die als reine Begriffsjurisprudenz bezeichnet werden können. Am besten wird man sie unter Beachtung der Schadensart beantworten.

Unmöglich kann sie allein mit Hilfe einer Untersuchung der Schadensbeschaffenheit entschieden werden; denn auch der Typ der Straftat ist von Bedeutung. Verschiedene Schadenstypen begründen die Verletztenstellung bei verschiedenen Tatbestandstypen. Bei gewissen Straftaten kann sowohl der materielle Schaden als auch die Gefahr des Schadenseintrittes die Verletztenstellung begründen, bei anderen Straftaten werden nur Geschädigte als Verletzte angesehen. Wer Beeinträchtigungen erlebt hat, kann bei einigen wenigen Straftaten als Verletzter auftreten. Wegen dieses Gesichtspunktes kann als weniger glücklich angesehen werden, daß in der Definitionsregel vorgeschrieben wird, daß demjenigen die Verletztenstellung zukommt, der durch die Straftat gekränkt worden ist. Die Voraussetzungen „Schaden" und „gekränkt" haben keine einheitliche Bedeutung, sondern sie müssen bei verschiedenen Straftatbeständen unterschiedlich ausgefüllt werden. Oft sind die Grenzen für die Verletztenstellung unter Beachtung qualitativer, seltener

quantitativer Gesichtspunkte gezogen worden. Bei der Beurteilung der Verletztenfrage scheint man geneigt zu sein, dann die Verletztenstellung zu gewähren, wenn der Einzelne vor anderen Personen von den Wirkungen der Straftat betroffen wird (Relationsgedanke). Hat eine Straftat für den Einzelnen positive Wirkungen gehabt, wird man ihm Verletztenstellung nicht zuerkennen können. Dasselbe gilt, wenn er von den Wirkungen der Straftat überhaupt nicht betroffen worden ist. Nur recht selten werden bestimmte Schadenstypen — unabhängig von der Art der Straftat — unter keinen Umständen Rechte und Pflichten als Verletzter auslösen.

Zur prozessualen Auffassung des Verletztenbegriffes sei gesagt, daß insoweit die Genugtuungsfunktion der Beantwortung der Verletztenfrage zu Grunde gelegt worden ist, als demjenigen die Verletztenstellung gewährt worden ist, den Schadenswirkungen getroffen haben, welchen die Kriminalisierung entgegenwirken sollte. Vor allem dieser Personenkreis hat eine berechtigte Forderung nach Genugtuung. Was die Kontrollfunktion der Privatklage betrifft, kann der von den nachteiligen Wirkungen einer Straftat nicht Betroffene nicht allein deshalb als Verletzter angesehen werden, weil er ein besonderes Interesse an der Verfolgung des Straftäters hat. Behörden, Beamte, privatrechtliche Vereinigungen oder einzelne Personen können nicht deshalb als Verletzte angesehen werden, weil sie ein Interesse daran haben, daß innerhalb eines bestimmten Rechtsgebietes die Gesetzestreue aufrechterhalten wird. Ist zweifelhaft, ob einem von schädigenden Wirkungen einer Straftat Betroffenen die Verletztenstellung zuerkannt werden kann, wird die Kontrollfunktion der Privatklage für die Beurteilung der Verletztenfrage bedeutsam. Der Kontrollgesichtspunkt kann dann einen Faktor darstellen, der zur Gewährung der Verletztenstellung beiträgt. Die Kontrollfunktion der Privatklage kann dann auch insoweit für die Beurteilung der Verletztenfrage wichtig werden, als die Verletztenstellung einer Person nicht schon deshalb verneint werden dürfte, weil z. B. nur eine andere Person die fragliche Straftat verfolgen sollte. Weiter kann erwähnt werden, daß derjenige, der vor allem an einem freisprechenden Urteil interessiert ist, gelegentlich als nicht zur Anklageerhebung berechtigt angesehen wird.

Man kann sich die Frage stellen, ob die Gerichte die Verletztenfrage künftig ebenso beantworten werden wie bisher. Die Strafe wird jetzt nicht mehr als Vergeltung für begangenes Unrecht gerechtfertigt; ihr wird vor allem präventive Bedeutung zugemessen. Man wird deshalb die Ansicht vertreten können, daß diese Veränderungen in der Auffassung vom Zweck der Strafe Rückwirkungen auf die Bestimmung des Verletztenbegriffes haben sollten. Ist man der Meinung, daß bei der Beurteilung der Verletztenfrage die Genugtuungsfunktion der Privatklage keine Bedeutung mehr haben soll, sondern nur noch die Kontroll- und die Schutzfunktion, würde das nicht die Konsequenz haben, daß der Verletztenbegriff einen wesentlich anderen Inhalt bekommt. Werden Kontroll- und Schutzfunktion beachtet, ist nämlich

demjenigen die Verletztenstellung zuzuerkennen, der vor anderen von Schadenswirkungen der Straftat betroffen wird. Das bedeutet gewöhnlich, daß demjenigen die Rechte und Pflichten als Verletzter zukommen, dessen Interessen durch die Kriminalisierung geschützt werden. Hierbei wird die Verletztenstellung in gleichem Umfang wie nach der bisherigen Praxis zuerkannt werden. Allerdings kann fraglich sein, ob der Kontroll- und Schutzfunktion der Privatklage nicht zukünftig größere Bedeutung zugemessen werden sollte. In diesem Falle wird man jedoch nicht so weit gehen dürfen, daß man Personen oder Organisationen, die von den Schadenswirkungen der Straftat nicht betroffen werden, eine Anklagebefugnis zuerkennt. Sollte ausnahmsweise in solchen Fällen ein besonderes Bedürfnis einer Anerkennung der Verletztenstellung bestehen, sollte man jener Person oder Organisation die Anklagbefugnis durch Spezialgesetzgebung gewähren. Nach dem Gesagten sollte dem Verletztenbegriff daher nicht aus dem Grunde ein neuer Inhalt gegeben werden, weil die Beibehaltung des Privatklagerechts nicht mehr damit begründet werden kann, daß der Gekränkte Vergeltung verlangen können soll. Hingegen könnten gesetzliche Garantien dafür erforderlich werden, daß die Privatklagebefugnis nicht aus Rachgier mißbraucht wird. Besonders wichtig dürfte dabei sein, daß den Gerichten die Möglichkeit gegeben wird, offensichtlich unbegründete Anklagen abzuweisen.

Betänkanden

(Beträffande betänkanden ingående i SOU är utgivningsorten Stockholm och utgivningsåret det i numret angivna.)

Förslag till allmän civillag. Stockholm 1826.

Förslag till allmän criminallag. Stockholm 1832.

Förslag till Straff-Balk. Stockholm 1844.

Förslag till Rättegångs-Balk. Stockholm 1849.

Nya lagberedningens förslag till förordning angående torrläggning af jord. Stockholm 1878.

Nya lagberedningens betänkande angående rättegångsväsendets ombildning. Tredje delen. Om rättegångsordningen i brottmål m. m. Stockholm 1884.

Förslag till lagar om enkla bolag och handelsbolag, om aktiebolag samt om föreningar för ekonomisk verksamhet m. m. Afgifna af den dertill i nåder utsedda komité. Stockholm 1890. (Cit. Förslag till lagar om enkla bolag och handelsbolag m. m., 1890.)

Lagberedningens förslag till jordabalk I. Förslag till lag om nyttjanderätt till fast egendom m. m. Stockholm 1905. (Cit. Förslag till jordabalk I, 1905.)

Förslag till lag om aktiebolag äfvensom till andra därmed sammanhängande författningar. Afgifna af därtill utsedde kommitterade. Stockholm 1908. (Cit. Förslag till lag om aktiebolag, 1908.)

Lagberedningens förslag till jordabalk III. Förslag till jordabalk m. m. Stockholm 1909. (Cit. Förslag till jordabalk III, 1909.)

Förslag rörande revision af jaktlagstiftningen. Afgifna af de jämlikt nådigt bemyndigande den 6 augusti 1908 inom kungl. jordbruksdepartementet tillkallade sakkunnige. Stockholm 1910. (Cit. Förslag rörande revision af jaktlagstiftningen, 1910.)

Betänkande med förslag till vattenlag m. m. Afgifvet af vattenrätts- och dikningslagskommittéerna. Stockholm 1911. (Cit. Förslag till vattenlag, 1911.)

Förslag till konkurslag och till lag om ackordsförhandling utan konkurs äfvensom till andra därmed sammanhängande författningar. Afgifna af därtill utsedda kommitterade. Stockholm 1911. (Cit. Förslag till konkurslag, 1911.)

Betänkande i fråga om revision af förordningen om automobiltrafik den 21 september 1906 samt omarbetande af lagen den 8 juni samma år om ansvarighet för skada i följd af automobiltrafik jämte de i strafflagen förekommande bestämmelser i ämnet. Afgifvet af därtill utsedda sakkunnige. Stockholm 1912. (Cit. Betänkande i fråga om revision af förordningen om automobiltrafik, 1912.)

Betänkande med förslag till tryckfrihetsordning. Afgifvet den 20 december 1912 af särskilda kommitterade inom kungl. justitiedepartementet. Stockholm 1912. (Cit. Betänkande med förslag till tryckfrihetsordning, 1912.)

Patentlagstiftningskommitténs betänkanden IV. Förslag till lag mot illojal konkurrens m. m. Stockholm 1915. (Cit. Patentlagstiftningskommitténs betänkanden IV, 1915.)

Betänkande med förslag till ny flottningslagstiftning. Avgivet av inom justitiedepartementet tillkallade sakkunnige. Stockholm 1917. (Cit. Förslag till ny

flottningslagstiftning, 1917.)
Betänkande med förslag till vattenlag m. m. Avgivet av särskilda inom justitiedepartementet tillkallade sakkunniga för överarbetning av vissa delar i det av vattenrätts- och dikningslagskommittéerna den 17 december 1910 avgivna förslaget till vattenlag. Stockholm 1917. (Cit. Förslag till vattenlag, 1917.)
Betänkande med förslag till lag om förvaltning av bysamfälligheter och därmed jämförliga samfällda ägor och rättigheter. Avgivet den 1 juni 1918 av därtill förordnade sakkunnige. Stockholm 1918. (Cit. Betänkande med förslag till lag om förvaltning av bysamfälligheter, 1918.)
Betänkande avgivet den 9 december 1918 av skogslagstiftningskommittén. Del I. Stockholm 1919. (Cit. Skogslagstiftningskommitténs betänkande, del I, 1919.)
Betänkande med förslag till ny lagstiftning angående torrläggning av mark m. m. (Förslag till lag om ändring i vissa delar av vattenlagen.) Avgivet av inom justitiedepartementet tillkallade sakkunniga. Stockholm 1920.
Fattigvårdslagstiftningskommitténs betänkanden IV. Barnavårdslagstiftningen. Del I. Förslag till lag om den offentliga barnavården m. fl. författningar, avgivna av utsedda kommittérade. Avd. 1. Lagförslag, reglementen m. m. Avd. 2. Motiver och reservationer. (Cit. Fattigvårdslagstiftningskommitténs betänkanden IV, del I, 1921.)
Lagberedningens förslag till revision av ärvdabalken I. Förslag till lag om förmyndarskap m. m. Stockholm 1921.
SOU 1925: 21. Förslag till lag om försäkringsavtal m. m. Avgivna av därtill utsedda kommitterade.
SOU 1925: 22. Förfalskningsbrotten. Förberedande utkast till strafflag. Speciella delen VI. Av Johan C. W. Thyrén.
SOU 1926: 31. Processkommissionens betänkande angående rättegångsväsendets ombildning. Första delen. Domstolsförfattningen. (Cit. PK I.)
SOU 1926: 32. Processkommissionens betänkande angående rättegångsväsendets ombildning. Andra delen. Rättegången i brottmål. (Cit. PK II.)
SOU 1926: 33. Processkommissionens betänkande angående rättegångsväsendets ombildning. Tredje delen. Rättegången i tvistemål. (Cit. PK III.)
SOU 1929: 26. Falsk förklaring. Falsk angivelse m. m. Förberedande utkast till strafflag. Speciella delen. VIII. Av Johan C. W. Thyrén.
SOU 1932: 16. Lagberedningens förslag till revision av ärvdabalken IV. Förslag till lag om boutredning och arvskifte m. m.
SOU 1932: 29. Promemoria angående lagstiftning om vissa straffprocessuella tvångsmedel. Utarbetad inom justitiedepartementet.
SOU 1935: 8. Betänkande med förslag angående åtgärder mot statsfientlig verksamhet. Avgivet av en därtill förordnad kommitté.
SOU 1935: 60. Promemoria angående avskaffandet av påföljd enligt 2 kap. 19 § strafflagen jämte vissa andra straffpåföljder. Utarbetad inom justitiedepartementet.
SOU 1936: 38. Betänkande med förslag rörande jaktlagstiftningsfrågor I. Betänkande med förslag om rätt till jakt samt jaktstadga ävensom andra därmed sammanhängande författningar. Avgivet den 30 september 1936.
SOU 1937: 37. Efterlämnade anteckningar till förberedande utkast till strafflag av Johan C. W. Thyrén. Utgivna genom justitiedepartementets försorg.
SOU 1938: 23. Betänkande med förslag till lag om enskilda vägar m. m. Avgivet av 1935 års vägsakkunniga.
SOU 1938: 43. Processlagberedningens förslag till rättegångsbalk I. Lagtext.
SOU 1938: 44. Processlagberedningens förslag till rättegångsbalk II. Motiv m. m. (Cit. PLB.)

SOU 1938: 59. Betänkande med förslag till förordning angående yrkesmässig biltrafik m. m. Avgivet av 1936 års trafikutredning.
SOU 1940: 12. Betänkande med utredning och förslag angående inrättande av fritidsreservat för städernas och de tätbebyggda samhällenas befolkning. Avgivet av fritidsutredningen.
SOU 1940: 19. Förslag till ändrad lagstiftning om straff för försök till brott jämte motiv. Utarbetat inom justitiedepartementet.
SOU 1940: 20. Straffrättskommitténs betänkande med förslag till lagstiftning om förmögenhetsbrott.
SOU 1941: 7. Förslag till rättegångsbalk av Kungl. Maj:t den 14 februari 1941 godkänd såsom grundval för processlagberedningens fortsatta verksamhet.
SOU 1941: 9. Lagberedningens förslag till lag om aktiebolag m. m. II. Motiv.
SOU 1942: 28. Strafflagberedningens promemoria med förslag till lag om eftergift av åtal mot minderåriga m. m. Avgiven den 30 maj 1942.
SOU 1944: 9. Processlagberedningens förslag till lag om införande av nya rättegångsbalken m. m. I. Lagtext.
SOU 1944: 10. Processlagberedningens förslag till lag om införande av nya rättegångsbalken m. m. II. Motiv.
SOU 1944: 39. Betänkande med förslag i anledning av utredning rörande tillstånd för juridiska personer att utöva yrkesmässig automobiltrafik. Avgivet av inom kommunikationsdepartementet tillkallad utredningsman.
SOU 1944: 69. Straffrättskommitténs betänkande med förslag till lagstiftning om brott mot staten och allmänheten. Stockholm 1945.
SOU 1945: 29. Straffrättskommitténs betänkande med förslag till ändrad lagstiftning om ämbetsbrott av präst.
SOU 1946: 41. Betänkande med förslag till skogsvårdslag m. m. Avgivet av kungl. skogsstyrelsen.
SOU 1946: 83. Betänkande med förslag till strafflagstiftning för krigsmakten. Avgivet den 16 november 1946.
SOU 1947: 38. Lagberedningens förslag till jordabalk I.
SOU 1947: 47. Fiskerättskommitténs förslag till fiskelag jämte därmed sammanhängande författningar.
SOU 1948: 8. Betänkande med förslag till ny Kungl. Maj:ts förordning angående explosiva varor m. m. Avgivet av 1942 års sakkunniga för revision av förordningen angående explosiva varor.
SOU 1948: 40. Strafflagberedningens promemoria med förslag till lagstiftning om domstols rätt att nedsätta eller eftergiva påföljd för brott samt om eftergift av åtal.
SOU 1950: 16. Förberedande utredning angående lagstiftning på skadeståndsrättens område av Ivar Strahl.
SOU 1951: 34. Betänkande angående omorganisation av apoteksväsendet i riket m. m. Avgivet av 1946 års läkemedelsutredning.
SOU 1953: 14. Förslag till brottsbalk. Avgivet av straffrättskommittén.
SOU 1954: 6. Ärvdabalk. Förslag av ärvdabalkssakkunniga.
SOU 1955: 45. Konkurrens och priser. Betänkande avgivet av 1954 års priskontrollutredning.
SOU 1956: 14. Tulltaxa. Förslag av 1952 års tulltaxekommitté I. Allmänna synpunkter.
SOU 1956: 25. Upphovsmannarätt till litterära och konstnärliga verk. Lagförslag av auktorrättskommittén.
SOU 1956: 55. Skyddslag. Strafflagberedningens slutbetänkande.
SOU 1957: 21. Förenklad byggnadslagstiftning. Betänkande avgivet av 1951 års

byggnadsutredning.
Ändrade riktlinjer för rusdrycksförsäljningen. Betänkande avgivet den 7 januari 1957 av 1956 års rusdrycksförsäljningsutredning. Stencil. (Cit. Ändrade riktlinjer för rusdrycksförsäljningen, 1957.)
Fiskevårdsområden. Promemoria utarbetad inom jordbruksdepartementet. Stencil. Stockholm 1957.
SOU 1958: 10. Förslag till varumärkeslag. Betänkande avgivet av varumärkes- och firmautredningen.
SOU 1959: 24. Förslag till lag om straff för varusmuggling m. m. Betänkande avgivet 1959.
SOU 1960: 5. Förslag till namnlag. Betänkande avgivet av namnrättskommittén.
SOU 1960: 25. Lagberedningens förslag till jordabalk m. m. II. Motiv till balken.
SOU 1961: 5. Begravningsplatser och gravar. Förslag av tillkallad sakkunnig.
SOU 1961: 37. Stämpel- och expeditionsavgifter. Betänkande med författningsförslag av tillkallad utredningsman.
SOU 1961: 53. Utsökningsrätt. I. Partiella reformer. Förslag av lagberedningen.
SOU 1962: 15. Den allmänna näringslagstiftningen. Förslag av 1958 års näringssakkunniga.
SOU 1962: 36. Naturen och samhället. Betänkande avgivet av 1960 års naturvårdsutredning.
SOU 1963: 27. Trafikmål. Betänkande avgivet av trafikmålskommittén.
SOU 1963: 33. Skadestånd I. Allmänna bestämmelser. Föräldrars och barns skadeståndsansvar. Förslag av skadeståndskommittén.
SOU 1966: 65. Luftföroreningar, buller och andra immissioner. Lagförslag m. m. av immissionssakkunniga.
SOU 1966: 71. Otillbörlig konkurrens. Betänkande av utredningen om illojal konkurrens.
SOU 1967: 59. Förundersökning. Betänkande avgivet av trafikmålskommittén.
SOU 1968: 64. Utsökningsrätt VIII. Fastighetsexekution m. m. Förslag av lagberedningen.
SOU 1969: 5. Utsökningsrätt. IX. Förmånsrättsordning m. m. Förslag av lagberedningen.
SOU 1969: 20. Ämbetsansvaret. Principbetänkande av ämbetsansvarskommittén.
SOU 1969: 42. Skattebrotten. Betänkande avgivet av skattestrafflagutredningen.
Innstilling om rettergangsmåten i straffesaker fra straffeprosesslovkomitéen. Komitéen til revisjon av straffeprosessloven oppnevnt ved Kronprinsregentens resolusjon av 1. februar 1957. Avgitt i juni 1969. Oslo 1969.
SOU 1970: 6. Ny livsmedelsstadga m. m. Del I. Förslag och motiv. Betänkande avgivet av livsmedelsstadgekommittén (LSK).
SOU 1970: 31. Militära straff och disciplinmedel. Betänkande avgivet av militärstraffsakkunniga.
SOU 1970: 47. Skydd mot avlyssning. Betänkande av integritetsskyddskommittén.
Ju 1970: 26. PM angående åtalsunderlåtelse i vissa fall m. m. Stencil.
SOU 1971: 10. Snatteri. Betänkande avgivet av 1968 års brottmålsutredning.
SOU 1971: 15. Förslag till aktiebolagslag m. m. Betänkande avgivet av aktiebolagsutredningen.
Ju 1971: 14. Promemoria med förslag till nya regler om beivrande av vissa brott, begångna av utlänningar. Avgiven 16.6. 1971 av åtalsrättskommittén. Stencil.
SOU 1972: 1. Ämbetsansvaret II. Slutbetänkande av ämbetsansvarskommittén.

Litteratur

Agell, A., Om spelvinster, hedersskulder och väntjänster. (Festskrift till Håkan Nial. Studier i civilrätt och internationell rätt, s. 1 ff. Stockholm 1966.)

Agell, A., Orsaksrekvisit och beviskrav i skadeståndsrätten. (Festskrift till Per Olof Ekelöf, s. 1 ff. Stockholm 1972.)

Agge, I., Något om processföremålet och dess bestämmande enligt svensk straffprocessrätt. (Festskrift för professorn, jur. utr. dr Otto Hjalmar Granfelt, s. 18 ff. Helsingfors 1934.)

Agge, I., Ett par spörsmål angående målsäganderätt vid konkursförbrytelser. (JFFT 1937 s. 265 ff.)

Agge, I., Bidrag till läran om förfalskningsbrotten företrädesvis enligt gällande svensk rätt. Stockholm 1941. (Cit. Agge, Förfalskningsbrotten.)

Agge, I., Straffrättens allmänna del. Föreläsningar. Första häftet. Stockholm 1959. (Cit. Agge, Straffrättens allmänna del I.)

Agge, I., Straffrättens allmänna del. Föreläsningar. Andra häftet. Andra tryckningen. Stockholm 1967. (Cit. Agge, Straffrättens allmänna del II.)

Agge, I., Straffrättens allmänna del. Föreläsningar. Tredje häftet. Stockholm 1964. (Cit. Agge, Straffrättens allmänna del III.)

Agge, I., Straffprocessrätt. Anteckningar efter föreläsningar. Senare delen. Uppsala 1936. Stencil. (Cit. Agge, Straffprocessrätt II.)

Alexanderson, N., Föreläsningar öfver den svenska tryckfrihetsprocessen. Uppsala 1907. (Cit. Alexandersson, Tryckfrihetsprocessen.)

Almén, T., Om köp och byte av lös egendom. Kommentar till lagen den 20 juni 1905. 4 uppl. ombesörjd av Rudolf Eklund. Stockholm 1960. (Cit. Almén.)

Almén, T. och Eklund, R., Lagen om avtal och andra rättshandlingar på förmögenhetsrättens område. Ombesörjd av Torkel Nordström. 9 uppl. Stockholm 1968. (Cit. Almén och Eklund.)

Andenæs, J., Alminnelig strafferett. Oslo 1956.

Andenæs, J., Straffeprosessen i første instans. Oslo & Bergen 1962. (Cit. Andenæs.)

Andenæs, J., Av strafferettens spesielle del. Referat av professor Andenæs' forelesninger vårsemestret 1964. Ved Mads Andenæs. Oslo 1964. (Cit. Andenæs, Spesiell strafferett.)

Andenæs, J., Formuesforbrytelsene. Oslo 1967.

Augdahl, P., Aksjeselskapet efter norsk rett. 3 utgave. Oslo 1959.

Aulie, A., Påtalerett — personlig eller på vegne av felles intresser. (Medlemsblad for politiembedsmennenes landsforening 1929 s. 12 ff.)

Aulie, A., Er den enkelte aktionær paataleberettiget overfor forbrydelser mot selskapet? (Rt 1929 s. 609 ff.)

Bauer, F., Zum Begriff des Verletzten in der StPO. (JZ 1953 s. 298 ff.)

Bauer, F., Strafprozessrecht. StPO § 61 Nr. 2.+. (JZ 1954 s. 357 f.)

Beckman, N., Rättspraxis om besittning. (Festskrift till Håkan Nial. Studier i civilrätt och internationell rätt, s. 73 ff. Stockholm 1966.)

Beckman, N., Svensk familjerättspraxis. 5 uppl. Stockholm 1972.
Beckman, N., Holmberg, C., Hult, B. och Strahl, I., Brottsbalken jämte förklaringar. Band I. Brotten mot person och förmögenhetsbrotten m. m. 3 uppl. Stockholm 1970. (Cit. Kommentar till brottsbalken I.)
Beckman, N., Holmberg, C., Hult, B. och Strahl, I., Brottsbalken jämte förklaringar. Band II. Brotten mot allmänheten och staten m. m. 2 uppl. Stockholm 1969. (Cit. Kommentar till brottsbalken II.)
Beckman, N., Holmberg, C., Hult, B. och Strahl, I., Brottsbalken jämte förklaringar. Band III. Påföljder m. m. 2 uppl. Stockholm 1971. (Cit. Kommentar till brottsbalken III.)
Benckert, K., Om testamentsexekutorer enligt svensk rätt. (TfR 1926 s. 163 ff.)
Benckert, K., Förmånsrättsordningen efter föreläsningar av professor Karl Benckert översedd år 1961 av professor Henrik Hessler. Stockholm 1961. Stencil.
Bengtsson, B., Allemansrätt och markägarskydd. 2 uppl. Stockholm 1966. (Cit. Bengtsson.)
Bengtsson, B., Speciell kontraktsrätt. I. Gåva, saklega, lån, förvaring, entreprenad, avtal om arbete på lös egendom, sysslomansavtal. Uppsala 1969.
Bergendal, E., Några synpunkter rörande frågorna om konkursbrottens systematiska ställning enligt svensk rätt och om falsk bokföring. (SvJT 1936 s. 407 ff.)
Bergendal, E., Ett par spörsmål beträffande s. k. checkbedrägeri. (SvJT 1938 s. 265 ff.)
Bergendal, R., Om betydelsen av konkurs för brott emot borgenärer. Särskilt föregående benefika avhändelser. Lund 1927. Korrektur. (Cit. Bergendal, Brott mot borgenärer.)
Bergendal, R., Svenskt lagförslag om brott mot staten och allmänheten. (NTfS 1946 s. 166 ff.)
Berman, H. J., Soviet criminal law and procedure. The RSFSR Codes. Cambridge, Massachusetts 1966. (Cit. Berman.)
Bernitz, U., Marknadsrätt. En komparativ studie av marknadslagstiftningens utveckling och huvudlinjer. Diss. Stockholm 1969. (Cit. Bernitz.)
Bernitz, U., Modig, J. och Mallmén, A., Otillbörlig marknadsföring. En handbok om den nya lagstiftningen under medverkan av Sven Tengelin. Nyköping 1970. (Cit. Bernitz, Modig och Mallmén.)
Binding, K., Lehrbuch des Gemeinen Deutschen Strafrechts. Besonderer Teil. Erster Band. 2 Auflage. Leipzig 1902. (Cit. Binding.)
Björling, C. G. E., Om bötesstraffet i den svenska medeltidsrätten. Diss. Lund 1893.
Bolding, P. O., Bevisbördan och den juridiska tekniken. Diss. Uppsala 1951.
Boman, R., Om åberopande och åberopsbörda i dispositiva tvistemål. Diss. Stockholm 1964. (Cit. Boman.)
Boman, R., Kumulation av ansvarstalan och talan om enskilt anspråk. (SvJT 1967 s. 81 ff.)
Bomgren, G., Är adekvansproblemet ett realitets- eller ett värderingsproblem? (SvJT 1968 s. 353 ff.)
Bouveng, G. A., Jakträtt och viltvård. Lagen om rätt till jakt, jaktstadgan och övrig lagstiftning rörande jaktutövning, djurskydd, naturskydd m. m. Stockholm 1956. (Cit. Bouveng.)
Bouzat, P. et Pinatel, J., Traité de droit pénal et de criminologie. Tome II. Procédure Pénale. Régime des mineurs Domaine des lois pénales dans le temps et dans l'espace par Pierre Bouzat. Paris 1963. (Cit. Bouzat—Pinatel II.)
Byggnadslagstiftningen. Byggnadslagen och byggnadsstadgan. Med anmärkning-

ar och sakregister utgivna av A. Bexelius, A. Nordenstam & V. Körlof. 5 uppl. Stockholm 1970. (Cit. Byggnadslagstiftningen.)
Bäckström, V., JFFT 1937 s. 340 ff.
Bäärnhielm, M., Fiskevårdsområde. 1960 års lagstiftning i ämnet med kommentarer. Stockholm 1960.
Cars, T., Ett kumulationsproblem. (SvJT 1956 s. 655 ff.)
Cars, T., Om resning i rättegångsmål. Diss. Stockholm 1959. (Cit. Cars.)
Cederberg, L., Finsk rättspraxis å försäkringsavtalslagens område. (NFT 1943 s. 375 ff.)
Delin, C., Om blodshämnden och götalagarnas straffbestämmelser för enkelt viljadråp. (Skrifter tillägnade Johan C. W. Thyrén vid hans avgång från professorsämbetet den 31 maj 1926, s. 238 ff. Lund 1926.)
Dillén, N., Föreläsningar i straffprocessrätt enligt den nya rättegångsbalken. Falun 1947. (Cit. Dillén.)
Dufwa, G., Om tilltrosparagraferna. Diss. Stockholm 1972. (Cit. Dufwa.)
Eberstein, G., Om skatt till stat och kommun enligt svensk rätt. Senare delen. Stockholm 1932.
Ekelöf, P. O., Om interventionsgrunden. Diss. Uppsala 1937.
Ekelöf, P. O., Straffet, skadeståndet och vitet. En studie över de rättsliga sanktionernas verkningssätt. Uppsala 1942.
Ekelöf, P. O., Processuella grundbegrepp och allmänna processprinciper. Några problem inom den allmänna processrättsläran. Stockholm 1956.
Ekelöf, P. O., Tillämpningen av RB 31: 11 st. 2 i bilmål. (Festskrift tillägnad Halvar Sundberg, s. 106 ff. Uppsala 1959.)
Ekelöf, P. O., Rättegång. Första häftet. 3 uppl. Stockholm 1970. (Cit. Ekelöf I.)
Ekelöf, P. O., Rättegång. Andra häftet. 2 uppl. Stockholm 1963. (Cit. Ekelöf II, 2 uppl.)
Ekelöf, P. O., Rättegång. Andra häftet. 3 uppl. Stockholm 1970. (Cit. Ekelöf II.)
Ekelöf, P. O., Rättegång. Tredje häftet. 3 uppl. Stockholm 1970. (Cit. Ekelöf III.)
Ekelöf, P. O., Rättegång. Fjärde häftet. 2 uppl. Stockholm 1968. (Cit. Ekelöf IV.)
Ekelöf, P. O., Rättegång. Femte häftet. 3 uppl. Stockholm. 1972. (Cit. Ekelöf V.)
Ekelöf, P. O., Rättsmedlen. 6 uppl. Uppsala 1972.
Elwin, G., Häleribrottet. De objektiva rekvisiten i brottsbalken 9 kap. 6 § i komparativ belysning. Diss. Stockholm 1969. (Cit. Elwin.)
Elwing, C. M., Tillräckliga skäl. Studier över förutsättningarna för allmänt åtal. Diss. Lund 1960. (Cit. Elwing.)
Elwing, C. M., Anm. av Åke Hassler: Specialprocess. (SvJT 1972 s. 578 ff.)
Evers, J., Argumentationsanalys för jurister. Lund 1970.
Fahlbeck, E., Om menighet. (FT 1938 s. 167 ff.)
Gomard, B., Hansen, V. och Hurwitz, S., Kommenteret retsplejelov. I bind. Retsplejelovens § 1—§ 477. 2 udgave. København 1964. (Cit. Kommenteret retsplejelov I.)
Gomard, B., Hansen, V. och Hurwitz, S., Kommenteret retsplejelov. II bind. Retsplejelovens § 478—§ 1043. 2 udgave. København 1964. (Cit. Kommenteret retsplejelov II.)
Granfelt, O. Hj., Privat påtalé i straffesaker. (NJM 1934 s. 178 ff.)
Granfelt, O. Hj., Åtalsorganen och åtalsrätten i Finland. (NTfS 1934 s. 56 ff.)
Grönfors, K., Ändamålsförskjutning och rättssäkerhet. (SvJT 1960 s. 12 ff.)

Hagan, E., Till frågan om försäkringsbolags talerätt. (JFFT 1949 s. 275 ff.)
Hagerup, F., Formuesindgreb og dokumentforbrydelser. 2 udgave. Kristiania 1898. (Cit. Hagerup, Formuesindgreb.)
Hagströmer, J., Svensk straffrätt. Föreläsningar. Band I och II. Uppsala 1901—1909. (Cit. Hagströmer, Svensk straffrätt I respektive II.)
Hagströmer, J., Efterlämnade föreläsningsanteckningar i svensk straffrätt. Utgifna af Sven Hagströmer. I. Om enkel skadegörelse. II. Objektiva förutsättningar för tjufnad. Uppsala 1912.
Hart, H. L. A. and Honoré, A. M., Causation in the law. Oxford 1959. (Cit. Hart & Honoré.)
Hasselberg, G., Studier rörande Visby stadslag och dess källor. Diss. Uppsala 1953.
Hassler, Å., Om ställföreträdarskap i rättegång enligt svensk rätt. Diss. Lund 1920.
Hassler, Å., Förfarandet i brottmål före domsförhandling i positiv rätt och de lege ferenda. Lund 1923.
Hassler, Å., Föreläsningar över den svenska kriminalprocessen. I. Förberedande undersökning och tvångsmedel. Lund 1930.
Hassler, Å., Ett spörsmål om målsäganderätt. Festskrift för professorn jur. utr. dr Otto Hjalmar Granfelt, s. 76 ff. Helsingfors 1934. (Cit. Hassler, Festskrift för Otto Hjalmar Granfelt.)
Heiding, S., Svensk varumärkesrätt. 3 uppl. Borås 1966.
Hellner, J., Försäkringsgivarens regressrätt. Uppsala 1953.
Hellner, J., Försäkringsrätt. 2 uppl. Lund 1965.
Hellner, J., Köprätt. Kortfattad lärobok. 3 uppl. Stockholm 1967.
Hellner, J., Ersättning till tredje man vid sak- och personskada. (SvJT 1969 s. 332 ff.)
Hemmer, R., Yngre straff- och processrättsliga stadganden i Dalalagen. (JFFT 1969 s. 29 ff.)
Hemming-Sjöberg, A., Äldre och nyare rättspraxis i fråga om krav på grund av löpande skuldebrev. (SvJT 1929 s. 97 ff.)
Hertzberg, L. R., Ett spörsmål rörande den speciella vittneshabiliteten. (JFFT 1959 s. 12 ff.)
Hertzberg, L. R., Replik angående vittneshabiliteten. (JFFT 1959 s. 183 ff.)
Hessler, H., Om staten som rättssubjekt. (FT 1952 s. 303 ff.)
Hoflund, O., Om farebegreppet i straffrätten. Stockholm 1967.
Holmbäck, Å. och Wessén, E., Magnus Erikssons landslag i nusvensk tolkning. Lund 1962.
Holmbäck, Å. och Wessén, E., Magnus Erikssons stadslag i nusvensk tolkning. Lund 1966.
Hult, Ph., Svensk rättspraxis. Försäkringsrätt 1928—1937. (SvJT 1939 s. 232 ff.)
Hult, Ph., Lärobok i värdepappersrätt. 6 uppl. Stockholm 1969.
Hurwitz, S., Reform af Anklagemyndigheden? (NKÅ 1938 s. 169 ff.)
Hurwitz, S., Den danske kriminalret. Almindelig del. 3 oplag. København 1964.
Hurwitz, S., Den danske kriminalret. Speciel del. 3 oplag. København 1965.
Hurwitz, S., Den danske strafferetspleje. 2 udgave. København 1949.
Hurwitz, S., Den danske strafferetspleje. 3 udgave. København 1959. (Cit. Hurwitz, Den danske strafferetspleje.)
Jackson, R, M., The machinery of justice in England. 4th edition. Cambridge 1964. (Cit. Jackson.)
Jägerskiöld, S., Staten, kronan och myndigheterna. Några anteckningar. (FT 1954 s. 299 ff.)

Jägerskiöld, S., Svensk tjänstemannarätt II: 1. Uppsala 1959.
Jägerskiöld, S., Svensk tjänstemannarätt II: 2. Uppsala 1961.
Jägerskiöld, S., Tjänstemannarätt. Uppsala 1969.
Kaila, E., Den mänskliga kunskapen. Vad den är och vad den icke är. Tammerfors 1939.
Kallenberg, E., Svensk civilprocessrätt. Band I—II. Lund 1922—1939. (Cit. Kallenberg I resp. II.)
Karlgren, Hj., Studier över privaträttens juridiska personer och samfälligheter utan rättspersonlighet. Diss. Göteborg 1929. (Cit. Karlgren, Privaträttens juridiska personer.)
Karlgren, Hj., Skadeståndsrätt. 4 uppl. Stockholm 1968. (Cit. Karlgren.)
Kjerschow, P., Almindelig borgerlig straffelov... Oslo 1930. (Cit. Kjerschow.)
Krabbe, O. H., Reform af Anklagemyndigheden? (NKÅ 1938 s. 196 ff.)
Krabbe, O. H., Borgerlig Straffelov... 4 udgave. København 1947. (Cit. Krabbe.)
Krag Jespersen, H., Proceskumulation. Straffe- og civilprocessuelle studier med særligt henblik på påkendelse av erstatningskrav under straffesaker. København 1970. (Cit. Krag Jespersen.)
Larsson, S., Studier rörande partshandlingar. Uppsala 1970.
Lavin, R., Domstol och administrativ myndighet. Diss. Stockholm 1972. (Cit. Lavin.)
Lassen, B., Målsäganden enligt nya RB. (SvJT 1948 s. 677 ff.)
Lejman, F., Om begreppet nyttjanderätt till fast egendom. Uppsala 1944.
Levin, B., Lag med vissa bestämmelser mot illojal konkurrens. Lund 1944. (Cit. Levin.)
Lihné, N. B., Lagsökning. Diss. Stockholm 1968.
Lindblom, P. H., Processhinder. Om skillnaden mellan formell och materiell rätt i civilprocessen, särskilt vid bristande talerätt. Diss. Uppsala 1972. Stencil (Cit. Lindblom.)
von Liszt, F., Lehrbuch des deutschen Strafrechts. 25 Auflage. Besorgt von Eberhard Schmidt. Berlin & Leipzig 1927. (Cit. von Liszt.)
Ljungman, S., Om skada och olägenhet från grannfastighet. Ett bidrag till läran om immissionernas rättsliga behandling. Diss. Uppsala 1943.
Ljungman, S., Några vattenrättsliga ersättningsfrågor i allmänt civilrättslig belysning. (Rättsvetenskapliga studier ägnade minnet av Phillips Hult, s. 286 ff. Uppsala 1960.)
Ljungman, S. och Stjernquist, P., Den rättsliga kontrollen över mark och vatten II. 3 uppl. Stockholm 1968. (Cit. Ljungman och Stjernquist II.)
Lund, T., Ophavsret. Kommenteret udgave af lovene af 31. maj 1961 om Ophavsretten till litterære og kunstneriske værker og Retten til fotografiske billeder. København 1961. (Cit. Lund.)
Lundstedt, A. V., Om biintervention. Ett institut i svensk civilprocessrätt. Lund 1911. (Cit. Lundstedt.)
Löfmarck, M., Om urkundsförfalskning. Diss. Stockholm 1971. (Cit. Löfmarck.)
Lögdberg, Å., Om personlighetsrätt. (Festskrift till Håkan Nial. Studier i civilrätt och internationell rätt, s. 358 ff. Stockholm 1966.)
Löwe—Rosenberg, Die Strafprozessordnung und das Gerichtsverfassungsgesetz mit Nebengesetzen. Kommentar. 20 Auflage. Berlin 1958 (Cit. Löwe—Rosenberg.)
Malmgren, R., Sundberg, H. G. F. och Petrén, G., Sveriges grundlagar och tillhörande författningar med förklaringar. 11 uppl. Stockholm 1971. (Cit. Malmgren.)

Manchov, R., Angående brottet framkallande av fara för annan. (SvJT 1967 s. 60 ff.)
Marc-Wogau, K., Logik Vetenskapsteori Argumentationsanalys. Örebro 1969.
Marchal, A. et Jaspar, J. P., Droit criminel. Traité théorique et pratique. Tome II. 2 edition. Bruxelles 1965. (Cit. Marchal—Jaspar.)
Munch-Petersen, H., Privat påtale i straffesaker. (NJM 1934 s. 196 ff.)
Naumann, Chr., Om edsöret enligt landskapslagarne. Afhandling i fäderneslandets äldre criminal-rätt. Lund 1843. (Cit. Naumann.)
Nehrman Ehrenstråle, J. P., Inledning till then swenska processum criminalem, efter Sweriges rikes lag och stadgar. Lund 1759. (Cit. Nehrman, Processum criminalem.)
Nelson, A., Envig och ära. Ett studie över ett fornsvenskt lagfragment. (Saga och sed. Kungl. Gustav Adolfs Akademiens årsbok 1944, s. 57 ff. Uppsala 1945.)
Nelson, A., Rätt och ära. Studier i svensk straffrätt. Diss. Uppsala 1950.
Nordström, J. J., Bidrag till den svenska samhälls-författningens historia. Efter de äldre lagarne till sednare hälften af sjuttonde seklet. Andra afdelningen. Helsingfors 1840. (Cit. Nordström II.)
Nothmann, Klageerzwingungsrecht und Strafprozessreform. (Der begriff des „Verletzten".) (Goltdammer's archiv für Strafrecht 1932 s. 71 ff. Cit. Nothmann.)
Nial, H., Om aktiebolag enligt lagen den 14 september 1944. Översiktlig framställning för praktiskt bruk jämte formulär och lagtext. Stockholm 1947. (Cit. Nial, Om aktiebolag.)
Nial, H., Om handelsbolag och enkla bolag. Stockholm 1955.
Nybergh, G., Bör i ett mål angående förfalskning en person anses såsom målsägande endast på den grund, att hans namnteckning förfalskats på handlingen? (JFFT 1943 s. 343 ff.)
Næss, A., Emperisk semantik. Stockholm 1961.
Olivecrona, K., Rätt och dom. 2 uppl. København 1966.
Olivecrona, K., Rättegången i brottmål enligt RB. 2 uppl. Lund 1961. (Cit. Olivecrona 2 uppl.)
Olivecrona, K., Rättegången i brottmål enligt RB. 3 uppl. Lund 1968. (Cit. Olivecrona.)
Olivecrona, K., Utsökning. 6 uppl. Lund 1970.
Oppenheim, L., Die Objekte des Verbrechens. Basel 1894. (Cit. Oppenheim.)
Palme, W. A., Om preskription av åtalsrätt enligt gällande straff- och straffprocessrätt i Finland. Helsingfors 1942. (Cit. Palme.)
Palmgren, B., Målsägandens åtalsrätt, dess innebörd, omfattning och utövning enligt Finlands gällande straffprocessrätt. Helsingfors 1939. (Cit. Palmgren.)
Perry, R. B., Realms of value. A critique of human civilization. Cambridge, Massachusetts 1954.
Persson, U., Skada och värde. Diss. Lund 1953.
Persson, U., Skadestånds- och försäkringsrättsliga studier. Lund 1962.
Peters, K., Strafprozess. Ein Lehrbuch. 2 Auflage. Karlsruhe 1966. (Cit. Peters.)
Rodhe, K., Obligationsrätt. Lund 1956.
Roeder, H., Lehrbuch des Österreichischen Strafverfahrensrechtes. Wien 1963. (Cit. Roeder.)
Romberg, C. och Thulin, G., Fiskelag och vattengräns. Stockholm 1955.
Rosén, K. E., Tankar kring målsägande- och vittnesförhör. (SvJT 1966 s. 712 ff.)
Ross, A., Om ret og retfærdighed. En indførelse i den analytiske retsfilosofi. 2 oplag. København 1966. (Cit. Ross.)

Salomonsen, O., Den norske straffeproceslov med kommentar. 2 utgave. I. Oslo 1925. (Cit. Salomonsen I.)
Salomonsen, O., Den norske straffeproceslov med kommentar. 2 utgave. II. Oslo 1925. (Cit. Salomonsen II.)
Schmidt, E., Lehrkommentar zur Strafprozessordnung und zum Gerichtsverfassungsgesetz. Teil II. Erläuterungen. Vandenhoeck & Ruprecht Göttingen 1953—1957. (Cit. Schmidt II.)
Schmidt, E., Lehrkommentar zur Strafprozessordnung und zum Gerichtsverfassungsgesetz. Nachträge und Ergänzungen zu Teil II. (Strafprozessordnung.) Nachtragsband I. (StPO.) Göttingen Vandenhoeck & Ruprecht 1967. (Cit. Schmidt, Nachtragsband.)
Schmidt, F., Faran och försäkringsfallet. En försäkringsrättslig studie. Lund 1943.
Schmidt, F., Grönfors, K., Wilkens, G. och Pineus, K., Huvudlinjer i svensk frakträtt. 2 uppl. Stockholm 1962. (Cit. Huvudlinjer i svensk frakträtt.)
Schwander, V., Das Schweizerische Strafgesetzbuch unter besonderer Berücksichtigung der bundesgerichtlichen Praxis systematisch dargestellt. 2 Auflage. Zürich 1964. (Cit. Schwander.)
Schönke, A. und Schröder, H., Strafgesetzbuch. Kommentar. 16 Auflage. München 1972. (Cit. Schönke—Schröder.)
von Seth, P. och Wisén, Y., Det huvudsakliga av lagstiftningen om enskildas skogar med tillhörande författningar. Textupplaga med förklaringar. Stockholm 1925. (Cit. von Seth och Wisén.)
von Seth, P., Något om jaktvårdsföreningars rätt att tala och svara inför domstol. (Svenska jägareförbundets tidskrift 1930 s. 136 ff.)
Skarstedt, S., Om straffprocessuella tvångsmedel enligt svensk rätt. II. Häktningsinstitutet. Lund 1896. (Cit. Skarstedt II.)
Skarstedt, S. och Ekberg, S., Nya jordabalken. Lagen om nyttjanderätt till fast egendom av den 14 juni 1907 m. fl. författningar. 3 uppl. Stockholm 1941.
Skeie, J., Den norske straffeprosess. Første bind. Oslo 1939.
Skeie, J., Den norske straffeprosess. Annet bind. Oslo 1939.
Skeie, J., Den norske strafferett. Første bind. Den alminnelige del. 2 utgave. Oslo 1946. (Cit. Skeie, Strafferett I.)
Skeie, J., Den norske strafferett. Annet bind. Den spesielle del. 2 utgave. Oslo 1946. (Cit. Skeie, Strafferett II.)
Spens, C. V., Skadestånd i mål om olovlig jakt. (SvJT 1956 s. 659 f.)
Stang, E., Rettergangsmåten i straffesaker. 2 utgave. Oslo 1951. (Cit. Stang.)
Stjernberg, N., Kommentar till strafflagen kap. 17—18. Uppsala 1922.
Strafgesetzbuch nach dem neuesten Stand der Gesetzgebung. Leipziger Kommentar. Begründet von Ludwig Ebermayer, Adolf Lobe und Werner Rosenberg. 1—2. Berlin 1951, 1954. (Cit. Leipziger Kommentar.)
Strahl, I., Utvecklingen av den svenska skadeståndsrätten på det utomobligatoriska området. (Minnesskrift ägnad 1734 års lag, II, s. 874 ff. Stockholm 1934. Cit. Strahl, Utvecklingen av den svenska skadeståndsrätten.)
Strahl, I., Svensk rättspraxis. Straffrätt 1939—1943. (SvJT 1945 s. 32 ff.)
Strahl, I., Om rekvisiten skada och vinning vid förmögenhetsbrotten. Stockholm 1948.
Strahl, I., Svensk rättspraxis. Straffrätt 1963—1964. (SvJT 1967 s. 401 ff.)
Strahl, I., Adekvansläran. (Teori och praxis. Studier i svensk civilrätt, s. 324 ff. Stockholm 1969.)
Strahl, I., Kompendium i straffrättens allmänna del. 7 uppl. Uppsala 1969.
Strömberg, H., Om rättsförhållandet mellan offentliga anstalter och deras nytt-

jare. Diss. Lund 1949. (Cit. H. Strömberg, Offentliga anstalter.)
Strömberg, H., Allmän förvaltningsrätt. 6 uppl. Lund 1972.
Strömberg, T., Åtalspreskription. Lund 1956.
Sundberg, H. G. F., Om spårvägskoncessioner. (StvT 1922 s. 90 ff.)
Sundberg, H. G. F., Något om stämningsdelgivning och ställföreträdarskap i kommunerna. (Svenska statsförbundets tidskrift 1933 s. 471 ff.)
Sundberg, H. G. F., Kyrkorätt. Helsingfors 1948.
Sundberg, H. G. F., Översikt över taxeringsprocessen. Stockholm 1962.
Sundberg, H. G. F., Kommunalrätt. Samlad uppl. Stockholm 1964.
Sundberg, O., Egenmäktigt förfarande eller hemfridsbrott? (SvJT 1968 s. 663 ff.)
Sundström, C.-E., Behörighet för kronans organ att vara part i rättegång. (SvJT 1960 s. 161 ff.)
Svedelius, C. A. och af Geijerstam, O., Strafflag för krigsmakten och lag om krigsdomstolar och rättegången därstädes den 23 oktober 1914 med flera till krigslagstiftningen hörande författningar jämte förklarande anmärkningar och sakregister. Stockholm 1921. (Cit. Svedelius och af Geijerstam.)
Svensson, B. E., Om checkbedrägeri. (SvJT 1964 s. 547 ff.)
Söderlund, E., Rättegångsbalken med kommentar. Del I. Kap. 1—12. Stockholm 1970. (Cit. Söderlund.)
Thomasson, E., Skyldighet för målsägare som ej för talan att vid försummelse ersätta rättegångskostnad. (SvJT 1971 s. 661 f.)
Thormann, Ph. und von Overbeck, A., Das Schweizerische Strafgesetzbuch. 1 Band. Zürich 1940. (Cit. Thormann und von Overbeck I.)
Thormann, Ph. und von Overbeck, A., Das Schweizerische Strafgesetzbuch. 2 Band. Zürich 1941. (Cit. Thormann und von Overbeck II.)
Thornstedt, H., Om företagaransvar. Studier i specialstraffrätt. Diss. Stockholm 1948.
Thornstedt, H., Om rättsvillfarelse. En straffrättslig undersökning. Stockholm 1956.
Thornstedt, H., Anmärkning av Norman St. John-Stevas. Obscenity and the Law. (SvJT 1957 s. 553 ff.)
Thulin, G., Jobberi med ideella andelar av fastigheter. (SvJT 1949 s. 461 ff.)
Thyrén, J., Förfalskningsbrotten med särskilt afseende på det objektiva reqvisitet vid förfalskning af handlingar enligt svensk gällande straffrätt. Lund 1895. (Cit. Thyrén, Förfalskningsbrotten.)
Thyrén, J. C. W., Kommentar till strafflagen kap. 16. Lund 1919.
Thyrén, J. C. W., Ärekränkningsbrottet. Förberedande utkast till strafflag. Speciella delen. II. Lund 1919. (Cit. Thyrén, Förberedande utkast till strafflag II.)
Thyrén, J. C. W., Förmögenhetsbrotten. Första delen. Förberedande utkast till strafflag. Speciella delen. III. Lund 1920. (Cit. Thyrén, Förberedande utkast till strafflag III.)
Timelin, G., Ang. myndighets yttrande i mål rörande brott av tjänstemän. (FT 1949 s. 351 ff.)
Tirkkonen, T., Straffdomens bindande verkan i avseende å tvistemål. (SvJT 1941 s. 721 ff.)
Tirkkonen, T., Några anmärkningar om målsägarens åtalsrätt enligt finsk domstolspraxis. (SvJT 1946 s. 544 ff.)
Tirkkonen, T., Grunddragen av Finlands processrätt. Helsingfors 1966. (Cit. Tirkkonen.)
Torp, C., Den danske strafferets almindelige del. København 1905. (Cit. Torp.)
Trygger, E., Kommentar till utsökningslagen. Uppsala 1904.

Turner, J. W. C., Kenny's outline of criminal law. 19th edition. Cambridge 1966. (Cit. Turner.)
Undén, Ö., Några ord om näringskoncessioner enligt svensk rätt. (TfR 1913 s. 69 ff.)
Undén, Ö., Några synpunkter på begreppsbildning inom juridiken. (Festskrift tillägnad Axel Hägerström den 6 september 1928 av filosofiska och juridiska föreningarna i Uppsala, s. 167 ff. Uppsala 1928.)
Undén, Ö., Svensk sakrätt I. 7 uppl. Lund 1969. (Cit. Undén I.)
Undén, Ö., Svensk sakrätt II. Fast egendom. Förra avdelningen. 6 uppl. Lund 1969. (Cit. Undén II: 1.)
Undén, Ö., Svensk sakrätt II. Fast egendom. Senare avdelningen. 6 uppl. Stockholm 1970. (Cit. Undén II: 2.)
Vahlén, L., Fastighetsköp. 2 uppl. Stockholm 1968.
Waiblinger, M., Das Strafverfahren für den Kanton Bern nebst den wichtigsten zugehörigen Erlassen . . . Langenthal 1937.
Wallén, P.-E., Om sjukkassebedrägerier. (SvJT 1963 s. 321 ff.)
Wallén, P.-E., Är personkretsen vid brottet "framkallande av fara för annan" begränsad? (SvJT 1966 s. 623 f.)
Welamson, L., Om brottmålsdomens rättskraft. Diss. Stockholm 1949.
Welamson, L., Domvillobesvär av tredje man. Ett bidrag till läran om tredjemansskyddet i civilprocessen. Norrköping 1956.
Welamson, L., Konkursrätt. Stockholm 1961.
Welamson, L., Svensk rättspraxis. Civil- och straffprocessrätt 1948—1952. (SvJT 1963 s. 681 ff.)
Welamson, L., Svensk rättspraxis. Civil- och straffprocessrätt 1963—1967. (SvJT 1969 s. 918 ff.)
Welzel, H., Das deutsche Strafrecht. Eine systematische Darstellung. 11 Auflage. Berlin 1969. (Cit. Welzel.)
Wennström, T., Tjuvnad och fornæmi. Rättsfilologiska studier i svenska landskapslagar. Lund 1936. (Cit. Wennström.)
Werner Forsberg, S., Juridiska föreningens förhandlingar öfver de för år 1914 godkända allmänna öfverläggningsämnen. 9:de frågan. Åbo filialafdelning. (JFFT 1916 s. 264 ff.)
Westerberg, O., Förvaltningsbesvär. (FT 1967 s. 63 ff.)
Westerberg, O., Förfarandet i förvaltningen. Stockholm 1969.
Wetterberg, G., Handbok i kyrkolagfarenhet. 5 uppl. Lund 1944.
Wikander, H., Om det materiella arbetsbetinget och dess viktigaste rättsföljder med särskild hänsyn till svensk rättspraxis. Uppsala 1916. (Cit. Wikander.)
Viklund, N., Om ersättning enligt vattenlagen. Lagtext med kommentar och rättsfall. Stockholm 1964. (Cit. Viklund.)
Voin, R., De la participation volontair de la victime de l'infraction pénale. (Revue de science criminelle et de droit comparé 1952 s. 350 ff.)
Örtengren, N., Tre straffprocessuella frågor de lege ferenda. (SvJT 1971 s. 290 ff.)

Förkortningar

BB	Byggninga Balk.
BGE IV	Entscheidungen des Schweizerischen Bundesgerichtes. Amtliche sammlung. IV. Teil. Strafrecht.
BGHSt	Entscheidungen des Bundesgerichtshofes in Strafsachen.
BrB	Brottsbalk 21/12 1962.
BrP	Lag om införande av brottsbalken 20/3 1964.
DL	Dalalagen.
FB	Föräldrabalk 10/6 1949.
FAL	Lag om försäkringsavtal 8/4 1927.
FT	Förvaltningsrättslig tidskrift.
GB	Giftermålsbalk 11/6 1920.
GL	Gutalagen.
GRB	Rättegångs Balk. (1734 års lag.)
HD	Högsta domstolen.
HovR	Hovrätt.
HR	Häradsrätt.
JB	Jordabalk 17/12 1970.
J.C.P.	Juris-Classeur périodique.
JFFT	Tidskrift, utgiven av Juridiska föreningen i Finland.
JK	Justitiekanslern.
JO	Justitieombudsmannen(s ämbetsberättelser).
JZ	Juristenzeitung.
K.Br.	Kungligt brev.
KF	Kunglig förordning.
KK	Kunglig kungörelse.
KL	Konkurslag 13/5 1921.
Kommentar till brotts-balken	Se Beckman m. fl. i litteraturförteckningen.
Kungl. Maj:t	Kunglig Majestät.
Leipziger Kommentar	Se Strafgesetzbuch . . . i litteraturförteckningen.
MELL	Magnus Erikssons Landslag.
MESL	Magnus Erikssons Stadslag.
MO	Militieombudsmannen(s ämbetsberättelser).
NFT	Nordisk försäkringstidskrift.
NJA	Nytt juridiskt arkiv. Avd. I.
NJA II	Nytt juridiskt arkiv. Avd. II.
NJM	Nordiska juristmötenas förhandlingar.
NJW	Neue Juristische Wochenschrift.
NKÅ	De nordiska kriminalistföreningarnas årsbok . . .
NT	Tidskrift för lagstiftning, lagskipning och förvaltning, utgifven af Christian Naumann.

NTfS	Nordisk tidsskrift for strafferet.
OLG	Oberlandesgericht.
Pas.	Pasicrisie Belge. Recuil Général de la jurisprudence des Cours et Tribunaux de Belge.
PK	Processkommissionen. (SOU 1926: 31—33.)
PK I, II och III	SOU 1926: 31, 32 och 33.
PLB	Processlagberedningen. (SOU 1938: 44.)
RB	Rättegångsbalk 18/7 1942.
RGSt	Entscheidungen des Reichsgerichts in Strafsachen.
RP	Lag om införande av nya rättegångsbalken 20/12 1946.
RR	Rådhusrätt.
Rt	Norsk retstidende.
RÅ	Riksåklagaren.
SFS	Svensk författningssamling.
SJA	Juridiskt arkif, utgifvet af Carl Schmidt.
SL	Strafflag 16/2 1864.
SmL	Södermannalagen.
SOU	Statens offentliga utredningar.
SP	Kunglig förordning om nya strafflagens införande och vad i avseende däråa iakttagas skall 16/2 1864.
St.G.B.	Strafgesetzbuch.
StPO	Strafprozessordnung.
StvT	Statsvetenskaplig tidskrift.
SvJT	Svensk juristtidning. (SvJT jämte ref. avser rättsfall publicerade i tidningens rättsfallsavdelning.)
TBL	Lag om straff för vissa trafikbrott 28/9 1951.
TF	Tryckfrihetsförordning.
TfR	Tidsskrift for rettsvitenskap.
TR	Tingsrätt.
TSA	Tidskrift för Sveriges Advokatsamfund.
U	Ugeskrift for retsvæsen.
UL	Utsökningslag 10/8 1877.
UpL	Upplandslagen.
VL	Vattenlag 28/6 1918.
VmL	Västmannalagen.
VTF	Vägtrafikförordning 28/9 1951.
Y VgL	Yngre Västgötalagen.
ÄB	Ärvdabalk 12/12 1958.
Ä VgL	Äldre Västgötalagen.
ÖgL	Östgötalagen.

Sakregister

Absolut åtalsplikt 74
Aktiebolag
  aktieägare 329 f, 338 ff
  borgenär 309, 315 ff
  firmatecknare 291 f
  minoritetsskydd 343 ff
  styrelse 291 f
  verkställande direktör 291 f
Aktiebolagslagen, brott mot 315 ff, 338 ff
Allmänfarlig vårdslöshet 410 f
Allmänning 334 ff, 356 f, 402 f
Angivelse 60, 63 ff, 78 ff, 347, 355 ff, 359 ff, 367
  se även falsk angivelse
Angivelsebrott 78 ff, 115 f, 123, 126 f, 453 f, 460, 466, 468
Angreppsobjekt 46
Anhållande 64
Anstiftan 461, 464
Apoteksinnehavare 381
Arbetsgivare 420 f
Arbetstagare 417
Auktionsförrättare 304
Auktionsmonopol 381, 488

Barnavårdslagen 492
Bedrägeri
  aktieägare 329 f, 338 ff
  allmänt 208 f, 219 ff, 232, 373, 399
  arrendator 259
  borgenär 309 f
  cessionarie 318 f
  checkbedrägeri 388, 392 ff
  delägare 362
  enskilt anspråk 106
  försäkringsbedrägeri 127, 408
  försök 384
  konkurrent 376 f
  kreditbedrägeri 318 f, 322
  namninnehavare 442 not 75
  otillåten handel 388 f
  sjukkassebedrägeri 490
  socialnämnd 490
  succession 101, 318 ff
  tullstyrelsen 483, 489
  vilseledd 430 ff
  se även checklagen och förmögenhetsbrott
Bedrägligt beteende 431
Beljugande av myndighet 424 ff, 474
Besittningsbiträde 248
Besittningshavare 239 ff
Beslag 64 ff
Bestickning
  inom den offentliga sektorn 386 f
  inom den privata sektorn 116, 190 f
Bevisfrågor 165 ff, 405
Borgensman 313 f
Boutredningsman 300 f, 368, 450 not 8
Brandlagen, brott mot 210, 410 f
Brevbefordran, brott mot KK ang. postverkets ensamrätt till brevbefordran 381, 488
Brott mot griftefrid 474
Brott mot tystnadsplikt
  se socialhjälpslagen
Brukande av osann urkund
  se urkundsförfalskning
Brytande av post- eller telehemlighet 178, 247 f
Byggnadsstadgan, brott mot 211 f
Bysamfällighet 350 f, 356 f, 364 ff

Checklagen, brott mot 388, 392 ff
  se även bedrägeri och urkundsförfalskning

Disciplinärt förfarande 34 f
Djurplågeri 213 ff, 476, 498 f
Djurskyddsförening 498 f
Dobbleri 389
Dråp
  anhöriga 367, 419 f, 475
  bevisfrågor 178, 188

förberedelse till 178
försäkringsgivare 422
försök till 178
identifikation 475
underhållsberättigade 419 f
Dödsbodelägare 354 f, 366 ff

Egenmäktigt förfarande
allmänt 231, 236, 245 not 33, 259 f
avstängande av väg 103, 217, 225, 264 f
besittningsrubbning inom fastighetsrättsliga förhållanden 217 f, 232, 262 f, 278
bevisfråga 182
hyresgäst 274 f, 352 f
innehavare av brukningsrätt 275
motvärnsfallet 279, 454 f
panträttshavare 278
retentionsrättshavare 278
utmätningsborgenär 282 f
Elektriska anläggningar, brott mot K. stadgan om 147 f, 161 ff
Enskilt anspråk 105 ff, 191 ff, 209 f
se även skadestånd
Expeditionskungörelsen 106 not 64, 113, 382
Explosiva varor, brott mot KF om 163, 210, 222 ff

Falsk angivelse 427
Falsk tillvitelse 427 ff, 431, 451
Falskt åtal 178, 427 f
Fiske
se olovligt fiske
Fiskevårdsförening 363, 498
Fiskevårdsområde 332 ff
Fiskeådra 265
Flottning, brott mot lagen om flottning i allmän flottled 219, 243 f
Framkallande av fara för annan 178, 454, 455, 457
Frihetskränkande otukt 471
Fullmakt
civilrättslig fullmakt 301 f
rättegångsfullmakt 285 ff
Fylleri 469, 497
Förargelseväckande beteende 192 ff, 467, 469
Föregivande av allmän ställning 451
Föregivande av ställning såsom advokat 451 f
Föreskrifter rörande betalning av skadestånd 60 f, 111

Förfalskningsbrott
se urkundsförfalskning
Förförelse av ungdom 463
Förgripelse mot tjänsteman 461 f
Förledande av ungdom 472 f
Förlikning 113 ff
Förmånsrättshavare 280 ff, 312 f
Förmögenhetsbrott
allmänt 214, 219
arrendator 258 ff
borgenär 308 ff, 418
ersättningsskyldig 399 ff
fara för skada 278 not 91, 384
förnärmad 465 f
försök 384
hyresgäst 269 ff
innehavare av brukningsrätt 275 f
innehavare av partiell nyttjanderätt 263 ff
konkursbo 294 ff
panträttshavare 277 ff
presumtiv avtalspart 231 f, 417 f
retentionsrättshavare 277 ff
solidarisk skadeståndsskyldighet 406
äganderättens övergång 230 ff
Förolämpning 61, 466 f
se även förtal och missfirmelse mot tjänsteman
Förskingring
aktieägare 329 f
allmänt 208 f, 219 ff, 326 f, 403
bolagsman i handelsbolag 330 f
borgenär 309, 310
ersättningsskyldig 399 ff
kommunmedlem 341
köpare 230 ff, 398 f
presumtiv avtalspart 231 f, 417 f
åberopande 200 f
se även förmögenhetsbrott
Försäkringsgivare 407 ff, 414 ff, 422
Försök
se förmögenhetsbrott och gäldenärsbrott
Förtal
allmänt 115, 430, 431, 451, 466 f, 469, 474
bevisfråga 188
juridisk person 420 f
konkurrens 128
skadelidande 420 f, 423
tjänsteman 424, 426
vilseledd 423
åtalsregel 61

se även missfirmelse mot tjänsteman
Förtal av avliden 473 f
Förundersökning 64 f, 97
Förverkande 61, 63, 105, 387

Givare 418 f
God man 298 ff, 355
Gottgörelsefunktionen 58
Gäldenärsbrott
ackord 311
allmänt 51 f, 310 ff, 326 f
bevisfrågor 179 f, 189, 314 f
borgensman 313 f
borgenär 310 ff
cessionarie 318 ff
förmånsrättshavare 284, 312 f
kvittningsrätt 312 f
panträttshavare 312 f
successionsfrågor 318 ff

Hamnordning 160 f
Hamnreglemente 160 f, 226
Handel
se tillfällig handel och utlänning
Handelsbolag
allmänt 317 f
bolagsman 330 f
Handelsregister, firma och prokura, brott mot lagen om 317 f
Handlingsobjekt 46, 50, 433
Hemfridsbrott
familjemedlemmar 273
fastighetsägare 233
förnärmad 467
gäst 274
hyresgäst 271
skadelidande 213
Hets mot folkgrupp 474
Hindrande av förrättning 463, 496
Hund, underlåtenhet att anmäla hund till beskattning 488
Hyresregleringslagen, brott mot 386
Häktning 64
Häleri 105, 214, 218 f, 399
Hälsovårdsstadgan, brott mot 161, 222, 226

Illojal konkurrens, lagen med vissa bestämmelser mot
bestickning 116, 190 f
illojal reklam 190 f, 374
sammanslutningar 498
åtalsregel 118 not 95, 374, 498
Inkassomandatarie 305 f
Intervention 62 f, 339 not 31, 412, 449 f
Intresseförening 288, 498 ff
Intrång i förvar 178

Jakt
se olovlig jakt
Jaktvårdsförening 333, 498
Jävsprocess 315

Kallelse 66 f, 81 not 92
Kollektiv processbehörighet 355, 368
Kommanditbolag 317
Kommun 484, 488, 490
Kommunalbesvär 342
Konkursbo 294 ff, 298
Konkursförvaltare 293 ff
Konkursgäldenär 294, 312
Kontraktsprost 496
Kontrollfunktionen 58, 69 ff, 419, 438, 504 f
Koppleri 214, 463 f, 473
Kumulation 105, 344, 359
Kvalitativa aspekten 51, 504
Kvantitativa aspekten 51, 504
Kvarstad 65, 109 f, 281 ff, 304

Lagfart 227
Licenstagare 229 not 75
Livsmedelslagen, brott mot 377 f
Lydnadsbrott 495 f
Läkemedelsförsäljning, olovlig 381
Läran om brottets skyddsintresse 43 ff, 146 ff, 254, 415, 433, 441 ff, 486, 503

Marknadsföring
brott mot lagen om otillbörlig marknadsföring 374 ff, 421
förbudstalan 375
sammanslutningar 498
åtalsregel 494
Medelangrepp 53 f
Medverkan 117, 385 ff
Mellandom 168
Mened 142 f, 444 ff
Miljöskyddslagen, brott mot 224, 225 f
Missbruk av myndighet 382
Missfirmelse mot tjänsteman 61, 424, 466 f, 469, 474, 496
Misshandel
allmänt 213, 453 f

anhöriga 453 not 1, 475 f
arbetsgivare 420
barnavårdsnämnd 484, 492
bevisfråga 178
brottskonkurrens 127, 131, 476
enskilt anspråk 106, 108
försäkringsgivare 422
identifikation 475 f
konkursbo 294
orsaksfrågor 140 f, 148 f, 419
vittnesförbud 131, 476
åberopande 200
Mord
se dråp
Mordbrand
arbetstagare 417
bevisfråga 179
borgenär 310
egendomsskada 209 f
fara för egendomsskada 222
fastighetsägare 232
hyresgäst 269 f
innehavare av pantbrev 280
konkurrens 127
köpare 231 not 89
orsaksfråga 149 f
personskada och fara därför 455 ff
Målsägandebrott 78 ff, 123, 126 ff, 317, 339, 466 f
Mönsterintrång 228 f

Namnlagen 441 ff
Nyttjanderättshavare 258 ff, 331 ff, 362 ff
Näringsfrihetsförordningen, brott mot 378
Nödvändig processgemenskap 79 f, 348 ff, 358 ff, 474

Obefogat åtal 427 f
Obehörig befälsutövning 495
Obehörig tjänsteutövning 451
Ocker 117, 386
Ofredande 178, 193 f, 273, 421, 454, 467 f
Olaga diskriminering 474 f
Olaga hot 460
Olaga intrång 233, 274, 421
Olaga tvång 216 ff, 459 f
Oljor, KF angående oljor 222
Olovlig jakt
arrendator 235
bevisfrågor 181 f, 183 f
delägare i bysamfällighet 365 f
fastighetsägare 233 ff, 256
jakträttsinnehavare 256, 263
samägare 355 ff
ägare av grannfastighet 267 ff
Olovligt brukande 104, 231, 253, 278
Olovligt fiske
allmänt 233, 263
bevisfrågor 176, 182 f
delägare i fiskevårdsområde 333
delägare i oskiftat fiske 362 f
fiskevårdsförening 363, 498
fiskevårdsområde 333
fullmaktsfråga 286 ff
ägare av grannfastighet 265 ff
Olovligt förfogande 278
Oredligt förfarande 376 f
Orsaksfrågor 100 f, 138 ff, 320 f, 404 ff, 431 f, 447 f
Osann partsutsaga 445
Oskickligt beteende 469
Otillbörligt verkande vid röstning 440 f, 452, 460 f
Otillåtet förfarande med pornografisk bild 472
Otuktigt beteende 178, 471
Otukt med avkomling 471
Otukt med barn 471
Otukt med syskon 471
Otukt med ungdom 471
Ovarsam utsaga 445

Panträttshavare 277 ff, 312 f
Parkeringsförseelse 150, 160
Partiell målsäganderätt 117 ff
Partshabilitet 328, 346, 368, 425 f, 478 ff
Patentintrång 181 f, 228 f, 304 f
se även licenstagare
Postverket
se brevbefordran
Prisregleringslagen, brott mot 387 f
Prokurist 288 f, 303 f
Präst, ämbetsbrott av 470 f, 496

Relationstanken 51, 504
Relativ åtalsplikt 74 ff
Reseförbud 65, 109 f
Resning 63, 96 f, 187 not 38, 449
Rusdryckförsäljning, olovlig 387
Rån 373, 454, 460
Rättegångsförseelser 427 ff, 467
Rättegångshinder 168
Rättegångskostnad 92 f, 132 ff, 285, 330, 492

Rättegångsombud 285 ff, 428 f, 429 not 23
Rättskraft 123 ff, 169

Samhällsfarlig ryktesspridning 426 f
Samtycke 116 f, 385 ff, 452
Samäganderätt 349, 355 ff
Servitut 264
Självtäkt 249 ff, 352 f
Sjöolycka, vållande till 412
Skadegörelse
  arrendator 260
  arvingar 368
  avtalspart, transportavtal 217
  fastighetsägare 225
  hyresgäst 269 ff
  innehavare av brukningsrätt 275 f
  köpare 231
  panträttshavare 280
  succession 103
  ägare 208 ff
  se även förmögenhetsbrott
Skadestånd, civilrättsliga frågor 192, 212, 219 f, 222 f, 230 f, 260, 268 f, 276, 338 f, 349 f, 355, 357 f, 363 f, 389 ff
  se även enskilt anspråk
Skattebedrägeri 489, 491
Skingringsförbud 65, 109 f, 281 ff
Skogsavverkning, olovlig 181 f, 283, 364 f
Skogsvårdslagen, brott mot 492
Skyddsfunktionen 78, 224, 505
Skyddsintresse 43 ff
  se även läran om brottets skyddsintresse
Skyddsobjekt 46
Socialhjälpslagen, brott mot tystnadsplikt 79 f
Strafföreläggande 110 f
Ställföreträdare 81, 289 ff, 428 f, 478 ff
Stämpelavgifter 489
Stämpling 461
Stöld
  allmänt 208 f, 232, 235 f, 330, 406, 454
  besittningshavare 241 ff
  bevisfrågor 174, 179, 182
  bolagsman i handelsbolag 330
  borgenär 310
  ersättningsskyldig 399 ff
  försäkringsgivare 412
  hyresgäst 275
  innehavare av brukningsrätt 275 f
  innehavare av pantbrev 278, 280
  konkurrens 127 f
  köpare 230 ff, 398 f
  panträttshavare 280
  statsmyndigheter 480
  utmätningsborgenär 256, 284
  vittjande av fiskeredskap 362
  åberopande 203 f
  ämbetsbrott i vidsträckt bemärkelse 485
  se även förmögenhetsbrott
Störande av förrättning eller allmän sammankomst 475
Succession 99 ff, 305, 318 ff, 368
Svindleri 318

Tagande av muta eller av otillbörlig belöning 139 f, 386 f
Tagande av olovlig väg
  arrendator 261 f
  bevisfråga 219
  fastighetsägare 219, 232 f
  innehavare av pantbrev 278
Taxeringsförordningen 489 ff
Testamentsexekutor 300 f, 368, 450 not 8
Tillfällig handel, brott mot KF om tillfällig handel 379
Tillgrepp av fortskaffningsmedel 104, 108
Tilltrosparagraferna 95 f
Tjänstefel 117, 382 ff, 424, 454, 470 f, 481, 490, 494 f
Tjänstemissbruk 382 ff
Trolöshet mot huvudman 305 f, 326, 329 f
Tullförfattningar 483, 489
Tvångsmedel 61, 64 ff

Upphovsrättslagen
  brott mot 184 ff, 214, 369 f
  förbudstalan 491 f
Upprättelsefunktionen 58, 68 f, 504
Urkundsförfalskning
  allmänt 343, 384 f, 432 ff
  checkgäldenär 439
  namninnehavare 439 ff
  vilseledd 436 ff
Utlänning, brott mot lagen om rätt för utlänning och utländskt företag att idka näring här i riket 379
Utmätning 281 ff, 383 f
Utpressning 373, 384, 460

Varumärkesintrång 228 f
Vattenlagen
  brott mot 103 f, 215 f, 219
  dikning 292 f

Vilseledande reklam 374 ff
Vite 34, 91, 97, 267, 491 f
Vittnesförbud 80 ff, 128 ff, 186 f, 197, 198, 285, 362, 457 f
Våld eller hot mot tjänsteman 178, 454, 461, 496
Våldförande 471
Våldsamt motstånd 462, 496
Våldtäkt 80, 429, 471
Vållande till annans död 161 f, 188
  se även dråp
Vållande till kroppsskada eller sjukdom 421, 453 f
Vårdslöshet i myndighetsutövning 382, 385
Vårdslöshet i trafik
  allmänt 154, 156 ff
  egendomsskada 210 f
  ersättningsskyldig 404 ff
  fara för egendomsskada 222
  försäkringsgivare 410 ff
  personskada och fara därför 457 ff
  rättegångskostnad 135 f
  samtycke 117
Växel 384 f, 388

Yrkesmässig automobiltrafik, brott mot KF ang. 380

Åklagarintyg 60, 123 not 6
Återvinning 326
Åverkan 209, 213
  se även skadegörelse

Ämbetsbrott 70, 485 ff
Ändring av talan 123 not 6, 124, 202

Övergrepp i rättssak 462
Överträdelse av myndighets bud 281 ff, 309 f, 463

STOCKHOLMS
UNIVERSITET
22 MAJ 1973
BIBLIOTEKET